

UNIVERSITÀ DEGLI STUDI
DI VENEZIA

2D

21

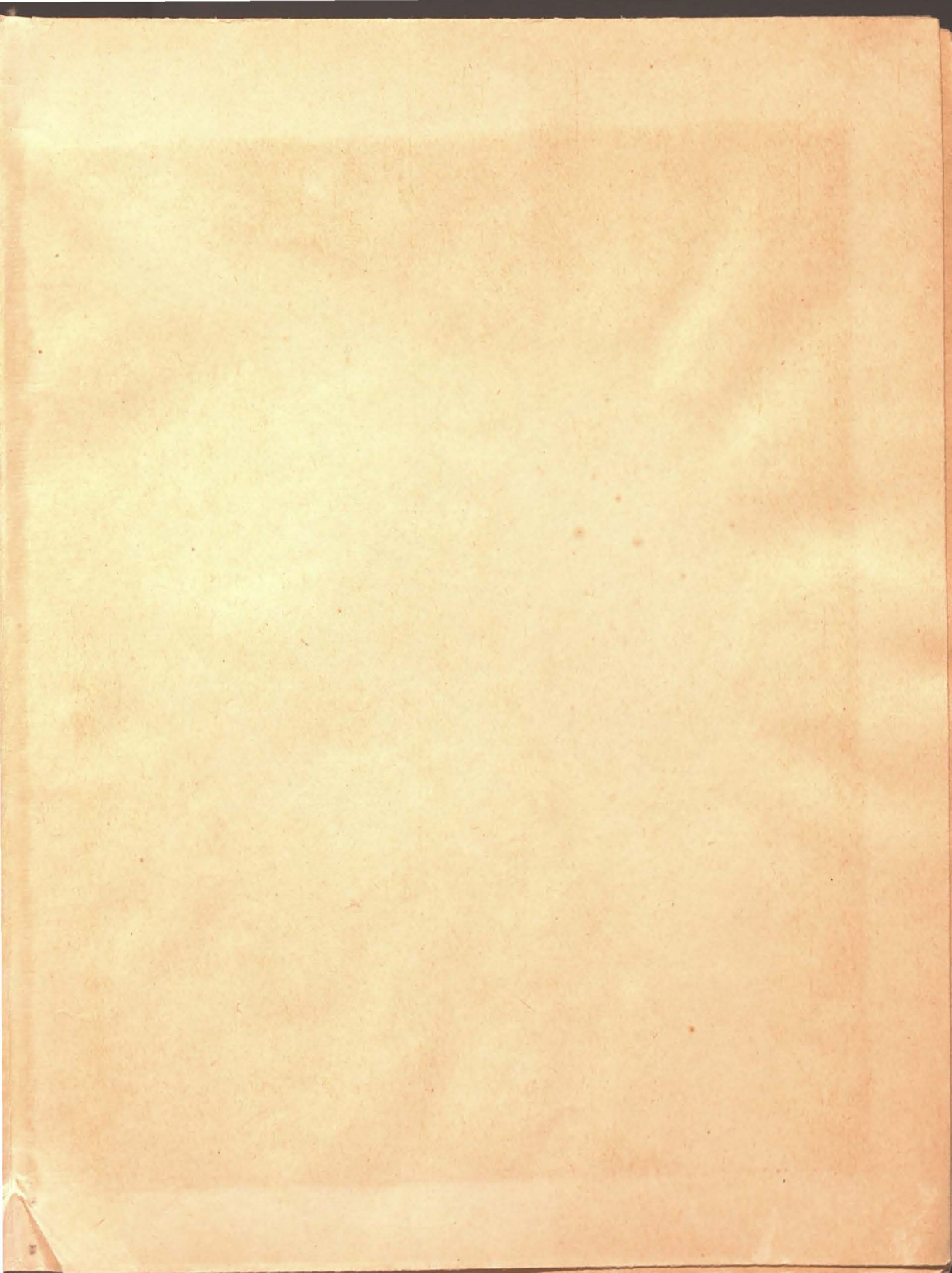
4

34

DIPARTIMENTO DI STUDI
EURASIATICI

2D-21-4-34

ALIGHIERI DANTE · DIVINA KOMMEDIA

АЛМІКЈЕРИ ДАНТЕ
АЛМІКЈЕРИ КОМЕДИЈА

Векы, 1967-1973

Тәрчүмә едәни ӘЛИАҒА КҮРЧАЈЛЫ

Мүгәддимәнин, шәрһләрин мұәллифи вә редактору ӘКБӘР АҒАЈЕВ

Иллүстрасијалар ГУСТАВ ДОРЕНИНДИР

Алигъери Данте

БОЖЕСТВЕННАЯ КОМЕДИЯ

(на азербайджанском языке)

7-4-4
273/72

© „Художественная литература“ нәшријаты, 1967

© Азәрбајҗан дилинә тәрчүмә, „Азәрнәшр“, 1973.

DANTE ALIGHIERI

АЛИКЈЕРИ ДАНТЕ ВӘ ОНУН «ИЛАҺИ КОМЕДИЈА»СЫ

1. Даһи сәнәткар

1965-чи илдә бүтүн мütәрәгги бәшәријјәт Италијанын бөјүк вә көркәмли шаири Аликјери Дантенин анадан олмасынын 700 иллијини тәнтәнәли сурәтдә гәјд етди. Јубилејлә әләгәдар олараг Совет Иттифагынын бир чох јерләрində, елми мәркәзләрində хусуси сессиялар кечирилди, милли республикаларда, о чүмләдән Азәрбајҗанда шаирин һәјәти вә јарадычылығы һаггында муһазирәләр охунду, јазычынын әсәрләринин тәрчүмәси вә тәдгиги иши кенишләндирилди. Совет Иттифагында Дантенин јарадычылығынын тәдгиги иши чохдан башланмышдыр. Һәлә социалист ингилабынын лап илк илләрində (1918-чи илдә) Дантенин «Јени һәјат» китабы тәрчүмә олунуб рус дилиндә ајрыча нәшр едилмишди. 1921-чи илин ағыр шәрантиндә кәчә Совет республикасында Дантенин вәфатынын 600 иллик јубилеји гәјд едиләндән сонра бизим өлкәмиздә бөјүк шаирин јарадычылығына мараг даһа да артмыш, онун әдәби ирсинин кениш күтләләрә чатдырылмасы иши сүр'әтләнишди. Италија инчәсәнәти вә әдәбијјәти илә мәшғул олан мүтәхәссисләр Дантенин дөврүнү, һәјәтинын вә јарадычылығынын марксист-ленинчи әдәбијјатшүнаслығын мөвгәјиндән тәдгиг едиб өјрәнмәк сәһәсиндә хејли иш көрмүшләр.

Дантенин «Илаһи комедија» вә «Јени һәјат» кими ән муһүм әсәрләри һәлә ингилабдан әввәлки илләрдә рус дилинә тәрчүмә едилмишдисә дә, һәмин әсәрләрин ән јакшы вә елми чәһәтдән дәгиг тәрчүмәләри рус дилиндә јалһыз Совет һакимијјәти дөврүндә мејдана чыха билмишди. Дантенин 700 иллик јубилеји илә әләгәдар олараг јазычынын бүтүн әсәрләри артыг рус дилинә тәрчүмә едилиб нәшр олунмушдур. «Илаһи комедија» вә «Јени һәјат» Совет һакимијјәти илләрində украинә, күрчү вә ермәни дилләрində дә нәшр едилмишди. «Илаһи комедија»нын М. Лозински тәрәфиндән рус дилинә едилмиш тәрчүмәси јүксәк бәдин вә елми ләјгәтинә көрә 1946-чы илдә Дөвләт мукафатына ләјиг көрүлүшдүр.

Азәрбајҗанда Дантенин әдәби-бәдин ирсинә мараг да чохдан башланмышдыр. Онун һаггында кениш вә долғун мәғаләләр һәлә 30-чу илләрдә мәтбуат сәһифәләрində чап олунмушдур. Проф. Әли Солтанлынын вә хәричи өлкәләрин әдәбијјатлары илә мәшғул олан башга мүтәхәссисләрин Данте һаггындакы мәғаләләри, һабелә али мәктәбләримиз үчүн тәртиб олунмуш мунтәхәбатларда шаирин әсәрләриндән верилән илк тәрчүмә нүмунәләри охучуларымызын бөјүк шаирлә танышлығы үчүн мүөјјән бир бүнөврә олмушдур. Шаирин 700 иллик јубилеји илә әләгәдар олараг һәмин бүнөврә үзәрində иш давам етдирилмишди вә инди охучуларә тәгдим олуна бу китаб да һәмин ишин бир нәтичәсидир.

Дүнјанын, демек олар ки, бүтүн эсас дилләриндә сәсләнән, мәдәни халгларын әк-сәријјәтнин чохдан таныш олдуғу «Илаһи комедија»нын тәрчүмәси вә нәшри бизим бүтүн әдәби вә мәдәни һәјатымыз үчүн диггәтләјиг бир һадисәдир вә дүнја әдәбијјатынын бөјүк нүмәјәндәләриндән бири олан Дантенин ирсинә олан марағ вә һөрмәтин ифадәсидир.

Дантенин әдәби ирсинә бүтүн мүтәрәғги бәшәријјәтлә бирликдә Азәрбајҗан халгы-нын дәрин һөрмәт вә марағла јанашмасы тәсадүфи һадисә дејилдир, бунун эсаслы сә-бәбләри вардыр. Дантенин јарадычылығы Италија тарихиндә елә бир дөврә тәсадүф етмишдир ки, бу гүдрәтли шаирин поезијасы тәкчә өз вәтәниндә баш верән мәдәни тә-бәддүләты, ичтимаи вә сијаси һадисәләри дејил, бүтүн Авропа өлкәләри үчүн сәчијјәви олан бөјүк мә'нәви ојанманын јахынлашдығыны хәбәр верән үмүмдүнја әһәмијјәтли әдәби факта чеврилмишдир. Гомер гәдим јунан әдәбијјаты, Низами орта әср Азәрбајҗан поезијасы, Шекспир Интибаһ дөврү инкилис әдәбијјаты, Пушкин рус әдәбијјаты үчүн нечә бир симадырса, еләчә дә Данте XIII әсрин ахырларында вә XIV әсрин әввәлләриндә Италија әдәбијјаты үчүн елә бөјүк бир симадыр.

Зәманәсинин габагчыл фикир вә идејалары илә ашыланмыш, кениш јарадычылыг диапозонуна малик, һәртәрәfli һазырлыглы јазычы олан Данте өзүнүн эсас әсәрләрини мәнсуб олдуғу халгын чанлы дилиндә јазарағ, латын дилинин тә'сирини милли әдәбиј-јатда азалтмаға вә јени италјан әдәби дилинин мөһкәм эсасыны јаратмаға мүвәффәғ олмушдур. Данте өз дөврүнүн ичтимаи-сијаси һәјатында јахындан иштирак едән фәал ичтимаи вә сијаси хадимләрдән бири иди. Феодал зүлмүнүн һөкм сүрдүјү орта әср Ав-ропа һәјатындакы дурғунлуғун кениш халг күтләләринин вәзијјәтинә, күзәрәнына, шә-һәрләрин инкишафына мане олдуғуну дујан илкин шаирләрдән бири Данте иди. Онун јарадычылығы һәлә орта әср һәјатынын бүтүн тә'сирләриндән тамам азад ола билмәсә дә, јахынлашмағда олан Интибаһ дөврүнүн руһуну вә тәрәвәтини мүәјјән дәрәчәдә әввәлчәдән өзүндә әкс етдирди. Чүнки Данте јени бир гүввә кими һәјата кәлән вә феодализм мүнәсибәтләри илә тоғгушан буржуа-капиталист әләгәләринин Италија зә-мининдә нечә јарандығынын шаһиди иди. Һәмин әләгәләрин ичтимаи һәјатда көк сал-масында иштирак едән о заманкы сијаси партијаларын көркин мүбаризәсиндә Данте билаваситә иштирак едирди.

Фридрих Енкелс «Коммунист партијасынын манифести»нин италјанча нәшринин мү-гәддәмәсиндә Дантени орта әсрин сөн вә јени зәманәнин илк шаири адландырағад көс-тәрмишдир ки, феодал орта әсринин сону вә мүасир капитализм дөврүнүн башланғычы мәһз онун нәһәнк симасы илә гејд едилмишдир. Ф. Енкелсин бу фикри үмумијјәтлә Дантенин јарадычылығыны өјрәнмәјә вә онун идеја-фикри инкишафындакы зиддијјәт-ләрин дүзкүн шәрһинә көмәк едир. «Илаһи комедија»нын өзү һаггында сөһбәт ачма-мышдан әввәл онун мүәллифинин һәјаты вә јарадычылығы барәдә бә'зи зәрури гејд-ләрә ентијач вардыр.

2. Зәманәси вә һәјаты.

Данте өз доғма вәтәнинин ән марағлы бир тарихи дөврүндә јашајыб јаратмышдыр. Италија о заман Европанын чәнубунда ән чох инкишаф етмиш вә габагчыл өлкә иди. Онун бу чүр инкишафына бир сыра амилләр тәкан вермишди. Әввәлән, Италијанын чоғ-рафи мөвгеји әлверишли иди, о, Аралыг дәнизи илә әләгәдар олан өлкәләр арасында бир нөв мәркәзи јер тутурду вә Гәрби Европадан Шәргә тәрәф кедән тичарәт јоллары үзәриндә әләгәләндиричи бир һәләгә иди, бир чох чәһәлдән Гәрблә Шәрг арасында ва-ситәчи рол ојнајырды. Шәрглә әләгә һәм мадди, һәм дә мә'нәви вә мәдәни сәрвәтләрин гәдим вә зәнкин тарихә малик олан шәрг өлкәләриндән вә Аралыг дәнизи һөвзәсиндәки

антик дунјадан Европаја ахыб кетмәсини тә'мин едирди. Италија бу сәрвәтләри гәбул едән, онула таныш олан вә дикәр Европа өлкәләринә јола салан биринчи дајаначаг иди вә бу да Италијанын өзүнүн еркән инкишафына сәбәб олмушду.

Икинчи амил, әслиндә, биринчи илә бағлы олан вә онун нәтичәси кими мејдана чыхан—шәһәрләрин инкишафы иди. Шәрглә тичарәт Италијанын лиман шәһәрләринин хәјли инкишафына сәбәб олмушду. Бу шәһәрләр ејни заманда јени тичарәт буржуазиясынын вә бу синфин сәјәсиндә јени вә илк капиталист әләгәләринин көк салдығы мәркәзләр иди ки, бир тәрәфдән харичи өлкәләрлә әләгә, дикәр тәрәфдән исә јерли кустар сәнајенин сүр'әтли инкишафы сәјәсиндә өз тә'сир даирәсини кетдикчә кенишләндирди. Тәсадүфи дејилдир ки, чичәкләнән шәһәрләрин феодал итаәтиндән чыхмасы вә мүстәгил коммуналар јарадараг өз-өзүнү идарә етмәси просеси Европада илк дәфә олараг мәнз Италијада башланмышдыр. Сенјорларын итаәтиндән чыхан, республика гәјдасында мүстәгил вә азад дәвләтә чеврилән шәһәрләр формал олараг Папанын вә ја алман императорларындан биринин һакимийјәтини өз үзәриндә гәбул едир, онларын гәјјумлуғуна е'тираз етмирдиләр, лакин сijasи чәһәтдән бу шәһәрләр мүстәгиллик газанмышдылар вә азад идиләр. Шәһәрләрин феодалдан азад олмасы Италијанын шималында һәлә XI әсрдә башланмышды вә XIII әсрдә баша чатмышды, Флоренсија, Милан, Венетсија, Кенуја, Неапол кими шәһәрләр мүстәгил коммуналар вә ја республикалар саялырды. Бунлардан бә'зиләри (мәс. Флоренсија, Милан) сүр'әтлә сәнајеләшир, әмтәә-пул тәсәррүфатынын мәркәзинә чеврилир вә беләликлә дә капиталистләширдиләр.

Ф. Енкелә «Коммунист партијасынын манифести»нин италијанча нәшринә јаздығы мүғәддимәдә гејд едир ки, «илк капиталист милләт Италија олмушдур». (К. Маркс вә Ф. Енкелс, «Коммунист партијасынын манифести», Азәрнәшр, Бақы, 1968, сәһ. 28). Капиталист мүнәсибәтләрин илк рүшәјминин Италијада јаранмасында мәнз азад шәһәрләр әсас рол ојнамышдыр. Бу шәһәрләрдә тичарәт капиталы истәһсала, кустар сәнајәгә гојуур, һәм дахили базарларда, һәм дә харичи базарларда сатылмағ үчүн күлли мигдарда әмтәә һазырланырды. Дәниз јоллары илә малын харичи өлкәләрә апарылмасы Италијада мөһтәкирлији күчләндирди, пулла алыш-вериши вә банк әмәлијјаты ишини кенишләндирди, тачирләри сәнајә капиталы илә јахындан бағлајыр вә шәһәрләрдәки истәһсалын өзүнү дә капиталист характерли истәһсала чевирди. Нәтичәдә Италијанын ичтимаи һәјәтында дәјишкнлик әмәлә кәлирди—тәһкимчилик мүнәсибәтләри чүрүмәјә башлајыр, кәнддән, торпагдан тамамилә әли үзүлән јохсуллар шәһәрә ахыб кәлирди. Һәтта феодаллар өзләри дә јени шәраитә ујғунлашараг бу заман даһа чох шәһәрләрә көчүб кәлир, тәһкимли кәндлиләри истәр-истәмәз азад етмәјә мәчбур олурдулар. Мануфактура вә ев-кустар сәнајенин сүр'әтлә инкишаф етдији азад шәһәрләрдә исә јени һәјат чошур, јени әләгәләр јараныр, шәһәр зиялылары јетишир, елми биликләрә, јени демократик идејаларын чичәкләнмәсинә шәраит әмәлә кәлирди.

Азад шәһәр-республикаларын мејдана кәлмәси өзлүјүндә мүтәрәгги һадисә иди. Лакин бу азад шәһәрләрин варлығы һәлә Италијанын феодализм гәјдаларындан тамам гуртармасы демәк дејилди. Өлкәнин бир чох вилајәтләриндә феодал әләгәләри мөһкәм иди, Папалығын ихтијарында олан јерләр, чәнубдакы Неаполитан краллығы сырф феодал гәјда-ғанунун тәрәфдары идиләр, азад республика шәһәрләри илә дүз кәлмирдиләр, бүтүн өлкә исә парчаланмыш вә пәракәндә бир вәзијјәтдә иди. Италијанын иттисади вә siyasи чәһәтдән белә дағыныг вәзијјәти өлкәдә дахили siyasи зиддијјәтләри артырды, капиталист әләгәләринин инкишафына, дахили базарларын вә истәһсалын күчләнмәсинә мане олурду, азад шәһәрләрин өз ичиндә дә siyasи зиддијјәтләр артыр, шәһәрләр арасында рәгабәт гүввәтләнирди. Италијанын бирләшмәси вә ваһид бир дәвләтә чеврилмәсинин зәруријјәти бүтүн ајдынлығы илә һисс олунурду, лакин өлкәнин бирләшмәси мәсәләсини мүхтәлиф siyasи партијалар мүхтәлиф шәкилдә һәјәтә кечирмәк истәјирдиләр.

Дантенин доғулдуғу Флоренсија шәһәриндәки партијалар арасындакы siyasи мүбаризә даһа кәсји иди. Бурада әсасән ики партија үз-үзә дајанмышды. Онлардан бири

феодал-заканларын мејл кестәрдији вә алман императорунун һакимијјәтини гәбул етмәјә чағыран һибеллиләр, икинчиси исә Папанын һакимијјәти алтында олмағы үстүн тутан вә әсасән буржуа тәбәғәсинин көрүшләрини ифадә едән гвелфләр партијасы иди. Бу ики партија арасындакы сийәси мүбаризә дәфәләрлә сийәһәти вурушмаја чеврилмиш вә Флоренсија шәһәриндә ганлы һадисәләр баш вермишди. Јохсуллашмыш дворјан аиләсинә мәнсуб олан Данте Флоренсијанын сийәси мүбаризәләрдән тәләтүмә кәлән бу гәјнар мүһитиндә бөјүјүб јетишмишди.

Данте 1265-чи илдә Флоренсијада анадан олмушдур. Шаирин һәјат вә јарадычылығы илә мәшғул олан мүтәхәссисләр гәјд едирләр ки, италјанлар шаирин анадан олдуғу күнү мај ајынын 14-ү һесаб етсәләр дә, буну дәгиг сәјмаг олмаз. Данте өзү «Илаһи комедија»нын бир јериндә («Чәннәт», XXII, 112—117) анадан олдуғу күнә ишарә едәрәк гәјд едир ки, һәмин күн «саат хош» олмушдур, јәни күнәшин доғмасы вә батмасы (планетләрин һәрәкәт даирәсинә көрә) Әкизләр бүрчүндә баш вермишди. Бу астрономик һесаб нәзәрә алынса, демәк олар ки, Данте мајын 14-дә јох, мајын 14-ү илә ијунун 17-си арасындакы күнләрдән бириндә анадан олмушдур (чүнки 1265-чи илдә күнәш Әкизләр бүрчүнә мајын 18-дә кириб ијунун 17-дә һәмин бүрчдән чыхмышдыр). Еһтимал ки, Данте мај ајынын икинчи јарысындакы күнләрдән бириндә доғулмушдур, чүнки онун биографијасына вә јарадычылығына јахшы бәләд олан мәшһур италјан јазычысы Боккаччо да Дантенин мај ајында анадан олдуғуну гәјд едир. Дантенин анадан олдуғу ил һаггында исә һеç бир шүбһә јери јохдур, онун анадан оландан бир ил сонра (1266) килсәдә хачландығы һагда рәсми сәнәд вардыр.

Ата тәрәфдән Дантенин аиләси чох гәдим бир нәслә бағланыр. Данте өз нәсилләринин тарихи һагда «Илаһи комедија»нын үчүнчү һиссәсиндә («Чәннәт», XV, 130) аз да олса мәлүмат вермишди. Һәмин мәлүматдан вә јазычынын биографларынын тәдгигатындан белә бир нәтичә чыхыр ки, Дантенин улу бабаларындан бири XI әсрин ахырлары вә XII әсрин әввәлләриндә јашамыш, Сәлиб мүһарибәләриндән бириндә иштирак етмиш чәнкавәр Каччагвиди олмушдур, онун шәчәрәси исә, рәвәјәтә көрә, Флоренсијанын (Атилла һәмин шәһәри јандырдыдан сонра) бәрпасы илә мәшғул олмуш ромалы Елизеонун аиләсиндән тәрәмишди. Һәр һалда, дәгиг мәлүм оланы будур ки, Дантенин әсил ады әввәлчә Дүранте, фамилијасы исә Алдикјери олмушдур. Һәлә Данте анадан олсамышдан әввәл онларын фамилијасы Алдикјери шәклиндән Аликјери шәклинә дүшмүш, Данте өзү ис Дүранте адыны ихтисар едәрәк ону Данте шәклиндә өзүнә һәм ад, һәм ләғәб кими гәбул етмиш вә сонралар о, бу адла мәшһур олмушдур.

Бу көркәмли шаирин шәхси һәјатында баш вермиш һадисәләрин чоху сонралар јанлыш мәлүмат вә инандырычы олмајан рәвәјәтләрлә гарышдырылмыш вә Данте һаггында лекендалар јаранмышдыр. Һәгигәт исә будур ки, Данте кәнчлијиндә (тәхминән 18 јашында) Беатриче адлы гызә бәсләдији мәнәббәтә көрә дәрин психоложи бөһран кечирмишди, өз уғурсуз мәнәббәтини о, «Јени һәјат» адлы илк китабында тәрәннүм етмишди. Беатричә бәсләдији севки сонралар Дантенин мәнәви һәјатында вә јарадычылығында мүһүм рол ојнамышдыр. Беатриченин идеаллашдырылмыш вә илаһиләшдирилмиш образы, демәк олар ки, Дантенин бүтүн јарадычылығынын вә әсас поетик әсәрләринин мәркәзиндә дајаныр. «Јени һәјат» китабындан сонра Данте јенә дә һәмин гызын бәдиин образыны тәрәннүм едән әсәрләр јаратмышдыр, «Илаһи комедија»да исә Беатриченин образыны бөјүк бир сәнәткарлыгга әбдиләшдирмишди.

Данте, ејни заманда, Флоренсија шәһәринин ичтимаи вә сийәси һәјатында јахындан иштирак етмишди. Флоренсијада сийәси партијаларын мүбаризәсиндә иштиракы вә бу шәһәрин мүстәгиллијини истәјән халг күтләләри илә һәмфикир олмасы ән ахырда шаирин Флоренсија шәһәриндән сүркүн (1302) едилмәси илә нәтичәләнмишди. О өз өмрүнүн сон илләрини Шимали Италијанын бир чох шәһәрләриндә дидәркин кечирмишди. Италијанын бирләшмәсини истәјән вә бунун уғрунда узун мүддәтә мүртәчә ичтимаи гүввәләрә гаршы мүбаризә апаран Данте 1321-чи илин 14 сентјабрында Италијанын Равенна шәһәриндә вәфат етмишди. Сонралар Флоренсија шәһәри Дантенин гәбрини

Равеннадан көчүрүб кәтирмәк үчүн дөфөлөрлө тәшәббүс кәстәрмишдир, ләкин Равенна шәһәри бу тәклифләри һәмишә рәдд етмишдир.

Дантенини сийәси вә фәлсәфи мөвзуларда јазылмыш әсәрләри вардыр. Онун илк вә ән тәрәвәтли әсәри исә 1291—1292-чи илләр арасында јаздығы «Јени һәјат» адлы ше'рләр китабыдыр. Бу китабда отуз ше'р топланмышдыр, ше'рләрин арасында исә нәсрлә јазылмыш кичик бәдии парчалар верилмишдир ки, бунлар да һәм ше'рләри бир-биринә бағлајыр, һәм дә мүәјјән дәрәчәдә шаирин өз әһвали-руһијјәсини, ајры-ајры ше'рләрин нечә вә нә мүнәсибәтлә јазылдығыны изаһ едир. Шаирин Беатричејә мәһәббәти, бу мәһәббәтин она тәлгин етдији һиссләр, Беатриченин өлүмүндән (1290) доған кәдр китабчадакы ше'рләрин әксәријјәтиндә әсас јери тутур. Дантени дунја әдәбијјатында мәшһур едән ән санбаллы әсәр исә тәрчүмәси илк дөфә Азәрбајҗан дилиндә охучуларымыза тәгдим олунан «Илаһи комедија» әсәридир.

3. «Илаһи комедија»

Дантенини бир шаир кими кечмиш олдуғу мүрәккәб вә зиддијјәтли јарадычылығ јолунун, идеја-бәдии инкишафынын вә фәлсәфи көрүшләринин јекуну «Илаһи комедија» поемасыдыр. Бу мәшһур әсәр орта әсрләрин мәдәнијјәти илә Интибаһ дөврү арасында бир нөв алағә јарадан вә әввәлки дөврүн ән јахшы вә мүтәрәгги ән'әнәләринин Интибаһ әдәбијјатына чатдыран көрпү ролуну ојнамышдыр. Дантенин көрүшләриндәки зиддијјәтләри вә ону кечмиш зәманә илә бағлајан чәһәтләри бу әсәрдә көрмәк мүмкүн олдуғу кими, ону јени зәманә илә бағлајан ән мүтәрәгги вә реалист хусусијјәтләри дә мәһз бу әсәрдә көрмәк мүмкүндүр. Әлбәттә, шаирин һәјата бахышы вә һәјаты әкс етдирмә хусусијјәтләри башға әсәрләрндә дә тәзаһур едир, ләкин «Илаһи комедија»да бүтүн бунлар бир күлл һалында өз ифадәсини тапыр.

Үч бөјүк һиссәдән ибарәт олан бу поеманы шаир доғма шәһәри Флоренсијадан сүркүн олундуғу илләрдә јазмыш вә өлүмүндән бир аз әввәл тамамламышдыр. Әсәр орта әсрләр әдәбијјаты үчүн сәһијјәви олан «о бири дунјаја јухуда сәјаһәт» формасында јазылмышдыр. «Чәһәннәм», «Ә'раф» («Тәмизлик») вә «Чәннәт»дән ибарәт олан бу әсәрә Данте өзү «Комедија» ады вермишдир. Мүәллиф өз әсәринә «Комедија» ады верәркән орта әсрләрдә һәмин сөзүн поетик мә'насыны нәзәрдә тутмушдур, белә ки, о заман хошбәхт һадисәләрлә башлајыб бәдбәхт вә кәдәрли һадисәләрлә гуртаран һәр бир әсәрә тракедија (фачиә), бәдбәхт вә кәдәрли һадисәләрлә башлајыб хошбәхтликлә гуртаран әсәрләрә исә комедија дејилрди. Дантенин поемасында да нағыл олунан һадисәләр бәдбәхт вә кәдәрли әһвалатлардан башлајыб хошбәхтликлә гуртарыр («Чәһәннәм»дәки азаблы вә сон дәрәчәдә кәдәрли сәһнәләрдән, «Ә'раф»дакы мө'тәдил тәмизләnmә вә күнаһларын јујулмасындан сонра «Чәннәт»дәки хошбәхт вә үлвијјәтли эпизодлар кәлир), буна көрә дә мүәллиф, поетик ән'әнәјә ујғун оларағ, әсәри «Комедија» адландырмыш вә гәтијјән бу адда драматик жанра аид олан хусусијјәтләри вә ја күлуш доғурмағ мәғсәдини нәзәрдә тутмамышдыр. «Илаһи» сөзү исә сонралар (әсәрдәки дини мәзмунә әсасән) артырылмышдыр, ләкин бу кәлмәнин артырылмасы илә әсәрдәки мистик сүжәт хәттиндән даһа чох поеманын бәдии камиллијинә ишарә олунмушдур. Чүнки «илаһи» сөзүндән әввәл бу поемаја бир мүддәт «Дантенин нәғмәси», «Дантенин тертсинасы» кими адлар да верилмишдир вә бу адлар әсәрин мәзмунундан чох сәнәткарлығыны, бәдии көзәллијини ифадә едирди. «Илаһи» сөзү XVI әсрдә поеманын адына артырыларкән даһа ујғун сәсләнмишди, чүнки бу кәлмәдә һәм әсәрин мәзмунуна мүәјјән ишарә вар иди, һәм дә бәдии көзәллијини даһа долғун ифадә едирди. Тәсәдүфи дејилдир ки, сонралар әсәрин бүтүн әввәлки адлары унутулмуш вә јалныз «Илаһи комедија» ады илә поэма мәшһурлашмышдыр. Әсәрин 1555-чи илдәки илк нәшриндән индијә гәдәр бу ад дејишмәмишдир.

Поэма чох дэгиг вэ ајдын бир композисијада, орта эсрлэрин дини вэ фэлсэфи ба-хышларына ујгун һесаблама асасында гурулмушдур. Бу һесабламанын асасыны тәшкил едән мүгәддәс үчлүк (аллаһ, Иса, Мәрјәм) һаггындакы христиан дини анлајышыдыр. Орта эсрләрдә рәмзи мә'на кәсб етмиш (Үч—Бирдир, Бир—Үчдүр) бу үчлүк анлајышына вэ тәк рәгәмлэрин куја «мүгәддәслијинә» асасән «Илаһи комедија» үч һиссәјә ајрылмышдыр. «Чәһәннәм» һиссәсинин әввәлиндәки биринчи (кириш) нәгмәси һесаба алынмазса, эсәрин һәр һиссәси 33 нәгмәдән ибарәтдир. Беләликлә, бүтүн поэма 99 нәгмәдән ибарәт-дир, 99 рәгәминин тамлашмасы (башга сөзлә, јенидән үчүн—бирә гајытмасы вэ даһа камилләшмәси) үчүн эсәрин биринчи һиссәсиндәки кириш нәгмәси өз ролуну ојнајыр вэ бу нәгмәнин 99-а әләвә олунамасы илә 100 нәгмә, јә'ни—10 рәгәминин квадраты алы-ныр вэ бу тамлығла эсәр гуртарыр.

Христиан-католик дининин тә'лиминә кәрә, куја «о бири дүнја» өзү дә үч һиссәдән ибарәтдир: чәһәннәм, ә'раф (тәмизлик) вэ чәннәт. «Илаһи комедија»нын ејни адларла үч һиссәјә ајрылмасы, јухарыдакы һесабламадан әләвә, христиан килсәсинин тә'лиминә дә ујгундур. Эсәрин һәр һиссәсиндәки һәр бир нәгмәдә мисраларын сајы (бә'зи нәг-мәләр истисна олмағла) әксәрән чүт јох, тәк рәгәмләрлә битир. Бүтүнлүкдә поэмада олан 14 233 мисра өзү дә тәкдир. Һиссәләрдәки мисраларын сајы (азачыг истисна илә) ејнидир: «Чәһәннәм»дә—4720, «Ә'раф»дә—4755, «Чәннәт»дә—4758 мисра вардыр (нәг-мәләрдәки мисраларын сајы 115-лә 160 арасындадыр).

Эсәрин композисија гурулушундакы үчлүк рәмзи поеманын бүтүн деталларында нәзәрә алынмышдыр: һәр бир һиссәсин сонунчу нәгмәси эсәрин италјан дилиндәки ори-жиналында «Stelle» (улдуз) кәлмәси илә битир, беләликлә, бу сөз бүтүн поэмада ејни јердә (һәр һиссәсин ахырында бир дәфә олмағла) үч дәфә тәкрар олуыр. Эсәрин Ав-ропа диллэринә едилмиш көһнә тәрчүмәләриндә «stelle» сөзү, бә'зән, олдуғу кими сах-ланмышдыр, ән јени тәрчүмәләрдә исә бу сөз өзү дә тәрчүмә олунамашдыр; мәсәлән 1960-чы илә Берлиндә нәшр олунамаш, Вилһелм Кеорґ Кеґґе тәрәфиндән едилмиш вэ орижинала ән јакын олан сон алманча тәрчүмәдә бу сөз «die Sterne» кәлмәси илә вери-лир ки, бунун да мә'насы «улдуз» демәкдир. Азәрбајҗан дилиндәки бу илк тәрчүмәдә һәмин сөз өз мәғамында «улдуз» вэ ја улдузлар» шәклиндә верилмишдир.

Үч вэ доғуз рәгәмлэринин рәмзи үстүнлүјүнә биз поеманын башга јерләриндә вэ формал хүсусијјәтләриндә дә тәсәдүф едирик. Дантенин тәсвириндә «Чәһәннәм» өзү 9 даирәдән ибарәтдир вэ куја Јер күрәсинин сәтһиндән мәркәзинә тәрәф чеврилмиш, кет-дикчә даирәләри кичилән ғыф шәклиндәдир, чәһәннәмнин һәр бир даирәсиндә исә мүәјјән гәбилдән олан (күнаһынын дәрәчәсиндән асылы олараг) күнаһкарлар (тәґсири оланлар) сахланыр вэ әзаб (чәза) чәкирләр. «Ә'раф» («Тәмизлик») өзү дә ғыф шәклиндәдир, лакин ағзы үстә чеврилдијиндән, Јерин сәтһиндә учалан вэ кетдикчә инчәлән даға (пирамидаја) даһа чох охшајыр. Дантенин тәсвириндә бу нәһәнк дағ Јерин чәнуб ја-рымкүрәсиндәки Океанда јүксәлир, дағын ашағы (әтәк) һиссәси куја Ә'рафын кирәчә-јидир, јухары һиссәси исә Ә'рафын өзүдүр, бир-биринин үстүндә пиллә-пиллә учалан бу әсас (тәмизләнмә) һиссәси једди даирәдән ибарәтдир (јә'ни, бурада да даирәлэрин үмүми сајы једди—тәк рәгәмлидир). Ә'рафын зирвәсиндәки јер (дағын башы) дүзән-каһдыр вэ Дантенин тәсвирина кәрә, куја бурада Јер Чәннәтинин мешәси јерләшир. Беләликлә, «Ә'раф» һиссәсинин әввәлиндә верилән кирәчәклә (Тәмизлијин ґапысы илә) зирвәдәки (дағын башындакы) дүзәнлик (Јер Чәннәтин мешәси) нәзәрә алынарса вэ Тәмизлик дағынын једди даирәсинә әләвә едиләрсә, јенә дә 9 рәгәми алыныр ки, бу да 3 рәгәминин үч мислидир.

Бураја ону да әләвә етмәк олар ки, Ә'рафын кирәчәјиндә әли ғылынчылы мөләк тә-рәфиндән адамларын алнына чызылан «Р» һәрфинин сајы да једдидир. «Р» латынча «Pecatum» (күнаһ) сөзүнүн илк һәрфидир вэ Тәмизлијин даирәлэринин кечдикдә һәр даирәдә о һәрфин бири силинир вэ сонунчу даирәдә тамамилә гуртарыр (јә'ни, инсан күнаһдан тәмизләнир) вэ беләликлә, сонунчу (доғузунчу) мәрһаләјә (Јер Чәннәтинә) дахил олмаг һүгүгу газаныр.

Әсәрин үчүнчү («Чәннәт») һиссәсинин үмүми гурулушунда да ејни үчлүк вә 3 рәғәминин үч мисли олан 9 рәғәминин рәмзи мәнасы әсас кәтүрүлмүшдүр. Көјлә (космосла) Чәннәтә тәрәф кедән јол доғгуз тәбәгәдән (көјдән) ибарәтдир вә һәмин тәбәгәләр күнәш системиндәки планетләрлә әләгәләндирилмишдир. Биринчи тәбәгә Ај, сонрақылар исә сыра илә Меркури, Венера, Күнәш, Марс, Јупитер, Сатурн тәбәгәләри адландырылмыш сәккизинчи тәбәгә Улдузлу көј (Кәһкәшан јолу), доғгузунчу тәбәгә исә Бүллүр (хрустал) көј кими тәсвир едилмишдир ки, бунун ардынча әсил (куја һәгиги) чәннәт кәлир, асиманын од вә ишыгла нурланмыш ән јүксәк сферасы (әрши әла) орадыр. Дантенин тәсвиринә (һабелә христиан дини тәсәввүрләринә) көрә, Беһишт (Емпиреј) вә беһишт күлү дә орададыр.

Әсәрдә тәсвир олуна вә рәја кими кәлиб кечән сәјаһәтдә иштирак едәнләрин (әсас бәдии образларын) өзү дә үчдүр: Данте, Веркили вә Беатриче. Поеманын башланғычындақы биринчи нәғмәдә тәсвир олунаң мешәдә Дантенин јолуну кәсән вәһши һејванлар үчдүр: ваһаг, шир вә диши чанавар инсанлары һәгиги е'тигад јолундан ајыран вә онлары кұнаһа батыран үч гүсурун (еһтирасын) рәмзиләридир. Ваһаг (јазы пишији)—шәһвәтин, шир—тәкәббүрүн, диши чанавар—таһаһкарлыг вә ачкөзлүјүн рәмзидир. Кұнаһа батмыш бәшәр һәјатына ишарә олан галын мешәдә азымыш Дантенин өзү—инсанлығын вәзијјәтинин, шаири вәһши һејванлардан хилас едән Веркили—инсан зәкасынын вә биликләринин, Беатриче—илаһи мүдриклијин (е'тигадын) символудур. Поемадақы бүтүн деталлар, бу гајда илә, үчлүк рәмзи әсасында ишләнмиш, һәтта Дантенин истифадә етдији шәр формасынын өзүндә дә бу үчлүк гајдасы көзләнмишдир: әсәр һәр бәнди үч мисрадан ибарәт тертсина формасында јазылмышдыр ки, бурада да һәр бәндин биринчи вә үчүнчү мисралары гафийәләнмәклә, һәр бәндин икинчи мисрасынын өзүндән сонра кәлән бәндин биринчи мисрасы илә һәмгафийә олмасы шәртдир. Данте бу чәтин форманы бүтүн әсәр боју сахламышдыр, бу форманын тәрчүмәләрдә дә сахланамасы зәрури поетик шәртдир (ејни форма Азәрбајҗанча бу илк тәрчүмәдә дә ахыра гәдәр көзләнмишдир).

Көрүндүјү кими, «Илаһи комедија» әсәринин өзүнә мәхсус дахили гурулушу вардыр вә тәсадүфи дејилдир ки, Данте бу әсәр үзәриндәки јарадычылыг ишини, бүтүн башга чәһәтләрдән әләвә, бир дә гаршысындақы объекти һәртәрәфи өјрәнмәјә чалышан һәндәсә алиминин ишинә бәзнәтмишдир («Чәннәт», XXXIII, 133—136). Бу, доғрудан да белә иди. Данте өз әсәриндә һәр бир тәфәррүаты, һәр бир епизоду, һәр бир фикри, образы, характери һәм ајрылыгда, һәм дә бир-бири илә гаршылыгы әләгәдә елә вермәк истәмишдир ки, онун һәјат һағгындақы тәсәввүр вә мүлаһизәләриндә бир тамлыг, зәманәсинин көрүшләринә мувафиг бир таразлыг, тәнәсүб јарансын. Бу чүр таразлыга вә тәнәсүбә наил олмаг үчүн исә о, өз дөврүнүн каинат һағгында тәсәввүрләрини вә космогонийа биликләрини, елмләрини, һәм христиан Авропасында, һәм дә гәдим Шәрг өлкәләриндә мөвчуд олан дини тәсәввүрләри вә фәлсәфи системләри дәриндән өјрәнмиш вә әсәриндә дә онлардан истифадә етмишдир. Буна көрәдир ки, дүнја әдәбијјатында «Илаһи комедија» өз гурулушу чәһәтдән ән дәгиг пропорсийалы, вәһид бир архитекtonикаја малик олан поэма, онун мүәллифи исә бәдии фикри чәсарәтлә өз зәманәсинин елми, дини көрүш вә тәсәввүрләри илә бағлајараг јүксәк јарадычылыг камиллијинә чатан шаир һесаб олунар. Пушкин јазмышдыр: «Јарадычылыгда јүксәк бир чәсарәт вар: кениш бир планын јарадычы фикирлә әһәтә олунамасы, ичад, јаратмаг чәсарәти—Шекспирин, Дантенин, Милтонун, Көтенин «Фауст»да чәсарәти беләдир...» Доғрудан да «Илаһи комедија» формасы, фикирләринин силсиләси, бәдии мәзмуну, композисийасы е'тибары илә елә бир вәһдәтдә јарадылмышдыр ки онун поетик мәзмуну өз дахили һанунлары, мәнтиги, фәлсәфәси вә ријази һәндәсәси олан бир аләмдир. Мәһз буна көрә дә «Илаһи комедија» орта әсрләр Авропасынын енциклопедијасыдыр.

«Илаһи комедија» һағгында данышаркән вә бу әсәри охујаркән нәзәрдә тутмаг лазымдыр ки, Данте бурада дини сүжетин вә мистик әһвалатларын архасындан бизә өз јашадыгы дөврүн һәјатыны көстәрмишдир. «Чәһәннәм»ин һәр бир даирәси, орада сахлаһан кұнаһкарларын әмәлләри вә чәзалары Дантенин өз зәманәси илә там аһәңкар-

дыр. Данте өз сийаси душмәнләрини, һәјатда нифрәт етдији ејбәчәр сифәтләри, инсаны инсанлыгдан чыхаран мәнфи еһтираслары бүтүн чылпагылыгы илә гәләмә алып, инсанын азадлыгы мејлини, орта әсрин аскетизмидән хилас олмаг чәһдини көстәрип, өз һуманист көрүшләрини ифадә едир. Бу дүнјаја, реал һәјата бағлылыг, дин хадимләрини, папалары мәнфур јаланчылар кими чәһәннәмдә көстәрмәк әсррин реалист чизкиләрини вә јенилик руһуну даһа да габарыглашдырыр. Бүтүн бунлар «Илаһи комедија»ны бир бәдин әсәр кими һәм өзүндән әввәлки әдәби-мәдәни инкишафын (антик әдәбијјатын вә гәдим Шәрг мәдәнијјәтинин) ән мүтәрәгги ән'әнәләри илә, һәм дә Авропа өлкәләриндә сонралар јаранан Интибаһ инчәсәнәти илә бағлајыр. Инсана, онун јарадычы гүввәсинә, бу дүнјадакы фәалијјәтинә, инсанын көзәл вә үлви сифәтләринә, о чүмләдән пак вә тәмиз мәнәббәтин гүдрәтинә һөрмәт вә инам әдәбијјатда мүтәрәгги мејлләрин күчләндији дөврләрдә хусуси илә үстүн олмушдур. Бу үстүнлүк шәрг әдәбијјатларынын һәлә Дантедән әввәлки Интибаһында, ејни заманда Авропа әдәбијјатларынын Дантедән сонракы Интибаһ дөврүндә дә әсас сәһијјәви хусусијјәтидир. Дантени XV вә XVI әсрләрдә хусусилә чичәкләнән Интибаһ мәрһәләси илә бағлајан, ону јени зәманәнин илк шаири едән чәһәт будур.

Лакин Дантени јашадыгы дөврүн—орта әсрләрин бүтүн зәһнијјәтиндән тамам ајрылмыш вә бүтүнлүклә Интибаһ дөврүнә мәнхус бир шаир кими тәсәввүр етмәк доғру олмаз. Онун «Јени һәјәт» әсриндә вә даһа чох «Илаһи комедија»да тәзәһүр едән реализми, зәманәсинин гүсурлары илә барышмамасы вә онлара кәскин тәғниди мүнәсибәти орта әсрләрин тәсәввүр вә анлајышлары илә бир чәрчивәјә јерләндирилмишдир. Данте о заман, бир чохлаы кими, дини е'тигадын (христиан-католик е'тигадын) күчүнә вә һәгигилијинә, инсанын камилләшмәсиндә, чәмијјәтин гүсурлардан вә ејибләрдән хилас олмасында ојнаја биләчәји рола үрәкдән инанырды. һәјәтда көрдүју гүсурларын мәнбәјини, чәмијјәтдәки зиддијјәтләрини, партијалар арасындакы мүбаризәләрин сәбәбини ичтимаи инкишафын өз дахили гауунларында дејил, инсанлар арасында, һәјәтда әсил е'тигадын, илаһи мәнәббәтин позулмасында, инсан нәфсинин позулмасында вә мәнфи еһтирасларын јайылмасында көрүрдү. Данте һәјәтда көрдүју ејбәчәрликләрин һамысыны бөјүк бәшәри кунәһ кими анлајыр вә бу кунәһдан гуртармаг, онун фикринчә, јекәнә дүзкүн јол олан дини е'тигад јолуна гајытмаг үчүн инсана дини тәсәввүр вә аллегорияларын дили илә тәблиг едилән христиан дини вә фәлсәфи тә'лимини чыхыш јолу көстәрирди. Дантенин «Илаһи комедија» әсринин өзү дә бу тәсәввүр вә аллегорияларын әсәрәтиндән азад дејилдир. Лакин Дантенин бөјүклүју ондадыр ки, о, дини тәсәввүрләр, аллегориялар вә рәмзләр силсиләсиндән ибарәт бир бәдин формада дәрин һәјәти мәзмун вермәји бачармышдыр; мүшаһидә етдији чәмијјәтин гүсурларынын әсил сәбәбләрини, ичтимаи мәнбәјини јанлыш тәсәввүр етсә дә, чыхыш јолуну дини е'тигадда көрсә дә, һәр һалда һәгигәтин үзүнә дик бахмышдыр, ондан горхуб кери чәкилмәмишдир, өз дөврүнүн ејбәчәрликләри илә разылашмаг јолуна душмәмиш, әксинә, онларын әлејһинә өз сәнәткар сәһни учалтмышдыр. Бәшәр һәјәтины, феодал чәкишмәләри вә өзбашыналыгы илә долу олан, парчаланмыш Италијанын вәзијјәтини, доғма шәһәри Флоренсијанын ачыначаглы һалыны шаир өз поемасында галын, гаранлыг мешәнин тимсалында верир, о өзү дә бу чыхылмаз мешәдәдир, онун јолу һәр тәрәфдән кәсилмишдир, һеч бир ишыг вә ничат көрүнмүр бу мәнзәрә там бир аллегориядыр, лакин бу аллегориянын архасында дајанан һәјәт һәгигәтидир, реал варлыгдыр, бу—XIII вә XIV әсрин конкрет бир һәјәт парчасы, орта әсрләр Италијасыдыр.

«Чәһәннәм»ин бүтүн дәирәләриндә әзаб чәкән кунәһкарлары сәјр етдикчә Данте һәр дәфә Веркилидән изаһат алып, билмәдикләрини өјрәнип, инсан зәкасынын, инсанын бу дүнјадакы билдикләринин тәчәссүмү олан гәдим Рома шаири Веркили санки һәр дәфә өз достуну (демәли—инсанлары) ајылмаға, өз-өзүнү дәрк етмәјә чағырыр. Бу ајылма просеси, өз-өзүнү дәрк етмәк әзаблы јоллардан кечсә дә, чәтин баша кәлсә дә, һәр һалда, Дантенин фикринчә, мүмкүндүр вә буна наил олмаг инсанын шәрәфли вәзифәсидир. Бу да бир аллегориядыр, лакин бу аллегориянын архасында Дантенин ичтимаи һәјәта ајдын бахышы, инсанын зәкасына вә јарадычы гүввәсинә инамы дајанмышдыр. «Чәһәннәм»дә кунәһкарлара верилән әзабын формалары, «Ә'раф»дакы тәғнизиләнмә просеси,

«Чәннэт»дәки илаһи сафлыг әхлаги аллегорияларда верилмишдир, лакин бунларын һамысы бөјүк әхлаги вә сийәси мә'на кәсб етмишдир. «Чәһәннәм»дә верилән дәһшәт-ли батаглыға батыб галмыш, лакин бир-бири илә вурушмагда давам едән инсанлары көрәндә бизи һејрәт бүрүјүр, амма һәмин адамларын вахты илә һәјәтдә өз гәзәб һиссини сахлаја билмәјән вә бүтүн өмрү боју башгалары илә вурушан шәхсләр олдуғуну өјрәндикдә, бу аллегорик әзабын мә'насыны аңлајырыг. Данте «Чәһәннәм»дә тиранлары гәј-нар ган ичиндә кәстәрир, бурада мөһтәкирләрин, пул топлајанларын бојундан асылан ағыр пул кисәләри онларын бојуну јерә әјишишдир, кәләчәкдән хәбәр верән чадукарлә-рин бојунлары бурулуш башлары дала чеврилмишдир, онлар даһа ирәли баха билмир-ләр, икиүзүләрин, ријакарларын әјнинә үстү зәрли метал ләббадә кејиндирилмишдир, ханнлар вә сатгынлар һәмишә сојуг үрәкли олдуғларындан онларын чәзасы да сојугдан донмагдыр вә и. а. Данте өз дөврүндә көрүб мүшәһидә етдији бүтүн гүсурлары (һабелә, чаниләри, оғрулары, ачкөзләри, шәһвәт дүшкүнләрини, гатилләри, мүфтәхорлары, па-хыллары) өз әсәринин мүхтәлиф јерләриндә вә ән чох «Чәһәннәм» вә «Ә'раф» һиссәлә-риндә дамғаламышдир.

Беләликлә «Илаһи комедија»да гәрибә бир мәнзәрә јараныр: әсәрин өз дөврү вә сонрақы әсрләр үчүн сийәси-ичтимаи мә'насы онун әхлаги-дини мә'насы илә зиддијәт тәшкил едир вә ондан гат-гат јүксәјә галхыр, диггәти чәлб едир. Бу нөгтеји-нәзәрден поеманын ән чох бәди ивс'әт кәсб едән, ән чанлы вә реалист бојаларла зәнкин һиссәси «Чәһәннәм»дир. Бунулла белә, поеманын бүтүн һиссәләриндән ајдын олур ки, Данте ики бөјүк тарихи дөврүн ајрычында јетишиш сәнәткар олдуғуна көрә, көһнәликлә је-нилийин үнсүрләри әсәрин әсас сәһнәләриндә бир-бири илә чарпазлашыр. Бир тәрәфдән, шаирин әсас фикирләри белә бир истигамәтдә инкишаф едир ки, бу дүнја һечдир, ин-санларын бу дүнјадакы бүтүн һәјәти о бири дүнјадакы, кәләчәк вә әбәди һәјәт үчүн јалныз бир һазырлыг вә мүгәддимәдир, диқәр тәрәфдән исә, ачыгча дујулур ки, Данте инсанын јер үзәриндәки һәјәти илә даһа чох марағланыр, бу һәјәтгын күчлү вә мүсбәт тәрәфләрини бөјүк еһтирасла гәләмә алыр, христиан дини вә килсәсинин еһкамлары илә әсил инсани кејфијәтләрин бир-биринә дүз кәлмәдијини, инсанын азад нәфәс ал-маға бөјүк еһтијачы олдуғуну нәзәрә чатдырыр. «Чәһәннәм»ин икинчи даирәсиндә раст кәлдији Франческа да Риминин мәнәббәт маңәрасыны динләјән Данте ешгин күчүнә, инсанда мәнәббәтин нә гәдәр бөјүк вә көзәл бир кејфијәт олдуғуна һејран галыр, кү-наһлары јалныз бир-бирини севмәкдән ибарәт олан ики ашигин гәмли маңәрасыны еши-дәндә вә онларын нә гәдәр әзаб чәкдијини көрәндә Данте өзүнү сахлаја билмир вә һушуну итирир («Чәһәннәм», V).

Әсәрин бир чох сәһнәләриндә һиссә олунур ки, Данте инсанларын күнаһыны хрис-тиан дини тә'лими әсасында тәқдир етсә дә, онларын әзабына бә'зән ачыјыр, инсанын зәкасына, һәр шеји өјрәниб билмәк арзусуна, о заманкы тәсәввүрләрин мәнәдуд чәрчи-вәсини ғырыб јени аләмләрә доғру чан атмаг мејлини рәғбәтлә гәләмә алыр. «Чәһән-нәм»дә рәсмән һијләкәр мәсләһәтчиләрин чәркәсиндә күнаһкар кими верилән Улисс (Одиссей) образынын узаг јерләри кедиб тапмаг вә сәјаһәт етмәк еһтирасы һаггындакы сөһбәти Дантејә хош тә'сир бағышлајыр, бу образда биз тәхминән 150 ил сонра дүнјаја кәлән Колумб кими јени кәшфләр, сәјаһәт вә сәфәрләр ашигинин марағлы чизкиләрини дујуруг.

Лакин һәм көһнә, һәм дә јени дөврүн ејибләрини көрән, феодал мүһарибәләринә мән-фи мүнасибәт бәсләјән Данте христиан дининин аллаһ идејасына вә тә'лиминә дәриндән инанырды, бүтүн дүнјада јеканә вә бүтүн халqlар, милләтләр үчүн зәури һесаб етдији католик динини ваһид үмумдүнја дини мәртәбәсинә јүксәлтмәк арзусунда иди, башга динләрин вә әгидәләрин һамысыны христиан (Дантенин фикринчә, јеканә дүзкүн) ди-нинин јолундан ајрылмаг, күнаһа батмаг кими тәсәввүр едирди (христиан дининдәки бир сыра тәригәтләрин, һабелә башга динләрин, о чүмләдән ислам дининин әсасыны гојмуш вә јаймаға чалышмыш шәхсләри—Мәһәммәди вә Әлини дә биз күнаһкарларын чәркәсиндә Чәһәннәмдин сәккизинчи даирәсинин доғгузунчу бөлмәсиндә көрүрүк). Бү-түн бунларла јанашы, Данте өз вәтәни Италијанын дәһшәтли вәзижәтдән гуртармасы вә бирләшмәси јолуну да монархија үсули-идарәсиндә көрүрдү.

Дантенин дүнбабахышындакы бу кери галмыш вэ зиддијјэтли чәһәтләрин һамысы онун јашадыгы дөврүн өзүндәки реал ичтимаи-сијаси зиддијјәтләрин вэ зәһнијјәтин мәнсулу иди. Дантенин узаккөрәнлији онда иди ки, зәманәсиндәки ичтимаи ејибләри чох түнд вэ кәскин бәјаларда кәстәрмәкдән чәкинмәмишди, өз мүасири олан бир чох сијаси хадимләри вэ рәсми дин нүмајәндәләрини Чәһәннәмә салмагдан, феодал дүнјасынын зоракылыг вэ кобудлуғуну писләмәкдән горхмамышды вэ ән башлычасы—инсанын реал һәјәтлә бағлы олан һиссләринин, арзу вэ истәкләринин тәрәннүмүнү өн плана чәкмиш вэ јер үзәриндәки һәјәтын кеч-тез сафлашачағына, јахшылашачағына инамыны итирмәмишди. Бу хүсусијјәтләри илә Данте һәм өз дөврүнүн кеңиш халг күтләләринә јахын олмуш, һәм дә онун јарадычылығынын хәлтилији күчләнмишди.

Әкәр биз бураја Дантенин үмумијјәтлә италјан әдәби дилинин јаранмасындакы ролуну да әләвә етсәк о заман шаирин өз дөврүндәки кеңиш халг күтләси илә нә гәдәр јахындан бағлы олдуғу ајдынлашар. Нәзәрдә тутмаг лазымдыр ки, Дантенин јарадычылыға киришдији илләрдә (XIII әсрин икинчи јарысында) Италијанын өзү парчаланмыш вэ пәрәкәндә вәзијјәтдә олдуғу кими италјан дили дә јалныз мүхтәлиф диалектләрдә инкишаф едир, вәһид милли-әдәби дилин јаранмасы мәсәләсинә бир о гәдәр дә чидди әһәмијјәт верилмири. Һәр бир әјәләт вә ја шәһәр өз диалектинин дил нормаларыны үстүн тутур, һәтта поетик әсәрләр дә мүхтәлиф диалектләрдә јаранырды. Бүтүnlүкдә исә италјан дилинә һәғарәтлә бахылырды, онун диалектләри гара чамаатын данышыг дили һесаб олунурду, әдәбијјатда, елми вә фәлсәфи әсәрләрдә даһа чох латын дилиндән истифадә олунурду. Бунун бир сәбәби дә латын дилинин килсә тәрәфиндән мүдафиә олунмасы иди. Илк дәфә өз әсәрләрини италјан дилиндә јазан шаир Данте олмушдур. Онун латын дилиндә јазылмыш елми вә фәлсәфи трактатлары вардыр, лакин бәдии әсәрләрини италјанча јазмагла о, илк дәфә италјан әдәби-бәдии дилинин дә әсасыны јаратмышдыр.

Дантедән әввәл Италијада провансал поезијасынын дил-үслуб рајдалары үстүnlүк тәшкил едирди, франғыз вэ латын дилләриндә, аз мигдарда исә италјанча шә'рләр јазылырды. Данте өзүндән әввәлки әдәби инкишафын дил сәһәсиндәки бүтүн наилијјәтләрини нәзәрә алараг, илк мәшһур әсәри «Јени һәјәт» китабыны вэ бир гәдәр соира «Зијәфәт» адлы фәлсәфи әсәрини италјан дилиндә јазмышдыр. Әлбәттә, Данте үчүн бу илк сынаг иди. Гејри-бәдии вэ ибтидан сајылан, лакин халгын артыг кеңиш сурәтдә ишләтдији италјан дилинин бүтүн диалектләриндәки ән јахшы хүсусијјәтләри бирләшдириб даһа бөјүк һәчмли бир әсәрдә бу дили тәтбиг етмәк үчүн Данте икинчи вә мәс'улијјәтли сынагдан усталыгла чыхды, «Илаһи комедија»ны бу дилдә јаратды, халг дилинин көзәлликләрини әбәдиләшдирди. Данте италјан дилинин вэ диалектләринин хүсусијјәтләри вэ бу дилдә шә'р јаратмаг рајдалары һағгында 1305-чи илдә «Халг дили һағгында» адлы елми әсәр дә јазмышдыр.

«Илаһи комедија»нын бәдии мәзијјәтләри чохдур. О өз дөврүнүн там бир симфонијасыдыр. Зәманәсинин елми биликләри, фәлсәфәси, дини тәсәввүрләри, тарихи һадисәләр вэ шәхсијјәтләр, гәдим рәвәјәтләр вэ антик әсатирин гәһрәманлары бу әсәрин нәғмәләри арасындан јүксәлир вэ санки бизимлә үзбөүз дајаныр. Бу әсәрдә һәр шәј чанлыдыр, әјанидир, јүксәк поетик либасдадыр, шаир өз демәк истәдији фикирләри олдуғча дөғиг вә ајдын ифадә едир. Онда о гәдәр битмәз вэ түкәнмәз јарадычылыг еһтирасы вардыр ки, нәдән истәсә данышыр, нәји истәсә тәрәннүм едир, нәји истәсә инкәр вә ја тәқдир едир, нәја тохунса она руһ вериб чанландыра билир. Онун гәләминдә бүтүн кәйнат дилә кәлир, бүтүн тәбиәт охучу илә данышыр, санки бүтүн улдузлар аләм, јер, көј, кәһкәшан, планетләр, од, су, күләк, мешәләр, дағлар, дәрәләр, чајлар вэ океанлар, бүтүн чанлы вэ чансыз варлыг дүшүнүр, һисс едир. Онун тәсвириндә «һава ач ширдән горхур», «Чәһәннәмин дibi дәншәтә кәлир», «дағлар нурдан палтар кејир», «сәрхошлуғ гулагларә тә'сир едир», «улдузлар мәнәббәтин күчү илә һәрәкәтә кәлир», «ағачлар инсан шәклиндә битир», «сарајлар вэ кашанәләр от кими јердән кејәриб галхыр», «Флоренсија гуруја вә дәнизләрә ганад кәрир», одлар ичиндә тәсәввүр едилән Шейтан «Чәһәннәмин дибиндәки сојуг вэ донмуш јердә» мәскән салыр вэ с. вэ и. а.

Бөјүк рус тәғидчиси Белински «Илаһи комедија»ны орта әсрләрин «Илиада»сы адландырмышдыр. Бу, һәгигәтән беләдир. Орта әсрләрин бүтүн зәһнијјәти «Илаһи комедија»да әкс етмишдир. Дантенин дөһасыны Гомер, Низами, Нәваи, Фирдовси, Шекспир вә Көтә кими нәһәнк сәнәткарларын дөһасы илә бир сыраја гојмаг олар.

«Илаһи комедија» дүнјанын бир чох халгларынын дилинә тәрчүмә олунамышдыр. Бу әсәр илк дөфәдир ки, Азәрбајҗан дилинә там тәрчүмә олунуб охучулара тәғдим едилир. Бу тәрчүмәнин өзүнүн јаранма тарихи вардыр. Јухарыда гәјд олундуғу кими, мұхтәлиф мұнасибәтләрлә вә хусусән Дантенин анадан олмасынын 700 иллији кечирилдији вахт бизим дөврү мәтбуатымызда шаирин һәјәти вә јарадычылығы һағында чох јазылмышдыр. Лакин онун әсәрлериндән һеч бири һәлә индијә гәдәр дилимизә тәрчүмә едилмәмишдир. Әлбәттә, «Илаһи комедија»нын тәрчүмәсинә киришмәздән әввәл Дантенин ајры-ајры ше'рлерини вә ја һәчми кичик олан «Јени һәјәт» китабынын тәрчүмәси илә мәшғул олмаг оларды вә бу да, мұәјјән дәрәчәдә, бөјүк һәчмли «Илаһи комедија»нын тәрчүмәсинә бир кечид вә һазырлыг мәрһәләси ролуну ојнарды. Лакин дүнја әдәбијјәти хәзинәсиндә фәхри јер тутан вә тәрчүмәси зәрури мәдәни еһтијач кими бүтүн ичтимаијјәтимизи марағландыран әсәрләрдән бири «Илаһи комедија»дыр. Белә бир әсәрин дилимиздә сәсләнмәси вәчиб вә гә'хирә салына билмәјән јарадычылыг ишидир. Мәһз буна көрә дә «Илаһи комедија»нын тәрчүмәсинә киришилмишдир.

Бундан башга, Азәрбајҗан дилинә ше'рлә поетик тәрчүмә сәнәтинин өзү елә сәвијјәдә чатмышдыр ки, инди мутәрчимләримиз «Илаһи комедија» вә ја «Фауст» кими әсәрләрин там тәрчүмәсинә киришә билмәк игтидарына маликдирләр. Бунун үчүн һәлә ингиләбдан әввәлки дөврдән башланан вә Совет һакимијјәти илләриндә даһа да зәһкинләшән поетик тәрчүмә сәнәтимизин кифәјәт гәдәр тәрчүбәси вә көзәл ән'әнәләри вардыр. Мутәрчим шаирләримиз һәммин тәрчүбәјә вә ән'әнәјә архаланараг вә ону давам етдирәрәк индијә гәдәр һәлә дилимизә тәрчүмә олунамамыш классик әсәрләрин тәрчүмәсинә киришилмишләр вә бу тәбии бир һалдыр. «Илаһи комедија»нын бу тәрчүмәси өз орижинал ше'рләри вә поетик тәрчүмәләри илә охучуларымыза јахшы таныш олан шаир Әлиаға Күрчајлы тәрәфиндән едилмишдир.

Тәрчүмә өзү јарадычылыг ишидир, «Илаһи комедија» кими әсәрләрин тәрчүмәсиндә исә бу јарадычылыг иши даһа чәттин вә мәс'улијјәтлидир. Она көрә ки, бу кими әсәрләрин тәрчүмәси мутәрчимдән, ше'рлә поетик тәрчүмә исте'дадындан әләвә, үмуми филоложи һазырлыг, едми, тарихи, фәлсәфи билик вә сәбирлә ишләмәк, «Илаһи комедија»нын нәһәнк ағырлығына дөзмәк тәләб едир. Ә. Күрчајлы бу чәтинликләри нәзәрә алмыш вә (өз имканы даирәсиндә) тәрчүмәнин идеја-бәдии чәһәтдән дүзкүн сәсләнмәсинә, әсәрин форма хусусијјәтлеринин сахланмасына, охунаглы чыхмасына найл олмушдыр.

Нәзәрдә тутулмалыдыр ки, «Илаһи комедија» М. Лозински тәрәфиндән едилмиш вә бир нечә дөфә нәшр олунмуш сонунчу вә ән дәгиг сајылан русча тәрчүмә әсасында Азәрбајҗан дилинә чеврилмишдир. Ә. Күрчајлы һәммин тәрчүмә әсасында «Илаһи комедија»дан илк парчалары һәлә он беш ил бундан әввәл дилимизә чевирмиш, һәммин парчалар Азәрбајҗан Дөвләт Университетинин 1955-чи илдә нәшр етмиш олдуғу мунтәхәбага дахил едилмишдир. Сонрақы илләрдә мутәрчим башламамыш олдуғу бу иши давам етдирмиш вә нәһәјәт «Илаһи комедија»ны бүтүнлүклә тәрчүмә едиб гуртармышдыр. Әсәрин бүтүн һиссәләринин ејни бир мутәрчим тәрәфиндән тәрчүмә олунмасы ағыр олса да, дүзкүн јолдыр, чүнки поеманын һәр үч һиссәсиндә ејни услубу сахламаг үчүн бунун әһәмијјәти бөјүкдүр.

Тәрчүмәнин бүтүн һиссәләринин ејни бәдии сәвијјәдә сәсләндијини сөјләмәк чәттиндир (буну әсәрин башга дилләри, һәмчинин рус дилинә едилмиш тәрчүмәләри һағында да сөјләмәк чәтиндир, бу чәһәти мутәхәсссләр вә мутәрчимләр, һәбелә М. Лозинскинин өзү дә, е'тираф едирләр), лакин тәрчүмә бүтүнлүкдә мұвәфғәијјәтлидир, мутәрчимин

бүтүн бачарығыны тәрчүмәнин кеҗфијјәтли чыхмасына, гүсурларын мүмкүн гәдәр аз олмасына сәрф етдијинә, тәрчүмә үзәриндә мәс'улијјәт һисси илә, сәбир вә һәвәслә ишләдијинә шүбһә јохдур. Бөјүк зәһмәт баһасына баша кәлмиш бу илк тәрчүмәнин ләјагәт вә нөгсанлары барәдә әдәби ичтимаијјәтимизин вә охучуларын һәр бир һаглы мүлаһи-зәси исә фәјдалы ола биләр.

ӘКБӘР АҒАЈЕВ

ШЕННЕЧЕЪ

MSH 4646

БИРИНЧИ НӘҒМӘ

Бу дунјада өмрүмүн јарысыны кечәндә
Мән кирдим зүлмәт кими гаранлыг бир мешәјә.
Итирдим доғру јолу зүлмәт дәрә ичиндә.

- ⁴ О салыбдыр фикрими дәншәтә, әндишәјә.
Вәһши иди о мешә, горхулујду, дәринди,
Нечә тәсвир еләјим, бәнзәдим һансы шејә!
- ⁷ Зәһәр кими ачыјды, өлүм ондан ширинди.
Лакин ондан әбәди ибрәт дәрси алан мән.
Орда көрдүкләrimi дејәрәм бир-бир инди.
- ¹⁰ Елә о вахт кетдијим дүз јолу итирәркән
Јуху мәни јанылдыб чашдырмышды о гәдәр,
Билмәдим нечә кирдим һәммин мешәјә бирдән.
- ¹³ Тәпәнин әтрафыны дөврәләмиш дәрәләр.
Мән һәммин о тәпәнин әтәјинә чатанда
Үрәјими дәншәтлә сыхырды горху, кәдәр.
- ¹⁶ Јалныз мән ону көрдүм көзләrimi ачанда
Һәр тәрәфдә бәләдчи о көјләрин мәш'әли
Дағларын чијни үстдән бојланды бирчә анда.

- 19 Раһатча нәфәс алдым мән күнәши көрәли,
Интәһасыз кечәдә түкәнмәз азаб чәкән
Көнлүм мәғлүб еләди бу горхуну, әнкәли.
- 22 Елә бил ки, көпүклү далғалары јарыб тән,
Саһилә јахынлашан тәнкинәфәс бир инсан,
Кечдији горхунч јола бојланырды тәзәдән.
- 25 Мән өзүм дә бу сајаг—чанда горху, һәјәчан
Бу өлүмә апаран јоллары көрүм дејә,
Чеврилиб еһтијатла керијә бахдым бир ан.
- 28 Вүчудум да говушду раһатлыға, динчилијә;
Асанлашды елә бил чығырлары дағын да,
Мән јолума дүзәлдим галхмаг үчүн зирвәјә.
- 31 Ашағыда, сылдырым дағларын ајағында
Бир вашаг көрүнүрдү дәрисиндә ләкәләр,
Ал-әлванды нахышлар белиндәки халында.
- 34 Долашыб јолларымы о. кәсирди сәрасәр,
Бу горхунч учурумун өнүндә нечә кәрә
Истәдим дөнүб кери, хилас олам бир тәһәр.
- 37 Сәһәрин сүбһ чағыјды, улдузлар вуруб дөврә
Күнәши өтүрүрдү бу аләмә нәһајәт.
О улдуз дәстәсинә, сонсуз көзәлликләрә
- 40 Илк тәканы вермишди илаһи бир мәһәббәт.
Инанырдым мән артыг бу хошбахт дәгигәјә;
Она көрә көнлүмү сыхмырды горху, дәһшәт
- 43 Раст кәләндә түкләри бәзәкли о вәһшијә.
Сонра да шир көрүндү, онун габармыш јалы
Үрәјими јенидән салырды ваһимәјә.
- 46 Санки мәним үстүмә кәлирди о, һавалы,
Ачындан нә'рилдәјир, сәсиндә бир гәзәб вар,
Нәфәси ваһимәјлә титрәдирди һаваны.
- 49 Оунла бир кәлирди арыг диши чанавар,
Кәтирди өзүлә бүтүн һәрисликләри;
Бу һәрислик учундан нәләр чәкмир инсанлар,

- 52 Онун мәнә зилләнән дәншәт долу нәзәри
Елә буховлады ки, әлләrimi кизличә,
Зирвәјә чатмағыма галмады үмид јери.
- 55 Хәсис дөвләт топлајыр өзүнә күндүз-кечә,
Бүтүн јығдыларыны итирәндә гәфләтән
Кечмиши хатырлајыб ганлы јаш төкүр нечә—
- 58 Мән дә дүшдүм бу сајаг тәлатүмә, дәншәтә.
Ачкөз диши чанавар мәни гәдәмбәгәдәм
Говлајырды дәрәјә, нур дүшмәјән зүлмәтә.
- 61 Мән һәммин о гаранлыг дәрәјә ендијим дәм,
Нәһајәтсиз сүкутдан јорулмуш инсан кими
Бир киши пејда олду өндә, көркәми мүбһәм.
- 64 Бу бошлуғун гојнунда мән она бахан кими
Дедим: «Истәрсә тејф ол, истәрсә чанлы инсан,
Хилас елә, ол мәнә сән бир пасибан кими!»
- 67 Чаваб вериб сөјләди: «Инсан идим бир заман,
Әсил—нәчабәтимсә гәдим ломбардлыларды,
Онларын јурду иди Мантуја—әзиз мөкан.
- 70 Доғулдум sub Julio, һәрчәнд өмрүмүн арды
Августун һөкмү алтда кечиб кетди Ромада.
О заманлар һелә халг бүтләрә тапынарды.
- 73 Шаирдим, инанырдым тәб'ә дә, илһама да,
Анхизин оғлу кими үзмүшәм гүруба мән
Јанараг күлә дөнмүш о мәғрур Тројадан.
- 76 Керијә—әзаблара тәләсирсән бәс нәдән?
Нијә јүксәлмәјирсән, сөјлә, һәр шејдән габаг,
Севинчләрин әввәли—ишығлы зирвәјә сән?»
- 79 «Демәк, сән Веркилисән, о интәһасыз булаг,
Сәнин гәлбиндән ахды бу дүнјаја нәғмәләр?—
Бу сөзләри дејәрәк башымы әјдим анчаг.—
- 82 Еј бүтүн шаирләрә јол көстәрән, еј рәһбәр,
Зәһмәтинлә, түкәнмәз ешгинлә етдин көмәк
О хәзинәнә кирмәк олду мәнә мүјәссәр!

- 85 Сән мәним мүәллимим, мәнә севимли өрнәк;
Һәр јердә тә'рифләрә лајиг шаһ мисралары
Јалһыз сән бәхш еләдин мәнә гијмәтли ирстәк.
- 88 Көрүрсән мәни әлдән салан бу чанавары!
Дамарымда донуб ган, әсир бүтүн бәдәним
Еј һикмәтләр саһиби, јетиш дадыма бары!»
- 91 Чаваб верди, ваһимә ичиндә көрүб мәни:
«Јени јол тутмалысан, сәнинчүн башга јол вар,
Кәрәк сән тәрк еләјиб кедәсән бу дәрәни,
- 94 Сәнин көз јашларыны төкән диши чанавар,
Бүтүн јүксәләнләри сыхышдырыр һәмишә.
Гаршысына чыхса ким—һәлак едир бигәрар;
- 97 Қинлидир, ган ичмәји өзүнә етмиш пешә,
Һәрис бир иштаһајла нә јесә ачдыр јенә,
Једикчә јемәк истәр, јенә ач, јенә тәшнә.
- 100 Һәр зибиллә күрсәјә кәлир о, дөнә-дөнә,
Чохусуну товлајыр, лакин шәрәfli Көпәк
Кәлиб сәбәб олачаг онун нәһајәтинә.
- 103 Нә зәнкин маликанә, она нә гаш-даш кәрәк,
Мәһәббәти, шәрәфи дадыб ағыл-камалла,
Тга feltro e feltro һөкмранлыг едәчәк.
- 106 О кәрәк Италијаја һәгиги галхан ола
Бу јолда гәтл олунду Турн, Нис вә Евриал,
Бу јолда өз чаныны гурбан верди Қамилла.
- 109 Чанавар һансы сәмтә јолуну салса дәрһал
Көпәк ону говлајыб Чәһәннәмә салачаг.
Һәсәд вәһшини ордан сәсләјирди далбадал.
- 112 Сәнә инди бунлары дејә биләрәм анчаг:
Кәл, кәл, узаглашдырыб дурдуғумуз бу јердән
Сәни әбәдијјәтә апарым, кәл далымча.
- 115 Ајдын ешидәчәксән дәһшәтли нәләләрдән
Орда гәдим руһларын чәкдији әзаблары,
Сонсуз јалварышлары—өлмәк үчүн јенидән.

- 118 Сонра сән кедәчәксән, күнүн бириндә бары
Аловлар ичиндә дә хошбахт бир гәбиләжә
Говушмаг үмидилә чырпынан инсанлары.
- 121 Бир гәдәр дә учалыб галхсан әкәр зирвәжә,
Орда сәни гаршылар ләјагәтли бир үрәк.
Сән онунла кедәрсән, мән дөнәрәм керилә;
- 124 Онун ганунларынын барышмаз дүшмәнитәк,
Нә мәни, нә мәнимлә бураја кәләнләри
Пајтахтына бурахмыр ордакы һаким мәләк.
- 127 Һәр јердә һөкмрандыр, орда онун шәһәри,
Ордадыр тачы-тахты, һөкм еләјир үрәкдән;
Хошбахтдыр о адам ки, кирә билир ичәри!»
- 130 Дедим: «Мәним шаирим, анд верирәм сәни мән
Варлығын дујмадығын уча пәрвәрдикара,
Гуртармагчүн шәрр илә бәлаларын әлиндән.
- 133 Бујур, јол көстәр мәнә дедијин о дијара,
Пјотр дарвазасындан о дүнјаны көрүм мән,
Бахым руһу әбәди әзабда оланлара».
- 136 О, јолуна дүзәлди, дүшдүм далынча һәмән.

ИҚИНЧИ НӘҒМӘ

- Күндүз сона чатырды, артыг гаралан көјләр
Сәсләјирди јатмаға ишләјиб јорғун дүшән
Бүтүн јаранмышлары; тәк мән јурдсуз дәрбәдәр,
- 4 Мөһкәм һазырлашырдым амансыз бир дөјүшә,
Доғрусуну дејирәм нә дүшүрсә јадыма—
Әзијјәт дә, әзаб да о јохушда, енишлә.
- 7 Еј Илһам пәриләри, јетин мәним дадыма,
Көстәр еј нәчиб идрак, дүһандакы һүнәри
Данышым мачәрамы, чат мәним имдадыма!

- 10 Мән беләчә башладым: «Еј бәләдчим, шаирим,
Елә бир рәшадәтә сән мәни чағырырсан,
Дәф едә биләрәмми сонсуз чәтинликләри?
- 13 Дејирсән ки, Силванын валидејни бир заман
Диријкән, чанлы икән көстәриб бөјүк һүнәр
Енибдир әбәдијјәт әләминә горхмадан.
- 16 Күнаһларын гәними әкәр она бу гәдәр
Илтифат көстәрибсә, дүшүнүб шөһрәтини,
Тәләјини, бахтыны, варлығыны сәрәсәр,
- 19 Һамы көзләсин кәрәк онун ләјагәтини:
О сечилди мәрһәмәт вә ишыг көјләриндә,
Әчдад олду Ромаја, учалтды бу дөвләти.
- 22 Заман кәлиб чатанда она дөвләт дә, дин дә
Бу дүнјада мүгәддәс бир мөһраб учалтдылар
О шөхсә ки, галыбдыр али Пјотрун јериндә.
- 25 Сәнин вәсф еләдијин һәмин о өвлад ки, вар
Зәһмәтдә гәләбәләр газанмаға чан атды,
Дүнја инди Папанын һөкмүлә тутур гәрар.
- 28 Сонра јени һәвари Али пилләјә чатды,
Башгалары бу јола мөһкәм тапынсын дејә.
О јола ки, о өзү үрәкләрә ничатды.
- 31 Бәс мән? Һансы әсаса, нәјә күвәним, нәјә?
Ләјиг дејиләм әсла бу јолун мә'насына,
Нә һәвари Павелә бәнзәрәм, нә Енејә.
- 34 Әкәр гәдәм гојарсам көлкәләр дүнјасына
Горхурам ки, ағылсыз адыны газанам мән.
Сән мүдриксән; бәләдсән һәр ишин әсасына».
- 37 Бу вахтадәк гәлбинин һөкмүнә баш әјмәјән,
Сонра исә ағлынын ән сиррли кушәсиндә
Бүтүн дүјдугларыны көкүндән атыб кедән
- 40 Адама бәнзәјирдим учрумун дөврәсиндә,
Әввәлләр үрәјими ширникдирән хәјаллар,
Дүшүндүкчә мөһв олду горхунун пәнчәсиндә.

- 43 «Әввәл даһа дүз икән сәнин вердијин гәрар,—
Али кәлкәнин сәси ешидилди нәһәјәт—
Инди нечүн руһунун башга тәләтүмү вар?
- 46 Кәрәк ағлын горхуја тәслим олмасын фәгәт,
Јохса илғымы бир ов көрән вәһшитәк фәврән
Бу јолда гәјәмиздән узаг дүшәрик, әлбәт.
- 49 Сәни гуртармаг үчүн горхунч дүшүнчәләрдән,
Мәним мәрһәмәтимә нечә лајиг олмусан,
Сәни һардан таныдым—бу саат сәјләјим мән.
- 52 Хејирлә шәр арасы дајанан издиһамдан
Мәни чағырды бирдән көзәл-көјчәк бир гадын,
Сөз вердим хидмәтиндә дурачағам һәр заман,
- 55 О гадынын көзләри улдузлар кими ајдын;
Дадлы, ширин сөзләри ахырды арам-арам;
Мәләк сөһбәти кими; өзүн гулаг асајдын.
- 58 Деди: «Еј, мантуанлы, тәмиз үрәкли адам,
Сән еј шаны-шөһрәти дүнјаны кәзән, фәгәт
Итмәјән, һәмишә дә јашајан бөјүк илһам,
- 61 Мәним достум ки, она дост дејилдир сәадәт,
Дағларын зирвәсинә доғру јол ахтарыркән
Үмидләри кәсилди, күч кәлди горху, дәһшәт.
- 64 Ешитдим бу хәбәри көјләрин гојнунда мән;
Кечикмиш көмәјимдән она фајда олачағ?
Бу јолда әзаблара дөзә биләрми, көрән?
- 67 Ән көзәл, дадлы сөзләр, нә вар—ишә саларағ,
Кет ону хилас елә, бу бөјүк зәһмәти чәк,
Бундан сонра тәсәлли тапа биләрәм анчағ,
- 70 Беатричејәм; көзәл јурдуму тәрк едәрәк
Мәһәббәтин наминә кәлмишәм бу јерләрә,
Мән сәни көндәбирәм, синәмдә севән үрәк.
- 73 Көјләрин гучағында сәсим нә гәдәр һәлә
Сәни чағырачағдыр, еһтирамла, һөрмәтлә.»—
Дејәрәк о сусанда, мән чаваб вердим белә:

- 76 «Инсан нэсли јеканэ сәндәки үлвијјәтлә
Јүксәкдир; нә тутубса бу кичик көјдә гәрар,
Бүтүн јаранмышлардан ајрылды бу шөһрәтлә.
- 79 Хидмәтиндә дурмагдан бөјүк бир шәрәфми вар,
Кифәјәтдир бу хидмәт мәним мұкафатыма,
Мүнтәзирәм һөкмүнә, јалныз гәрар вер, гәрар.
- 82 Сән горхмадан торпағын бу гаранлыг гатына
Анчаг нечә енирсән; ахы дөнәсән кәрәк
Сән өз јүксәклијинин әлчатмаз бүсатына?»
- 85 Чаваб верди: «Һәр шеји билмәк истәсән керчәк
Бу һикмәти, бу сирри сәнә сөјләјәрәм мән,
Нә үчүн горхутмајыр мәни бу јерә енмәк.
- 88 Инсанын өз достуна пүнһани әзаб верән
Бәлалардан, хәтадан горхмаг кәрәкдир, јәгин,
Башга бир шеј горхуда билмәз мәни көкүндән.
- 91 Мәни белә јаратмыш һөкмдары көјләрин,
Чәкдијимиз әзаблар горху доғурмур мәндә,
Енирәм алов долу гучағына бу јерин.
- 94 Лүтфкар бир ана вар көјләр сәлтәнәтиндә,
Бүтүн әзабкешләрин әзабыны чәкәрәк,
О газанды танрынын сизә мәрһәмәтин дә.
- 97 Сонра да Лучијаја үз тутуб деди:—кәрәк
Көмәкчи көндәрәсән сәдагәтли бәндәнә,
Шәр јолда долашыб о, көмәкчисиз галыб тәк.
- 100 Шәр дүшмәни Лучија кәлиб јанашды мәнә,—
Отурмушдуг о гәдим Раһил илә биз гоша,—
Дилә кәлди:—Шүкр олсун аллаһын гүдрәтинә,
- 103 Беатриче, гәлбиндә мөһәббәт даша-даша
Дүнјадан үз дөндәриб ешгин илә учалан
О инсана сән көмәк етмәлисән бирбаша.
- 106 Јохса ешитмәјирсән нәләр чәкир о инсан?
Көрмүрсәнми тагәтдән салыб апарыр ону
Дәниз фыртынасындан даһа дәһшәтли туфан?—

- 109 Гэлбиндә тәкрарлајыб һәр сөзү, һәр вурғуну
Кәдәрин әлләриндән гуртарыб, севинчләрә
Кедән бир инсан кими гәбул етдим мән буну,
- 112 Уғурлу пилләләрлә кәлиб чыхдым бу јерә,
Сәнин тә'рифә лајиг дадлы каламларыны,
Шәрәфли сөзләрини динләмәкчүн бир кәрә.»
- 115 Дејиб көјә зилләди гәмли бахышларыны,
Тәләсдирди мәни о, нәһәтсиз бир јола,
Нурлатды јолларымы, төкдү көз јашларыны.
- 118 Мән онунчун чеврилдим голу бағлы бир гула,
Сәни хилас еләдим вәһшинин пәнчәсиндән,
Ғыса, раһат јолуну кәсэн заман о бәла.
- 121 Бәс инди? Нә олубдур ләнкијирсән белә сән?
Нијә әзаб чәкирсән горхунун әлләриндә?
Нијә күлүмсәмирсән чәсарәтин сәсиндән?
- 124 О үч мүгәддәс гадын көјүн дәрин јериндә
Чыхыбдыр сәнә гаһмар, олуб сәнә пасибан.
Уғурлу јол көстәрир онлар бу сәфәриндә».
- 127 Мән дәрәнин дибиндә кечәнин шахтасындан
Бүзүшмүш бир чичәкдим елә бил будағымда,
Јенидән чана кәлдим, ачдым ғызаранда дан.
- 130 Алышырдым, јанырдым икидлик сорағында,
Горху өлдү гәлбимдә мәрдлик гәтијјәтилә,
Чаваб вердим, ән чәсур кәлмәләр додағымда:
- 133 «Еј мәни хилас едән өз сонсуз шәфгәтилә!
Сән дә, еј хидмәтинә бир әвәз көзләмәјән,
Мәни акаһ еләјән онун һекајәтилә!
- 136 О гәдәр мәс'уд олдум сәни динләдикчә мән,
Әввәлки ирадәмлә синәм долуб о гәдәр,
Назырам башладығым јолу кедәм јенидән.
- 139 Бирдир арзумуз бизим, бујур, кедәк бәрабәр:
Сән мәним мүәллимим, рәһбәрим, шаһ вүғарым!»
Сәфәримиз башланды гуртарантәк бу сөзләр,
- 142 Биз кетдик арасыјла вәһши учурумларын.

ҮЧҮНЧҮ НӘҒМӨ

Сәсләјирәм мән сизи сәфилләр аләминә,
Сәсләјирәм әсрлик наләләрин ичиндән,
Сәсләјирәм мәһв олан нәсилләр аләминә

- 4 Һәгигәтдән илһама кәлиб мәни хәлг едән
 Ән али гүввә илә, ән јүксәк зәка илә
 Бир дә илк мәһәббәтлә кәлмишәм дүнјаја мән.
- 7 Тәкчә әбәди мәхлуг дүшүр мәнән әввәлә,
 Мән әбәдијјәтлә дә олачағам бәрабәр.
 Бура кирән, һеч нәјә үмид етмә бир килә.
- 10 Кириш гапысы үстә јазылмышды бу сөзләр,
 Зүлмәт рәнкинә иди охудуғум јазылар,
 Сөјләдим: «Мүәллимим, дәһшәтлидир нә гәдәр».
- 13 Чаваб верди сөзүмә о мүдрик, о ихтијар:
 «Бурда кәрәк үрәјин олсун даш кими мөһкәм,
 Руһунун үзәриндә горху тутмасын гәрар.
- 16 Кетдијимиз о јердә, мән ки, сәнә демишәм,
 Көрәчәксән кәлкәләр әзаба дөзә-дөзә
 Нечә ағылларыны итириләр дөмадәм».
- 19 Мәнә тәрәф чеврилди, бахдым о сакит үзә,
 Горху дујмајым дејә јапышды әлләримдән,
 Мәни чәкиб апарды бир әсрарлы дәһлизә.
- 22 Күт чығырты-бағырты, һычгырыг, налә, шивән
 О гәдәр күчлүјдү ки, о улдузсуз зүлмәтдә
 Әввәлчә көз јашымы сахлаја билмәдим мән.
- 25 Гырыг-гырыг кәлмәләр ешидилир дәһшәтлә,
 Һәр сөздә ағры, гәзәб, јалварыш вар, горху вар,
 Һәрәкәт едән әлләр ачылыб шикајәтлә,
- 28 Бир-биринә гарышан чығыртылар, һарајлар
 Нур дүшмәјән зүлмәтдә галыб белә нә вахтдан,
 Чошгун бир гасырғаја дөнүб гәзәбли руһлар.

- 31 Сөјр етдикчә бејними дәһшәт ичиндә сыхан
Бу әләми сорушдум: «Қиминдир бу наләләр?
Кимләрдир әзабларын мәғлуб етдији инсан?»
- 34 «Бу ачы тәлә ки, вар—чавабда динди рәһбәр—
О алчағларынды ки, јашајарағ дүнјада
Нә өлүмдән горхдулар, нә шәрәф-шан билдиләр.
- 37 Ағылсыз мәләкләр дә онларла бир сырада
Нә халиғә сидг илә дуруб хидмәт еләди,
Нә үсјана галхдылар—дајандылар арада.
- 40 Көјләр ләкә көтүрмүр, башлара од әләди,
Чәһәннәм дә онлары гәбул етмәјир инди,
Јохса күнаһ өзү дә севинәрди; беләди».
- 43 Сорушдум: «Мүәллимим, бу адамлар, нәдәнди
Әзаб чәкәндә белә еләјирләр шикајәт?»
«Сөјләјәрәм бу саат,—чавабымда о динди,—
- 46 Онлар өлмәк истәјир, өлә билмирләр фәгәт,
О гәдәр ағырды ки, бу һәјатын нәфәси
Башға чәза онлара көрүнәрди сәадәт.
- 49 Јер үзүндә галмајыб онларын хатирәси,
Һаким дә, мәрһәмәт дә онлардан дүшүб узағ,
Бах—кеч, бурда рәһмлә јада салма бир кәси!»
- 52 Бу вахт нәзәр салыб мән көрдүм узагда бајрағ
Долашыр дөрд тәрәфи, шәр бир гүввә дә санки
Говурду тоз ичиндә ону әлдән саларағ.
- 55 Архасынча кедирди сонсуз бир кариван ки,
Инана билмәјирди адам нәзәр саланда,
Өлүм гырыб чатыбдыр бир бу гәдәр инсаны.
- 58 Таныјырдым бә'зини, көзләримә бу анда
Саташды о адам ки, өз бөјүк гисмәтиндән
Үз чевирди, горхарағ ваһимә гучағында.
- 61 Рәзилләрдир, анладым, бу јердә әзаб чәкән,
Һәмин о рәзилләр ки, гәбул етмир онлары
Нә аллаһ, нә аллаһын ирадәсиндән дөнән.

- 64 Дәстә илә учушан о сәјсәз милчәк, ары
Раһатлыг вермәјәрәк дишләјирди, дидирди
Бу чылпаг начинсләри, бу алчаг инсанлары.
- 67 Јанаглардан көз јашы ганла ахыб кедирди,
Ајаглар алтындакы ијрәнч гурдларса фөврән
Ганлы көз јашларыны гуртум-гуртум ичирди.
- 70 Бир гәдәр дә архаја баханда көрдүм ки, мән
Ахыр инсан дәстәси гучағында кур селин.
Сөјләдим ки: «Мүәллим, вагифсән һәр шејә сән,
- 73 Де, кимдир бу адамлар, һансы гезанын әли
Санки говур онлары көпүкләнән селләрә,
Көзләримә узагдан бу чүр көрүнүр, бәли».
- 76 Чаваб верди о мәнә: «Јетишәндә о јерә,
Сән өзүн көрәчәксән Ахерона чатанда,
Гәдәмимиз дәјәндә кәдәрли саһилләрә».
- 79 Карыхыб, көзләрими јерә дикдим бу анда,
Горхдум бездирәм ону, кечдим габаға сәссиз
Саһилин әтәкләри узанырды о јанда.
- 82 Балача бир гајыгда бу заман көрдүк ки, биз,
Үзүр сачы-саггалы бәјаз рәнкли бир гоча,
Гышгырыр: «Аһ, сизләри лә'нәтә кәләсиниз!
- 85 Унудун сиз көјләри, мәнимлә растлашынча!
Шахталарда, сојугда, бу зүлмәт дүнјасында
Һазырлашын үзмәјә мәним гајығымдача.
- 88 Сәнсә бурдан узаглаш, өлүләр арасында
Чанлылар кәзә билмәз!» Бурдан кедим дејә мән
Бир аләм сөз сөјләди о пирани азындан:
- 91 «Јох, бура салмајасан кәрәк өз јолуну сән:
Ахтарыб тапмалысан башга, јүнкүл бир гајыг,
Сәни апара билсин искәләјә бу јердән».
- 94 Рәһбәр деди: «Сән, Харон, гәзәб чиловуну јыг,
Бир мәгсәдчин чағрылыб, кетсин кәрәк о өзү,
О, нәсә етмәлидир. Јетәр, данышма артыг».

- 97 Буланыг чајда гајыг сүрэнин түклү үзү
Һәрәкәтсиз көрүндү сонсуз дөһшәт ичиндә.
Гыпгырмызы аловлар сачырды онун көзү.
- 100 Чылпаг, зәиф адамлар мин әзијјәт ичиндә
Онлар үчүн јазылан гәти һөкмү динләјиб
Дөјүрдү дишләрини кәдәр, зилләт ичиндә,—
- 103 Аллаһын дәркаһына сајсыз лә'нәтләр дејиб,
Бүтүн бәшәр нәслини, јерини, нүтфәсини
Јарандығы сааты, дәгигәни писләјиб,
- 106 Сонра да учалдараг налә долу сәсини
Чаја тәрәф кедирләр; сулар көрсүн јахындан
Аллаһ хофун итирмиш дәрдлиләр дәстәсини.
- 109 Көзләри күл ичиндә гызармыш көзтәк јанан,
Шејтан Харон гәзәблә говур күнаһкарлары,
Керидә галанлары аварла вурур бу ан.
- 112 Нечә зүлмәт пајызда төкүлүр јарпаглары,
Дөшәнир јерин үстә хәзәлләр галаг-галаг,
Сәпәләнир торпаға ағачларын палтары,
- 115 Зилләт үчүн доғулмуш Адәм нәсли бу сајаг
Бир-биринин далынча төкүлүрдү ашағы,
Тора дүшән гуш кими әл-голуну атараг.
- 118 Будур, дәрин зүлмәтин гојнунда онлар ахыр,
Лакин һәлә үзәрәк јетишмәмиш саһилә
Бу чајын үзәриндә тәзә бир дәстә галхыр.
- 121 «Оғлум,—деди бу заман мүәллим әзәмәтлә—
Аллаһын дүз јолуна ағ олараг өләнләр
Һәр өлкәдән, һәр елдән бура чан атыр белә,
- 124 Чајы кечиб кедирләр тәләсәрәк бир тәһәр,
Аллаһ һөкмү онлары о гәдәр сыхыр фәгәт.
Чеврилир бирчә анда чағрыша горху, кәдәр.
- 127 Лакин о шәхсләрин ки, гәлбиндә вар мәрһәмәт
Онларчүн ајры јол вар; сән өзүн биләчәксән
Нијә Харон сәнинлә данышырды белә сәрт».

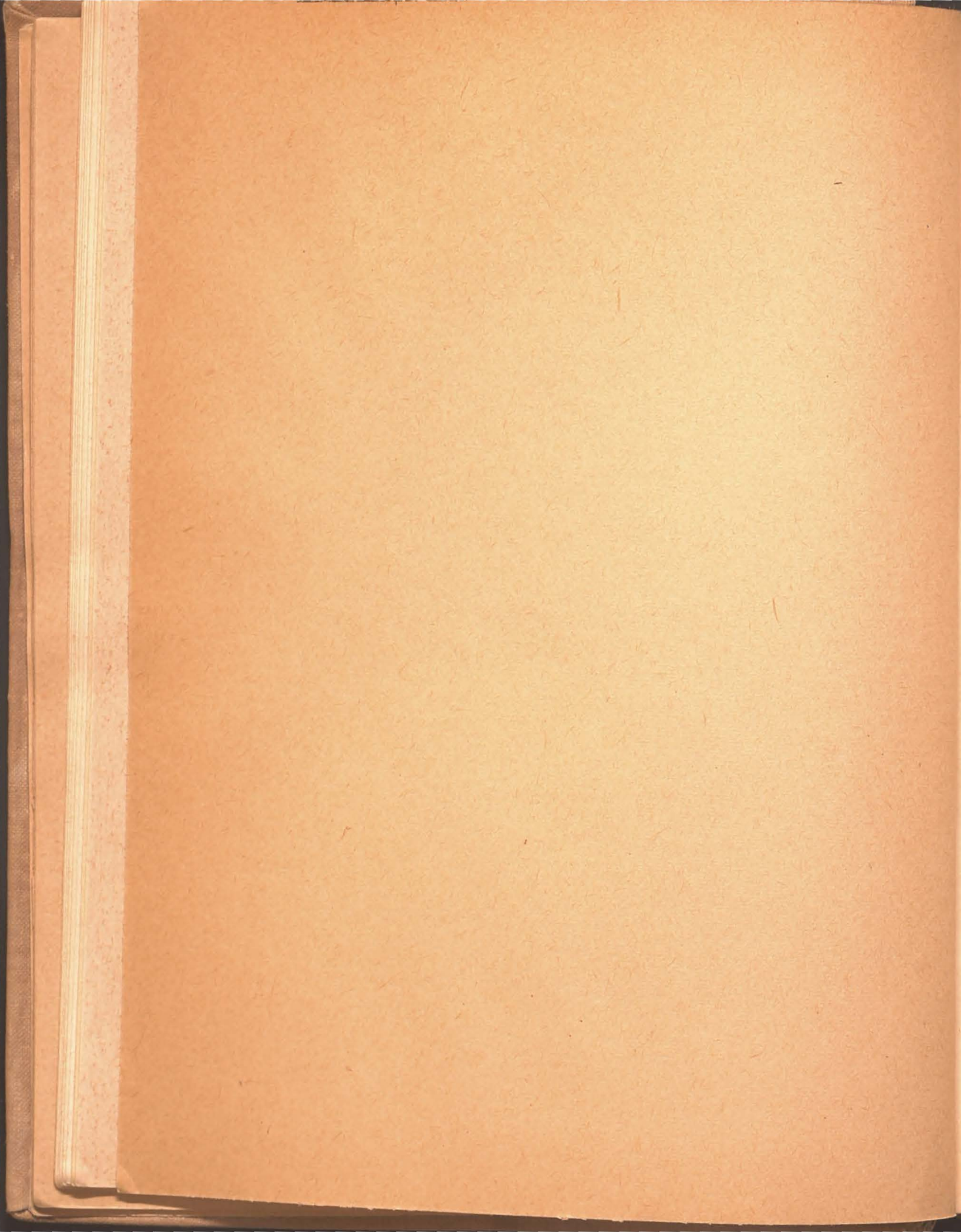
- 130 О, сусду; бүтүн аләм елә титрәди бирдән
О горхунч хатирәни һәрдән јада саланда
Ваһимәнин ичиндә тәрдән боғулурам мән.
- 133 Торпағын дәринлији көкс өтүрдү бу анда,
Кәдәрләр сәһрасы да пүскүрдү јанан кими,
Гамашырды көзләрим онун гызартысында;
- 136 Мән сәрилдим торпаға јухулу инсан кими.

ДӨРДҮНЧҮ НӘҒМӘ

- Көзүм мүркү дөјүрдү, гулағыма бу заман
Кәлди ағыр уғулту, сәксәндирди гәфләтән,
Санки мәни күч илә ојатдылар јухудан.
- 4 Динчими алыб бир аз, бахдым әтрафа фөврән,
Һәр шеји көрмәк үчүн әзаблар мөканында
Ајағ үстә галхараг, сүздүм дөрд јанымы мән.
- 7 Биз дурмушдуг бу ара учурумун јанында,
Ашағыдан кәлирди горхунч, һејбәтли сәсләр;
Учурум титрәјирди сәсләр бурулғанында.
- 10 Гаранлыгды, тутгунду, дәрин иди о гәдәр
Һеч нә көрә билмәдим, сечә билмәдим һеч нә,
О дибсиз бошлуглара дуруб салсам да нәзәр.
- 13 «Бах, инди биз енирик кор аләмин дибинә—
Мән биринчи кедирәм, сән исә архамча кәл.»
Мејид рәнкини алмыш шаир дилләнди јенә.
- 16 Үзүндәки о рәнки көрән кими әлбәәл
Дедим: «Нечә кедим ки, достума, рәһбәримә
Горху һаким кәсилмиш, ким узадар мәнә әл?»
- 19 Чаваб верди: «Рәнкимә бахыб сән горху демә,
Бу, дөврәдә ишкәнчә чәкәнләрин дағыдыр,
Белә дәрин изләрлә басылыбдыр чөһрәмә.

„Чөһөнһөм“, I һөғмө.

- 22 Кедәк, мәнзил узагдыр, јола дүшмәк чағыдыр». О енди, архасынча јолландым дөврәјә мән, Бу биринчи дөврәјди, јолумуз ашағыјды.
- 25 Һөнкүртүләр дејилди гаты зүлмәти дәлән, Инсан фәрјады иди, инсан аһы, наләси Бу әзәли аләмин гојнуна ахыб кәлән.
- 28 Бунлар ағры-ачысыз бир кәдәр ифадәси. Бахан елә санарды бүрүнүбдүр фәрјада Бу көрпәләр, гадынлар, бу кишиләр дәстәси.
- 31 Динди мәним бәләдчим: «Сорушсана арада: Һансы руһларды бурда сығыначаг тапанлар? Јола давам етмәмиш гој данышым бурада,
- 34 Бил ки, бирчә кұнаһ да ишләмәмишдир онлар, Ахтарсан чани-дилдән хидмәт етмиш илбәнл, Бирчә бәлалары вар—хачпәрәст олмамышлар.
- 37 Хачпәрәстлијә гәдәр ким ки, өмр еләјиб, бил, Бизим кими етмәјиб јарадана итаәт. Мән дә беләјәм, бәли. Башга бир шејчүн дејил,
- 40 Буна көрә чәкирик биз бурада әзијјәт, Бизимчүн өз һөкмүнү верибдир улу танры, Чәннәт һәвәсиндәјик, бир үмид јохдур фәгәт».
- 43 Сыхырды үрәјими синәмин ағрылары, Биләндә ки, бу гәдәр ләјагәтли адамлар Олубдурлар Лимбдә бу дәрдләрин дүчары.
- 46 Һәр чүр јаландан үстүн, һәр чүр јаландан кәнар Үлви бир е'тигада инамла, алдым хәбәр: «Мүәллимим, рәһбәрим, сәнә бир суалым вар,
- 49 Бурдан нурлу аләмә һеч чыхыбмы бир нәфәр, Өзүнүн, ја өзкәнин хејирхаһ әмәлијчүн Бағышланан олубму?» Дујуб фикрими рәһбәр,
- 52 Чаваб верди: «Мән бура тәзә кәлмишдим, о күн, Галиб кәлмиш гүдсијјәт бајрағынын өнүндә, Енди бура һөкмдар шәрәфли бир иш үчүн.

- ⁶⁵ Улу бабамызы да бурда көрдү о вәдә,
Сонра да бабамызын һәгиги оғлу Һабил,
Нух, ганун кешијиндә дајанан Моисеј дә;
- ⁶⁸ Чар Давид, гоча Аврам—сачы гарды елә бил,
Сонра исә Ибраил, ушағлары, атасы,
Бир дә олдугча баһа баша кәлмиш о Раһил;
- ⁶¹ Чәннәтә кедибдир, бил, һәлә бир чох башгасы.
Өзкә бир гуртаранса олмајыб о вахтачан
Илк дәфә онлар тапыб гүдсијјәти, хиласы.
- ⁶⁴ Устадым данышырды, дајанмырдыг биз бир ан,
Кечирдик эзәмәтли, мөһтәшәм мешәләрдән,
Бу мешәләр јаранмыш инсанларын руһундан.
- ⁶⁷ Бура узаг дејилди мән јатдығым о јердән,
Көрдүм гаранлығлара гәрг олмуш јарым күрә
Алтындан күчлү атәш јаныр, парлајыр һәрдән.
- ⁷⁰ Јахын олмасаг да биз о нура, шәфәгләрә,
Көрә билдим һансыса ән тәмиз вичданлылар,
Ән али бир издиһам топлашыбдыр о јерә.
- ⁷³ «Мүәллим, сәнәт, зәка сәндә тутубдур гәрар,
Сән мәнә сөјлә, кимдир ајрылыб кәнарда тәк
Һөрмәт-иззәтлә дурмуш о шәрәfli инсанлар?»
- ⁷⁶ Чаваб верди: «Онларын адлары илдырымтәк
Курлајыр јер үзүндә, уча көјләр онлары
Алгышлајыр шәрәflә, онлар көјләрә бәзәк».
- ⁷⁹ Бу заман ешидилди киминсә чағрышлары
«Һөрмәтлә гаршылајын сиз мөһтәрәм шаири,
Одур, онун көлкәси кәлир ишыға сары».
- ⁸² Бу сөзләрдән сонра мән көрдүм о дөрд нәфәри,
Бизә доғру кәлирди дағ сигләтли гәдәмләр;
Нә сәрт иди, нә дә шад онларын чөһрәләри.
- ⁸⁵ Шәрәfli мүәллимим сөјләди: «Сал бир нәзәр,
Үч нәфәрин сәләфи габагдакы о инсан
Әзәмәтли Һомердир, одур, әлиндә хәнчәр.

- 88 О жүксәкдир дүнианын бүтүн нәғмәкарындан
Икинчи Һоратсидир—адәтләрин гәними,
Үчүнчү Овидидир, бах, о дөрдүнчү—Лукан.
- 91 Бизләри али бир ад баглајыр зәнчир кими,
Чох һағлыдыр онларын чағрышынын сәбәби,
Она тапынмағлары гүдрәтли шаир кими».
- 94 Мән беләчә көрүрдүм бу шәрәфли мәктәби,
Нәғмәләри долашыр бүтүн әрзи гүдрәтлә,
Ғанад ачыр өзкәләр үстә онларын тәби.
- 97 Рәһбәрим гаршылады онлары бир һөрмәтлә,
Нәғмәкарлар дәстәси јахынлашырды мәнә,
Буну көрчәк устадым күлдү сәмимијјәтлә.
- 100 Бу бөјүк зәкаларын гошулуб чәркәсинә,
Алтынчы адам кими онларла бирләшәндә
Бу шәрәф дә, иззәт дә артырды дәнә-дәнә.
- 103 Кедирдик нура доғру, һәрдән сөһбәт дүшәндә
Данышырдыг, о сөзләр бурда кәрәк дејилдир;
Јериндә иди фәғәт биз орда көрүшәндә.
- 106 Бу вахт көрдүм гаршымда жүксәлир уча бир гәср,
Дөрд јаны дөврәләниб једди гатлы һасарла;
Әтрафында гәлб ачан бир булаг ахыб кедир.
- 109 Торпаг үстдә кедәнтәк јеридик далғаларла,
Једди гапыдан кечиб јол кедирди ичәри;
Һәзәнмишди о јерләр јашыл чәмән-чајырла.
- 112 Ордакы инсанларын вугарлыјды үзләри,
Арамла аһәнк верир онлар өз сөзләринә,
Сакитди бахышлары, тәмкинлијди көзләри.
- 115 Биз галхдыг јахындакы тәпәнин үзәринә,
Тәр-тәзәјди гаршыда көрүнән зүмрүдү бағ,
Нур, әзәмәт дәјирди инсанын нәзәринә.
- 118 Јашыл отлар үстүндә учалараг, галхараг
Әзәмәтли көлкәләр көрүнүрдү бу ара,
Сејр етдикчә үрәкдән севинирдим мән анчаг.

- 121 Нәсилләрин ичиндән көрүндү Електра,
Дурмушду арасында Енеј илә Гекторун,
Раст кәлдим сәрт бахышлы о давакар Сезара.
- 124 Орда Пентесилеја Камиллајла отуруб,
Башга бир тәрәфдәсә атасыјла Лавина;
Келкәләр арасында биринчи сәфир Брут;
- 127 О Катонун зөвчәси, Гај Гракхлара ана,
Сезарын көзәл гызы, Коллатинин гадыны,
Кәнарда Сәлаәддин дурмушду, бахдым она.
- 130 Сонра сејр еләјәндә мән јамачдан о јаны
Көрдүм ки, бир тәрәфдә агилләр мүәллимиди,
Отуруб дөврәсиндә нечә мүдрики инсанын.
- 133 Сократ, Платон она јахын бир адам кими,
Әјләшиб; о мүдрикә тә'зим едирләр сакит;
Бурдадыр фәлсәфәнин о гочаман һакими,
- 136 Бу дүнјаны тәсадүф һесаби едән Демокрит;
Бурадајды Диокен, Фалес Анаксагорла—
Бөјүк философ Зенон, Емпедокл, Гераклит,
- 139 Диоскорид, о шәфа һөкмдары вугарла
Дајанмышды; Лин, Туллиј, Сенека, бир дә Орфеј;
Көзләримә көрүндү сонра да бир гатарла
- 142 Орда һәндәс Евклид, о мүнәччим Птоломеј,
Ордајды Гиппократ, Галенлә Ибн-Сина,
Авверроис—дүнјада она ајдынды һәр шеј.
- 145 Садаласам һамысын—гүдрәтим чатмаз буна;
Тез дејиб кечмәлијәм чохунун үзәриндән,
Чох заман нитгим мәним ујушмур мә'насына.
- 148 Алтыларын мәчлиси дағылды; устадла мән
Чыхдыг сакит дәһлиздән бу титрәјән һаваја,
Бу дәфә башга бир јол ахтарыб тапдыг һәмән,
- 151 Мән дә аддымлајдым, көрүнмүрдү нур, зија.

БЕШИНЧИ НӘҒМӘ

О башланғыч дөврәни тәрк еләјиб ендикчә
Биринчидән хејли дар икинчи дөврәјә мән,
Эзаб, фәрјад, изтираб, налә артырды нечә.

- 4 Бурда Минос дајаныб од төкүр дишләриндән,
Диндирир астанада, о, мәһкәмә гурараг,
Гүјругуну булајыб кәсир чәзаны һәмән.
- 7 Рух ки, чандан ајрылды аллаһын әмрилә, бах,
Миносун гаршысына кәлир мүти гул кими,
О исә кұнаһларын мә'насына варараг,
- 10 Кұнаһкары еләјир Чәһәннәммин сакини;
Гүјругуну белинә о доласа нечә гат,
О гәдәр енмәлидир кұнаһкар пилләкәни.
- 13 Һәмишә тәһлүкәнин өнүндәдир чамаат;
Мәһкәмә сорғу-суал ејләјәрәк орада
Онлары дәринлијә јуварлајыр о саат.
- 16 Өз амансыз ишини сахлајараг јарыда,
Минос мәни көрәнтәк нәзәр салыб дөрд јана,
Деди: «Еј гәдәм гојан бәлалар дијарына,
- 19 Нијә кәлдин бура сән, кимдир дүшүб јанына?
Кирмәк асандыр дејиб, ширникмә о гәдәр дә!»
Чаваб верди рәһбәрим: «Чәһәннәм мөканына
- 22 Кәлмәли инсанларын јолларыны бу јердә
Кәсмә, чағырыланлар кәлмәлидирләр һөкмән,
Әмрин ичрасы үчүн. Јетәр, данышма бир дә».
- 25 Бу заман мән узагдан гарышыг сәслә кәлән
Наләләр ешидирдим; кәлдим елә бир јерә
Ки, сонсуз һөнкүртүдән сарсылдым, титрәдим мән.
- 28 Санки бурда нур батыб әбәди зүлмәтләрә,
Гасырға ики јандан санки һәмлә едәрәк
Уғулдадыр дәнизи, чалхадыр бирдән-бирә.

- 31 Чәһәннәмдән кәлир о, арам олмајан күләк,
Әтраф гаранлығында топланан инсанларын
Үстүндән әсиб кечир, әзијјәтләр верәрәк.
- 34 Гајаларын јанына чан атыркән, онларын
Гопур синәләриндән чығырты, аһ, шикајәт,
Аллаһа аси олан сөзләри, һәјчанлары.
- 37 Мән билдим, бу дөврәдә чәкир әзаб, әзијјәт
О шәхсләр ки, тамаһа дәјишдирди ағлыны,
Онлара һаким олду еһтирас, бир дә шәһвәт.
- 40 Шахталы һаваларда учушан сығырчыны
Күләк беләдән-белә говлајырса нә сајаг,
Лап еләчә говулур бу шәр руһлар јығыны.
- 43 Гачыр о јан-бу јана, ашағы, јухары, бах;
Раһатлыг да верилмир бурда онлара бир дәм,
Чәкдикләри әзаб да јүнкүлләшмәјир анчаг.
- 46 Гәмли нәғмәләријлә дағларын үзәриндән
Чәнуба учуб кедән дурна гатары кими,
Онлар инилдәјәрәк кечирди нәзәримдән,
- 49 Сусмајан бир туфанын говдуғу ары кими;
Сөјләдим ки; «Мүәллим, де бунлар кимдир белә,
Говурлар, инләдирләр сәмум рүзкары кими?»
- 52 Чаваб верди: «Одур, о гадына диггәт елә,
Онун бөјүк һөкмүнә нә гәдәр гәбиләләр
Кечмишдә баш әјәрди сонсуз итаәт илә.
- 55 Лакин әхлагсызлыға о, гуршанды о гәдәр,
Ирад тутмасын дејә халг өз һөкмдарына
Позгунлуғу гануна чевирди о, сәрәсәр.
- 58 Кәбинли зөвчәсијди. Нинин, нәзәр сал она,
О, Семирамидадыр, бәли, гәдим һөкмран,
Онун торпағлары да бәхш олунду Султана.
- 61 Бу, әлијлә Сихејин руһу тәһгир олунан
Инчә һисс кәһинидир, ачы таләјли кәһин;
Бу да Клеопатрадыр, азды доғру јолундан.

- 64 О исә Желенадыр, мәшәггәтли илләрин
Кунаһкары; Ахилли—һүнәрли чәнкавәри
Өнүндә тәслим етди о, ешгин, мәнәббәтин.
- 67 Бу да Парис, Тристан». Кејф—нәш'әдән өтәри
Мәнв олан көлкәләри бармагла кестәрәрәк,
Мәнә садалајырды ағыл, зәка рәнбәри.
- 70 Мән шаирин дилиндә далбадал раст кәләнтәк
Бөјүк сәркәрдәләрин өзүнә, зөвчәсинә—
Тутулдум, јаса батды санки синәмдә үрәк.
- 73 Дедим: «Туфанын белә, чалајыб бир-биринә,
Асанча апардығы һәммин бу ики нәфәр
Истәрдим ки, данышыб чаваб версинләр мәнә».
- 76 Белә деди рәнбәрим: «Гој онлары күләкләр
Јөнәлтсин бизә тәрәф, сәнин дә дуаларын
Мәнәббәтлә онлары бизә тәрәф дөндәрәр».
- 79 Көрдүм ки, күчү чатмыр онлара сәрт рүзкарын,
Сөјләдим: «Кәлин сиз еј, дәрдә дүчар оланлар!
Чаваб верин, ризасы олса Пәрвәрдикарын!»
- 82 Адәтдир, көјәрчинләр сәмада гатар-гатар,
Горхусуз, манеәсиз ганадыны ачараг,
Чолпаларын јанына—јувасына чан атар
- 85 Онлар да әзаб долу зүлмәт ичрә бу сајаг,
Тәрк едиб Дидонанын әләмли дәстәсини,
Кәлдиләр нәвазишли чағрышыма гошараг.
- 88 «Еј, мәрһәмәтли чанлы,—о учалтды сәсини,—
Бу мисилсиз зүлмәтдә јохлајырсан бизи сән,
Ганымызла гызартдыг биз јерин чөһрәсини,
- 91 Бизә дост олса иди көјләр һакими, һөкмән
Мүгәддәс әзаблардан сәни һифз етсин дејә,
Она дуа едәрдик сәнин үчүн үрәкдән.
- 94 Әкәр сәнин бир сөзүн варса бизә демәјә
Нә гәдәр ки, гасырға сакитләшиб бу јердә,
Һазырыг гулаг асыб, чавабыны вермәјә.

- 97 Мән анадан олмушам һәмин о саһилләрдә—
Орда По чајы илә чајлар тапырлар үлфәт,
Јорғун сүвари кими ахыр ора селләр дә.
- 100 Јандырыр инчә, зәриф үрәкләри мәнәббәт,
Әвәссиз вүчудујла, о да вурулду, анчаг
Сон дәншәтли саатда һәлак олду нәнәјәт.
- 103 Сев дејән бир инсана чандан севимли олмаг!
Мәнәббәт мәни она елә бағлады, дүзү,
Көрүрсән, әсиријәм, мүмкүн дејил гуртулмаг.
- 106 Мәнәббәт ән нәнәјәт мәнвә кәтирди бизи,
Канндә олачагдыр јәгин бизи гәтл едән».
Онларын додағындан мән динләдим һәр сөзү.
- 109 Әзаблы кәлкәләри сәјр едиб сарсылдым мән,
Башым дүшдү синәмә, үзүмдә гүссә, кәдәр.
Мүәллимим сорушду: «Де, нечүн фикирлисән?»
- 112 Чаваб вердим: «Көрәсән билән вармы бир нәфәр,
Онлары кәтирибдир бу әзаблы јоллара
Һансы истәк-арзулар, һансы кефләр, нәш'әләр!»
- 115 Сонра да үз тутараг сусанлара бу ара,
Сөјләдим: «Франческа, гәмлидир шикајәтин,
Динләдим көз јашымла батыб гәмә, губара.
- 118 Лакин чаваб вер, сизә севкинин, мәнәббәтин
Јолуну ким өјрәтди о нәш'әли күнләрдә,
Ким сизә сиррин ачды еһтирасын, шәһвәтин?»
- 121 О, чаваб верди: «Инсан дүшәндә гәмә, дәрдә
Өз хошбахт күнләрини хатырлајырса әкәр,
Даһа чох әзаб чәкәр; гој билсин рәһбәрин дә.
- 124 Бу бәдбәхт мәнәббәтин тарихини сәрасәр
Сәндә варса бир һәвәс билмәјә доғрудан да,
Мән сөзләри төкәрәм көз јашымла бәрәбәр.
- 127 Бир дәфә охујурдуг биз асудә заманда
Ланчелотенин көзәл, дадлы һекајәтини;
Һеч кәс јох, икимиздик, гајғысыздыг бу анда.

- 130 Көзләримиз китабын үстә өз үлфәтини
Тапан заман итирди гәлбләр игтидарыны,
Сонра һекајәт бизә көстәрди гүдрәтини.
- 133 Азча охудуг ки, о, нечә додагларыны
Сыхыб тәбәссүм долү додағы өпүр бәрк-бәрк,—
Бу шәхс ки, мәнимлә бир чәкәчәк һәр агрыны
- 136 Өпдү додагларымы титрәјәрәк, әсәрәк.
Һәмин китаб Галеот олду бизимчүн, инан!
Лакин бир варағы да охумадыг сонадәк».
- 139 Руһ јенә данышырды говрулараг әзабдан,
О бири һөнкүрүрдү, онларын зилләтиндән
Бүрүјүрдү үзүмү әчәл тәри бу заман;
- 142 Сонра чәназә кими сәрилдим торпаға мән.

АЛТЫНЧЫ НӘҒМӘ

Кәдәрли көлкәләрин гәмли һекајәтинә
Дөзмәјиб итирдијим ағлым, дүшүнчәләрим
Елә ки, гүввә тапыб кери гајытды јенә,—

- 4 Кәлиб гојнуна дүшдүм тәзә ишкәнчәләрин.
Көрдүм тәзә гурбанлар, әзијјәтләр, әзаблар—
Нә вахт, һансы тәрәфә чеврилдисә нәзәрим.
- 7 Мән үчүнчү дөврәјә көрдүм јағыр шарһашар
Интәһасыз бир јағыш, бузлу, ири һәр килә,
Бу лә'нәтә кәлмишин нә илки, нә сонү вар.
- 10 Ағыр долү һеј јағыр, бир ан вермир фасилә,
Чиркли-чиркаблы бир гар јарыр сонсуз һаваны,
Өртүлүр јерин үстү үфунәт пәрдәсилә.
- 13 Кәлир үчбашлы Сербер—о' чәһәннәм зәбаны,
Бу үфунәт ичиндә батанларын үстүнә,
О һүрдүкчә ит кими сәси тутур һәр јаны.

- 16 Онун јекә гарны вар, ган сағылыб көзүнә,
Саггалы пиј ичиндә, чајнаглыдыр әлләри;
Бәдәнләрдән дәрини әтлә гопардыр јенә.
- 19 Адамлар күршад алтда әсир нә вахтдан бәри,
Ганчыгтәк зинкилдәјир; әзаблар гучағында
Гыврылараг ачылыр о чылпаг бәдәнләри.
- 22 Ачды үч ағзыны да бизи көрдүјү анда
О Сербер—чәһәннәмин горхунч зәбанәсилә,
Онун бүтүн варлығы јанырды һәјәчанда.
- 25 Рәһбәрим тез әјилди, һәр ики чәнкәсилә
Јердән торпаг көтүрдү; овчуну долдурараг,
Онун ачкөз ағзына атды вар гүввәсилә
- 28 Јал үчүн һүрән көпәк сүмүк тапанда анчаг
Ачкөзлүклә дајаныб тапдығыны кәмирәг,
Сусар, кәсәр сәсини, нәфәсини; бу сајаг,—
- 31 Ијрәнчсифәт Сербер дә арам олду бир тәһәр,
Кәсилди тејфләрин дә икраһ ојадан сәси,—
Сакитлик хош көрүндү онлара да бир гәдәр.
- 34 Көрүнүрдү һәр анда тејфләрин дәстәси,
Күчлү јағыш јағырды, кедирдик бошлугда биз,
Бу јерин көркәминдә вар иди бәдән әкси.
- 37 Бу бәдәнләр дәстәјлә узанмыш һәрәкәтсиз,
Јалныз бири елә ки, бизи көрдү узагдан
Галхыб сакит отурду, сонра бизә тутду үз.
- 40 Деди: «Еј Чәһәннәмә көнүллү енән инсан,
Јәгин ки, бахан кими мәни танымысан сән,
Ахы вардын, дүнјадан мән көчүб кедән заман».
- 43 Она дедим: «Сәнин бу заваллы көркәминдән
О гәдәр јад, танынмаз көрүнүрсән көзүмә,
Дүзү сәни һеч кәсә охшада билмирәм мән.
- 46 Бу кинли гурбанларын, бәлаларын өзүнә,
Амансыз е'дамлара үрәк ачымыр; лакин
Онлардан да икрәнчсән, кимсән, сөјлә үзүмә».

- 49 Чаваб верди о, мәнә: «Сәнин доғма шәһәрин,
О шәһәр ки, һәсәдлә долуб ғајнајыр, дашыр,
Мәнә дә доғма иди хош күнләрдә бил, јәгин.
- 52 Мәнә Чакко дејәрди о елин вәтәндашы,
Ачкөзлүк бәласына тутулдуғумчүн, бу күн
Чүрүјүб инләјирәм алтында бу јағышын.
- 55 Мән јазыг тәк дејиләм, һәммин о күнаһ үчүн
Һамыны ишкәнчәјә атыблар инди бурда».
Онун бу һекајәти кәсилди бирдән бүтүн.
- 58 Сөјләдим она: «Чакко, сәнин сојуг мәзарда
Чәкдијин әзаб үчүн төкүрәм көз јашлары;
Сөјлә, шәһәрдә олан сонсуз вурушмалардан
- 61 Бир мәгсәд, бир нәтичә һасил олачаг бары?
Кимдир бурда күнаһсыз; нәдән салыныб нифаг,
Бәс нәдир салышдыран бу гәдәр инсанлары?»
- 64 О чаваб верди мәнә: «Чохлу ганлар ахачаг,
Ағлар галиб чыхараг говушачаг зәфәрә,
Ләкәли дүшмәнләри бу торпагдан чыхачаг.
- 67 Сонра күнәш үзүнү көстәрәчәк үч кәрә,
Ағлар мәғлуб олачаг, гаралар дирчәләчәк,
Онлар бел бағлајачаг ријакар бир нәфәрә.
- 70 Јенә дә узун заман таләјләри күләчәк,
Онлар сыхышдырачаг ағлары; мәғлублары
Килејлә, көз јашыјла мүһакимә едәчәк.
- 73 Ики дүз шәхс вардыр, таныјан јох онлары,
Худбинлик, ачкөзлүлүк, һәсәд јахыр һачанды
Үрәкләри, сөнмәјир бу үч одун шәрары».
- 76 Бу гәмли сөзләрини дејәрәк о, дајанды.
Дедим она: «Бу дибсиз фәлакәтләр ичиндән
Даныш, көстәр сәхавәт, сусма, даныш, аманды.
- 79 Теггјайјо Фарината—гүдрәтли руһлары сән
Көстәр мәнә, о зәнкин ағыл саһибләрини,
Аригго, Моска, Рустикуччи—көрмәк истәјирәм мән.

- 82 Һаны онлар, каш инди көрәјдим һәр бирини,
Чәһәннәм азабыдыр јохса көјләр гучағы
Онлара гисмәт олан?—билсәм талеләрини».
- 85 Чаваб верди: «Онлары чәкир даим ашағы
Ағырлығы, азабы күнаһ долу илләрин.
Онларын јери олмуш ләкәлиләр јығнағы.
- 88 Сонракы дөврләрдә көрә биләрсән јәгин.
О дунјаја дөнәндә хатырлат инсанлара
Онларын арасында јашадым мән дә, лакин....
- 91 Будур, сөзүм, чавабым». Бир кәдәрлә бу ара
Сифәтини кизләјиб о чеврилди керижә,
Үзү үстә дөшәнди, о гарышды корлара.
- 94 Сөјләди мүәллимим: «Бу, чүрүјә-чүрүјә
Исрафилин суруну көзләјәчәкдир белә.
Һаким бир күн кәләндә һагг дејә, мизан дејә.
- 97 Бирчә анын ичиндә дүшүб әввәлки шәклә
Өз гәмли мазарындан ешидәчәкдир һәрә,
Әбәди һөкмүн сәсин курултујла, шимшәклә».
- 100 Әбәдијјәт һаггында чалпашыг фикирләрә
Далараг биз кедирдик; көлкәләр, јағыш вә гар
Јарадан чамырлығын ичијлә мәһул јерә.
- 103 Мән сорушдум: «Мүәллим, бунлар чәкән чәзалар
Артачаг, әскиләчәк, ја да белә галачаг
Бир күн чыхарыланда һөкм, дәһшәтли гәрар?»
- 106 О чаваб верди ки: «Елм көстәрибдир бу сајар—
Нәш'әләр даһа дадлы, бәлалар даһа ағыр
Ола билир инсанлар камилләшәндә анчаг.
- 109 Бурдакы инсанларын үстүнә лә'нәт јағыр,
Беләләри бирбаша тәкмилләшәммәз, бәли.
Онлары көзләмәдә башга һәјат сынағы».
- 112 Дөврә боју бу јолла јеријирдик ирәли,
Бүтүн сөһбәтимизи бурда данышмырам мән.
Орда биз ашағыја—дибсизлијә енәли,
- 115 Кәсди габағымызы Плутос, күчлү дүшмән.

- «Paprè Satán, papé Satán aleppel!»—
Плутос чыгырырды хырылтылы бир сәслә.
Һәр шејә вагиф олан мүдрик буну билиб дә,
- 4 Үрәк-дирәк верирди: «О, үч гат чошса белә,
Бу ғајадан енәндә горхма, дүшмә дәһшәтә,
Қим бизим ғаршымызы кәсәр өз көркәмилә?»
- 7 Сонра киндән ејбәчәр шәклә дүшмүш сифәтә
Деди: «Лә'нәтә кәлмиш чанавар, сус, дајан сән,
Өзүн өз нәфәсинлә дүш бәләја, зилләтә!
- 10 Биз зүлмәтә киририк, сусмалысан сән һөкмән,
Чүнки белә истәјир, Микајил гәзәбини
Көјдә үсјанкарларын үзәринә көндәрән».
- 13 Јелләрин шишартдији јелкән јыхылан кими,
Ғыврылараг торпага дүшән бүлбүлтәк сәссиз
Һәммин вәһши сәрилди јерә өлү чан кими.
- 16 Әзаблар, ишкәнчәләр һәр тәрәфә салыб из,
Ләкәләјиб аләми;—тәрк еләјиб бу јери,
Енирдик үчүнчүдән дөрдүнчү дөврәјә биз.
- 19 Аллах! Саја кәләрми әзабларын гәдәри,
Бурда көрдүкләримми ким сајар, ким һесаблар?
Нечүн рәва көрмүсән сән бу ишкәнчәләри?
- 22 Харибда үзәриндә шүтүјүб гатар-гатар,
Далғалар бир-бирини говар, кәсәр јолуну,
Инсанлар да бу сајаг гачышырды бигәрар.
- 25 Бу битмәз издиһамын санки јох иди сону,
Кәлирди ики дәстә бир-биринин үстүнә,
Гучағындакы јүклә бах о буну, бу ону
- 28 Итәләјиб јыхырды; сонра һәсләниб јенә:
«Һара јығаг бәс буну», «Һара атаг бунлары?»
Вәһши чығыртыларла дејирди бир-биринә.

- 31 Гаранлыг дөврә илә чәһәннәм гурбанлары
Мүхтәлиф нөгтәләрә кедирди ики јандан,
Сөјүш сөјән көрүрдүк јүк алтында онлары.
- 34 Јенә дөндүләр кери, бах, онларын бу заман
Дава-далаш ичиндә битди јарымдөврәси.
Мән дилләндим бу ара сарды гәлбими һәјчан:
- 37 «Рәһбәрим, де кимләрдир бу мәһзунлар дәстәси?
Доғруданмы һамысы килсә хадимләридир
Солдакылар, һамынын гырхылабдыр тәпәси?»
- 40 Деди: «Бунлар ки, сәнин гаршындан кечиб кедир,
Һәјатда ағыллары чатышмырды о гәдәр,
Ғәјдасынча хәрчләмәк анламырдылар нәдир.
- 43 Көрүрсәнми рубәру дајаныб бу динсизләр,
Санки ит һүрүшүдүр онларын сәсләри дә,
Бир-биринин ејбини ачыб төкүр сәрәсәр.
- 46 О тәпәси гырхыглар килсә хадимләридир,
Сән бурда көрәчәксән кардинал да, папа да,
Һәтта, хәсисләри дә онлар гојуб керидә».
- 49 Дедим ки: «Чохусуну сала биләрдим јада
Тутдуглары ишләрдән кечсәјди бир гәдәр аз,
Көркөмләри јаманча дәјишиб бу мөгамда».
- 52 «Јох, онлары танымаг сәнә мүјәссәр олмаз,
Нәзәр јетир һәјатда тутдуглары әмәлә—
Чиркаб чәкиб үзләрә, еләјибдир танынмаз.
- 55 Һәмишә дава салыб онлар кәзәчәк белә;
Арабир галхачаглар јатдыглары мәзардан,
Онлар јумругларыјла, бунлар даз кәлләсијлә.
- 58 Гәдәриндән зијадә хәрчләјән, ја топлајан
Хошбахтлыгдан узагдыр, дүшүбдүр гејлү-гала;
Сән мәнсиз дә онлара гијмәт гојмусан, инан.
- 61 Бу Ғәзанын еһсаны, өзүн көрүрсән бала,
Нечә дә ширникдир, алдадыр көр нә тәһәр,
Салараг инсанлары белә заваллы һала.

- 64 Инди ај ишығында парлајан бу гызыл, зәр
Ја кечмишдә оланлар јығылсајды бир јерә
Јенә гане олмазды бах бу мискин кәлкәләр».
- 67 Сорушдум ондан, дедим: «Еј мүгәддәс сиррләрә
Вагиф олан мүәллим, бу Гәза нәдир белә,
Өз галиб чајнагыјла һакимдир нәсилләрә?»
- 70 «Еј сәфех мәхлуг—дејиб мүәллим кәлди дилә,—
Гаранлыға батыбдыр ағлынызын зијасы!
Гов бары сән зүлмәти ағлындан бу өјүдлә.
- 73 Әввәлчә һөкм еләјир о Гүдрәтин зәкасы,
Јарадыр көј үзүнү башчылар гојур ора,
Ки, һәр гатда көрүнсүн өзүнүн бир шүасы,
- 76 Һәм дә бир дүзлүк верә јажылан шүалара;
Дүнја нәш'әсиндәки бүтүн һакимијјәти
Тапшырыб талеләрә һөкм едән һөкмдара,
- 79 О да ки, фани олан нәш'әни, сәадәти
Јајыр ел-ел, нәсилдән-нәслә әрмаған кими,
Сон күндә јасаг едир уғурлу ағибәти.
- 82 Сәнәтини кәстәриб о бир һөкмран кими,
Халгын халг үзәриндә һөкмүн едир бәргәрар,
Бу һөкмсә көрүнмүр отлугда илан кими.
- 85 Мискин ағылынызда елә бир гүдрәтми вар
Она гаршы дајана; о көрүр габагчадан,
Һөкм едир, бу сајагдыр чүнки бүтүн аллаһлар.
- 88 О јорулмаг билмәдән даима гурур диван:
Еһтијач тәләсдирир, һәр дәгигә, һәр саат
О һамыја бәхш едир гыса, нәш'әли бир ан.
- 91 Лакин ону сөјүрләр, вериб нә гәдәр пис ад,
Нифринләр јағдырырлар, төкүрләр зәһләсини,
Она тәриф даһа чох јарашыр инди, һејһат.
- 94 О хошбахтдыр, ешитмир бәднијјәтин сәсини:
Мәләкләр арасында бу ишләрә күләрәк,
Фырладыр өз ишыглы, өз хошбахт күррәсини.

- 97 Жетәр, ағыр азаблар журдуна енәк кәрәк:
Биз бура кәлән заман о гүббәдә алышан
Улдузлар сөнмәдәди; дажанмаг олмаз, кедәк».
- 100 Биз дөврәни гуртарыб јахынлашдыг бу заман
Ахыб кедән бир чаја—сулар јујуб јатағы
Кениш мәчралар илә ахырды дајанмадан.
- 103 Елә бил гара рәнклә түнд гырмызы бојағы
Вурмушдулар бу чаја; биз јанындан кечәрәк
Сылдырымлы чығырла ендик дағдан ашағы.
- 106 Боз дашлы сылдырымын ајағына чатантәк
О буланыг рәнкли чај јавашыјыр гәфилдән,
Стикс батаглыгында бөјүјүр күчләнәрәк.
- 109 Көзләrimi зилләјиб инсанлар көрдүм ки, мән
Батыбдыр чамырлыға бу чајын кирдабында;
О лүт дәстә елә бил алышырды гәзәбдән.
- 112 Онлар тәкчә әллә јох, вурущурду бу анда
Кәллә, синә, тәпиклә—арам олмајырдылар
Бир-биринин әтини дидиб парчалајанда.
- 115 Мүәллимим сөјләди: «Бах, бу адамлар ки, вар
Онлара күч кәлибдир өз сонсуз гәзәбләри,
Буну да билмәлисән, бах, көрдүјүн бу гајнар
- 118 Далғалар алтында да инсанлар вар; һәр бири
Нәфәсини аланда көпүкләнир су үзү,
Бахан кими бунлары көрүр инсан көзләри.
- 121 Батыб үзә чыхдыгча пычылдајырлар: «Дүзү,
Сүсләшдирир, сыхырды ән севинчли чағында
Күнәш шүаларыјла парлајан көјләр бизи;
- 124 Дарыхырыг бурда да, чамырлыг гучағында».
Боғазларында бу чүр нәғмә гајнајыр елә,
Кәлмәләр анлашылмыр онлары додағында».
- 127 Боғазлары тыханмыш дәниз јосуну илә
Адамлара бахырдыг, көзләrimиздә һејрәт,
Чамырлығын јаныјла аддымлајыб биз белә
- 130 Гүлләнин әтәјинә кәлиб чатдыг нәһәјәт.

„Чөһөннөм“, III нөгмө.

СӘККИЗИНЧИ НӘҖМӘ

Давам едиб дејим ки, гүлләјә чатмаға биз
Һәлә хејли галмышдыг, онун көјә узанан
Учларына дикилиб галмыш нәзәрләримиз

- 4 Көрдү бир чүт ишығы; һарда исә бу заман
Көрдүк күчлә сечилән башга нур зијасыны,
Санки чаваб верирди чүт ишыға узагдан.
- 7 Мән сәсләдим көмәјә о ағыл дәрјасыны,
Сорушдум ки: «Парлајан бу чүт ишыглар нәдир?
Дејин чавабтәк јанан о нурун мә'насыны».
- 10 Сөјләди: «Думанлығын ичиндән, јахшы бах бир,
Көрәчәксән чамырлыг үстән узаныб кедән
Сәпрадан о ишыглар кими белә сәсләјир».
- 13 Көзүн гаршысындача көјләрин синәсиндән
Сүзәрәк кечиб кедән бир охун сүр'әтилә,
Бизә төрәф шүтүјән бир гајығы көрдүм мән.
- 16 Гајыгчы ғышгырырды учадан дәһшәт илә,
Тутдуғу тәк аварла шырылдадыб сулары:
«Аһа, күнаһкар инсан, сән дә илишдин белә!»
- 19 «Јох, Флеки, Флеки, гәзәбләнмә, сус бары—
Деди мәним рәһбәрим—Бир анлыг сәниник биз,
Гајыға минмәкдә дә мәгсәдимиз вар ајры».
- 22 Көрүрсән ки, бир нәфәр алданыбдыр сәбәбсиз,
Биләндә алданыбдыр, гәзәбләнәр, алышар
Флеки дә туршудуб үзүнү чошду сәссиз.
- 25 Илкин кирди гајыға мүәллимим—лүтфкар,
Онун архасынча мән, бу заман көрдүк анчаг
Миндијимиз гајығын нечә ағырлығы вар.
- 28 Биз гајыға минәнтәк өз јериндән галхараг,
Гәдим көми сүр'әтлә јола дүзәлди фөврән,
Неч бир гајыг сулары јармајыбдыр бу сајаг.

- 81 Үзүб сакит ахында ортаја чатанда мән
Раст кәлдим бир нәфәрә үстү чиркаб, үфунәт,
Деди: «Кимсән, нә үчүн тез кәлмисән бура сән?»
- 84 Дедим: «Кәлдим, изим дә итәчәк мәним; фәгәт
Сөjlә, иjrәнч, еjbәчәр, сән өзүн кимсән белә?»
«Мән әзабкеш, күнаһкар»—чаваб верди бәдһеjbәт.
- 87 Дедим: «Танышсан мәнә бу иjrәнч көркөминлә.
Ләин руһсан, чыхылмаз батаглыгда гал јенә,
Ич чамыр ләпәлөрдән, агла, дејин сән һәлә!»
- 40 Руһ јапышды гајыгдан күч вериб әлләринә,
Итәләјиб кәнара, рәһбәрим деди она:
«Өзүнтәк көпәкләрин јанына кет, дәринә!»
- 43 Сонра да голларыны долајараг бојнума,
Мәни өпәрәк деди: «Еј мәтин руһ, динлә сән,
Хошбахтдыр өз бәтниндә сәни кәздирән ана!
- 46 Сағлығында бу адам сәрт иди, өзүн өјән;
Кимсә вәсф етмәјәчәк онун әмәлләрини;
Бурда да карды, корду һирсиндән, гәзәбиндән.
- 49 Һәлә нечәси дә вар, орда тапыб јерини,
Донузлартәк өзүнү чамырлыға гәрг едир,
Чиркаблы ишләр илә булајыб әлләрини!»
- 52 Сөjlәдим ки: «Мүәллим, көзүмлә көрәјдим бир,
Ону өз гучағына нечә чәкир чамыр, лил,
Миндијимиз бу гајыг нә гәдәр ки, кәлдәдир!»
- 55 О чаваб верди: «Һәлә көрүнмәдән о саһил,
Һәр бир шејин шаһиди олачагсан, үмид вар,
Бу севинч дә, нәш'ә дә сәндән чох узаг дејил».
- 58 Бурда сонсуз гәзәблә бу чикраблы адамлар
Елә атылдылар ки, чәназәнин үстүнә
Сөjlәдим: шүкүр сәнә, еј уча Пәрвәрдикар!
- 61 «Арченти тут!»—Сәсләри кәлирди дәнә-дәнә,
Флоренсија руһу да гәзәблә өз-өзүнү
Дишијлә-дырнағыјла дидиб төкүрдү јенә.

- 64 О мәнв олду, гуртарым мән дө онун сөзүнү,
Бу вахт гулагларыма кәлди һезин бир налә,
О тәрәфә чевирдим һәрәкәтсиз көзүмү.
- 67 «Оғлум, бах—мүөллимим бу заман кәлди дилә,—
Будур о Дит шәһәри, бурда дустаг сахланыр
Кәдәрли бир издиһам, фәрәһсиз бир аилә».
- 70 Дедим: «Бахын, һасарын архасындан бојланыр
О уча минарәләр, рәнки гыпгырмызы ган,
Елә бил ки, сөнмәјән одун ичиндә јаныр».
- 73 Чаваб верди: «Һасарын далында далғаланан,
О әбәди атәшдир, гызардыр гүлләләри;
Чәһәннәмим дибидир бах, о алышыб јанан».
- 76 Сылдырым јарғанлара кирди гајыг, һәр јери
Бүрүмүшдү далғалар—рәнки гапгара зүлмәт;
Чугундан төкүләнтек мән көрүрдүм сәдләри.
- 79 Биз нечә дөврә вурдуг, кәлиб чыхдыг нәһајәт,
О јерә ки, гапгара суларда гајыг сүрән:
«Дүшүн, саһилдир!»—деди, сәсиндә бир гәтијјәт.
- 82 Бу вахт дарвазаларын ағзында көрдүм ки, мән
Көјдән јаған јағыштәк көзәтчи саја кәлмәз,
Сөјләјирләр: «Бураја кәлән бу кимдир көрән,
- 85 Өлүләр дијарына сағкән нијә кәлиб бәс?»
Рәһбәрим ишарәјлә билдирди ки, онлара
Сирри ачмаг истәјир, бу кәлиш дејил әбәс.
- 88 Боғуб гәзәбләрини онлар деди бу ара:
«О ки, бу сәлтәнәтә кәлиб чәсарәт илә
Гој өзү тәк кетсин о, сәнсә чәкил кәнара.
- 91 Бу ағылсыз сәфәри баша чыхсын тәк, белә,
Сәнсиз кетсин ирәли; сәнсә, онун рәһбәри,
Бу кечә зүлмәтиндә гал бурада бизимлә».
- 94 Ешидәндә лә'нәтә кәлмиш горхунч сәсләри
Охучу, сарды мәни нечә горхунч фикирләр;
Билдим, тапа билмәрәм јолу дөнәндә кери.

- 97 Дедим: «Руһум горханда, ону саранда кәдәр
Мәни хилас етмисән јолларда тәк галанда.
Једди дәфә, даһа чох, сән еј севимли рәһбәр.
- 100 Инди дә атма мәни сән бу ағыр заманда!
Мадам шәһәрә кирмәк јасаг олунду инди,
Кәлдијимиз чығырла кәл гајыдаг бу анда».
- 103 Мәни мүшәјнәт едән гүдрәт саһиб динди:
«Горхма, бәхш олунубса бизә кетдијимиз јол,
Бу јолун гаршысыны алмаг, кәсмәк чәтинди.
- 106 Уғурлу бир үмидлә күлдүр руһуну бол-бол,
Көзлә мәни бурада; бу дәрин зүлмәтдә дә
Сәни јенә ирәли апарарам, әмин ол».
- 109 О мәрһәмәтли ата кетди һәгигәтдә дә,
Мән тәк галдым, башымда чарпышыр «јох»лар, «һә»ләр,
Дүзү, бир шеј ганмырдым бу сонсуз сәһбәтдә дә.
- 112 Ајдын ешидәммәдим нә деди мәнә рәһбәр;
Дүшмәнләр дә онунла чох аз данышырдылар,
Һамысы да чәкилиб тезчә кизләнирдиләр.
- 115 Гапыларын дәмири сәсләнирди бигәрар,
Дарваза бағланырды өнүндә о мүдрикин,
Көрүб бүтүн бунлары кери дөндү ихтијар.
- 118 Бахышлары гүссәли, тагәтсиз иди лакин,
Кедир, пычылдајырды көкс өтүрүб дәриндән:
«Бу әләмли шәһәрә јолуму ким кәсди, ким!»
- 121 Сонра мәнә сөјләди: «Кәдәрли олсан да сән,
Горхутмасын руһуну јолларын ағырлығы,
Бүтүн чәтинликләрә галиб кәләчәјәм мән.
- 124 Тәзә дејил онларын ловға үсјанкарлығы;
Гаршымыза ачылан о илк дарвазаларда
Көрүнмүшдү онларын бу инадкар варлығы.
- 127 Көрмүшдүн, орда иди о чансыз јазылар да;
Сән бир дә көрәчәксән: кечәрәк дөврәләри
Јүксәкдән енди кәлди, о күлли-ихтијар да,
- 130 Онун әли бизимчүн ачацагдыр шәһәри».

ДОГГУЗУНЧУ НӘҖМӘ

Мусафирим бу ара керијә гајыдаркән,
Көрәндә бирдән-бирә агаран сифәтими
Өз үзүндән тәлашы, горхуну говду фөврән.

- 4 Динләјирди, топлајыб күчүнү, гүввәтини
Батаглыг бухарындан, зүлмәт һава ичиндән
Көзләр чәкмәсин дејә узага диггәтини.
- 7 «Галиб кәләчәјик биз,— белә деди о,— һөкмән...
Нијә һавадарымыз дадымыза чатмајыр!
О һавадар бунлардан күчлүдүр, билирәм мән!»
- 10 Көрдүм онун сөзләри бир-биринә јатмајыр,
Башладығы фикри дә дәјиширди, кәсирди,
Һәм дә әввәлки илә ујушмајыр, тутмајыр.
- 13 Мән гәрардан кетсәм дә динләјирдим, нә сиррдир,
Онун бу гарыг-гырыг горхунч сөзләри мәнә
Әслиндә олдуғундан даһа горхунч кәлирди.
- 16 Сорушдум ки: «Бу гәмли кратерин дибинә
Үрәкләрдә үмидин өлдүјү, мәһв олдуғу
О биринчи пилләдән дејин, енирләр јенә?»
- 19 Чаваб верди: «Көрдүјүн бизим бу дәһлиз боју
Мән кетдијим чыгырла бу вахта гәдәр, инан,
Јалныз надир көлкәләр кедиб, һәгигәтди бу.
- 22 Лакин бурдан кечмишәм мән өзүм дә бир заман,
О вахтлар гајтарырды чыхан руһу бәдәнә
О әфсунчу Ерихто—о һәр шеји бачаран.
- 25 Елә ки, учду руһум—нөвбә јетишди мәнә,
Диварлар арасындан кечириб апардылар
Иуда дөврәсинин ахырына, тәкинә.
- 28 Дөвр еләјән аләмин гојнундан хејли кәнар,
Чох ашағы, гаранлыг, дағлардан да узагды;
Сән һаһаг карыхырсан; билдијим башга јол вар.

- 31 Кәдәр тәлгин ејләјән далға галаг-галагдыр,
О ашағы јердәки үфунәт көрфәзиндә
Онлар гәзәблә бизә мане дә олачагдыр».
- 34 Унутмушам, даһа нә мә'на варды сәсиндә:
Чүнки мәним кәдәрлә бәрәлмиш бу көзләрим
Галмышды јахындакы гүлләнин зирвәсиндә,
- 37 Учалырды орада накәһани үч Пәри,
Ган сачан үч горугчу, рәнки-руји сапсары,
Јашыл әждаһаларды онларын бел кәмәри;
- 40 Гадына да бәнзәтмәк мүмкүн иди онлары,
Лакин бирчәкләриндән узун һөрүк јеринә
Салланырды сәһранын зәһәрли иланлары.
- 43 Әбәди көз јашына, зүлмәт кечәләринә
Һөкм едәнин гулларын көстәрәрәк бу заман
Деди: «Бах Еринләрин гәзәбли үзләринә.
- 46 Одур, Тисифонадыр о ортада дајанан;
Солдакы Мекерадыр; сағ тәрәфдә гејзлә
Һычгыран Алектодур». Дејәрәк сусду бу ан.
- 49 Онлар бәдәнләрини, синәләрини әллә
Дидиб дөјәчләјирди; ғышгырырдылар мүдам,
Мән өз мүәллимимә ғысылдым тәләш илә.
- 52 «Һаны Медуза? Ону даша дөнәјди тамам!—
Ашағыја бахараг чығырырдылар.—Наһаг
Тезејин ишләријчүн биз алмадыг интигам».
- 55 «Јум көзүнү, белә дөн; чох дәһшәтли олачаг
Горгонларын үзүнү көрсән; сонрадан неч ким
Сәни нурлу аләмә бир дә гајтармајачаг».
- 58 Деди мәнә бунлары лүтфкар мүәллимим;
Сонра дөндәрди мәни, өз әлијлә тәртәмиз
Өртдү бахышларымы, гапанды көзүм мәним.
- 61 Еј агилләр, өзүнүз нәзәр јетирсәниз сиз,
Бу әсрарлы мисралар арасындакы пүнһан
Өјүд-нәсиһәтләри чох ајдын көрәрсиниз.

- 64 Боз-буланыг суларын ајнасыјла бу заман
Улајан дэһшэтли сәс кәлирди сүрүнәрәк.
Һәр ики саһил боју салыб горху, һәјәчан.
- 67 Санки сәрһәд билмәјән әзәмәтли бир күләк,
Јарараг гаршысына чыхан рәгиб һаваны,
Кечилмәз мешәләри ғырыб төкүр чөр-чөптәк.
- 70 Сындырыб будаглары, јыхыб кечир һәр јаны;
Тоз галдырыб дурмадан әсир; ондан горхараг
Гачыр килсә кешиши, гачыр чөлүн һејваны.
- 73 Ачыб мәним көзүмү о, сөјләди: «Мәнә бах,
О әзәли далғалар үзәриндән јайылан
Зүлмәт рәнкли ахына нәзәр јетир сән анчаг».
- 76 Нечә ки, өз дүшмәни—иланларын ағзындан
Гачараг гурбағалар дөрд јана үз чевирәр
Торпагда кизләнмәјә атарлар даима чан,
- 79 Мән көрдүм ки, горхунун дәһшәтиндән бу тәһәр,
Стикс чајы үстүјлә чәмәнликдә гачантәк,
Гачыр инсан ахыны, говур ону бир нәфәр.
- 82 О исә сол әлини гәзәблә јелләјәрәк
Говур көзүнү өртән түстү-думаны фөврән,
Һәм дә дујулурду ки, бу ишдән јорулур бәрк.
- 85 Бахчаг она таныдым көјләр сәфирини мән,
Сонра да рәһбәримин бирчә ишарәсилә
Анладым: тә'зим едиб сусмалыјам јенидән.
- 88 Гәзәблә кедирди о, бу зүлмәт арасилә!
Галдырыб ағачыны ачды дарвазалары,
Дүшмән онун өнүндән чәкилди говғасилә.
- 91 Галхды гәзәбли сәси астанадаң јухары:
«Еј көјләрин говдуғу лә'нәтә кәлмиш нәсил,
Қор-қорана нијјәтин нәдир, сөјлә сән бары?»
- 94 Сизин әзабынызы заман-заман, илбәил
Артыран улу гүввә кедир гәтијјәт илә,
Онунла мүбаризә сизинчүн асан дејил.

- 117 Талейя гаршы чыхмаг?—де, һансы гүдрәт илә,
Әкәр җадыһыздаса сизин о Сербериниз,
Кәбир бу вахта гәдәр сыҗрылмыш сифәтилә».
- 118 Сөйләјәрәк керијә дөндү, јоллар натәмиз,
Бизә бир сөз демәди; елә бил бу әдајла
О, кимисә сыхырды, әзирди фәсиләсиз,
- 119 Лакин о таҗғысыны чәкмирди биздән әсла;
Бу мүтәддәс сөзләрдән гүввәт тапдыг, биз јенә
Јеридик дарвазаја инамла, еһтирасла.
- 116 Дахил олдуг ичәри, раст кәлмәдик дүшмәнә,
Ғала һасарларынын арасында чүрүјән
Күнаһкарлар көрүнсүн дејә ајдынча мәнә,
- 119 Ичәридә тәләсик бахдым дөрд тәрәфә мән,
Тәсәллисиз кәдәрин јаратдыгы бу јердә
Бош кимсәсиз сәһрајды көзләримә көрүнән.
- 112 Нечә Рона чајынын чағладыгы Арледә,
Ја да Италијанын гапысында сәрәсәр
О даштын Карнаронун күкрәдији Поледә
- 115 Мәһсулсуз дәрәләрдә учалыр сәрдабаләр,—
Еләчә дә бу јердә онлар учалырдылар,
Лакин бурда балалар мүхтәлифди нә гәдәр;
- 118 Чухурлар арасындан јүксәлирди од, шәрар,
Јан-јөрөнн бу одлар ғызардырды көр нечә,
Күрәдәки дәмирдән бетәр јанырды онлар.
- 121 Сонра да ачылырды тәбирләр бирчә-бирчә
Онларын инилтиси кестерирди бу јердә
Һансы күнаһкар јатыб һәр мөзарда кизличә.
- 124 Сөйләдим ки: «Мүәллим, бах, бу сәрдабаләрдә
Кимләр дөһн олунуб ки, онларын аһу-зары
Һаванын да бағрына од салыбдыр көјләрдә».
- 127 «Мүртәдләрдир, бирдә ки, онларын тәрәфдары,—
Чаваб верди о мәнә,—онларын бәдәһијлә
Дешәниб ғалын-ғалын торпағын алт ғаллары.

130 Бир-биринә охшарлар орда јатырлар белә,
Бир табутда од күчлү, бириндә зәиф, бәли».
Сонра о саға дөндү;әзаблар сәһрасилә,

133 Гүлләләр арасилә биз кедирдик ирәли.

ОНУНЧУ НӘҖМӘ

Гала диварларыны ишкәнчә јерләриндән
Ајыраар, узанан о јолун гырағыјла
Јеријир мүәллимим, кедирәм ардынча мән.

4 Дедим: «Еј али зәка, еј ағлын бајрағыјла
Мәни бу горхунч јердә дөврә-дөврә апаран,
Чаваб вер бу ричама лүтфкар додағынла.

7 Гәбирләрин өртүјү галдырылыбдыр, бу ан
Кешикчиләр дә јохдур. Бу одлу торпаглара
Гојуланлары көрмәк олмазмы, де, јахындан?»

10 Деди: «Гијамәт күнү онлар дөнәндә бура
Тамам өртүләчәкдир бу көрдүјүн гәбирләр,
Һамы илк көркәминдә кирәчәкдир мәзара.

13 Бу јердә Епикүрдүр, сонра да она бәнзәр
Инсанлардыр; онлар ки, инанырды гәбирдә
Руһ да бәдәнлә биркә дөнүр торпаға јексәр.

16 Сән чаваб алачагсан сөзләринә бу јердә,
Тапараг чавабыны бил ки, сакит олачаг
Кизли арзуларын да, сәнин истәкләрин дә».

19 Дедим ки: «Мәрһәмәтли мүәллимим, мән анчаг
Сәнин вәсијјәтинә әмәл едирәм мөһкәм,
Бунунчүн башга сөзләр үрәјимдә галачаг».

22 «Бу одлар шәһәринә нијә гојмусан гәдәм,
Чанлы Тосканијалы, еј садә хисләтли, мән
Сәндән рича едирәм, дајан јанымда бир дәм.

- 25 Көрүрөм бу ләһчәнлә, бу диллинлә, дејәсэн
Мәним нәчиб, мөһрибан вәтәнимин оғлусан,
Бәлкә мәним әлимдән бәлалар чәкмисән сән».
- 28 Бу сөzlәр, бу нидалар ешидилди нақәһан
Һансы гәбирдән исә; горху ичиндә фәгәт
Рәһбәримә гасылдым ваһимәјлә бу заман.
- 31 Деди: «Горхујла бахма, һаны сәндә чәсарәт?
Көбәјиндән јухары бүтүн бәдән бојунча
Бах, о Фаринатадыр, мөзардан галхан чәсәд».
- 34 Мән онун чөһрәсини сејр еләдим дојунча;
Чәһәннәмә елә бил кин сачырды о көзләр,
Синәсини габардыб, башыны тутуб уча.
- 37 Мүәллимимсә мәни апарырды бихәтәр
Бизим гәдәмимизи јалајан од ичиндән.
Сонра деди: «Онларла ајдын даныш бир гәдәр».
- 40 Гәбрин ајаг учунда кәлиб дајананда мән
Чидди бир әда илә бахды мәнә чәназә,
Сорушду ловға-ловға: «Де, кимин нәслисән сән?»
- 43 Һеч нәји кизләмәјиб фөврән башладым сөзә,
Ачыб кәлмәбәкәлмә нә вар данышдым бу ан;
О исә гашларыны чатыб бахырды бизә,
- 46 Деди: «Дүшмән олубдур, о ев мәнә бинадан,
Зијан чәкди достларым, бүтүн дөвләт дә, вар да;
Ики јол еләдим мән о еви јерлә јексан».
- 49 Чаваб вердим тәләсик: «Онлар говулсалар да
Јенә дә јығылдылар һәр тәрәфдән дөнәрәк,
Сизинкиләр сәадәт тапа билмәди бурда».
- 52 Бу заман башга бир тејф баш галдырды онунтәк,
Хәндәјин тырағындан көрүнүрдү чәнәси,
Отурмушду елә бил о, диз үстә чөкәрәк.
- 55 Санки мүсафирими көрмәк ешги, һәвәси
Јанырды көзләриндә, бахырды дөрд дөврәјә;
Лакин өлдү үмиди, ешидилди наләси.

- 58 Деди: «Сәни кәтирән бу гәмли сәрдабәјә
О дүһаса бәс һаны, бахмаг истәрәм она?
О сәнинлә бәрәбәр бурда көрүнмүр, нијә?»
- 61 Сөјләдим ки: «Мән бура—көлкәләр дијарына
Ирадәмлә кәлмәдим, бурдадыр рәһбәрим дә;
Сизин Қвидо исә онун јаздыгларына
- 64 Пәрәстиш еләмирди». Мән онун сөзләриндән,
Чәзасындан таныдым һүзурумдакы кимдир;
Фикрими ајдын дедим она јерли-јериндә.
- 67 Бирдән галхды, чығырды: «Нечә дедин, сөјлә бир?
Пәрәстиш еләмирди? О, артыг јохдур, демәк?
Шән күнәш о көзләрә, демәли, нур чиләмир?»
- 70 Чавабында о мәним сусдуғуму көрәнтәк,
Һәр шеји баша дүшдү, анлады габагчадан,
Далы үстә сәрилди јерә, көздән итәрәк.
- 73 Лакин мәни јанына сәсләјән ловға инсан,
Дурмушду һәрәкәтсиз, сәссиз бахырды јенә,
Үзүнүн ифадәси дәјишмирди бирчә ан.
- 76 О, тәзәдән башлады: «Бу ағыр кәлир мәнә,
Әзабларымдан уча тутурам бу дәһшәти,
Ки, онлар вагиф дејил һәјатын бу сирринә.
- 79 Һөкмүнә баш әјилән илаһәнин сифәти
Әлли јол нурланмамыш, өзүн дәрк едәчәксән
Бүтүн бу ағрылары, әзабы, әзијјәти.
- 82 Көрүм әзиз дүнјаја јенә гајыдасан сән!
Сөјлә, күзәшт етмәдән нијә сизин ганунлар
Мәним ганунларымы лә'нәтләјир көкүндән?»
- 85 Дедим: «Унудулмајыб, јаддадыр о гурбанлар,
Арбијада төкүлән ганлар кәлир хәјала,
Мә'бәдләрдә охунур онлар үчүн дуалар».
- 88 О, көксүнү өтүрүб, чаваб верди суала:
«Мән тәк дејилдим онда, һәм дә дөјүшә кедән
Сәбәбсиз кетмәјирди орда чәнки-чидала.

- 91 Лакин Флоренсијаны мәнв етмәјә көкүндән
 Нөкм верилән заман, мән тәк идим—бир нәфәр,
 Галдырыб дөбилгәми ону мән горудум, мән».
- 94 «Аһ, сизин о нәвәләр барыша билсә әкәр!—
 Чаваб вердим она мән.—Бу ағлымы чулғајан
 Долашыг фикирләри бары, ачын бир гәдәр.
- 97 Мән елә билирәм ки, сизә кәләчәк заман—
 Чох ајдындыр, ачыгдыр, көрүрсүнүз узағы,
 Индини көрмүрсүнүз, көзләри өртүб думан».
- 100 Чаваб верди: «Узағы көрән инсансајағы,
 Кәләчәк даһа ајдын, ачыг көрүнүр бизә;
 Рәһбәр өјрәдиб јалныз белә ајдын бахмағы.
- 103 Нә вар, нә јох—бунларла һаһагдан әглимизә
 Әзијјәтләр веририк; өзкәдән нә ешитсәк
 Онунла да дүшүнүр, гијмәт гојуруг сизә.
- 106 Кәләчәјә ачылан гапылар өртүләнтәк—
 Өзүн дәрк едәчәксән ачыг-ајдын бунлары—
 Бүтүн билдикләримиз фөврән өлүб кедәчәк».
- 109 Бу данлаглар әлиндә үзүлүб дедим: «Бары
 Баша салын, сөјләјин о јыхылан инсана—
 Оғлу арасындадыр һәлә сағ инсанларын;
- 112 Мән әввәл дүшмүш идим шүбһәләрин гојнуна,
 Фикрим ајдындыр инди, шүбһәдән јохдур әсәр,
 Бунунчүн дә мән бајаг чаваб вермирдим она».
- 115 Елә бу вахт узагдан мәни сәсләди рәһбәр;
 Руһа дедим ки, кәсәк сөһбәти; де бу торпаг
 Даһа кими алыбдыр гојнуна, сөјлә кимләр...
- 118 Деди: «Миндән артыгдыр адам бу јарғанда бах;
 Икинчи Федерик дә гојнунда бу мазарын,
 Кардиналын өзү дә; будур билдијим анчаг».
- 121 О гејб олду бу ара; мән гәдим нәғмәкарын
 Јанына аддымладым; үрәјимдә һәјәчан
 Көкүнү дүшүнүрдүм әсрарлы чавабларын.

- 124 Биз узаға кедирдик; сорду о агил инсан:
«Карыхмысан, нә үчүн? Ёисс едирәм буну мән».
Онун суалларына чаваб вердим бу заман.
- 127 Шаир тапшырды мәнә: «Бурда һәр нә ешитсән
Еләчә гору, сахла, о һөкмүдүр тәлҗин».
Сонра да бармағыны галдырды: «Буну бил сән:
- 130 Һәр шеји ајдын, дүрүст көрән көзәл көзләрин,
Јәгин ки, сән чатанда о нурлу дүнјасына
Тапачагсан јолуну о кәләчәк илләрин».
- 133 Сонра да тәләсмәдән о чеврилди сол јана,
Диварларын јанындан кечиб кетдик нәһајәт,
Јасамап бир јол илә дөврәнин ортасына.
- 136 Ордакы учурумдан јүксәлирди үфунәт.

ОН БИРИНЧИ НӘҒМӘ

- Ајағымыз алтында галагланан гајалар
Һәр гарышда бир дәншәт јарадырды азындан,
Учурумун өнүндә кәлиб дурдуг бигәрар.
- 4 Үфунәт, гоху варды дәрәнин һавасында,
О гәдәр ағырды ки, мүәллимимлә бу ан
Бир сәрдабә дашынын кизләндик архасында.
- 7 Бөјүк даш үзәриндә бу иди һәкк олунан:
«Фотинанын далынча доғру јолундан азан
Папа Анастасидир бурда ишкәнчә алан».
- 10 «Бу әтәјә енмәјә тәләсмә, бир аз дајан,
Гој өјрәшсин бурнумуз бу јерләрин ијинә;
Сонра бизә бу гоху мане олмаз һеч заман»—
- 13 Сөјләди мүсафирим. Мән чаваб вердим јенә:
«Бир сөнбәт башласана, вахтымыз һәдәр кечир».
«Мәним дә арзум будур»—чаваб верди о мәнә.

- 16 «Гајалар арасында, оғлум, диггәт елә бир,
Үч дөврә вар, үч пиллә, нәзәр јетирсән әкәр,
Әввәл көрдүкләриндән онлар бир аз кичикдир.
- 19 Намысына јығылыб лә'нәтләнмиш көлкәләр;
Јалныз бир бахмагла сән һәр шеји дујачагсан—
Күнаһлары нә гәдәр, чәзалары нә гәдәр.
- 22 Өзкәләри бәлаја салан рија, шәр, јалан,
Көјләрин рәдд етдији күч, алдатмаг, әдавәт—
Бәдхаһларын әлиндә силаһ бунлардыр һәр ан.
- 25 Инсана хасдыр анчаг јалан, рија, гәбаһәт;
Аллаһ исә рәдд едир; бу јола дүшәнләрә
Чәһәннәмдин дибиндә верир әзаб, әзијјәт.
- 28 Үч һиссәјә бөлүнүб һәмдин биринчи дөврә,
Әбәс верилмәјибдир үч гуршаг шәкли она,
Зоракылыг ишләдән салыныр бах, бу јерә.
- 31 Зоракылыг—өзүнә, јахын адамларына,
Бир дә Пәрвәрдикара гаршы күнаһдыр, инан.
Өзүн анлајачагсан нәзәр салсан һәр јана.
- 34 Јахын адамларына, өзүнә гаршы олан
Күнаһ белә баш верир—өлүм, вурулан јара,
Јандырыб күл еләмәк, сыхышдырмаг вә талан.
- 37 Гатилләрә, өзкәјә бир јара вуранлара,
Гарәтчијә, гулдура, һәр чүр јол кәсәнләрә
Гисмәт олур бу гуршаг, онлар салыныр бура.
- 40 Бә'зи вар-дөвләтини дағыдыр наһаг јерә,
Интиһар да еләјир; бәли, беләси дә вар;
Бах, бу орта гуршагдыр онун дүшдүјү дөврә,
- 43 Көнүллү үз чевирди сизин аләмдән онлар,
Гуршандылар гумара, исрафчылыг етдиләр.
Сонра да башларына дөјдүләр биһтијар.
- 46 Зоракылыг аллаһы тәһгир едир сәрәсәр,
Ону даныр һәмишә, халигә ағ олур, ағ;
Мәһәббәти писләмәк олуб онлара шакәр.

- 49 Она көрә кәнарла узаныб кедән гуршаг
Аллаһы дананлары лә'нәтләјир; онлара
Каорсанын, Содомун дамғасыны басараг.
- 52 Һәмишә үрәкләрә јол тапан јалан, рија
Зијан вурур һәм гәлбдә е'тибары олана,
Һәм е'тибар етмәјиб алданан инсанлара.
- 55 Мәһәббәт телләрини ғырыб атыр бир јана,
Һәм дә јалныз тәбии мәһәббәт телләрини;
Икинчи дөврәнинсә чәзасы кәлмир сана,
- 58 Јалтаглар, сахтакарлар, кизличә әлләрини
Ачыб рүшвәт аланлар, рүтбә алыб сатанлар,
Бурда чәкир чәзасын чиркин әмәлләринин.
- 61 Гәлбин мәһәббәтинә ләкә вуранлар ки, вар
Үстәлик ән мүгәддәс, али әмәл сајылан
Инамы да амансыз әллә өлдүрүр онлар.
- 64 Каинатын өзәји, Дит сәлтәнәти олан
Һәмин балача дөврә күнаһ ишләјәнләри
Амансыз ағзы илә һеј удур заман-заман».
- 67 Сөјләдим: «Мүәллимим, бу дәрин, дибсиз јери
Ајдын тәсвир еләдин, һәм дә аңлатдын мәнә
Кимләр эзаб чәкирләр бурда әзәлдән бәри.
- 70 Сөјлә: о адамлар ки, чамырлыг әләминә
Батыб, дөјүр сәрт јағыш, гасырға ахшам-сәһәр,
Сон күчүнү топлајыб үсјан едирләр јенә,
- 73 Аллаһ өзү онлары лә'нәтләјибсә әкәр
Нечүн салынмајыблар бу ғырмызы шәһәрә?
Әкәр белә дејилсә, бәс нијә бәдбәхтдиләр?»
- 76 Чаваб верди: «Сән белә ағылсыз фикирләрә
Де нә үчүн ујурсан, һаны сағлам дүшүнчән?
Хәјалын һансы јолда азыбдыр бирдән-бирә?
- 79 Етикадан бу фикри мәкәр унутмусан сән—
Уча көјләр өзү дә нифрәт едир, гулаг ас,
Һәмин бу үч мејлдир инсанлары мәһв едән:

- 82 Сәбирсизлик, гәрәзлик вә һејвани еһтирас!
Сәбирсизлик өзү дә сајылмыр бөјүк күнаһ,
Аллаһ да чәзасыны јүнкүл еләјир бир аз.
- 85 Бүтүн бунлар барәдә чидди дүшүнсән һәркан,
Көрсән нијә бә'зиси диварлар архасында,
Бә'зиси астанада чәкир чәза, чәкир аһ—
- 88 Биләчәксән нә фәрг вар онларын арасында,
Нә үчүн ајрылыблар онлар бу кинлиләрдән,
Нијә јүнкүлдүр бир аз аллаһын чәзасы да».
- 91 Дедим: «Зәиф көзләрә еј ишыг пајлајан, сән
Елә һали еләдин бә'зи сирләрдән мәни,
Аз галыр онлары да елм гәдәр севим мән.
- 94 Гајыт, баша сал јенә, аңлат бу вагееһи,
Ахы бу сәләмчиләр едир нечә һәрәкәт
Ләкә вурур Худаја; фаш елә бу нөгтәһи».
- 97 Деди: «О шәхсләрә ки, гијмәтлидир һәгигәт,
Философун өзү дә сөјләјиб заман-заман,
Нәдән, һансы мәһбәдән јараныбдыр бу хилгәт:
- 100 Аллаһын мүдриклији, һикмәтидир, бил һаман
Ачыб әкәр охусан, физиканын әввәли
Елә бу фикирләри дејир башдан, бинадан:
- 103 Тәбиәтдән алыныб инсанын һәр әмәли,
Һәр әмәл тәбиәти тәғлид едир әзәлдән.
Она танры нәвәси сөјләмәк олар, бәли.
- 106 Мүгәддәс китабдан да билмәлисән буну сән,
Инсанлара биринчи чатдырыбдыр тәбиәт
Аллаһын бу сөзүнү: јаша, јүксәл, чичәклән.
- 109 Сәләмчиләр аллаһын јолундан чыхыб фәгәт,
Тәбиәтә гаршы да олмушлар кәме'тина,
Өзләријчүн сечәрәк башга јол, башга сәнәт.
- 112 Јетәр, вахт кечиб кедир, чатмалыјыг бир јана;
Балыг бүрчү парлајыр Шәргин көјүндә пар-пар,
Ајы бүрчү әјилир шимал-гәрбдән о јана,
- 115 О енишә чатмаға һәлә чох јолумуз вар».

ОН ИКИНЧИ НӘҒМӘ

Ендијимиз учурум горхулуду о гәдәр
Ки, ваһимә саларды үрәжинә һәр кәсин,
Ачарды гаршысында дәһшәтли мәнзәрәләр.

- 4 Зәлзәләдән, учғундан Адиченин һөвзәси
Даш-гајајла нечә ки, долуб галыб о сајаг,
Трентодан ашағы көрүнүр мәнзәрәси,
- 7 Учу сиври гајалар орда диш-диш галхараг
Үстдән ениб кәләнин јолу үстүндә чин-чин
Чығыр салыб узаныр јамачда галаг-галаг,—
- 10 Беләчә горхунч иди көркәми бу јерләрин;
Јени дөврә јолунун кәнарында бах, бу ан
Көрүнүрдү рүсвајчы иши критлиләрин—
- 13 Инәк чилдинә кириб, нүтфә тутуб буғадан.
Минотавр өз-өзүнү дишијлә, дырнағыјла
Дидирди кинли-кинли, көрчәк бизи узагдан.
- 16 «Елә билирсән бура Афина бычағыјла
Кәлмишәм боғазлајам сәни? Белә чошурсан?—
Сөјләди мүәллимим өз мүдрик додағыјла.—
- 19 Һејван, чәкил керијә! Мәнимлә кедән инсан
Бачынын о мәкрли ишини билмир демәк,
Чәкдијиниз әзаба јалныз бахыр узагдан».
- 22 Минотавр өлүмчүл јараланмыш буғатәк,
Гачмаға тагәти јох, атылыб дүшүр анчаг,
Вәһши кинлә, гәзәблә ағрылара дөзәрәк
- 25 Чырпыныр өз јериндә; ону көрәндә бунча
Мүдрик рәһбәрим мәни сәсләди: «Гач ашағы
Нә гәдәр гәзәблидир, ен бу чығыр бојунча».
- 28 Биз кедирдик енишлә јеријәнләр сајағы,
Әсирди даш-кәсәји ајаг алтда бу јерин,
Учурарды онлары ағырлығы ајағын.

- 21 Мән фикирли кедирдим. Динди бу вахт рәһбәрим:
«Чылғын вәһшинин бизә дәймәдији бу јердә
Галагланан дашлардан гој сәнә хәбәр верим.
- 24 Бир аз габаг мән бурдан кечиб енмишдим бир дә
Ашағы Чәһәннәмин әсрарлы пилләсинә,
Онда јохду көрдүјүн бу дашлар, кәсәкләр дә.
- 37 Елә ки, чәһәннәмин биринчи дөврәсинә
О кәләрәк, Дитдәки әсирләрдән гүдрәтлә
Азад едиб апарды кәјләрин гүббәсинә,
- 40 О заман бу учурум титрәди әзәмәтлә,
Мән дә елә билдим ки,—бир нәфәр дүшүнәнтәк,—
Аләм говушур јенә әслинә мәнәббәтлә,
- 43 Әввәлләрдә бу дүнја хаоса чевриләнтәк;
Дағылды бу сал гаја, о заман парчаланды.
Һәр тәрәфдә јер илә јексән олду даш-кәсәк.
- 46 Лакин инди ора бах, ахан сел гызыл ганды,
Төкүләрәк јамачдан јандырыр о кәсләри
Ки, даим зор ишләдиб онлар унутду анды».
- 49 Сән еј ағылсыз гәзәб, тамаһын кор көзләри,
Бешкүнлүк дүнјамызда сиз кирәрәк гәлбләрә,
Ахирәтдә әзаба салырсыңыз бизләри!
- 52 Бу заман көз өнүмдә ачылды кениш дәрә,
Мүсафирим көстәриб деди бу дәрә ки, вар
Бу сәһранын бојунча узаныр о, һәр јерә.
- 55 Дәрәнин арасыјла гачырды Кентаврлар
Бир-биринин далынча, елә бил ки, чәмәндә
Вәһши һејваны онлар говурду гатар-гатар.
- 58 Намысы дурду гаја үстә бизи көрәндә,
Анчаг үчү бу ара јәјләра ох гојараг
Дөврәнин ғырағыјла гачыб дајанды кендә.
- 61 Бириси ғышгырараг деди һамыдан габаг:
«Ким көндәриб, нә үчүн бураја кәлдиниз сиз,
Сәјләјин јериниздән, јохса вурачағам. бах».

- 64 Диллэнди мүүллимим: «Бунун чавабыны биз
Верэчэјик Хирона, бурда көрөнтэк ону.
Һәр вахт чылғын олмусан сән белэчэ сәбәбсиз».
- 67 «Дејанирин јолунда өлдүрүлән Нессди бу,
Интигама чевирди гәзәбини бу заман,
Мәшһур олду онунла чатанда өмрүн сону.
- 70 Ортадакы, башыны ашағы әјиб дуран
Хирондур, әзәмәтли Ахиллә мәрд һавадар;
Үчүнчү исә Фолдур—гәлбиндә гәзәб, туфан.
- 73 Онлар чај саһилијлә кедиб-кәлир бигәрар,
Күнаһыны унудуб, ганлы судан бојланан
Һәр кәсә тушлајараг далбадал ох атырлар».
- 76 Бу чевик гачанлара кәлиб јанашдыг һаман;
Бығларыны әлилә јухары галдырараг
Сығаллады үзүндә Хирон еһмалча бу ан.
- 79 Јанында дуранлара бахыб о галындодаг,
Сонра деди: «Икинчи кәлмәдир, јеријәндә
Ајағынын алтында даш-гаја тәрпәнир, бах;
- 82 Бу шәкилдә јеримир руһлар бурда кәзәндә». 11
Атычыја јанашды рәһбәрим чох лүтфкар,
Ики ајры тәбиәт вар иди о бәдәндә.
- 85 Сөјләди: «О чанлыдыр, белә олур чанлылар;
Бу зүлмәт сәһрасында рәһбәријәм онун мән;
О мө'чүзә кәзмәјир, кәлмәкдә мәгсәди вар.
- 88 Һәмди-сәнаны кәсиб мәним јаныма кәлән
О һакимин бујруғун јетирирәм јеринә;
Нә мән күнаһкар руһам, нә бу—оғру, јолкәсән.
- 91 Горхунч јолда табеәм али-гүдрәт әмринә.
Бизә кәлиб гошулсун гој сиздән бир нәфәр дә,
Бәләдчилик еләсин, биз ендикчә дәринә.
- 94 Бунуса күрәјинә миндирсин бу сәфәрдә,
Кәлкә дејил, о вәрдиш етмәјибдир учмаға,
Кечирсин еһтијатла буну дајаз јерләрдә».

- 97 Өз гэви көвдәсијлә Хирон чеврилди саға,
Нессә белә сөјләди: «Бәләдчи ол бунлара,
Гов кетсин биздән һәр кәс гәфил чыхса габага».
- 100 Бәләдчи апарырды бизи сөзсүз бу ара,
Дәһшәтлә нәзәр салыб саһил боју һәр јана
Бахырдыг дири-дири чајда гајнајанлара.
- 103 Диггәт етдим гашадәк гајнар гана батана.
Кентавр деди: «Бурдадыр һәммин о мүстәбидләр,
Онлар сусамышдылар даим гызыла, гана.
- 106 Онлар өз адларыны ләкәләди сәрасәр.
Бурдадыр Сичилјаја јара вуран дәһшәтли
О гәддар Дионисиј, бурдадыр о Искәндәр.
- 109 Бу гара түклү исә бир вахт адлы-шөһрәтли
Граф Адзолинодур; онун јанында дуран
Обиссо д'Естедир, о ачыг рәнкли; гәтли
- 112 Өз оғлунун әлилә олду кизличә, пүнһан.
Бахышымы дујараг мүсафирим лүтфкар
Деди: «Гој о данышсын, онундур бурда мејдан».
- 115 Сонра кәлиб јанашдыг биздән бир гәдәр кәнар
Инсанлар дәстәсинә, көрдүк боғаза гәдәр
Гајнар ганын ичиндә батыб галмышдыр онлар.
- 118 Азча кәнарда исә дајанмышды бир нәфәр.
Несс деди: «О, мә'бәддә сусдурубдур бир үрәк,
Ахды һәммин үрәкдән Темзада ганлы селләр».
- 121 Сонра көрдүм ахардан ашағыда үзәрәк
Нечә синә, гарын, баш һеј чыхырды, батырды,
Таныш кәлирди мәнә о кәлкәләр тәкбәтәк.
- 124 Бу гајнајан бурулған гарыш-гарыш јатырды,
Ахырда јандырырды о, јалныз ајаглары;
Чајын дајаз јериндән кечмәк вахты чатырды.
- 127 Белә деди Кентавр: «Бу вахтадәк гајнары
Дајазлашан көрдүнүз бүтүн јол бојунча сиз,
Дәринләшир јенә дә ашағыда ахары,

- 130 Күкрәјиб чох габарыр кирдаб, көрәчәксиниз,
Орда ки, нәлә чәкир бир дәстә гәддар јенә
Бурулараг дөврәни, олур даһа да дибсиз.
- 133 Орда бојун әјир бах, көјләрин гәзәбинә
Атилла, бир вахт ады одлу гамчы сајылан;
Һәлә Пирр дә, Секст дә; о јердә дөнә-дөнә
- 136 Көз јашлары ахыдыр, дајанмајыр бирчә ан
Ринјер де'Пасси илә Ринјер Корнето гоша,
Һәр јери гулдурлугла сојурдулар бир заман».
- 139 Бурда кери дөндү о, гачыб кетди бирбаша.

ОН ҮЧҮНЧҮ НӘҒМӘ

- Һәлә кечиб кетмәмиш Кентавр о селләри
Чатдыг вәһши мешәјә, нә из варды, нә ләпир,
Бир чығыр, јол көрмүрдү орда инсан нәзәри.
- 4 Боз јарпаглар јаратмыш зүлмәт рәнкли бир чәтир,
Доланыб дүјүнләнир будаглар бир-биринә,
Мејвәсиз ағачларда тиканлар зәһәрлидир.
- 7 Белә гәмли, кечилмәз мешә тапылмаз јенә—
Сәһра һејванларына көзәл сығначаг јери,—
Кедилсә Корнетодан Чечина саһилинә.
- 10 Орда гарпи јувасы, мурдар пәри изләри,
Һәммин пәриләрин ки, тројалылары, бах,
Говду Строфаддан онларын бәд хәбәри.
- 13 Енли ганадлары вар, ајагларында чајнаг,
Бәдәнләри ләләкли, үзләрисә гыз үзү.
Гәмли-гәмли өтүрләр ағачлара гонараг.
- 16 Мүәллимим өјүдлә дејирди һәр бир сөзү:
«Һәләлик биз сәнинлә чох габаға кетмәмиш,
Бил, гојнуна алыбдыр икинчи гуршаг бизи.

- 19 Сонра сәһра башланыр, одлу, аловлу, кениш.
Инанмаздын бәлкә дә мәним сөзләримә сән
Орада һәр бир шеји өз көзүнлә көрмәмиш».
- 22 Јүксәлсә дә инилти һәр јандан, һәр тәрәфдән,
Лакин көзә дәјмирди бу јерләрдә бир нәфәр;
Дајандым, әтрафыма чох бахдым һејрәтлә мән.
- 25 Мәнә елә кәлир ки, мүәллимим бир гәдәр
Санды јанылырам мән, хәјал едирәм јенә
Коллугда кизләнән вар, онларындыр бу сәсләр.
- 28 Бу вахт белә сөјләди мүдрик бәләдчи мәнә:
«Истәдијин будағы сән бурада сындырсан
Һәр шеј бир ан ичиндә әјан олачаг сәнә».
- 31 Әлими ихтијарсыз мән узатдым бу заман,
Бир көјәм будағынын сындырдым голуну мән;
Будаг тез дилә кәлди: «Инчидир, гырма, дајан».
- 34 Ган ахмаға башлады сындырдығым о јердән,
Будаг сәсләнди јенә: «Әзаб вермә, рәһмсиз!
Јә'ни руһән бу гәдәр амансыз, гәзәблисән?»
- 37 Инсан идик, индисә ағача дөнмүшүк биз,
Инсан дејил, олсајдыг һәтта күнаһкар илан,
Бизә рәһмин кәләјди кәрәк сәнин, шүбһәсиз».
- 40 Бир башы од ичиндә гызмар очагда јанан,
Ағачын о башындан дөјдүкчә рүзкар, күләк
Нечә чыртылты илә јаш төкүләр анбаан,
- 43 Јаралы ағач о чүр ганлы јашлар төкәрәк
Данышырды; мән сусдум, чанда горху әсәри.
Сындырдығым будаг да әлимдән дүшдү даштәк.
- 46 Инилтили о сәсә чаваб верди рәһбәрим:
«Заваллы руһ, бир анлыг билсә иди о әкәр
Нәдән хәбәр верирди бир заман ше'рләрим
- 49 О будаға әлини узатмазды мүхтәсәр.
Сәнин әзабыны о, дујсун дејә јахындан
Мән сәни бәлалара дүчар етдим бу гәдәр.

- 52 Сән кимсән, сөjlә она; бу хидмәтинчүн инан,
Һәдијә верәр сәнә; јадына салар сәни
Јенидән о һәгиги аләмә дөнән заман».
- 55 Ағач динди: «Сөзләрин елә чәзб едир мәни
Мүмкүн дејил ачмајам бу ишин әсрарыны,
Башағрысы олмасын, динләјин вағеәни.
- 58 Федерикин гәлбинин һәр ики ачарыны
Горујарағ өзүндә сахлајан инсан мәнәм,
Сәссиз ачыб бағлардым онун гапыларыны,
- 61 Бөјүк-кичик сиррини сахлардым онун һәр дәм.
Мүгәддәс вәзифәмин мән билирдим јерини,
Һәмишә дә оларды динчлијим аз, јухум кәм.
- 64 Гејсәр тач-тахтындан һиләкәр көзләрини
Бирчә анда чәкмәјән о әхлагсыз, фәһишә
Халга бәла кәтирди, сәпәрәк зәһарини,
- 67 Үстүмә галдырырды әјанлары һәмишә,
Август тәмиз адымы салды гара кирдаба,
Јандырды намусуму онлар јахан атәшә.
- 70 Тәлатүмлү руһумса дөзмәди бу әзаба,
Дүшүндүм өлүмүмлә мане олум бөһтана,
Һағсыз һағлыја галиб кәлди, күнаһ саваба!
- 73 Анд олсун көкләримдән ахан күнаһсыз гана,
Јашадым да, өлдүм дә вә'дә садиг галыб мән,
Мәһәббәтлә еләдим хидмәт һәмин инсана!
- 76 Гој сизләрдән ишығлы көзәл аләмә дөнән,
Амансыз һәсәдләрдән сајсыз јаралар алан
Шәрәфими сағалтсын гара бөһтандан, һөкмән!»
- 79 «Көрүрсәнми о сусду,—шаир дилләнди бу ан—
Суал вериб бир чаваб алмагдырса нијјәтин,
Бујур, данышдыр ону, һәлә кечмәјиб заман».
- 82 Мән карыхмыш сөjlәдим: «Чатмајыр чәсарәтим,
Соруш һәр нә истәсән, фәјдалы олсун мәнә,
Онунла һәсбиһала јетишмәјир гүдрәтим».

- 85 «Бу инсан,—о лүтфкар мүсафир динди јенә,—
һазырдыр һәр ричана әмәл етсин бирбәбир.
Анчаг сән, еј мәһбус руһ, бизә бир сөјләсәнә,
- 88 Будагларын дүјүнү нечә әсир еләјир
Инсанларын руһуну; анлат, билирсәнсә сән,
һеч азад олубдурму бу дүјүндән бир әсир».
- 91 Будаг көксүн өтүрдү һәјәчанла дәриндән,
Чәкдији бу аһла да башлады сөһбәтини:
«Чох да узун етмәрәм бунун чавабыны мән.
- 94 Елә ки, руһ гәзәблә тәрк едиб чәсәдини,
Өз чисминдән ајрылды—Минос ону бу заман
Атыр једдинчи гата, көстәрир һиддәтини.
- 97 О руһа верилмәјир гәти бир јер, сон мәкан,
Хырда бир тохум кими дүшүб галын мешәјә
Талејин һөкмү илә о чүчәрир торпагдан.
- 100 Һәмин тохум чеврилир орда көкә, көвдәјә.
Пәри гушлары исә верир әзаб, әзијјәт
Һәмин о көвдәләрдән јарпаглар јејә-јејә.
- 103 Чисмимизин ардынча, башлананда Гијамәт
Кедәчәјик; руһумуз говушмајачаг она:
Чүнки атдығымыз шеј бизим дејилдир, фәгәт
- 106 Чәкәчәјик ону биз гаранлығын гојнуна,
Бәдәнсә көлкәсинин ујудуғу јерләрдә
Галачагдыр коллардан һеј саллана-саллана».
- 109 Бизә елә кәлди ки, будаг данышар бир дә,
Чүнки ону үзүрдү тәһалығын гүссәси,
Амма галын мешәдән һај-күј учалды бирдән.
- 112 Санки сәјјад көрүр ки, гачыр габан дәстәси,
Тазылар да дүшәрәк говур ону архадан,
Кәлир тапдаг алтында сынан кол-косун сәси.
- 115 Биздән солда гачырды ики нәфәр лүт-үрјан,
Чылпаг синәләријлә гырырды шахәләри,
Үзүлүб дүшмүшдүләр онлар әлдән-ајагдан.

- 118 Өндәки гышгырырды: «Өлүм, кәл тез кәл бәри!»
О бирисә архадан чатыб, дејирди белә:
«Лано, бир вахт Топпода көстәрдијин һүнәри
- 121 Кери гојдун букүнкү гачышын, сүр'әтинлә».
Бахырды әтрафына тәнкнәфәс бигәрар,
Јыхылараг, коллуға гарышды чәсәдилә.
- 124 Архадакы мешәдән гара-гара ганчыглар,
Гәфилдән бурахылмыш санки мин-мин ач тула,
Јүјүрүрдү, керијә бахмадан гатар-гатар.
- 127 Јыхылана чатараг ачкөз бир еһтирасла
Ону парчаладылар, ахырынчы тикәни
Онлар гапыб гачырды, гојмурду јердә гала.
- 130 Мүсафирим коллуға тәрәф апарды мәни;
Гана батмыш кол исә ағлајырды фәганла,
Көрәндә гопарылмыш о кәрәксиз шахәни.
- 133 Дејирди: «Еј Чакомо да Сант-Андреа! Анла,
Мәнә архаландығын мә'насызмыш нә гәдәр!
Күнаһкараммы, өмрүн кечиб белә һәдјанла?»
- 136 Колларын үзәринә әјиләрәк бир тәһәр,
Мүәллимим сөјләди бу дәм: «Ганлы јарадан
Кәлән еј кәдәрли сәс, ким идин, де мүхтәсәр?»
- 139 О деди: «Әсрләрин гаты гаранлығындан
Чырылмыш өртүјүмү тоз ичиндә көрмәјә
Еј бу гәмли, гүссәли аләмә кәлән инсан,
- 142 Топлајын јарпаглары, кәлин мәнә көмәјә!
Иоаннын хәтринә гаһмары унудулан
О—мәним шөһәримдир, буну билмирсән мәјәр?
- 145 Биздән онун сәнәти гисас алыр һәр заман;
Арнонун суларында онун парчасы әкәр
Сахланыб галмасајды бу күнә, бу вахтачан.
- 148 Атилладан галан о мәш'ум хәрабәликләр
Дирчәлмәзди јенидән, учалмазды һасарлар,
Халгын сә'ји, әмәји вермәзди әсла сәмәр.
- 151 Бил ки, мән өз евимдә еләмишәм интиһар».

ОН ДӨРДҮНЧҮ НӘҒМӘ

Доҗма, әзиз јерләрин сонсуз кәдәријлә мән
Јығырдым бирчә-бирчә төкүлән јарпаглары,
О тагәтдән дүшәнә гәјтарырдым јенидән.

4 Кечиб мешә арасы, чыхдыг ордан дишары,
Икинчинин ичиндә дурур үчүнчү гуршаг,
Гәзәбли мәһкәмәнин кәјдән кәлир гәрары.

7 Тәзә көрүнәни мән сизә дејирәм анчаг,
Ачылды гаршымызда сәһра—өртүјә бәнзәр,
Көрүнмүрдү үстүндә бир от, чанлы бир будаг.

10 Дөврәләмишди ону горхунч, мәш'ум мешәләр,
Мешәнин дә дөрд јаны чај иди одлу, гәјнар;
Дајандыг бир ғырагда бәләдчимлә мүкәддәр.

13 Бүтүн көз ишләдикчә өртүб сәһраны гумлар,
Елә гум ки, Катонун јолуну ахшам-сәһәр
Кәсмишди од сәһрадан кечәндә дијар-дијар.

16 Еј аллаһын гәзәби, инди әкәр бир нәфәр
Орда көрдүкләrimi ачыб охуса, һөкмән
Билирәм ону нечә горхудар ваһимәләр.

19 Үрјан адамлар көрдүм һәммин о сәһрада мән,
Һәрәсинин башгадыр тәлејиниң гәрары,
Һамысы да ағлајыр әбәди ишкәнчәдән.

22 Кими архасы үстә дүшүб үзү јухары,
Бүзүшүб отурубдур кими тозлу јер үстә,
Кимиси дә вурнухур, һеј долашыр гумлары.

25 Чохду аддымлајанлар, кедирди дәстә-дәстә,
Узананлар нәдәнсә аз дејирди нәзәрә,
Анчаг инләјирдиләр онлар наләли сәслә.

28 Од гар кими јағырды күләксиз зирвәләрә,
Јағыр алов јағышы арамла, дајанмадан,
Үзәриндә сәһранын пәрдә чәкиб һәр јерә.

- 31 Гызмар күнөш алтында Искэндәр дэ бир заман
Ордусулла кечәркән Һиндистан чөлләриндән,
Беләчә од јағмышды үзәринә сәмадан,
- 34 Нөкмдар әмр етмишди әскәрләринә фөврән,
Онлар тапдаласынлар торпағы гарыш-гарыш,
Аловун дилләриндән гопан од сөнсүн һәмән,—
- 37 Беләчә јағмадајды көјдән аловлу јағыш,
Гов кими алышырды тоз-торпаг да сәрасәр,
Әзаблар, ишкәнчәләр көр нечә гат артармыш!
- 40 Әбәди рәгс едирди елә бил арыг әлләр,
Орда-бурда сыҗырыб бәдәнләрдән анбаан,
Одлу жараларыны гопарыб төкүрдүләр.
- 43 Сөјләдим: «Еј гүввәти һәр шејә гадир олан,
Бирчә шејтанлара сән бата билмәдин анчаг
Үзүмүзә амансыз гапы бағланан заман,
- 46 Қимдир о уча бојлу, саллајараг гаш-габаг,
Узаныб сејр еләјир алову нифрәт илә?
Одлу јағышлар да һеч јумшалтмајыр ону, бах».
- 49 О учабој көрдү ки, бахырам һејрәт илә
Онун худбинлијинә, чығырды көзүндә кин:
«Сағлыгда нә идимсә, јенә һәмәнәм елә!
- 52 Өлмүшәм инди; гој Зевс дәмирчини инчитсин,
Ахы онун әлиндән алды шимшәк хәнчәри
Ки, мәни өлүм күнү онунла е'дам етсин,
- 55 Јахуд Мончибелдәки бүтүн дәмирчиләри
Сәмәрәсиз әмәклә јоруб салсын тагәтдән,
Нечә ки, Флегранын үзәриндән һәр јери
- 58 Сүзүб фәрјад едирди: «Вулкан, хилас елә сән!»
Гој мәни дә туфана салсын һәр саат, һәр ан,
Бундан мәзәли гисас тапмаз, инанырам мән!»
- 61 Рәһбәрим еһтирасла дилә кәлди бу заман,
Мән белә көрмәмишдим ону бу вахта гәдәр:
«Сөнмәз худпәсәндлијин, сән еј Қапанеј, инан—

- 64 Бөжүк бөладыр сәнә, диггәт јетирсән әкәр:
Сонсуз гејзә кәләрәк чүнки өзүн-өзүнү
Сән е'дам еләјирсән мәһкәмәдән дә бетәр».
- 67 Сонра меһрибанлыгла мәнә тутду үзүнү:
«Фивләрә һүчум едән једди һакимдән бири
Бах, бу иди; газанды аллаһын да гејзини
- 70 Вәһши һиддәт ичиндә, рам олмады сағ, дири:
Хидмәти мөвчүбинчә, мән бајағ дедим кәрәк,
Она јарашығ олду чәсарәтли сөзләри.
- 73 Инди, әввәлки кими, кәрәк ардбаард кедәк;
Анчағ ајағыны сән басма гызмар гумлара,
Кет мешә әтәјилә, гумлугдан јан кечәрәк».
- 76 Динмәз кәлиб балача чаја чатдығ бу ара,
О, мешәнин ичиндән ахырды сүр'әт илә,
Мән дәһшәтлә бахырдым ал-гырмызы сулара.
- 79 Буликамедән ахыр сулар бу адәт илә,
Күнаһкар гадынлар да о судан көтүрүрләр;
Мешәдән чыхан чај да гумлугла ахыр белә.
- 82 Чајын диби, саһили дашлашыб олуб гәмбәр,
Кәнарлар да даш иди, јандакы чығырлар да;
Билдим, јәгин јолумуз бу јердән кечиб кедәр.
- 85 «Бах, һамынын үзүнә ачығ олан јолларда,
Сәфәрә чыхдығымыз биринчи дәгигәдән—
Астананы кечәндән һәр нә көрдүксә, бурда
- 88 Һамысындан фүсункар бу чајдыр, диггәт ет сән,
Көрүрсән, бухарланыб галын бир пәрдә чәкир,
Һәр чүр оду-ишығы рам еләјир о фөврән».
- 91 Белә деди рәһбәрим; динләјәрәк бирбәбир,
Ондан рича еләдим, мәним бу ач бејними
Гој дојдурсун бир гәдәр, о версин гига-фикир.
- 94 Белә деди о мәнә: «Јенилмәз гала кими—
Дәнизин ортасында Крит адлы өлкә вар,
Күнаһсыз јашадырды о ад гәдим аләми.

- 97 Орда Ида дағыны алыб дөврәжә дағлар;
Инди унудулуб о, сахласа да адыны,
Бир вахт ону бәзәрди көј жарпағлар, булағлар.
- 100 Реја тапшырды она бир вахт өз өвладыны
Кәзәркән баласыјчүн бир һами, бир сығынчаг,
Горумагчүн, сәсләрлә батырды фәрјадыны.
- 103 Гучағында нәһәнк бир гочаны сахлајыр дағ;
Архасыны чевириб Дамиәтә ихтијар,
Күзкүјә бахан кими Ромаја бахыр анчаг.
- 106 Онун гызылдан олан башы парлајыр пар-пар,
Күмүшдән төкүлүбдүр синәсијлә әлләри,
Сонра гуршаға кими мисдир кејдији палтар.
- 109 Гуршағындан ашағы дәмирдәндир һәр јери,
Килдән дүзәлдилибдир гочанын сағ ајағы,
Будур онун дајағы, будур онун мәнвәри.
- 112 Бәдәни јарыг-јарыг кәрдәниндән ашағы,
Һәмин бу јарығлардан төкүлүр көз јашлары,
Удур о далғалары јарғанларын додағы.
- 115 Ахеронун, Стиксин, Флекетонун ахары
Һәмин көз јашларыдыр, чыхыр јерин алтындан;
Сонра онлар сүр'әтлә сонунчу гата сары
- 118 Ахараг јарадырлар Котсити заман-заман;
Бир сөз дејә билмәрәм бу барәдә даһа мән,
О көрфәзи сән өзүн көрәчәксән лап бу ан».
- 121 Сорушдум: «Доғрудан да әкәр јерин тәкиндән
Ахыб кәлирсә бу чај, бәс нә үчүн орада
О бизим көзүмүндән итиб кетди гәфләтән?»
- 124 Деди: «Чухурлар бүтүн даирәдир бурада;
Чығырларла сол јана кетсәк дә фасиләсиз,
Енсәк гәдәмбәгәдәм дәрин бошлуглара да,
- 127 Һәлә бүтөв дөврәни баша вурмамышыг биз;
Јени тәсадүф бизә бир шеј көстәрсә әкәр,
Кәрәк сән һејрәт илә бахмајасан, шүбһәсиз».

130 Гопду додагларымдан суал долу бу сөzlәр:
«Һаны Лета? Флекетон? Сән мәнә көстәр бары,
Көз Һашындан Һаранан чај һаны, јохдур әсәр».

133 О деди: «Һаглы вердин мәнә бу суаллары,
Гајнајыб ахыб кедән бу гырмызы суларда
Көрүб өз көзләринлә, өјрәндин бу әсары.

136 Летанын саһилинә јетишәчәксән; орда
Күнаһларын чохундан хилас олур адамлар,
Гүсл едиб тәмизләнир, дајаныр бир кәнарда.

139 Ајрылаг бу дәһлиздән, гаршыда башга јол вар.
Кәл мәним архамча сән, јадда сахла јоллары:
Бу чыгырлар чыхмајыр әсла ахардан кәнар,

142 Нәм һава тез сөндүрүр бурда оду, шәрары».

ОН БЕШИНЧИ НӘҒМӘ

Дашлы саһил бојунча биз кедирик габаға;
Чајын үстүнү исә өртмүшдү сых бир бухар,
Гојмајырды бәнди о аловларда јанмаға.

4 Нечә ки, бәнд атмышды бир вахт фламандлылар
Бручејлә Квидзант арасынды чох уча,—
Күчлү селләрин, сујун гаршысын алсын онлар;—

7 Нечә ки, Брентанын саһилләри бојунча
Бир һасар чәкмишдиләр, Карентанын селләри
Јајда зијан вурмасын гәсрә, кәндә, ағача,—

10 Еләчә бурда бәндә салыблар саһилләри,
О гәдәр уча, енли олмаса да бу бәндләр
Ону гуруб һансыса бир устанын әлләри.

13 Артыг биз коллуглардан узаг идик бир гәдәр,
Мән нечә јол чеврилдим ки, бир шеј көрүм бары,
Һеч нә сеч билмәдим, ора салсам да нәзәр.

- 19 Көлкөлөр јеријирди бу заман бизе сары,
Алтдан-алтдан бахырды көзүнү гыја-гыја;
Елө бил ки, инсанлар келиб ахшам чағлары
- 19 Бахырды кизли-кизли тәзәчә чыхмыш аја;
Һамысы да ғашыны чатырды диггәт илә,
Ијнә саплајырдылар онлар бу дәмдә куја.
- 22 Бири мәни таныды, бахарағ һејрәт илә
Бирдән-бирә чыгырды: «Аһ, бу нә ишдир!»—дејә.
Сонра да әтәјимдән јапышды дәһшәт илә.
- 25 Мән бахдым дөнә-дөнә ғарсыланмыш чөһрәјә,
Әтәјими о көлкә елә ки, алды әлә
Мәчһул сифәт мәнимчүн лап о ан, о санијә
- 28 Ајдын олду, таныдым, мән баханда зәнд илә.
Аловун јандырдығы үзү көрәндә бирдән
Дедим: «Сер Брунетто, бу сизсинизми белә?»
- 31 Деди: «Оғлум, ғәлбиндә икраһ доғурмурму, мән
Латино, сәнин илә јанашы јол кедирәм,
Бир гәдәр кери ғалыб о бири көлкәләрдән?»
- 34 Чаваб вердим: «Үрәкдән сизә ғәсәм едирәм,
Мүсафирим бу ишә разылығ версә әкәр,
Истәсәниз сизинлә отурарам мән бу дәм».
- 37 Деди: «Оғлум, бурада өлүләрдән бир нәфәр
Кери ғалса, сонра о, јүз ил узансын кәрәк,
Тәрпәнмәсин, аловла дөјәчләнсин сәрасәр.
- 40 Кет, архадан кәләрәм, ашағыдан кечәрәк;
Сонра да өз дәстәмә ғајыдарам јенидән,
О дәстә бәлалара јаныр, нәлә чәкәрәк».
- 43 Чәсарәтим чатмады онун илә кедәм тән
Бу атәшли сәһрада; башымы саллајарағ
Тәмкинлә ағыр-ағыр дүзәлдим јолума мән.
- 46 О башлады: «Һансы бир ғәза өлүмдән ғабағ
Сәни көндәриб бура, кәдәр долу бу јерә?
Кимдир сәнин бәләдчин, сәнә бу јолда дајар?»

- 49 Дедим: «Орда ки, аләм батыбдыр шөфәгләрә,
Орда дәрин дәрәнин ичиндә азараг мән
Јашанмамыш илләрдән ајрылдым бирдән-бирә.
- 52 Дүнән сәһәр истәдим гајыдам о дәрәдән,
Лакин мүмкүн олмады; она раст кәлдим бу ан,
Инди мәни о евә апарыр бах, бу јердән».
- 55 О сөјләди: «Сән дә өз бәхт улдузуна инан,
Гајығын јан алачаг шөһрәт саһилләринә,
Дујуб билмишдим буну мән һәјатда бир заман.
- 58 Өлүм вахтындан габаг раст кәлмәсәјди мәнә,
Көјләрә лајиг олан јолуну көрәрәк мән,
Ишләриндә көмәкчи олардым һөкмән сәнә.
- 61 Лакин бир вахт Фјезол јүксәклијиндән енән
Бу күнәдәк кәдәрлә, дашла үнсијјәт тапан
Бу нанкор, кинли халга мин јахшылыг да етсән,
- 64 Јенә сәни өзүнә дүшмән саначаг, инан:
Тез зај олар әнчирин дадлы бәһрәси-бары,
Әкәр алаг, чыр армуд ағачыдырса һәр јан.
- 67 Кор дејә чағырыблар лап әввәлдән онлары;
Бах, бу пахыл, бу ловға, бу тамаһкар адамлар
Ләкәләрди сәни дә, итәрди е'тибарын.
- 70 Көрәндә ки, һәр ики чәбһәдә әмәјин вар,
Онлар сусајар сәнә; анчаг чох наһаг јерә,
Бир от јарпағыны да гопара билмәз онлар.
- 73 Фјезол һејванлары гој дарашыб чөлләрә
Јесинләр бәлим кими өзләри-өзләрини,
Дәјмәсинләр көјәрән тәзә чүчәртиләрә,
- 76 Онларын пејининдә тәмиз тохум јерини
Тапан ромалылардыр; онлар јува етдиләр
Јалан, тәшвиш јурдуну, рија саһилләрини».
- 79 «Дуаларым мүстәчаб олсајды—дедим—әкәр,
Һәјат күнәшин дә тез гаралмазды көјләрәдә,
Инсанлары сиз вахтсыз тәрк етмәздиз бу гәдәр.

- 82 Доғрусуну дејим ки, дөзәммирәм бу дәрде,
О аталыг симаныз—әзиз, меһрибан, инчә—
Јенә үрәјимдәдир; дејәрдиниз һәр јердә
- 85 Инсан әбәдијјәтә кәлиб говушур нечә;
Сизин гаршыныздакы борчуму сөзләримлә
Өдәјәрәм, ишыглы аләмә мән дөнүнчә.
- 88 Сөзләриниз бејнимә нәгш олунуб; мән һәлә
Көзләјирәм ки, олсам бир ан онун јанында,
Тутушдурсун бунлары О башга сөзләр илә.
- 91 Лакин билин: гој мәни сыхмасын вичданым да,
Тале улдузларынын һөкмү нәсә әзәлдән
Һамысына һазырам һагг-һесаб заманында.
- 94 Ахы, белә вә'дләрә чохдан өјрәнмишәм мән;
Гој лап өз арзусунча фырлансын чәрхи-фәләк,
Чобан өз чомағыны товлајантәк јенидән».
- 97 Бу заман мүәллимим үзүнү чевирәрәк,
Сағ чијни үстән бахыб белә сәјләди мәнә:
«Диггәтли олан анчаг сөзләри дәрк едәчәк».
- 100 Лакин сер Брунетто ара вермир нитгинә,
Јолдашларындан кимдир ән чох танынан, јүксәк,
Дејә мән сорушанда, о, чаваб верди јенә:
- 103 «Бә'зисинин адыны һөкмән чәкәсән кәрәк,
Кәрәк дејил бурада садалансын һәр бири,
Сајмагла да гуртармаз онлары һеч гошунтәк.
- 106 Кәлиса хадимидир онлардан бә'зиләри,
Бир дә бүтүн дүнјада мәшһур олан алимләр;
Анчаг ејни ләкәјлә ләкәләниб үзләри.
- 109 О гәмли издиһама бир ан јетирсән нәзәр—
Аккурсио Франсиск Приссианла гоша,
Бах, һәмин о мурдар да, дејим, истәсән әкәр,
- 112 Гуллар гулу тәрәфдән јолланмышды бир баша
Арно саһилләриндән Бақкилон саһилинә,
Өз фәна һәјатыны орда да вурду баша.

- 115 Һәлә башга адлары чәкә биләрдим јенә;
Анчаг вахт кечиб кедир; јолларда да гәфилдән
Тә-торпаг, гум, одур бах, гарышды бир-биринә;
- 118 Бу кәлән адамлардан узаг олмалыјам мән.
Һифз елә Хәзинәми, о, һәјата—чаһана
Мәни бағлајыр мүдам, әмәл ет ричама сән».
- 121 Сонра да чевриләрәк о түпүрдү дабана,
Веронада бир јашыл маһудчүн гачан кими.
Мәнә елә кәлирди, дуруб бахдыгча она,
- 124 Гачыр мәғлуб кими јох, галиб бир инсан кими.

ОН АЛТЫНЧЫ НӘҒМӘ

- Тамам башга дөврәјә ахыб кедән суларын
Ағыр курултусуну мән ешитдим јахында,
Елә бил ки, пәтәкдә уғулдајырды ары,—
- 4 Ахын боју јеријән бир дәстәдән бу анда
Ајрылараг үч кәлкә кәлирди бизә сары,
Дәстә инилдәјирди гызмар јағыш алтында.
- 7 Узагдан јүксәлирди чағырыш сәдалары:
«Дајан! Бура кәлмисән ејбләр шәһәриндән,
Танымышыг сәнин о кејиндијин палтары».
- 10 Нәзәр салсан, онларын о бәдбәхт үзләриндә
Көрүнүрдү аловун вурдуғу сәјсыз јара!
Јад едәндә инди дә сызлајырам дәриндән.
- 13 Онларын сөзләрини ешидәрәк бу ара
Рәһбәрим деди мәнә: «Кетмә, дајан бир гәдәр.
Нәзакәтли кәстәрәк өзүмүзү онлара.
- 16 Ох кими дәлиб кечән бу од, бу атәш әкәр
Олмасәјды бу јердә о вахт дејәрдим белә:
Онлар јох, сән онлара тәрәф тәләс бир тәһәр».

- 19 Елэ ки, биз дајандыг, көлкөлөр чэкиб налэ,
Јенидэн башладылар аһ-зар нэгмәсини,
Үчү дэ јанымыза јортурду дөврө илэ.
- 22 Пәһливанлар нечэ ки, јағлајыб көвдәсини,
Бүтүн мејданы кәзиб һәрләнирләр үз-үзә,
Туташараг етмәкчүн нагәфил һәмләсини,
- 25 Беләчә доланырды о көлкөләр диз-дизә,
Өнүмүздән кечәндә онлар бир чәркә илэ
Бојунлар чеврилирди, үзләр бахырды бизә.
- 28 Бири деди учадан: «Бахыб бу ләһран чөлә,
Бир дэ гана бојанмыш чөһрәмизә—кәрәк сән
Бизи—јалваранлары сејр едәјдин нифрәтлә;
- 31 Шәрәфимиз наминә дајан бир гәдәр, әјлән,
Сөјлә кимсән, чәһәннәм јолујла сағ-саламат,
Еј бизим јанымыздан беләчә кәлиб кечән!
- 34 Бу адам ки, изијлә мән кедирәм бу саат,
Олса да башдан-баша инди јаралы, үрјән,
Хошбәхт тәлеји варды онун бир заман, һејһат.
- 37 Бил, Гвалдраданын нәвәсијди бу инсан,
О Квидо Гверра адланарды чаһанда
Ғылынчыјла, ағлыјла сечиләрди һамыдан.
- 40 Ардымча тоз ичиндә кәләнә бах о јанда—
Теггјајо Алдобранди—бөјүк хидмәтләриндән
Кәрәк сөһбәт ачсынлар еһтирамла һәр јанда.
- 43 Бу одлу гасырғада сонсуз әзаблар чәкән
Мән дэ Рустикуччијәм; чармыха чәкилмишәм
Арвадымын о бөдбәхт әхлагы үстүндә мән».
- 46 Дәзә билсәјдим әкәр бу алова, атәшә
Саһилдән атылардым мән әл едиб онлара.
Разылыгла бахарды рәһбәрим дэ бу ишә.
- 49 Елэ горхутду мәни алачағым һәр јара,—
Көлкөләрә јанашмағ, онлары мәнәббәтлә
Гучагламағ фикриндән мән ваз кечдим бу ара.

- ⁵² Сонра дедим: «Мән сизә бахмајырам нифрәтлә,
 Гәмли гисмәтиниздән гәлбимә долур кәдәр,
 Узагдан көрән кими сизи, хош бир нијјәтлә
- ⁵⁵ Рәһбәрмин дедији доғру имиш нә гәдәр.
 О деди ки, бир заман нечә вардынызса сиз
 Бурда да тәрк етмәмиш сизи нәчиб сифәтләр.
- ⁵⁸ Бирдир бизим јурдумуз, бир вәтән оғлујуг биз,
 Бөјүк зәһмәтинизи, адынызы кәнчликдән
 Еһтирамла јад едиб, гәлбдән севдим мән тәмиз.
- ⁶¹ Зәһәри рәдд еләјиб, истәјирәм дәрәм мән
 Бир алма ки, вә'д едиб ону мәнә рәһбәрим;
 Әввәл јерин тәкинә енмәлијәм мән һөкмән.
- ⁶⁴ Деди: «Шөһрәт нурујла ишыглансын изләрин,
 Гој сәнин руһуна да гүввәт версин тәбиәт,
 Бәдәнин сағлам олсун, дүзкүн кетсин ишләрин!
- ⁶⁷ Сөјлә: хејирхаһлыға, тәмизлијә мәнәббәт
 Бизим шәһәримиздә јенә галырмы бары.
 Јохса чохдан тәрк олуб, унудулуб бу адәт?
- ⁷⁰ Гулелмо Борсијере сајсыз гәми, губары
 Кәтирибдир өзүјлә,—бурададыр о бу дәм,
 Чәза јери сәһрадыр, беләдир күнаһлары».
- ⁷³ «Әхлагсызлыг, ловғалыг јолуна гојдун гәдәм,
 Пул дүшкүнү, кәлмәләр јувасы олмусан бах,
 Флоренсија, онунчун чөһрәни бүрүјүб гәм!»—
- ⁷⁶ Мән бу сајаг чығырдым башымы галдырараг;
 Онларса чавабымда бахырды бир-биринә,
 Елә бил дејирдиләр ки, биз һағлыјыг анчаг.
- ⁷⁹ Онлар дедиләр јенә: «Сәнин бу сөзләринә
 Гулаг асыб, асанча чаваб алдыг суала,
 Хошбахтсан, нур чиләдин һәгигәт үзәринә!
- ⁸² Көрүм дөнәсән јенә о ишыглы маһала,
 Әлвида ејләјәсән бу зүлмәт јерләрә сән!
 О заман бизләри дә севинч илә хатырла,

- 85 Де ки: «кетмишдим ора, көрүшдүм онларла мән!»
Сонра да гача-гача кетдиләр јол узуну,
Ајаглары көзүмә ганад көрүндү бирдән.
- 88 Мән һәлә сөјләмәмиш бирчә «амин» сөзүнү
Үфүгләрин далында јоха чыхды көлкәләр;
Мүәллимин кетмәкчүн јола тутду үзүнү.
- 91 Мән дә онун далынча; кечмәди бир о гәдәр
Суларын курултусу ешидилди јахында,
Данышсајдын бу сәсдән сечилмәзди кәлмәләр.
- 94 Нечә Монте-Везодан күндоғана баханда
Көрүрсән һәмин о чај ахыб кедир чох ити,
Апеннин дагларынын этәјиндән бир анда,
- 97 Сонра өз мөканына гошараг Аквакети,
Кедир сәһра тәрәфә, кенишләнир јатағы,
Форлијә чатчаг чајын әввәлки ады итир,
- 100 Курлајараг төкүлүр учурумдан ашағы,
Мин бир чајын сујуна јатаг ола биләчәк
Дағлыг Сан-Бенедетто кәндиңә тәрәф ахыр,—
- 103 Беләчә учурумдан ахыр шәләләләртәк;
Ашағыда бурулан ган рәңкли далғаларды,
Онлардыр курулдајан, гулағлары дәләрәк.
- 106 Гуршағыма доланмыш узун кәндир дә варды,
Доғрусуну дејим ки, мән онунла бир кәрә
Парлаг түклү вашағы тутмағы арзулардым.
- 109 Ону ачыб белимдән тәгдим етдим шаирә,
Һәм дә әллә јахшыча тутмағ олсун дејә мән
Сәлигәјлә топладым ону мөһкәм бир јерә.
- 112 О исә бөјрү үстә елә дурду ки, бирдән
Илишмәсин јарғана онун атдығы ипләр,
Кәндири гаранлыға атды дурдуғу јердән.
- 115 Дүшүндүм: «ишарәнин јохса бир сирри, әкәр,
Бу дәрин гаранлыгдан көзләмирсә мө'чүзә,
Диггәтлә нәјә бахыр мүәллимин бу гәдәр?»

- 118 Көрүн нечә дэјанәт лазымдыр инди бизә,
О кәсләр јанында ки, һәм фикри дәрин-дәрин
Көрүр, һәм гијмәт верир бурда һәр ишимизә!
- 121 Мәним агил рәһбәрим деди: «Бу саат јәгин
Үзә-үзә чыхачаг бизим көзләдијимиз,
Ону сејр едәчәкдир инди сәнин нәзәрин».
- 124 Јаланлара бәнзәјән һәгигәти кәрәк биз
Горујараг сахлајаг бағлы додаглар илә,
Јохса биз хәчаләтли олачағыг сәбәбсиз.
- 127 Јох, суса билмәрәм мән бурдакы әсрар илә,
Мәним Комедијамын мисраларына гәсәм,
Она олан мәрһәмәт артмасын илдән-илә,
- 130 Көрдүм ки, дәринликдән гәввастәк үзүб, мүбһәм
Бир сурәт чыхыб кәлир, бөјүјүр заман-заман,
Ән чәсур гәлбләр она һејрәт едәрди бу дәм;
- 133 Санки даша, ја башга шејә илишиб галан
Лөвбәри илишикдән азад едиб, јухары,
Сујун дәринлијиндән үзүб чыхырды инсан,
- 136 Она көмәкчи иди бәдәни, ајаглары.

ОН ЈЕДДИНЧИ НӘҒМӘ

- «Бах, будур гујруғујла дағлары дәлән һејван,
Она гаршы бир гылынч, уча бир һасар һаны;
Будур зәһәрләјән дә јер үзүнү бинадан».
- 4 Башлады сәһбәтинә рәһбәрим—ағыл каны,
Сонра исә әлијлә, кечдијимиз мәрмәрин
Јанында узанмаға чағырды о азманы.
- 7 Чанлы мүчәссәмәси икрәнч јаланын, шәрин
Гујруғуну јығмады, онун нәһәнк көвдәси
Үзүб кәлди, сәрилди үстүнә сәһилләрин.

- 10 Үздән тәмиз, меһрибан, тәмкинлијди чөһрәси,
Она бу чизкиләрдә эзәмәт нишанәси,
Иланды бәдәнинин бүтүн галан һиссәси.
- 13 Түклү, чајнаглы иди онун ики пәнчәси,
Хал-хал дүјүнләр илә, рәнкли нахышлар илә
Бәзәнмишди күрәји, бөјрү, гарны, синәси.
- 16 Бундан әлван нахышлар вура билмәмиш һәлә
Нә түркүн, нә татарын тохучусу һеч заман;
Һеч Арахна өзү дә тохуја билмәз белә.
- 19 Јарыјадәк далғалы сулара батыб галан
Бир гајыг һәрәкәтсиз дајаныб дуран кими;
О јердә ки, өзүнә јурд салыб һәрис алман,
- 22 Гундуз орда отуруб бир тәлә гуран кими,—
Илан да дашлар үстә узанмышды бу сајаг,
Бу гумсаллы әләмә ваһид һөкмран кими.
- 25 Учу һача зәһрли гујруғун дик тутараг
Дибсиз бошлуг ичиндә тәрпәдирди о нәһәнк,
Ону әгрәб дишинә бәнзәтмәк олар анчаг.
- 28 Ахыр динди рәһбәрим, деди: «Инди биз кәрәк
Јолумузу дәјишәк, сәмтимизи ғыраға
Салыб, ијгәнч һејванын јахынлығына кедәк».
- 31 Сонра саһил бојунча бурулуб бир аз саға,
Он аддымлыг бир јолу гәт едиб кәлдик јахын,
Гумдан, одлу јағмурдан ахыр гуртардыг јаха.
- 34 Јахынлашдыгча көрдүм хејли инсан јығнағы,
Өн тәрәфдә узанан учурумдан аз кәнар
Отурубдур ичиндә одлу тозун-торпағын.
- 37 Деди мәнә рәһбәрим: «Бүтүн бу дөврә ки, вар,
Онун һәр һиссәсини ајдын көрмәк истәсән.
Јахынлаш, бир-бириндән көр нәјлә ајрылырлар.
- 40 Анчаг орда сөзүнү бир аз ғыса елә сән,
О мурдар һејван бизи чијнинә алсын дејә,
Кәрәк инди јанашыб онунла данышам мән».

- 43 Учурум үзәријлә тәк јеријә-јеријә,
Једдинчи дөврә боју аддымладым ирәли,
Јанашдым гәм ичиндә сүкут едән дәстәјә.
- 46 Аловлу бир ғығылчым сачмадајды көзләри;
Әлләријлә каһ тозу кәнар едирди онлар,
Каһ да сонсуз һавада учан оду, көзләри.
- 49 Бирә, милчәк һүчума кечәндә гатар-гатар
Онлардан ағзы илә, каһ да ки, пәнчәсијлә
Гызмар күнорта чағы итләр белә горунар.
- 52 Нәзәр салдым бу ара алов өз ијнәсијлә
Санчдығы о үзләрә; танымадым һеч кәси;
Танымадым онлары һеч бир нишанәсијлә.
- 55 Һамынын синәсиндә көрүрдүм пул кисәси,
Һәр кисә сечилрди нишанындан, рәнкиндән,
Көзләрдә әкс едирди кисәләрин нәш'әси.
- 58 Көрдүм сары һәшјәли кисәнин үстүндә мән
Чәкилмишди көј рәнклә шәкли нәһәнк бир ширин,
Бели габармыш кими көрүндү мәнә кендән.
- 61 Бојунунда башга бир сәһра әзабкешинин
Кисәси ғырмызыјды, бәли, ғыпғырмызы гаи,
Сүд кими, газ кими ағ рәнклә ғырышыб лакин.
- 64 Јекәгарын, мави рәнк донузу хатырладан
Бир кисәнин саһиби үзүнү тутуб мәнә,
Деди: «Нијә кәлмисән сән бу јерә накәһан?
- 67 Кет, нә гәдәр саһибсән сән бу дири бәдәнә,
Һәмјерлим Виталјано бура кәлиб бир заман
Мәним сол тәрәфимдә отурачагдыр јенә.
- 70 Бу флоренсијалылар ичиндә јадам, инан,
Бәли падуанлыјам; гулағымдады јалныз
Онларын габа сәси: «Һаны бизим гәһрәман,
- 73 Һаны о үч кечили бизим дәстәбашчымыз?»
О дилини чыхарыб ағзын әјди ејбәчәр;
Санки кәл додағыны јалајырды арамсыз.

- 76 Дүшүндүм, мәнә гаршы инди јәгин һирсләнәр
Бурда чох галмамағы тапшыран о һајаным,
Әлдән дүшмүш дәстәни тәрк еләдим бир тәһәр.
- 79 Артыг мәним рәһбәрим һәмин чиркин һејванын
Күрәјинә галхараг отурмушду әдәблә.
Мәнә деди: «Дајанма, сәнин һүнәрин һаны!
- 82 Бурдан дәринликләрә белә енирләр, белә.
Ди кәл, әјләш габагда, далда отурарам мән—
Гујругундан дәјмәсин сәнә зәһәр бир килә».
- 85 Титрәтмә-ғыздырмадан дырнаглары көјәрән,
Гәфил көрдүјү үчүн әчаиб бир көлкәни,
Вүчуду бирдән-бирә әсмә ичинә дүшән
- 88 Бир адама чевирди онун сөзләри мәни;
Ағанын гаршысында дајанан бир гул сајаг,
Говдум хәчаләтимдән горхуну, ваһимәни.
- 91 Мән әчаиб һејванын күрәјинә галхараг
Отурдум; истәдим ки, дејәм: «мәни гучагла»—
Игтидарым олмады ачам ағзымы анчаг.
- 94 О адам ки, мәнимчүн олуб көздә, гулагда,
Чеврилибдир зиреһә, анлады мәни сөзсүз,
Голларыны белимә о долады габагдан,
- 97 Сонра деди: «Кернон, һајды, јола дүшәк биз!
Амма тәзә јүкүнү сән һәмишә хатырла:
Фырлананда еһмаллы фырлан, енәндә ен дүз».
- 100 Гајыг нечә јериндән галханда кедәр дала,
Бах, бу сајаг һәрәкәт еләди тәрпәнди о,
Кенишлији дујантәк елә бил кәлди һала.
- 103 Гујругуну һавада ојнадырды инди о,
Сонра иланбалыгтәк шүтүдү бирдән-бирә,
Пәнчәјлә аварлајыб һаваја милләнди о.
- 106 Фаетон ки, чыханда көј үзүнә сәфәрә,
Горхусундан чилову бурахды әлләриндән,
О нәјәсә тохунду, атәш дүшдү көјләрә,

- 409 Јахуд Икар ки, гызмыш мум әтри дујду бирдән,
Чыплаг чийинләриндән бир-бир дүшән ләләкдән,
Атасынын сәсини ешитчәк: «Һардасан сән?»—
- 112 Мәнимтәк горхмамышды, сонсуз бошлугларда мән
Бу гаралан һаваны, бир дә миндијимиз тәк
Вәһшини көрчәк нечә горхурдумса үрәкдән.
- 115 О, учурду дәринә ганадыны кәрәрәк,
О заман һисс едирдим һәрәкәти мән анчаг—
Ашағыдан вурурду үзүмә сәрин күләк.
- 118 Мәнә елә кәлди ки, сағда ахыр бир булаг,
Ашағыдан мән онун ешидирдим сәсини,
Әјдим о дибсизлијә башымы мән горхараг.
- 121 Ашағыда көрәндә бир ишыг шө'ләсини
Ордакы учурумда чығырты ешидәндә,
Ләнкәр вурдум, чанымда дујдум ваһимәсини.
- 124 Јалныз илкин тәсәввүр бурда ојанды мәнә
Бу енишләр, дөврәләр барәсиндә; һәр јанда
Сонсуз әзијјәтләри јахынлашан көрәндә.
- 127 Шаһин өз гүдрәтини итирдији заманда,
Нә гушун, нә гаранын далынча учмаз фәгәт,
Шаһин сахлајан дејәр: «Еһ, һаһагдыр!»—бу анда,
- 130 Онун бир дә учмаға галмаз чанында тагәт,
Јерә енмәкдән габаг дөврә вурар јүз кәрә,
Сонра, күскүн кәнара ениб гонар нәһајәт,—
- 133 Керион да бу сајаг енди дәринликләрә
Орда сиври гајалар галхырды көјә јердән,
Елә ки, биз дә дүшдүк онун чийиндән јерә
- 136 Јајдан чыхмыш ох кими сүзүб јох олду бирдән.

ОН СӘККИЗИНЧИ НӘҒМӘ

- Чәһәннәмдә бир јер вар, ады Кинли Дешикләр,
Чугун рәнкли дашлардыр орда сылдырым боју,
Өртүб бүтүн һәр јаны бу зәһмли енишләр.
- 4 Дүз ортада көрүнүр зүлмәт рәнкли бир гују,
Ачыб кениш ағзыны дәринликдән јухары,
Ондан сөһбәт ачарам, сонранын сөзүдүр бу.
- 7 Орда даирәләрлә енән пилләканлары
Көрдүм дәрин гујула гајалар архасында,
Он дәрин чухур варды, санадым мән онлары.
- 10 Белә лөvhә нечә јол мән көрмүшәм азындан:
Гәсри горумаг үчүн әтрафы, һәндәвәри
Газараг, сахлајырлар хәндәкләр арасында,
- 13 Бу сајаг хәндәк иди о дәрәнин һәр јери,
Гала гапыларындан кедән узун көрпүләр
Нечә бирләшдирирсә ән узаг саһилләри,
- 16 Даш сылдырым дибиндән зүлмәт гујуја гәдәр
Ашырымын, јарғанын үстүндән кечир бу хәтт,
Гујуја чатан јердә хәтм олурду сәрасәр.
- 19 О гујруглу Керион бурда енди нәһажәт,
Бизим икимизи дә чијниндән салды јерә;
Рәһбәрим сол тәрәфә көтүрдү истигамәт.
- 22 Мән кедирдим, бахырдым сағда башга кәдәрә,
Тамам башга е'дама, башга гүссәјә, дәрдә—
Бунлар мәһкум идиләр биринчи хәндәкләрә.
- 25 Лүт издиһам кедирди о јердә ики чәркә;
Бизә доғру кәлирди о чәркәләрдән бири,
Дикәри аддымыны атырды бизлә биркә.
- 28 Ромалылар да белә, даим бајрам күнләри
Инсанларын ахыны јолу тутмасын дејә,
Бөлүрдүләр икијә көрпүнү, кечидләри.

- 31 О чыгырын биријлө халг кедирди килсәјө,
Зилләјиб көзләрини гәсрин диварына дүз,
О биријлө дөнәнләр бахырдылар зирвәјө.
- 34 Орда-бурда о дашлы дәринлик ичиндә биз
Көрүрдүк—әлләриндә гамчы, бујнузлу шејтан
Вурурду күнаһкарын күрәјинә рәһмсиз.
- 37 Бир-биринин далынча зәрбәләр дәјән заман
Онлар көтүрүлүрдү! Көзләмирди бир нәфәр
Икинчи ја үчүнчү гамчы енсин һавадан.
- 40 Бир аз кедиб ирәли биринә салдым нәзәр,
Дилләндим бирдән-бирә: «һардаса бу сифәтлә
Мән үз-үзә кәлмишәм, таныш кәлир о көзләр».
- 43 Дурдум, таныјым дејә она бахдым диггәтлә,
Рәһбәрим дә салмады јерә мәним сөзүмү,
Көлкәјә чатмаг үчүн мән јеридим сүр'әтлә.
- 46 Шаллагланан кизләтсин дејә мәнән үзүнү—
Башыны әјди фөврән; бу иш һәдәрди фәгәт,
Мән сөјләдим она: «Еј, јерә дикән көзүнү,
- 49 Өзкәнин јох, сәниндир јәгин бу көркәм, сифәт
Демәк, Каччанемико Венедико өзүсән,
Нечин сәнә верилир бу амансыз әзијјәт?»
- 52 О, сөјләди: «һеч чаваб вермәз идим дүзү мән,
Лакин сәнин дедијин ачыг сөзләр сәрасәр
Кечмиши хатырладыб јада салды јенидән.
- 55 Мән һәммин адамам ки, чалышырдым нә гәдәр
Кизолабелла маркизи дәим динләсин орда,
Һәрчәнд ки, бу барәдә нечә јалан дејирләр.
- 58 Һөнкүрүб, налә чәкән болонијалы бурда
Тәкчә мән дејиләм, бил; онлардан о гәдәр вар,
Савена илә Рено арасындакы јурда
- 61 Бахсан, сира дејәнләр инди чох аз тапылар.
Бу да һаһаг дејилдир: һәрислијимиз мәкәр,
Өлән күнүмүзәдәк һеч чанымыздан чыхар».

- 64 Ҳалә сона чатмамыш онун дедији сөзләр
Бир шејтан гамчылајыб ону, чығырды бәркдән:
«Ај оғраш! Арвад дејил бурдакылар, сус, јетәр!»
- 67 Гајытдым рәһбәримин јанына бу заман мән;
Бир гәдәр дә кедиб биз чыхдыг елә бир јерә,
Орда диш-диш бир һасар узанырды зирвәдән.
- 70 Әзијјәтсиз, әзабсыз галхдыг о зирвәләрә,
Ордан да сағ тәрәфә алараг истигамәт,
Әзабкеш чамаатдан биз ајрылдыг билмәррә.
- 73 Орда, гамчылананлар кечсинләр дејә әлбәт,
Гүббәтәк узаныбдыр сиври диш-диш гајалар
Рәһбәрим деди: «Дајан, ејлә онлара диггәт,
- 76 Јахшы бах, үзләрини һеч көстәрмәјиб онлар,
Архамызча кәлирди чәркәләр илә бајаг,
Индисә үзләрини лап ајдын көрмәк олар».
- 79 Бизә тәрәф кәлирди икинчи чәркә дә бах,
Гәдим көрпү алтына тәләсирди дәстәјлә,
Биринчи издиһамтәк гамчыланыб шаггашаг.
- 82 Суалы көзләмәдән рәһбәрим кәлди дилә:
«О ири көвдәлијә бир анлыға сал нәзәр,
Көзләрини јашартмыр дәјән зәрбәләр белә.
- 85 Әввәлки әзәмәти ону инди дә бәзәр!
О, Јасондур, бәллидир онун ағлы, һүнәри,
Һөкмранды, ипәк јун топлајарды нә гәдәр.
- 88 Үзүб кечди Лемноса чох кирдаблы јерләри,
О јерә ки, мүгәддәс нә варса рәдд едәрәк,
Арвадлар өлдүрдүләр бир күн бүтүн әрләри.
- 91 Чаван Кипсипиланы алдатды дил төкәрәк,
Ахы Кипсипила да бир вахт белә алдатды
Бүтүн јолдашларыны бир мәгсәдчүн онунтәк.
- 94 Бари-һәмлин верән тәк Јасон ону да атды,
Елә она көрә дә гырмачланыр бу сајаг,
Бир дә Медеја үчүн о бу чәзаја чатды.

- 97 Онун илэ бэрабэр алдананлар кедир, бах;
Кимдир ора дүшәнлэр, нэдир биринчи хэндэк—
Еһтијач јох онлардан бурда узун данышаг».
- 100 О јердә ки, чығырлар бир-бирини кәсәрәк
Кечир икинчи сәдди, сонра исә тәзәси
Узаныр узаглара, әјилир бир көрпүтәк,
- 103 Орда, јахын хэндәкдә бөјүк инсан дәстәси
Донузтәк фынхырырды, иттәк зинкилдәјирди,
Дәјирди өзләринә өзләринин шилләси.
- 106 Ашағыдан гәрибә бухар галхыб кәлирди,
Чеврилирди јамачда јапышганлы өртүјә,
Бахсан үрәк буланыр, ији бурну дәлирди.
- 109 Дәринликдә нә варса ајдын көрүнсүн дејә,
Уча јердән кәрәк сән бир бахасан онлара,
Азча галхыб чыхасан гаршыдакы көрпүјә.
- 112 Көзләримә көрүндү галхан кими биз ора,
Үфунәтли нәчисә батмыш инсан дәстәси,
Бу үфунәт чиркабла санки ахмышды бура.
- 115 Бири варды, тарыма чәкилмишди дәриси,
Ајыра билмәзди һеч дуруб нәзәр јетирән
О, адичә адамдыр, ја гырхылыб кәлләси.
- 118 О, чығырды: «Дејәсән севиб-сечдин мәни сән
Бу чиркаба батанлар арасында, еј инсан?»
Чаваб вердим: «Һардаса раст кәлмишәм сәнә мән,
- 121 Пар-пар парылдајырды сачларын да о заман;
Бахырам, Алессио Интерминелли бурда
Чамырлығын ичинә батыбдыр боғазачан».
- 124 О, бу дәмдә јумругла башына дөјдү, вурду:
«Јалтаг нитгләримчүн бура атылмышам мән,
Һара чатсам о сөзләр додағымда олурду».
- 127 Сонра деди рәһбәрим: «Әј бир аз чијнини сән,
Нәзәр јетир габаға, топла бүтүн диггәти
Бах, орада-габагда сән көрәчәксән һөкмән,

- 130 Түклү, ијрәнч гадыны, дырнағы охтэк ити,
Бэдәнини сыјырыр һәмин дырнаглар илә,
Каһ отурур, каһ дурур, будур онун адәти.
- 133 Фаидадыр, јашады даим фаһишәликлә,
Достунун бу сөзүнә: «Мәндән разысанмы сән?»—
«Јох, јох, сән мө'чүзәсән!»—О, чаваб верди белә.
- 136 Јетәр, дојду көзүмүз бизим бу мәнзәрәдән».

ОН ДОГГУЗУНЧУ НӘҒМӘ

Сән еј сәһрбаз Симон, еј бәдбәхт издиһам, сиз
Аллаһ гүдсијјәтини, кәлин бәкарәтини
Һәрисликлә зорлајыб бүтүн ләкәләдиниз—

- 4 Уча тутуб гызылын, күмүшүн гијмәтини;
Инди сизин—үчүнчү дешикдә е'дам олан
Инсанларын шејпурлар јажар һекајәтини!
- 7 Артыг јени хәндәјин үзәриндән бу заман
Адлајараг кечирдик донгарбел көрпүнү биз;
Чухурун ортасына бахырдыг учалыгдан.
- 10 Али Зәка, маһирсән һәр ишиндә, шүбһәсиз.
Сән бу лә'нәтә кәлмиш дәһшәтли дәрәләрдә
Һаггын-әдлин һөкмүнү ачырсан фәсиләсиз!
- 13 Мән сајсыз чәркәләрә раст кәлирдим һәр јердә,
Онлар дәрин гујуда, бүтүн саһил узуну
Боз дашлар үзәријлә кедирди дөврәләрдә.
- 16 Мәнә хатырладырды онларын бу дүзүмү.
Көзәл Сан-Чованнимдә кәлиса гучағында
Кизли хач мәрәсими гуранларын өзүнү.
- 19 Мән дә бир гәдәр әввәл бу мәрәсим чағында
Хилас етдим оғланы, сындырдым мәрмәр чәни
Бу ишим пычылтыја дөндү ел додағында.

- 22 Һәр чухурда көрүрдүм бир күнаһкар бәдәни
Батыб дашын ичинә; ајаглары дизәдәк
Һавада оҗнајырды, дәһшәт алырды мәни.
- 25 Од, ајаглар үстүндән шүтүјүрдү илантәк;
Елә шыллаг атырды һамы, давамлы ипләр
Гырыларды, атылан тәпијә дөзмәјәрәк.
- 28 Елә бил ки, бир шејә јағ чәкилибди јексәр,
Алышыб үздән јаныр, һәм дә аловлар анчаг
Јајылырды дабандан дырнагларына гәдәр.
- 31 Мән сөјләдим: «Мүәллим, о бир нәфәр кимди, бах,
Гыпгырмызы алова бүрүнүбдүр сәрасәр,
Инилдәјир һамыдан зијадә гыврылараг?»
- 34 О, сөјләди: «Ендирим сәни истәсән әкәр,
Үстүнә ашағыда узанан пилләләрин.
Сәнин суалларына о өзү чаваб верәр».
- 37 «Мәнимчүн дә әзиздир бүтүн истәјин сәнин,—
Сөјләдим—суссам белә буну билирсән шәксиз;
Һөкмдарым, һәр сөзүн мәнә хошдур, ол әмин».
- 40 Дөрдүнчү сәддин үстә галхараг манеәсиз,
Сола дөндүк сылдырым гатлар илә бу заман,
Ачыг лағымлар илә ендик учурума биз.
- 43 Чох дарысгал дешикдә ағлајырды бир инсан,
Һәм дә бахдым өзү јох, ағлајырды ајағы,
Һеч узаг дүшмәмишдим рәһбәримин јанындан.
- 46 «Һәр ким олурсанса ол, сән еј башы ашағы
Дирәк кими зүлмәтә басдырылан, гүдрәтин
Әкәр варса чаваб вер»,—Мән руһани сајағы
- 49 Сөјләдим; бах, беләчә башлајыб ибадәти,
Чанини, гатилләри јер алтындан дүбарә
Сәсләјир руһаниләр, артсын е'дам мүддәти.
- 52 «Нечә, Бонифатси, сән кәлиб чыхдын бу јерә,
Белә вахтындан габаг?—Чаваб верди о мәнә—
Көр нечә ил јанылыб, бир бах сијәһиләрә.

„Чөһөннөм“, V нөгмө.

- 55 Дөвләт, мәнсәб јорғунлуг кәтирди јохса сәнә,
Сән ки, онун хәтринә ән көзәл бир гадыны
Алдадыб, бәдбәхт едиб, кечирмишдин әлине?»
- 58 Бу дејилән сөзләрин үнваныны, адыны
Аңламајыб өзүнә кәтүрәнләр кими мән,
Карыхмыш динләјирдим бу сөзләрин ардыны.
- 61 Веркили динди ахыр: «Она белә сөјлә сән:
«Көзләдијин о адам мән дејиләм, дејиләм».
Нечә өјрәтмишдисә мән чаваб вердим һәмән.
- 64 Күнаһкар ешидәндә титрәди, әсди бу дәм,
Бир аһ чәкди дәриндән, кәлди гәмли наләси:
«Онда нијә сән мәни чағырырсан, билмирәм?»
- 67 Әкәр мәним адымы инди билмәк һәвәси
Үрәјиндә ојанса бу гаты адлајаркән,
Бил: кејмишдим ән бөјүк бир кешиш әлбәсәси.
- 70 Әсил ајы нәслиндән олдуғум үчүн дә мән,
Ајыларын хәтринә ачкөзлүклә о гәдәр
Вар јығдым ки, боғулдум пул кисәсиндә бирдән.
- 73 Орда, мәндән ашағы, галагланыб дәстәләр
Кәлисә дәллаллары, хәбәр кәтирәнләрим,
Јарған сыхыр онлары мәнкәнәдән дә бетәр.
- 76 Орда, дәринликләрдә олачаг мәним јерим,
Бонифатси бир күн мәни әвәз едән күнәдәк,
О адам ки, сәнинлә чаш салмышды көзләрим.
- 79 Бурда дабанларымы мән чох јандырам кәрәк,
Онун исә башгадыр, мүддәти аздыр анчаг,
О, аз ојнадачагдыр ајағыны мәнимтәк.
- 82 Сонра мурдарчасына һамыны өтүб наһаг,
Күнбатандан кәләчәк кешиш, ганундан кәнар,
Үстүмүздән аддајыб, о һаглы сајылачаг.
- 85 Нечә ки, Маккавејин китабларындакы чар
Иасону охшады, әзизләди; она да
Франса тач-тахты олачагдыр лүтфкар».

- 88 Сөзләрим елә дәрин олмаса да мә'нада,
Кәлмәләри биртәһәр чалашдырдым күчлә мән:
«Сөjlә: бизим танрымыз Пjотрдан о дүнјада
- 91 Һансы бир дәфинәни көзләjирди; дүзлүкдән
Ону пул чыхардымы; һөкмуранлыг ачары
Әлләринә кечәндә? Деди: «Далымча кәл сән».
- 94 Матвеjdән нә Пjотр, нә дә ки, башгалары
Һеч нә ала билмәди, билмәди, чыхан заман
Иуданын әлиндән jери, һөкмү, гәрары.
- 97 Инди бурда әзаб чәк, өз әмәлинчүн дә jан;
Jығдығын һарам пулу мөһкәм гору бу jердә,
О пулларла сән Карла үсjан етдин горхмадан.
- 100 Һөрмәт еләмәсәjдим мән о ачара бир дә,
О ачар ки, ән али һөкмүн әлилә jалныз
Тапшырылмышды сәнә хошбахт дәгигәләрдә,
- 103 Мән башга сөз деjәрдим, од төкәрди бу ағыз;
Позуб хачпәрәстләри һәрислиjинизлә сиз,
Әjрилиji галдырыб, дүзлүjү тапдадыныз.
- 106 Иоанн сиз кешишләри таныjырды доғру, дүз—
Билирди, отурараг су үстә шөһрәт илә,
Нә гәдәр һөкмдарла фитнә-фелә кирибсиз;
- 109 Нә гәдәр ки, мүгәддәс килсәни папа һәлә
Әхлагсызлыг jеринә чевирмәмишди,—сизи
Једди баш, он буjнузлу горуjурду шөвг илә.
- 112 Гызыл, күмүш аллаһтәк фәтһ едиб гәлбинизи;
Бүтпәрәстләр әзәлдән бирчә бүтә баш әjәр,
Сиз пула ситаjишлә кечирдиз өмрүнүзү.
- 115 Константин! Дүнјаја бәдбәхтлик деjил мәкәр
Сәнин бу jер үзүнә кәлмәjинин сәмәри,
Кешишләрә, килсәjә вердиjин һәдиjjәләр?»
- 118 Мән она сөjlәдикчә бу ибрәгли сөзләри.
Билмирәм гәзәбиндән, jа вичдан әзабындан
О шыллаг атмағындан галмырды әсла кери.

- 121 Лүтфкар тәбәссүмлә мәнә бахырды бу ан
Рәһбәрим; анладым ки, дедијим доғру сөзләр
Она ләззәт верибдир, севиндирибдир јаман!
- 124 Мәни гучаглајараг көксүнә сыхды рәһбәр,
Кәлдији јол илә дә кери дөндү, сонра да
Мәнимлә биркә кәлди дәрин јарғана гәдәр.
- 127 Мәним ағырлығыма бахмајараг орада
Галдырды гөвсүн үстә, һеч алмады нәфәс дә;
Дөрдүнчү сәддин бешә говушдуғу арада
- 130 О, мәни еһтијатла гојду гајанын үстә,
О гәдәр еһмаллы ки, вәһши дағ кечиләри
Чығырлардан бу сајаг кечә билмәз аһәстә.
- 133 Мән бурадан көрүрдүм башга бир чухур јери.

ИЈИРМИНЧИ НӘҒМӘ

Биринчи кансонун мән ијирминчи нәғмәсиндә
Сөз ачырам кирдабын гучағында мәһв олан,
Инләјән инсанларын јени ишкәнчәсиндән.

- 4 Көзләримин өнүндә лөвһә кими ачылан,
Гәмли көз јашларыјла суварылан јарғана
Бахмаг мејлиндә идим мән әјилиб бу заман.
- 7 Кениш хәндәк ичиндә һеј ојана-бу јана
Кедирди лал дәстәләр, ахыдыб көз јашлары,
Килсә мәрасимини бәнзәтмәк олар она.
- 10 Елә ки, онлара сәмт чеврилди бахышларым,
Гәрибә бир мө'чүзә мәнимчүн олду ашкар:
Көрдүм кери булуруб һамысынын башлары.
- 13 Архаја—күрәкләрә чеврилмишди алынлар,
Сәсһиз аддымлајараг кедирдиләр далгабаг,
Дүз кетмәји әбәди унутмушдулар онлар.

- 16 Бәлкә дә кими исә гәфил ифлич вурараг,
Гурутмушду бунлартәк бүтүн белдән јухары,
Еһ, нә билим бәлкә дә... инанмырам мән анчаг.
- 19 Мәним һекајәтимлә, охучу, улу танры
Уғурлу, ибрәтамиз дәрс версин сәнә бу ан,—
Дајанармы, дүшүн бир, көзләримин јашлары
- 22 Көрәндә инсан оғлун бу шәкилдә јахындан?—
Онларын көз јашлары башлар чеврилдијиндән,
Ахырды, төкүлүрдү омбалар арасындан.
- 25 Бир гајаја сөјкәниб ағлајырдым бу вахт мән.
Мөһтәрәм мусафирим сөјләди һәјәчанла:
«Доғруданмы бу гәдәр ағылсыз олмусан сән?
- 28 Күнаһкара ачымаг өзү күнаһдыр, анла.
Аллаһ өзү онлара диван тутур, вар јери,
Күнаһлары бөјүкдүр, сән барыш бу диванла.
- 31 Көрүрсәнми торпағын уддуғу бир нәфәри,
Ону вар сәси илә чағырырды фивлиләр:
«Сән һараја кедирсән, Амфиарај, дән кери?
- 34 Нә үчүн тәрк едирсән өз ордуну?»—Мүхтәсәр,
Торпағын алт гатына кедирди әјләнмәдән,
Минос ону јолларда рам етмәсәјди әкәр.
- 37 Күрәкләри синәјә чеврилиб, диггәт ет сән,
Узаға зилләнәрди чүнки чох заман көзү,
Кери бахыр дал-далы аддымлајыр јенидән.
- 40 О исә Тиресијдир, дәјишилибдир үзү
Киши икән арвада чеврилдији замандан,
Кишилији әлүстү арвадлыг олду, дүзү.
- 43 Јалныз илан кәләфин гылынчла вурдуғу ан
О јенидән гајытды әввәлки көркәминә,
Дәјишиб олду јенә бығлы-саггаллы инсан.
- 46 Арунсдур, бах онун да далысынча кәләнә;
Уча дағлар гојнунда бир шәһәр вар, орада
Карраралы торпағы шумларды дәнә-дәнә,

- 49 О Луни шәһәриндә бир мәрмәр мағарада
Арунс кечә көйләрә, сәһилсиз үмманлара
Азад бахышларыны зилләјәрди арада.
- 52 Бах, о исә Мантодур; һөрүкләри јанлара
Дүшүб ат јалы кими; пәрдәјә чевирәрәк
Көрүнмәз дөшләрини бүрүјүбдүр онлара.
- 55 Обалары, елләри о кәзиб долашды тәк,
Кәлиб чыхды ахыры мәнә доғма јерләрә;
Мән онун барәсиндә сәнә данышам кәрәк.
- 58 Елә ки, галды јетим, о уғурсуз шәһәрә—
Вакхларын мәскәнинә кәләрәк дүшдү әсир,
Чилаји-вәтән олду, јери-јурду дағ-дәрә.
- 61 Орда, дағлар гојнуна бир гәдим гәср јүксәлир,
Сәрһәддиндә Манјајла көзәл Италијаның,
Бүллур Бенако көлү орда јатыр, динчәлир.
- 64 Орда јүз-јүз булаглар ахыб тутур һәр јаны,
Сүзүб Валкамон илә Гарданын арасында
Кәлиб Пеннин Алпынын ајағында дајаныр.
- 67 Орда јер вар, инсана даим хач дуасында
Веронанын, Брешин, Тридентин кешишләри
Верә биләрди јәгин өз хејир-дуасын да.
- 70 Јенилмәздир о көзәл Пескеранын һүнәри
Һәдәләјир аранла көрфәз бирләшән јердә
Бүтүн бергамлылары, бүтүн брешлиләри.
- 73 Бенаконун гојнуна јерләшмәјән селләр дә,
Чајлара чевриләрәк баш алырлар бураја,
Ахырлар бу чәмәнли, бу һүдудсуз чөлләрдә.
- 76 Мәнбәјини һәмни о көлдән көтүрән чаја
Минчо ады верибләр, ахараг сүр'әт илә
Говернода гарышыр чошгун далғалы Поја.
- 79 Јары јолда, мәнзилә кәлиб чатмамыш һәлә
Јығылараг, чалада дөнүр батаглыглара,
Јајда тамам созалыр, батыр зәһәрли лилә.

- 82 О гыз, инсафсыз о гыз бир күн кэлэрэк бура,
Батаглыг гучагында кээди гуру јерлэри,
Кимсэсизди, чылпагды әтраф, бахсајдын һара.
- 85 Бураны мәскән етди, јанында нөкәрлэри,
Фалчылыга башлады, узаглашды һамыдан,
Бәдәниндә, чанында галынча чан әсәри.
- 88 Сонра јурдсуз нәсилләр ахышды заман-заман,
Һәр јандан дәстә-дәстә онлар бура чан атды,
Билирдиләр һәјатдыр бу јерләрдә һөкмран.
- 91 Чансыз сүмүкләр үстә онлар шәһәр јаратды,
Илк дәфә бу дәрәјә кәлән гызын, мүхтәсәр,
Ады илә шәһәрин Мантуја олдү ады.
- 94 Әввәлләр чох кур иди, чичәкләнирди шәпәр,
О узагы көрмәјән мајмаг Касалодини
Кәләкбаз Пинамонте алдадан күнә гәдәр.
- 97 Бундан башга јурдумун тәзә һекајәтини
Әкәр сәнә чамаат нәгл ејләсә јенидән—
Јаландыр, доғру санма кимсәнин сөһбәтини».
- 100 Чаваб вердим: «Мүәллим, инанырам сәнә мән,
Гәлбимдәки инамы һеч гүввә гыра билмәз.
Башга сөзләр мәнимчүн сојуг күлдүр, инан сән.
- 103 Анчаг сөјлә, бунлардан еләси јохдурму бәс
Сәнин нәзәрләрини чәлб еләсин бирчә ан?
Сөјләмәсән үрәјим раһатлыг тапа билмәз».
- 106 Деди: «Сән о саггалы јанагындан узанан,
Мис кими күрәјинә сәриләнә јахшы бах,
Јуанларын ичиндә сән олсајдын бир заман
- 109 Кишилик бешијиндә ону көрәрдин анчаг,
Өзү дә фалчы иди; Авлиддә Калхант илә
Бәрабәр кедирдиләр, буховлары гырараг.
- 112 Одур, Еврипилдир о; онун шә'нинә һәлә
Сәсләнир фачиәмин еһтираслы әш'ары.
Мәкәр билмирсән буну? Унутмусан тез белә!

- 115 О бирисә, көрүрсән, чыхыб габырғалары,
Она бир вахт Микеле Скотто дејәрдиләр,
Сайыларды һижләнин, кәләјин сәнәткары.
- 118 О исә Азгентедир; Бонаттијлә бәрабәр;
Дәри үчүн, биз үчүн тәәссүф едир начар,
Төвбә еләмәкдә о кечикибдир нә гәдәр.
- 121 Онлар исә күнаһкар арваддырлар; бах, онлар
Унудублар ијнәни, чәһрәни, фал ачмағы;
Бунлар от гајнадарды, мүгәвва јапардылар.
- 124 Вахт гуртары; о јарым күрәләрин гырағы
Тохунур бир-биринә, Севилија тәрәфдән
Сулардан Габил чыхыр, әлдә чыры будағы,
- 127 Ај исә нурлу иди, бәдирләнмишди дүнән:
Дилсиз шүаларыны сәпирди килә-килә
Мешә дәринлијинә, хатырлајырсаңмы сән?»
- 130 О јеријә-јеријә данышырды мәнимлә.

ИЈИРМИ БИРИНЧИ НӘҒМӘ

- Чох шејләрдән данышдыг Комедијамдан кәнар
Биз көрпүдән көрпүјә кечәндә дә нә гәдәр,
Кинли Дешикләрдәки тәзә битән мамырлар,
- 4 Долај учурумлары, биһудә гүссә, кәдәр
Чыхырды гаршымыза; гара бир дәһшәт илә
Ачмыш иди ағзыны һәммин Кинли Дешикләр.
- 7 Нечә көһнә кәмини сувамаг мәгсәдилә,
Гышда Венетсијанын кәми тәрсанәсиндә
Саггыз кими гәтрәны гајнадырлар, бах, елә.
- 10 Намы гышын ишини көрүр өз нөвбәсиндә:
Кими авар дүзәлдир; кимиси дә тыхајыр
Су ахан дешикләри кәминин көвдәсиндә.

- 13 Кими бурну дүзэлдир, көжэртэни мыхлайыр;
Кими тэээ вөрдөнө гајырыр һүнэријлэ;
Кими јелкән јамајыр, кими ипи јохлајыр,—
- 16 Белэчэ, аташлэ јох, аллаһын әллэријлэ
Мөндөн бир аз ашағы гајнамадајды гәтран;
Сувашырды енишэ гајнар гәтрәлэријлэ.
- 19 Јалныз гәтран көрүрдүм, бир гајнар чајды гәтран,
Каһ габарыб дашырды, каһ чөкүрдү јенидән,
Амма билмирдим нәдир о гәтранда гајнајан.
- 22 Чан атырдым көрмәјэ онун ичиндәкин мән,
Өзүнэ тәрәф чәкиб бу вахт мәни рәһбәрим:
«Бир ора бах, ора бах!»—дејэ дилләнди бирдән.
- 25 Адам вар тәһлүкәдән ајрылмыр һеч нәзәри,
Кәлән горху, ваһимә ону салса да һалдан,
Каһ јүјүрүр ирәли, каһ да чеврилир кери,
- 28 Мән дә елә бу сајаг дөнүб бахырдым һејран,
Көрдүм ки, ашағыдан дүз бизим үстүмүзә
Сылдырымлы чығырла кәлир бир гара шејтан.
- 31 Дәһшәт иди, мән бахдым шәр төкүлән о үзә!
Ачыб ганадларыны галхырды сүр'әт илә,
Нә рәһимсиз, амансыз көрүнүрдү о бизә!
- 34 Күнаһкары өз ити чијнинә дәһшәт илә
Торба кими атараг јортурду о бигәрар,
Әтсиз ајагларындан јапышыб һејбәт илә.
- 37 Галхыб көрпүнүн үстә сөјләди: «Еј, Шејтанлар,
О мүгәддәс Дзита сизә башчы көндәрир!
Гонаг олун! Шәһәрдә бунлардан һәлә чоһ вар,
- 40 Кедәрәм, баш чәкәрәм јенә онлара бир-бир.
Орда тәкчә Бонтуро дејилдир рүшвәт алан,
Орда пул, мал, хәзинә «һә»ни «јох»а дөндәрир».
- 43 Атыб чијниндәкини елә сүр'әтлэ, шејтан
Гајадан үз ашағы ениб дүшдү, һеч бу ан
Ит дә чумса тутаммаз оғрунун дабанындан.

- 46 Батыб чыхды кұнаһкар бүтүн үз-көзү гәтран,
Көрпү алтдан шејтанлар ғышгырырдылар белә:
«Мүгәддәс сајмырыг биз бу Сурәти һеч заман!
- 49 Серко чајы дејил бу үзәсән нәш'ә илә!
Бизим гармаға кечмәк истәмирсән әкәр сән,
Јенидән чум гәтрәна». Сөзү битмәмиш һәлә
- 52 Кұнаһкарын бөјрүнә жүз диш санчылды бирдән.
«Истәјирсән рәгс елә; тәпәни кизләт анчаг;
Бачарсан бичлик едиб, кәләк дә ишләт һәрдән».
- 55 Ашпазлар көз олур ки, шәјирдләри бу сајаг
Әти суја бассынлар чәнкәл илә тијанда,
Һәм дә мүмкүн олмасын гајнардан үзә чыхмаг.
- 58 Мүәллимим сөјләди: «Инди кизлән о јанда,
Кимсә көрмәсин дејә гајалыгларда сәни,
Истәјирсән лап узан о тиндәки јарғанда.
- 61 Мәним үчүн горхма сән, бу чүрә мә'рәкәни
Чох көрмүшәм бурада, өјрәнмишәм һәр шејә,
Бу сајаг тоггушмалар горхуда билмәз мәни».
- 64 Кетди мәним бәләдчим бу сөзү дејә-дејә;
О кечәркән алтынчы саһил сылдырымындан
Бир сакитлик, чиддијјәт версин кәрәк чөһрәјә.
- 67 Елә бил ки, көпәкләр әл чалыб бир пај алан
Диләнчинин үстүнә дүшдүләр гатар-гатар,
Дурдугумуз көрпүнүн алтындан нечә шејтан
- 70 Нүчум етди гәзәблә, әлләриндә гармаглар,
Һәдә-горху кәләрәк атылыб дүшүрдүләр;
Мүәллимим сөјләди: «Олмајын белә гәддар,
- 73 Мәни дидиб-төкмәјә тәләсмәјин бу гәдәр!
Данышмаг истәјирәм сизин биринизлә мән,
Сонра һәр нә етсәниз мән һазырам, мүхтәсәр».
- 76 Һарајлады һамысы: «Гүјруглу, чых көрәк сән!»
Бири габаға кетди, галанлары мүнтәзир;
Гүјруглу дејинирди: «Нә истәјир бу, көрән?»

- 79 Рәһбәрим дилә кәлди: «Еј Гујруглу, динлә бир,
Аллаһын ирадәси, тәләјимин гәрары
Олмасајды мән сизин араныза мүсафир
- 82 Нечә кәлә биләрдим, өзүнүз дејин бары?
Кәнара дур; көјләрин һөкмүдүр бу, шүһһәсиз,
Бир инсанла кечәм мән кәрәк бу јарғанлары».
- 85 Јоха чыхды шејтанын ловғалығы тәртәмиз,
Гармаг дүшдү әлиндән, о бири шејтанлара
Деди: «Онулла һаһаг киририк чидала биз».
- 88 Рәһбәрим деди мәнә: «Еј орда јарғанлара,
Дашларың арасына кирәрәк кизләнен сән,
Мән дүшдүјүм чығырла ениб, горхма, кәл бура».
- 91 Дајанмадан сүр'әтлә кетдим она тәрәф мән,
Шејтанлар да һәрәкәт еләдиләр ирәли,
Горхдум ки, јалан олар онларың сөзү бирдән.
- 94 Бир заман саја кәлмәз горхулу дүшмәнләри
Көрмүшдүм Капронадан алданараг чыханда,
Горхмушдум мән беләчә о дәстәни көрәли.
- 97 Горунмаға амадә, варлығымла бу анда
Рәһбәримә сығындым; нәзәр салырдым—нечә
Кинли үз, одлу бахыш олармыш бу шејтанда!
- 100 Јан тутуб гармағыны, обиринә кизличә
Шејтан деди: «Архадан гармаг атым бәлкә мән?»
О бири деди: «Кириш, ашачаг илишинчә!..»
- 103 Рәһбәримлә данышыг апармаг үчүн кәләң
О шејтан дујан кими достунун хәјалыны,
Деди: «Еј, Зәһләтөкән, сакит ол бир гәдәр сән!»
- 106 Сонра бизә сөјләди: «Сиз бу јолун далыны
Кедә билмәјәчәксиз, фајда вермәз сә'јиниз;
Учуб алтынчы көрпү, кәсиб кечид јолуну.
- 109 Әкәр мүтләг бир тәһәр кетмәли олсаныз сиз
Бу бәндин үстү илә, бу излә кедин јенә,
Ән јахын сәддә ордан чыхарсыз манеәсиз.

- 112 Дүнән саат беш иди, ахшамды, дејим сәнә,
Бурда јолун итдији күндән һәмин вахтадәк
Кечибди дүз он ики јүз алтмыш алты сәнә.
- 115 Орда бизимкиләрин иши вар—онлар кәрәк
Көз олсунлар чамаат бир ан сәринләнмәсин;
Кедин онларла биркә, чәсарәт көстәрәрәк».
- 118 Сонра онун јенидән кәлди һејбәтли сәси:
«Әјриганад, сән дә кет, еј Көпәк, Гоча, сән дә;
Бу Саггал да гој сизә онбашылыг еләсин.
- 121 Гој кетсин Әждаһа да, үстәлик Дөјүшкән дә,
Дишли Донуз да кетсин, Тула да кетсин һәлә,
Гој кетсин Әјрибел дә, кетсин гәддар Күрән дә.
- 124 Јахшы-јахшы бахын сиз орда гајнајан көлә;
Сағ-саламат өтүрүн онлары өз јеринә,
Гој чатсынлар мәнзилә елә бу мүнвал илә».
- 127 «Мүәллим, бу нә ишдир,—дедим—аллаһ хәтринә,
Бу јердә бәләдчисиз кетмәк олмазмы мәкәр?
Таныјырсан јолу сән, өзүмүз кедәк јенә.
- 130 Сән ки, узагкөрәнсән, бир ораја сал нәзәр:
Көрмүрсәнми онларын сирли ишарәсини,
Көрмүрсән дишләрини гычырдадыр нә тәһәр?»
- 133 «Горхма,—ешитдим бу вахт рәһбәримин сәсини—
Гој онлар дишләрини гычырдатсын бигәрар
Горхутмагчын тијанда бишәнләр дәстәсини».
- 136 Бу вахт сол бәндә тәрәф јеријирди шејтанлар,
Кизли ишарәләрлә дишләри арасындан
Дилини онбашыја көстәрирдиләр онлар.
- 139 Далы шејпур чалырды онбашынын бу заман.

ИЈИРМИ ИКИНЧИ НӘҒМӘ

- Горхунч вурүшмаларда, жүрүшлөрдө, давада,
Бә'зән дә чанларыны гуртармаг һәсрәтилә
Гачанлары көрмүшәм ја атлы, ја пијада;
- 4 Еј аретинлилә, сиз јад един дәһшәт илә.
Көрмүшәм јалынғылынч сүвари һәмләсини,
Низәләр чидалына бахмышам һејрәт илә,—
- 7 Динләмишәм шејпурун, тәбилләрин сәсини,
Ја италијалыларын, ја јаделлинин еркән
Бир галанын бүрчүндән ишарә вермәсини;
- 10 Лакин үфүгдә саһил, ја улдуз көрүнәркән
Боруларын атлыја, пијадаја, кәмијә
Ишарә вермәсини һеч вахт көрмәмишәм мән.
- 13 Шејтанларла јанашы биз јеријә-јеријә
Кедирик чох меһрибан! һөрмәт олсун, дејәрләр,
Килсәдә—мүгәддәсә, мејханәдә—кефлијә.
- 16 Мән гајнајан гәтраһа салырдым анчаг нәзәр,
Көрүм нечә дүзәлиб өлчүјә кәлмәз тијан,
Көрүм кимләрдир белә јаныр орда сәрасәр.
- 19 Белләрини көстәриб далғалар арасындан
Делфинләр дәнизчини баша салыр бу сајаг:
О, јан алсын саһилә, ојаныр күчлү туфан.
- 22 Гәтраһа гајнајанлар бу чүр үзә галхараг,
Күрәјини көстәрир, азалсын ишкәнчәси,
Јенидән итирдиләр гајнардә сүр'әтлә, бах.
- 25 Нечә ки, саһил боју гурбағанын дәстәси
Дүзүлүр, башлары да судан чыхыр бајыра,
Анчаг су ичиндәдир гарынлары, пәнчәси,—
- 28 Күнаһкарлар беләчә дурмушду ики сыра,
Көрәндә ки, кизличә күдүр, онлары Сағгал,
Чумурдулар бир анда онлар гајнајан гыра.

- 51 Бир күнаһкар кечиқди;—ону андыгча дәрһал
Дәһшәт мәни бүрүјүр;—гурбағалар елә бил
Һамысы чумду батды, бирчәси ғалды биһал.
- 34 Һамысындан јахында дуран Тула нағәфил
Гармағыны кечириб сачына чәкди фәврән,
Дашын үстүнә гојду бир самуру елә бил.
- 37 Онларын ләғәбини билирдим чох јахшы мән:
Билирдим бир-бирини чағырырлар нә тәһәр,
Шејтанлар кәлиб бизә гошулан дәгигәдән.
- 40 Чығырырды арамсыз о лә'нәтә кәлмишләр:
«Еј, Күрән, елә кечирт ону ити пәнчәнә
Бәдәниндә дәриси ғалмасын зәррә гәдәр!»
- 43 Сорушдум :«Мүәллимим, бары сөјлә сән мәнә,
Кимдир белә бу мискин, кимдир бу бәхти ғара
Раст кәлибдир бу гәдәр амансыз бир дүшмәнә?»
- 46 Аддымлајыб рәһбәрим јанашды күнаһкара,
О да өз нөвбәсиндә башлады сөз-сөһбәтә,
Деди: «Наварралыјам. Анам задәканларә
- 49 Бир вахт вермишди мәни тәрбијәјә, хидмәтә,
Атам лүтүн биријди, фәрсиз, сәфәһин бири,
Зијан вурду өзүнә, һәм дә вара, дөвләтә,
- 52 О лүтфкар кралым Тебалд бу вәрдишләрн
Өјрәтди; рүшвәт алдым, олан кими һөкмран,
Индисә ағлајырам, ғајнар гәтрандыр јерим».
- 55 Диши ғабан дишитәк чыхмыш Донуз бу заман
Она һүчум еләди, дидишдириб әтнини,
Парча-парча ғопарыб чәкирди әндамындан.
- 58 Пишикләр һисс еләди сичанын ләззәтини;
Анчаг Сағгал онлардан ғорујуб күнаһкары
Деди: «Өзүм чәкәрәм онун әзијәтини».
- 61 Сонра да рәһбәримә чеврилди бахышлары:
«Нә гәдәр ки, кетмәјиб о гармағлар учунда,
Јахынлашыб онунла сөһбәт елә сән бары».

- 64 Рәһбәрим сорду ондан: «Сөjlә бурда, гәтранда
Гәjнәjанлар ичиндә латын вармы мүхтәсәр?»
Чаваб верди: «Бу саат мән кермүшдүм о jанда»
- 67 Латынлара чох jахын jердән олан бир нәфәр.
Онун кими гәтрана атылсаjдым jенидән,
Бу ити чаjнаглардан мән горхмаздым о гәдәр».
- 70 Дөjүшкән дилә кәлди: «Jетәр, чох көзләдим мән!»—
Буну деjиб гармағы узатды она сары,
Бир парча әт гопарды данышанын чijниндән.
- 73 Әждаһаса истәди парчаласын будлары,
Онлара гәзәб илә елә бахды Онбашы,
Кәсилди давалары, соjуду инадлары.
- 76 Барышдылар, онларын jатды дава-далашы,
Күнаһкарса бахырды дағылмыш көвдәсинә;
Она тәрәф чеврилди рәһбәримин бахышы,
- 79 Сорду: «Бурда әзаблар верилән заман сәнә,
Де, ким иди орада өз чаныны гуртаран?»
Сөjlәди: «Галлуралы Гомита иди, jенә»
- 82 Деjим, һәр чүр jалана дағарчыгды бинадан;
Онун өз торпағында тутдуғу чаниләр дә
Тә'риф еjlәjирдиләр сонралар ону һәр ан.
- 85 Намыны бурахырды пул алыб һәр дәрәдә;
Итирирди изини һәр шеjин ачыг, ашкар,
Бир мисилсиз рүшвәтхор саjылырды о jердә.
- 88 Микеле Санке илә бурада достлашыблар;
Оса лагадорлудур; Сардинjада бир заман
Сүрдүкләри дөвраны онлар аныр бигәрар.
- 91 Оj, бир она бахыныз, о дишини ағардан!
Сизин үчүн бунлардан данышардым jенә мән,
Гармагла күрәjими о дидир усанмадан».
- 94 Рәис көрдү габаға кәлиб чыхыб Дөjүшкән,
Көрдү ки, о дөjүшә даjаныбдыр амадә,
Сөjlәди: «Еj кинли гуш, jетәр, кәнара дур сән!»

- 97 Бајаг горхуб сәсини кәсэн дилләнди бир дә:
«Бир ломбардлы, тосканлы көрмәк олса мејлиниз
Көрәрсиз, дүзәлдәрәм сизин үчүн бу јердә.
- 100 Анчаг Шејтанлары да кәнар един бир аз сиз,
Бизимкиләр билсин ки, дәјмәјәчәк бир хәтәр,
Онда бура једдисин кәтирәрәм, шүбһәсиз.
- 103 Чыхардантәк башыны гәтрандан бирчә нәфәр,
Фит вериб чағырарам јаныныза ону мән,
Бурда нә вахтдан бәри вар белә гајда, шакәр».
- 106 Көпәк исә үзүнү она чевирди бирдән,
Башыны гәшәнк-гәшәнк јелләјиб деди: «Бир бах,
Кәләкбаз, чуммаг үчүн нә фәнд ишләтмисән сән!»
- 109 Иши-күчү һәмишә һијлә олан да бу вахт,
Она белә сөјләди: «Әчәб дә кәләкбазам,
Достларымын әзабын артырырам мән анчаг!»
- 112 Әјриганад өзүндән чыхмышды бурда тамам,
О гәзәблә сөјләди: «Гајнар кирдаба туллан,
Мән дә сәнин далынча, ганадымы ачарам,
- 115 Гајнар гәтранын үстә ганад кәрәрәм әл'ан.
Һамымыз кәллик ора, енәрәк бу тәпәдән,
Көрүм бизим дәстәни сән нечә алдадырсан!»
- 118 Охучу, нәзәр јетир тәзә мө'чүзәјә сән:
Һамынын о тәрәфә дөндү бирдән сифәти,
Лап биринчи чеврилди бајаг инад көстәрән.
- 121 Наварралы бу дәмдә итирмәјиб фүрсәти
Јоха чыхды, сән ачыб јуманадәк көзүнү,
Биһудә олду бүтүн шејтанларын зәһмәти.
- 124 Бир хәчаләт бүрүдү һамысынын үзүнү;
Һирсләнди башчылары, чошду һамыдан габаг:—
«Мән бу саат чатарам сәнә!»—деди сөзүнү.
- 127 Ганадлар да горхуја чата билмәди анчаг,
О, гәтранын дибинә чумараг кетди бирбаш,
Шејтан дөндү керижә гәмли көркәм алараг.

- 130 Һавадакы шаһиндән горунмагчүн јашылбаш
Баш вуруруг суларын дибинә чумур белә,
Шаһин дөнүр керижә гәзәбли, јаваш-јаваш.
- 133 Јенә дә һирсләнирди шејтан бу мүнвал илә,
Кәләкбазын далынча учду, кәлиб туғјана,
Бир бәһанә кәзирди салмаг үчүн вәлвәлә.
- 136 Рүшвәтхор башы үстә батан кими гәтрәна,
Чајнаг атды јанында дурана Әјриганад,
Гәтрәнын үзәриндә чумду шејтан шејтана.
- 139 Алычы јапалаг да гәзәбләнди о саат,
Тезчә ишә салынды итиләнмиш чајнаглар,
Икиси дә даш кими дүшдү гәтрәна, һејһат.
- 142 Онлары бирчә анда биширди гара гајнар;
Бурадан чан гуртармаг дүзү, әмри-маһалды,
Чүнки гыра мөһкәмчә јапышмышды ганадлар.
- 145 Һамы кими Саггалы бу вахт һәјәчан алды,
Әмр етди ки, кәтүрсүн гармаглары дөрд шејтан,
Учсун јарғанын үстән; шејтанлар ганад чалды,
- 148 Учуб тәпә үстүнә онлар гонду бу заман;
Узатдылар гармағы һәр јандан батанлара,
Анчаг чохдан удмушду онлары гара гәтран;
- 151 Биз дә јола дүзәлиб чыхыб кетдик бу ара.

ИЈИРМИ ҮЧҮНЧҮ НӘҒМӘ

Кимсәсиз, сәс-сәмирсиз, јерсиз дәрбәдәр кими,
Намә'лум јоллар илә кедирдик әјләнмәдән,
Бир-биринин далынча јохсул раһибләр кими.

- 4 Дүзү хатырлајанда бајагкы вурушу мән,
Бир заманлар Езопун јаратдығы о тәмсил,—
Мәшһур сичан-гурбаға јада дүшдү гәфилдән.

„Чөһөннөм“, V нөҗмө.

- 7 «Баш үстә»jlә «көз үстә» о гәдәр охшар дејил,
Нә гәдәр бу әһвалат бәнзәјир бир-биринә,
Бириси о биринин ејни иди елә бил.
- 10 Бир фикир тәкан верир һәмишә дикәринә,
Фикир фикирдән доғур, артды ваһимә, горху
Ики-үч гат чохалды, һүчум еләди мәнә.
- 13 Дүшүндүм ки: «Онлара дәјән ләкәнин чоху
Ахы биздән јетишди; бу зијанчүн интигам
Алачаг биздән онлар һөкмән, тәбиидир бу.
- 16 Елә ки, шәр хасијјәт кинлә бирләшди тамам,
Онлар гошун чәкәчәк үстүмүзә шүбһәсиз,
Нечә көпәк довшаны гованда вермир аман».
- 19 Ёисс етдим ки, горхудан түкләрим олду биз-биз,
Дајандым јеримдәчә, олдум бир анда лал-кар;
Сонра дедим: «Мүәллим, көмәк ет, кизләнәк биз,
- 22 Дејәсән архамызча јортараг кәлир онлар,
Мән о Шәр Аварчыдан горхурам; дәстәсилә
Онлар мәним көзүмә көрүнүр ачыг-ашкар»
- 25 Мүәллимим сөјләди: «Күзкү олсајдым белә,
Әкс еләјә билмәздим сәнин сурәтини мән,
Одур ки, гәмләнирәм гәлбинин гүссәсијлә.—
- 28 Бир һәгигәт дујурам сәнин фикирләриндән,
Хәјалынла хәјалым ујғун кәлир нә гәдәр,
Онунчүн бу мүшкүлә тапмышам чарә фөврән.
- 31 Сағ тәрәф мүнәсибдир, гајаларла биз әкәр
Енә билсәк ашағы гаршыдакы јарғана,
Онлар бизә архадан чата билмәз, мүхтәсәр».
- 34 Онун дедији сөзләр һәлә јетмәмиш сона,
Бир дә көрдүм шејтанлар сүр'әтлә ачыб ганад
Кәлирләр үстүмүзә, чеврилибләр туфана.
- 37 Рәһбәрим гучағына сыхды мәни о саат,
Елә бил ки, бир ана гәфил галхыб јухудан
Көрүрдү аловларда јаныр еви чартачарт,

- 40 Җалһыз әзиз оғлудур инди ону горхудан,
Өзүнү дүшүнмәјир, һәр шеј анаја бирди,
Оғлуну гучаглајыб гачыр чылпаг дурмадан,—
- 43 Мүәллим учурумла ашағыја енирди,
Сүрүшүрдү кечәндә даш-кәсәк гатларыны,
Бу гатларла алтынчы дешик дөврәләнирди.
- 46 Фырлатмагчүн дәрәдә дәјирман чархларыны,
Сел дә белә сүр'әтлә кәлә билмәз, инанын,
Чевирәндә пәрләрә өз күчлү ахарыны,—
- 49 Нечә ки, мүәллимим зирвәсиндән гајанын
Мәни сыхыб көксүнә дост дејил, өвлад кими,
Үстүндән сүр'әт илә ашағы енди јалын.
- 52 Елә ки, чатды дибә, сүр'әтли бир ат кими,
Тәнкәнәфәс кәлдиләр һәммин бизи гованлар,
Дурдулар гаја үстә; кечди горхунун дәми,—
- 55 Чүнки Али гүввәнин гәрары илә онлар
Бу бешинчи дәрәни горујурлар; дишары
Гәдәмини гојмаға кимсәдә јох ихтијар.
- 58 Ашағыда һамынын сифәтләри, башлары
Рәнкләнибдир; һәрләнир онлар аста, мүкәддәр,
Јорғун-јорғун кедирләр, ахыдыб көз јашлары.
- 61 Чүббәјә бүрүнүбләр, чәкиб өртүјә бәнзәр
Ағыр гара башлығы, өртүлүб бүтүн үзләр,
Клун раһибләринә белә палтар тикирләр.
- 64 Заһири зәрләнибдир, бахсан, гамашар көзләр,
Ичи гуршунтәк ағыр, Федерикин плашы
Бу чүббәнин јанында јүнкүлдүр саман гәдәр.
- 67 Аһ ағырдыр бу кејим—әбәдијјәт јолдашы!
Биз дә онларла биркә чеврилдик сола фөврән,
Ајдын көрүнсүн дејә бу кәдәрли көз јашы.
- 70 Ағыр зиреһ бүсбүтүн јоруб салмышды әлдән,
Елә сүрүкләјирди ајагларыны онлар
Һәр биринә асанча чатырдыг рәһбәрим, мән.

- 73 Сөjlәдим рәһбәримә: «Бәлкә дә еләси вар,
Өз иши-рүтбәсиjлә, ја адыjла танышдыр;
Далча кәләнләрә бир нәзәр сал, ет ашикар»
- 76 Мәним Тоскан ләһчәми бириси анламышды,
Бизи далдан чағырды: «Ајаг сахлаjын көрәк,
Тәләсмәjин, һәр jаны зүлмәт чулғаламышдыр!
- 79 Мән һазырам, буjурун, әкәр лазымса көмәк».
Рәһбәрим дөнүб кери сөjlәди: «Бурда даjан,
Онунла бир кәләрсән сән бу jолдан кечәрәк».
- 82 Икисинин үзүндән аjдын сездим бу заман
Чох мараг көстәрирләр, сөз вар синәләриндә;
Анчаг дар jол, ағыр jүк онлары сыхыр jаман.
- 85 Сәссиз jахынлашараг дурдулар гәншәримдә,
Онлар гыjыб көзүнү бахырды диггәт илә;
Сонра бири астадан сорушду о бириндән:
- 88 «Нәфәсиндән, деjәсән, о сағдыр, диггәт елә;
Икиси дә өлүсә, онда ахы нә тәһәр
Долашырлар чүббәсиз бурда беләдән белә?»
- 91 Мәнә деди: «Тосканлы, сөjlә, мүмкүнсә әкәр,
Бу икнүзлүләрин дәстәсинә бәс нәдән
Сән кәлиб гошулмусан, кимсән, бир де мүхтәсәр!»
- 94 Чаваб вердим онлара: «Доғулуб бөjүдүм мән,
Арно саһилиндәки әзәмәтли шәһәрдә,
Әввәлдән мәнимкидир көрдүjүнүз бу бәдән.
- 97 Сиз кимсиниз, мин әзаб чәкирсиниз бу jердә,
Көз jашыңыз долутәк беләчә ахыб кедир.
Чәзаныз нәдир сизин бу парлаг кеjимләрдә?»
- 100 Бири деди: «Бу зәрли палтарлара бахын бир,
Ағырдыр зиндан кими, алтында галмышыг биз,
Бах, онларын сигләти бизи әзир, титрәдир.
- 103 Шән гардашларыг билин, Болонjадыр елимиз,
Бах, бу Лодерингодур, мәнсә Каталаноjам;
Елдә галмасын деjә бир тәнһа, бир кимсәсиз,

- 108 Һәм дә сүлһ олсун дејә, сәнин халгын бир заман,
Бизи вәкил етмишди; бу ишин өһдәсиндән
Нечә кәлдик—Гардинго буна шаһиддир тамам».
- 109 «Гардашлар, күнаһыңыз...» бу сајаг башладым мән,
Лакин үч паја илә ичиндә тоз-торпағын
Чармыха чәкиләни көрәнтәк сусдум һәмән.
- 112 О да мәнә бахантәк әсди дили-додағы,
Дәриндән көкс өтүрдү тәнкијән нәфәсијлә.
Каталано бу заман ондан верди сорағы:
- 115 «Бу чармыха чәкилән бир вахт моизәсијлә
Деди ријакарлара: е'дам олса бир нәфәр,
Хилас едәр һамыны бах, бу чүр өлмәсијлә.
- 118 Инди онун сөзләри бу сајаг вериб сәмәр:
Јолун үстә көндәлән атылыбдыр, лүт-үрјан,
Синәсиндә һисс едир нә ағырдыр гәдәмләр,
- 121 Онун гајнатасы да бурда инләјир бу ан,
Јәһудиләрә верән мәсләһәти нә ки, вар—
Топлашыбдыр, һамысы инди бурдадыр әл'ан».
- 124 Дөнүб көрдүм чармыха һәмин чәкилән ки, вар,—
О әбәди бәләја дүчар олан инсаны—
Ләззәтлә сејр ејләјир Веркили—о пүрвүгар.
- 127 Сонра деди гардаша: «Мүмкүнсә дејин, һаны
Елә бир јол ки, бурдан дөнүб кедәк биз саға,
Әзијјәтсиз, әзабсыз тәрк едәк бу мөканы.
- 130 Бу јерләрдән саламат кечиб кедәк узаға,
Биз гара мәләкләрә миннәт етмәдән бары,
Бу чөкәјин ичиндән чыха биләк ғыраға».
- 133 Гардаш деди: «Јахында вардыр бөјүк бир бары
Даирәви дивардан башлајыр, кечиб кедир,
Адајыр бирчә-бирчә горхулу јарғанлары,
- 136 Көрпүсү дә учубдур; она көрә сиз бир-бир
Кәрәк учурумлары кечәсиниз; о јарған,
Дәрин дәрәнин диби учгунун ичиндәдир».

- 139 Рəһбәр әжиб башыны дажанмышды бу заман,
Ахыр ки, диллэнди о: «Күнаһкары гармагла
Тутанлар, көрүрәм ки, бизи алдадыб јаман».
- 142 Гардаш деди: «Шејтанлар адамы товламагла
Аздырыр дүз јолундан, атадырлар јалана,
Нә гэдәр Болонјалы алданыб бу сајагла».
- 145 Сонра һирсли рəһбəрим дөнүб кетди о јана,
Иријди аддымлары, тутгун иди чөһрəsi;
Мән дә өз адəтимлә дүшдүм онун јолуна,
- 148 Галды, архада галды эзабкешләр дəстəси.

ИҢИРМИ ДӨРДҮНЧҮ НӘҒМӘ

Ил һələ чыхмајыбдыр көрпəлик чағларындан,
Долча бүрчүндә күнəш исидир теллəрини,
Аз галыб таразлаша, күн бөлүнә јарыдан,

- 4 Гров кениш чөллэрә узадыб эллəрини,
Ағ сачлы гардашытəк о, вурса да нахышлар,
Чох зəифдир, көстэрә билмəјир һүнəрини,—
- 7 Кəндлинин тəкнəсиндә бирчә овуч дəни вар,
Дуруб көрүр бүсбүтүн ағарыбдыр, чөл, чəмən,
Јанына, јанчағына дөјəчлəјир о начар;
- 10 Кирир евə, дејинир, о бојланыр јенидэн,
Билмир јазыг нејлəсин, батыр гəмә, кэдэрә;
Јенə чыхыр бајыра—һалы дəјишир фəврэн,
- 13 Көрүр бир ан ичиндә əтраф батыб күллэрә,
Дəјишибдир тəбиəт; көтүрүб чомағыны,
Отармагчүн сүрүнү о говлајыр чөллэрә.
- 16 Рəһбəрим дә тəкмүшдү белə гаш-габағыны,
Мəним һəјəчанларым ону гəмлəндирирди,
Тез дә кəнар етди о, гəлбиндəки ағрыны:

- 19 Елә ки, о көрпүнүн учан јерини көрдү,
Илк дөфә даг дөшүндә о мәнә бахдыгытәк,
Шәфгәтли көзләрини јенә мәнә чевирди.
- 22 Көз кәздириб, учгунла галанмыш гаты көрчәк,
Дүшүндү, һасил олду дејәсән гәнаәти,
Сонра да гучагына алды мәни севинчәк.
- 25 Узагкөрәнләр кими чох итидир диггәти,
Һәр иши өлчүб-бичир, һагг-һесабла һәлл едир,
Бирчә анда галдырды мәни онун гүввәти,
- 28 Гојду бир дашын үстә, башгасыны бәлләди,
Сонра мәнә сөјләди: «Бах, о дашы јохла сән,
Үстә дурмаг олармы, көр бир о да беләди?»
- 31 Бу јердән бүрүнчәклә кечмәк олмаз гәтијјән;
Аддајырдыг гајадан сүрүнәнләр сајағы,
О асанча кедирди, галхырдым көмәклә мән.
- 34 Бу јамач олмасајды әввәлкиндән ашағы,
Рәһбәрими билмирәм, о бәлкә дә бачарар,
Мәнимсә бу јоллара дөзәммәзди ајағым.
- 37 Маили олдуғујчун фәгәт Кинли јарыглар
Орта лағыма гәдәр әјилирди бир гәдәр,
Арасында јарғанлар сыхылан гоша дивар
- 40 Һүндүрлүкдә дејилди бир-биринә бәрабәр.
Учгунун үзәринә биз галхараг нәһајәт,
Кәнардакы бир даша јахынлашдыг мүхтәсәр.
- 43 Мәним чијәрләримдә һава чатмырды фәгәт,
Јола давам етмәјә галмамышды гүввәтим;
Чыхан кими отурдум, чанымда јохду тагәт.
- 46 Дилләнди мүәллимим: «Чанындан әталәти,
Сән кәрәк рәдд едәсән; јумшаг јатагда инсан
Һеч вахт газана билмәз ады, саны, шөһрәти.
- 49 Буларсыз һәр кәс бир күн көчүб кетсә һәјатдан,
Ондан дүнја үзүндә әкәр галыбса әсәр,
Бош көпүк, түстү тәки тез јох олар һәр заман.

- 52 Дур ајага! Зәфәр чал јорғунлуға, руһ әкәр
Гүввәтлисә чанында, зәиф олса да бәдән
Јенә сәнин олачаг һәр гәләбә, һәр зәфәр!
- 55 **Һәлә гаршыда бардыр чох узун бир пилләкән;**
Сәнә лајиг дејилдир јолундан кери дәнмәк;
Гој руһлансын үрәјин—ешидирсән әкәр сән».
- 58 О дәм дурдум јеримдән һеч бир шеј олмамыштәк,
Көстәрмәк истәдим ки, јорғунлуғум түкәнди,
Дедим: «Чәсарәтим дә, гүввәтим дә вар, кедәк!»
- 61 Јеримәјә башладыг јалын үстүјлә инди,
Биз кечиб кәлдијимиз јолларын һәр бириндән
Бу јол даһа гајалы, учурумлу, чәтинди.
- 64 Бүрүзә вермәмәкчүн јорғун олдуғуму мән
Данышырдым; јарғандан бир сәс кәлди бу ара,
Лакин инсан сәсинә бәнзәмирди гәтијјән.
- 67 Чыхыб көрпүнүн үстә, мән бу данышыглара
Гулаг ассам да һеч нә баша дүшмәдим дүзү,
Данышан да елә бил чәкилирди кәнара.
- 70 Мән әјилиб бахсам да һеч нә көрмәди көзүм,
Учурумун дибини өртмүшдү гаты зүлмәт;
Дедим: «Мүәллим, сәддин үстүнә чатдыр бизи,
- 73 Бәлкә кәнарында биз дураг, чәксәк дә зилләт;
О сәси ешитсәм дә бир мәтләб ганмырам мән,
Чох зәнд илә бахсам да һеч нә сечмирәм фәгәт».
- 76 О сөјләди: «Разыјам, һаглысан сөзүндә сән,
Әкәр арзуларында әдаләтлисә инсан,
Кәрәк әмәл едәсән белә арзуја, һөкмән»
- 79 Биз сәбирлә көрпүдән ашағы ендик бу ан,
Јол кәлиб бирләширди сәккизинчи дөврәјлә,
Учурумдан көзүмә көрүндү бүтүн јарған,
- Ичәридә иланлар гајнашыр дәһшәт илә,
Сајсызды, мүхтәлифди комалашырды онлар,
Андыгча донур мәним дамарымда ган белә.

- 85 Ливија сәһрасы да бура һәсәд апарар.
 Жува гуруб балалар чүнки һәмин сәһрада
 Јалныз күрзә, көзлүклү, атылан, әф'и, шаһмар,—
- 88 Гырмызы дәннздән дә о тәрәфә пијада
 Кәзиб һәбәшистаны, кечсәләр сәһрасындан,
 Јох, бу гәдәр амансыз илан јохдур орада!
- 91 Бу дәһшәтли, амансыз иланлар арасында
 Лүт адамлар өзүнү ора-бура вурурду,
 Кизләнсінләр бир күнчдә, бир ағач далдасында.
- 94 Иланларса онларын голларыны бурурду,
 Башла, гујругла дешиб бир бәдәни һәр илан,
 Бир-бириндән јапшыб чанлы јумаг гурурду.
- 97 Иланларын бириси гәфил сычрады бу ан,
 Бизә јахын бир нәфәр чәкилмишди гыраға,
 Күрәјинин низәтәк санчылды ортасындан.
- 100 Неч мачал да олмады бирчә јол көз гырпмаға,
 Аловланды күнаһкар, дөндү әлүстү күлә.
 Ләнкәр вурду јериндә, сәрәләнди торпаға.
- 103 О, елә ки, јыхылды—дағылды килә-килә,
 Нәр парчасы јенидән бирләшди өз-өзүнә,
 Әввәлки көркәмини алды бу мүнвал илә.
- 106 Фикир верин о бөјүк агилләрин сөзүнә,
 Дејибләр Симург гушу өмр еләјиб беш јүз ил.
 Әлүб кедәр; сонрадан дирилиб галхар јенә.
- 109 Онун јеми от дејил, мејвә ширәси дејил,
 Бухурдан киләнәнән јашлардыр, бир дә чирә,
 Әлүм јатағы јовшан, гәтран чичәјидир, бил.
- 112 Нәмин күнаһкар белә—дүшүб үз үстә јерә,
 Әзү дә билмәјир неч—шејтан гүввәсијләми,
 Ја ағлына күч вериб, галхараг бирдән-бирә
- 115 Бојланыр дөрд јанына, көзләри донуг кими,
 О, өзүнә кәлмәјиб бу әзаблардан һәлә,
 Аһ чәкир, көзләриндән охунур дәрди, гәми,—

- 118 Белә иди о јердән галхан кунанкар, белә.
Бөјүк гүдсијјәтин вар, еј аллаһын гүдрәти,
Амансыз һөкм едирсән әдаләт диванилә!
- 121 Мүәллим сорду ондан кимдир, нәдир сәнәти.
О деди: «Тосканлыјам, бу дәрәјә мән инан,
Јахында атылмышам. Белә иди адәтим:
- 124 Јашамадым инсантәк, јашадым мисли-һејван.
Гатыр кими бир шејәм, адым Ванни Фуччидир,
Пистојји ә'ла јува еләмишдим бир заман».
- 127 Рәһбәримә дедим: «Гој дајансын јериндә бир,
Соруш, ону нә үчүн атыблар бу јарғана;
О гулдурун биријди, амансыз ганичәндир».
- 130 Чавабы һазыр иди, сөзләрим чатчаг она
Мәнә тәрәф чевирди бахышыны, үзүнү;
Хәчәләтдән чөһрәси бојанмышды ал гана.
- 133 Деди: «Ағырдыр мәнә, гој сөјләјим дүзүнү,
Ки, сән мәни бу чәтин чағларымда көрүрсән,
Бу гәдәр јанмамышдым гапајанда көзүмү.
- 136 Бурда чәза чәкирәм, сәнә чаваб верим мән:
Кәлиса әмлакыны оғурламышдым дејә,
Белә дәрин дәрәјә атылмышам кәләндән.
- 139 О заман башгасыны чәкдиләр мәһкәмәјә.
Мәни көрдүјүн үчүн севинмә о гәдәр дә,
Сән ишыглы һәјата јенә гајытсан әкәр,
- 142 Гулаг ас сөзләримә, сахла буну нәзәрдә:
Пистојјада батачаг Гараларын гүввәси.
Сонра дирчәләчәкдир Флоренсија бир дә.
- 145 Магрыдан кәләчәкдир Марсын бухар нәфәси,
Ону гара булудлар бүрүјәчәк һәр јандан
Питсенин чөлләрини өртәчәкдир кәлкәси,
- 148 Амансыз бир вурушма олачагдыр бу заман;
О, думаны говачаг өз гүввәсилә јәгин,
Ағлар олачаг јенә бүсбүтүн јерлә јексан.
- 151 Мән белә дејирәм ки, гој сыхылсын үрәјин».

ИЈИРМИ БЕШИНЧИ НӘҒМӘ

Сөзләрини гуртарыб, о һәр ики голуну
Ачды јана, көстәрди дирсәјини бәдәфкар,
Деди: «Икисини дә көтүр, аллаһ, ал буну!»

4 Һәмин бу дәгигәдән достум олду иланлар:
Бири бу анда онун боғазына доланды,
Елә бил ки, дејирди: «Кәс сәсини, күнаһкар!»

7 Әлләринә доланан тамам башга иланды,
Онлары елә вуруб дөндәрди ки, јумаға,
Күч гүввәт о әлләри тәрк еләди һачанды.

10 Јан, Пистојја, күлә дөн, сән лајигсән јанмаға!
Јохдур сәнин галмаға һаггын, буна ол әмин!
Рәзаләтдә кечмисән кечмишиндән габаға!

13 Мән кечдијим ән зүлмәт күнчүндә Чәһәннәмин
Бу гәдәр аси олан бир руһ көрмәдим әсла,
Фивләрдә тахтдан дүшән сәнтәк дејилди јәгин.

16 О бир кәлмә демәјиб јортду, дүзәлди јола;
Көрдүм онун далынча кентавр гачыб бу ан,
Кинлә дејир: «О ловға һараја кетмиш ола?»

19 Мареммада олмајыб һәлә бу гәдәр илан.
Иланлара бәләнди бу гачанын бәдәни,
Өртдү бүтүн көвдәни тәпәдән дырнағачан.

22 Ганадлы әждаһајла долу иди кәрдәни,
Онун чијинләриндә узаныб јатырдылар,
Јандырыб күл едирди әждаһалар јетәни.

25 Рәһбәр деди: «Нәзәр сал, көрдүјүн о Как ки, вар,
Авентинин сылдырым гатларында бир заман
Јерләр онун әлилә гана батыб о ки, вар.

28 Һеч бир шеји ејнинә алмајыб о бирчә ан,
Јахындакы сүрүнү көтүрүб кетдијиндән,
Инди, бах, ајры кәзир бүтүн гардашларындан.

- 31 Геркулес она чэза верди, элбэттэ, фэврэн,
Юз чомаг чэкди ки, о тэркитсин бу адэти,
Һэрчэнд ки, онунчуда өлү иди о бэдэн».
- 34 Һэлэ һеч гуртармамыш о јортанын сөһбәти
Ашағыда бир јерә үч руһ кәлиб дајанды;
Онлары көрмәк бизә чәтин оларды, чәтин.
- 37 Јахшы олду, өzlәри ашағыдан бојланды:
«Сиз кимсиз?»—сорушанда, биз дә кәсдик сөһбәти,
Динмәзчә нәзәримиз кәләнләрә тушланды.
- 40 Танымадым онлары; елә ки, диниб бири
Јенә биздән сорушду, диггәт етдим сөзүнә
Танымаға башладым суалдан үч нәфәри:
- 43 «Чанфа нијә кәлмәјир бәс гајанын үстүнә?»
Рәһбәр динләсин дејә руһун дедикләрини,
Әлими галдырараг ишарә вердим јенә.
- 46 Тәәччүб ејләмәрәм сөзүмүн һәр бирини,
Охучу, шүһнә илә гаршыласан сән әкәр:
Өзүм дә көрдүјүмүн ачаммырам сиррини.
- 49 Елә ки, мән онлара өтәри салдым нәзәр,
Алты ајаглы илан—иланларын һарыны,—
Сычрады, гамарлады руһу ити пәнчәләр.
- 52 Руһун бөјрүнә сыхды орта ајагларыны,
Габаг ајагларыјла чижиндән тутду ону,
Чејнәмәјә башлады руһун јанагларыны.
- 55 О дал ајагларыјла гамарлады будуну,
Сонра исә јеритди бүтүн күчүјлә она
Күрәјиндән ашағы гыврылан гујругуну.
- 58 Мамырлар сувашанда ағачларын бојнуна,
О гәдәр мәһв еләмир; нә гәдәр ки, бу һејван
Јад бәдәни әзирди, мөһкәм сыхыб гојнуна.
- 61 Бир-биринә гајнајан мумтәк јапышдығындан,
Гарышырды онларын рәнки дә бир-биринә.
Тамам башга көркәмә дүшүрдү онлар бу ан.

- 64 Нечә ки, од вуранда кағыз вәрәгләринә,
Түстү ичиндә атәш нә ағ олур, нә гара—
Бозумтул алов галхыр бу рәнкләрин јеринә.
- 67 Галан ики руһ бахыб гышгырырды бу ара:
«Бир бах, сән тәк дејилсән, инди чүтсән, бу нәдир,
Ахы нә олду сәнә, Анјел, а бәхтигара?»
- 70 Бу мүддәтдә ики баш бирләшәрәк олду бир,
Ики сифәт гарышыб бир үзә дөндү фөврән,
Бир үз ки, әввәлкинә лап күч илә бәнзәјир.
- 73 Һәрәдән ики голду бир көвдәјә бирләшән,
Омба, ајаг, гарын, дөш лап көзүн габағында
Һеч заман көрүнмәмиш шәкилләр алды һәмән.
- 76 Дөндү бир гарышыға әввәлкиләр бу анда;
Кетди дәһшәтли сурәт аста аддымлар илә,
Ики руһ—бир һечликди, јеријирди о јанда.
- 79 Исти јәј күнләриндә, көрүрсән, кәртәнкәлә
Чәпәрләрин дибилә шүтүјәрәк о саат,
Илдырым сүр'әтилә кечир чығырдан белә,
- 82 О иландан төрәјән гара-сары һәшәрәт,
Кедән ики нәфәрин атылырды гарнына,
Көбәјинин үстүнә, орда ки, тәзә һәјәт
- 85 Ширә удур һәләлик, бөјүјүб кәлсин чана,—
Санчды һәмин о јердән; сонра исә сүрүшдү,
Шүтүјәрәк доланды онун ајагларына,
- 88 Онун санчдығы исә сусараг киримишди;
Елә бил ки, чанында сојугдәјмәси варды,
Јухудан дурмуш кими әснәди, бу нә ишди!
- 91 О илана бахырды, илан она бахырды,
Түстү онун ағзындан, бунунса јарасындан
Чыхараг бирләширди, бирләшәрәк галхырды,
- 94 Алчаг илә иланын түстүсү: суссун Лукан,
Сабеллин ја Насидин бәдбәхтлијиндән әсла
Данышмасын; гој мәни инди динләсин әл'ан.

- 97 Овиди Аретузу Кадм илэ ентирасла
Гој тәрәннүм еләсин; һәм чаја, һәм илана
Гој чевирсин онлары, дарылмарам бу хала:
- 100 Белә ојун ачмајыб ејни чинсдән олана,
Үз-үзә дуранлары чисмән говушдуараг,
Икисини бәнд едиб чевирмәјиб бир чана.
- 103 Бунларын чеврилмәси бәрабәр олмуш анчаг;
Илан ону гујругла ајыыр ики јерә,
О исә күч кәлирди гычларыны сыхараг.
- 106 О мөһкәм бирләшдириб балдырлары бөјүрә,
Бирләшән јерләринсә тамам итибдир изи.
Ајрылмаз бир көвдәдә мөһкәм говушуб һәрә.
- 109 Началанмыш гујругу иланын, бахсан дүзү,
Дејәрсән ки, өлүдүр, јумушагдыр бу јери,
Һәм дә ки, бүзүшүбдүр башдан-баша дәриси.
- 112 Әлинин дамарлары јумругларындан бәри
Кәлирди голтуғуна; һәм дә елә бу јердә
Узанырды һејванын о гыса пәнчәләри.
- 115 Далдакы ики сонлуг чеврилирди дәридә
Елә бир әзаја ки, инсан кизләр о јери,
Заваллыда јаранды бунун икиси бирдән.
- 118 Нә гәдәр ки, түстүјә батмышды бәдәнләри,
Онларын рәнкләри дә дәјиширди сәрасәр,
Бир јери түкләнирди, кечәлләнирди бири.
- 121 О јыхылыр, бу дурур; ар билмәјән о көзләр
Утанмадан әтрафа јајырды нур шө'ләси,
Онларын ишығында дәјишилирди үзләр.
- 124 Кичкаһа дартылырды дајананын чөһрәси,
О тәрәфә ахырды үзүндә артыг нә вар,
Гулағына галхырды јанағынын тикәси.
- 127 Јумурланыб донурду кери гајытмајанлар,
О јердә ки, галхырды бурнунун шишман әти,
Орда додагла биркә галхыб көпүрдү онлар.

- 130 Узанан тоз ичинә сәриб донуз сифәти,
Илбиз бујнузларыны чәкиб кизләдән кими,
О да гулагларыны кизләдирди чох чәтин.
- 133 Дили бир вахт бүтөвдү ваһид бир бәдән кими,
Инди исә икијә бөлүнмүш; зирәк-зирәк
Дилләрини ојнатды—түстү итди чән кими.
- 136 Илан шәклиндә руһу бәдәниндән чыхыб тәк
Тиканларла сүрүнүб кедирди јол ашағы,
О гачырды архадан дејиниб түпүрәрәк.
- 139 Чевриләрәк керијә әсил илан сајағы
О, сөјләди кәләнә: «Буозо үзү үстә
Гој сүрүнсүн мәнимтәк бу дәрәдән узаға»,
- 142 Мән көрүрдүм дәјишир бах, беләчә аһәстә
Һәмин једдинчи дәрә; лап мө'чүзәјди дүзү,
Бәлкә мәним гәләмим јанылыр бә'зи сөздә.
- 145 Һәрчәнд ки, думанлы көрүрдү мәним көзүм,
Кәзиб долашырдылар о кизләнә билмәјән
Руһлар бүтүн әтрафы, буну көрүрдүм өзүм,
- 148 Бахан кими таныдым о чолаг Пуччону мән;
Үч нәфәрдән тәк она дәјмәмишди бир хәта.
Гајанын әтәјинә кәлдији дәгигәдән.
- 151 Икинчисијчүн налә чәкирләр Гавиллада.

ИЈИРМИ АЛТЫНЧЫ НӘҒМӘ

Фәхр ет, Флоренсија, ә'зәми гисмәтинлә!
Бәли, адын, санын вар, сујун да, торпағын да!
Амма Чәһәннәм сәнин долубдур шөһрәтинлә!

- 4 Мән беш јердә бу сајаг оғрулар јығнағында
Көрдүм јерлиләрими; боғур мәни хәчаләт,
Кичик ләкә дејилдир бу сәнин бајрағында.

- 7 Јухумуза сүбһ чағы кирирсә бир һәгигәт,
Буну јахын күнләрдә сәнин гәлбин дуҗачаг,
Һамы кими Прато она чан атыр әлбәт,
- 10 Һәр нә олачагса да олсун, тез олсун анчаг;
Гәза көрсүн ишини, олачаға чарә нә!
Илләрим белә кечсә ағыр олар јашамаг.
- 13 Мүсафирим галхырды бу дәм бәндин үстүнә,
Бу јолла әввәлчә биз бурдан енмишдик бир дә,
Мән дә онун далынча кедирдим јорғун јенә;
- 16 Јарғанлар, дашлар ичрә сылдырым зирвәләрдә
Узанан тәк чығырла биз галхырдыг јухары,
Әлләр көмәк етмәсә ајаг кетмәз бу јердә.
- 19 Онда әзаб чәкирдим, инди артыр губарым
Бүтүн көрдүкләримиз бир-бир салдыгча јада;
Ағлымын көһләнини чиловлајырам, бары
- 22 Мә'насыз долашмасын о һәддиндән зијада,
Ја уғурлу улдузун мәнә әрмаған кими
Бәхш етдији не'мәти тапдамајым дүнјада.
- 25 О гүввә ки, нуруна гәрг едир бу әләми.
Көзүнү бир мүддәтә гапајанда бигәрар
Тәпә үстә кәндлинин кәлир раһатлыг дәми,
- 28 Чибинләрин јерини тутур ағчаганадлар,
Кәндли бичин бичдији, үзүм јығдығы јерә
Көрүр атәшбөчәкләр долуб, парлајыр пар-пар,
- 31 Мән көрдүм ки, бу сајаг батыбдыр атәшләрә
Сәккизинчи дәрин јер, елә ки, ики јандан
Өнүмүздә јарғанлар ачылды бирдән-бирә.
- 34 Атлы арабасында нечә Илја бир заман
Галхды, јүксәлди, кетди көјләрин синәсинә.
Онда ајылар алды интигамы инсандан—
- 37 О кәсдән ки, бахырды онун одлу изинә,
Булудтәк јүксәләндә; чәтин иди ајырмаг
Нечә бурулуб галхыб сәманын гүббәсинә,—

- 40 Жарғанларын ағзындан од галхырды бу сајаг,
 Һәр одун ичиндәсә кизләдилиб күнаһкар,
 Көз илә бу оғурлуг сечилә билмәз анчаг.
- 43 Көрпү үстән әжилиб мән бахырдым бигәрар,
 Әл атараг бир дашдан жапышмасадым әкәр,
 Мән ашыб жыхылардым ордан ачыг-ашикар;
- 46 Марагымы, сә'јими елә ки, көрдү рәһбәр,
 Деди: «Рухлар итибдир гучағында атәшин
 Бах, беләчә јанырлар бу атәшлә бәрабәр».
- 49 Чаваб вердим: «Мүәллим, инди олмушам әмин,
 Инди баша дүшүрәм һәр шеји олдуғутәк,
 Сорушмаг истәјирдим сәндән биләм мән јәгин.
- 52 О атәш ки, кәнарда галхыр икиләшәрәк,
 Кимдир орда јананлар; доғма гардашы илә
 Полиник дә тонгалда бу чүр јанмышды кәрәк?».
- 55 Чаваб верди: «Орада эзаб чәкирләр һәлә
 Улисс илә Диомед; һәр ишә биркә онлар
 Кетмишдиләр, јенә чүт чәзаланырлар белә;
- 58 Бах, онлары јандырыр бу сызлајан од, шәрар,
 Шәһәр диварларыны јарыб кечиртдиләр ат,
 Орда чыхан адамын нәслидиҕ ромалылар.
- 61 Чәһәннәм дәһлизиндән Дејдамија бу саат
 Һеј чағырыр Ахилли инилтили сәсијлә,
 Чүнки Паллади үчүн о алыбдыр мүкафат».
- 64 Дедим: «Аловлар белә диниб кәлиркән дилә,
 Мүәллим, јалварырам, јалварырам сәнә мән,
 Бир тәскинлик вер мәнә лүтфкар нәфәсинлә,
- 71 Көзлә мәни, амансыз аловларын ичиндән
 Кәлсин һачадил алов бура, учалсын сәси:
 Мән она чан атырам, нәзәр јетир буна сән».
- 70 О, деди: «Еләдијин хаһишин һәр кәлмәси
 Үрәјинә тәскинлик кәтирәр; инди лакин
 Додағына гыфыл вур, сәсин ешидилмәсин.

- 72 Нә гәдәр гәлбиндә вар сөзүн, суалын сәнин
Онлардан сорушарам; хәбәр алсан әкәр сән,
Јунан олдугларыјчүн онлар сусарлар јәгин».
- 76 Алов бизим гајанын алтына кәлчәк һәмән,
Әлверишли көрүндү бизә мәгам да, јер дә,
Ешитдим, мүәллимим белә сөјләди бирдән:
- 79 «Еј алову көрүнән бу һачалы дилләрдә!
О заман ки, јашадым, јаздым али бир әсәр,
Мән сизи вәсф еләдим гыса өмрүмдә бир дә,
- 82 Мән сизи вәсф еләдим күчүм чатдығы гәдәр,
Бир дајанын, сиз мәни етмәлисиз хәбәрдар,
Һарда азыб јолуну өлдү сиздән бир нәфәр».
- 85 Арамсыз донгулданыб, дејиниб гәдим шәрар,
Бу дәм узун дилини тәрпәдирди; елә бил
Сәһрадакы тонгалы јелләдирди рузикар.
- 88 Санки алов дејилди, данышырды чанлы дил,
Башыны тәрпәдирди ора, бура о һәр ан,
Ахыры сәс чыхарыб, чаваб верди: «Ешит, бил,
- 91 Сирсеејадан бирчә ил ајрыланда о заман,—
Гаетанын јанында кизләмишди о мәни—
Енеј кәлди, танынды бу адла һәмин мәкан,
- 94 Нә атанын өнүндә дујдуғум ваһимәни,
Нә оғлуна ешгими. Пенелопун јанында
Нә дә ки, сакитанә севдијим о чөһрәни
- 97 Һеч һесаба алмадым, дајанмадым бир ан да,
Мән көрмәк истәјирдим ән узаг өлкәләри,
Инсанын јахшысыны, писини о мәканда.
- 100 Интәһасыз дәниздә көстәрмәкчүн һүнәри,
Әзәлдән садиг олан дәстәм илә бир јердә
Балача бир кәмидә тәк башладам сәфәри.
- 103 Мән көрүрдүм үзә-үзә, дајаныб саһилләрдә
Мәракеш, Испанија, Сардинија өлкәси,
Адаларын сәрһәдди чанланырды нәзәрдә.

- 106 Санырдыг бизик гәдим гәһрәманлар дәстәси,
Дахил олдуғ боғаза дүнјанын ахырында,
О јердә ки, учалыр һеркулес нишанәси,—
- 109 Ки, сәјјаһлар дүшмәсин тәһлүкәјә бу јанда;
Севиљја сағ тәрәфдә архада галды биздән,
Сол тәрәфдә итмишди Сетта көздән о анда.
- 112 «Гардашлар, бу аз вахтда,—онлара сөјләдим мән—
Күнбатана тәрәф сиз ағыр јоллар кечдиниз!
Һәјат ешги һәлә дә әл чәкмәјибди сиздән,
- 115 Кәлин, бу өмрүнүзүн галан анларында сиз,
Кәдиб күнәш изијлә тәзә бир дүнја көрүн,
О јердә ки, инсанын ајағы салмајыб из!
- 118 Сиз кимин оғлусунуз, буна да фикир верин;
Рәдд еләјин һәјатда сиз һејвани гисмәти,
Јүксәлин зирвәсинә сиз билијин, һүнәрин».
- 121 Јолдашларымы елә тутду сөзүм, сөһбәтим
Онлар чумду ирәли; өзүмүн дә бу анда
Онлары сахламаға јетишмәди гүдрәтим.
- 124 Түкәнмәз гүввәт илә онлар аварлајанда,
Дөндү кәминин далы о дәм күндоған сары,
Үздүкчә сол тәрәфә мејл едирди һәр анда.
- 127 Көрүрдүм о гүтбдә парлајан улдузлары,
Кечәнин гучағында; әјри көксү дәнизин
Кизләдирди архада нур јајан улдузлары,
- 130 Беш дәфә ај әләмә көстәрди ағ бәнизин,
Борч алдығы ишығы беш јол да сөндүрдү, бах,
О күндән ки, башланды чәсур јолумуз бизим,
- 133 Нәһәјәт, узагларда учалан о гара дағ
Көзүмүзә көрүндү; өмрүмдә буна бәнзәр
Нәһәнк, әзәмәтли дағ көрмәмишдим мән анчағ.
- 136 Чеврилди көз јашына үзүмүздә севинчләр:
Галхды күчлү гасырға о дағын јахынындан,
Кәмимизи үч дәфә,—биз көз гырпана гәдәр,—

139 Чевирди бурулғанын сүр'әтли ахынында;
Дөрдүнчүдә кәминин далы галхды јухары,
Батды; Һансы Гүввәнин һөкмүjlәсә бу анда.

142 Удду бизи дәнизин о далғалы сулары».

ИЈИРМИ ЈЕДДИНЧИ НӘҒМӘ

Мүрәхәсс едән кими лүтфкар шаир ону,
Алов сусду, чәкилди гучағына зүлмәтин.
Инди о дүз јанырды, јајыб һәзин нуруну,—

4 Бу вахт јетишди башга бир аловун нөвбәти,
Анлашылмаз нидалар јајырды нәфәсијлә,
Өз дилинин учуна чәлб едирди диггәти.

7 Нечә ки, бир заман өз устасынын сәсијлә
Күjlәниб бөјүрүрдү Сичилија бугасы,
Уста чәза чәкирди ишинин бәһрәсијлә.

10 Гәрибә учалырды о буганын нидасы
Чанлы тәк сәсләнирди төкүлсә дә о, мисдән
Чанындајды елә бил һәјат чөврү-чәфасы,—

13 Беләчә руһларын да сәси аловдан, һисдән
Чыханда нәрилтијә дөнүрдү туфан кими,
Гарышыг сәсләр илә учалырды о үздән.

16 О атәшин ичиндән дилләри чыхан кими,
Аловун учларыны титрәдирди гәфилдән,
Сәси гулағымыза чатырды инсан кими:

19 «Гулаг ас, сөзләrimi сәнә сөjlәјирәм мән,—
«Мән чатдым өз арзума, даһа дурма, кет, јетәр!»—
Буну ломбард дилиндә бајаг сән сөjlәдин, сән.

22 Мәним бу дуаларым кечиксә дә бир гәдәр,
Әjlән, ричаларымы ешит мәним дилимдән,
Бурда әзаб чәкирәм, јанырам, бахсан әкәр!

- 25 Кәлдин бура, аҗрылыб доҗма латын елиндән,
Ендин сән бу зүлмәтә; бурда кұнаһларымчүн
Мән әзаб чәкмәлијәм ишкәнчәләр әлиндә.
- 28 Сөјлә, Романијада һәрбдир, ја сүлһдүр букүн?
Орда Урбино илә дағларын арасында
Тибрин ахдығы јерләр мәним јурдумдур бүтүн».
- 31 Мән ону динләјирдим фикирләр дәрјасында,
Рәһбәрим дирсәјимә вуруб, деди астадан:
«Бу латына чаваб вер, сеч сөзләрин хасындан».
- 34 Артыг мәним чавабым һазыр иди бу заман,
Сөзләrimi тәләсик тәкрат едәрәк бир дә.
Дедим: «Еј руһ, еј дибсиз дәринлијә атылан,
- 37 Сәнин Романијанда һәтта сакит күнләрдә
Үрәјиндә дөјүшләр кедир мүстәбидләрин;
Анчаг ачыг вурушлар инди јохдур о јердә.
- 40 Равенна нечә варды еләчәдир, ол әмин:
Полентанын җарталы орда тутубдур җарар,
О Червијаја гәдәр узадыбдыр шәһпәрин.
- 43 Узун заман җорунан о истинад, о дијар
Ал франсыз тәпәси учалыб җалхан јердә
Инди јашыл пәнчәләр олмуш һаким, һөкмдар.
- 46 О Барбос Верруккјо, онун күчүјү бир дә—
Монтанјенин башына сонсуз ојунлар ачан,
Елә һәмин тикәни чәјнәјир дә, дидир дә.
- 49 Ламоне вә Сантерно үстдәки җалалардан
Инди мејдан охујур ағ рәнкли кербин шири,
Илдә достун ики јол дәјишдирир азындан.
- 52 О җала—о јердә ки, ахыр Савјо селләри
Ғалыбдыр дағ-дәрәләр арасында бир җултәк,
Азадлығла әсарәт җојнудур онун јери.
- 55 Лакин рича едирәм, сән кимсән, сөјлә көрәк;
Мән вердим чавабымы сөзсүз, итаәт илә,
Дүнјада сәндән дә бир хатирә җалсын кәрәк».

- 58 Алов эсди, титрэди эввэл өз адәтилә,
Сонра да ағыр-ағыр о диш-диш зирвәсини
Јелләјиб верди чаваб алов тәбиәтилә:
- 61 «Билсәјдим ки, бурада динләјәчәк сәсини
Јенә нурлу аләмә гајыдачаг бир адам,
Титрәтмәзди аловум нуруну, шә'ләсини.
- 64 Анчаг буну билирәм, буна гәтидир инам,
О ишыглы дүнјаја бурдан олмаз бир дәнән,
Мән ејбдән горхмајыб чаваб гајтармалыјам.
- 67 Гылынч јох, монах ипи бағладым белимә мән,
Инандым ки, чатарам али бир сәхавәтә;
Бу инамым һәјата кечәчәк иди һөкмән,
- 70 Әкәр бир күн баш кешиш күнаһа, гәбаһәтә
Мәни сөвг етмәсәјди (сөнсүн талә күнәши!);
Нечә олуб—гулаг ас бу гәмли һекајәтә.
- 73 Әмрүмүн илк чағындан һәјатымын кәрдиши,
Кедирди өз јолујла өтүб кечән илләрдә,
Шир хаσιјјәт дејилдим, түлкүлүкдү вәрдишим.
- 76 Мәнимчүн ајдын иди кизли, сирли дилләр дә,
Ишләдирдим һијлә, фәнд кејфим истәјән гәдәр;
Әмәлләрим мәшһурду һәтта узаг елләрдә.
- 79 Елә ки, баша дүшдүм артыг кифајәт едәр—
Чатмышам һәр арзума, бу ан агил адамлар
Дајаныб дурмаз әсла, көчүнү јығыб кедәр,
- 82 Мәни чәзб едәнләрдән үз чевирдим һәр нә вар;
Күл башыма! Етсәјдим төвбә дәриндән-дәрин
Әмүрлүк хилас олуб, газанардым е'тибар.
- 85 О биринчи рәиси јени фарисејләрин
Латеранын олдуғу јерләрдә вурушанда,
Үзәринә гошунла кетди хачпәрәстләрин,
- 88 Онлар күнаһсыз иди Акра алынан анда,
Онлар нә сарасинләр, нә дә јһудиләрди
Ки, алвер еләсинләр мүсәлман торпағында,

- 91 Өз жүксөк мәнсәбинә, мүгәддәс һәр нә көрдү
Һамысына—мәним дә мүти олан рүтбәмә,
Инамыма—һәр шејә нифрәтлә үз чевирди,
- 94 Константин нечә ки, тутуларак чүзәмә,
Силвестри кәтиртди Сиратт тәрәфләриндән,—
О да мәни чағырды, дүшүнүрмүш сән демә
- 97 Онун ловға одуну сөндүрәрәм тәкчә мән;
Динләдим, билмәјирдим нечә едим е'тираз:
Елә бил сәрхош иди о мәнән хәһиш едән.
- 100 О мәнә сөјләјирди: «Горхма, чәсур ол бир аз,
Пенестрино кими вер јалһыз мәсләһәти,
Кимсә сәни бу ишдә кұнаһкар чағыраммаз.
- 103 Истәсәм ачарам да, бағларам да чәннәти;
Әбәс алмамышам мән ики ачар; онлара
Мәнән әввәлкинин чох јохду һүсн-рәғбәти».
- 106 Дәлилләр әл-голуму мөһкәм тутду бу ара,
Даһа суса билмәдим, она сөјләдим белә
«Сән ки, гәләм чәкирсән батдығым кұнаһлара,
- 109 Онлары газанмышам сәнин ирадән илә,—
Көрүм сәнин вә'дләрин бол олсун әмәлиндән,
Мүгәддәс тахт-тачда бағи оласан һәлә».
- 112 Франсиск дә далымча учурду өләндә мән,
Лакин гара бир мәләк онун јолуну кәсди,
«Мәнәм онун саһиби—деди—она дәјмә сән.
- 115 О мәним гулларыма гошулсун, даһа бәсди,
О күндән ки, верибдир мәкрли бир мәсләһәт,
Сачлары чајнағыма кечмәјә чох тәләсди;
- 118 Инди төвбә етмәсә бағышланмаз о, әлбәт,
Кұнаһа бата-бата төвбә мүмкүн дејилдир,
Буну дүшүнмәк һәтта гәбаһәтдир, гәбаһәт».
- 121 Бөјүк аллаһ, мән нечә әсдим, титрәдим тир-тир,
Елә ки, о сорушду, јапышараг јахамдан:
«Мәним дә мәнтигим вар, буну дүшүндүнмү бир?»

- 124 О Миносун јанына апарды; Минос бу ан
Гујруғуну долады күрәјинә сәккиз гат,
Һәтта, ону гәзәблә дишләјиб ачығындан,
- 127 Деди: «Кизли јандыран ода ону дәрһал ат!»
Будур, көрдүјүн кими, мәһв олурам бурда мән,
Бу аловлу палтарда кәзирәм гәмли, һејһат».
- 130 Данышыб маһәрасын, алов сүтуну фөврән
Бизи тәрк етди кетди әзаблар гучағында,
Тикантәк бујнузујла тә'зим едиб јенидән.
- 133 Кедирдик рәһбәримлә һасарын ғырағында,
Јарған үстә асылан гүббәнин алтында биз,
О јердә ки, ајрылыг тохуму салдығындан
- 136 Күнаһкарлар мин әзаб топлајыр фәсиләсиз.

ИҶИРМИ СӘҚҚИЗИНЧИ НӘҒМӘ

- Ше'р бир јана галсын, адичә сөзләр илә
Бизим о көрдүјүмүз јаралары, ганлары
Ким тәсвир едә биләр мин јол даныша белә?
- 4 Һансы дил олса чашар, сөјләјәр һәдјанлары:
Чох дардыр дүшүнчәмиз, бизим сөзләримиз дә
Габил дејил өзүнә јерләшдирә бунлары.
- 7 О кәдәрли Пулјада, вуруш кедән о дүздә
Тројалылар илә интәһасыз дөјүшдә
Бүтүн гана батанлар јығылса мин дә, јүз дә
- 10 Һәмин о адамлар ки, бу ганлы кешмәкешдә
Худбинләрә үзүклә хәрач верди о ки вар,
Ливинин тәсвирләри һәгигәтдир бу ишдә;
- 13 Руберт Квискаринин дәстәси илә начар
Вурушмаға киришән мүсәллаһ әскәрләр дә,
Пулјалылар алдадыб зәрбә вуран адамлар,

- 16 Инди Чепераноја јахын олан бир јердә
Сүмүјү газыланлар; о кәләкбаз Аларын
Талјакоссо јанында басдығы һәр нәфәр дә;
- 19 Шил-шикәстләр, бәдәни јүз тикә оланларын
Һамысы кәлсә јенә бу Доғгузунчу хәндәк
Дәһшәтлидир, ағырдыр һамысындан онларын.
- 22 Биринин ачылмышды ортасы мағаратәк,
Јарылмышды ағзындан иј сачан јерә гәдәр,
Белә дәрин олмур һеч диби дүшән бир чәлләк.
- 25 Бағырсаг салланырды дизләриндән сәрасәр,
Јејиләнләр нәчисә чеврилән јердән фәгәт
Онун ијрәнч үрәји көрүнүрдү јекәпәр.
- 28 Елә ки, о заваллы көрдү мәни нәһајәт,
Аралады әлилә гана батмыш синәсин,
Деди: «Бир көр нә шәклә дүшүб бу үз, бу сифәт!
- 31 Көр нә ејбәчәр олуб Мәһәммәдин чөһрәси!
Гаршымдакы Әлидир, будур, инләјиб кедир,
Онун ики һиссәјә парчаланыб кәлләси.
- 34 Јахында, ја узагда олана нәзәр јетир—
Инсанар арасында ајры-сечкилик, нифаг
Салдыгларыјчүн онлар кечир гылынчдан бир-бир.
- 37 Архада исә иблис гәзәблә бојланараг
Бизи шикәст еләјир, кечмәјә вермир мафар,
Үлкүчүнүн алтында јығыб галаглајыр бах,
- 40 О кәдәрли јолларын дөнкәсиндә һәр нә вар;
Иблис белә едир ки, она чатынча јенә
Сағала билсин тамам вурдуғу бу јаралар.
- 43 Сөјлә, кимсән сән өзүн, галхыб сәддин үстүнә
Сәрт бахышла бахырсан? Јохса горхурсан белә
Күнаһынчүн о дибдә чәза вериләр сәнә?»
- 46 Чаваб верди рәһбәрим: «Јох, о өлмәјиб һәлә,
Күнаһы кәтирмәјиб ону јерин алтына;
О көрә билсин дејә һәр шеји көзләријлә

- 49 Тале мәни—өләни бәләдчи вермиш она,
Кәздирим Чәһәннәмдин ичини дөврә-дөврә;
Мәни көрдүҗүн кими инан, әмин ол буна».
- 52 Руһларын жүздән чоһу даҗанды бирдән-бирә,
Ешитчәк, чыхды јаддан чәкдикләри дәрд, кәдәр,
Һәрәкәтсиз көзүнү мәнә зилләди һәрә.
- 55 «Чәһәннәмдән сонра сән күнәши көрсән әкәр,
Долчиноја сөјлә: о, тәдарүк етсин бары,
Тәләсмәсин мәнимлә даҗанмаға бәрәбәр,
- 58 Көрсүн еһтијатыны гар өртмәмиш јоллары,
Белә олса ону тез һагламаз мәғлубијјәт,
Новарлылар мүнтәзир көзләјир јаған гары».
- 61 Сөзләринә бу сајаг хитам верди Мәһәммәд,
Бундан сонра ирәли аддымлады о анчаг,
Дүзәләрәк јолуна чыхыб кетди нәһајәт.
- 64 Бир башгасы бурунсуз, өзү дә ки, тајгулаг,
Елә бил низә илә дешилмишди хиртдәји,
Чапылмышды алны да, јол үстүндә дүрараг
- 67 Бу мисилсиз сөзләрдән санки долду үрәји.
Нәфәсинә күч верди, боғазы тамам ал ган,
Гәрибәјди сөзләри ган ичиндән демәји;
- 70 О, үз тутуб сөјләди: «Сән еј күнаһсыз инсан,
Мәни алдатмајырса бу заһири көркәмин
Сәни латын тәрәфдән таныјырдым бир заман;
- 73 Пјер да Медичинајам, јадында галар јәгин,
Верчелли диварлары јанындан башлајараг
Кедир Маркабојадәк көзәл дүзәнлик—һәммин
- 76 О јердә сән Квидо әфәндијә де анчаг
Бир дә Анчолеллоја—Фанонун бу мәрд, көзәл
Адамларына сөјлә:—бу сөз јаландан узаг,
- 79 Онлары Каттолики јахынында әлбәәл
Ријанын нөкәрләри денизә итәләјәр,
Бах, о дөнүк мүстәбид буна гол гојуб әввәл.

- 82 Киңрдән башлајараг та Мајоркаја гәдәр
Нептун көрмәјиб һәлә белә гара рәзаләт,
Бу чүр вәһшиләшмәјиб јунанлар, јолкәсәнләр.
- 85 Бир әјрикөз јыртычы икисин дә нәһәјәт
Чағырачаг јанына куја ади сөһбәтә;
Гоншуларым өмүрлүк көрмәк истәмәз фәгәт.
- 88 Онун үзүнү; оса саһибдир әјаләтә.
Еһтијач олмајачаг Фокарада гәтијјән
Әһд-пейман етмәјә, дуаја, ибадәтә».
- 91 Чаваб вердим: «Дөнәндә ишыглы дүнјаја мән
Сәндән јетирим дејә чанлылара бир хәбәр,
Де: о көзләр киминди, һәм дә хәстәдир дејән?»
- 94 Бу вахт о, јолдашынын чәнәсиндән бир төһәр
Јапышараг күч илә ајырды чәнәсини,
Гышгырды: «Бах, о будур, инди сусур бихәбәр.
- 97 Бу говулмуш, дағытды Сезарын шүбһәсини
Дејәндә бу сөзләри: «Силаһланыбса адам,
Кәрәк әлдән вермәсин фүрсәт дәгигәсини».
- 100 Нәзәр саланда көрдүм о дил карыхыб тамам,
Курион пәркарды дилдән, варды онда чәсарәт,
Инди о кәсик дили јелләнирди биарам.
- 103 Бу вахт ејбәчәр һала салынмыш башга шикәст
Парчаланмыш әлинин парчасын алыб һәмән
Галдырды, сир-сифәти гана булашды фәгәт,
- 106 Чыгырды: «Ким апарды—о да газанды» дејән
Москаны да јада сал бу адамлар ичиндә,
Шәр тохуму бу доғма јерә о сәпди, бил сән».
- 109 «Сәнин нәслинә өлүм!» Әлавә етдим мән дә
Ағрылар күч кәлдикчә сәрсәмләјирди дејән,
Сағлам ағыл, дүшүнчә галмајырды бәдәндә.
- 112 Адам долу дәрәјә көзүм саташды бирдән,
О гәдәр ағлакәлмәз ишләр көрдүм о јердә,
Бәлкә сөһбәт ачмаздым әсла бу барәдә мән.

- 115 Лакин вичданым мәни сыхыр мәнкәнәләрдә,
Һәгигәт галхананы бизә верән о пәри,
Мәни тәһрик еләјир демәјә бир дә, бир дә.
- 118 Көрдүм, санки инди дә көрүрәм, орда бири
Башсыз иди, кедирди издиһам ичрә бу ан,
Јеријирди гәрарсыз каһ ирәли, каһ кери.
- 121 Бу кәсилмиш башынын јапышыб сачларындан,
Тутмушду фанар кими, баш бахараг кәдәрлә
Бизи сејр еләјирди, инләјирди пәришан.
- 124 О өзү өз јолуна ишыг сачырды белә,
Бу өзү бир сифәтдә икилик дејил мәкәр?
Бу ишләр баш верибдир аллаһын һөкмү илә.
- 127 Көрпү тағлары алтда о дајанды мүкәддәр,
Ајдын ешидим дејә сөзләрини јахындан,
Баш тутдуғу әлини о галдырды бир гәдәр.
- 130 Сонра деди ки: «Әјил, әзаблара бах бир ан,
Нә кәзирсән өлүләр ичиндә белә азад!
Бу чүр ачы әзаблар көрмәмисән јашындан.
- 133 Бир шеј билмәк истәсән әкәр мәнән бу саат
Бертрам де Борнам, фәна ишләри, әлбәт,
Мән өзүм өјрәдирдим крал Иоанна бир вахт,
- 136 Ата илә оғулун арасына әдавәт
Тохуму мән сәпирдим; Авессаломла Давид
Ахитофелдән бу чүр алмамышды мәсләһәт.
- 139 Нифаг салдым гоһумлар арасында мән, ешит,
Елә буна көрә дә бејними бәдәнимдән
Ајырыблар; бу чәза олду һамыја аид,
- 142 Интигамдан јахамы гуртара билмәдим мән».

ИҢИРМИ ДОГГУЗУНЧУ НӘҒМӘ

Бүтүн бу издиһамын көркәми, бу әзаблар
Елә дојдурмушду ки, көзләрим, дүзү мән
Ағламаг истәјирдим дәрдин әлиндән ашкар.

- 4 Веркили динди ахыр: «Нә кәзирсән орда сән,
О җарғанда долашыр җалныз шилләр, шикәстләр
Чәкмәјирсән көзүнү дәринлијин дибиндән?
- 7 Башга җарғанлар сәни чәлб етмирди бу гәдәр;
Ијирми ики милдир бу дөврәнин узуну,
Рухларын һесабыны апарырсанса әкәр
- 10 Алт тәрәфдә һәрләнир ај көстәрир үзүнү;
Кәзиб-долашмағымыз сона җетир нәһајәт,
Ғаршыда башга шејләр чәзб едәчәк көзүнү».
- 18 Чаваб вердим мән она: «Етмәздин белә һејрәт
Билсәјдин диләјим нә, көрмәк истәдијим нә,
Өзүн мәнә бурада көзлә дејәрдин, әлбәт».
- 16 Бу сајаг вериб чаваб мән онун сөзләринә
Сонра дүзәлдим јола, рәһбәримсә габагда,
Мән сөзү тәзәләјиб, әлавә етдим јенә:
- 19 «Кәдәрли көзләрими дикдијим о јарыгда
Јујур күнаһларыны гоһумум, билирәм мән,
Ону ағыр чәзалар салыб әлдән-ајадан».
- 22 Деди: «Фикир еләмә о барәдә наһаг сән,
Үрәјини сыхмасын гој онун дәрди-сәри,
Ону көрмәмәјинлә бир шеј итирмәмисән.
- 25 Мән көрдүм көрпү үстдән, кин ичиндә көзләри
Бармағыны узагдан тушламашыды о сәнә;
Ешитдим адыны да, кимсә чағырды: Чери.
- 28 Башга адам дүшмүшдү о анларда фикринә,
Готфор һөкмдарына дикмишдин көзүнү сән,
Гоһумуну көрмәдин, о чыхыб кетди јенә».
- 31 Дедим: «Мәним рәһбәрим, ону һиддәтләндирән
Бил, гәтл олунмасыдыр; анчаг бу гәтлә көрә
Бир кимсәдән интигам алмадылар гәтијјән,
- 34 Јумадылар ләкәни; онунчүн бир нәфәрә
Бахмадан чыхыб кетди гоһумум чох пәришан,
Доғрусу, мән ачыдым һалына бирдән-бирә».

- 37 Буну дежиб, нөвбәти јарған үстә учалан
Тағын үстүнә галхдыг; ишыг олсајды һөкмән
Бу Кинли Дешикләрин дәринлијиндә галан
- 40 Сонунчу адамы да көрә биләрдик фөврән.
Бәли, көрә биләрдик әзабкеш вар нә гәдәр.
Елә ки, учалыгда дурдуг рәһбәримлә мән
- 43 Үзәримә јағырды лә'нәтләрлә наләләр
Баһарда интәһасыз јаған јағышлар тәкин.
Гулағымы тыхадым, ешитмәјим мүхтәсәр.
- 46 Маремма, Сардинија, Валдикјан тәрәфләрин
Хәстәханаларында јәј од, алов сачанда
Хәстәләр һамылыгча бура јығылса, јәгин.
- 49 Наләләри јүксәләр,—бах, бу мурдар јарғанда да
Еләчә инләјирди; иринли јаралартәк
Үфунәт дә јәјырды наләләр учаланда.
- 52 Јенә дә рәһбәримлә сол тәрәфә дөнәрәк,
Ениб чыхдыг јандакы сәддин үстүнә гоша,
Нәзәрләрим ишләди лап ашағы, дибәдәк.
- 55 Аллаһ гулуна бурдан биз едирдик тамаша,
ләгигәт мәһкәмәси һеч бир аман вермәдән
Сахтакарлара диван тутурду башдан-баша.
- 53 Өлүмә мәһкум олан Екинада гәтијјән
Олмамышды бу гәдәр сонсуз әзаб, әзијјәт
Хәстәлик јәјыланда онун гојнуна фөврән.
- 61 Чор бүтүн чанлылара јетирәндә хәсарәт
Шаирин јаздығытәк—кәләчәк инсанлара
Ғарышгалар нәслиндән һәјат верәндә хилгәт—
- 64 Нечә дәһшәтли иди; лакин баханда бура
Онлары ким бәнзәдәр бу бәлакеш руһлара,
Дәстә-дәстә ја тәк-тәк бурда мәһв оланлара.
- 67 Бир-биринин үстүнә, бир-бириндән кәнара
Онлар јыхылмышдылар; кими тоз ичрә сәссиз
Әзаблар јувасында сүрүнүрдү бу ара.

- 70 Инләјән издиһамда фикримиз, диггәтимиз
Кедирдик аддым-аддым сәс-сәмир чыхармадан,
Бахырдыг бу тагәти кәсилмиш руһлара биз.
- 73 Көрдүм ики нәфәри, чеврилиб бахан заман,
Ики таватәк онлар сөјкәнмишди кәнарда
Күрәк-күрәјә, донуб тәпәдән дырнагачан.
- 76 Биләндә ки, ағасы көзләјир интизарда,
Јахуд јорулдугујчун тәләсик ахшам чағы,
Мөһтәр аты сүр'әтлә гашовлар бу анларда,—
- 79 Бах, о ики нәфәр дә һәмин мөһтәр сајағы,
Кетсин дејә бир гәдәр кичишмәнин һавасы,
Гашыјырды чаныны; онлар ити дырнағы
- 82 Чәкдикчә һеј гопурду бәдәнин һәр парчасы
Ја бычагла, ја да ки, балыгтәмизләјәнлә
Елә бил балыгларын төкүлүрдү ахчасы.
- 85 Рәһбәрим үз тутараг биринә деди белә:
«Еј бүтүн бүкүкләри дидиләрәк төкүлән,
Өз әлијлә әтини гопаран, мәнә сөјлә,
- 88 Бурада һеч бир нәфәр латын көрмүсәнми сән?
Бөјүк зәһмәтләр чәкән, дидиб төкән дырнаглар
Каш һеч заман сынмасын, дуа еләјирәм мән!»
- 91 Чаваб верди: «Гаршында сәнин дуранлар ки, вар
Бәдбәхтләрин икиси дә елә латындыр, фәгәт
Сән өзүн кимсән белә, јагдырырсан суаллар?»
- 94 Рәһбәрим верди чаваб: «Һәр јан олса да зүлмәт,
Бу чанлыјла кедирәм дөврәдән-дөврәјә, бах,
О көрсүн Чәһәннәмдә вар нә гәдәр әзијјәт».
- 97 Онлар бири-бириндән бу вахт ајрылды анчаг,
Титрәјәрәк, әсәрәк бахдылар мәнә сары,
Мәни көрсүнләр дејә һамы чеврилди бу вахт.
- 100 Сонра мүәллимимин мөһрибан бахышлары
Мәнә дикилди; деди: «Соруш һәр нә истәсән».
Һәвәслә гаршыладым мән бу сөзү, гәрары.

- 103 Сөjlәдим: «О jердә ки, доғулдунуз, jенидән
Гоj сизин хатирәниз бәзәк олсун о jерә,
Сиз јада дүшәсиниз көрүм орда дәмәдәм!
- 106 Чәкдиjиниз дәһшәтли, иjрәнч әзаба көрә
Мәним һүзурумда сиз чәкмәjиниз хәчаләт,
Қимсиниз, һардансыныз, гоj чаваб версин һәрә».
- 109 «Мән Арессолујам, бил,—о руһ динди, нәһәјәт,—
Сjендә тонгаллара чатды Алберо мәни,
Бунунчүн дүшмәмишәм зүлмәт аләмә фәгәт,
- 112 Зарафатла мән она демишдим бу чүмләни:
«Истәсәм мән көjlәрә уча биләрәм дәрһал»
Оса керчәк санарағ ушагтәк бу кәлмәни,
- 115 Јалварды ки, ону да өjрәдим, анчағ Дедал.
Ола билмәди бәдбәхт; она оғлутәк бахан
Мәни ода галады, чатыб дәһшәтли тонгал.
- 118 Анчағ кимјакәрәм мән, Минос исә һеч заман
Ишиндә сәһв еләмир, о, мәни буна көрә
Дүз онунчу зиндана көндәрди јанылмадан».
- 121 «Көрәсән тапылармы,—сөjlәдим мән шаирә,—
Бах, бу сiјенлиләрдән даһа позғун чамаат?
Фирәнкләр дә онлара чата билмәз билмәррә!»
- 124 Онун јанындакы руһ чаваб верди о саат:
«Бирчә Стрикканын вар сiјенлијә бәнзәри,
Пулу хәрч еләмәкдә хәсис иди о, һејһат;
- 127 Јахшы тај кәләр она Никколо, о сәрсәри
Өз бағында илк дәфә јалныз о әкди михәк,
Һәм дә саја кәлмирди мәһсулунун гәдәри;
- 130 Бир дә о мәшһур дәстә, Ашанлы Качча керчәк
Орда ичкијә гоjду бүтүн бағы, мешәни,
Аббалјато да орда итирди ағлыны тәк.
- 133 Танымағ арзусунда, фикриндә олсан мәни
Бил, сәнинлә бәрәбәр сiјенлиләрә күлән
Қапоқкјо бах, мәнәм, бу гәм чәкән чөһрәни—

- 136 Диггәтлә сејр еләсән таныјачагсан һөкмән,
Мән о фани дүнјада бир уста кимјакәрдим,
Сән осанса, јәгин ки, хатырында галыб,—мән
- 139 Мин ојундан чыхардым, мејмунчулуг еләрдим».

ОТУЗУНЧУ НӘҒМӘ

Көзәл Семела үчүн Јунона алышанда,
Гәзәбини, кинини төкәндә фивлиләрә,
Бу һисси көстәрмәјә нечә јол чалышанда—

- 4 Афамант да ағлыны итирди бирдән-бирә,
Чаричанын әлиндә көрүб оғулларыны
Онун ағылсызлыгы сығмады көјә, јерә.
- 7 Чар чығырды: «Дурмајын, кәсмәкчүн јолларыны
Ширә, балаларына кәлин бурда тор гураг!»
Сонра исә узадыб чајнаглы голларыны
- 10 О көтүрдү Леархы, һаваја галдырараг
Фырладыб вар күчүјлә көрпәни чырпды даша;
Икинчи оғлу илә ана гәрг олду о вахт.
- 13 Һүнәрин зирвәсиндән Тројаны бирбаша
Учурумун дибинә јуварладанда фәләк,
Мүлк дә, мүлк саһиби дә мәһв оlanda башбаша,
- 16 Әсирликдә, дәрд-гәмин әлиндә Кекубатәк
Биләндә өлдүрүлүб Поликсена; сонра да
Бир оғлу Полидорун мејидини о көрчәк
- 19 Ејбәчәр һала дүшмүш тәлатүмлү дәрјада
Дәрдиндән, ағрысындан иттәк һүрдү, улады:
О итирди ағлыны, дөзмәјиб бу фәрјада.
- 22 Нә троја гәзәби, нә дә фивли инады
Һејванларчүн, ја да ки, инсанларчүн бу гәдәр
Чох дәһшәтли олмады, чох амансыз олмады,—

- 25 Нә гәдәр ки, гаршымда дуран чылпаг көлкәләр;
Ким кәлди дишләјирди онлар ахта донузтәк,
Нәр нә көрүрдүләрсә гырырдылар сәрасәр.
- 28 Бир көлкә Капокконун бојнуну дишләди бәрк,
Јортду ошунла биркә; Капокко инилдәди
Гарныны јахындакы бир чод даша сүртәрәк.
- 31 Әсәрәк, титрәјәрәк о аретинли деди:
«Һамынын зәһләсини төкән, ачыгландыран
Бу Чанни Скиккидир, вәһшиләшибдир инди».
- 34 «Бирдән сәни о бири дишләмәсин чох јаман!
Нә гәдәр о кетмәјиб асан чаваб верәрсән,
Сөјлә мәнә о кимдир?»—белә сорушдум ондан.
- 37 Деди: «Чох гәдим руһу сән—Мирраны көрүрсән,
Ағылсыз гыз зөвгүнү, нәш'әсини шәһвәтин
Өз доғма атасыјла јатанда көрдү, бил сән.
- 40 О ујараг јалана дәјишди сир-сифәтин,
Батды бир күнаһа ки, јох мисли-бәрабәри;
О тәрәфдә гачанса ујдурду вәсијјәтин,
- 43 Гочалмыш Буозаја олмаса да бәнзәри,
О, охшатды өзүнү узанараг јатаға,
Көтүрдү илхыдакы ән гијмәтли көвһәри».
- 46 Нәр ики гәзәбли руһ кедән кими узаға,
Сакитләшди јенидән мәним бахышым, көзүм,
Башладым мән о бири бәдбәхтләрә бахмаға.
- 49 Бири јаман күндәјди—һејрәт көтүрдү бизи—
Гасығындан ашағы кәсиб тулласајдылар,
Бу көркәмдә тулуға бәнзәјәрди о дүзү.
- 52 Јазығын бәдәниндә нә гәдәр ки, ширә вар
Јығылыб ортасына дурғунлашыбды; бахсан
Дејәрсән—гарны он гат башындан бөјүк олар.
- 55 Сусузлугдан дөзмәјиб удгунур заман-заман,
Гыздырмаја, атәшә дүшән адамлар кими
Додағыны дилијлә јалајыр дајанмадан.

- 58 О деди: «Бу һалыма сиздә мараг вар кими,
Һеј бахырсыныз мәнә, өзүнүз сағ-саламат,
Бу кәдәрли дәрәјә кәлибсиз зәввар кими!
- 61 Јазыг уста Адамо чәзаланыр бу саат!
Мән һәфсими сөндүрдүм һәјатда, инди бары
Бир дамчы су тапмырам сөнсүн атәшим, һејһат.
- 64 Јашыл Арно дағындан кәтүрәрәк ахары
Көзәл мәчраларыјла чағлајараг төкүлән
Бүтүн Казентин, онун булаглары, чајлары
- 67 Парлајыр көз өнүмдә, көрдүкчә онлары мән
Саралыб гурујурам дөнүб гуру ағача,
Башга бир хәстәлијим јохдур мәним гәтијјән.
- 70 Орда күнаһ ишләдим, јахаландым ордача,
Һәмин кәләк јеринә мәчбур едибләр мәни
Бахмаға, аһ чәкмәјә, арамым јох бир азча.
- 73 Иоаннын сурәти һәкк олунмуш сиккәни
Ашгар вуруб биабыр еләдим Роменада,
Онунчүн дә тонгалда гојуб кәлдим бәдәни.
- 76 Ијрәнч әмәлләријчүн бурда да дүшдү јада—
Квидо, Алессандро, ја да гардашыны мән
Көрсәјдим, Бранданы бәхш едәрдим дүнјада.
- 79 Бах, бу һавалы кими дурмадан гачыб кәлән
Адамлардан бириси о өзү дејил мәкәр?
Һејним, галха билмирәм, күчүн итириб бәдән.
- 82 Бир дә ки, гарным мәним шишмәсәјди бу гәдәр,
Кетмәли олса идим бир гарышы јүз илә
Мән бу ағыр зәһмәти гәбул едәрдим, әкәр
- 85 Билсәјдим ки, тапарам ону чиркабда белә,
Һәрчәнд бурдакы јоллар, өлчүлсә бу даирә,
Он бир милдир; ени дә чатар дүз јарым милә.
- 88 Мән бу ејбәчәр һала дүшдүм онлара көрә;
Һәр бир флоринаја онларын хәтринә мән
Јорулмадан гатырдым үч гат мис бирдән-бирә».

- 91 «Ики нәфәр көрүнүр галын түстү ичиндән
Саг тәрәфдә сәрилиб һәрәкәтсиз торпаға,
Одур, әлләри дә јаш, кимдир—дедим,—сөјлә сән?»
- 94 Чаваб верди: «Онлары бу чүр јанаг-јанаға
Сөјкәнмиш һалда көрдүм Чәһәннәмә кәләли;
Мәһкумдурлар бу сајаг әбәди узанмаға.
- 97 Бу исә Иосифә бөһтан атандыр, бәли,
О—тројалы јунан јаланчы Синондур, бах;
Онлары јандырыр һеј гыздырманын сәрт әли».
- 100 Елә хәјал еләди, көрүнүр Синон бу вахт
Јанындакы чәнабын јохдур елә ад-саны,
Онун шишман гарнына вурду јумругла: таг, таг.
- 103 Санки нағара сәси кумбулдатды һаваны;
Устаны һали-тәбдән чыхармышды о гәдәр,
Сифәтинә бир шиллә чәкди о нақәһани.
- 106 Деди: «Бахма ки, гарным ағырлашыбса әкәр,
Бәләними һәрләмәк мәним үчүн чәтинди,—
Анчаг лазым кәләрсә зәрбә вурар бу әлләр».
- 109 «Од ичиндән кечәндә—һиддәт илә о динди—
Сәрбәстлик вермирдин һеч о гәдәр әлләринә,
О әлләр пул јығмагда чох чевикди, јејинди».
- 112 Јекәгарын дилләнди: «Бурда һагг вердим сәнә,
Амма тројалыларә јалан чаваб верәндә,
Һаглы көрүнмәјирдин о гәдәр дә сән мәнә».
- 115 Јунан деди: «Мән сөздә, сән исә иш көрәндә
Алдатдыг! Мән мәшһурам чәми бир чинајәтлә,
Сәнсә шејтаны белә кечмисән ишләриндә!»
- 118 Шишмангарын сөјләди: «Өл бурда гәбаһәтлә,
Андын позан, үстүнә јағсын бүтүн чәзалар,
О ат сәһбәтини дә, јеридир, бир јад елә».
- 121 Синон деди: «Сәнисә боғсун ијләнмиш сулар,
Сусузлугдан јанасан, гурујасан тамамән,
Гарнын даһа да шишсин, дағ бојда олсун јассар!»

- 124 Пулкәсэн дилә кәлди: «Елә әввәлдән дә сән
Бәғазыны җыртардын налаҗиг сөзләр илә;
Җарным шишсә дә судан, доғрудур, сусузам мән,
- 127 Сәнин исә беҗнини дағлаҗыр көзләр илә
Сусузлуг; сән Нәркизин күзкүсүнү һазырсан
Су билиб җалаҗасан диллә јох, көзләр илә».
- 130 Мән онларын сөзүнү динләјәркән бу заман,
«Бунларда нә көрмүсән?—деди мәнә рәһбәрим—
Аз галыр ки, лап сәнә ачығым тутсун, инан».
- 133 О гәзәбли аһәнклә дејәндә бу сөзләри
Күнаһ ишләмиш кими бахдым она мән анчаг,
Лап инди дә бүрүјүр мәни хәчаләт тәри.
- 136 Гәмли јухулар көрән адам елә бу саҗаг
Рәјада арзулар ки, бунлар јуху ола каш,
Јухуну керчәк илә салар даим башаҗаг—
- 139 Мән дә белә, дуалар додағымда олду даш;
Дедим көрүб дуамы мәни бағышлар: фәгәт
Демә бағышлаҗыбмыш, һаһаг имийш бу тәләш.
- 142 «Даим бөјүк күнаһы јујур кичик хәчаләт,—
Белә деди рәһбәрим.—Бизим дүшүндүјүмүз
Сәни усандырмасын, гој вермәсин әзијјәт.
- 145 Бил ки, көзүм сәндәдир кедәндә бу јолу биз,
Бәлкә сәнин ашағы дикиләчәк башын да,
Давакарлар јенә дә чағырачаг шүбһәсиз;
- 148 Динләмә: рәзаләт вар онларын чағрышында».

ОТУЗ БИРИНЧИ НӘҒМӘ

О дил чалмышды мәни бир әф'н илан кими,
Ағрысындан рәнким дә дәјишмишди бир анда,
О дил өзү сағалтды јарамы дәрман кими.

- 4 Дејирләр Ахиллин дә, онун атасынын да
Низәси, лап бу сајаг, әввәл сонсуз ағрылар,
Сонра шәфа севинчи кәтирәрмиш чаһанда.
- 7 Орда ки, гәмли јарған кәмәр кими сарылыр
Дүзәнлијин белинә, биз архасы о јерә
Сүкутун гучағында кедирдик ағыр-ағыр.
- 10 Нә күндүздү, нә кечә, анламырдым билмәррә,
Көзләримсә сечмирди узанан узағлары,
Бу вахт зил шәјпур сәси учалды бирдән-бирә.
- 13 Күчлүјдү, батырырды бу зил сәс гулағлары,
Куја ки, көзлә көрмәк мүмкүндү бу нәфәси,
Нәзәrimi чевирдим мән о сәдаја сары.
- 16 Кәдәрли ворушмада Бөјүк Карлын дәстәси
Мүгәддәс әскәрләри итириб дәнән заман,
Белә горхунч дејилди Орландын чағрыш сәси.
- 19 Бу дәмдә көрүнүрдү зүлмәтин гучағындан
Чәркә илә јүксәлән уча, һүндүр гүлләләр;
«Де, һансы шәһәрди бу, мүәллим?»—сордум бу ан.
- 22 Чаваб верди рәһбәрим: «Сән көзүнү нә гәдәр
Узағлара дикирсән гаты зүлмәт ичиндән,
Бә'зән дә бу адамы алдадыр, ол бахәбәр.
- 25 Буна инаначагсан јахына кәләндә сән,
Көрәчәксән сәһв имиш бурдан вердијин гәрар;
Инди чәлд ол бир гәдәр бу јерләрдән кечәркән».
- 28 Сонра әлимдән тутуб сөјләди о, лүтфкар:
«Сәни горхутмасын гој онларын сир-сифәти,
Сән јахындан көрмәмиш индидән бил ки, онлар
- 31 Азманлар дәстәсидир, гүллә дејилдир гәти.
Онлар гујуда дурмуш, көбәјиндән ашағы
Өртүлүб көрүнмәјир һеч биринин гамәти».
- 34 Бә'зән тамам дағылыр гара булуд галағы,
Думанлар да чәкилир, ајазыјыр бир гәдәр,
Көз сечмәјә башлајыр артыг гараны, ағы—

- 37 Бизи бу чүр бүркүдән кечирдәрәк гәдәмләр
Апардыгча ашагы маңли јоллар илә
Тәшвишим артды, көрдүм јанылмышам сәрасәр:
- 40 Тәпәнин зирвәсиндә Монтеречоне белә
Гүлләләр дөрд јанында көрүнүр лап узагдан,
Бурада да беләчә, дүзүлүб гатар илә,
- 43 Көрүнүрдү галатәк нечә дәһшәтли азмаң,
Онлары чохдан бәри, чахдырыб одлу шимшәк,
Диј салыр ваһимәјә, горхудур бу вахтачан.
- 46 Биринин синәсини, белини гарынадәк,
Бөјүрләрдән узанан әлләрини нәһәјәт,
Артыг сечә билирдим лап ачыг, ајдын, керчәк.
- 49 Нә гәдәр бәдбәхти дә хилас едиб Тәбиәт,
Нә гәдәр дә нәслин о, көкүн кәсиб дүнјада,
Бунлардан Марс өзүнә нөкәр сечмәсин фәгәт.
- 52 О пешиман дејилсә филдә, ја балинада,
Демәли, бу ишдә дә әндәзә вар, өлчү вар.
Демәли, көрмәк үчүн тапылар бир мә'на да.
- 55 Демәли, о јердә ки, идрак олуб һөкмдар,
Ирадәнин кинијлә гүввәнин дә гүдрәти—
Бирләшибдир—о јердә горунаммаз инсанлар.
- 58 Бәнзәјирди о узун, һәм дә енли сифәти
Пјотр килсәсинин јанындакы о таға.
Бу көркәмлә һәмәһәнк көрүнүрдү гамәти;
- 61 Гујланса да ајагы онун һәлә торпаға—
Бир-биринин чијнинә фриزلәрдән үч нәфәр
Чыхса јенә чох галар кичкаһына чатмаға,
- 64 Чијниндән белинәдәк ону өлчәләр әкәр
Отуз ири гарышдан артыг оларды, инан.
«Rafel mai amech izabi almi», бу сөzlәр
- 67 Гопду бир гәзәб илә вәһши додагларындан,
О додаглар әзәлдән бир зәбур сурәсини
Јәгин, бундан да инчә охумамыш һеч заман.

- 70 «Динлә, еј ағылсыз руһ, шејпурунун сәсини
Јахшы олар учалтсан—деди рәһбәрим она—
Гов өзүндән кәнара киини, һәвәсини.
- 73 Кәдәрли руһ, әлини әкәр сүртсән бојнуна
Гајыш үчүн,—биләрсән ишин һәгигәтини—
Көрәрсән өз шејпурун асылыб өз гарнына».
- 76 Мәнә деди: «Көстәрди о, әсил сифәтини,
Әкәр јохдурса инди дүнјада ваһид бир дил
Чар Немвроддур сәбәб, будур онун хидмәти.
- 79 Јетәр, инди онулла данышмаг әбәсди, бил.
О кимсәнин дилини анламады, шүбһәсиз,
Онун да сөзләрини кимсә анлајан дејил».
- 82 Азачыг сола дөнүб давам етдик јола биз,
Бир ох мәнзили гәдәр мәсафәни гәт етчәк
Тапдыг бир башгасыны даһа ири, јөндәмсиз.
- 85 Билмирәм, бу азманы ким бағламышды керчәк.
Сағ әли дал тәрәфдән, сол әлисә габагдан
Бурулуб көндәләни асылмышды, кәмәртәк.
- 88 Доланыр бөјүрләрдән, өртүлүрдү ики јан;
Бојнундан енән зәнчир ачыг бәдән бојунча
Чијиндән узанырды бешинчи бурумачан.
- 91 «Бу ловга зорла чатмаг истәди тахт-тача,
Һөкмдар Дијлә өзү бир күн чыхды вуруша,
Инди гызгын һәвәсчүн әвәз алыр бурдача.
- 94 Бәли, о Ефиалтдыр; нечә заман бир баша,
Аллаһлара һүчума кечәндә ојду рәһбәр,
Инди әлин әбәди тәрпәдә билмәз, һаша»,—
- 97 Сөјләди мүәллимим. Мән дедим: «Олмаз мәкәр,
Инди дә Бриареји—әндәзәсиз бәдәни—
Танымагчүн јахындан көрә билсин бу көзләр?»
- 100 Деди: «Антеј јахындыр, зәнчирсиздир бәдәни,
Нитги дә вар; гәбаһәт дәрәсинин гојнуна,—
О, рәдд етмәз, билирәм,—ендирәр сәни, мәни.

- 103 Адыны чэкдијинсә бурдан узагдыр; она
Ағыр зәнчир вурублар бунунтәк, сәјр елә сән;
Анчаг үзү даһа чох гәзәб сачыр һәр јана».
- 106 Лап әзәл күндән бәри ән күчлү зәлзәләдән
Бу гәдәр дәһшәт илә әсмәмишди гүлләләр,
Мәнә деди: «Сән дә галх»,—сонра тутду белимдән.
- 109 Горхунч анлар ичиндә мән көзләдим бир гәдәр,
Бу горхуда о саат өлүм мәни һагларды—
О мөһкәм зәнчирләри көрмәсәјдим мән әкәр.
- 112 Биз јенә дә кедирдик, зүлмәт бир дәрә варды
Нәһәнк Антеј орадан галхыб дикәлди бу ан,
Божнуидан гуршағына дүз беш әршин оларды.
- 115 «Сән еј мә'шум дәрәнин чәнкәллијиндә дуран,—
Бу дәрәдә гырараг һаннибал дәстәсини,
Ссипион учалды тәләјилә бир заман,—
- 118 Әлинлә парчаладын ширләрин нечәсини,
Сәнин үчүн дејирләр: гардашлары дөјүшә
Апарсајды әкәр о, гәләбә мүждәсини
- 121 Торпағын оғуллары алачагды һәмишә,
Ловға гашгабағыны төкмә, сән бизи апар
Котситин бузлуглара салындығы енишә.
- 124 Тифеј бир дә ки, Титиј узагда дајаныблар;
Мүсафирим сәнә бир төһфә бағышлајачаг,
Әјил, әјмә ағзыны; јанымдакы нәғмәкар
- 127 Сәнин бүтүн дүнјаја шөһрәтини јајачаг;
Нә гәдәр чағрылмајыб хошбәхт дәркаһа, фәгәт,
О сағдыр, узун заман галачагдыр бу сајаг»—
- 130 Белә деди рәһбәрим; көстәрәрәк чәсарәт
Азман ачды овчуну ону көтүрсүн дејә,
О әлин бәрклијинә Алкид дә етмиш һејрәт.
- 133 Овуч раһат көрүндү дејәсән Веркилијә,
Мәнә деди: «Сән дә галх»,—сонра тутду белимдәң,
Зәрбә чалды гәлбими бүрүјән ваһимәјә

- 136 Санки Гаризендаја дајаныб маилиндән
Тамаша еләјирсән, ахыб кәлдији заман
Она тәрәф булудлар елә билирсән ки, сән
- 139 Гүллә инди јыхылар; үрәјимдә һәјәчан,
Бу горхујла бахырдым Антеја башым үстә,
Бу јолу сечмәз идим өзүм үчүн мән инан.
- 142 О бизи учурума гојду еһмал, аһәстә,
О јердә Лүтсифери, Иуданы гојнуна
Алыбдыр гаты зүлмәт. Дикәлди аста-аста,
- 145 О бәнзәјирди бу вахт уча кәми доруна.

ОТУЗ ИКИНЧИ НӘҒМӘ

Дәринликдә говушан јарғанлардан јазанда
Кобуд вә тутгун иди сөјләдијим ше'р дә,
Лакин фикрин мәғзини вермәкчүн бу асанды.

- 4 Инди әввәлки гајда тутмаз бу нәғмәләрдә,
Кәрәк көһнә үслубу бир тәрәфә гојасан,
Әввәлки ше'р дили кара кәлмәз бу јердә;
- 7 Дүнјанын диби һагда сөһбәтә башлајасан—
О гәдәр дә асан иш дејилдир билирәм мән;
Кечмәз бу јердә әсла јазсан «филан-бәсмәкан».
- 10 Амфиона Фивләри тикәндә көмәк едән
Илһам пәриси инди дадыма чатајды бир,
Сөзләрин көмәјилә мә'налар сөјләјәркән.
- 13 Алчаг нәсил, сәнинчүн сөз демәк дә чәтиндир,
Гара тале, каш ки, сән гојнунда тәбиәтин
Јалһыз гојун сүрүсү олуб сүрәјдин өмүр!
- 16 Бүрүмүшдү һәр јери чәһәннәмдин зүлмәти,
Нәһәнкин ајағлары јанындајдыг биз бу ан,
Көзүмсә гајадајды, бирдән артды һејрәтим

- 19 Ешитчәк гышгыртыны: «Нә едирсән, бир дајан!
Башымызда кәзирсән, инди гәдәмини сән
Бәдбәхт гардашларынын кәлләсинә гојурсан!»
- 22 Дуруб нәзәрләрим и кәздирдим әтрафа мән,
Ајағымын алтында кәрдүм донуг бир кәл вар,
Үзү шүшә кимидир, әсәр јохдур ләпәдән.
- 25 Нә Австрја бојунча Дунајда ахан сулар,
Нә дә ки, Танаисин чаглајан далғалары
Бу кәлтәк дона билмир һөкм едәндә шахта, гар.
- 28 Әкәр Тамберник илә Пјетрапана дағлары
Галдырылып јериндән бура атылса бирдән,
Азча чатламаз белә бу кәлүн гырағлары.
- 31 Гурбаға нечә кәлдән башын чыхарыб һәрдән
Јајда сакит оландә һәр тәрәф ахшам чағы
Гурулдасын дејә о, бојланыр нечә јердән,
- 34 Шагылдадыб дишини һачылејләк сајағы
Рухлар елә бахырды бузун ичиндән бизә,
Көјәрмишди онларын һәја јери—јанағы.
- 37 Ајдын көрмәк оларды дајананда үз-үзә
Дишләриндән—сојуғу, көзләриндән—кәдәри,
Онлар әјиб башыны бахмырдылар көз-көзә.
- 40 Нәзәр салдым әтрафа, кәрдүм ики нәфәри,
Гысылмышды елә бил онлар бәдән-бәдәнә,
Һәтта бири-биринә гарышмышды телләри.
- 43 Дедим ки: «Сиз кимсиниз, ачын сөјләјин мәнә,
Сиз еј синә-синәјә дуранлар?»—бу сөзләри
Ешидәндә чеврилиб онлар бахдылар јенә.
- 46 Ағламагдан нечә дә шишмиш иди көзләри,
Фөврән буза дөнүрдү, бахырдым ахан јаша,
Тамам буз бағламышды кирпичләри, үзләри.
- 49 Бир чүт јоғун тир белә бәрк бирләшмәз баш-баша,
Ики кечи бујнузу бујнуза вуран кими
Онлар кәлләләширди гәзәби даша-даша.

- 52 Гулағын дон апармыш бириси һејран кими
Башыны галдырмадан деди: «Нә олуб, нә вар,
Сән бизә һеј бахырсан күзкүјә бахан кими?
- 55 Билирсәнми кимләрдир көрдүјүн бу адамлар:
Онлар доғма гардашды; Бизенсо вадисиндә
Дәдә-бабадан галан вар-дөвләти ихтијар
- 58 Алберто онлар үчүн гојду сон нәфәсиндә;
Бузлара батыб галан онлартәк башга өлү
Тапмазсан сән Қайнин ајры бир кушәсиндә.
- 61 Мордрекин көксүнә санчды Артурун әли
Кешикчиләр өнүндә амансыз низәсини,
Фоккача да өлдүрдү гоһумларыны, бәли,
- 64 Сассол Маскеронинин көрүрсән көлкәсини,
Тосканјада таныныр; һәмми о гардашлара
Әсла тај тутмаг олмаз бунлардан бирчәсини.
- 67 О ки, галды мән өзүм,—гој дејим, бил ашқара,—
Камичон де'Пассијәм, Карлинону бурада
Көзләјирәм, мәнән дә бәдәмәлдир авара».
- 70 Сонра јүз-јүз бузламыш сифәт көрдүм орада,
Һамысынын чөһрәси көпәк үзүнә бәнзәр;
Инди дә титрәјирәм о көл дүшәндә јада.
- 73 О јердә ки, көрүшүр әзаблы гафиләләр
Ора аддымладыгча, гаранлыг сәһрада мән
Шахтаја дүшмүш кими титрәјирдим сәрәсәр,—
- 76 Аллаһын һөкмүләми, јохса ки, тәсадүфән
Башларын арасыјла, јеридикчә, накаһан
Биринин кичкаһына ајағым дәјди бирдән.
- 79 Руһ инләјиб сөјләди: «Нијә тәпик чалырсан?
Мәни итәләмәкчүн кәлмәмисән; бу нәдир,
Сән Монтапәрти үчүн интигаммы алырсан?»
- 82 Сөјләдим ки: «Мүәллим, бурда ајаг сахла бир,
Гој бу мәни гуртарсын шүбһәләр пәнчәсиндән,
Сонра јенә кедәрик көнлүн нечә истәјир».

- 85 Рəһбәр дуруб дајанды; мән исә нәфәсиндән
Пис сөјүшләр јағдыран көлкәјә дедим белә:
«Бу гәдәр кинли, кимсән әзаб мәнкәнәсиндә?»
- 88 Чаваб верди: «Сән өзүн кимсән сөјлә бир һәлә,
Сән еј Антенорада, чанлы адамлар кими,
Үзләри тапдалајан ағыр аддымлар илә?»
- 91 Дедим: «Мән чанлыјам бил, адын јадикар кими
Чәкилсәјди нәғмәмдә, нәсилдән-нәсилә сән
Саначагдын өзүнү јәгин бәхтијар кими».
- 94 Чаваб верди о мәнә: «Истәмирәм, гәтијјән.
Әл чәк, ону дејим ки, сән нашысан көләкдә:
Бу бузлугда көр мәни нәјлә ширникдирирсән!»
- 97 Әл атыб сачларындан тутдум онун үрәкдән,
Сөјләдим: «Ја бу саат сән адыны де мәнә,
Ја да, мөл'ун, сән сачсыз галарсан көләчәкдә».
- 100 Деди: «Сән ки, сачымы дартырсан дөнә-дөнә
Дидиб төксән дә мәни, еләсән дә бәдһејбәт
Инан ки, кимлијими ачыб демәрәм сәнә».
- 103 Јапышараг јалындан, көнлүмдә гәзәб, һиддәт,
Јолурдум чәнкә-чәнкә мән онун сачларыны,
Улајырды, башыны галдырмырды, о, фәгәт.
- 106 Кимсә бағырды: «Бокка, бошла аһу-зарыны!
Онсуз да дајанмадан үјүдүб төкүр чәнән,
Онсуз да чоһ һүрүрсән! Бағла сөз анбарыны!»
- 109 Сөјләдим: «Сатгын алчаг, јетәр, сус, данышма сән,
Бүтүн кұнаһларыны мәним әлимлә инан,
Дүнјада баги гылыб, әрзә фаш едәчәксән».
- 112 О деди: «Кет, нә гәдәр бачарсан сөјлә јалан.
Анчаг данышдыгларын бу дил-дил өтән ки, вар.
Ону да доғру-дүзкүн тәсвир етсин һәр заман.
- 115 О франсыз пулујчун едир бурда аһу-зар.
Дејәрсән ки: «Әбәди бузларын гучағында
Сүрүнәнләр ичиндә Дуера тутуб гәрағ»

- 118 Десәләр даһа ким вар, сөйләжәрсән о анда
Сайдым күнаһкарларын әллисини, жүзүнү,
Ордадыр Беккерија—о бојну вурулан да.
- 121 Орда Чанни Солданјер дөјмәдәдир көзүнү,
Орда бах Ханеллонун, Фаенсин ачарыны
Верән Тебалделлонун көрмәк олар өзүнү».
- 124 Биз чәкилдик кәнара, бу дәм бахышларымы,
Чевирдим буз көлүндә дуран ики нәфәрә;
Онлар бири-биринин кәмирир башларыны,
- 127 Чөрәк кими јејирди гызышыб бирдән-бирә;
Алт дишиҗүлә үст диши санчылыб бәркимишди
Бејин илә боғазын бирләшдији о јерә.
- 130 Тидеј өзү бу гәдәр кинлә кәмирмәмишди
Меналиппин алныны о сон дәгигәсиндә,
Нечә бу тејф о бири кәлләнин үстә дүшдү.
- 133 «Сән еј һејвани кинлә,—дедим өз нөвбәсиндә,—
Гоншусунун башыны чејнәјән, дидиб төкән,
Бу гәзәбин сәбәби ешидилсин сәсиндә.
- 136 Чылғын әдавәтиндә һаглы олсан әкәр сән,—
Биләндә кимлијини, инчидән кимдир сәни,
Нә гәдәр ки, дүнјада өлмәмишәм сағам мән
- 139 Сәнә хидмәт едәрәм, јазарам вагәәни».

ОТУЗ ҮЧҮНЧҮ НӘҒМӘ

Ајыраараг ағзыны ијрәнч ган чанағындан,
Ганлы додагларыны кәмирдији кәлләнин
Түкләринә силәрәк дәһшәтлә, динди бу ан:

- 4 «Үмидсиз бәдбәхтлијин дәрдини сөзүн сәнин
Кәдәрли үрәјимдә чанландырды дүбарә;
Әзабдыр јада салмаг, данышмаг даһа чәтин.

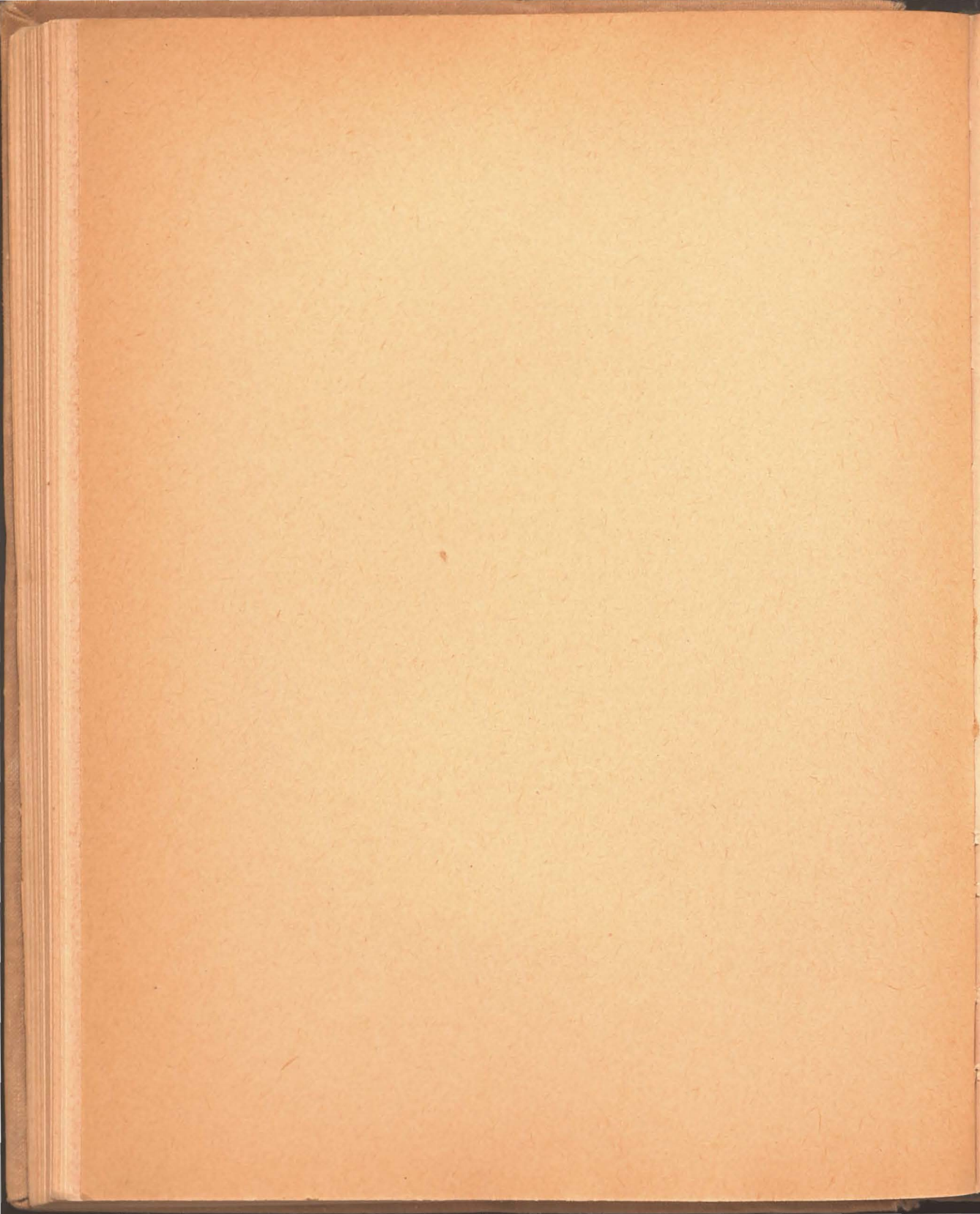
- 7 Бу дүшмән ки, кәмириб инди төкүрәм јерә,
Онун чинајәтини фаш едә билсәм әкәр,
Ачарам һәр бир шеји, батыб гәмә-кәдәрә.
- 10 Бу аләмдән керијә дөнмәмишдир бир нәфәр,
Мәрзи сән нечә кечдин, билмирәм белә кимсән,
Тосканлыја охшадыр сәни дедијин сөзләр.
- 13 Бир заманлар бил, граф Уголина идим мән,
Буса архијепископ Ручери адланарды.
Әбәс дајанмамышыг бурда гардаш кими тән.
- 16 Она мәним гәлбимдә дәрин инам да варды,
Мәни әсир еләјиб о, дөнүк чыхды фәгәт
Сонра исә өлдүрдү,—һамыја ашикарды.
- 19 Лакин кимсә бу һагда верә билмәз шәһадәт,
Нечә дәншәтли олду өлүмүм о заманлар,
Көр о сатгын башыма ачды нечә фәлакәт.
- 22 Орда Ачлыг Гүлләси адланан бир гала вар,—
О галаја нә гәдәр әсир салынды сонра,
Мән дә һәмин гәфәсин көзлүкләриндән начар.
- 25 Тәзә ајы нечә јол көрдүм дүшәндән ора,
Јуху нечә јол мәним көзүмә чәкди пәрдә,
Кәләчәјә ачылан јоллара өртдү гара.
- 28 Рәја мәним көзүмү өртән дәгигәләрдә
Көрдүм о, чанавары балаларыјла баһәм
Луккунун далындакы дикә говур бу јердән.
- 31 Көпәкләр чошдурурду о һијләкәри бу дәм,
Гваланди, Сисмонди, Ланфранки һамыдан
Габагда кедирдиләр, башларында олуб чәм.
- 34 Атаја, огуллара верилмәди бир аман:
Јазыглар еһтијачла јем олду овчулара,
Һәрис дишләр онлара јаман санчылды, јаман.
- 37 Мән ајылдым рәјадан көјләр батмамыш нура,
Һәлә јухулу икән көрдүм дөрд оғлум мәним
Нечә чөрәк истәјир, батараг аһу-зара.

- 40 Бу наладән әсирди, титрәјирди бәләним,
Сән һеч ағламысанмы, сөјлә, бир шејә көрә?
Көзләринин јашыны бу вахт ким сахлајар, ким?
- 43 Оғланларым ајылды; аз галырды сәһәрә,
Јемәк кәтирмәлијди бу вахт зинданбан бизә,
Горхунч јуху јенә дә һакимди фикирләрә.
- 46 Бу дәһшәтли гүлләнин гапысы үзүмүзә
Бир дә көрдүм бағланды; мәним донуг диггәтим.
Дөндү огулларыма, дајанмышдыг үз-үзә.
- 49 Көрдүм даша дөнүрәм, динмәјә јох тагәтим;
Ушаглар инләјирди; Анселмуччо бу ара
Сорду: «Ата, нә үчүн артыр белә һејрәтин?»
- 52 Мән исә ағламырдым; дөнмүшдүм бир лал-кара,
Тәрпәнмәдән јеримдә отурмушдүм бу сајаг,
Кечәдән сүбһә кими, күн доғунча дағлара.
- 55 Елә ки, бир парча нур диварлары ашараг,
Бу гәмли сәрдабәјә ишыг сачды—дуруб мән
Әзиз өвладларымын үзүнә бахдым анчаг.
- 58 Бармағымы дишләдим дәррдән, гәмдән, кәдәрдән..
Сандылар ки, ачындан дишләјирәм мән, дүзү,
Оғланларым галхараг дедиләр мәнә бирдән:
- 61 «Ата, јахшы олар ки, инди јејәсән бизи;
Бу кәрәксиз бәдәни сән вермисән бизә, ал,
Ал онлары керијә, будур әдаләт сөзү»
- 64 Сусдум, үрәкләринә јетирмәмәкчүн завал,
Сүкутта чәкди кетди күнләр дә карваныны.
Торпаг, нә үчүн бизи удмадын онда дәрһал!
- 67 Дөрд күн кечди. Галхараг Гаддо сүздү һамыны,
Сәндирләјиб јыхылды ајағыма, о динди:
«Ата, бары көмәк ет!»—о, тапшырды чаныны.
- 70 Бахырдым, сән нечә ки, дуруб бахырсан инди,
Кечди беш күн, алты күн, бир-биринин далынча
О үч оғлум да белә нөвбә илә кечинди.

- 73 Кор олдум, горха-горха ики күн тэк галынча,
Әлими мејидләрә сүртүрдүм, инләјәрәк;
Ачлыг дәрдә күч кәлиб дөндү ити гылынча».
- 76 Бурда о сусду јенә, көзләрини әјәрәк,
Тәзәдән о кәлләни башлады кәмирмәјә
Чејнәди сүмүкләри, дишләри ит дишитәк.
- 79 Еј Пиза, гој ар олсун о фүсункар өлкәјә,
Ки, орда si—сәсләнир! Сәнин чәзаны әкәр
Кечикдирсә гоншулар—сәнә чәзадыр дејә
- 82 Капрара вә Горгона һәрәкәт едиб јексәр
Арно чајын ағзыны гапасын, дашсын сулар,
Алчаг адамларыны богсун дәһшәтли селләр!
- 85 Бу граф Уголино, лап дејәк бу бәдәфкар,
Гәсри сатанда ујду, кетди намус да, ар да,
Ахы оғданларынын бурда нә тахсыры вар!
- 88 Бәли, күнаһсыз иди Фивләри гуранлар да,
Угуччонә өзү дә кәнч Бригата илә,
Адлары бу нәғмәмдә јанашы дуранлар да.
- 91 Биз јенә дә кедирдик енишли бир гат илә,
Күнаһкарлар узаныб далүстә бирәр-бирәр,
Бузлар мәнкәнәсиндә сыхылыб дәһшәт илә.
- 94 Онларын буз өртүјү галын иди о гәдәр
Ҷанларынын ағрысы чыхмајырды дишары;
Онлар истәсәләр дә аглаја билмирдиләр—
- 97 Чүнки ахдығы андан көзләринин јашлары
Гашын, кирпијин алтда донурду, олурду буз,
Бүллур бир нигаб кими өртүрдү көз-гашлары.
- 100 Сојугдан олса белә тамам һиссиз, дүјгүсүз
Бүтүн көз гапагларым, бүтүн алным, сифәтим,
Мәнә елә кәлди ки, тәәччүб етдим һәнүз,
- 103 Дәјди мәним үзүмә бир күләк һәрәкәти.
Сорушдум ки: «Мүәллим, де һардандыр бу күләк?
Бурда әбәди донмуш бухарын һәрарәти».

„Чөһөннөм“, VIII һөғмө.

- 106 Деди: «Гаршыда јер вар, биз ораја чатантәк,
Сән өзүн көрәчәксән, биләчәксән бу сирри—
Нијә чөвлан еләјир һава бу чүр әсәрәк».
- 109 Зүлмәтин, сал бузларын әсирләриндән бири
Бағырды: «Еј бураја кәләнләр, сиз нә гәдәр
Қинлисиниз, сечибләр сизин үчүн бу јери,
- 112 Көзүмдән буз өртүјү галдырсаныз сиз әкәр
Кәдәрим көз јашымла төкүләр килә-килә,
Јенә шахта вурачаг өртүләчәк бу көзләр».
- 115 Дедим: «Сәнин көзүнү ачарам бир шәрт илә:
Сөјлә ким олдугуну; әкәр дәнсәм сөзүмдән
Сәнин кими бузларын алтында галым белә!»
- 118 «Раһиб Алберигојам—деди—таны үзүмдән,
Вердим бир вахт мејвәни чинајәт нијјәтилә,
Бурадаса дәјишдим әнчили хурмаја мән».
- 121 «Мәкәр сән дә өлмүсән?»—сорушдум һејрәт илә.
О чаваб верди белә: «Нәсиб дејилдир мәнә,
Чисмими чанлы көрәм һамынын адәтилә.
- 124 Бурада—Толомејдә гајда вар, дејим сәнә:
Атропос гылынчыны гејзлә чалмамышдан
Көрүрсән ки, руһ бирдән кетди јерин тәкинә.
- 127 Көзүмдән буз өртүјү ачыб чыхардан заман,
Бу ишин версин дејә сәнин көнлүнә ләззәт,
Буну бил ки, хәјанәт баша чатдымы, о ан,
- 130 Мәним кими, үрәјә иблис кирир, нәһајәт,
Бәдән өз көч тәблини чалачағы күнәдәк
Шејтан үрәкдә галыр, ејләмә буна һејрәт.
- 133 Сонра да руһ гујунун дибинә дүшәнәдәк
Чох заман бәлкә өлү сәјмырлар һеч онлары,
Одур, мәним архамда бузларда титрәјәнтәк.
- 136 О дүнјадан кәлмисән, билмәлисән бунлары:
Онун ады Бранка д'Орјајды; бир јердә
Биз кечирдик онунла илләри, заманлары».

- 139 «Һәгигәт көрмәжирәм дедијин бу сөzlәрдә—
Бранка д'Орја сағдыр.—Она дедим мән белә—
Кејинир-кечинир дә, јатыр, јејир, ичир дә».
- 142 Чавабымда руһ деди: «Микеле Санке һәлә
Торпагдан ајрылмамыш, һәлә гајнар гәтрәна
Кедиб јетишмәмишдән өзү-өз гәдәмилә,
- 145 Бу Бранка д'Орја бәдәниндә шејтана
Јер верди гајдасынча гоһумујла бәрабәр,
Һәмин гоһумујла да чатды шөһрәтә, шана.
- 148 Инди узат әлини көзләрим, ач, јетәр!»
Мәнсә дөндүм сөзүмдән, ачмадым көзләрини,
Онунла бу рәфтары өзүмә билдим һүнәр.
- 151 Сиз еј кенујалылар, сиз һәја әсәрини
Гәлбиниздән атлыңыз, бу нәслиниз нечин дә
Мәһв олуб, тәрк етмәјир торпағын үзәрини?
- 154 Романлы бир алчаға, бајаг бурдан кечәндә
Раст кәлдим, көрдүм дуруб јанында сиздән бири—
Руһу чохдан Қотситдә батыб сулар ичиндә,
- 157 Бәдәнисә дүнјада алдадыр нәзәрләри.

ОТУЗ ДӨРДҮНЧҮ НӘҒМӘ

„Vexilla regis prodeunt inferni—
Сөјләди мүәллимим—гаршы тәрәфдән кәлир,
Гаранлығын ичиндә бәллә онун јерини».

- 4 Елә ки, көз өнүнә думан кәлир, чән кәлир
Јахуд көјүн үзүнү өртүр алагаранлыг,
Узагдакы көрүрсән дәјирманын пәриди́р,
- 7 Гәви нәһәнк көзүмә бу чүр дәјди бир аңлыг.
Мән кечи́б рәһбәримин кизлә́ндим архасында,
Әсән күчлү күләкдән аманда олум артыг.

- 10 Чатмышдыг бир јерә ки, бузларын арасында
Руһлар чөпдү елә бил, санчылмышды бузлуға,
Демәјә дә горхурам, дәһшәт вар мә'насында.
- 13 Узанмышды кимиси, кими дуруб ајаға,
Донмушду бу һалдача кимини дә сифәти;
Кимиси дә бүзүлүб дөнмүшду бир јумаға.
- 16 Мүәллимим кедирди кәсиб сөзү-сөһбәти,
Мәни бир аз ирәли итәләди јеримдән,
Истәјирди бир заман көзәл олан гамәти,
- 19 О чөһрәни јахындан дајаныб сејр едим мән.
Сөјләди: «Бах, Дит будур, кәлиб чатдыг о јерә,
Инди кәрәк говасан гәлбиндән горхуну сән».
- 22 Неч сорушма, охучу, һачәт јохдур сөзләрә,
Елә чәгин иш дејил бу һалымын тәсвири:
Сојумушдум бүсбүтүн, тагәтсиздим билмәррә.
- 25 Доғрусу, бу анымда нә өлүјдүм, нә дири;
Өзүн дүшүн, охучу, јарыөлү, јарысағ
Вәзијјәтә дүшмәјин нечә олур сәмәри.
- 28 Әзаблар дијарынын һөкмдары галхарағ
Чыхмышды буз ичиндән синәсиндән јухары;
Див мән бојда оларды бу көркәминдә; анчағ
- 31 Лап див бојда оларды Лүтсиферин голлары;
Бузлара батыб галан һиссәсилә бәрабәр
Нә бојдајды, охучу, тәсәввүр елә бары.
- 34 Јарадана бахыбса бу бахышла о әкәр,
Олубса белә горхунч, бу гәдәр дә бәдһејбәт,
Онулла башланыбдыр демәк илк фитнә, илк шәр.
- 37 Бүрүдү бирдән-бирә мәни тәәччүб, һејрәт:
Онун үч үзү варды, үч сифәт бир бәдәндә.
Бири гаршы тәрәфдә—гырмызыјды бу сифәт.
- 40 Чијинләри үстүндә көрүнүрдү дөнәндә
Бир-бири илә гоншу ики гәзәбли чөһрә,
Онлар бирләширдиләр сач алтда пејсәриндә.

- 43 Санки ағ илэ сары гарышараг бир јерэ
Чәкилмишди сағ үзә; сол үзүн рәнки гара
Бәнзәјирди Нил үстә јашајан һәбәшләрә.
- 46 Чөһрәләрин алтында мән чүт-чүт ганадлара
Бахдым, нәһәнк гушларын ганадыјды елә бил,
Белә ири јелкәни сахламаз вурсан дора.
- 49 Ләләксизди, дејәрдин јарасадыр, гуш дејил,
Һәмин јекә ганадлар чијнини тәрпәдәркән
Говурду зүлмәт боју үч тәрәфә күчлү јел,
- 52 Котситин кур сулары бундан донурду феврән.
Алты көз јаш төкүрдү, үч ағыз дајанмадан
Ганлы су ахыдырды, сејр едирдим буну мән.
- 55 Үчү дә кұнаһкара тутурду горхунч диван,
Өз сәмтиндән һәрәси биринин үстә дүшүб
Әзирди; инләјирди кұнаһкар заман-заман.
- 58 Нечә дә горхунч иди габагдакыннын диши,
Елә бил диш дејилди, ити чајнагды онлар,
Күрәкдән әлчә-әлчә дәри чәкмәкди иши.
- 61 «Јухарыда һамыдан чох әзаб чәкән ки, вар
Иуда Искарјотдур; бузлара батыб башы,
Ајаглары бајырда,—динди рәһбәр лүтфкар.
- 64 Онлар исә, көрүрсән, дајаныблар јанашы:
О Брутдур, салланыр гапгара бир ағыздан,
Додаглар араланмыр, о гыврылыр, чалышыр.
- 67 Енликүрәк Кассидир онун өнүндә дуран.
Нә мүмкүнсә бурада—көзүнлә көрдүн ону;
Јахынлашыр кемә дә, кетмәлијик биз бу ан».
- 70 Рәһбәрим вадар етди гучаглајым бојнуну,
Сонра раһатча бир јер, көзәл мәгам сечәрәк
О ә'зәми ганадлар ачан кими бојнуну
- 73 Һәмин түклү бәдәндән рәһбәрим јапышды бәрк.
Тутараг буз бағламыш түкдән синә бојунча
Ашағыја енди о, аста-аста кечәрәк.

- 76 О јердә ки, бөјүрлә кәлиб бирләшир јанчаг,
Биз бәрабәр енәрәк јахынлашдыг о јерә.
Рәһбәрим нәфәс дәриб, олду бу дәм башајаг.
- 79 О тәрсинә дөнәрәк чеврилди бирдән-бирә,
Түкләрин үзәрилә галхды үзү јухары,
Сандым ендији јолла кери дөнүр дүбарә.
- 82 Мүәллимин елә бил кәсилмишди гәрары,
Јорғун адамлар кими деди: «Мөһкәм јапыш сән,
Бу јолла учурумдан чан гуртараг биз бары».
- 85 О јарғандан гајанын үстүнә чыхды бирдән,
Әјләшдирди мәни дә; сонра мәрди-мәрдана,
Гајанын үзәринә галхды дурдуғу јердән.
- 88 Көзләјирдим көзүмү зилләјәрәк Шејтана,
Дүшүнүрдүм нечәјди тәрк едәндә мән буну,
Ајаглары көр инди тирләнибдир һајана.
- 91 Үрәјими титрәдән һиссин нә олдуғуну
О адамлар десин ки, динләјиб һекајәми
Билмәдиләр, јетишир һансы бир һәддин сону.
- 94 «Галх!—сөјләди рәһбәрим,—Узаг јолчулар кими
Инди бизи көзләјир сонсуз, эзаблы јоллар,
Күнәш ики саатдыр нурландырыр аләми».
- 97 Бир кашанә гојнунда тутмамышдыг биз гәрар;
Бура, әслинә галса, диби әјри-көндәлән
Тәбии зирзәмијди, зәиф иди ишыглар.
- 100 Галхан кими јеримдән: «Мүәллим,—сөјләдим мән,—
Нә гәдәр ки, бурдајыг—мәчһул дәринликдә биз—
Әсрарлы шүбһәләрдән гуртармагчүн сөјлә сән:
- 103 Һаны буз? Дар чөкәкдә о нијә фасиләсиз
Дурубдур башашағы? Күнәш һансы јол илә
Көј үзүндән кечәрәк едир кечәни күндүз?»
- 106 Деди: «Зәни еләјирсән јохса сәнинлә һәлә
Дүнјанын мәркәзиндә дајанмышыг биз јенә,
Орда ки, див түкүндән тутмушдум бу әлләрлә»

- 109 Биз енѳркѳн елѳјди, бѳлли олсун бу сѳнѳ,
Фѳгѳт лѳзым иди бил, ѳзаблар ахыб кѳлѳн
О нѳгтѳдѳ чеврилиб, јолу дѳјишмѳк мѳнѳ.
- 112 Башын ѳстѳ инди кѳј гѳббѳсидир јѳксѳлѳн;
Бу гѳббѳ учалыбдыр ѳзѳриндѳ аданын,
Онун архасындѳсѳ, билмѳлисѳн буну сѳн,
- 115 Сѳнѳб кетди нѳјѳты кѳнаһсыз бир Адамын;
Чѳдѳккинин о ѳзѳ кичик дѳврѳдир тамам,
О дѳврѳнин ѳстѳндѳ дуруб сѳнин ајѳғын.
- 118 Инди кѳндѳзѳдѳ бурда, орасѳ чѳкѳр ахшам;
Кѳрѳрсѳн ѳввѳлкитѳк бах, бу тѳклѳ нѳрдиван
Санчылыб галмыш белѳ, дѳјаныбдыр биарам.
- 121 О бурајѳ кѳјлѳрдѳн санчылыбдыр бир замѳн;
Бир вахтлар ѳзѳриндѳ чичѳк ачан бу торпаг
Дѳнизлѳрлѳ ѳртѳлѳб, дѳншѳтѳ батыб нѳр јѳн,
- 124 Бизим јарымкѳрѳјѳ сонра да о ашараг,
Бѳлкѳ бурда сѳрѳшѳб дағларын зирвѳсиндѳн,
Јарғанын коғушунда о вахтдан галыб анчаг».
- 127 Велзевулдан аралы бир јол кѳрдѳм орда мѳн,
Ўзундур, пѳрчимлѳниб диварлар бир-биринѳ;
О јола лѳрзѳ дѳшѳр ахан чајын сѳсиндѳн,
- 130 О чај јарыб дашлары ишлѳдикчѳ дѳринѳ
Јухарыдан ашағы тѳшланырды ахары,
ѳјнѳми о гѳдѳр дѳ дѳјмирди кѳзлѳримѳ.
- 133 Рѳнбѳримлѳ бѳрабѳр ашағыдан јухары
Кѳрѳнмѳз јоллар илѳ биз кедирдик бѳрабѳр
Јѳријирдик, ишыглы алѳмѳ чѳтаг бары.
- 136 Мѳн архада кедирдим, мѳндѳн габагда рѳнбѳр,
Јѳридик дѳјѳнмадан, јѳридик нура сары,
Кѳјлѳр кѳзѳллијини кѳрдѳјѳм вахта гѳдѳр;
- 139 Бурдан чыхдыг јѳнидѳн сѳјр едѳк улдузлары.

Ә'Р А Ф

(Тәмизлик)

БИРИНЧИ НӘҒМӘ

Инди көзәл суларчүн галдырырам јелкәни,
Көмим дүшдү нә гәдәр кирдаба, фәлакәтә,
Дөндәрир башга сәмтә ағлымын һөкмү мәни,

- 4 Нәғмәми һәср едирәм икинчи сәлтәнәтә,
О јердә ки, үрәкләр кечәрәк гыл көрпүдән,
Кәлиб дахил олурлар бурда әбәдијјәтә.
- 7 Еј илһам Пәриләри, үз тутурам сизә мән,
Гој ојансын јенидән, динсин чансыз нәғмәләр;
Каллинопа, гәдимдә олан кими, јенидән
- 10 Галхыб өз рүбабыны дилләндирсин бир гәдәр,
Мәнә мусафир олсун, Сағсағана бир заман
О зәрбә ендирәрәк, биабыр етди јексәр.
- 13 Шәргин о интәһасыз көјләриндә алышан
Јагут рәнки көзләри охшајырды гүббәдә,
Нурланмышды дүнјанын илк дајағы бинадан,
- 16 Бу рәнк мәним көзүмү мәст етмишди јенә дә.
О шәфәгсиз дүнјадан мән ајрылыб кәләли
Көзләрим дә, синәм дә ачылырды кет-кәдә.

- 19 Көзэл Зөһрә улдузу—о, мәнәббәт мәш'әли
Нурлатмышды мәшриги шәфәг тәбәссүмүндән,
Бу нур Балыг бүрчүнү еләјирди көлкәли.
- 22 Нәзәрим чевириб бахдым гүтбә тәрәф мән,
Бу гүтб илк инсанлары гаранлыгдан чыхаран
Дөрд улдуз ишығыла олмушду нурлу, рөвшән.
- 25 Санки көјләр севинир, шадланырды бу нурдан;
Сән еј шимал өлкәси, сән еј заваллы дијар,
Башымыз үстә онлар јанмамышдыр һеч заман!
- 28 Көз өнүмдән өтәри кечәндә бу улдузлар,
Көзләрим чевирдим шимал гүтбүнә, орда
Бөјүк Ајы бүрчүнү көрмәк олмурду ашкар.
- 31 Зүһур етди гаршымда бу вахт бир ихтијар да,
Үзүндән охунурду шәрафәти; бу һалы
Дуја билир һәмишә оғулар аталарда.
- 34 Аз гараја чалырды онун бәјаз саггалы,
О түкләр синәсиндә бәнзәјирди далғаја
Узагдан көрүнүрду ики чәркә, һачалы.
- 37 Дөрд улдузун мүгәддәс ишығы о симаја
Сәпилдикчә даһа да бәзәнирди о чөһрә,
Зәни етдим ки, бәнзәјир о үз күнәшә, аја.
- 40 Саггалыны әсдириб, сорушду бирдән-бирә:
«Сиз кимсиниз, ким ачыб сизинчүн бу зинданы,
Дејин, нечә кирибсиз бу гаты зүлмәт јерә?»
- 43 Ордан нечә чыхдыныз? Мәш'әлиiniz бәс һаны,
Парчалаја ишығы чәһәннәм зүлмәтини,
Јерин дибсиз тәкиндән кәлән заман бу јана?
- 46 Јохса сиз Чәһәннәм мин поздунуз адәтини,
Ја бәлкә бу јерләрә, гајда гојулуб јени:
Күнаһкарлар көрмәјә кәлир сәлтәнәтими?»
- 49 Рәһбәрим сејр ејләјиб әзәмәтли көлкәни
Сәсијлә, нәзәријлә, әлләри илә бирдән
Баш әјиб, диз чөкмәјә вадар ејләди мәни.

- 52 Сонра деди: «Кәзмирәм бурда өз рә'јимлә мән.
Көмәк еләјим дејә мәнимлә бир кедәнә
Бир гадын илтимасла ениб кәлди көјләрдән.
- 55 Сән ки, билмәк истәдин јолумуз, гајәмиз нә,
Бу арзун мәним үчүн ганун кими олачаг,
Һәр шеји олдуғутәк ачыб дејәрәм сәнә.
- 58 О өлүм шәрбәтини дада билмәди; анчаг
О гәдәр јахын иди сон дејилән о ана,
Нәсиб олмады она бир дә кери гајытмаг.
- 61 Дедијимтәк, бу чәтин үмидсиз анда она
Көмәкчи көндәрилдим; ону зүлмәт ичиндән
Кечән јолла мән анчаг чыхармышам бу јана.
- 64 Бүтүн күнаһкарлары көстәрдим она, бил сән;
Инди она бурада сәнин нәзарәтинә
Верилән руһлары да көстәрмәк истәрәм мән.
- 67 Нечә кәздик, долашдыг—лүзум јох сөһбәтимә;
Мәнә бөјүк бир гүввә көмәк етди бу јолда,
Һүзурунда јетишдик јолун нәһајәтинә.
- 70 Ону лүтфкарлыгла гәбул елә бу һалда:
О әвәзсиз азадлыг истәди бирдән-бирә,
Һәмин азадлыг үчүн өмүр верилир бада.
- 73 Сән Утикдә дирилик палтарын атдын јерә,
Өлүмү хош төһфәтәк гәбул етдијин заман,
Гијамәтдә јанмаз о, вагифсән бу сирләрә.
- 76 Әбәди ганунлары позмамышыг биз, инан,
О өлмәјиб, сағды, бах, Минос тохунмаз мәнә,
Дөврәм исә о јердир—орда сәнин Марсијан
- 79 Көзү јашлы ибадәт, дуа едир ки, сәнә
Пак руһ, гәбул едәсән. Онун шәрафәтинә
Бурда бизә гаршы сән лүтфкарлыг етсәнә!
- 82 Дахил олаг биз сәнин једди сәлтәнәтинә,
Гәмли көлкәләр ичрә итибсә сөз-сөһбәтин
Марсија үчүн сәни вәсф едәрәм мән јенә».

- 85 Сөjlәди: «Марсијанын үзү, көзү, гамәти
Еләмишди һәјатда мәни елә бигәрар,
Дүзәлтмишдим онунчүн һәр чүр назү-не'мәти.
- 88 Индисә арамызы кәсиб горхунч далғалар;
Кәме'тина олмушам бир дә она гаршы мән,
Е'чазкар бир гүввәдир үрәјимә һөкмдар.
- 91 О көjlәр кәлининин елчисисән әкәр сән,
Бир сөзүн, бирчә кәлмән мәнә кифәјәт едәр,
Бурда тә'риф нитгләри кәрәк дејил гәтијјән.
- 94 Апар онун белинә гамышдан бағла'кәмәр,
Өзүн өз әлләринлә үз-көзүнү ју бу ан,
Елә сил чирк галмасын үзүндә зәррә гәдәр.
- 97 Чәннәт әһлинин о илк гуллуғчусу сајылан
Мәләкләри думанлы көзләрлә гаршыламағ,
Өзүн фикирләш бир аз, јахшы дүшмәз һеч заман.
- 100 Көрдүјүн бу аданы долан, әтрафына бах,
Ашағыда, дәнизин далғасы дөјән јердә
Лилли батағлыг боју гамыш битибдир анчағ.
- 103 Сых јарпағ ағачлар да, көвдәли биткиләр дә
Сөjlәдијим о јердә битә билмәјир әсла,
Далғаја тәслим олмур чүнки онлар һүнәрдә.
- 106 Гајыдаркән дүшүн сиз анчағ башға бир јола;
Күнәш чыхмағ үзрәдир, о, сизә јол көстәрәр,
Онда раһат чыхарсыз сиз бу јамача-јала».
- 109 О гејб олду бир анда; јердән галхыб бир тәһәр,
Көзләрими зилләдим рәһбәримин үзүнә,
Сәссиз сорғу-суала чәкдим ону бир гәдәр.
- 112 О башлады: «Кәл оғлум, кәл далымча сән јенә;
О тәрәфә кедәк биз; һәммин бу јол бојунча
Ашағы енмәлијик биз бу әтәкдән јенә».
- 115 Шәфәғ гаранлыг илә чарпышарағ дојунча
Ону мәғлуб едирди; көзүмү зилләјәрәк
Мән чағлајан дәнизи сечә билирдим анчағ.

- 113 Итирдији дүз јолу јенә тапан адамтәк,
Кимсәсиз дүзәнликлә ениб дүзәлдик јола,
Бу јолу тутдуғујчун санки хошбахтды үрәк.
- 121 Орда ки, шеһ күнәшлә чыхыр чәнки-чидала,
Бир аз артыг јашасын зәиф күләк әсәндә,
Елә ки, аддамлајыб кәлиб чатдыг о јола,
- 124 Шөһрәтли мүәллимим әјиләрәк о дәмдә
Узатды әлләрини шеһли чәмән гојнуна,
Анлајыб һәр бир шеји, јахынлашдырдым мән дә
- 127 Көз јашымла суланмыш јанагларымы она;
Чәһәннәм рәнки олан үзүм онун әлилә
Тәмизләнди; о дүшдү әввәлки рәнкә, дона.
- 130 Чыхыб кәлдик сонра да биз кимсәсиз саһилә,
О саһил көрмәмишди бурда бу вахта гәдәр
Далғаларла гајытсын кери бир инсан һәлә.
- 133 О дејәнтәк, рәһбәрим һөрдү мәнә бир кәмәр.
Јахындакы гамышы гопарыркән јериндән,—
Һејрәт! Мә'чүзәјә бах!—Кечмәмиш санијәләр
- 136 Әвәзиндә башғасы битиб галхырды фөврән.

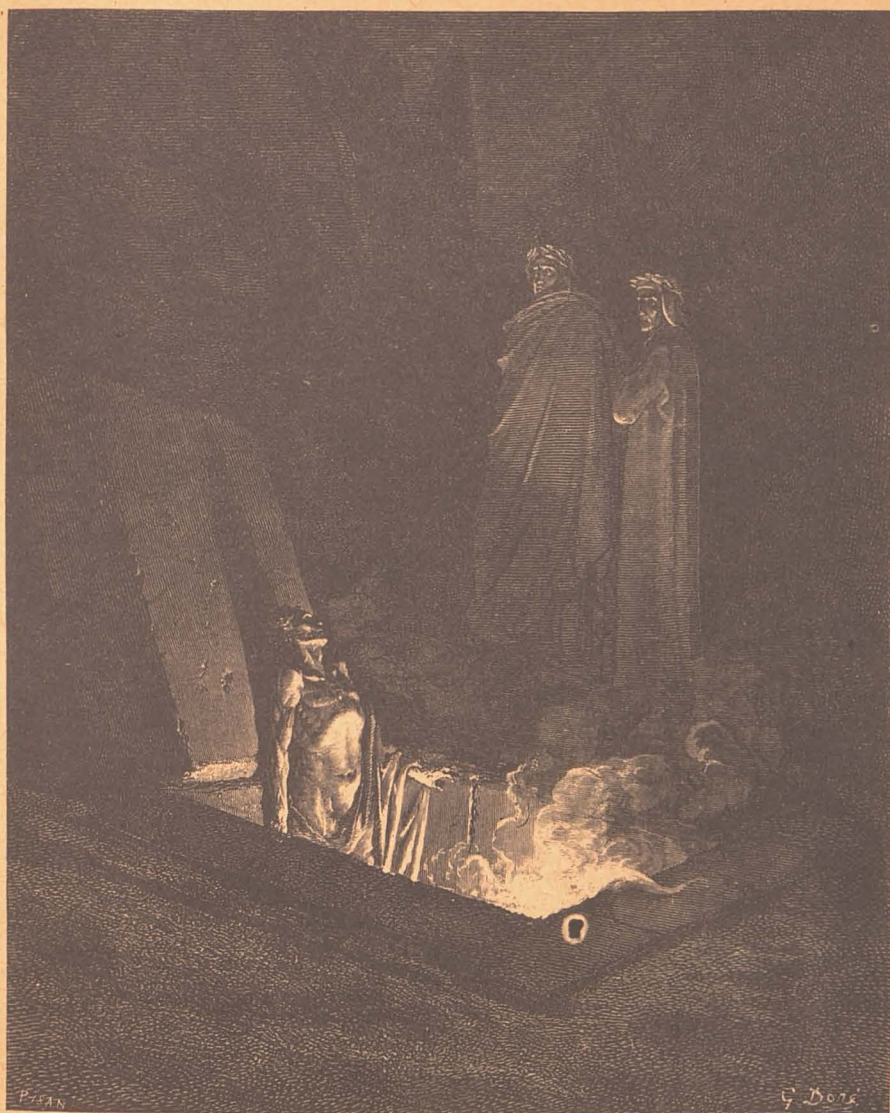
ИКИНЧИ НӘҒМӘ

- Күнәш јахынлашырды артыг көј әјрисинә,
Һәмин о зирвәјә ки, јарымкүнлүк дөврәси
Орда Јерусәлимин енирди гүббәсинә;
- 4 О јандан да кәлирди кечәнин гафиләси.
Әлиндә дә тәрәзи чыхды Ганг суларындан
Ки, күндүзүн үстүндә көрүнсүн гәләбәси.
- 7 Авроранын чөһрәси илкин мән көрдүјүм ан
Чәһрајы рәнкдә иди; инди о ал јанағы
Солғун-сары бир рәнкә салмышды кечән заман.

- 10 Биз јоллар ајрычында дајанмышдыг сүбһ чағы,
Намә'лум јолда азан, кетмәјә атса да чан
Ајаглары галхмајан гәриб инсан сајағы.
- 13 Вахт олур гәрб тәрәфдән галын һава гатындан
Суларын гучағындан гызаранда дан јери
Марс жүксәлир, алышыр, шө'ләләнир рәнки ган,
- 16 Далғалар үзәрилә бу чүр нур шө'ләләри
Шүтүјәрәк кәлирди;—каш јенә јансын белә!—
Сүр'әтинә чатмазды һеч гушун да һүнәри.
- 19 Көзләримн чәкмәмиш су сәһрасындан һәлә
Рәһбәримдән сорушмаг истәдим бу сирри мән,
Нур даһа да парлады, һәм дә чатды мәнзилә.
- 22 Вахт кечди бир гәдәр дә, бу дәм көрдүм ки, бирдән
Е'чазкар ағ парылты јајылды һәр бир јана,
Алтындан башга ишыг чәпәки дүшдү һәмән.
- 25 Динмәјирди рәһбәрим, ајдынды һәр бахана
Кимин иди биринчи нурдакы ағ ганадлар,
О биләнтәк кәмини ким сүрүр бу үммана,
- 28 «Тез ол, чөк дизи үстә!—гышгырыб верди гәрар—
Будур аллаһ мөләји, дајанма дуа елә!
Зирвәдә даһа тез-тез гаршына чыхар онлар.
- 31 Көрүрсәнми, нечә дә о пак бир гүрүр илә
Ганадыјла апарыр бу гајығы һәр јерә,
Нә авар, нә јелкәнә дүјмур еһтијач белә!
- 34 Ганадыны көр нечә галдырыбдыр көјләрә,
Ачылмыш ләләкләри дургун һаваны јарыр.
Әбәдидир ләләкләр, дәјишмир бирчә кәрә».
- 37 Оса һеј ганад чалыр, кетдикчә дә ағарыр,
Аллаһ гушу бу сајаг бизә тәрәф учурду;
Онун парылтысына дөзмүрдү бахышларым,
- 40 Көзүмү јерә дикдим, гајыг јан алыб дурду,
Онда көрдүм бу гајыг јүнкүл иди о гәдәр.
Нә тохунурду суја, нә дә бир из гојурду.

- 43 Дал тәрәфдә дурмушду көjlәр гәввасы һүнәр,
Ондан сөз ачмаг өзү сәадәтдир; чүмләси
Бу е'чазкар гаҗыга јерләшмишди јүз нәфәр.
- 46 In exitu Israēl»—һамысынын нәғмәси
Хорла охунан кими бирләшмишди бир јерә,
Говушурду бу сәсә бир дә зәбур сурәси.
- 49 О, хач хејир-дуасы верди сәрнишинләрә,
Саһилә үз гојдулар, галхыб һамы јериндән,
О исә үзүб кетди гаҗыгла бирдән-бирә,
- 52 Саһилдәки издиһам һејрәтә кәлди бу дәм
Көрән заман өнүндә таныш олмајан јери,
Санки гаршылајырды онлары тәзә аләм.
- 55 Јајылырды һәр јерә күнәшин ал телләри,
Һәмин бу телләр илә көјләрин гүббәсиндән
Оғлаг бүрчү чәкилиб кедирди гәрбә—кери.
- 58 Бу вахт бура јеничә кәләнләр дәстәсиндән
Бизи сүзүб, дедиләр: «Билмирик биз нә тәһәр,
Һансы јолла дырманаг учрумун зирвәсинә».
- 61 Чаваб верди Веркили: «Көрдүјүнүз бу јерләр
Бизә дә таныш дејил, бураја биз өзүмүз
Гәриб кими кәлмишик, һәр бир шејдән бихәбәр.
- 64 Сиздән бир гәдәр әввәл кәлмишик бу јерә биз,
Кечдијимиз сылдырым гаршыдакы јол илә
Тутушдурулса—бу јол ојунчагдыр, шүбһәсиз».
- 67 Көрәндә мән чанлыјам, нәфәс алырам **һәлә**,
Артды јүз гат һејрәти, тәәччүбү онларын,
Ағардылар туш олчаг гәрибә мө'чүзәјлә.
- 70 Әлдә зейтун будағы тутуб кәлән чапарын
Тәнкинәфәс јүјүрүр гаршысына чамаат,
Кәтирдiji хәбәри ондан өјрәнсин бары,
- 73 Бу бәхтијар дәстә дә һәјәчанлы, нараһат,
Унудуб дағ јолуну, арзуланан гисмәти
Дајаныб бахырдылар мәним үзүмә мат-мат.

- 76 Бириси көзлөрүндө лүтфкар мөһөббәти,
Көлирди мәнә тәрәф ағушуну ачараг,
Мәндә дә чошдурурду она гаршы риггәти.
- 79 Аһ, бөдәнсиз көлкәләр! Она јахынлашараг
Көксүмә сыхым дејә мән гол ачдым үч кәрә,
Үчүндә дә голларым синәмә дәјди анчаг.
- 82 Хәчаләтдән гызардым, үз-көзүм батды тәрә,
Көлкә күлүмсәјәрәк кери чәкилди фөврән,
Мән дә онун далынча јеридим бирдән-бирә.
- 85 Руһ ишарә етди ки, она јанашмајым мән;
Асанлыгла таныдым гаршымдакы көлкәни,
Рича етдим бир анлыг кетмә, дур мәнимлә сән.
- 88 О сөјләди: «Һәјатда нечә севирдим сәни,
Руһлар дүнјасында да јенә севирәм елә.
Көзләрәм; анчаг һара кедирсән, анлат мәни».
- 91 Дедим: «Мәним Каселлам, јенидән бура белә
Кәлмәкчүн башламышам бу јолу, бу сәфәри.
Сән өзүн һарда идин бу мүддәтдә, бир сөјлә».
- 94 Деди: «Мәләк апарды көнлү истәјәнләри,
Мәнисә апармады, сахлады хејли мүддәт,
Бундан мән инчимәдим, јохду күсмәјин јери;
- 97 Онун истәји илә бирдир али һәгигәт.
Инди артыг үч ај вар кимин көнлү истәсә
О көтүрүб апарып, чәкдирмәдән әзијјәт.
- 100 Көрүрсәнми, Тибр ахыр гарышыр шор дәнизә,
Орда мәләк чеврилиб кур сулар гәввасына,
Алды бир күн мәни дә, апарды сүзә-сүзә
- 103 Инди ганад ачдыгы сонсуз су сәһрасына;
Соһра да гајыглара отурдур о кәсләри
Ки, онлары Ахерон чәкмир өз далғасына».
- 106 Дедим: «Сәндә галыбса о нәғмәнин әсәри,
О нәғмә ки, говарды бүтүн һәјәчанлары,
Дағыдарды дәрдами онун инчә сәсләри,

„Цөһөннөм“, X нөгмө.

- 109 О нәғмәдән бирини демәмиш кетмә бары,
Мәним јорғун көнлүмә дадлы нәғмә сөјлә бир,
Унудум јердән кәлән дәрди, гәми, губары!»
- 112 «Мәһәббәтин алову һәлә үрәјимдәдир»—
О беләчә севинчлә башлады нәғмәсини,
Бу севинч индијәдәк гәлбин телин титрәдир.
- 115 Рәһбәр, мән, бир дә руһлар онун хошбахт сәсини,
Һәр халы, һәр рәнқини динләјирдик фәрәһлә,
Санки алдыг дүнјанын ән көзәл төһфәсини.
- 118 Биз дајаныб диггәтлә ону динләркән белә,
Накәһани чығырды әзәмәтли ихтијар:
«Нијә кетмәјибсиниз, јубанырсыз сиз һәлә?
- 121 Асудә вахт тапмысыз сизи көзләркән јоллар?
Тәләсин, галхын даға, көзләриниз силинсин,
О көзләр көрмәлидир сурәти-пәрвәрдикар».
- 124 Нечә сәјсәз-һесабыз дәстә-дәстә көјәрчин
Зибилликдә, һәјәтдә ешәләниб јејир дән,
Онлар нәғмәсини дә кәсир бу вахт дән үчүн,
- 127 Анчаг бирдән дағылыб гәфил бир сәксәкәдә:
Димдикләриндән дәни атыб јерә әлүстү,
Учурлар, гуртармаға чанларын тәһлүкәдән,—
- 130 Нәғмәсини еләчә, нашы дәстә дә кәсди,
Набәләд адам кими, дағылыб бирәр-бирәр,
Гаршыдакы учрумун ајағына тәләсди;
- 133 Биз дә јејин көтүрдүк аддымлары бир гәдәр.

ҮЧҮНЧҮ НӘҒМӘ

Елә ки, о дәстәни гәфил горху, һәјәчан
Пәрән-пәрән салараг говду гаја дибинә,
О јерә ки, сынајыр бизи һәгигәт, иман,—

- 4 Өз садиг рəһбəрими тəрк етмəдим мən јенə:
Тəрк етсəјдим тəк-тəнһа нејлəјəрдим орада?
Зирвəјə галхан јолу ким кəстəрəрди мənə?
- 7 Мүəллимим өзүнү данлајырды арада.
Сən еј кунəһсызларын, јахшыларын вичданы,
Јара кими ағрыдар сəни кичик кунəһ да!
- 10 Јејин јериш нə гəдəр пис кəстəрир инсаны,
Кəрдүм ки, аддымыны јавашыдырды рəһбəр;
Күтлəшмиш бејним мəним тапды таб-таваны,
- 13 Һəрис бир əда илə салдым əтрафа нəзəр,
Дəниздən сəмaјадəк дивар кими учалан
О əзəмəтли дағы сeјр елəдим бир гəдəр.
- 16 Архамда шə'лəлəниб гыпгырмызы гызаран
Күнəшин шүалары мənə тохунан кими
Сынырды; кəлкəм јерə сəрилирди бу заман.
- 19 Əтрафы сeјр едирдим мən тəнһа инсан кими,
Горхудан титрəјирдим, санығдым ки, тəкəм мən,
Јалныз мən өз кəлкəми кəрүрдүм бахан кими.
- 22 Дујуб һəјəчанымы һамим сөјлəди бирдən:
«Бу горху, бу вəһимə де һардан тапды сəни?»
Будур, мən јанындајам, тəк дејилсən ахы сən.
- 25 Кəлкə сала билəрди бəдəним; түрбəсини
Брундузи дəфн үчүн кəндəрди Неапола,
Инди о јерлəр удур ахшамын нəфəсини.
- 28 Мən кəлкə салмырамса—һeјрəт етмə бу һала,
Кəјлəрин гатлары да гурулубдур бу сaјaғ,
Кəсиб күнəшин өнүн кəлкə салмырлар əсла.
- 31 Исти, сојуг, дəрд, кəдəр—бүтүн бəлалар анчағ
Тə'сир едир бизə дə—кəрдүјүн бу руһлара,
Гүдрəтин бу һəкмүндən бизсə дүшмүшүк узағ.
- 34 Де, инсан ағлы һара, буну дəрк етмəк һара—
Варлығын үч сифəтдə бирлəшдији о вəһдəт
Куја идрака сығар,—бах јерсиз кəламлара.

- 37 Инсан нэсли, сэнэ бир quia едэр кифајет:
Һәр шеји көрмәјә сән гадир олсајдын әкәр
Кәрәк Мәрјәм кимсәни доғмајајды һеч, әлбәт.
- 40 Мә'насыз арзулары сән көрмүсән нә гәдәр,
Онлар үчүн әбәди әзаба дәнән белә
Арзуну јатырарды бу арзулар, истәкләр.
- 43 Әфлатунла Әрәстун онлардан иди, һәлә
Башга нечәси варды». Кизләјиб гүссәсини,
О сусду, әтрафына бахды күт бир нәзәрлә.
- 46 Гаршыда биз бир дағын маили һиссәсини—
Әтәјини көрүрдүк, учурумлујду; бурда
Кимсә кизләтмәзди өз көнүл ваһимәсини.
- 49 Леричедән Турбијаја кедән вәһши јоллар да
Мүгајисә едилсә бу учурумла, инан,
Раһат бир нәрдиваны о јерләр салар јада.
- 52 Белә деди рәһбәрим дајанараг бу заман:
«Сылдырымдан ашағы елә јер јохму көрән
Ганадсызлар аддајыб, кечиб кедә орадан?»
- 55 Хәјаллар гучағында о, дуруб дүшүнәркән,
Көзләrimi торпагдан ајырмајыб бу ара,
Сылдырымлы гатлара бахырдым диггәтлә мән,—
- 58 Көзләримә көрүндү баханда сол кәнара,
Дәстә-дәстә көлкәләр кәлирди, онлар фәгәт
Шүүрсүзтәк атырды аддымыны јоллара.
- 61 Сөјләдим: «Гов, мүәллим, бу тәлашы нәһајәт,
Инди ки, набәләдсән, танымырсан јолу тәк,
Гој онда бу көлкәләр версин бизә мәсләһәт».
- 64 Рәһбәрим нәзәр салыб, чаваб верди севинчәк:
«Онлар јорғун кәлирләр, биз кедәк ора гәсдән,
Әзиз оғлум, бәләдчи бизә бунлардыр демәк».
- 67 Хејли узагда иди һәммин о дәстә биздән,
Мин аддым да кедиб биз бир даш атсајдыг инди
Кедиб күчлә чатарды даш онлара бу үздән.

- 70 Елә бу вахт дәстәләр кәлиб гајаја синди,
Үзләриндән охунду гәлбләринин һејрәти,
Һамысы дурду бирдән, нә данышды, нә динди.
- 73 Веркили үз тутараг, башлады сөз-сөһбәти:
«Һәгигәт гучагында јатан шанлы дәстәләр,
Сизә лајиг көрүрәм мән дә бу һәгигәти,
- 76 Һагг сизә көмәк олсун, бурда јол варса әкәр
Дејин, галхаг үстүнә сылдырымын о јердән;
Һәр анын да гәдрини кәрәк билсин агилләр».
- 79 Вахт олур ки, гојунлар бир-бир чыхыр гәһәлдән
Көзләрини һамысы зилләјирләр торпаға,
Горха-горха кедирләр ирәлијә бир әлдән,
- 82 Биринчинин даһынча сүрү кедир габаға,
Һамысы тез дајаныр биринчи дурса әкәр,
Өзләри дә билмирләр сәбәб нәдир дурмаға,—
- 85 Беләчә о дәстәнин габагында кедәиләр
Бизә јахынлашырды мулајим нәзәрләрлә,
Һәм дә онлар фикирли көрүнүрдү бир гәдәр.
- 88 Лакин көрәндә бирдән ишыг сүрүнүб јерлә
Парчаланыр икијә, мәним кәлкәм сәрасәр
Өртүб сағ тәрәфдәки гајаны,—һејрәт илә
- 91 Габагдакы карыхды, кериләди бир гәдәр;
Ону белә көрәндә, сәбәбини билмәдән
Баса-баса керијә дөндү далча кәләнләр.
- 94 Рәһбәрим деди: «Сиз һеч сорушмамыш дејим мән,
Чанлыдыр мәнимлә бир дајанан; она көрә
Нуру јерә дүшмәјә гојмајыр чанлы бәдән.
- 97 Тәәччүб ејләмәјин, инанын бу сөзләрә:
Бу јалы, бу учруму аддајыб кечән заман,
О күвәнир башга бир ирадәјә, һүнәрә».
- 100 Рәһбәримин дедији бу сөзләрә учадан
Онлар чаваб вердиләр: «Кәлин кедәк бизимлә».
Сонра да әлләријлә сәссиз вердиләр нишан.

- 103 Онлардан бири деди: «Билмирәм кимсән белә,
Нә гәдәр ки, бәрабәр јол кедирик мәнә бах,
Таныш кәлирәмми мән сәнә бу көркәимлә?»
- 106 Нәзәrimi диггәтлә мән онда сахлајараг,
Бахырдым: сарышынды, көзәлди, көзләр ала,
Кирпикләри шанатәк јарыг-јарыгды анчаг.
- 109 Танымырам, сөјләдим сәмиmi е'тирафла.
«Бир дә бах!»—сөјләди о, көзүм саташды бирдән
Көрдүм көксү алтында онун дәрин бир јара.
- 112 Тәбәссүмлә деди о: «Бәли, Манфредәм мән,
О али Қостансанын мәнәм доғма нәвәси;
Бурдан чанлы аләмә гајытдығын заман сән,
- 115 Мәним көзәл гызыма дилин салам сөјләсин,
Одур Сичилијаја, Арагона ифтихар,
Гој јалаң хәбәрләри о һәгигәт билмәсин.
- 118 Мән ики јол аланда сағалмајан јаралар,
Көз јашлары төкәрәк тәслим етдим өзүмү
О шәхсә ки, ән гаты чанини дә бағышлар.
- 121 Дәһшәтлијди кұнаһым, дејүм сәнә дүзүнү;
Аллаһын рәһми анчаг чох бөјүкдүр, әфв едәр
Бир нәфәр хилас үчүн она тутса үзүнү.
- 124 Климентин сечдији Қозенс кешиши әкәр
Охуја билсә иди һәммин сәһифәләри,
Қи, мәни вәһши кими салмасынлар дәрбәдәр,—
- 127 Дәјишмәзди о заман мәним гәбримин јери,
Беневенто јанында раһат галарды јенә,
Уча тәпә јаратды орда дүшмән әскәри.
- 130 Инди мәним мазарым көндәрилиб сүркүнә,
Орда—Верде чајынын башга бир гырағында
Күләк, јағыш шамлары сөндүрүр дәнә-дәнә,
- 133 Бир јарпаг да галыбса үмидин будағында
Үз дөндәрмәз адамдан әбәди бир мәнәббәт,
Әзабкешдән әзабы о көтүрәр бир анда.

- 136 Күнаһыны е'тираф еләсә дә нәһајәт,
Кәлисадан кәнарда өләнләр көзләјирләр
Көрдүјүн сылдырымын ајағында бир мүддәт,
- 139 Јахшы, пак адамларын дуасы илә әкәр
Онларын чәзасыны азалтмасалар һөкмән,
Отуз дәфә бурада дурмалыдыр мүртәдләр.
- 142 Бахтымдан, тәләјимдән, мәним төвбәләримдән
Ғызымы—Костансаны едә билсән хәбәрдар,
Хејли көмәк еләмиш олачагсан мәнә сән.
- 145 Онларын дуасына бурда чох еһтијач вар».

ДӨРДҮНЧҮ НӘҒМӘ

- Бизим варлығымызын бә'зән бир гүввәсини
Ја севинч ја да кәдәр чәлб едир бирдән-бирә,
О вахт башга һиссләрин күндәлик һәвәсини
- 4 Атыб тәслим олуруг бу севинчә, кәдәрә;
Чашгынлыгдыр бәдәндә олан руһу, нәһајәт,
Ики-үч зәнн едәсән, дүшүнәсән һәдәрә.
- 7 Гулағымыз, көзүмүз буна көрә дә, әлбәт,
Бә'зән дә руһумузу башга сәмтә чевирир,
Заманын кәрдиши дә унудулур, һәгигәт;
- 10 Заманын кәрдишини изләр гүввәнин бири,
Чәлб едәр јенә руһу о бириси өзүнә;
Бири руһла бағланыр, сәрбәст галыр дикәри,
- 13 Дуруб гулаг асдыгча Манфредин сөзүнә
Асанлыгла инандым бу фикирә дәриндән;
Бу дәмдә бахсајдылар әкәр көјүн үзүнә
- 16 Күнәш дурмушду артыг дүз күнорта јериндә,
«Јолунуз бах, бурдадыр»—сөзләри кәлкәләрин
Хор илә мәгамында чыхаркән дилләриндән.

- 19 Јетишмәк үзрә икән үзүмүн киләләри
Азачыг тикан илә өртүр кечиди бағбан,
Нә енликдә олурса кечид јери чәпәрин,
- 22 Рәһбәримлә бәрабәр кетдијимиз јол инан,
Чәпәрдәки кечиддән чох кичикди, һәм дә дар,
Көлкәләр дә кедирди өз јолујла бу заман.
- 25 Сан-Леона дырманыб, Нолијә енмәк олар,
Пијада Бисмантова бир чығырла доланыр;
Бу уча зирвәнисә јалныз ганадлар јорар,—
- 28 О ганад ки, гәлбдәки арзулара инаныр,
Рәһбәримин далынча мән дә бу һәгигәтин
Мә'насыјла көрдүм ки, үрәјим аловланыр.
- 31 Гајалар арасы јол чох ағырды, чох чәтин;
Биз галхсаг да јухары јапышыб гајалардан,
Ајаг үчүн, әл үчүн дајаг кәзирдик лакин.
- 34 Кәлиб чыхдыг елә ки, һамар сәдди андыран
Лап үстдәки о сиври учурумун үстүнә,
«Һара кедәк, мүәллим?»—мән сорушдум бу заман.
- 37 О сөјләди: «Дајанма, архамча кәл сән јенә,
Биз ағыллы бәләдчи тапан анлара гәдәр
Беләчә галхмалыјыг јухарыја, дүзүнә».
- 40 О дағын зирвәсини көрә билмирди көзләр,
Әтәкдәки сылдырым чох дики сәртди јаман,
Дөврәнин дөрддә бирин кәсән охдан да бетәр.
- 43 Мән енишдә дајаныб дурдум, јорулдуғумдан,
Дедим: «Ата, бир гәдәр ајаг сахла, нәзәр сал,
Јохса мән тәк галарам, гаја үстә, бир дајан!»
- 46 Деди: «Оғлум, бир тәһәр орајадәк чых еһмал!»—
Башымыз үстүндәки пилләни көстәрәрәк,
О пиллә дағын белин кәмәрләјир далбадал.
- 49 Мән онун сөјләдији сөздән үрәкләнәрәк,
Чыхмаг үчүн бир тәһәр јығышдырдым өзүмү,
Ајағымы үстдәки пилләјә гојанадәк.

- 52 Сонра исə чевириб шəргə тəрəф үзүмү
Отурдуг динчəлмəжə; нечə јоргун јолчулар
Севинч илə кечдији јолə дикəр көзүнү.
- 55 Бахдым ашағыја мən—нə кəлən, нə кедən вар,
Сонра да кəјə бахдым—heјрəтим артды бу ан—
Күнəш солдан јайырды гызыл нуруну пар-пар.
- 58 Елə сарсытды мəни бу мənзэрə накаһан,
Буну шаир дə дујду ки, кəјлəрин күнəши
Аквилон илə бизим арамыздадыр һаман.
- 61 «Экизлэр көрүнсəјди билəрдин сən бу иши,—
Деди рəһбər,—о бүрчə күзкү инди гоншудур,
Она верир шə'лəсин, нуру һər јана дүшүр,
- 64 Көрəрдин Зодиак да јахында гəрар тутур
О Ајы бүрчү илə бир сырада дөвр едир,
Һэлə ки, кетдији јол өз əввəлки јолудур.
- 67 Тəсəввүр елəсən ки, бунларын сирри нəдир,
О заман һər бир шеји сəнин ағлын гаврајар,
Билсən ки, Сион дағы бу дағын əксиндэдир.
- 70 Јахын-узаг сəманын мұхтəлиф гүббəси вар,
Үфүг хəттисə бирдир; о бəдбəхт Фаетонун
Арабаны сүрмəји бачармадығы јоллар
- 73 Узаныр, улдузларын гојнунда итир сону,
Јарысы о тəрəфə, јарысы да бу јана,
Сонралар сən јахшыча дəрк едəчəксən буну».
- 76 Сəјлəдим: «Бу вахтадəк гаранлыг олан мə'на
Ајдынлашды көзумдə, ағлым кəсмəјəнлэрə
Артыг вагиф олурам, дујурам гана-гана,—
- 79 Һэрəкəт елəдикчə кайнат дөврə-дөврə,
Демəли шимал илə чəнубун арасында
Галан дүз хəтт—экватор, бах, бу сəбəбə көрə
- 82 Јəһудилэрə чəнуб кими кəлир бу анда,
Бурдасə кечə јары һесаб олунур белə.
Севимли мұəллимим, зəһмəт олмасə онда,

- 85 Сөjlә бизим нә гәдәр jолумуз галыб һәлә;
О гәдәр учадыр ки, бу гајалы сәрт дивар,
Башы көјә дирәнир, сечмәк олмур көз илә».
- 88 Деди: «Елә һикмәтлә дүзүлүб бу гајалар,
Доғрудур, чәтин кәлир дырманмаг әввәл-әввәл,
Лакин сонра галхдыгча азалыр сылдырымлар.
- 91 Нә вахт ки, аддымларын сәни чох јункүл, көзәл
Ахарда кәми кими апарарса ирәли,
Сән јолун ахырында олачагсан, әлбәәл.
- 94 Орда јорғунлуғун да сәни тәрк едәр, бәли,
Кедәр гајғыларын да; мәнә јалныз бу гәдәр
Мә’лум иди; әлавәм јохдур сәнә демәли».
- 97 О сусантәк, јахында дилә кәлди бир нәфәр:
«Чатанадәк мәнзилә отуруб динчәлмәјә
Еһтијач дујачагсан бу јолларда һәр сәфәр».
- 100 Биз онун сөзләринә чевриләндә керијә
Солда нәһәнк бир дашы көрдүк чилалы, һамар,
Әввәлчә көрмәмишдик ону билмирәм нијә.
- 103 Көрдүк онун далында кизләнибдир адамлар;
Онлар санки чанына топлајыб әталәти,
Јорғунлуғун гојнундан бахырды хумар-хумар.
- 106 Биринин лап дејәсән түкәнмишди тагәти:
Отуруб голларыјла о гучмушду дизини,
Башы дизләри үстә, беләјди гијафәти.
- 109 Көрчәк ону чевирдим рәһбәримә үзүмү:
«Мәним ағам,—сөјләдим,—хатырладыр о мәнә
Әталәтин лап доғма гардашынын өзүнү».
- 112 Гыјараг көзләрини о јорғун көлкә јенә
Алтдан јухары бахды бизә бөјүр тәрәфдән,
Деди: «Кеч, бәләд олаг күчүнә, гејрәтинә!»
- 115 Инди ону таныдым; јеримдән галхараг мән,
Боғуб үрәјимдәки сонсуз һәјәчанлары,
Олсам да тәнкинәфәс она јанашдым бу дәм.

- 118 О башыны бир азча галдыраг јухары,
Деди: «Сөјлә, күнәшин сол јана кечмәсинә,
Дүнјанын һикмәтинә вагиф олдунму бары?»
- 121 Тәнбәлин көркәминә, әдасына, сәсинә
Анчаг күлмәк оларды, доғрудан варды јери.
«Разыјам бу һалына, Белаква,— дедим,— мәнә
- 124 Де, бурда отурмағын ахы, сәнә нә хејри?
Адаммы көзләјирсән, јохса да әввәлкитәк
Чанында баш галдырыб көһнә дәрдин әсәри?»
- 127 Чаваб верди: «Гардашым, сәфәр нәјмә кәрәк?
Бир дә киришдә дуран аллаһ мәләји ки, вар
Гојмаз ону алдадам, кәләм она бир кәләк,
- 130 Көрдүјүн көјләр ки, вар башым үстә бигәрар
Кәрәк өз, јашым гәдәр фырлансын дајанмадан,
Сон аһым күнаһымы онда јујуб апарар;
- 133 Јалныз аллаһын рәһми олан үрәкләр, инан,
Мәнә көмәк еләјәр. Башгасындан нә сәмәр?
Онлары уча көјләр ешитмәјир һеч заман».
- 136 Мүсафирим бу заман узагдајды бир гәдәр,
Јухарыдан сәсләди: «Һардасан? Күнәш јенә
Кечди меридианы, бах дәјишир үфүгләр,
- 139 Кечә дүшмүшдүр артыг Мәракеш саһилинә».

БЕШИНЧИ НӘҒМӘ

Рәһбәримин далынча итаәткар јолчүтәк
Кедирдим, көлкәләри лап керидә гојараг,
Бири мәни бармагла көстәриб, чығырды бәрк:

- 4 «Ишыг далда кәләнин солундан дүшмүр анчаг,
Онун нәми-нишаны лап артырыр һејрәти,
Өзүнү дә апарыр чанлы инсан кими, бах!»

- 7 Мән чеврилдим ешитчәк бу сөзү, бу сөһбәти,
Сынын шүәја көрә, бир дә ки, мәнә көрә
Мараг ичиндә иди һамынын сир-сифәти.
- 10 Фикир вердим рәһбәрин дедији бу сөзләрә:
«Нәјә кери бахырсан, руһун сыхылыр нәдән
Сәнин нәјинә лазым, бир сөз дејәчәк һәрә?
- 13 Нә дејирләр десинләр, дурма, далымча кәл сән!
Әзәмәтли, мөһтәшәм гүллә кими шах дајан,
Күчлү күләк дә сәни титрәтмәсин гәтијјән!
- 16 Һәдәфи јајындырыр даим өзүндән инсан,
Бир фикрә ганад вериб, рәдд етсә дикәрини,
Тәзә фикир көһнәни салыр кәсәрдән һәр ан».
- 19 Нечә гаршылајајдым мән онун сөзләрини?
«Кәлирәм!»—сөјләдим мән, гызарыб хәчаләтдән,
Бу гызарты верәрди лап үзрүн дә јерини.
- 22 Бу мүддәтдә чәпинә кәлиб гаршы тәрәфдән
Көрүндү дағ дөшүндә бөјүк инсан дәстәси,
Онлар «Miserere»ни охујурдулар бу дәм.
- 25 Көрәндә ки, кечмәјир мәнән ишыг шө'ләси,
Донду додагларында дедикләри нәғмәләр,
Нәғмәни әвәз етди һејрәтли бир «Ah!» сәси.
- 28 Елчи кими онлардан ајрылды ики нәфәр,
Бизә тәрәф гачараг, сорушдулар: «Кимсиниз,
Сизи бура кәтирмиш һансы гәзавү-гәдәр?»
- 31 Чаваб верди мүәллим: «Буцу сөјләјәрик биз,
Јанымдакы бу адам, билин, чанлыдыр һәлә,
Кери галанлара бу хәбәри чатдырын сиз.
- 34 Онлары чашдырыбса бунун көлкәси белә,
Гој билсинләр: бурада көрәрсә һөрмәт-иззәт,
О да чаваб верәчәк ејни бир һөрмәт илә.»
- 37 Нә улдузун ахмасы, нә шимшәкдәки сүр'әт,
Нә јајда одлу бухар ашыб кечәндә фәчри
Чәлдлијилә бу чүрә јаратмамышды һејрәт—

- 40 Нечә онлар зирвәјә сүр'әтлә дөндү кери;
Сүвари бөлүк кими јорға-јорға чапараг
Гачырды бизә тәрәф онларын дәстәлери.
- 43 Шаир деди: «Ирәли јери, һәрдән вер гулаг,
Дәстәјлә бизә тәрәф кәлмәкдә бир сәбәб вар,
Сәндән хаһиш еләмәк истәјир онлар анчаг».
- 46 Архамызча кәләрәк чығырырдылар онлар:
«Еј бу хошбахт аләмә чанлыјнан кәлиб чыхан,
Әјлән, јавашысын гој атдыгын о аддымлар.
- 49 Сән бәлкә дә таныдын бизләри, дөн, бах бир ан,
Бәлкә биздән апардын о аләмә хәбәр дә.
Әввәл гулаг ас бизә! Белә тәләсмә, дајан!
- 52 Биз өлдүк әчәлимиз чатан дәгигәләрдә,
Батдыг күнаһа, бәли, өмрүн сонуна гәдәр,
Аләм нура батанда төвбә еләдик бир дә,
- 55 Бизим тәрәфимиздән бағышланды тәһгирләр,
Өлүмү гаршыладыг аллаһын гүдрәтиндән,
О гүдрәтин һәсрәтин чәкирик ахшам-сәһәр».
- 58 Дедим: «Сиздән һеч кими танымырам, дүзү, мән,
Анчаг һәр нә десәниз, истәсәниз сиз һәр нә,
Күчүм чатдыгы гәдәр, кәлсә әкәр әлимдән,
- 61 Јеринә јетирәрәм, бир нәш'әнин хәтринә:—
Бу шәхсин архасынча, бахмајыб манеәјә
Беләчә бир дүнјадан кедирәм диқәринә».
- 64 Бири деди: «Анд-аман нәјә лазымдыр, нәјә?
Арзум үрәкдән кәлир, буна инаныр һамы,
Каш ки, әмәл едәсән гәлбиндәки истәјә!
- 67 Мән биринчи дејирәм, динлә бурда сәдамы,
Елә ки, сән гајытдын Карлын јурду вәтәнә,
Фаноја, Романијаја,—гәбул елә ричамы,—
- 70 Лүтфкар бир үрәклә мәни јада сал јенә,
Дуа едиб мәнимчүн үз түтсүнлар көјләрә,
Күнаһлардан бүсбүтүн бу руһум тәмизләнә.

- 73 Бәли, оралыҗам мән; фәгәт ганымы јерә
Орда төкдүләр мәним, орда кәлдим завала,
Орда Антенорларын һөкмүндәдир дағ-дәрә.
- 76 Мән онлара бәдхәһлыг диләмәмншдим әсла;
Есте төкдү ганымы, мән һәр шејә бәләдәм,
Бу әдавәтин һәдди чәтин кәләр хәјала.
- 79 Орҗакода өзүмү көрән заман тәләдә
Мән Мира шәһәринә гачса идим бирбаша,
Сизинлә о аләмдә јашајардым һәлә дә.
- 82 Мәнсә кедиб дүшмүшдүм батаглыға, гамыша,
Јыхылдым, бир дә көзүм саташды бу лөвһәјә,
Көрдүм ганым көлләнир, дамардан даша-даша».
- 85 Дикәри деди: Көрүм сән галхасан зирвәјә,
Дејирәм, доғрулајды үмидләрин дә бир-бир,
Кәл һәгарәтлә бахма көнлүмдәки истәјә.
- 88 Монтефелтро графы Бонконте мән идим, бил.
Башашағы галмышам, унудуб һамы, мәни
Арвадым Чованна да хатыра салан дејил».
- 91 Дедим: «Ач мәнә инди бу сиррли вагәәни,
Кампалдинода һара јох олдун онда начар.
Һансы адсыз гәбирдә дәфи еләјибләр сәни?»
- 94 Деди: «Арқјано адлы орда бир дағ чајы вар,
Ашағы сүр'әт илә ахыр Камалдолидән,
Казентин бәндләрини јыхыр ондакы сулар.
- 97 Орда она өз ады лазым дејил гәтијјән,
Боғазымдан бир јара алдым һәммин о јердә,
Тәнһа кәлдим, чәлләри гызардыб ганымла мән.
- 100 Ана Мәрјәм сөзүнү дејән дәгигәләрдә
Дилим лал олду бирдән, көзләрим дә гаралды,
Бәдәним орда галды, галха билмәдим бир дә.
- 103 Бил ки, Чәннәт мәләји о дәмдә мәни алды
Апарды; Чәһәннәммин гапысындакы шейтан
Чығырды: «Сән апардын! сөјлә мәнә нә галды!

- 106 Эбәди һәр нә варса сән өзүнә жығырсан,
Бир зәррә төвбәдән дә газанч жығырсан, бары
Руһун апардын, мәнә бәдәни галсын бу ан!»
- 109 Билирсән ки, сәмада исти һава бухары
Нечә суја чеврилиб јағыр көјләрдән јерә,
Јүксәкликдә сыхылыб сојујанда ахары.
- 112 Өз шәр әмәлләринә күч вериб бирдән-бирә,
Зијанкар хисләтиндә нә гәдәр бачарыг вар
Шејтан чевирди бу дәм сых түстүјә, јелләрә.
- 115 Пратоманјодан белә бүтүн силсилә дағлар
Гојнундакы дәрәни о бүрүдү думана,
Ал күнәш батан кими; гаралды лап узағлар,
- 118 Ағырлашды һава да, јағыш јағды һәр јана,
Олмаса да торпаға зәррә гәдәр мәнфәәт.
Сулар дағ әтәјиндә чошду, кәлди чөвлана,
- 121 Илдырым сүр'әтијди селләрдәки бу сүр'әт,
Дәрәни долдурараг ахырды бөјүк чаја,
Гаршысына чыханы јыхырды дәли гүввәт.
- 124 Мәним сојуг нә'шими һеј говлаја-говлаја
Дәлисој Аркјано алыб апарды бирдән,
Бир парча јығынтытәк атды бөјүк Арноја,
- 127 Көзләрим гапананда—мәним өз әлләримдән
Јаранан хач позулду, сулар гојнуна алды,
Чүрүнтү, зибил өртдү үстүмү дә о күндән».
- 130 Үчүнчү көлкәнин дә сәси бу вахт учалды:
«О ишығлы аләмә гајытдығын заманда,
Елә ки, јолларын да әзабы далда галды,
- 133 Сән мәни дә—Пији дә хатырлајарсан онда.
Сјенада һәјаты, Мареммада өлүмү
Тапдым; о шәхс јахшыча билир, нишанлананда
- 136 Мән онун әлләринә тапшырмышдым әлими».

- Үчәм ашыг ојуну елә ки, чатыр сона,
Удузан ашыглары көтүрәрәк о саат,
Тәзәдән мәшг еләјир, һирсиндән јана-јана;
- 4 Уданын архасынча кедир бүтүн чамаат,
Кими она гаршыдан јанашыр, кими далдан,
Кимиси дә бөјүрдән бир сөз дејир чатһачат.
- 7 Данышығы динләјиб динмәзчә кедир удан,
Чаваб версә биринчә—әл чәкир әтәјиндән,
Чамааты бу јолла о дағыдыр башындан,
- 10 Лап она бәнзәјирдим көлкәләр ичиндә мән,
Саја кәлмириди әсла сых көлкәләр бу анда,
Һәрәјә бир вә'д вериб, чыхырдым әлләриндән.
- 13 Бурда иди тә'гибдән гачан да, богулан да;
Бурда онларла биркә аретинли дә варды,
Чаныны Җин ди Такко чәллад кими алан да;
- 16 Федерико Новелла әл ачыб јалварырды;
Бурдајды о пизанлы, Марсукко бир вахт онун
Әфв етди гатилини, рәһм гәлбини сарды;
- 19 Бурдајды граф Орсо; о руһ—өмрү узуну
Дүшмәнчиликлә һәсәд мәни өлдүрдү—дејән,
Пјер де ла Бросс да, бәдәниндән руһуну
- 22 Күнаһсыз ајыран да; нә гәдәр сағды, һөкмән
Брабантка тәләссин, дуа етсин дурмадан,
Јохса һалы дәншәтли олачаг, билирәм мән.
- 25 Тез мүгәддәс олмаға онлар атырдылар чан,
Бунун үчүн дә мәндән рича еләјирдиләр,
Ки, кедиб хаһиш едим мән дә бир башгасындан.
- 28 Онлардан ајрыланда дедим: «Севимли рәһбәр,
Јазмышдын јалварышла азалмајыр күнаһлар,
Көјләр өз һөкмүндәдир, дуа һәдәрдир, һәдәр,

- 31 Бунларса бу барәдә јалварырлар бигәрар.
Бәлкә онлар дуаја үмид едир һәдәрә,
Јохса анламамышам ше'рини, еј нәғмәкар?»
- 34 О чаваб верди: «Әкәр диггәтлә о сөzlәрә
Бахсан—ајдындыр ше'рим, онда јанылмарыг биз,
Көрәрик үмид етмир руһлар да һаһаг јерә.
- 37 Али гүввә өзү дә разыдыр ки, шүбһәсиң,
Чанлыларын дуасы гој јусун күнаһлары,
Онлар бунунчүн кәзир бу јердә кечә-күндүз.
- 40 О јердә ки, јазмышдым сөјләдијин эш'ары,
Орда јуја билмәзди күнаһлары дуалар,
Ше'рин сәси чатмазды о көјләрә, јухары.
- 43 Лакин ағыр шүбһәләр үзмәсин сәни начар,
Сән ондан сорушарсан, хәјалла һәгигәтин
Арасына, лүтф едиб, о өзү ишыг салар.
- 46 Ајдындырмы, билмирәм, сәнә фикрим, нијјәтим?
Бәли, Беатричени дејирәм. Дағ башында
Көзләјир, көзләриндә севинчи, мәнәббәти».
- 49 Дедим: «Нијә дурмушуг, јетәр, тәләсәк онда;
Артыг јорғунлуғум да тәрк еләмишдир мәни,
Дағын әтәкләри дә, бах, гаралды бир анда».
- 52 Деди: «Бу күн биз кәрәк ән узун мәсафәни
Гәт еләјәк; һәләлик вахтымыз да бәс еләр,
Гаранлығын дүшмәси һаһаг дарылдыр сәни.
- 55 Сән дағын зирвәсинә кедиб чатана гәдәр
Күнәш һәлә нечә јол чыхачагдыр гаршына,
Шүалары дөврәнә јајылачаг сәрәсәр.
- 58 Инди бах, орда бир руһ отуруб тәкбашына,
О бизи сејр еләјир сүкутун гучағында,
Гыса јолу кәстәрәр әкәр јанашсан она».
- 61 Јахынлашдыг биз она. Бу гүрурлу чағында,
Еј ломбардлы руһ, нечә сән бизи көзләјирдин,
Бахырдын, көзүндәјди һөкмү-фәрмалығын да!

- 64 Сөзлөрүни гөлбиндә кизлэтмишди о лакин,
 Јанашдыгча биз она чәкмирди көзлөрүни,
 Онда көркәми варды сакит динчәлән ширин.
- 67 Зирвәјә тәрәф кедән асан јолун јерини
 Өјрәнмәкчүн рәһбәрим она јанашды; фәгәт,
 О бизә сөјләмәмиш өз чаваб сөзлөрүни,
- 70 Сорду кимик, һансыдыр бизим доғма мәмләкәт.
 Веркили дејән кими «Мантуја...» кәлмәсини
 Бајагдан тәрпәнмәјән руһ еләди һәрәкәт,
- 73 Чәлд галхараг ајага, о учалтды сәсини;
 «Еј мәним мантуанлым, Сорделлојам, јерлинәм!»
 Онлар бири-биринә ачды кениш көксүнү.
- 76 Италија, ағалы-гуллу, кәдәрли аләм,
 Күчлү туфан ичрә сән бир кәмисән сүкансыз,
 Халгларын һакими јох, бир мејханәсән бу дәм!
- 79 Өлүләр аләминдә тәмиз бир гәлбә јалныз
 Таныш бир сәс ешитмәк еләјәрди кифајәт,
 Ки, о доғма јерләри хатырласын арамсыз;
- 82 Дириләрсә тојнунда бәсләјәрәк әдавәт,
 Һәрбсиз кечинмәјәрәк дидирләр бир-бирини,
 Бир елли, бир обалы, нечиндир кин-күдурәт!
- 85 Бәдбәхт, әтрафына сән бир ан сал нәзәрини,
 Бах өз саһилләринә, бах өз шәһәрләринә:
 Көрмәзсән ган-гадасыз сән бирчә нәфәрини!
- 88 Јустиниан нә үчүн чилов дүзәлтди сәнә,
 Бир һалда ки, јәһәр дә галыбдыр сүварисиз?
 Јүјәнсиз бу ләкәләр белә артмазды јенә.
- 91 Борчу дуа, ибадәт олан кәсләр, кәрәк сиз
 Елә едәсиниз ки, атдан дүшмәсин Гејсәр,
 Буну танры өзү дә бујурубдур, шүбһәсиз,—
- 94 Лакин бу ат, көрүрсүз, кинли олуб нә гәдәр,
 Ону рам едә билмир сизин маһмызлар белә,
 О күндән ки, јүјәни сиз тутдунуз, мүхтәсәр?

- 97 Сән дэ, Алманијалы Алберт, ахы сән нөлө
Мөһкөм гојмалы идин үзөнкијә ајағы,
Сән дәли етдин аты,—сәма уйдузлар илә
- 100 Курласын башын үстә горхунч туфан сајағы,
Көндәрсин сәнни үчүн көрүмәммиш бир бәла,
Әбәди горху олсун варисинин гонағы!
- 103 Сонра сән дэ, атан да кәләсиниз завала,
Хоруза јүкләдиниз империја бағыны,
Дөвләтләниб шишдиниз, партладыңыз аз гала.
- 106 Ди кәл, арсызын бири, сејр елә бу мөканы:
Моналди, Филиппески, Монтекки, Каппеллетти.
Јары әсир, јары да ахыдыр көз нејсаны!
- 109 Ди кәл сән бизим кими јетир нәзәр-диггәти
Бах бу зоракылыға, әсилзадәләрина,
Сантафјору чулғајыб сәрт илләрин зүлмәти.
- 112 Ди кәл, көр сизин Рома нечә илләјир јенә,
Әрини көз јашыјла чағыран дул гадынтәк:
«Гејсәрим тәрк еләди, раһми кәлмәди мәнә!»
- 115 Ди кәл, көр бир-бирини һамы нечә севир бәрк!
Әкәр бизә јазығын кәлмирсә дә кәл, фәгәт,—
Бизим мәрәзимизчүн утан, хәчаләт дә чәк!
- 118 Еј али Диј, бағышла, еләјирәм чәсарәт,
Хәчшәрәст кими е'дам олуан нәсл үчүн сән
Әсиркәмә меһрини, көстәр бизә мәрһәмәт!
- 121 Ја бәлкә дә өзүнүн е'чазкар тәлејиндән
Бизим кими танынмаз адсыз бәндәләр үчүн
Бир севинч хәзинәси һазырлајырсан бу дәм?
- 124 Италија елләрини кәзиб долашсан бүтүн—
Мүстәбидләр гајнашыр; тәрәфдар сифәтилә
Һамы да Мартселлаја јанашмаг истәр букун.
- 127 Мәһми Флоренсијам, өз кезәл хисләтинилә
Буһлар тохунмаз сәнә,—сән буһлардан узагсан,
Һәр мафәрини јашајыр бир киши гејрәтилә!

- 130 Доғру сөз чокусунун јатыр галбиндә пүнһан,
Горхурлар дүшүнмәдән ачыб демәјә онлар;
Сәнинсә дилиндәдир һәгигәт һәр бир заман.
- 133 Елин үмуми иши чохуну едиб безар;
Сәнин чамаатынсә гала билмир биканә,
Дә'вәтсиз о сөјләјир: «Һазырам, күчүм чатар!»
- 136 Һаггын вар, шадлыг елә, севин үрәкдән јенә:
Сакитсән, ағыллысан, болдур варын, сәрвәтин!
Сөзүм дүздүр, көрүнүр һәр шеј өзү-өзүнә.
- 139 Бир вахт шәфәгләнирди вәтәндаш һәгигәти
Спартада, сонра да Афина елләриндә,
Онлар сәнин гаршында ушагдырлар, бил гәти:
- 142 Нечә көзәл гајдалар јараныр әлләриндә,
Бә'зән Октјабрда өлчүб-бичиб онлары,
Нојабрын ортасына сахламырсан бирин дә.
- 145 Аз вахтда сән нечә јол дәјишдин ганунлары
Дәјишдин гајдалары, пуллары, рүтбәләри,
Дәјишдин тәзәләдин өзүнү—бу дијарь!
- 148 Бир күн дә дәрк еләјиб дујсан әкәр бу сирри:
Көрәрсән бәнзәјирсән елә бир хәстәјә сән,
Пәргү јорған-дөшәкдә олса да онун јери,
- 151 Һеј чеврилир, раһатлыг нәдир—билмир гәтијјән.

ЈЕДДИНЧИ НӘҒМӘ

Үч-дөрд дәфә һөрмәтли саламлар динләдик биз
Дурдугумуз бу вахтда Сорделлонун дилиндән,
Сонра кери чәкилиб сорушду: «Сиз кимсиниз?»

Рәһбәримин вердији чавабы динләдим мән:
«Гаршымызда учалан бу зирвәләрдә һәлә
Хилас олмаға лајиг руһлар өмр етмәмишдән

- 7 Октавиан дөфи етди мәни өз әлләрилә.
Веркилијәм, узагды мөндән о дин, тәригәт,
Мән әбәди әләми белә итирдим, белә».
- 10 Адам вар гарышдырыр јухудур, ја һәгигәт—
Көзләринин өнүндә пејда олан бу варлыг,
Тәрәддуд көстәрәрәк сөјләјир: «Хејир... Әлбәт...»
- 13 Беләјди Сорделло да; һејрәт едирди артыг,
О күт бахышлар илә аддымлады ирәли,
Гаршысында дураны гучмаг истәди јазыг.
- 16 Деди: «Еј латынларын өлмәз ешги, әмәли,
Шәһәрим танытдын нәсил-нәсил, дәмбәдәм,
Дилими дә дүнјада сән мәшһур етдин, бәли,
- 19 Төһфәдир ја мәрһәмәт бу хошбахтлыг—билмирәм?
Сорушмаг истәјирәм: Чәһәннәмдә олдунму,
Һарасында олмусан, де, нечәдир Чәһәннәм?»
- 22 Деди рәһбәр: «Көрмүшәм мән салараг јолуму
Бүтүн дөврәләрини, әзабы, әзијјәти,
Көјләр өз гүдрәтијлә күчлү етди голуму.
- 25 Әмәлим јох, хәбәрсиз олмағым вәзијјәти
Долашдырды, билмәдим илаһи Күнәш нәдир,
Мәнә кеч акаһ олду о нурун мәзијјәти.
- 28 Ашағыда бир јер вар—орда зүлмәт һәкм едир,
Кәдәр әзабдан дејил, зүлмәтдән доғур анчаг,
Гаранлыгда јајылан аһ дејил, нәләләрдир.
- 31 Мән орада көрмүшәм өмрү чичәкләнән вахт
Көрпәләри өлүмләр дидирләр дири-дири.
О көрпәләр күнаһдан фәгәт дејилдир узаг.
- 34 Мән орада көрмүшәм, көрмүшәм о кәсләри,
Тәһти-һимәјәсиндә олмајыб үч гүвванни,
Галанлары ичиндә пүһнан едиб һәр бири.
- 37 Инди чаваб вер көрәк имканын вармы сәнин
Әраф астанасыны сән бизә көстәрәсән?
Таһыдасан ән јахын јолуну о әләмин?»

- 40 Деди: «Чох долашмышам, кэзмишәм һәр јери мән,
Әтрафы сејр етмишәм, галхмышам јухары да.
Сизә оллам бәләдчи дедијиниз јерәчән.
- 43 Бахтса кечдир, күнәшин сөнүр шүалары да,
Кечә мүмкүн дејилдир әсла јухары галхмаг;
Кечәләмәк үчүн сиз јер тапын бу арада.
- 46 Руһлар вар сағ тәрәфдә бу јолдан азча узаг,
Сән тәсәлли тапарсан онлара бахан заман,
Мән һазырам о јерә чатдырам сизи анчаг».
- 49 Веркили деди: «Нечә? Әкәр јухары галхан
Кечә кетсә башгасы она јол вермир, демәк?
Јохса онун өзүндә галмајыр таб-тәван?»
- 52 Сорделло әлләрилә торпага хәт чәкәрәк,
Деди: «Буну көрүрсән? Сән өнүндә бу хәттин,
Донараг галачагсан күнәш көјдә батантәк;
- 55 Јухары галхмағына мане олачаг сәнин
Әлбәттә башга шеј јох, бу кечәнин зүлмәти;
Гаранлыгда ирадә күчүн итирир јәгин.
- 58 Дағ далында олса да күндүзүн ағ сифәти
Бу дағын әтрафыјла јеримәк дә асанды,
Ашағы пиллә-пиллә енмәк дә дејил чәтин».
- 61 Рәһбәрим бу сөзләри санки мө'чүзә санды;
Сөјләди: «Апар бизи бајаг дедијин јерә,
Бәлкә көнлүм тәсәлли тапараг раһатланды».
- 64 Галхараг јолумуза дүзәлдик бирдән-бирә,
Бә'зән бизим дағларда көрдүјүмүз ојугтәк
Бир ојугла бу ара кәлдик габаг-гәншәрә.
- 67 Меһрибан көлкә деди: «Бу ојуға кәл кирәк,
Дағ дөшүндә гапытәк ачыг бу јарған ки, вар,
Биз бурада отуруб сүбһү көзләјәк кәрәк».
- 70 Доланыб кечән чығыр нә сәрт иди, нә һамар,
Узанырды бурадан дәрәнин ағзынадәк,
Зирвәни јарыјачан онунла галхмаг олар.

- 73 Гызыл, күмүш, зәр сују, бир дә тәмиз бәяз рәнк,
Дөјүлүб, нарын олмуш зүмрүд дә гатсаг ора,
Лачивәрд, сонра исә палыдла атәшбөчәк
- 76 Бир јердә бурда битән чичәкләрә, отлара
Тај ола билмәз әсла, онлар көлкәдә галар,
Дејәрсән онлар һара, чанлы тәбиәт һара.
- 79 Тәкчә өз рәнки илә мәфтун етмирди баһар,
Елә бил ки, бурада жүз-јүз әтри гатараг
Инсан ағлына кәлмәз чөвһәр јаратмышдылар.
- 82 «Salve Regina»,—отлар, чичәкләр гојнунда бах,
Көлкәләр топлашараг нәғмәләр дејирдиләр,
Өзләринә сечәрәк көрүнмәз бир сығынчаг.
- 85 «Күнәш дағлар далында итмәјибдир нә гәдәр,—
Мантуанлы бәләдчи бизә сөјләди белә,—
Биз бурада отуруб көзләјәрик, мүхтәсәр.
- 88 Сиз бу сәддин үстүнә чыхыб бахсаныз һәлә,
Онларын чөһрәләрн, һәм дә ки, һәрәкәти
Даһа ајдын көрүнәр, бүтүн инчәлијилә.
- 91 Үстдә отуранын бах, артыб дәрди, мөһнәти,
Маһны демир, елә бил килидләниб дил-додаг,
Дал чевирди бәхтинә, парлаг икән гисмәти,—
- 94 О гејсәр Рудолф иди, истәсәјди о анчаг
Көмәк еләјәрди тез дирчәлсин Италија,
Инди исә бу фүрсәт јенә узагдыр, узаг.
- 79 О бирисә, Рудолфа, бах, тәсәлли верир һа,
Молдав мешәләриндән Лабу чајына гәдәр
Ордан да дәнизәдәк,—о иди һөкмү-фәрма.
- 160 Бу исә Оттокардыр; онда икидлик, һүнәр
Бәләкдәјкән башлады; оғлу Венсеслав фәгәт
Саггалы ағарынча көрдү әдәбсиз ишләр.
- 163 О фындыгбурун исә—ки, едир ширин сөһбәт
●зүтәк әйли-кефлә, данышыр дөнә-дөнә,—
Ләкәләди занбағы, гачгын өлдү нәһајәт.

- 106 Инди көр јумругујла нечә дөјүр көксүнә!
Бу бирисә овчуна сөјкәјәрәк јанағын,
Хәстәтәк көкс өтүрүб кизли инләјир јенә.
- 109 Атасы, гајнатасы о франсыз алчағын
Мурдар әмәлләријчүн инләјирләр үрәкдән,
Оду јахыр онлары синәдәки бу дағын.
- 112 Узунбурунла биркә охујан кетүкбәдән
Көрүрсән бахыр нечә, көзләриндә әзәмәт,
О гајгыјла әһатә олунмушду әбәдән.
- 115 Онун архасындакы чаванда һакимијјәт
Олса иди шан-шәрәф кәзәрди әлдән-әлә,
Лакин башгаларына јетишмәзди бу шөһрәт:
- 118 Чүнки Јаков өзү дә бир вахт Федерик илә
Һакимијјәт башында хејли отурмушдулар,
Анчаг ад-сан газана билмәди онлар белә.
- 121 Бәли, көкүн, көвдәнин вердији ширин нұбар
Һәр вахт кечмир будага; бөјүк тәбиәт анчаг
Ғабилдиґ бу һикмәтә, онда вар бу игтидар.
- 124 Узунбурун онунла охујан Педро сајаг
Дујур бу хәчаләти, о анлајыр һәр заман:
Прованс да, Пулја да инләјирләр нечә бах.
- 127 Јүксәкдә дајаныбдыр о өз өвладларындап,
Нечә ки, фәхр еләјир Костанса өз әрилә
Беатриче, Маргерит фәгәт узагды бундан.
- 130 О кралса таныныр өз һәлим ишләрилә,
Инкилтәрәли Һенрих отуруб тәһһа кендә,
О фәхр етсин өз хошбахт, чаван пәһрәләрилә.
- 133 Һамыдан ашағыда лап дәрәнин дибиндә
Дуруб Маркиз Гулелмо, көјә дикилиб көзү;
Алессандрија онда чошуб гәзәбдә, киндә
- 136 Дағытды Монферраты, дағытды Канавези».

СӘККИЗИНЧИ НӘҒМӘ

- Саһилдән узаглашыб кетдији дәмдә инсан
Кәдәрләнир, гәмләнир; назланыр да хәҗалән—
Ону жола салыбдыр әзизләри мейрибан,
- 4 Тәзә мусафир исә узаг аләмдән кәлән
Бир сәси динләдикчә ону сарыр мәнәббәт,
Кечән күндүр елә бил бу сәсдә јад едилән,—
- 7 Мән дә ајрылыб сәсдән јетирдим јана дигтәт,
Көлкәләр арасындан көрдүм ки, галхды бири,
Мәни ишарә илә јанына етди дә'вәт.
- 10 Чарпазланыр, ачылыр заман-заман әлләри,
Санки дејирди: «Аллаһ, варлығын бирдир, јетәр»,
Шәргин үфүгләринә зилләнмишди нәзәри.
- 13 «Te lucis ante»,—онун сөјләдији бу сөзләр,
О гәдәр заһиданә, инчәјди,—биһхтијар
Өз-өзүмү аз гала унутмушдум бир гәдәр.
- 16 Бу нәғмәни онулла биркә јанындакылар
Беләчә охујурду заһиданә, сонадәк,
Һәм дә көј гүббәсинә бахырдылар бигәрар.
- 19 Охучу, һәгигәтә нәзәр саласан кәрәк;
О гәдәр шәффафды ки, онун бүрда пәрдәси,
Көзләрин һәр нә варса ачыг-ајдын көрәчәк.
- 22 Мән көрдүм: јер үзүндә һөкм едәнләр дәстәси
Бахырды о көјләрә итаәт көстәрәрәк,
Сусуб көзләјирдиләр, сапсары, ил хәстәси.
- 25 Мән көрдүм: әлләриндә одлу паз, бир чүт мөләк
Башымызын үстүндән учурду, доланырды,
Күтдү пазларын учу, овхар көрмәмиш, демәк.
- 28 Мөләкләрин палтары јамјашылды, санардын
Тәзә јарпагды белә, јашылды ганадлары,
Онлар ганад чалдыгча палтар далғаданырды.

- 31 Бир мэлэк учду галхды азча биздэн јухары,
Өндәки јала доғру учуб кетди дикәри,
Беләчә дөврәләди онлар отуранлары.
- 34 Көрүрдүм—сарышынды мэләкләрин телләри,
Үзәринә баханда көзүм гамашды пар-пар,
Давам кәтирмәјиб мән бир аз чәкилдим кери.
- 37 «Бура ана Мәрјәмин јанындан кәлиб онлар
Горумаға дәрәни,—Сорделло деди белә,—
Чүнки бир аздан бура кәләчәкдир иланлар».
- 10 Билмәдим ки, өзүмү нечә алым мән әлә,
Јер кәздим кизләнмәјә мән горхаглар сајағы,
Буза дөндүм, јанымда достлар да олса һәлә.
- Сорделло динди јенә: «Дүшмәлијик ашағы
О шанлы кәлкәләрә биз танышлыг вермәјә,
Онлар шәрәф санарлар сизинлә бир олмағы».
- 46 Үччә аддым атмышдым өндәки дүзәнлијә,
Көрдүм ки, кәлкәләрдән бири һеј бахыр мәнә,
О диггәт јетирди мәни танысын дејә.
- 49 Бир тутгунлуг чексә дә үфүгләрин рәнкинә
Мәним дә, кәлкәнин дә көзләри гаршысында
Әввәл пүнһан оланлар көрүнмәдәјди јенә.
- 52 Кәлкә мәнә јанашды, мән кәлкәјә бу анда.
Нә гәдәр бәхтијарам, нәчабәтли Нино, мән
Сәни көрмәдим алчаг кәлкәләр арасында!
- 55 Саламлашдыг, көрүшдүк меһрибанча, үрәкдән;
О сорушду: «Бу дағын јанындакы саһилә
Үзүб су сәһрасыны чохданмы кәлмисән сән?»
- 58 Дедим: «Гәмли јерләрдән чыхыб кәләндә һәлә
Сүбһ чағыјды, һәм дә мән кәлмишәм дири-дири,
Нијјәтим вар, кетсәм дә инди бу мүнвал илә».
- 61 Икиси дә сонадәк динләди бу сөзләри,
Дедикләрим артырды онларын һејрәтини,
Нино да, Сорделло да бу дәм чәкилди кери.

- 64 Бириси Веркилијә чевирди диггәтини,
О бири отураны сәсләди: «Куррадо, дур!
Көзүңлә көр аллаһын сонсуз мәһәббәтини!»
- 67 Сонра үз тутду мәнә: «Талейин уғурлудур,
Әзиз өвлад, аллаһ да сәнә олуб лүтфкар,
Беләсә мән нә дејим, һәр шејә гадир одур,—
- 70 Дәниз архасындакы әләмә хәбәр апар,
Де, Чованнам дуалар еләсин сәһәр-ахшам,
Бу көмәји көзләјир һәмишә күнаһсызлар.
- 73 Јәгин онун анасы мәни унудуб тамам;
Јохса тез чыхармазды о ағ палтары, инан,
Бәдбәхт о ағ палтарда башга чүр аларды кам.
- 76 Онун бу һәрәкәти ибрәт дәрсиدير һәр ан,
Гадын гәлбиндәки од кишинин бахышына.
Тәмасына мөһтачдыр—аловлансын һәр замам.
- 79 Наһаг илан чәкдиләр онун мөзар дашына,
Миланы дөјүшләрә илан апарды, әлбәт,
Галлур хорuzu анчаг чох јарашарды она».
- 82 Белә деди о чошгуи, һәјәчанлы тәбиәт,
Нечә дә чылғыи иди бахышлары, гамәти
Һәм дә чылғынлығында вар иди бир ләјагәт.
- 85 Мәнимсә көј үзүнә санчылмышды диггәтим,
О јерә ки, улдузлар чархдакы ох јеритәк
Һәрләнирди, сакитди онларын һәрәкәти.
- 88 Рәһбәрим сорду: «Нәдир сәни чәзб еләјиб бәрк?»
Чаваб вердим: «Сәмада гүтбә шүалар сачан
О үч улдуздур, јаныр, диггәtimi чәкәрәк».
- 91 Деди: «Дөрд улдуз көрдүн көјдә ағарынча даи,
Онлар батыб кетдиләр вахты кәлиб чатанда;
Бу үч улдуз онларын јерини тутмуш әл'ан».
- 94 Сорделло рәһбәrimi һарајлады бу анда.
Деди: «Көрүрсәнми, бах, одур дүшмән, бәдәфкар!»
О көстәрди, рәһбәрим көрә билсин баханда.

- 97 О јердә ки, ајрылыр бирләшән о диварлар
Дајанмышды бир илан, бир заманлар һәвваја
Јасаг бугда једирмиш һәмин илана охшар.
- 100 Чицәкләрдә, отларда изини гоја-гоја
Күрәјини јалајыр, гыврылырды јумагтәк,
Көстәрмәк истәјирди көзәллијини куја.
- 103 Бу вахт ганадларыны ачараг бир чүт мәләк
Пәрваз етди гојнуна интәһасыз көјләрин,
Онлары јары јолда көрдүм мән чевриләрәк.
- 106 Ешидәндә сәсини о јамјашыл шәһпәрин
Илан сүрүндү кетди, мәләкләр дөндү јенә
Гондулар синәсинә учдуглары о јерин.
- 109 Һакимин чағрышыјла кәлән бахырды мәнә,
Бу мүддәтдә о мәндән чәкмәјирди көзүнү,
Ағзыны ачмаса да бахырды дөнә-дөнә.
- 112 Көлкә динди нәһајәт, деди үрәк сөзүнү:
«Зирвәләрин тачына галхдығын вахта гәдәр
Шө'ләләнән, парлајан көрүм бәхт улдузуну!
- 115 Зәррәчә олса белә, сән сөһбәт ачсан әкәр,
Мәнә Валдимаградан, бир дә доғма елләрдән,
Бабамын тач-тахты нә һалдадыр, вер хәбәр.
- 118 Куррадо Маласпина адланырдым бир вахт мән;
Гоча исә бабамды; гоһумларыма бурда
Сонсуз мәһәббәт ахыр гәлбимдәки телләрдән».
- 121 Сөјләдим: «Олмасам да сизин дағма дијарда,
Һаггында Авропада ешитмишәм мән фәгәт,
Јер вармы һеч вәтәнин танынмасын орада?
- 124 Сизин ев газаныбдыр һәгиги бир ләјагәт.
Орда олмајанлар да ешидиб бу хәбәри,—
Сиздән чатды шәрәфә һөкмдар, һәм дә дөвләт.
- 127 Зирвәјә галхдығымтәк, һаглыјам бу сөзләри
Дејим ки: нәслинизә ешг олсун, јенә онлар
Горујурлар әввәлки гылынчы, симу-зәри.

- 130 Мәрдлији бир вәрдишә онлар чевириб ашкар,
Ағылсыз баш һәр шеји чыхарыб јолдан, анчаг
Нәслиниз шәрдән гачыр, онун өз мәгсәди вар».
- 133 О деди: «Инди јери; сөзүмә дә ас гулаг,
Буну ачыг дејирәм—Күнәш дүз једди кәрә
Гоч бүрчүнүн дурдуғу һәммин јердә дурачаг,
- 136 Онда нәслимиз һагда ешитдијин сөzlәрә,
Бүтүн бу тә'рифләрә өзүн инана чагсан;
Талә кәрәк һөкмүнү һәр нечә олса верә,
- 139 Кәрәк өз гүдрәтини көстәрсин һөкмү-заман».

ДОГГУЗУНЧУ НӘҒМӘ

- О гочаман Тифонун ишыглы чаріјәси
Достунун ағушуну тәрк едиб чыхды, кәлди,
Сәһәрин јерини дә ишыглатды шө'ләси,
- 4 Улдузлардан башына гојдуғу тач көзәлди,
Ишыг бүрчү балыға бәнзәјирди бу анда
О сојуг гујругујла көјүн бағрыны дәлди;
- 7 Биз тәмизлик дағынын әтәјинә чатанда
Ики саатдан артыг кечмәдәјди кечәдән,
Өмрү баша чатырды үчүнчү саатын да,
- 10 Һәлә дә чанлы олан Адәмин өвлады мән,
О јердә ки, дурмушуг бешимиз дә бәрабәр
Узандым отлар үстә јатым, динчәлснн бәдән.
- 13 О дәмдә ки, үфүгдә ал кејинир шәфәгләр
Касатка нәғмә дејир, нәғмәсиндә гәм-губар,
Санки дүшүр јадына унудулмуш гәм-кәдәр,
- 16 Ағлымыз дүшүнчәни говур өзүндән кәнар,
Һәјат палтарыны да о сојунур бу дәмдә,
Олур гејбдән хәбәр кәтирән бир һушјар,

- 19 Бу вахт јухуда көрдүм гартал дуруб сәмада,
Гызылы рәнки вардыр, асылыбдыр навадан.
Ачыб ганадларыны, шығымаға амадә.
- 22 Јахын адамларыны Ганимед атан заман
Мө'чүзәјлә учалды булудларын далында,
О аләмин һүснүнә бахырды һејран-һејран,—
- 25 Сандым мән дә ордајам. Бунларды хәјалымда:
«Бәлкә гартал өјрәшиб овуну бурда чала,
Чох биканә доланыр јохса о бу һалында».
- 28 Бу мүддәтдә о јерә көлкәсин сала-сала
Гәзәбли ганадыны чалды, дөвр едиб енди
Көтүрәрәк мәни дә учду бир баш тонгала.
- 31 О мәнимлә бәрабәр алышды, шө'ләләнди;
Ваһимәли бир алов елә бүрүдү бизи,
Сәксәнәрәк ајылдым, белә галмаг чәтинди.
- 34 Хиронун көмәјилә бир заман Ахилл өзү
Анасыјла бәрабәр кизләнәндә Скирдә,—
Һәрчәнд ки, јунаһларын ахтаран ити көзү
- 37 Орда да тапды ону,—Ахилл өзү о јердә
Она таныш олмајан әтрафы сәјр едәндә
Беләчә диксинмишди горхунч ваһимәләрдә,—
- 40 Јуху мәним көзүмү тәрк еләјиб кедәндә
Диксиндим ондан бетәр, басды мәни сојуг тәр,
Рәнки-рујим ағарды, тагәт галмады мәнә.
- 43 Бирчә Веркили иди мәним илә бәрабәр,
Үчүнчү саатды ки, күнәш галхмышды көјә,
Гаршы тәрәф дәнизди, көрдүм саланда нәзәр.
- 46 Рәһбәр деди: «Дүшмә сән горхуја, ваһимәјә!
Биз мәгсәдә чатырыг, шүбһәни гов кәнара;
Әлә ал сән өзүнү, гүввәт кәлсин үрәјә!
- 49 Биз нәһајәт јетишдик, бәли, Ә'рафдыр бура:
Көрүрсәнми әтрафы дөврәләјиб гајалар,
Кириш гапысыдыр о, дешиктәки, бах ора.

- 52 Дан јери шөләләниб парылды јырды пар-лар,
Күл-чичәкли дәрәнин әтирли гојнуңда сән
Рөјаја далмыш идин, олуб-кечәндән кәнар,
- 55 Бир гадын јахынлашыб деди: «Лучијајам мән;
Јатаны апармаға көмәк لازمса әкәр
Әсиркәмәрәм, өзүм еләјәрәм үрәкдән».
- 58 Орда Сорделло илә галды бүтүн көлкәләр,
Јалныз сәни көтүрдү, дүшдүм далынча мән дә.
Галхды зирвәјә бирбаш күнәш доғана гәдәр.
- 61 Сәни јерә гојду о, бураја јетишәндә,
Өз көзәл көзләрилә кириши көстәрәрәк;
Гадын гејб олду кетди, дурдун јухудан сән дә».
- 64 Адам вар гаршысында һәгигәти көрәнтәк,
Гуртарыр шүбһәләрдән, сонра да һәгигәти
Дајаг едир өзүнә, күч-гүввәт тапыр үрәк,
- 67 Мән дә өзүмә кәлдим кечиб һәр әзијјәти,
Рәһбәрим дырманырды сәрт јохушлар узуну.
Мән дә онун далынча—олса да јоллар чәтин.
- 70 Охучу, шаһид олдун, көтүрдүјүм мөвзуну
Мән нечә галдырырам; сәнәтин јолларында
Өзүм дә галхмалыјам бәркидәрәк дизими.
- 73 Јахынлашды; узагдан гајанын диварында
Бошлуг кими гаралан бир јарыг көрдүм һәмән,
Санки о, учуг иди бир бағын һасарында,
- 76 Бу заман дүз өнүмдә бир гапы көрдүм ки, мән
Онун да гаршысында варды үчрәнк пилләкан
Габағында гапычы, данышмырды гәтијјән.
- 79 Ән үстдәки пилләдә гапычы дуруб бу ан
Горујурду гапыны, нур варды чөһрәсиндә,
Көзләрим бирдән-бирә гамашды бу ишыгдан.
- 82 О тутмушду сыјрылмыш гылынчын гәбзәсиндән,
Әкс едирди гылынчда күн шүасы дүшәнтәк,
Горујурдум көзүмү мән онун шөләсиндән.

- 85 Деди: «Бура галхмаға сизэ ким етди көмәк?
Јериниздән сөјләјин, бура нијә кәлдиниз?
Көзләјин башыныза бурда кәлмәсин кәләк?»
- 88 Чаваб верди рәһбәрим: «Бураја кәлмишик биз,
О көјләр анасыјла, һәр шеј бәллидир она,
О көстәриб деди ки: «Будур гапы, кедиң сиз!»
- 91 «Онун чағырышына олмајын көме'тина!—
Бизи дә'вәт еләди о гапычы—лүтфкар,—
Јухары кетмәк үчүн галхын бу пилләкана».
- 94 Үч пилләдән биринчи парылдајырды пар-пар,
Әкс едирди шәклими бәјаз рәнкли о мәрмәр,
Сејр еләдим—үстү дә чилалы иди, һамар.
- 97 Икинчи—кәлә-көтүр, јанмыш бир даша бәнзәр
Чадар-чадар олмушду узунуна, енинә,
Түндләшмишди рәнки дә, гапгарајды мүхтәсәр.
- 100 Үчүнчү—лап үстдәки—батмышды ган рәнкинә,
Һамарланмышды тамам онун дөрд бир гырағы,
Гызыл алов рәнкиндә көрүнүрдү о мәнә.
- 103 Үзәриндә аллаһын елчисинин ајағы;
О, алмаз астананын үстүндә отуруб, бах,
Сүзүрдү пилләләри көзәтчиләр сајағы.
- 106 Пилләләр үстү илә јухары апарараг,
Көнлүмүн арзусунча, рәһбәрим деди белә:
«Итаәтлә рича ет, гапыны ачсын анчаг».
- 109 Мүгәддәс гәдәмләрә јыхылыб һөрмәт илә,
Јалвардым ки, дурмајыб гапыны ачсын бу ан,
Үч дәфә јумруғуму синәмә дөјдүм һәлә.
- 112 О, гылынчын учујла једди Р һәрфи һаман
Алныма чәкиб деди: «Елә ју кұнаһлары,
Бу јаралар сағалсын, сән дахил олан заман».
- 115 Гуру торпаг рәнкиндә иди онун палтары,
Бә'зән дә күл рәнкинә чалырды; чибләриндән
Әл салыб, о чыхарды гызыл, күмүш ачары.

- 118 Сонра мәним арзуму дүҗмуш кими дәрнидән,
О каһ гызыл, каһ күмүш ачарлары алараг,
Ачмаг үчүн гапынын салды ачар јериндән.
- 121 Сонра деди: «Асанча мүмкүн олмаса ачмаг,
Ја о, ја бу ачары фырлатсан да нә гәдәр,
Өзүнү јорсан белә— буңлар наһагдыр, наһаг.
- 124 Биринчи чох вачибдир; икинчини бир тәһәр
Ағыл илә, биликлә ишләдә дә биләрсән,
Јохса буңлар олмаса ачылмајыр дүјүнләр.
- 127 Онларын икисин дә Пјотрдан алмышам мән,
О дејиб: сәһв етсән дә бурах, гајтарма кери.
Ајагыма сәчдәјә кәләнләри бурах сән».
- 130 Итәләди, ачылды гапыларын һәр бири,
Сонра деди: «Ди кечин, јадда сахлајын анчаг,
Говулачаг о саат һәр кәс ки, бахса кери».
- 133 О анда ки, мүгәддәс гапыны вараг-вараг
Чевирәрәк әлүстү ачды күллү-ихтијар,
Чинкилтили металдан сәс чыхды чаранг-чаранг,
- 136 Тарпеј гајасындакы әзәмәтли гапылар
Белә сәс салмамышды Метелли итирәндә,
Хәзинәси дагылыб мүфлисләшәндә начар.
- 139 Көзләримн галдырыб бахдым јухары мән дә,
Бу көңлүмү охшајан уғултујла бәрәбәр,
Лап узагдан «Те Деум» сәси кәлди бу дәмдә.
- 142 Орган мүшајәтилә дајанараг нә гәдәр
Динләмишик биз ону, килсәдә јүксәлирди,
Бурда ешитдијимиз һәмин нәғмәјә бәнзәр,—
- 145 Гулаға һәрдән ајдын, һәрдән тутгун кәлирди.

ОНУНЧУ НӘҒМӘ

Руһу мә'насыз ешгә тәрәф чәкән бир јери,
Даим әјри јоллара мәчбур едиб апаран
Аләми тәрк едиб биз, астанадан ичәри

- 4 Кирэндә о гапылар зәрблә бағланды бу ан;
Мән гапынын тағына дөнүб бахсајдым әкәр
Галмаздыммы кұнаһын әлиндә дәрдли, налан?
- 7 Чатламыш дашлар үстә биз галхырдыг бир тәһәр,
Ики дивар арасы әјри-үјрү, һәм дә сәрт,
Санки бәнд јарылырды, ахсын көпүрән селләр.
- 10 Рәһбәрим деди: «Бурда тәдбир лазымдыр әлбәт,
Дүшүнүб тапмалыјыг, биз кедәк һансы јана,
Бизимчүн е'тибарлы ола биләр һансы сәмт».
- 13 Јеријирдик чох чәтин, лап дајана-дајана,
Ијнәнин көзү бојда бир јердән кечинчә биз,
Кирди јатағына Ај, о бүрүндү јорғана,
- 16 Јығды шүаларыны көј үзүндән тәртәмиз.
Чыхдығымыз дағ јалы саһилин кәнарындан
Чәкилирди керијә; нә чығыр варды, нә из.
- 19 Јорулмушдум; нә рәһбәр, нә мән билмирдик бу ан
Һара кедәк; сәһрадан кечән јолун изитәк
Бир чығыр узанырды, кедән јохду орадан.
- 22 Учурум ғырағындан учалан диварадәк,
О јердә ки, Һопараг төкүлүрдү гајалар
Һәмин чығыр бурада енләнирди үч чәрәк.
- 25 Бурда көз ишләдикчә нә гәдәр ки, долај вар
Сағда, солда, узаныб кедән бу јол бојунча
Бир бичимдә, мүсави көрүнүрдүләр онлар.
- 28 Ајағымы бир аддым ирәлијә гојунча,
Әтрафымы сејр едиб, буна инандым гәти—
Башымын үзәриндә ағаран, бах, бу уча
- 31 Учурум да мәрмәрдир; мат гојар Поликлети
Онун јонулмасы да; ону тәглид еләмәк
Истәсә—ачиз галар тәбиәтин гүдрәти.
- 34 Көјләрин хәбәрини јерә кәтирән мәләк
Тәсвирдә көрүнүрдү, о учурду ашағы
Әсрлик арзуларын мүждәсини верәрәк,

- 37 О гэдэр чанлы иди һәрәкәти, учмағы,
Мәнә елә кәлди ки, о эсла тәсвир дејил,
Өзү дә дилләнәчәк лап чанлылар сајағы.
- 40 Анд ичирәм, бу вахт о, «Ave!» деди елә бил,
Көјләрдәки мәһәббәт гапысыны ачдыран
О мүгәддәс гадына тәрәф әјилди гәфил.
- 43 Гадынын чөһрәсиндә разылығы андыран
«Esse ancilla Dei»—ајдын ифадә варды,
Мумдан јапылма сурәт демәздин она, инан.
- 46 «Нә үчүн варлығыны донуглуг белә сарды?»—
Дејә рәһбәрим мәнә јахынлашды бу ара,
Дуруб сол тәрәфимдә сөзләрини гуртарды.
- 49 Нәзәrimi чевирдим бу лөвһәдән кәнара,
Мәним јолкөстәрәним дајанмышды о јердә,
Орда башга әһвалат һәкк олмушду дивара,
- 52 Мәрјәмдән сонра кәлән һәмин о лөвһәләрдә;
Мән шаирин өнүндән кечиб кетдим ирәли
Бу лөвһәни јахындан сејр едим бир дә, бир дә.
- 55 Белә јаратмышдылар бу икинчи һејкәли:
О мүгәддәс гугуну апарырлар кәлләрлә,
Дәһшәт, бир кимсә буну һарам да сајмыр, бәли.
- 58 Адамлар да дајаныб једди гат чәркәләрлә,
Көзүм дејирди онлар, бах, охујур бу јердә,
Разылашмырды эсла гулағым бу хәбәрлә.
- 61 Мүбәһисә едирди бурун илә көзләр дә
Јандыгча түстү чыхыр лөвһәдәки бухурдан,
Түстү дә көрүнүрдү, дујулурду әтир дә.
- 64 Кедирди лап габагда мүти Сурәохујан,
О мүгәддәс мүчрүнүн ојнајырды өнүндә,
Каһ уча, каһ да алчаг көрүнүрдү о, чардан.
- 67 Һејкәл олмуш Мелхола бахмадајды бу дәмдә
Бүтүн бу мәнзәрәјә пәнчәрәнин көзүндән,
Өртмүшдү чөһрәсини сонсуз гәзәб дә, гәм дә.

- 70 Бу лөвһәдән бир гәдәр габаға аддадым мән,
Башладым сејр етмәјә сағдакы һекајәти,
Мелхоладан сонракы һејкәлләр дүзүмүндән.
- 73 Ромалы һакимләрин о һәгиги шөһрәти
Тапмышды өз әксини көрүнән бу һејкәлдә,
Онлара Григори верди әбәдијјәти.
- 76 Дул гадын аман дејә тутуб јүјәни әлдә,
Император Трајана јалварырды нечә, бах,
Онун көз јашларына чата билмәзди сел дә.
- 79 Бахырсан чөлләр боју сүвариләрдир анчаг,
Әлдә зәрли бајраглар, үзәриндә гарталлар,
Горујурлар гејсәри онлар ганад ачараг.
- 82 Әтрафыны бүрүјүб инсанлар гатар-гатар
Бәдбәхт ана јалварыр көзләриндә гәм-кәдәр:
«Оғлуну өлдүрүбләр, гисасыны ал, еј чар!»
- 85 Гејсәр дејир: «Кәләрәм, көзлә мәни бир гәдәр».
Ана дејир: «Әләмин говладығы адамтәк
Бирдән кәлә билмәдин, дүз чыхмады бу сөзләр?»
- 88 Гејсәр дејир: «Хәләфим буну ичра едәчәк»,
Ана дејир: «Бу иши көрәрсә бир башгасы
Нә хејри вар, өзүмүз едәк буну биз кәрәк».
- 91 Гејсәр она сөјләјир: «Сәбр елә, олма аси,
Вәзифәмдир, кетмәрәм һөкмү чыхармамыш мән,
Буну борчум әмр едир, бир дә ана дуасы».
- 94 Әминәм буна, тәкчә аллаһын гүдрәтиндән
Сојуг дашлар бу сајаг дил ачараг данышар,
Бу мо'чүзә јаранмаз инсанын зәһмәтиндән.
- 97 Мисилсиз бир устанын јаратдығы һәр нә вар,—
Лөвһәләрдә көрүнән бу чанлы инсанлары,
Дајаныб көз чәкмәдән сејр едиркән бигәрар,
- 100 Веркили пычылдады: «Руһларын о гатары
Кәлир бизә тәрәф, бах, аста аддымлар илә.
Зирвәјә галхан јолу онлар көстәрә бары».

- 103 Бурда тәзә нә варса, позулмаз гәрар илә
Сејр едән көзләrimi чевирдим фөврән она,
Габаг-гәншәр дајандым мән о лүтфкар илә.
- 106 Охучу, көрүм сәнин гәлбинин арзусуна,
Хејрхан дүшүнчәнә әсла кәлмәсин хәләл,
Аллаһын чәзасы да кечсин сәндән о јана.
- 109 Ағыр әзаблар һагда сән әсла дүшүнмә, кәл,
Дүшүн о сон анлары, о сон сааты дүшүн,
Одур амансыз гәрар, буну бил әввәл-әввәл.
- 112 Мән чаваб вердим белә: «Бура кәләнләр бүтүн
Көркәмдән инсанлара охшамыјыр гәтијјән,
Нәдир кәлән—ајырмаг дејилдир әсла мүмкүн».
- 115 Деди «Бундан да ағыр чәза вармыдыр көрән,
Ишкәнчәләр алтында әзилибләр о гәдәр,
Сәнин кими онлары ајыра билмәдим мән.
- 118 Анчаг кәләнләрә сән диггәт илә сал нәзәр,
Бу гајалар алтында еләдикчә һәрәкәт,
Өзләри өзләрини көр нечә дөјүрләр!»
- 121 Хачпәрәстләр, гәлбиниз чох гүрурлудур, фәгәт
Бәдбахтсыныз доғрудан, чүнки о күт бејниниз
Ләкәли јоллар илә апарыр сизи, дәһшәт!
- 124 Буну билмирсиниз ки, јалныз бөчәкләрик биз,
Пәрвазланыб зүлмәтдән аллаһын диванына
Кәлән пәрванәләрик, биз чисмсиз, бәдәнсиз!
- 127 Сизин ловға руһунуз дартыр өзүн һајана?
Бүтүн варлығынызла, о вүчудунузла бах,
Сиз ки, бәнзәјирсиниз јарымчыг сохулчана.
- 130 Тахтапуша, тавана олмагчүн мөһкәм дајаг
Ашағыдан гојурлар бә'зән һејкәл—пәһләван,
О дајаныр дизини синәсинә сыхараг,
- 133 Онун бахышындакы јаланчы ағрылардан
Көзләрә ағры долур; бах, бунлар да бу саат,
Әјилиб, доланырды дағын башына налан.

- 136 Кимиси ағыр-ағыр кедирди, кими раһат,
Кимиси лап икигаг олмуш иди ағрыдан;
Көркәминдән дөзүмлү, раһат кедән дә, һејһат,
- 139 Санки көз јашларыјла дејирди: «Өлдүм, аман!»

ОН БИРИНЧИ НӘҒМӘ

- «Сән еј бөјүк јарадан, еј көјләр һөкмдары,
Сән еј өвладларына инајәт көстәрәрәк,
Һүсн-тәвәччөһүлә сејлаб едән онлары,
- 4 Гүдрәтинин, адынын өнүндә даим кәрәк
Мәхлуг сәчдәјә кәлсин; пак үлвүдүр һикмәтин,
Она шүкр едирик биз шәрәfli бир нәғмәтәк.
- 7 Үзүмүзә ачылсын лүтфкар сәлтәнәтин,
Сәнин рәһмин олмаса јоллар тапмаг о јерә
Бөјүк эәкалар үчүн белә чәтиндир, чәтин!
- 10 Өзүнүн гүдрәтини гурбан вериб јүз кәрә,
«Осанна» сөјләјирләр һәмишә һүзурунда,
Бу сөз гисмәт олајды бүтүн јердәкиләрә.
- 13 Бизим үчүн һәмишә сән көндәр руһә гида,
Бу чәтин јолларда биз чәрәксиз дә, шүбһәсиз,
Кедәрик јорулмадан, кедәрик пәјпијада.
- 16 Бизә рәва көрүлән бүтүн эәаблара биз
Дөзмүшүк, дөзәчәјик; лајиг олмасаг белә,
Сән дә бағышла бизи, еј халиг, үлви, эзиз!
- 19 Бу зәиф гүввәмизи эәәли дүшмән илә
Вурушлара көндәрмә; јолдан сапмағын анчаг
Фитнәсиндән, фелиндән сән бизләри һифз елә!
- 22 Бөјүк аллаһ, күнаһдан сән бизи горума, бах,
Онсуз да сығынмышыг тәһлүкәсиз бир јерә,
О далда галанлары гору бизләрдән габаг».

- 25 Бахырдыг азаб ичрә јеријән көлкөләрә,
Өзләрини вә бизи јад едиб дуаларда,
Тәнкинәфәс олса да онлар вурурду дөврә,
- 28 Мүхтәлифди онларын чәкдији чәзалар да,
Аста јеријирдиләр илк дөврәјлә ирәли,
Силинмәкчин ләкәләр онлардан хырда-хырда.
- 31 Бу гәдәр бөјүк исә јердәкинин кәдәри,
О заман бурда бизим әлимиздән нә кәләр,
Үстүмүздә олса да јараданын нәзәри,
- 34 Биз нечә сә'ј көстәрәк, биз чалышаг нә тәһәр
Орда азаб чәкәнләр тәмизләниб нәһајәт,
Аллаһын дәркаһына чата билсин, мүхтәсәр?
- 37 «Көстәрсин улу һаким сизә гаршы мәрһәмәт,
Бурдан ганадланараг учуб кедәсиниз сиз,
Јолунуз бу јерләрә бир дә дүшмәсин фәгәт,
- 40 Зирвәјә кедән о јол һансыдыр, көстәриниз?
Бәлкә ики, бәлкә дә чохдур онларын сајы,
Һансы раһатдыр дејин, онунла галхарыг биз.
- 43 Мәнимлә кедән ки, вар башгадыр онун пајы,
О Адәмин вариси, билин, чанлыдыр һәлә,
Галхан заман јорулур, адымыны о сајыр».
- 46 Рәһбәрим көлкөләрә һәмин бу сөzlәр илә
Хитаб едиб дајанды; онлардан бири динди,
Һансы иди, билмәдим,—чавабы верди белә:
- 49 «О көзәл јерә галхан јолу көрәрсиз инди,
Инсан да пилләләрлә һәмин зирвәјә галхар,
Кедин; сағ тәрәфдәки јүксәлән јол сизинди.
- 52 Мәним дөнмәз бојнуму, көрдүјүнүз даш ки, вар,
Әјмәсәјди ашағы ағыр бир сигләт илә,
Көзүмә чөкмәсәјди гаранлыг пәрдә, тозлар,
- 55 Бу намә'лум чанлыја бахардым диггәт илә,
Танијардым бәлкә дә, кимлијини биләрдим,
Бојнумдакы бу јүкдән ачардым сөһбәт белә.

- 58 Бәли, мән дә латынам; дејим сизә атам ким—
Ешидибсиз бәлкә дә сиз онун барәсиндә,
Тосканлы графды о—Алдобрандески Гулелм.
- 61 Догулмушам чох гәдим, адлы-санлы нәсилдә
Унутдум ки, һамынын јалныз бир анасы вар,
Дөзүмлүдүр бу ана, атәш вар нәфәсиндә,
- 64 Инсанлара мән нифрәт еләдим ачыг-ашкар,
Мәһв олдум мән өзүм дә билир буну Сјена,
Кампанјатикода билир буну адамлар.
- 67 Омбертојам, мәғрурлуг көр нә едир инсана,
О бүтүн нәслимизи мәһв еләди көкүндән,
Онлар да мәним кими дәрд чәкир јана-јана.
- 70 Дашыјырам јүкүмү сәссиз, башашағы мән,
Сағкән нифрәт етдијим ишә өлүләр ичрә
Инди әмәл едирәм, улу танры һөкмүндән».
- 73 Мән ону динләјәрәк көзүмү дикдим јерә:
Онлардан бир нәфәри,—данышан јох, өзкәси,—
Агыр јүкүн алтында гыврылыб, бирдән-бирә
- 76 Мәни көрдү, таныды, чанланды һафизәси,
Көлкә мәнә даһа да бахмағ үчүн јахындан
Чан атырды биарам, һеј артырды һәвәси.
- 79 Дедим: «Губбијолу Одеризисән, дајан,
Парисдә «Иллүмүнур» адлананлар сәнинлә,
Буну јахшы билирәм, фәхр етмишдир һәр заман!»
- 82 Чаваб верди: «Јох, гардаш, бу рәнккарлыгда һәлә
Болонили Франко сајылыр маһир уstad,
Әсил шөһрәт онундур, мәнимки дөндү јелә.
- 85 Сағ олсајдым мән ону тә'рифләмәздим, һејһат,
Јәгин өзүм олардым, биринчи бу һүнәрдә,
Сахлардым бу шәрәфи, көстәриб бөјүк инад.
- 88 Инди ловғалығымчүн тутулмушам бу дәрдә;
Мән күнаһ ишләјәркән—аныб пәрвәрдикары
Көмәк истәмәсәјдим—јанардым башга јердә.

- 91 Бәли, бош шејләр јаман алдадыр инсанлары,
Зирвәләрдә кәзиркән һәлә баһар һавасы
Бирдән көрүр көзләрин сәрт човғуну, буз гары!
- 94 Бир заман мәшһур иди Чимабуе ғырчасы,
Артыг онун сәнәти солду, тамам көһнәлди,
Инди Чотто сајылыр бөјүк сәнәт дәһасы,
- 97 Квидонун далынча тәзә Квидо кәлди,
Сөздә газанды шөһрәт; бәлкә доғулуб бири,
Кәләндә дејәчәјик ки, бу онлардан көзәлди!
- 100 Нә гәдәрдир дүнјанын шајиәси, хәбәри—
Онлар беләдән-белә әсирләр ғасырғатәк;
Тез-тез дәјишдириләр шанлы шәхсијјәтләри.
- 103 Әсрләр гучағында мәһв олачаг, кедәчәк
Сонсуз шаны-шөһрәти ағ сачлы гочанын да,
«Пәпә-мәмә» ја «инга» сөјләјәнин дә, бишәк;
- 106 Мүгајисә еләсән өмрүнү бир анын да
Улдузлар дүнјасынын бир јол һәрәкәтијлә,
О кичик бир зәррәдир әбәдијјәт јанында.
- 109 Бүтүн Тосканијада адыјла, шөһрәтијлә
Мәшһур иди арамла о сәркәрдан долашан;
Бир вахт рәһбәр олдуғу Сјендә о, бир килә
- 112 Инди јада салынмыр; Сјен исә о заман
Мәғрурду; фаһишәтәк сонра ләкәли олду,
Флоренсијалыларын көпү алынды јаман.
- 115 Шөһрәт јашыл отлара бәнзәр—елә ки, долду
Гојнуна күнәш нуру—бој атыр: о, соланда
Көрүрсән јенә күнәш шүаларыјла солду».
- 118 «Доғру сөзүн гәлбими раһат етди бир анда,
О арзума чавабды,—белә дедим она мән,—
Де кимдән сөз ачырдын хатирәјә даланда?»
- 121 Деди: «О, Провенсан Салванидир, ешит сән,
Истади ки, Сјени өз гүдрәтли әлиндә
Тәк сахласын, онунчүн бура дүшдү өләркән.

- 124 Инди бу чүр кедир о, нә варса талейиндә
Өлән күндән дашыјыр; һәддән артыг чәсарәт
Көстәрәнләр, бах, белә һесаһ верир өләндә».
- 127 Сөјләдим: «Руһ доғрудан әкәр кечинчә мүддәт
Төвбәләр етмәјибсә о, һәјат палтарында,
Хошбахт дағ әтәјиндә көзләсин кәрәк, әлбәт,—
- 130 О јад олунмајыбса паклыг дуаларында,—
Тәкрат олунмајыбса бир јашамағ мүддәти,
Јасағ јери о нечә кечиһ кәлиһ бир анда?»
- 133 Деди: «Чичәкләниркән онун ады, шөһрәти,
Кампо мејданчасында отурду диләнчитәк,
Сыхылмады бу ишдән о мәғрур һејсијјәти.
- 136 Карлын әсир етдији достуну аланадәк
О паслы гандалларын сонсуз әзијјәтиндән,
Чалышды кечә-күндүз, нә чан галды, нә үрәк.
- 139 Баш ачмадын сөзүмүн бәлкә маһијјәтиндән,
Гоншуларын күнаһкар олачағ, бил бу сирри,
Тезликлә өз көзүнлә көрәчәксән буну сән.
- 142 Бунунчүн дә о кечди јасағ олунмуш јери».

ОН ИҚИНЧИ НӘҒМӘ

Ағыр котаны дартыб апаран кәлләр кими
Јеријирдим јанашы о кәдәрли руһ илә,
Иһазәси вар иди, көрүрдүм мүәллимиди;

- 4 Рәһбәрим дејәндә ки: «Бошла ону, кәл белә;
Кәмимиз сүр'әт илә үзмәк үчүн дәрјада
Аварлар саз, јелкәнләр һазыр олсун гој јелә»,
- 7 Мүти хәјалым мәним сүрүнсә дә архада,
Дикәлдим бирчә анда, дүзәлди гәдди-гамәт,
Јејинләшди јеришим фикрим руһда олса да,

- 10 Аддымлајыб сүр'әтлә, көзләримдә сәадәт,
Кетдим мұәллимимин архасынча габаға,
Бизи јормурду бурда енишли јоллар фәгәт.
- 13 «Нәзәр сал ајағынын алтындакы торпаға,—
Сөјләди мұәллимим,—орада көрсән һәр нә,
Чох ибрәтлидир, сәни о гојмаз јорулмаға».
- 16 Көрүрсән өлүләрин мәзарынын үстүнә
Бир даш лөвһә гојурлар, үзәриндә нам-нишан,
Ким нәчијмиш дүнјада јада салынсын јенә,
- 19 Елә ки, хатирәләр ојанды, етди түгјан,
Һәрчәнд ки, рәһмәтлијә бунун јохду фәјдасы,
Бу лөвһәјә көз јашы төкүлүр заман-заман,
- 22 Беләчәјди бу јолда вурулан нахыш, јазы;
Анчаг бурдакыларда варды сәнәт гүдрәти,
Бу нахышлы јолларын көзәл иди һамысы.
- 25 Нахышларын бириндә көрдүм нәчиб хилгәти,
Говуланда көјләрдән, о, душәндә дәрбәдәр
Енирди чәһәннәмә илдырымдан да ити.
- 28 Мән көрдүм, Бриареји нечә вуруб шимшәкләр,
Көрдүм о сојуг көвдә, көрдүм о гәви бәдән
Әзир ағырлығыјла бу торпағы нә тәһәр.
- 31 Силаһлы Тимбреји, Палладаны, Марсы мән
Көрдүм дөврәләјибләр атаны, көз чәкмирләр
Күнаһкар азмаңларын дәһшәтли көвдәсиндән.
- 34 Мән көрдүм Немвроду, отурмушду мүкәддәр,
Онун дөрд дөврәсиндә, пуч мә насыз зәһмәти,
Сеннаарлы мәғрурлара о бахырды бисәмәр.
- 37 Ниобеја, нә гәдәр бәлалары, дәһшәти
Көстәрир бу сурәтин дөнүнчә даш һејкәлә,
Једди гыз, једди оғлун мисилсиз фәлакәти!
- 40 Еј чар Саул, мәһв олдун сән өз гылынчын илә,
Келвуја дағларыны бојадын өз ганына,
Орда нә от, нә јағыш, нә дә шөһ вардыр һәлә!

- 43 Көрмүшдүм бир вахт сәни, еј әдәбсиз Арахна,
Жарымһөрүмчәк кими көрмүш идим сәни мән,
Бәләд идим о сәнин мәшһур чырыг парчана!
- 46 Еј Ровоам, горхараг фәрарилик едәндән,
Арабаја минәрәк әкиләндән бир баша,
О гәзәбли чәһрәни итирмирсән даһа сән!
- 49 Мән јенә ејләјирдим һејкәлләрә тамаша,
Анасыны Алкмеон мәчбур едирди,—ана
Кәрәк сәчдә еләсин гатилинә—гәшдаша.
- 52 Бурда Сеннахирими кечириб гылынчына
Өлдүрән ики оғлу чанланырды таблодан,
О, мә'бәдин алтында атылмышды бир јана.
- 55 Томирис дә дәһшәтлә Қири өлдүрән заман
Гисас дәгигәсиндә дејирди бу сөзләри
«Сән гана сусамышдын, ич дојунча, бу да ган»!
- 58 Олофернин дә башы кәсилиб дири-дири,
Чәсәдләр дә салыныб чох ејбәчәр шәкилә,
Буну көрчәк гачырлар асуриләр өзләри.
- 61 Тројанын шәһрәти бурда батыбдыр күлә;
Сәнәткарын әлләри көр нечә дәһшәт илә
Еј Илион, тачыны, тахтыны вериб јелә!
- 64 Кимин рәнки, фырчасы бу габилијјәт илә,
Кимин сәјјар хәјалы мә'чүзә кәстәрәрәк
Көлкәләри, хәтләри чызар бу гүдрәт илә?
- 67 Дири—чанлы верилиб, өлүләр—лап өлүтәк;
Дајаныб сүкут илә сәјр етдијим һәр нә вар
Ајдындыр, бундан артыг олмаз әјани көрмәк.
- 70 Сән еј Һәвванын нәсли, ловғалан, ет ифтихар,
Кирпијини чалмадан бир нәзәр сал јоллара,
Көр нечә горхулудур бах, бу енсиз чығырлар?
- 73 Биз дағын о үзүнә кечмәдәјдик бу ара,
Мәсафәнин чохуну күнәш кечмишди јолдан,
Мәним мәфтун хәјалым кәлмирди бу гәрара,

- 76 Бирдән-бирә рәһбәрим мәни сәсләди далдан,
Сонра белә сөjlәди: «Башыны галдыр көрәк!
Белә јеримәк олмаз, јетәр, аjрыл бу һалдан.
- 79 Бизи гаршыламагчүн, одур, бах, кәлир мәләк;
Күндүзүн хидмәтчиси кери чәкилир көјдән,
Өзүнүн јарыкүнлүк нөвбәсини чәкәрәк.
- 82 Үз-көзүнү бир гәдәр нәзакәтли елә сән,
Сөһбәтимиз-сөзүмүз гој хош кәлсин мәләјә,
Белә фүрсәт әлине дүшмәјәчәк јенидән».
- 85 Вахтыны һәдәр јерә әсла итирмә дејә,
О гәдәр нәсиһәтләр вермишди о, бир анда
Бурда да вагиф олдум һәр сөзә, һәр кәлмәјә.
- 88 Бизи гаршылајан руһ көзәлди доғрудан да,
Әјниндә ағды әба, көзүнүн шө'ләсијлә
Улдуза бәрабәрди дан јери гызаранда.
- 91 Ганадларын, әлләрин ачыб, ишарә илә
Деди: «Кәлин, пилләләр бурдадыр, көстәрим мән,
Бурдан галхмаг әзијјәт олмајачаг чох елә.—
- 94 Әфеус ки, бу чағрыша һәләлик аздыр кедән:
Инсан нәсли, учалмаг сәнин үчүн чәтинди,
Торпаға сығынырсан зәиф бир меһлә дә сән!»
- 97 Мәләк ганадларыны үзүмә чәкди инди,
Дүшдү бу вахт алныма газылан Р-дән бири,
Сонра да сөjlәди ки, ән асан јол сәнинди.
- 100 Рубаконт көрпүсүндән сејр еләсән бир јери
Килсәнин үзү бахыр мөһнәтләр дијарына,
Сағ тәрәфдә көрәрсән учалан тәпәләри,
- 103 Раст кәләрсән енишин гат-гат мејданларына,
Онлар салынан заман һәлә һөрмәт вар иди
Һагг-һесаб китабына, дуз-тахыл мејарына,—
- 106 Бурада да еләчә, дарысгал јоллар иди
Јухарыја—шагули гатын үстүнә галхан,
Ону да тамамлајан уча бир дивар иди.

- 109 Елэ ки, галхдыг ора биз ешитдик бу заман,
«Beati pauperes spiritu», сөзлэри,
Бу, тэ'рифэ сыгмајан не'мэт иди доғрудан.
- 112 Нечэ дэ бэнзэмәјир бурдакы кириш јери
Чәһәннәм киришинэ, гәмли, эзаблы јерә!
Бурда нәгмә сәсләнир, орда налэ сәсләри.
- 115 Ајағымы гојаркән мүгәддәс пиллэләрә,
Сандым ки, кәлкәләрин кетдији дүмдүз, һамар
Јоллардан бу пиллэләр асандыр нечэ кәрә.
- 118 Сорушдум ки; «Мүәллим, сөјлә, бурда нә сирр вар?
Санки јүкүм азалыб, чаныма ахды гүввәт,
Инди јормајыр мәни атдығым бу аддымлар».
- 121 Деди: «Елэ ки, дүшдү бүтүн Р-ләр нәһајәт,
О биринчи Р кими силиниб кетди тәмиз,
Һәрчәнд ки, галанлар ондан солғундур әлбәт,
- 124 Зирвәјә доғру кедән аддымларын, шүбһәсиз,
Даһа да артырачаг өз сүр'әтин, һүнәрин,
Јорғунлуғун дашыны атачагсан тәртәмиз».
- 127 Бә'зән белә иш олур—көрүрсән бир нәфәрин
Өзү дэ һисс етмәдән сачына чөп илишир,
Нәзәриндән гачмајыр фәгәт јол кечәнләрин,
- 130 Онлар бахыр, бу исә сачларыјла әлләшир,
Јохлајыр дәнә-дәнә, аралајыр телини,
Көзүјлә көрмәдији о чөп әлилә дүшүр.—
- 133 Мән дэ гашымын үстә кәздирәркән әлими,
Һисс етдим гапычынын һәкк етдији һәрфләри,
Дүјдум—галан алты һәрф ачыг-ајдын билинир;
- 136 Бу вахт мәни сејр едиб, күлүмсәди рәһбәрим.

ОН ҮЧҮНЧҮ НӘҒМӘ

Биз сонунчу пилләнин дурмушдуг үзәриндә,
Ә'рафын зирвәсинә галхан дар чығыр илә
Дағ јалынын дүбарә о кәсилән јериндә;

- 4 О дағын сылдырымы бурда да һәшјәләрлә
Дөврәләниб дүзүнә, биринчијә охшајыр,
Анчаг дөврә бурада ондан әјридир һәлә.
- 7 Һеч нә чәкилмәјибдир, бошдур бурда јол, чығыр;
Јалдакы уча дивар, алтдакы чыхынтылар
Дүмдүз дашдан јонулуб, рәнкиндән бозлуг јағыр.
- 10 «Дајаныб јахын јолу биз сорушсаг кеч олар,
Инди кәрәк өзүмүз тезлик илә јол сечәк»—
Белә деди Веркили. Сонра күлли-ихтијар
- 13 Көзләрини күнәшин чөһрәсинә дикәрәк
Сағ бөјрүнү сахлады ох кими һәрәкәтсиз,
Сол бөјрү үстә дөндү, ох әтрафында чархтәк.
- 16 Сонра деди: «Көзәл нур, сәни көзләјирик биз,
Набәләдәм бу јола, өзүн ејлә инајәт,
Бу тәзә јолда сән ол бәләдчимиз, һамимиз.
- 19 Сән сәпирсән торпаға ишыг, сонсуз һәрәрәт;
Инди ки, бу јолчулар бәләдчисиз галыблар,
Јеканә рәнбәр бизә, сәнсән еј улу гүввәт».
- 22 Бу тәрәфки һесабла өлчүлсә бир мил олар
О тәрәфдә асанча кечдијимиз јоллары,—
Ирадәјлә бу гәдәр сүр'әтләнәр аддымлар.
- 25 Бу вахт руһлар учараг кәлирди бизә сары
Һамыны чағырага ахшам ибадәтинә,
Гулаглар ешитсә дә, көз көрмүрдү онлары.
- 28 Һардаса лап јахында бир сәс учалды јенә:
«Vinum non habent!»—дејиб кечди учараг,
Архадан тәкрарлады бу сөзү дөнә-дөнә.
- 31 О сәс һәлә итмәмиш биздән узагда анчаг
Јахындан башга бир сәс учалды: «Мән Орестәм!»—
Сонра да учуб кечди ганадыны ачараг.
- 34 Мән билирдим кимсәсиз бир јердәјик биз бу дәм,
Она көрә сорушдум: «Бу сәс киминдир көрән?»—
Үчүнчү сәс дилләнди: «Дүшмәни севин мөһкәм!»

- 37 Мүәллимим сөjlәди: «Бах бу зирвәләрә сән,
Пахыллыг кунәһыдыр бу jердә гамчыланан;
Гырмачы да мәнәббәт өзү тохујур ипдән.
- 40 Јүјән-чилов башга чүр сәсләнсин кәрәк бу ан;
Бағышланма jеринә сән кедиб jетишәндә
Бу сәси ачыг-ајдын ешидәчәксән, инан.
- 43 Лакин диггәтлә бахсан, сән дағын енишиндә
Көрәчәксән инсанлар отурубдур орада,
Дашлара күрәкләниб о гајанын дөшүндә».
- 46 Кениш ачыб көзүмү нәзәр салдым—бурада
Садә әба кејинмиш адамлар әjlәширди;
Даш рәнкдәјди онларын кејдији либаслар да.
- 49 Мәрјәми чағыран сәс гулағымы деширди:
«Дуа елә бизимчүн!» Башга мүгәддәсләр дә,
Михајыл да, Пјотр да орда јада дүшүрдү.
- 52 Инанмырам доғрудан, бизим дүнјада—jердә
Елә бир мәрһәмәтсиз, дашүрәкли тапыла,
Инди көрдүјүм она еләмәјә әсәр дә;
- 55 Мән онларын јанына jетишмишдим аз гала,
Инди көрә билирдим һәр шеји ачыг-ашкар,
Көз јашым бу дәрд илә ахырды дамла-дамла.
- 58 Һамыңын башдан-баша әјниндә гыллы палтар,
Мөһкәм сөјкәнмишдиләр бири-биринә јексәр,
Онларын өзүнә дә дајаг иди гајалар.
- 61 Қәлисанын јанында дајанараг бу тәһәр,
Кунәһларын әфвинә дуалар охунанда,
Бир-биринә сөјкәнир пәјчүн кор диләнчиләр,
- 64 Рәһм ојадыр беләчә өзләринә инсанда
Онларын сөзүндән чох бу гәмли көрүнүшү,
Тә'сирләнир һәр кечән бу лөвһәјә баханда.
- 67 Корлар көрә билмәјир гызыл телли кунәши,
Отуран көлкәләр дә һәмин корлар сајағы
Көрмүрдүләр көјләрдән јаған нуру, атәши:

70. Тикилмишди һамынын көзләринин гапағы
Дәмир сапларла мөһкәм; әлә өйрәшдирәндә
Көзләрини бу чүрә тикирләр јапалағын.
73. Онлары мә'јус етмәк истәмәдим, көрәндә
Јан тутараг үзүмү бахмадым онлар сары,
Артды өјүд-нәсихәт вермәк һәвәси мәндә.
76. Рәһбәрим баша дүшдү мә'налы бахышлары,
Мәнә суал вермәдән, өзү сөјләди белә:
«Соруш, фәгәт чох гыса, дәгиг вер суаллары!»
79. Веркили јеријирди јалын чыхынтысијлә,
Еһтијатлы олмасан кедәндә бу кәнарла,
Јыхыларсан гајадан, тикән дә чатмаз әлә!
82. О јандаса битишик отуруб гајаларла
Көлкәләр көзү бағлы, сүзүлүб үзләриндән
Көз јашлары ахырды дәһшәтли далғаларла.
85. Ајағымы сахлајыб, үз тутдум онлара мән:
«Зирвәдәки ишығы көзләриниз көрәчәк,
Бундан башга сәадәт кәзмисиниз гәтијјән,
88. Вичданынызы сыхан көз јашлары көпүктәк
Тез силиниб гурусун, о вичданы гој бир дә
Парлатсын пак дүшүнчә, тәмиз әгидә нуртәк!
91. Аранызда тапылса бирчә әзиз нәфәр дә—
Латынлар тајфасындан—шад оларам, инаның,
Она көмәк едәрәм бачардыгча бу јердә».
94. «Бирдир бизим јурдумуз алтында бир сәманын.
Сән нәзәрдә тутурсан јәгин кәлмәләри дә,
Гардаш, онлар сүләнир гојнунда Италјанын».
97. Мүдрик нәғмәкарымла мәндән бир аз керидә,
Ешидилди киминсә еләдији бу сөһбәт;
Әввәлчә мән о сәмтә атдым гәдәмләри дә,
100. Мән һамынын ичиндә ону көрдүм, нәһәјәт,
Дајаныб көзләјирди. Корлартәк чәнәсини
Галдырыб бахдығыјчүн ону таныдым, әлбәт.

„Чөһөннөм“, XIII нөгмө.

- 103 Дедим: «Еј руһ, көрөсөн бәхтинин шө'лөсини!
Сөзүмө чаваб верән инди сэндинсә әкәр,
Һаралысан, адын нә? Сусма, чыхар сәсини».
- 106 Деди: «Сјенлијәм мән, һәјатына сәрасәр
Ләкә вурүб бу јерә дүшән башга руһлартәк,
Халиги сәсләјирәм бурада ахшам-сәһәр.
- 109 Сапија гојсалар да мәним адымы, бишәк
Мән мүдрик олмамышам; өзкәләрин гәминә
Өз гәләбәмдән дә чох севинмишәм, күләрәк.
- 112 Өзүн дүшүн, сөзләрим һәгигәтдир, јохса нә,
Тапылармы мәндән чох ағылсыз о мәнәлдә
Сарсагласын көчәндә әбәдијјәт евинә?
- 115 Бүтүн һәмвәтәнләрим мәғлуб олду Колледә,
Бунунчүн дә Халигә дуа едирдим анчаг,
Каш онун ирадәси орда иши һәлл едә!
- 118 О вахт бүтүн әскәрләр мәғлуб олду, гачараг:
Онларын бу һалыны сејр едирдим ләззәтлә,
Гајнајырды севинчим һүдудуну ашараг;
- 121 Сонра исә башымы галдырыб чәсарәтлә,
Гышдан исти баһара чыхан гаратојугтәк,
«Аллаһдан горхмајырам!»—мән чығырдым һиддәтлә.
- 124 Сон нәфәсдә үзүмү аллаһа чевирәрәк
Ондан аман диләдим; көмәк етмәзди аман,
Әзабла вурачагды мәним синәмдә үрәк,
- 127 Тәмиз үрәкли Пјер Петтинајо јахындан
Мәнә узатмасајды көмәк әлини әкәр,
Мән бәдбәхтчүн дуалар етмәсәјди о заман.
- 130 Сән өзүн кимсән белә, бизә салараг нәзәр
Долашырсан, көзләрин тамам ачыгдыр фәгәг,
Һәм дә нәфәс алырсан, руһ дејилсән сән мәкәр?»
- 133 Дедим: «Мәним дә көзүм гапаначаг, нәһәјәт,
Сизинкитәк, сонра тез ачылачагдыр, һөкмән,
Чүнки надир һалларда өзкәјә едиб һәсәд.

- 136 Алтдакы учурумун гејдини чәкирәм мән,
Андыгча о дөврәни руһум дүшүр дәһшәтә;
Бу жүк мәним чијнимә гојулубдур әзәлдән».
- 139 Мө'чүзә көрмүш кими көлкә дүшдү һејрәтә:
«Бурда олмамысанса, сөјлә, сәни бу јерә
Ким галдырды?» Дедим: «О, гулаг асыр сөһбәтә.
- 142 Бир дә һәлә сағам мән, чыхсам да бу сәфәрә;
Нәчиб руһ, арзуну де, һәр нә олса истәјин
Әмәл едим, дөнәндә о дүнјаја дүбарә».
- 145 Көлкә деди: «Нә гәдәр хошдур сөзләрин сәнин,
Јегин аллаһ сахлајыб сәни һимајәсиндә;
Һәрдән Сапија үчүн дуа елә, даныш, дин.
- 148 Бәлкә сән бир дә олдун Тосканја өлкәсиндә,
Анд верирәм гәлбинә әзиз олан һәр шејә:
Мәндән гоһумларыма даныш өз нөвбәсиндә.
- 151 Һамы Таламонени әлә кечирсин дејә
О шәһәрдә чалышыр, бәнзәјәчәкләр анчаг
Диананы наһагдан ахтаран о дәстәјә,
- 154 Адмиралларын иши һамыдан пис олачаг».

ОН ДӨРДҮНЧҮ НӘҒМӘ

- «Гәриб кими бурада кәзән о кимдир белә,
Көзүнүн гапаглары ениб-галхыр, ора бах,
Дејәсән, өлүм она тохунмамышдыр һәлә?»
- 4 «Билмирәм кимдир; ону кимсә кәтирмиш анчаг;
Сән јахынсан, бир соруш; һәм дә сөзләрин кәрәк
Сәрт олмасын, елә ет чаваб версин бу гонаг.»
- 7 Көрүрдүм бир-биринин чијнинә сөјкәнәрәк
Бу чүр пычылдашырды сағымда ики нәфәр;
Сонра бири сөјләди башыны дөндәрәрәк;

- 10 «Еј руһ, сән еј бура өз бәдәнилә бәрабәр
Көjlәр сәлтәнәтинә јердән үз тутуб кәлән,
Сөjlә, дағылсын тамам биздәки бу шүбһәләр:
- 13 Бәјан елә бу сирри: кимсән, һаралысан сән,
Һеч кәсә верилмәјән бу надир, бу е'чазкар,
Көрүнмәмиш бу гүввәт сәнә верилиб нәдән?»
- 16 Чаваб вердим мән она: «Тосканјада бир чај вар,
Ахыр Фалтеронадан кечир чөлү, чәмәни,
Јорулмур, јүз милләрлә о јол кедир бигәрар,
- 19 Онун саһилләриндән кәтирдим бу бәдәни;
Адымы сөjlәмәјин мә'насы јохдур инди,
О һәлә мәшһур дејил, чоху танымыр мәни».
- 22 Чавабымда о суал верән јенә дә динди:
«Мән вагиф олмушамса сөjlәдијин сөзләрә
Сән Арнону дејирсән, әглим буна әминди».
- 25 Она деди гоншусу: «Бил ки, о, бича јерә
Һәммин чајын адыны пүнһан сахламыр, әлбәт,
Санки бу ады чәкмәк дәһшәтлидир мин кәрә».
- 28 О деди: «Нә дүшүнүр бу шәхс—билмирәм, фәгәт
Бирчә ону билирәм—о чајын ады кәрәк
Әбәдилик мәһв олуб, унудулсун нәһәјәт!
- 31 Дағларын зирвәсиндән о Пелор бурнунадәк,
Бахдыгча чәркәләнән тәпәләр арасындан
О чај баш алыб кедәр суларыны чәкәрәк,
- 34 Дәнизин интәһасыз гучағына атар чан,
Бурда одлу көjlәрин алтында бухарланар,
Јенә дағ чајларына дөнәр о, заман-заман,
- 37 Илан кими о боғар јолларында һәр нә вар,
Ја кинлилик вәһј илә верилибдир бу јерә,
Ја пис адәтләр бурда һаггы едир тармар,
- 40 Лакин бу гаршынызда узанан рәзил дәрә
Хисләтини о гәдәр дәјишиб инсанларын,
Сирсеја чобан олуб санки о рәзилләрә.

- 43 Эввэл бу ачкөзләрин, бу хәшәл гарынларын,
Донуз нәслинә дөнмүш вечсизләрин јанындан
Бу хәсис чај ахыдыр аста-аста суларын;
- 46 Сонра ит нәсли сәмтә ахыр бу чај дурмадан
Чатар-чатмаз онлара чеврилир һиддәт илә,
Ловға бир әда илә бурулараг кечир јан.
- 49 Бир аз ахыб ашағы чошур әзәмәт илә.
Бу лә'нәтә кәлән чај һәммин бу бәхтигара
Итләрлә јох, гурдларла растлашыр сүр'әт илә.
- 52 Ән нәһәјәт, дүшәрәк гаранлыг кирдаблара
Раст кәлир өз јолунда о елә түлкүләрә
Ән маһир кәләкбаз да горху дејил онлара.
- 55 Нијә сусум? Гој инди мәни динләсин һәрә!
Руһун өјрәтдијитәк дедикләрим һәгигәт,
Гој о да әввәлчәдән вагиф олсун бу сиррә.
- 58 Көрүрәм гурд овуна чыхмададыр нәһәјәт,
Инди сәнин гоһумун, һүчум едир онлара
Бу кинли саһилләрдә көстәрәрәк чәсарәт.
- 61 О чанлы әт апарыр сатмаг үчүн базара;
О кәсир инсанлары ади һејван сајағы;
Баш кәсиб шөһрәтини атачаг чамырлара.
- 64 Ган ичмәкдән дојубдур, бу кәдәрли торпағы
Тәрк еләјиб кедәркән салыб елә бир һала
Әввәлки көзәллијин мин ил кәлмәз сорағы.»
- 67 Адам вар ки, биләндә үстүнә кәлир бәла,
Һирсләнир, үз-көзүнү сарыр кәдәр, һәјәчан,
Фәрги јохдур һарадан кәлсә дә о завала,
- 70 Корун дедикләрини, көрдүм, динләјиб бу ан,
Икинчинин үзүнү бүрүдү гүссә, кәдәр
О сөзләрин мәғзини анлајанда башачан.
- 73 Бунун көркәми, бир дә онун дедији сөзләр
Үрәјимдә доғурду мәним башга бир истәк,
Онларын адларыны, дедим, билим мүхтәсәр.

- 76 Динди јенә һәмин руһ, ричамы динләјәрәк:
«Сән мәнә өзүн һагда һеч нә демәдин анчаг,
Мән сәнә өз барәмдә һәр шеји ачым, демәк!
- 79 Сәни һимајесиндә сахлајыр бөјүк аллаһ,
Одур кәлмисән бура, чаваб верәрәм һөкмән:
Квидојам, ләғәбим Дел Дукадыр, ол акаһ.
- 82 Пахыллығын одуна нә гәдәр јанмышам мән,
Башгасынын әһвалы јахшы олсајды бир дәм,
Мән ону көрән кими көјәрирдим кинимдән.
- 85 Инди бах, әкдијимин бәһрәсини бичирәм.
Инсан нәсли, сән нијә о шејә чан атырсан
Ки, нәсиб олмаз сәнә кәлсә дә күлли-аләм?
- 88 Бах, бу исә Ринјердир, онунла мәшһур-чаһан
Олду Калболи нәсли, сонра кәләнләр ичрә
Онун ләјагәтини горумур һеч бир инсан.
- 91 Тәк онун нәсли дејил дүшән чәкишмәләрә,—
Дәнизлә дағ арасы, Ренојла По арасы,—
Бир заманлар һагг,севиңч һаким олан бу јерә
- 94 Инди бүтүн јајылыб әдавәтин һавасы,
Зәһәрли биткиләрдир бурда тутан һәр јаны,
Елә бир гүввә јохдур онлары гопарасы.
- 97 Квидо ди Карпенја һаны, Лисио һаны?
Пјер Траверсаро, ја Манарди һаны бәс?
Аһ, бу романлыларын нечә дәјишиб ганы!
- 100 Болонини бәладан Фабро гуртара билмәз,
Фаенс үчүн ким арар Бернадини, ким тапар,
Садә нәсилдән чыхан палыддыр, даһа битмәз!
- 103 Еј Тосканлы, көзләрим ахыдыр ганлы јашлар
Квидо Прат кәлиб јадыма дүшән анда,
Бир дә, д'Адзо, Уголин—о чәсур вәтәндашлар;
- 106 Тинјозо мәрд гардашлар башчысыјды чаһанда,
Траверсаро ән уча бир шөһрәтлә јашарды,
Анастачинин ады кәзирди һәр мөкәнда;

- 109 Дөјүш, гадын, әјләнчә чәнкавәрләри варды,
Онлар вурушардылар, сафлыг, мәнәббәт үчүн,
Бунлары пис адәтләр сил-сүпүрлә апарды!
- 112 Бреттиноро, мәрдләрин артыг јашамыр бүкүн!
Кетди шәрәfli нәслин, онлардан кәлмәјир сәс,
Намус, мәрдлик, көзәллик кетди онларла бүтүн.
- 115 Јохдур, Банјакавалда оғулар алмыр нәфәс;
Утансын Кастрокаро, Конјојо да олсун ар—
Јетирдијн графлар әввәлкиндән сечилмәз!
- 118 Онларын демонуну гучагласа да мәзар,
Пагани итирсә дә бүсбүтүн оғуллары,
Адларынын ләкәси бундан чәтин јујулар.
- 121 Уголин де'Фантолин, сән архајын ол бары,
Сәнин нәслин шәрәфи әввәлдән горујуб, бил,
Кәләчәкдә дә һеч кәс лә'нәтләмәз онлары!
- 124 Сән исә, тосканлы, кет, сөнбәтин вахты дејил,
Инди даһа да хошдур мәнә көз јашы төкмәк;
Бу сөнбәти етдикчә јанды үрәк, додаг, дил!»
- 127 Билирдик—аддым сәсин руһлар ешитсин кәрәк,
Лакин динмәјирдиләр, о кәлкәләр сусантәк
Баша дүшдүк—гаршыда јоллар раһатдыр демәк.
- 130 Биз онлардан ајрылыб дүзәләндә јола тәк,
Көрдүк сылдырым боју гопарыб ваһимәни,
Гәфил чығырты гопду, елә бил чахды шимшәк:
- 133 «Ким чыхарса гаршыма өлдүрәчәкдир мәни!»
Булудларда курлајан илдырымлар сајағы
Узагларда сусду о дејиб беш-үч кәлмәни.
- 136 Тәрк етмишди јеничә бу чинкилти гулағы,
Башга бир сәс учалды дәншәт илә гәфилдән,
Ләрзәјә кәтирирди бу сәс дашы, торпағы:
- 139 «Аглавранын руһујам, чеврилмишәм даша мән!»
Ирәлијә кетмәдим, тезчә бурулдум саға,
Горхудан рәнбәримә сығындым бирбаша мән.

- 142 Җенә сүкүт чөкмүшдү јахынлара, узаға,
 «Будур јүјән,—Веркижи деди мәнә бу ара,—
 Ганадланыб күкрәјән күнаһы сахламаға.
- 145 Атылан дән алдадыб сизи чәзб едир тора,
 Шәррин дә гармағына кечәчәксиз чох асан,
 Һеч лүзүм олмајачаг тәләјә, ојуглара.
- 148 Башымызын үстүндә дөвр еләјир асиман—
 Әбәдидир, көзәлдир, үлвијјәти андырыр,
 Сизсә јерә дикибсиз көзүнүзү бајагдан;
- 151 Гадир аллаһ бунунчүн сизи чәзаландырыр».

ОН БЕШИНЧИ НӘҖМӘ

- Чанлы бир көрпә кими, көјләрин синәсиндә
Саат үч дә олмамыш одлу күнәш нә гәдәр
Мәсафә гәт едирсә үфүг даирәсиндә,
- 4 Инди гүруб јеринә кәлиб енәнә гәдәр
 О гәдәр јол галырды; орда дүшүрдү ахшам,
 Бурдаса—биздә кечә јары иди, бәрабәр.
- 7 Шүалар алнымызы бу дәм өртмүшдү тамам,
 Галхырдыг еһтијатла гајанын үзәринә,
 Һәрләниб гәрбә сары кедирдик арам-арам.
- 10 Гәфилдән һисс еләдим, гаршыдан көзләримә
 Санчылыр башга, јени парылдајан нур сели,
 Һејрәт етдим бу һала мән дәриндән-дәринә.
- 13 Өзүм дә һисс етмәдән алныма галхды әлим,
 Ону күнлүк еләдим көзләримин үстүнә,
 Гамашырды көзләрим күчлү ишыг дүшәли.
- 16 Ја сујун үзәриндән, ја күзкүдән чәпинә
 Дүшән ишыг, көрүрсән, әкс еләјир јухары,
 О һәр нечә дүшүбсә елә дә галхыр јенә,

- 19 Шагули бир хәтт үзрә дүшәндә шүалары
Сындыгы нөгтәдән о галхыр јенә бәрабәр,
Мүшәһидә өзү дә тәсдиг едир бунлары,
- 22 Мәнә елә кәлди ки, бу дәм дүшән шәфәгләр
Һәмин о шүаларын әксидир сыныр белә,
Тез көзүмү чевирдим бу ишыгдан биртәһәр.
- 25 Мән шаирдән сорушдум: «Севимли ата, сөјлә,
Нәдир мәним көзүмә фәсиләсиз санчылан,
Өзү дә јахышлашыр кетдикчә бизә һәлә?»
- 28 О сөјләди: «Буна сән һејрәт етмә бирчә ан,
О көјләр өвләдыдыр, елчисидир көјләрин,
Бизә хәбәр кәтирир јолун ачылмағындан.
- 31 Инди парылтысына дөзмәјән о көзләрин
Јәгин нәш'ә дујачаг, севинәчәк, күләчәк
Нә гәдәр истәјирсә буну үрәјин сәнин».
- 34 Елә ки, биз јанашдыг, һәмин лүтфкар мәләк—
О мүждәчи, севинчлә деди: «Будур пилләләр,
Јол да бурда чох јохуш дејилдир әввәлкитәк».
- 37 Beati misericordes!»—биз галхмышдыг бир гәдәр
Архамызча бу маһны охунурду хор илә,
Бир дә «Севинин, дүшмән гошунуну әзәнләр!»
- 40 Биз шаирлә галхырдыг јухары пиллә-пиллә,
Ибрәтамыз бир чаваб алмаг арзусујла мән
Веркилијә үз тутуб ахыр ки, кәлдим дилә,
- 43 Ондан белә сорушдум: «Акаһ елә бу сиррдән,
О кор романијалы сөһбәт едәндә бајаг
Нијә «Өзкәјә нәсиб олмаз» деди о бирдән?»
- 46 Рәһбәр деди: « О сәни акаһ едирди, анчаг,
О демәк истәјирди өзкәнин тикәсинә
Көз тикәнин гисмәти нә дәһшәтли олачаг.
- 49 Сиз даим дүшүрсүнүз вар-дөвләт һәвәсинә,
Лакин сиз чохалдыгча—пај кичилир, олур аз,
Бурдан долур пахыллыг һамынын синәсинә.

- 52 Анчаг гэлбиниздәки аловланан ентирас
Чевирсә өз үзүнү әкәр уча көјләрә,
Сизи нараһат едән һиссләр бу гәдәр олмаз.
- 55 Орда «бизимдир» дејән чохалдыгча һәр кәрә,
Һәр нәфәрин дә артыр орда пајы, гисмәти,
Даһа көзәл нурланыр мәнәббәт буна кәрә».
- 58 Дедим: «Буну анламаг даһа да олду чәтин,
Үрәјимдә чохалды о әввәлки шүбһәләр,
Мән анлаја билмирәм дүзү бу һәгигәти.
- 61 Намынындырса әкәр бүтүн дөвләт, симу-зәр,
Сәрвәт аз јох, саһиб чох олурса бәс нијә
Бу чохлар о азлардан варлы олсун бу гәдәр?»
- 64 Чаваб верди: «Сән јенә далараг дүшүнчәјә,
Көрүрәм, унутмусан дүнја кәсб-карыны,
Ишыға јох, әлини узадырсан көлкәјә.
- 67 Парлаг чисм нечә алыр ишыг шүаларыны,
Еләчә дә ән уча дағлар өз зирвәсиндән
Мәнәббәтә бәхш едир не мәтини, варыны,
- 70 Она һәр нә истәсә верир өз нөвбәсиндә;
Гәлбин оду, атәши күчлү олса нә гәдәр,
Шөһрәтләниб даһа чох нурланар шө'ләсиндән.
- 73 Мәнәббәт атәшинә јанан чох олса әкәр
Үрәкләри бүрүјәр мәнәббәтдән һәрарәт,
Күзкүтәк бир-бирини даим онлар әкс едәр.
- 76 Сәни гане етмәсә әкәр бу сөз, бу сөһбәт,
Бүтүн бу шүбһәләрә, о бири суаллара
Беатриче лазыми чаваб верәр, нәһајәт.
- 79 Сән чалыш алнындакы о беш чапыг, беш јара
Тез сағалсын, икиси әввәл сағалан кими,
Јалныз өз ағрылары мөлһәм олур онлара».
- 82 Истәдим сөјләјим ки: «Сән мәнә дәрман кими...»
Көрдүм ки, пејда олду гаршымда башга дөврә,
Сөзләрим додағымдан дағылды думан кими.

- 85 Мән санки рәжалара дүшмүшдүм бирдән-бирә,
Елә бил ки, гәлбими һејрәт сарыб бу ара
Мән бахырдым мә'бәддә дуа еләјәнләрә,
- 88 Бир гадын да гојараг ајагыны кандара,
Ана нәвазишијлә дејирди: «Аһ, оғул, сән
Нијә белә еләдин, һара кетмишдин, һара?
- 91 Нә гәдәр ахтармышыг сәни атан, бир дә мән!
О белә сөјләјирди, көрдүјүм бу мәнзәрә
Көзүмүн өнүндәчә гејбә чәкилди бирдән.
- 94 Бир башгасы батараг сонсуз гәмә, кәдәрә,—
Бу гүссәдән боғурду һәм дә ону гәзәб, кин,—
Төкүрдү көз јашларын, күч вериб бу сөзләрә:
- 97 «Писистрат, шаһысан сән бу көзәл шәһәрин,
Адыјчүн аллаһларын савашдыгы бир шәһәр,
Елм-билик бурада парлајыр инди мин-мин,
- 100 Гој бизим гызымызы гучаглајан о әлләр,
О һәјасыз јетишсин чәзасына!» һөкмдар
Бахырды, бахышлары сакит иди нә гәдәр,
- 103 Әһвалыны поэмајыб верди белә бир гәрар:
«Биз, бизи севәнләри чәзаландырсаг, онда
Биздән дүшмәнләримиз һансы чәзаны алар?»
- 106 Сонра көрдүм гәзәбли инсанлар башга јанда
Топлашыб бир чаваны едирдиләр дашгалаг,
«Јенә дә вур! Јенә вур!» дејирдиләр вуранда.
- 109 Чаван исә өлүмүн әлләриндә галараг,
Дүшүб тагәтдән тамам, узанмышды торпаға,
Зилләнмишди көзләри кениш сәмаја аңчаг,
- 112 Бу һалда да о дуа еләјирди аллаһа,
Ки, ону вуранлары худа әфв етсин кәрәк,
Мүлајимлик чөкүрдү о үзә, о јанаға.
- 115 Мәним өз аләминә далмыш руһум дөнәрәк
Елә ки, бир дә кәлди, көрдү өнүндә нә вар,
Хәјаллардан ајылдым јухудан ајылантәк.

- 118 Рəһбəрим бу Һалымы көрəндə дөндү начар,
Елə бил ки, јухудан мən дурмушдум һəрасан,
Деди: «Нə олуб сənə? Елə бил думан, бухар
- 121 Ичиндə јол кəлмисən бу јарым мили, инан,
Елə бил ки, сəрхошсан, ја да јухулусан сən,
Көзлəрин хумарланыб, өзүн лəнкəр вурурсан».
- 124 Чаваб вердим ки: «Ата, гулаг ас, сөјлəјим мən,
Нəлəр кəлди бу јолда көзлəримин өнүнə.
Мəним ајагларымы тагəтдən салды бирдən».
- 127 Сөјлəди: «Чəһрəни јүз пəрдə өртсə дə јенə
Бу өртүјүн алтындан, чатар мəним гүдрəтим,
Вагиф олам гəлбинə, дүшүнчənə, бејнинə.
- 130 Сən далмышлын јухуја, гəлбинин һəрарəти
Сојусун мулајимлик сују илə бир гəдər,
Əзəли булагдадыр о сујун тəбиəти.
- 133 Мən «Сənə нə олубдур?» суал вердимсə əкəр
Бу онунчүн дејил ки, тутуб көзүмү зүлмəт,
Гаршымда јыхылыбдыр һəрəкəтсиз бир нəфər;
- 136 Сорущдум, дизлəринə кəлсин күч, јени гүввəт,
Һəрдən шаллагланмалы тənбəлин ајаглары,
Јохса өзү-өзүнə галхыб етмəз һəрəкəт».
- 139 Кедирдик ахшамчагы, сүзүрдүк узаглары,
Көзүмүзə дүшəнтəк гамашырды əлүстү
Гүрубa тəрəф кедən күнəшин сачаглары.
- 142 Гаршыдан јажылырды əтрафа гара түстү,
Зүлмəт кечə кимијди, тə'гиб едирди бизи,
Далдаланмаг олмурду, һəр јандан јолу кəсди;
- 145 Тəмиз һавa корланды, тутду көзлəримизи.

ОН АЛТЫНЧЫ НƏҒМƏ

Ај-улдузсуз кечəдə, Чəһəннəм зүлмəтиндə,
Ја да галын булуда бүрүнəндə көј үзү,
Галанда гаранлығын гаты сəлтəнəтиндə

- 4 Бу түстү өртөн кими өртүлмөмишди көзүм,
Кетдикчө сыхлашырды, һәм дә тикан-тиканды,
Мәним бәбәкләримдә галырды онун изи.
- 7 Көзләрим дөзмәјәрәк ихтијарсыз гапанды;
Бәләдчим јахынлашды ки, чијиндән тутум мән
Бу зүлмәтли јолларда тәк о мәнә һајанды.
- 10 Нечә өз башчысындан јапышараг кор бә'зән
Кедир, горхур ки, она дәјәр гәфил бир тәкан,
Јахуд да кери галыб ајрылмасын дәстәдән,
- 13 Гаранлыг, гаты думан арасилә бу заман
Беләчә мән кедирдим, јолун јохду әнкәли,
Рәһбәрим сөјләјирди: «Бәрк тут, ајрылмајасан!»
- 16 Мән сәсләр ешидирдим јеридикчә ирәли,
Јалварыш нидалары учалырды арада,
Күнаһларын әфвинә гадирдир таңры әли.
- 19 Әввәлчә «Agnus Dei» охунурду орада;
Һавасы ејни иди, сөзләрин дә јерини
Көзләјиб охујурду онлар хорла бурада.
- 22 «Охујан руһлардымы, мүәллим?»—сөзләрини
Сорушдум. Мүәллимим деди: «Еләдир ки, вар,
Бурда тәмизләнирләр атыб гәзәбләрини».
- 25 «Сән өзүн кимсән белә, јағдырага суаллар,
Бизим түстүмүз ичрә кедиб бизи сорушан,
Јохса инсансан, инсан или ајла һесаблир?»
- 28 Гаранлыгдан ким исә белә деди пәришан.
Мүәллимим сөјләди: «Чаваб вер ләјагәтлә,
Зирвәјә галхан јолу һәм дә соруш сән ондан».
- 31 Дедим: «Видалашасан көрүм сәни зүлмәтлә,
Халигин һүзуруна учал, мәнимлә әкәр
Бир аз кетсән динләрсән чавабымы һејрәтлә».
- 34 «Кедәрәм ихтијарым чатдыгы јерә гәдәр,
Арамыза бу түстү—деди—чәксә дә пәрдә,
Сәсимиз бәләдчилик едәр бизә биртәһәр».

- 37 Дедим: «Өлүм чанлыдан алдыгы кејимлөрдө
Мән галхырам јухары, бу дағын зирвәсинә,
Чәһәннәмдән кечәндә гәм дә көрдүм, кәдәр дә;
- 40 Аллаһ бу јолда алыб мәни һимајәсинә,
Көдирәм дәркахына, јох она тај, бәрабәр,
Галхырам јүксәклијә мән онун һәвәсинә,
- 43 Сөјлә сән нәчи идин өлдүјүн күнә гәдәр,
Бир дә анлат, зирвәјә чыхырмы јолун далы,
Сөзүн бәләдчи олсун бизә, лүтфүнү көстәр».
- 46 «Адым Маркодур мәним, өзүм ломбардијалы;
Бәләд идим аләмә, чан атырдым һүнәрә,
Бир һүнәр ки, кимсәнин чатмаз әли, хәјалы.
- 49 Јолунса доғру јолдур, апарыр зирвәләрә».
Дејиб буну, әлавә етди: «Бир ричам да вар,
Мәнимчүн дуа елә галхан заман о јерә».
- 52 Дедим: «Сәнин үчүн мән едәчәјәм дуалар;
Анчаг мәним гәлбимә шүбһәләр долуб јаман,
Һәллиндә ачизәм мән, тапа билмирәм гәрар.
- 55 Бу шүбһәләр даһа да дәринләшибдир, инан,
Орда ешитдијимлә, бурда дејиләнләри,—
Тәсдиг едир сөзләрини, мәни гојубдур һејран.
- 58 Сән дедин кәз һәр јаны тапмазсан бир нәфәри,
Хејирхаллыг көстәрә үзүндән олса белә:
Шәр өртүбдүр заһири, һәм дә кечиб ичәри.
- 61 Ахы, бүтүн бунларын нәдир сәбәби, сөјлә:
Јердәдир; көјлөрдәдир? Елә ки, анладым мән,
Буну өзкәләрә дә мүтләг дејәрәм һәлә».
- 64 О наләјә бәнзәјән бир «Аһ!» чәкиб дәриндән,
Сөјләди гајғымыза галан бир инсан кими:
«Гардашым, гоча дүнја кор олуб көзләриндән,
- 67 Сиз һәмишә һәјатда бир бәла дујан кими
Бу улдузлу көјләри тутурсунуз сәбәбкар,
Фәналығы о едир куја фырланан кими.

- 70 Белә олсајды, сиздә олмаз иди игтидар,
Мизан да гарышарды, билинмәзди һәгигәт,
Шәрчүн—чәза, хејирчүн—мүкафат алмаздылар.
- 73 Һәр һәвәс ибтидасын көјләрден алып, фәгәт,
Фәрг гоја биләсиниз дејә хејирлә шәрә,
Сизә ағыл-дүшүнчә верилибдир, нәһајәт.
- 76 Сиз өз ирадәнизлә синә кәриб көјләрә
Гәләбәјлә чыхсаныз бу горхунч вурушмадан,
Демәли хејирхаһлыг чатмалыдыр зәфәрә,
- 79 Улу бир гүввә дурур башыныз үстә һәр ан,
О сизин зәканызы нурландырыр дәмәдәм;
Көјләрин дәхли јохдур ағыл-зәкаја, инан.
- 82 Әкәр өз мәһвәриндән гопубса инди аләм
Күнаһкар јенә сизсиз, бәли, дүшүнән инсан,
Бунун белә олдуғун көстәрә дә биләрәм.
- 85 Халиг өз пәнаһында сахлајыб заман-заман
Сонра гадир әлилә инсаны јарадыркән,
О, һәтта дүшүнмәји бачармыр јаранышдан.
- 88 О, бә'зән кәдәрләнир, күлүр, шәнләнир бә'зән,
Бах, о гадир устанын әмәлинин бәһрәси
Дүшүнмүр, чәзб еләјән һәр шејә чан атыркән.
- 91 Онун даддығы фани не'мәтин һәр тикәси
Үрәјини охшајыр, о чан атыр бигәрар,
Гаршысына чыхмаса бир һөкмүн манеәси.
- 94 Бунунчүн дә чиловтәк јараныбдыр ганунлар;
Даим горунсун дејә һәгигәтлә әдаләт,
Елә буна көрә дә јараныбдыр һөкмдар.
- 97 Ганун вар, ганунлары көзләјән јохдур фәгәт;
Доғрудур, сизин кешиш инди көвшәк дә чалыр,
Бахсан онун дырнағы һачаланмајыб әлбәт.
- 100 Ағыз дујур—саһиби һәр нә көрүрсә алып,
Бу заман өзүнүн дә тамаһы артыр јаман,
Артыг һеч нә истәмир, јејир јериндә галыр.

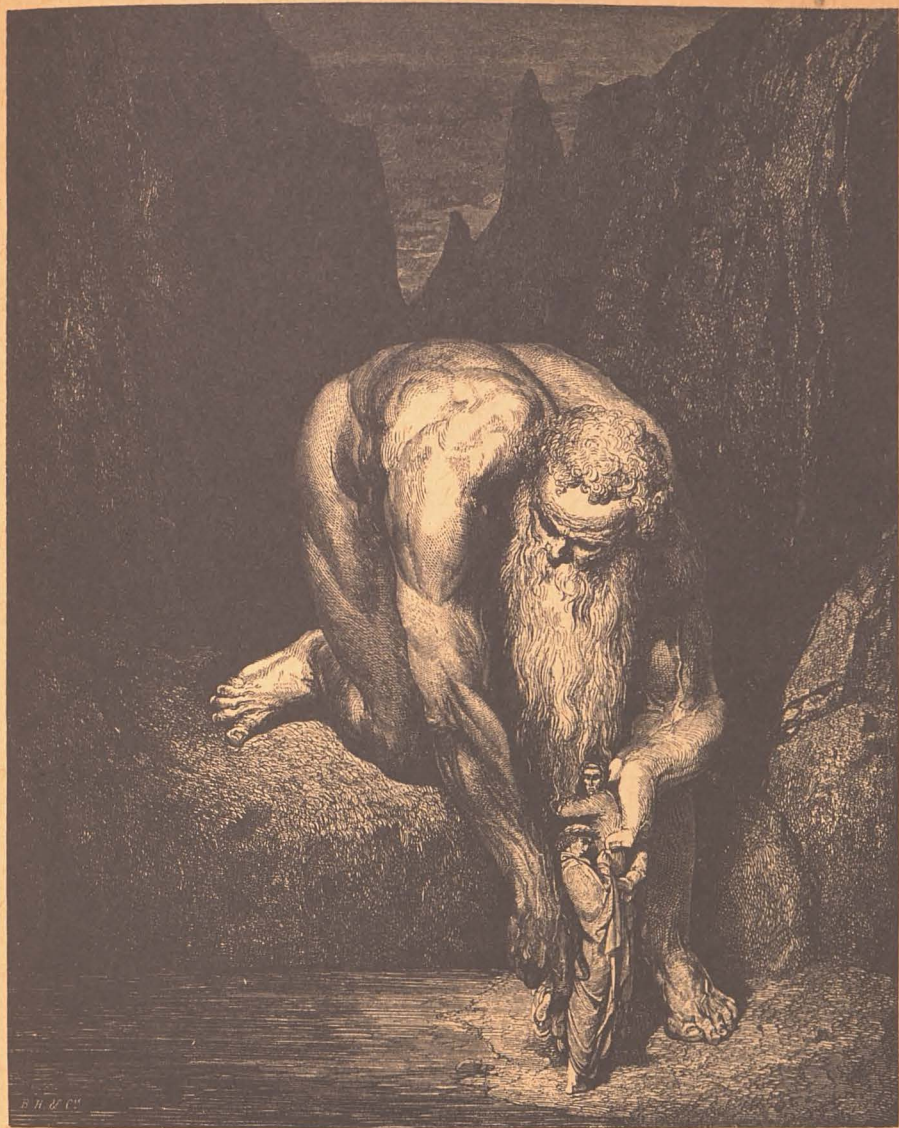
- 103 Көрүрсән, пис идарә етмәк доғурур нөгсән,
Дүнја она көрә дә белә позулур, билин
Сизин корланмағыңыз дежил дүнјаны позан.
- 106 Көзәл гурулуш гуран о Рома өлкәсинин
Ики күнәши варды, ачараг телләрини,
Һагг вә дүнја јолуна јайырды өз шө'ләсин.
- 109 Сонра күнәшин бири сөндүрдү дијәрини;
Әса илә бирләшди ғылынч, бу иттифаг да,
Бәли, икисинин дә позду бејинләрини,
- 112 Горху һисси онлардан галды тамам узагда.
Шүбһә етмәмәк үчүн сүнбүлә бах, бир анда
Тохумундан билинәр һансы чинсдәнди буғда.
- 115 По, Адиче чајлары ахыб кедән мәкәнда
Даим чичәк ачарды мәрдлик, бир дә шәрәф-шан,
Бу адәтләр позулду Федерик заманында;
- 118 Инди орда ачылыб бүтүн јоллар, бир заман
Ләјагәтли инсанын јахынына кәләрәк
Дурмаға утананчүн һәтта ачыгдыр һәр јан.
- 121 Доғрудур, инди орда чаванлара бир өрнәк
Үч нәфәр гоча вардыр, онлар индијә гәдәр
Тамам башга әләмчүн чырпынҗрлар бир гуштәк:
- 124 Шанлы Керардо; сонра Квидо да Кастел—әр,
Франсызчүн дә әзиз «садә ломбардијалы»;
Куррадо да Палассо; буну көрмүрсән мөкәр,
- 127 Килсә дүнја јүкүнү өз чијнинә алалы,
О ики вәзифәнин ағырлығы алтында
Ләкәләди өзүнү, јүкү; дәјишди һалы?»
- 130 «Еј Марко, ајдын олду мәнә һәр шеј бир анда,—
Дедим,—анлајырам мән, бу левитләр, нәһәт,
Нијә пәј алмадылар о вахт пәј пәјлананда.
- 133 Бәс бу Керардо кимдир—о көркәмли шәхсијјәт,
Сән инди сөјләдин ки, вәһшиләшән зәманә
Ону унудуб тамам, едилмир она һөрмәт?»

- 136 Чаваб верди: «Доғрусу, һејрәт едирәм сәнә
Өзүн тосканијалы ола-ола бәс нәдән
Нәчиб Жерардо һагда ешитмәмисән јенә?
- 139 Бу ад она верилән ләгәб иди, анла сән,
Һәркан гызы Гајја әл чәкмәјибсә бу аддан,
Аллаһ һифз етсин сизи! Чатырам сәрһәддә мән.
- 142 Түстүнүн архасындан одур бах, ағарыр дан,
Орда көзләјир мәләк,—о мәни көрәнәдәк
Кәрәк чәкилиб кедәм ишығын габағындан».
- 145 Чевриләрәк кетди руһ, чаваб көзләмәјәрәк.

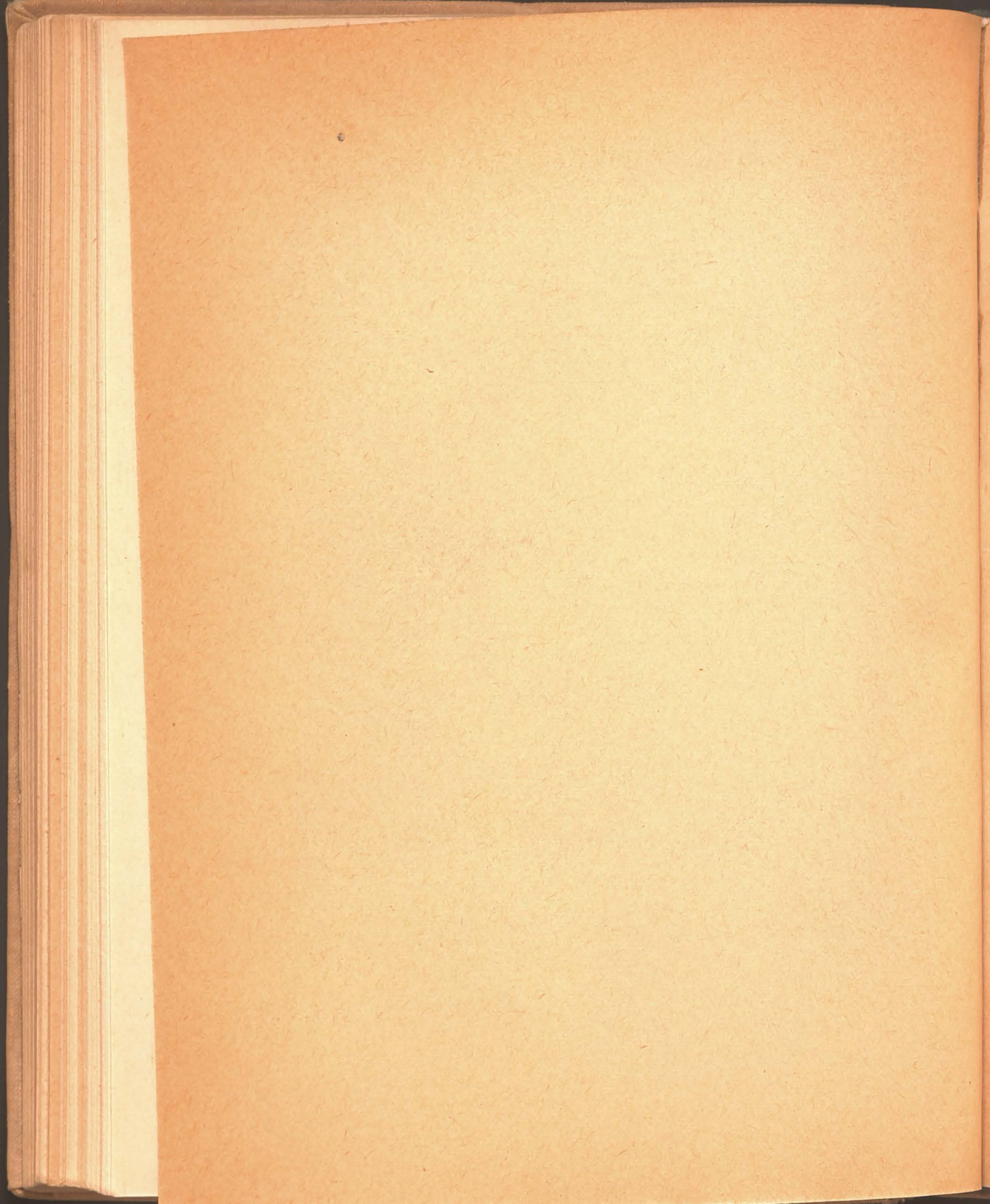
ОН ЈЕДДИНЧИ НӘҒМӘ

Охучу, бир заманлар јәгин думанда, чөндә
Көзүнә гум атылмыш көстәбәкләр сајағы
Кәзиб долашмысан тәк дағлар гојнунда сән дә,

- 4 Орда, хатырына сал, галын думан галағы
Сејрәкләнир нә тәһәр, күнәшин нуру нечә
Зәиф ишылтыларла сәпәләнир ашағы;
- 7 Дејим ки, мән өзүм дә белә идим әввәлчә,
Ал күнәш дә көзүмә көрүнүрдү бу тәһәр,
О гүрубун гојнуна әјиләркән тәдричән.
- 10 Аддымымы атырдым рәһбәримлә бәрабәр,
Биз кедирдик сејрәлмиш булудларын ичиндән,
О јерә ки, орада сөнмәдәјди шәфәгләр.
- 13 Еј хәјал, елә сәјјар олурсан арабир сән
Ким ки, баш вурду сәнә, ким ки, далды гојнуна,
Бөјрүндә шејпурларын сәсин ешитмир бә'зән,
- 16 Сөјлә, һиссләр, дүјғулар сәбәб дејилми буна?
Ја сәни јарадыбдыр о көјдәки шәфәгләр,
Јахуд жүксәк ирадә сәнә олубдур ана.

„Чөһөннөм“, XXXI нөмөр.

- 19 Амансызлыг инсанын симасыны бир сәһәр
Дәјишиб верди она бүлбүлүн сифәтини,
Фикринә һәкк еләди мө'чүзәли нәгшләр.
- 22 Бурда мәним хәјалым топлады диггәтини,
Галан һәр нә вардыса етди өзүндән кәнар,
Заһири аләм илә кәсди үнсийјәтини.
- 25 Сонра тәсәввүрүмдә чанланды о бәдәфкар,
Боғаздан асыланда, һәтта өләндә белә
Кининдән әл чәкмәјән, үзүндә сахта вүғар.
- 28 О бөјүк Артаксеркс садиг Есфири илә
Дајанмышды орада, өз ишиндә, сөзүндә
Нәзакәтли Мардохеј орда дурмушду һәлә.
- 31 Һәгигәтә охшајан һәмин сурәт көзүмдә
Елә ки, көпүк кими партлады ахар суда,
Һеч изи дә галмады сујун ајна үзүндә,
- 34 Көзләри јашлы бир гыз бу дәмдә олду пејда,
Сөјләди: «Аһ чарича, нијә гәзәбләниб сән,
Гәмли өлүм истәдин, ахы бундан нә фајда?
- 37 Өлдүн ки, Лавинаны һеч вахт итирмәјәсән,
Анчаг итирдин ону! Сәнин әзийјәтини
Чәкирәм, аһ аначан, баш әјиб тәләјә мән».
- 40 Ајылырсан, көрдүјүн јухунун ләззәтини
Дүшүнүрсән, кур ишыг дүшсә көзүнә, дәрһал
Итирир көрдүкләрин бүтүн һәгигәтини,—
- 43 Беләчә көзләримдән силинди һәмин хәјал,
Јајдакы ал күнәшин ишығындан да парлаг
Шүалар көзләримә дүшән заман далбадал.
- 46 Бахыркән әтрафыма хәјалдан ајрылараг,
Ешитдим: «Зирвәјә јол бурададыр, галхыныз»,
Даһа башга һеч нәјә көстәрмәдим мән мараг,
- 49 Ирадәмә, һиссимә һаким кәсилди јалныз
Бу сөзләри дејәни о дәм көрмәк һәвәси,
Бу дүјүҗла үрәјим чырпынырды арамсыз.

- 52 Анчаг чох парлаг олур ал күнәшин шө'ләси,
Онунчүн дә үзүнә бахмаг дејилдир асан,
Бурада да көзләрим сечмәјирди һеч кәси.
- 55 «Өз ишығыјла олуб көзләримиздән ниһан,
Көзләмир ричамызы, бизим истәјимизи,
О, илаһи бир руһдур, олур бизә пасибан.
- 58 Бизим өзүмүз кими әзизләјир о бизи;
Биз исә өзкәләрин еһтијачын, истәјин
Дујантәк рәдд едирик, көстәриб кинимизи.
- 61 Бу чағрыша кедәк биз, дајанмаг олмаз јәгин;
Нә гәдәр ки, күндүздүр дурма, галхаг јухары,
Галхмаг олмаз кечәнин зүлмәтиндә, ол әмин».—
- 64 Рәһбәр деди, динләдим о күлли-ихтијары,
Сонра сола чеврилдик биз онунла бәрабәр,
Биринчи пилләдән мән башларкән аддымлары,
- 67 Сандым ки, бир ганадла үзүмү јелләјирләр;
«Beati pacifici,—кәлди киминсә сәси,—
Кимин гәлбиндә јохдур кинли гәзәбдән әсәр!»
- 70 Ахшам шәфәгләринин артыг солғун шө'ләси
Биздән хејли јухары чәкилмишди бу ара,
Орда-бурда јанырды улдузларын чәркәси.
- 73 Көрдүм ки, ајагларым дөзмүр чәтин јоллара,
Бирдән мән өз-өзүмә астадан дедим белә:
«Аһ, дизимин тагәти, һара кетдин сән, һара!»
- 76 Тәзә дөврәјә гәдәр биз галхдыг пиллә-пиллә,
Чыхдығымыз пилләкән гуртарырды бурада,
Санки гајыг суларда үзүб чатды мәнзилә.
- 79 Мән дајаныб әтрафа гулаг асдым арада,
Дедим бәлкә сәс кәлә сүкутун гучағындан;
Мән үз тутуб шаирә, суал вердим бу анда:
- 82 «Әзиз ата, де һансы күнаһларындан инсан
Тәмизләнир бурада? Инди ки, сән бир мүддәт
Һәрәкәтсиз дурмусан, јахшы олар данышасан.»

- 85 Чаваб верди: «Хејирхал әмәлләрә мәнәббәт
Бурда јени күч тапыр натамам олса белә,
Зәиф авар чәкән дә бурда газаныр гүввәт.
- 88 Сән инди сөзләримә фикир вер, диггәт елә,
Мәним верәчәјим дәрс чох узун олмајачаг,
Ширин не'мәтдир сәнә, отур, јахшыча динлә.
- 91 Мәним оғлум, бунлары чох вачибдир анламаг,
Халигин өзү кими, бүтүн мәхлуг да һөкмән
Мә'нәви, ја тәбии ешглә чырпыныр анчаг.
- 94 Тәбии ешг јанылмаз өз јолунда гәтијјән;
Мә'нәви ешг сәһв едә биләр өз мәгсәдиндә,
Ја аз олар, ја ашар һәддини, буну бил сән.
- 97 Мә'нәви ешг ән али һиссләр үчүн кедәндә,
Хырда һиссләрә әсла е'тина етмәјәчәк,
Фәна мејлләр ондан галачаг хејли кендә.
- 100 Лакин о шәр һиссләрин чыгырына дүшәрәк,
Өзү үчүн күдүрсә ја аз, ја чох мәнфәәт—
Мәхлуг халиг јолундан чыхыбдыр онда демәк.
- 103 Бурдан да һасил олур белә ајдын гәнаәт—
Ән көзәл һиссләрин дә, шәр дүјгунун да анчаг
Илк башланғыч нөгтәси, мәнбәјидир мәнәббәт.
- 106 Мәнәббәтин нәзәри һәм дә, һәр шејдән габаг,
Ону өз варлығында кәздирәндән чәкилмәз,
Мәнәббәт олан јердән әдавәт олур узаг.
- 109 Һәм дә ки, варлыг өзү һеч вахт ајрыла билмәз
О Биринчи хилгәтдән,—јә'ни улу танрыдан,—
Бунлар белә оlanda о нә тәһәр севилмәз!
- 112 Әкәр бу да доғруса, демәк, шәрә јол ачан
Мәнәббәт дә өзкә бир мәнбә илә бағланыр,
Сизин дүнјада үч чүр баш галдырыр о һәр ан.
- 115 Бә'зиси ики-үч гат учалмаға чан атыр,
Гоншусун тапдалајыр—гоншу јыхылсын кәрәк,
Јалныз онда әһдинә, истәјинә о чатыр;

- 118 Бә'зиси чох горхур ки, бири учалса, демәк,
Бунун итәчәк ады, саны, һөкмү, шөһрәти,
Әдават еһтирасы јандырыр ону көзтәк;
- 121 Бә'зини дә јандырыр өз кини, күдурәти,
Интигам алмајынча сакит олмаз арада,
Она тәсәлли олар өзкәһни фәлакәти.
- 124 Ешигин бу үч нөвүнә јас тутулуб орада—
Ашағыда; анчаг бил, вардыр башга мәһәббәт,
О үзүнү чевириб уғурлу јоллара да.
- 127 Һамы думанлы һалда ондан умур сәадәт,
Үрәк онунла арам олар, дүшүнүр һәрә,
Һамы она чан атыр. Буну да билин, фәгәт,
- 130 Она гаршы мәһәббәт зәифдирсә, дүбарә
Төвбәләр етсәһиз дә јерини алмаз онлар,
Она чәзаны верир дурдугумуз бу дөврә.
- 133 Алдадычы, бош фәрәһ догуран не'мәт дә вар,
О фани бир сәадәт бәхш едир инсанлара,
Көкү дә, көвдәси дә әсил не'мәтдән кәнар.
- 136 Белә бир мәһәббәтә алудә оланлара
Һагг диваны едилир үстдәки үч дөврәдә;
Нијә үчлүк көркәми верилибдир онлара—
- 139 Мән демирәм, сән өзүн фикирләш бу барәдә».

ОН СӘККИЗИНЧИ НӘҒМӘ

О мүдрик мүәллимим гуртарды сөһбәтини,
Сонра бахды көзүмә өјрәнмәк мәгсәдилә:
Дәрк едиб анладыммы онун нәсиһәтини.

- 4 Нечә сирри өјрәнмәк һәвәсим варды һәлә,
«Бирдән суалларымла бездиррәм мүәллими»—
Диниб данышмасам да, дүшүнүрдүм мән белә.

- 7 О дүјду бу арзуму, доғма бир ата кими
Өзү диллэнди эввэл, топлајыб чәсарәти,
Үрәјимин сөзүнү дејә биләм сәмини.
- 10 Сөјләдим: «Сачдығын нур көзләримдән зүлмәти
Елә говду, мүәллим, нәгл етдијин һикмәтләр
Нәзәримдә чанланды, ајдын олду вүс'әти.
- 13 Лакин сән дејәндә ки, истәр хејир, истәр шәр
Мәһәббәтдән башланыр, әзиз ата, дүзү мән
Бу сөзүн мә'насыны анламадым о гәдәр».
- 16 О деди: «Әглин көзүн мәнә тәрәф чевир сән,
Өзүнү башгасына рәһбәр билән корларын
Чашдығыны о заман тамам ајдын көрәрсән.
- 19 Мәһәббәтә мејл вар гәлбиндә инсанларын,
Һәр нә кәлсә хошуна чәзб едир мәһәббәти,
Гәлбин чуша кәтирир һәр бир нәш'ә онларын.
- 22 Ичиниздә јашајыр бир хәјалын сурәти,
О ораја дүшәли кизләниб көздән ниһан,
Чалышыр онда олсун даим гәлбин диггәти.
- 25 Үрәк она баханда әкәр олурса һејран,
Демәк мәһәббәтди бу; тәбиәтән о сурәт
Нәш'әләр гучағында мөһкәмләнир һәр заман.
- 28 Алов көјә чан атыр, будур аловда адәт,
О сурәт дә ичәри чан атыр дәринлијә,
Гапаныб галыр орда, олур бағлы әманәт.
- 31 Белә долур арзулар әсир олмуш үрәјә,
Мә'нәви јүксәлиш дә сакитләшир бир гәдәр,
Дәрк еләмәк һәддинә артыг чатмышам—дејә.
- 34 Мәһәббәт һәр бир заман һағлы олур, дејәнләр
Көрүрсәнми печә дә узагдыр һәгигәтдән,
Онларын бу сөзүндә јохдур ағылдан әсәр.
- 37 Лап дејәк ки, мәһәббәт тәмиздир тәбиәтән;
Көрүрсән ки, ичиндән гурдлар чыхыр арабир
Ән көзәл мејвәјә дә дишини вуранда сән».

- 40 Дедим: «Сәнин сөзүнә гулаг асдым бирбәбир,
Онунла мәнәббәтин ачылды маһијјәти;
Анчаг гаранлыг галыб мәним үчүн бир фикир,—
- 43 Үрәк әкәр кәнардан алырса мәнәббәти,
Һәм дә чарәси јохса, алмалыса о һекмән,
Бунунчүн дашымасын кәрәк мәс'улијјәти».
- 46 Деди: «Ағыл кәсәни сөјләјирәм инди мән,
Сопрасы е'тигадын ишидир, бурда фәгәт
Көзлә Беатричени, һәр шеји өјрәнәрсән.
- 49 Ибтиданын әзәли олан о улу гүдрәт,
Маддәнин өзүндә олса да, ондан кәнар
Доланыр, өзүндә вар түкәнмәз күч вә гүввәт.
- 52 Лакин бу гүввәнин дә тәзаһүр јоллары вар,
Чанлыдыр—һәрәкәти көрүнмәсә дә көзлә;
Һәјат күчүјлә битки күл ачар, јарпаглајар,
- 55 Бәс сиздәки идракын көкү һардандыр белә,
Инсанлардан кизләдиб ону зүлмәт пәрдәси,
Илк һәвәс, илк еһтирас нечә кәлиб һасилә,—
- 58 Арылар бу һәвәслә чәкирләр бал ширәси,
Бу илк ирадәни сән нә тә'рифлә, нә данла,
Фитрәтдәндир—әкәр сән анласан бу һәвәси.
- 61 Чешид-чешид һәвәсләр сонра кәлир карванла,
Бунлары ајырмаға вардыр сизин әглиниз,
Астанада дајаныб сечин башла, инамла,
- 64 Она көрә нәчиб, ја да мәнфур ешги сиз
Ајырды едиб сечәндә, нәтичәсинә көрә
Һәмишә мәс'улијјәт дашыјырсыз, шүбһәсиз.
- 67 О шәхсләр ки, дәриндән нүфуз едир бу фикрә,
Билир ки, ирадәси азаддыр доғуландан,
Јајырлар нәчиб әхлаг тә'лимини һәр јерә.
- 70 Сизин дахитиниздә даим алышыб јанан
Мәнәббәт лап кәнардан кәлсә белә, јенә дә
Гәлбиниз гова биләр ону һәр вахт, һәр заман.

- 73 Беатриче бах буна дејир азад ирадә;
Сән буну доғру анла, јадда сахла, дәрк елә,
Әкәр сөһбәт дүшәрсә, онунла бу барәдә».
- 76 Улдузларын нуруну солдуруб телләрилә,
Ај үзүрдү сәмада кечәнин оғлан чағы,
О сүрүшүб кедирди дөврәси һалә-һалә,
- 79 Ај күнәшин јолујла кедирди ағыр-ағыр,
Бахсајды ромалылар—о, ахыр—дејәрдиләр,
Сардинјајла Корсика арасындан ашағы.
- 82 Шөһрәти Пјетоланын шөһрәтини мүзәффәр
Мантујадаң да артыг ада-сана чатдыран
Көлкә мәним руһуму сакит етди бир гәдәр.
- 85 Вердијим һәр суала чаваблар алдым әл'ан,
Һамысы үрәјимчә, һамысы ајдын-ашкар,
Јухулујдум елә бил, бахырдым һејран-һејран.
- 88 Көзүмдәки мүркүнү нагәфил чығыртылар
Говду; көрдүм ки, кәлир архамызча көлкәләр,
Гајанын әтрафына доланараг бигәрар.
- 91 Фивлиләр јалваранда Вакха, көстәриб һүнәр,
Асоп ја да Исмени чајлары саһилиндә,
Дәстәјлә гачардылар кечәләр сүбһә гәдәр,
- 94 Бурадакы јалын да лап ашағы әлиндә
Ону көрә билдим ки, мөһәббәт не'мәтини
Даданлар гачырдылар нараһатлыг селиндә.
- 97 Бирчә анын ичиндә артырыб сүр'әтини
Издиһам гача-гача бизә чатды бу ара,
Икиси көзү јашлы топлајыб гүввәтини
- 100 Лап габагдан чығырды: «Мәрјәм галхды дағлара,
Марсили мүһасирә едиб тез кетди Сезар
Испанијаја, Илердә туш кәлсин дүшманлара».
- 103 Архадан учалырды бу сајаг чағырышлар:
«Ешг әһли кери галмаз, чәлд олун, дејирәм мән,
Хејирхан оланлара һәр јердә мәрһәмәт вар».

- 106 «Еј, хејирхаһ ишләри көрәндә тәләсмәјән,
Индисә сакитләшиб арам олмаг јеринә,
Кетдикчә дә гызышан, чылғынлығы кәсмәјән
- 109 Руһлар, бу шәхс чанлыдыр, бахын гәдәмләринә,
О күнәши көзләјир, галхмалыдыр јухары;
Дејин, кечид вармы һеч гајаларын биринә?».
- 112 Бу сајаг гаршылады рәһбәрим гачанлары;
Бириси јүјүрәркән сөјләди: «Кәл бизимлә
Сән о заман көрәрсән кечид олан дивары,
- 115 Дајана билмәјирик, бизимки кәлиб белә,
Ајағымыз гачмагдан гала билмир гәтијјән,
Габалыг санма буну, јүјүрмәлијик һәлә.
- 118 Бир вахт Сан-Дзенода кешиштәк јашадым мән,
Мүләјим Барбаросса һөкмдарды о заман,
Миланда о кәдәрлә јада салыныр һәрдән.
- 121 Аллаһын еви үчүн ағлајачаг һамыдан
Даһа артыг о өзү, галмајачаг нә ад-сан.
Инди бир ајағыны гәбрә гојан бииман,
- 124 Үрәји бәдәниндән даһа чох нагис олан
Бич оғлуна бәхш етди руһани рүтбәсини,
Бу ганунсуз әмәлә гол чәкди, верди фәрман».
- 127 Мән ајыра билмәдим о кәсдими сәсини,
Јохса узаға кетди, бәрк гачырды издиһам,
Анчаг јадда сахладым онун бу кәлмәсини.
- 130 Көзүмә ишыг олан, көнлүмә сонсуз инам,
Деди: «Бах, бир-бирини данлајыр ики инсан,
Јорулуб, мә'јус олуб әлдән дүшүбләр тамам.
- 133 Онларын бу сөзләри учалырды архадан:
«Дәниздә гәрг етмәмиш бүтүн сәләфләрини,
Хәләфләри гојнуна бурахмады Йордан.
- 136 Обириләр исә бах, Енеј әскәрләрини
Дөјүшә апаранда јорулмушуг дедиләр,
Газандылар һәјатын ән шәрәфсиз јерини».

- 139 Издиһам көзләримдән узаглашды о гәдәр
Артыг сечә билмәдим онлары ачыг-ашкар,
Бу дәм мәним башыма кәлди аҗры фикирләр.
- 142 Онларын өзүндән дә доғду тәзә хәјаллар,
Көрдүм сәјсыз дуҗулар гучағында өзүмү,
Фикирләр ахынында мән үзүрдүм бигәрар,
- 145 Бу хәјаллар гоҗнунда јуху өртдү көзүмү.

ОН ДОГГУЗУНЧУ НӘҒМӘ

- Күндүзүн атәшиндән елә ки, галмыр әсәр,
Ја Зүһәлин, ја Јерин тә'сирини алараг
Ајын сојуг нуру да исинмәјир о гәдәр,
- 4 Лакин мүнәччимләрә дан сөкүләндән габаг
Ағармаға башларкән мәшригин үфүгләри.
Көрүнүр ачыг-ајдын Fortuna мајог анчаг
- 7 Бу вахт кирди јухума гадын: јохду әлләри,
Гол кәсик, өзү тын-тын, рәнки исә сапсары,
Ахсајырды, үзүмә бахырды әјри-әјри.
- 10 Мән дә бахырдым она; күнәшин шүалары,
Кечәнин сојутдуғу бәдәнә чан верәнтәк,
Бахышымдан гадынын ачылды додаглары.
- 13 Мән она көмәк етдим, чәсарәтә кәләрәк
О дүзәлтди гәддини, сонра да чөһрәсини
Бүрүдү мәһәббәтдән кәлән һәјати бир рәнк.
- 16 Нитги ачылан кими о учалдыб сәсини
Елә нәғмә охуду онун әсирлијиндән
Чәтин горуја билдим көнлүмүн нәвәсини.

- 19 О келкә охујурду: «Бир су пәрисижәм мән,
Дәнизчиләр көрәнтәк мәни кедир ағылдан.
Мәним нәғмәләримдир онлары әсир едән.
- 22 Мәним бу ширин сәсим Улисси дә бир заман,
Дөндәрди өз јолундан; әсир оланлар мәнә
Бил ки, буховларымдан чох чәтин гуртарыр чан».
- 25 Данышараг, о хитам вермәмиш өз сөзүнә,
Зәки, мө'мин бир гадын пејда олду јанында,
О сарсылды бахантәк бу гадынын үзүнә.
- 28 «Бу гадын кимдир белә, Веркили?»—бирчә анда
Онун сәси учалды; Веркили мат галараг
Бахырды, чошмадајды гәзәб онун чанында.
- 31 Јахынлашыб о гадын келкәјә әл атараг,
Гарнынын дәрисини чырды без парча кими;
Пис үфунәт јухудан мәни ајылтды бу вахт.
- 34 Рәһбәрим белә деди көзүмү ачан кими:
«Дүз үч кәрә чағырдым, ојанмырсан, дур, јетәр,
Кириш јолун ахтараг, кетмәк вахты дејилми».
- 37 Дуруб бахдым; әтрафа јајылараг шәфәгләр,
Тутмушду даг бојунча мүгәддәс дөврәләри;
Биз кедирдик, архадан ал күнәш сәпирди зәр.
- 40 Кедирдим ардынча мән онун бајагдан бәри,
Фиқирләрин сигләти әјмишди лап белими,
Јерә бахырдым, бирдән ешитдим бу сәсләри:
- 43 «Пилләкәнләр бурдадыр, кәлин!» Мән дә гәддим
Дүзәлдиб динләдим, чох мөһрибанды бу сәсләр,
Бу чүр чағырмајыблар дүнјамызда һеч кими.
- 46 Данышан гу гушутәк бир анда ачды шәһпәр,
Зирвәјә кедән јолу көстәрди бизә анчаг,
Орда јухары галхан даш пилләләрдә јексәр.
- 49 Сонра әлавә етди, ганадыны чалараг,
Деди ки, «qui lugent» тапды үмид, сәадәт,
Онлары көзләјәндән шөһрәт-иззәт алараг.

- 52 Рəһбəрим дөнүб бахды мənə көзүндə һејрəт,
Бу заман биз галхмышдыг о мөлəкдэн јухары;
Деди: «Нижə башыны салламысан, нə һачəт?»
- 55 Дедим: «Шүбһəлəримə сэн бир энчам чəк бары;
Əчaиб јуху көрдүм, ајдын баша сал мəни,
Онун мə'насы нəдир, ач сөјлə бу əсрары».
- 58 Деди: «Көрдүн јухуда гəдим күпəкирəни,
Үстəкилэр дəрд чəкир о гарынын учундан;
О нечə мəһв едилиб—акаһ етдилэр сəни.
- 61 Кифəјəтдир; торпағы ајағынла дөј һэр ан!
Өзүн ганадлара бах, əбəдијјəт һакими
Дөвр етдирир, шəһпəри јеллəјир заман-заман!»
- 64 Узун заман ашағы көз дикэн шəһин кими,
Һардаса сəс ешидир, һардадыр—билмир һэлə,
Һаваланыр, билир ки, ордадыр онун јеми,
- 67 Мən дə галхдым бу саяг; јүксəлэн чығыр илə,
О нəһəнк гајаларын арасында јол бирдэн
Гуртарырды, дөврəјə кечирди пиллə-пиллə.
- 70 Дахил олдуғум заман бешинчи дөврəјə мən,
Көрдүм саясыз чамаат һеј ағлаја-ағлаја
Үзүгүјлу дүшүбдүр, тəрпənəммир гəтијјən.
- 73 Adhaesit pavimento anima mea!»
Һэр тəрəфдэн бу сөзлэр учалырды кəдэрлə,
Сөзлəри аһ-налəдэн сечмəк олмурду əсла.
- 76 «Əзaбкешлэр, көрүм ки, саясыз ишкəнчəлэрлə
Тəмиз видалашасыз, бизə јол көстəрин сиз,
Нəвбəти дөврəјə биз нечə галхаг бу јерлə!»
- 79 «Нə гəдэр ки, бизимтəк үзүстə дүшмəјибсиз,
Дүзкүн јолла сиз кедиб тапмаг үчүн о јери
Сағ јана истигамəт алмалысыз, шүбһəсиз».
- 82 Белə сорду рəһбəрим; о көлкəлəрдэн бири
Бу саяг верди чаваб; сəсинин аһəнкиндэн
Танымышдым мən анчаг о данышан нəфəри.

- 85 Арзулу инсан кими бахдым рәһбәримә мән;
О үзүмдән охујуб көнлүмүн ричасыны,
Ишарә еләјәрәк, ичазә верди дејән.
- 88 Мән исә дујан кими азадлыг һавасыны,
Кәлдим бир баш јанына о әзабкеш хилгәтин,
Бу шәкилдә сорушдум онун маңәрасыны:
- 91 «Еј руһ, көз јашларыны әкәр төкмәсән, чәтин
Аллаһын һүзурунда мурадын һасил ола,
Анчаг кәсилсин бир ан гој бу мәшғулијјәтин:
- 94 Сән ким идин; нә үчүн дүшүбсүнүз бу һала,
Үзү үстә галыбсыз; дејирәм бәлкә дә мән
Сизә көмәк еләдим, саламат дөнсәм дала?»
- 97 «Көјләрин һөкмүдүр бу, биләчәксән буну сән,
Scias quod fui successor Petri,
Анчаг һәр шејдән габаг сән буну билмәлисән.
- 100 Ики кичик шәһәр вар Кјаверли, Сјестри
Орадан ахыб кедән о чајын шәһрәтилә
Танынмышдыр әчдадым, таныјырлар бизләри.
- 103 Дүз бир ајдан да артыг чалышдым зәһмәт илә
Ки, Пјотрун әбасыны мән горујум ләкәдән,
Өзкә һеч нә тај олмаз әбаја сигләтилә.
- 106 Кеч гәдәм гојдум, һејһат, доғру-хејир јола мән!
Лакин сонра инандым өмрүн фанилијинә,
Дәрк еләдим буну мән Ромада баш кешишкән.
- 109 Лакин гәлб һәрисликлә чан атмадајды јенә,
Бу һәвәсин өнүнү ала билмирдим бир ан,
Һәрчәнд гисмәт олмады бир дә јүксәлмәк мәнә.
- 112 Мән о заман чох мискин, узаг идим аллаһдан,
О гәдәр хәсис идим, чәзасыны бунларын
Гат-гат артыг чәкирәм ишләдијим күнаһдан.
- 115 Бах, беләдир гисмәти чох хәсис оланларын,
Нәзәр сал әтрафында јерә дөшәнәнләрә,
Бундан амансыз чәза көрмүсәнми сән бары?!

- 118 Көзлөрүмиз торпага дикилмиши мин кәрә,
Көрмәздик һеч жүксәји, јухарыны-вүс'әти,
Әвәзиндә үзүмүз бурда дөшәниб јерә.
- 121 Хәсислик ән хејирхаһ ишләрә мәһәббәти
Сөндүрдү гәлбимиздә гәзәбли әлләрилә,
Әвәзиндә бурда биз чәкирик әзијјәти.
- 124 Бағлајыб әлимизи, ајағымызы белә,
Көјләрин мәрһәмәти заһир олан күнәдәк
Бах, бу чүр һәрәкәтсиз узанмалыјыг һәлә».
- 127 Мән онун гаршысында һөрмәтлә диз чөкәрәк,
Дедим үрәк сөзүмү, сәсимин аһәнкиндән
Анлады лүтфкардыр она гаршы бу үрәк.
- 130 Деди: «Баша сал көрүм, нијә диз чөкмүсән сән?»
Дедим: «Елә учадыр рүтбәниздәки шөһрәт,
Өнүнүздә башга чүр дајана билмәрәм мән».
- 133 «Гардашым галх!—сөјләди о руһ—көрүнмәз сифәт,—
Сәһвин вар, бир һакимә, бәли, бир һөкмдара
Мән дә еләмәлијәм сизинлә биркә хидмәт.
- 136 «Neque pubent» сөзүнү анлајан инсанлара
Мәним сөјләдикләрим олачаг ајдын, ашкар,
Мүгәддәс Инчил дејиб бу сөзләри онлара.
- 139 Инди кет; әзир мәни ичимдәки гәм, губар;
Мәнә мане олурсан ахыдам ганлы јашлар,
Билирсән ки, бу дәрдләр көз јашыјла сағалар.
- 142 Бир гоһумум вар орда мәрһәмәтли, лүтфкар—
Ады Алачадыр бил,—каш ки, она кечмәсин
Мәндә нагис һәр нә вар, тәләјимдә нә ки, вар!
- 145 О гыздан башга мәним орда јохдур бир кәсим».

ИЈИРМИНЧИ НӘҒМӘ

Бу ирадә өнүндә кері чәкилдим начар;
Зијаныма олса да, онун хәтринә анчаг
Сусду сорғу-суала тәшнә олан додаглар.

- 4 Аддымладым; рəһбər дə сəссизлијə далараг
Сылдырым алтындакы јолла кедирди артыг,
Дивардиби кедənə охшајырды о бу вахт.
- 7 Бир заманлар дунјаны бұрұјən тамаһкарлыг
Көз јашыјла ахырды көлкəлəрин көзүндən,
Онлар узанмышдылар јоллар бојунча сых-сых.
- 10 Гурдун гоча ганчыгы, лə'нəтə кəлəсэн сən,
Ачкөзлүјүндən сəнин нəлэр чəкибдир инсан,
Сəндən гудуз бир һејван көрүнмəјиб гəтијјən!
- 13 Еј јерин талəјинə һаким олан асимаң,
Сəнин улу һөкмүнү чоху анлајыр белə,
Олачагмы бу гурду ахыр говуб, чыхаран?
- 16 Биз кедирдик ирəли зəиф аддымлар илə,
Бахырдыг: гəмли јоргун, батыб тоза-торпага
Көлкəлэр инлəјэрək, һөнкүрүрдүлэр һəлə.
- 19 Ким исə «Мəрјəm!»—дејə башлады чығырмаға,
Сандым ким исə доғур, чўнки гопаң бу нида
Гəмли инилтилэрлə јајылырды узаға;
- 22 Сонра јенə дејирди: «Нечə јохсулдун онда,
Бəлəкдəки мүгəддəs көрпən илə бəрабər
Сығындығын о јердən мə'лум олур һər анда».
- 25 Сонра деди: «Мүгəддəs Фабритси, сən нə гəдэр
Јохсул олсан да, јенə өнүндə кирди јерə,
Хəчил олду рəзиллик едиб дөвлəтлənнлэр».
- 28 О гəдэр валех олдум доғрусу бу сөзлэрə,
Тез јеридим ирəли чəмлəјиб диггəтими,
Ахтардым ки, бу сөзү ким деди бирдən-бирə.
- 31 Деди Николајын да сонсуз сəхавəтини—
О нечə кəлинлəri алыб дилənчиликдən,
Кəнч јашындан горуду онларын исмəтини,
- 34 Дедим: «Јахшылыглары јадында сахлајан, сən
Еј руһ, сөjlə ким идин? Доғруданмы бурда тək.
Сəнсən хејрхəһлыгы тə'рифлəјən үрəкдən?

- 37 Гајыданда мән ғыса јола бурдан дөнәрәк,
О јолда ки, һәјатым јетишир сон мәнзилә,
Сәнин ғысмәтини дә хатыра салам кәрәк».
- 40 Деди: «Көзләмирәм мән һеч һәји иннән белә,
Дејәрәм нә истәсән; көрән кими үзүнү
Чанлы лүтфкарлығы ајдын олду нур илә.
- 43 Әслим-көкүм зијанкар олуб, дејим дүзүнү,
Хәрәбәлик тохуму сәпиб онлар сәрәсәр,
Јер үзүнүн гаранлыг едибләр күндүзүнү,
- 46 Гвант, Лил, Бруча, Дуак бачарсајдылар әкәр
Онлар шәксиз-шүбһәсиз интигам алардылар;
Бунунчүн дә мән дуа едирәм ахшам-сәһәр.
- 49 Мәним адым Гугондур, Капет ләгәбим дә вар,
Нәвә-нәтичәм олан нечә Филипп, Лүдовик
Олублар Франсанын үзәриндә һөкмдар.
- 52 Парисдә нәсил-нәсил гәссаблыг едән бизик;
Елә ки, сона чатды артыг гәдим краллар,
Боз раһиб палтарыны кејди сонунчу мәлик,
- 55 Артыг мәним әлимә кечди күлли-ихтијар,
Һакимийјәт чилову тутдум бу әлләримдә,
Алды дөврәми достлар, мәним олду нә ки, вар.
- 58 Сонра оғлум отурду һөкмдарлар јериндә,
Беләликлә кәләчәк гиблеји-әләмләрин
Гојду бүнөврәсини, о күнләрин бириндә.
- 61 Нә гәдәр кечмәмишди Прованс симузәри
Бизим нәслин әлиנә, сајылмырды чаһанда,
Лакин тохунмурду да бир кимсәјә зәрәри.
- 64 Сонра кечди һијләјә, гарәтә ад аланда;
Тутду Нормандијаны, Гасконјаны, Понтини—
Деди азад едирәм, бири сәһбәт саланда.
- 67 Карл Италијада ишләтди өз фәндини;
Куррадинин башыны кәсди; Фоманы фәгәт
Зәһәрләди, атараг о һијлә кәмәндини.

- 70 Гисс едирәм онун да вахты чатыр нәһажәт,
Тәзә Қарл кәләчәк, онун жүрүшләрини
Тәкрар едиб, нәслинә газаначагдыр шөһрәт.
- 73 Иуда мызрагыҗла чалачаг зәфәрини
Тәкбашына, гошунсуз; Флоренсиҗа алачаг
Гарнындан мөһкәм зәрбә, итириб кәмәрини.
- 76 Торпаг деҗил, бол күнаһ газаначаг о анчаг.
Ән писи дә будур ки, бир күн мәһшәр кәләчәк,
Нә бу жүкдән безәчәк, нә кәнарда дурачаг.
- 79 Дәниздә әсир дүшән бир башгасы кәләрәк
Варланмагчүн сатачаг гызыны мисли-кәниз,
Гулдурлар әсирләри һәррач илә сатантәк.
- 82 Нәслим варланмаг үчүн олубса белә һәрис
Ки, доҗма өвлады да көрүнмәҗир көзүнә,
Еҗ ачкөзлүк, бу јолла һара чыхачагыг биз?
- 85 Даһа горхунч чинајәт лакин көрүнүр мәнә:
Исанын елчисигә диван тутуб бу гәдәр,
Аланједә замбаглар мејдан сулајыр јенә.
- 88 Чамаатын ичиндә ону тәһгир едирләр,
Сонра да чатдырырлар ону өлүмчүл һала,
Гәдимдә олдуғутәк ичириб сиркә, зәһәр.
- 91 Бунлар да дојдурмајыр тәзә Пилаты әсла,
Көрүрәм ачыг-ајдын, көстәрәрәк чәсарәт
О мә'бәдин өзүнә әл узадыр аз гала.
- 94 Улу танры, нә заман көрәчәјәм нәһажәт,
Мән сәнин диваныны, мәһфул дәринлик ичрә
Јумшалдыб гәзәбини, едәчәксән инајәт?
- 97 О мүгәддәс кәлини сәсләјәндә бир кәрә,
Бу сәс сәндә ојадыр сонсуз сорғу-суаллар,
Бизим чағрышларымыз топланарса бир јерә,
- 100 Онун әкс-сәдасы олур бүтүн дуалар,
Нә гәдәр ки, күндүздүр; ахшам дүшәндә анчаг
Тамам башга таледән сөһбәт салырыг начар.

- 103 Онда тәкрар едирик бүтүн бунлары: бир вахт
Пигмалион оҗрутәк, сатгынтәк гардашыны
Өлдүрдү, гызыл-күмүш тамаһына ујараг.
- 106 Мидас да бөлалара салараг өз башыны
О ачкөз арзусуна истәди етсин әмәл,
Күлүнч һала дүшәрәк, ахытды көз јашыны.
- 109 О ағылсыз Ахан да јада дүшүр әлбәәл,
Көрүрүк ачыг-ајдын кизләдир гәнимәти,
Исанын гәзәбинә дүчар олур бәдәмәл.
- 112 Јада дүшүр Сапфирин әријлә гәбаһәти,
Севинирик зәрбәләр дәјәндә Келиодора,
Һәтта дағларын белә артыр кини, һиддәти
- 115 О шәхсә ки, өлүмү бәхш етди Полидора;
«Красс, гызылын дады нечәдир, сөјлә көрәк,
Сән биләрсән?!»—бу сөз дә јада дүшүр бу ара.
- 118 Кими бәркдән данышыр, кими дә чәкинәрәк
Астадан дилләнир ки, көздән галсын о пүнһан,
Данышаны сәс о дәм бүрузә верир демәк.
- 121 Хејирхаһ әмәлләри јада салыб данышан
Күндүзләр олдуғутәк, мән дејиләм, бирчә мән;
Анчаг нәдәнсә әтраф динмәјир, сусур бу ан».
- 124 Рәһбәримлә бәрәбәр узаглашдыг о јердән,
Күчүмүзү нә ки, вар бир јерә топлајараг
Тәләсирдик ирәли, бу вахт көрдүм ки, бирдән
- 127 Гаршыдакы уча дағ әсди, титрәди зағ-зағ,
Санки јыхылачагды; буза дөндүм, нә ишди,
Елә бил ки, е’дама апарылырдым бу вахт.
- 130 Делос гајалары да белә титрәмәмишди,
Латон кәлиб орада мәскән салана гәдәр,
Елә бир чүт ушаг да бојуна орда дүшдү.
- 133 Көрүб мәним һалымы белә сөјләди рәһбәр:
«Сәни гојурам мән, нә белә титрә, нә әс»—
Дағын јалы бојунча јенә курлады сәсләр.

- 136 «Gloria in excelsis»,—сөjlәјирди һәмин сәс.
Һамы буну дејирди, сөзләрдәки мә'наны
Мәнә аңлатды јалныз јахында охујан кәс.
- 139 Мат гојмушду бу сөзләр бир вахт нечә чобаны,
Биз дә бу тәрәннүмү динләдик һејран-һејран;
Маһны битди—битәндә дағларын һәјәчаны.
- 142 Әввәлкитәк узаныб сәссиз-сәссиз ағлајан,
Көлкәләр арасыјла, мүғәддәс јоллар илә
Аддымлајыб ирәли кетмәдәјдик бу заман.
- 145 Дүзү, бу вахта гәдәр аңламаг ешиги белә
Әглимә, дүшүнчәмә һаким кәсилмәмишиди,
Ајдын тәфәккүрлә мән хатырлајырам һәлә
- 148 Көнлүм дујмаг, аңламаг одуна нечә дүшдү;
Нә бир суал верирдим она тәләсдијимдән,
Нә дә дүшүнчәләрим имдадыма јетишиди;
- 151 Горха-горха кедирдим гаја әтәјилә мән.

ИЈИРМИ БИРИНЧИ НӘҒМӘ

- Тәбии сусузлугдан үзүлүрдүм доғрусу,
Тәшнә додағларымы сөндүрә биләрди тәк
О Самаритјанкаја бир заман верилән су,
- 4 Рәһбәримин далынча мин әзијјәт чәкәрәк
Көлкә долу дөврәдә кедирдим дөнүб јелә,
Бахыб һагг диванына кәдәрләнирди үрәк,
- 7 Нечә ки, китабында Лука нәгл едиб белә,
Мәзар сәрдабәсинин гапысы ачыланда
Иса кәлир үзбәүз ики шакирди илә,
- 10 Табангырма кәлирди архамызча бу анда
Бир руһ, кечиб сәрилмиш бәдәнләр үзәриндән;
Биз ону көрмәјирдик; өзү динди чатанда:

- 13 «Гардашлар, дүшмәјесиз аллаһын нәзәриндән!»
Кери дөндүк о саат, шаир үз тутуб она
Ишарәјлә, диллә дә сөјләди: «Сөзләриндән
- 16 Нәчиблик јағыр, көрүм сәни һагг диванына
Таңры көндәрсин, нечә мәни вахтындан габаг
Дәһшәтли јердән алыб о көндәрди бу јана!»
- 19 О деди, ирәлијә бизимлә чан атараг:
«Нечә! Сиз чағырылмыш көлкә дејилсиз әкәр
Аллаһын дәркаһына нечә галхдыңыз бу вахт?»
- 22 «Көрүрсәнми, бу шәхсә кешик чәкир мәләкләр,
О исә бу јолларда әдл илә һөкм верән
Һагг диваны көзләјир.—Она сөјләди рәһбәр.—
- 25 Лакин онун өмрүнүн иплијини әјирән,
Клотонун вердији бир чәнкә јуну һәлә
Тамам әјирмәмишдир, бу сирри дә анла сән.
- 28 О, бизә доғма олан өз зәиф руһу илә
Тәк-тәнһа галха билмәз гаршыдакы зирвәјә,
Биздәки гүввә јохдур онда чата мәнзилә.
- 31 Чәһәннәмийн дибиндән, бәләдчи олум дејә,
Мәни дә'вәт етдиләр, инди мүмкүнүм гәдәр
Һазырам чанла-башла рәһбәрлијә, көмәјә.
- 34 Бир сирри изаһ елә бизә билирсән әкәр:
Дағ нә үчүн титрәди, сонра севинч, һәјәчан
Бүтүн јалы-јамачы өртдү бајаг сәрәсәр?»
- 37 Мән бунун чавабыны көзләјирдим бајагдан,
Рәһбәримин суалы лап јеринә дүшдү, бах,
Бу интизар салмышды мәни әлдән-ајагдан.
- 40 О деди: «Кәнардадыр көрдүјүн мүгәддәс дағ
Һәр шејдән ки, дахилән дәјишир тәбиәти,
Јени һеч бир шәкли дә гәбул етмир о анчаг.
- 43 Бурда һәр шеј багидир, дәјишилмәјир гәти.
Титрәјиб тәрпәнирсә, демәк, тәзә кәлән вар,
Руһ көјләрә говушур—будур онун гисмәти.

- 46 Нә жагыш, нә шеһ, гров, нә долу, нә шахта, гар
Үч пилләнин хәттиндән дүшә билмир јухары,
О јердә ки, Ә'рафчүн гојулубдур гапылар.
- 49 Галын, сејрәк булуду, көјүн илдырымлары
Јохдур, Фавмантын гызы сәмаја вурмур бәзәк,
О чох ашағыларда долашыр һәр дијары.
- 52 Һәлә бу вахта гәдәр әсмәјиб гуру күләк
Үзәриндән мән сизә дедијим пилләләрин,
Пјотрун елчиси орда дуруб, кешик чәкәрәк.
- 55 Ашағыда арабир көксү титрәјир јерин,
Сизин сејр етдијиниз һәмин јүксәклик ки, вар
Индијәдәк көрмәјиб бир зәлзәлә әсәрп.
- 58 Бу дағ титрәјән заман, демәли, бир күнаһкар
Артыг тәмизләнибдир, галхарағ өз јериндән
Кедир үзүјухары, ешидилир маһнылар.
- 61 Күнаһкарын мәканы дәјишилирсә, һөкмән
Хошбахт олуб галхырса ирадәнин әлилә,
Тәмизлик әләмәти буну һесаб елә сән.
- 64 Руһ даһа тез истәјир јүксәлсин әмәлилә,
Лакин инад аллаһын әлејһинә олса, бил,
Күнаһа чевриләрәк әзаба чәкир һәлә.
- 67 Бу әзаблар ичиндә узандым мән беш јүз ил,
Хошбахт гисмәтдән хәбәр тутарағ бирдән-бирә,
Азадлыг арзусујла галхыб дурмушам гәфил.
- 70 Онунчүн дә бах, о чүр ләрзә дүшдү һәр јерә,
Руһлар да курултулу нәғмәләр гошду о ан,
Улу танры сон гоја сонсуз ишкәнчәләрә».
- 73 О деди бу сөзләри; су көрчәк тәшнә инсан
Ичиб өз јанғысыны јатырырса нә тәһәр,
Үрәјим раһат олду руһун данышығындан.
- 76 «Инди ајдындыр тамам—сөјләди она рәһбәр,—
Сиз дүшән тор ачылыр һансы јолла, нә илә,
Дағы титрәдән нәдир, нечиндир бу нәғмәләр.

- 79 Анчаг анлат мәнә бир—сән өзүн кимсән белә,
Кечиб башын үстүндән әсрләр нечә мүддәт.
Нечин узанараг сән галмышдын бурда һәлә?»
- 82 «Елә ки, көмәк етди мүгтәдир улу гүввәт,
Искарјотун сатдығы ганларчүн ијид кими
Хејирхәһ Тит кәләрәк гисас алды нәһәјәт,
- 85 О вахт мән,—сөјләди руһ,—вәсф етдим о өлкәни,
О јер ки, шанлы бир шәхс јашајырды елиндә,
Дедим одур адларын шәрәфлиси, мөһкәми.
- 88 Бир ширинлик, ләтафәт көрмүшдүләр дилимдә,
Толослуја мәфтунду Рома нәғмәкар кими,
Рома чәләнк дә гојду башыма өз әлиндә.
- 91 Статси унудулмаз јердә сәнәткар кими,
Орада вәсф еләдим Фиви мән, Ахилли мән,
Икинчи аддымымда јыхылдым бимар кими.
- 94 Гығылчыма чеврилдим илаһи бир атәшдән,
Чүчәрдим тохум кими, варлығымда һәрарәт,
Елә бил ки, мин алов ајрылды бир күнәшдән.
- 97 Бәли, Енеидадыр, сөјләдијим һәгигәт,
О, ата олду мәнә, о, ана олду мәнә,
Зәһмәтнимин сәмәри варса онундур, әлбәт.
- 100 Веркили сағлығында јашамағын хәтринә
Разы олардым инан, бу Ә'рафын өзүндә
Артыг галам мән, күнәш бир дә һәрләнсә јенә»
- 103 Веркили бахды мәнә, о мә'налы көзүндә
Белә ифадә варды: «Һәлә динмә, сус көрәк!»
Анчаг адам һәмишә дура билмир сөзүндә.
- 106 Үрәјин еһтирасы тәлатүмә кәләрәк,
Бирчә анда доғурур күлүш, көз јашы бә'зән,
Истәјинин зиддинә бә'зән кетмәјир үрәк.
- 109 Хәфиф тәбәссүмүмү сахлаја билмәдим мән;
Руһ үзүмә бахырды топлајыб диггәтини,
Арзусуну ајдынча дујурдум көзләриндән.

- 112 Деди: «Көрүм унудуб јолун мәшәггәтини
Ону баша вурасан, сән мәнә ејлә бәјан,
Нијә күлдүн индичә, ач мәнә нијјәтини?»
- 115 Ики гүввә ичимдә чәкиширди бу заман:
Бириси сөјләјир—сус, бири чаваб көзләјир;
Көкс өтүрдүм, рәһбәрим дуду мәни јахындан.
- 118 Деди: «Көрүрәм сәни нараһатлыг изләјир.
Ејби јохдур, чаваб вер, үзүр ону интизар,
Бир нәзәр сал, јазыгы көр нә һала салыб сирр».
- 121 Үз тутараг көлкәјә ахыр сөјләдим начар:
«Еј гәдим руһ, ејләмә тәбәссүмүмә һејрәт,
Сөзүм тәәччүбүнү инди даһа артырар.
- 124 Бил, мәни дөврәләрдән кечирән шанлы гүввәт,
Веркили бу өзүдүр, сән аллаһдан, инсандан
Јазыб вәсф ејләјәндә ондан алдын мәнәббәт.
- 127 Башга мә'на јох иди тәбәссүмүмдә, инан,
О сөзләр ки, гонмушду сәнин додагларына,
Мәним күлүшләрим и ојатды, верди тәкан».
- 130 Руһ бу дәм Веркилинин дүшдү ајагларына,
Гучагламаг истәди, рәһбәрим едиб кәнар,
Деди: «Мән дә көлкәјәм, гардаш, јана дур, јана».
- 133 Руһ галхараг сөјләди: «Гәлбимдәки од, шәрар,
Мәнәббәт өзү мәни сәнә тәрәф чәкәрәк
Кәтириб; һечлији дә унутдуруб ашикар,
- 136 Онунчүн дә көлкәни мән көрүрәм чанлытәк».

ИЈИРМИ ИКИНЧИ НӘҒМӘ

Алнымдакы чапыгы силәрәк ганадыјла,
Бу алтынчы дөврәјә бизи көндәрән мәләк
Артыг бир нечә мәнзил галмышды биздән дала.

- 4 О, мугәддәс һәгигәт истәјәнләри тәк-тәк
Хошбахт адландырырды, «Sitiunt» кәлмәсини
Онларын үнванына тез-тез тәкрар едәрәк.
- 7 Бәдәним јүнкүлләшди, тапды өз гүввәсини,
Зирвәјә доғру инди кедирдим сүр'әт илә,
Изләјиб аддым-аддым кәлкәләр дәстәсини.
- 10 «Мәһәббәтин атәши даим бир адәт илә
Башга оду јандырыр, зәиф дә олса јенә,—
Дилә кәлди Веркили бу сајаг сәһбәт илә.—
- 13 Бир заманлар енәрәк чәһәннәмим Лимбинә
Јанымыза кәлдији күндән бәри Јувенал,
Үрәјимдә мәһәббәт оду јанырды сәнә,
- 16 Лүтфкарлыг јаранды көнлүмдә сәнә дәрһал,
Бәлкә танымасајдым мән бурада бир кәси
Бу гајалар гојнунда дүшүб галардым биһал.
- 19 Гој мәним бу сөзләрим ачығына кәлмәсин,
Чәсарәт говур тамам бә'зән гәми-кәдәри,
Даима арамызда галсын достлуг кәлмәси;
- 22 Сөјлә, нечә олду ки, узун илләрдән бәри
Үрәјиндә хәсислик мүдрикликлә бәрәбәр
Өзүнә јува гурду, нәдир бунун сәмәри?»
- 25 Бу сөздән Стасинин додағына күлүшләр
Гонду көјөрчин кими; чаваб верди лүтфкар:
Сәнин сөзләрин мәнә хошдур нәвазиш гәдәр.
- 28 Доғрудан да вахт олур заһири охшајышлар
Инсанлары чашдырыр, салыр јанлыш јоллара,
Маһијјәт гаранлыға гәрг олур онда начар.
- 31 Гулаг асдым инди чә вердијин суаллара,
Куја хәсис олмушам; дүшдүјүм бу дөврәдә
Әзаб чәкдијим үчүн кәлмисән бу гәрара.
- 34 Хәсисликдән, гој сәнә сөјләјим бу барәдә,
Хејли узаг олмушам—бурда да чәкмишәм мән
Нечә мин ај чәзаны елә буна көрә дә.

- 37 «Еј гызыла һәрислик, һара дөндөрмәмисән
Инсанларын гәлбини, сөјлә, симузәр үчүн?»—
Бу нидалы сөзләри ахы сән демисән, сән.
- 40 Бу сөзләр бир ләкәдир өвлади-бәшәр үчүн,
Бунлар ајырмасајды мәни писләрдән әкәр
Јәгин зүлмәт ичиндә јүк дашыјырдым бу күн.
- 43 Биләндә ки, көзәлдир чох сәхавәтли әлләр,
Хәсислији өзүмдән тамам говдум кәнара,
Башга кұнаһлары да онун илә бәрабәр.
- 46 Гырхыгбашлар дирилиб галхарларса дүбарә,
Биләрләр кұнаһлары аз дејил өзкәләрдән,
Истәр сағкән, истәрсә гојуланда мазара.
- 49 Башга бир амилин дә тәрсини әкс едәркән
Кұнаһ, о әкс етдији һәммин амиллә гоша
Гурудуб өз көкүнү, будағыны да һөкмән.
- 52 Тәмизлијә чан атан хәсисләрлә баш-баша
Мән дә јалварырамса бурда көрдүјүнүзтәк,
Демәли, кұнаһ илә растлашмышам бирбаша».
- 55 Динди чобан нәғмәси гошан нәғмәкар үрәк:
«Ахы сән бир заманлар ганлы вурушмаларда
Вәсф етдин Йокастын икигат гәмин кәрәк,
- 58 Клионун адыјла мән дә охудум орда,
Хејирхаһ әмәлләрин әсасы олан инам
Сәндән дејәсән бир аз дајанырды кәнарда.
- 61 Елә исә де һансы улдуз, күнәшдир тамам
Зијасыны сачараг ишыг салыб үстүнә,
Балыгчынын далынча кәмин кедиб биарам?»
- 64 Деди: «Парнас јолуну биринчи дәфә мәнә
Сән көстәрдин, ичиртдин о булагын сујундан,
Аллаһдан сонра мәнә нуру сән вердин јенә.
- 67 Кечәнин зүлмәтиндә әлиндә мәш'әл тутан
Инсана бәнзәјирдин, һәм дә ки, мәш'әлиндән
Далда кәләнин јолу нурланырды о заман.

- 70 «Әср женилик көзләјир, бәли,—мәнә дедин сән,—
Астанада дајаныб о женилик, һәгигәт,
Јени бир нәсил кәлир сәма јүксәклијиндән».
- 73 Мәнә бу илһамы да сән бәхш етдин, нәһәјәт,
Аллаһа инамы да сәндән өјрәндим, бәли,
Ајдын олматчүн һәр шеј, ачым белә бир сөһбәт.
- 76 О көјләр елчисинин мүгәддәс гадир әли
Дүнјанын үрәјинин ән дәрин кушәсинә
Артыг гоја билмишди мөһкәм инам тәмәли.
- 79 Јухарыда дедијим көңлүнүн о сәсинә
Мүәллимләр дә артыг гатмышды өз сәсини,
Көһнә досттәк кедирдим онларын мәчлисинә.
- 82 Мән көрүрдүм онлардан нечә мүгәддәсини,
Һәтта Домитсианын тә'ғиб етдији күндә
Өзүмүнкү санырдым онларын гүссәсини.
- 85 Нә гәдәр ки, јашадым о дүнјанын өзүндә
Онлара көмәк етдим, онларын елм-үрфаны
Өзкә тә'лимә нифрәт өјрәтди һәр сөзүндә.
- 88 Лакин мән битирмәмиш башладығым дастаны,
Јунанлар јетишмәмиш Фивдә чајын өзүнә
Хачпәрәст олдум, анчаг кизләтдим бу иманы.
- 91 Онда бүтпәрәстлији көтүрдүм ел көзүнә,
Елә бу кұнаһымчүн о дөрдүнчү дөврәдә
Дүз дөрд әср һәрләнмәк мүјәссәр олду мәнә.
- 94 Сән еј данышдығымыз хош әмәлләри бир дә
Көзүмдә чанландыран, вәсф еләјән инсаны,
Сөјлә, нә гәдәр ки, биз дајанмышыг бу јердә,
- 97 Бизим гоча Теренси һаны, Сесили һаны,
Һардадыр Вари, Плавт? Онлардан нә билирсән:
Нечә кечир, де көрүм, онларын күзәраны?»
- 100 «Онлар, Персиј, сонра да башгалары, бир дә мән,—
Чаваб верди рәһбәрим,—бир дә ки, гоча јунан,
Илһам булагларындан һамыдан чох су ичән,

- 103 Биринчи дөврэдәдир, орда зүлмәтдир һәр јан,
Орда дағ барәсиндә ешидәрсән сөһбәти
Илһам өвладларынын кәдәрли додағындан.
- 106 Сән бизимлә көрәрсән орада Еврипиди,
Раст кәләрсән Антифонт, Симонид, Агафона,
Ордадыр јуанларын нечә белә шөһрәти.
- 109 Ордадыр бир заман сән вәсф едән Антигона,
Аркејја, Деифила; бәли, ордадыр, орда
Гәм-гүссәнин әбәди һәмдәми о Исмена;
- 112 Тиресијин дә гызы, орададыр Фетида,
Бачыларыјла биркә Дејдамија ордадыр;
Ланкијаны чарлара ачан да о сырада».
- 115 Көрдүм артыг онларын сөһбәти сона чатыр,
Дөрд бир тәрәф ајдынды, диварсызды, кенишди,
Көзләрин габағыны һеч нә кәсмирди артыг.
- 118 Күндүзүн дөрд сааты артыг сона јетишди,
Бешинчи саат исә өз тахтына галхараг
Одлу бујнузларыны јухары дикләмишди.
- 121 Рәһбәрим деди: «Мәнчә, әввәлки кими анчаг
Биз сағ чийнимиз үстә кетмәлијик һәмишә,
Илк дөфәдә галхырдыг јухарыја бу сајаг».
- 124 Бәләдчитәк бахырдыг инди бурда вәрдишә;
О али руһ өзү дә ризасыны верәндә
Һәмин бу јол илә дә биз башладыг јүрүшә.
- 127 Онлар кетди габагда; мән бир гәдәр керидә,
Кәлирди гулағыма о ики нәгмәкарын,
Нәгмә уstadларымын ширин сөһбәтләри дә.
- 130 Бирдән көрдүм бир ағач әјилиб јола сары,
Будағында әтријлә биһуш едән мејвәләр,
Даһа ешитмәдим мән сөзүнү ustadларын.
- 133 Сәрвин учу көјләрә учалдыгча шишләшәр—
Бу ағачса тәрсинә; ашағыкы будага
Чыхмаг олмаз, сән она чалышсан да нә гәдәр.

- 136 Бирдән көзүм саташды кәнардакы булага
Чыгыр сона чатанда ахырды гајалардан,
Чиләниб јарпаглара, сүзүлүрдү торпага
- 139 Шаирләр ики аддым кәнарда иди бу ан;
Јарпаглар арасындан нәсә бир сәс учалды,
Деди: «Бу не'мәт сизә гадагандыр, гадаған!
- 142 Мәрјәм өзү үчүн јох, башгаларыјчүн алды
Бир заман о ичкини, мәчлис хош кечсин дејә,
О мәчлисин үстүнә хидмәт мейрини салды.
- 145 Ромалы өјрәшмәјиб судан башга ичкијә;
Даниил дә јемәјә нифрәт еләди, бәли,
Бунунчүн наил олду ән али мүдриклијә.
- 148 Гызылтәк парлајырды онда әсрин әввәли,
Ачлыг вәһши гозајла дојдурурду көзүнү,
Һәр булаг аб-һәјат сајылырды, ичмәли.
- 151 Сәһранын гучағында ач сахлајыб өзүнү,
Вәһши ары балыјла доланырды Иоанн;
Бунун үчүн о галды шан-шәрәфлә; дүзүнү
- 154 Мүгәддәс Инчил өзү еләјир шәрһү-бәјан».

ИЈИРМИ ҮЧҮНЧҮ НӘҒМӘ

Мән јашыл јарпагларын гаты галынлығына
Зилләмишдим көзүмү тор гуран сәјјад кими,
Бир сәјјад ки, гуш тутмаг баһа отурур она.

- 4 О шәхсә ки, өзүмү санырдым өвлад кими,
Деди мәнә: «Галх оғул, кетмәлијик биз, јетәр;
Башга гијмәтли бир шеј јохдур бизә вахт кими».
- 7 Ајагларым, көзләрим—чәкмәди бир о гәдәр—
Далынча гошду һәмән ики мүдрик инсанын,
Сәһбәтләри гәлбимә вермәдәјди нәш'әләр.

- 10 Һөйкүртүләр, нәғмәләр бирдән өртдү һәр јаны,
Охундугча «Labia mea, Domine» сөзләри
Һәм нәш'ә, һәм дә кәдәр тутурду асиманы.
- 13 «Ата, нәдир бу?» дејә она дикдим нәзәри.
О деди: «Көлкәләрдир, јәгин, кәлирләр белә,
Өз дүнја борчларыны өдәјирләр өзләри».
- 16 Бә'зән сәјјаһ фикирли долашыр јоллар илә,
Јолчуларла растлашыб јолларын синәсиндә,
Онлара һеч бахмадан кечиб кедир бах елә,
- 19 Мүти, сакит долашан көлкәләр дәстәси дә
Кәлиб бизә чатараг кечирдиләр ирәли,
Кәнардан сүзүрдүләр бизи өз нөвбәсиндә.
- 22 Гаранлыг бир чухура батмыш иди көзләри,
Үзләри саралмышды, јох иди гандан әсәр,
Бәдәнләри арыгды—бир сүмүкдү, бир дәри.
- 25 Ерисихтон өзү дә инанмырам бу тәһәр
Әријиб гурујајды ајаг үстүндә белә,
Ачлығын сон һәддинә чатанда ахшам-сәһәр.
- 28 Онлары сејр едәндә бу чүр дүшүндүм һәлә:
«Гүдсә Мәрјәм дөврүнүн адамларыдыр бунлар,
Нечә ки, о, көрпәсин дидмишди әлләрилә».
- 31 Көзләри—гашы дүшмүш көһнә үзүјә охшар;
Ким онларын үзүндә «омо» кәзсәјди әкәр,
Бир гуру «М» һәрфини тапа биләрди ашкар.
- 34 Бу һалын сәбәбини көрмәјән, билмәјәнләр
Нечә инанардылар су, мејвә һәсрәтилә
Һәтта бу көлкәләр дә, бу руһлар да вәрәмләр?
- 37 Онлары сејр едирдим түкәнмәз һејрәт илә,
Арыг готур дәри дә, әлдән дүшмүш бәдән дә
Һеч нәјә бәнзәмирди, бахырдым диггәт илә.
- 40 Бир кәлләнин ичиндән, гәфил мәни көрәндә,
Ики көз зилләнәрәк үзүмә, деди бирдән:
«Бу хошбахтлыг, мәрһәмәт көрән һарданды мәнә?»

- 43 Эввэлчэ бу сифэти таныја билмәдим мән,
Лакин анлатды мәнә һәр шеји онун сәси,
Үзүндәки нишанлар сиһинмишди нәзордән.
- 46 Сурәти ишыглатды бир ишығын шөләси,
Галхыб дурду о мәһул гаранлығын ичиндән,
Көрүндү Форезенин мәнә таныш чөһрәси.
- 49 Деди: «Бу ганы гачмыш дәридән ијрәнмә сән,
Бах, бу әтсиз бәдән дә, бу гартмаглы габыг да
Гој икраһ ојатмасын сәндә, јалварырам мән!
- 52 Ач сөјлә һәгигәти сән мәнә өзүн һагда,
Кимдир бу руһлар белә сәнинлә јол јолдашы;
Мәнимлә даныш бир аз, дурма белә узагда».
- 55 Дедим: «Сән өлән заман чох төкмүшәм көз јашы,
Инди сәнин сифәтин дүшүб елә бир һала,
Бахдыгча үрәјимин артыр дәрди, тәлашы.
- 58 Јалварырам, де нечүн кәлдиниз бу завала;
Һејрәтимдән нитгим дә тутулуб мәним начар,
Дәрд бағлајыб дилими, гојмајыр һәсбиһала».
- 61 Деди: «Биздән керидә көрдүјүн ағач ки, вар,
Бојун әјиб әбәди, јенилмәз ирадәјә,
Јоручу бир гүввә дә ону бу һалда сахлар.
- 64 Бир заманлар тәкчә өз гарныны күдмүш дејә,
Бу охујуб ағлајан чамаат индисә бах,
Тәшнә кими чан атыр бурда мүгәддәслијә.
- 67 Әтирли мејвәләрлә долу олан о будаг,
Ағача су чиләјән тәмиз, бүллур шөлалә
Кәл сөјләјир, руһлары иштаһаја салараг,
- 70 Чәкдикләри әзабы онлар артырыб белә,
Кәзирләр, долашырлар бу әтрафда јенә дә,
Әслиндә, һәрләнирләр онлар тәсәлли илә:
- 73 Онлары көндәрибдир бура һәмин ирадә,
Исаны да көндәрди о, бир «Илаһи!» десин,
Бағышланаг о чәкән сонсуз әзаба, дәрдә».

- 76 Дедим: «Форезе, һәлә беш ил кечмәҗиб, җәгин,
Сәнин руһун гуртарыб дүнҗа әсарәтиндән
Көчүб, гонағы олуб башга көзәл аләмин.
- 79 Лакин елә аз күнаһ ишләтмәмишдин ки, сән
Онлар белә тезликлә жүнкүлләшә, гуртара,
Сәнә дә бир пәҗ дүшә аллаһ мәрһәмәтиндән.
- 82 Елә исә сән нечә жүксәлә билдин бура?
Мән сәни алт дөврәдә кәздим; чәза мүддәти
Орда кәрәк чәкилсин, һөкмән чатсын ахыра».
- 85 О чаваб верди белә: «Әзабын бал шәрбәтин
Еркән ичмәли олдум Нелланын әлләрилә,
Елә онун өзүнүн әзабы, мүсибәти,
- 88 Онун җалварышлары, онун чәкдиҗи налә
Мәни вахтындан әввәл кәтирди бу җерләрә.
Дөврәләри аддадым, мән бура кәлдим белә.
- 91 Аллаһын көзләриндә жүксәкдир нечә кәрә
Мәним о дул арвадым, онунчүн гиҗмәтлидир;
Җалныз мәним гадыным габилдир бу һүнәрә.
- 94 Сардинҗалы Барбача абырлы, исмәтлидир
Флоренсиҗада олан Барбачаҗа нисбәтән,
Чүнки о гадын кими хеҗли шәрафәтлидир!
- 97 Әзиз гардаш, сөһбәти нечүн узадырам мән?
Чох да галмаҗачагдыр көзүмүз јолда, инан,
О кәләчәк күнләри мән көрүрәм индидән,
- 100 Бир күн уча мәнбәрдән охуначаг бу фәрман:
Флоренсиҗанын һәҗасыз, абырсыз гызларына
Дөшү-башы лүт көзмәк гадагандыр, гадаган.
- 103 Дининми, диванынмы гамчысы лазым буна,
Бах, бу вәһши гызлары, бах, бу сарасинләри
Дөшү ачыг гоҗмасын базара, ја бир јана?
- 106 Бах, бу әдәбсизләрин олса иди хәбәри
Ки, көјләр чәзасына чатдырачаг онлары
Белә долашмаздылар ачыг-сачыг, сәрсәри;

- 109 Мән көрүрәм, балалар кәлир онлара сары,
Бир көрпә бөйүрәк чатмамыш әр һәддинә,
Көрәрик јатанларчүн бу һөкмү, бу гәрары.
- 112 Анчаг һүзүрумда сән, гардаш, кизләмә һеч нә!
Тәк мән дејил, бурада бизимлә дајананлар
Бахырлар јандырдығын ишығын шө'ләсинә.
- 115 Дедим: «Сәнинлә биркә јашадыг бир заманлар,
Әкәр биз о илләрә јенидән салсаг нәзәр,
Ачы хатирәләрдән гаралачагдыр ганлар.
- 118 О һәјатдан ајырды мәни һәммин бу рәһбәр,
Ајырды о заман ки, башымыз үзәриндә
Кирдә иди күнәшин бачысы—парлаг гәмәр.
- 121 О мәни гаранлығын интәһасыз јериндә
Һәгиги өлүләрин кечирди дөврәсиндән,
Онуң ардынча кетдим мән өз чанлы дәримдә.
- 124 Беләчә галхырам мән онун һимајәсиндә,
Әјри јашајанларын дүзәлдији јерләрдә
Кечирәм һәрләнәрәк бу дағын дөврәсиндән.
- 127 О дејир, чатачағыг бир уғурлу сәһәрдә
Беатриче көзләјән зирвәјә бирликдә биз;
Сонра рәһбәрим мәни тәрк едәчәк о јердә.
- 130 Белә дејир Веркили—һәммин бу ешги тәмиз,
(Көстәрдим); бу бирисә—мүгәддәс көлкәдир, сән
Алла ки, дағ онунчүн титрәјирди, шүбһәсиз,
- 133 Ону азад еләди һәммин бу сәлтәнәтдән».

ИЈИРМИ ДӨРДҮНЧҮ НӘҒМӘ

Кедә-кедә биз давам етдирирдик сәһбәти;
Јол сәһбәтә, сәһбәт дә јола етмирди әсәр,
Күләк гован кәмитәк артырырдыг сүр'әти.

- 4 Ики дэфә өлүмә мәһкум олан көлкөләр
Өз батыг көзләрини чәкмирдиләр чанлыдан,
Дујулурду: һејрәтдә галыб онлар нә гәдәр.
- 7 Мән әввәлки сөһбәтин үстә гајытдым бу аң,
Сөјләдим ки: «О бәлкә башгасынын хәтринә
Зирвәјә доғру кедир белә аста, пәришан.
- 10 Бәс Пиккарда һардадыр? Бары сөјлә сән мәнә.
Бурдакы көлкөләрдән сүкутун гучағында
Адлы-санлы ким вардыр, бир мәнә көстәрсәнә?
- 13 «Мөним бачым, билирсән, о көзәллик чағында
Көзәллији гәдәр дә хејрхәһды, бах елә
Буна көрә әјләшиб уча Олимп дағында».
- 16 О бунлары сөјләјиб, јенидән кәлди дилә:
«Кизләдилмир кимсәнин бурда ады-унваны;
Чүнки ачлыг бунлары соруб, гурудуб белә.
- 19 Будур, өзүн сејр елә Лукклу Боначунтаны,—
Бармағыны тушлады сонра да өзкәсинә,
Көрүрсәнми Турлуну, чох готурлуг басаны,
- 22 О, арвадым дејәрди аллаһын килсәсинә;
Шәрабда биширдији Болсен балыгларыны
Тәмизләјир бурада әзаб вериб нәфсинә».
- 25 Јанында кедәнләрин о бөјүк гатарыны
Садалады адбаад; һамы разыјды гәлбән:
Һеч ким көстәрмәјирди кинини, губарыны.
- 28 Пил саһиби Убалдин көвшәк чалыр көрдүм мән,
Јанында Бонифатси—әсасыны алараг
Чохларынын гарныны Равеннада јемләјән.
- 31 О да мессер Маркезе; мә'насыз күнләри бах,
Форлидә ички илә кечирди, ичди, фәгәт
Сусузлуғу јатмады, ичди—әриди анчаг.
- 34 Сечмәк үчүн бир шеји, бахышларында һејрәт
Олан адамтәк мән дә гараладым шаири,
Лукки чох истәјирди етсин мөнимлә сөһбәт,

- 37 Пычылтылар ичиндэн мэн ешитдим өтәри
Чентуккини дејирди, додагларында анчаг
Көрүндү өлдүрүчү бир азабын әсәри.
- 40 Дедим: «Еј руһ, арзунса мәним илә данышмаг
Елә даныш сөзләрин ешидилсин ашикар,
Икимиз дә һәммин бу сөһбәтдән разы галаг».
- 43 О сөјләди: «Һәлә дә субај галмыш гадын вар,
Шәһәрим ифтихарла бахыр һәммин гадына,
Һәрчәнд ки, о шәһәри сөјүб јаманлајырлар.
- 46 Дејәчәјим хәбәри јајачагсан һәр јана,
Мәним пычылтымы да јанлыш анласан инан,
Көрәчәксән онлары чыхмаг олмаз јалана.
- 49 Сән о дејилмисән ки, нәгмә дејәрдин рәван,
Гој дејим, илк мисрасы хатырымдадыр һәлә:
«Гадынлар, мөһәббәти тәк сизсиниз анлајан?»
- 52 Дедим: «Нә заман нәфәс алсам мөһәббәт илә,
Онда мән диггәтлијәм; мөһәббәт десә һәр нә,
Онун бүтүн сөзүнү јазырам диггәт илә».
- 55 Деди: «Билирәм нәдир бизим үчүн манеә,
Мән, Квиттон, Нотари биканәјик нә гәдәр
Бу јени нәгмәләрин гәлбачан аһәнкинә.
- 58 Көрүрәм, әлиниздә тутдуғунуз ләләкләр
Фикринизи чох рәван һәкк еләјир вараға,
Анчаг бизим үчүн бу мүшкүл ишдир, бисәмәр.
- 61 Илк бахышда санки о сәбәб олур мараға,
Тәзә үсулла көһнә арасында фәрг будур».
Сусду—санки гәлбиндә сөз галмамышды даһа.
- 64 Нечә ки, көј үзүнү бә'зән дурналар тутур,
Нил чајынын бојунча гышлајыр, гатар-гатар
Кедир сүр'әтлә онлар, гаршыда јол узундур.
- 67 Беләчә үзләрини чевириб кетди руһлар,
Ирадәнин күчүндән, арыг олдуғларындан
Сүр'әтлә кедирдиләр, санки ганадлары вар.

- 70 Көрүрсән гачыб кедән, элдән дүшән бир инсан
Бирдән-бирә дајаныр нәфәсини дәрмәјә,
Разыдыр јолдашлары ону кечсин бу заман,
- 73 Мүгәддәс дәстәләрдән галыб бу чүр керијә,
Форезе тәләсмәдән јеријирди мәнимлә,
Сорушду—«Бир дә тезми көрүшәрик биз?»—дејә.
- 76 «Нә гәдәр өмрүм галыб,—дедим,—билмирәм һәлә,
Саһил јахын олса да учур јенә арзулар
Мәни гојуб керидә чан атыр сон саһилә;
- 79 Сәнә ачыг дејим ки, бунун да сәбәби вар,
Икидлији, мәрдлији итирир күндән-күнә,
Кетдикчә солур тамам мән јашајан о дијар».
- 82 «Кәл, бәланын сәбәби,—деди,—бәллидир мәнә,
О атын гујруғуна бағланыб нә замандыр,
Сүрүнүр Чәһәннәмдин интәһасыз тәкинә.
- 85 Ёјван чапыр дөрднала, өз јолуна ревандыр,
О көвдә сүрүкләнир, чырпылыр јердән-јерә,
Ејбәчәр вәзијјетә салыныбдыр һачандыр.
- 88 Узун чәкмәз (о бахды бу дәм уча көјләрә)
Чөх һәрләнмәз күнәш, ај—тамам вагиф оларсан
Мәним ајдын сөјләјә билмәдијим сөзләрә.
- 91 Инди исә ајрылаг; һөкм едир бурда заман,
Мән белә аста-аста јеридикчә сәинтәк
Анла ки, итирирәм һәмдин вахты һаһагдан».
- 94 Нечә ки, бир сүвари дәстәсиндән дөнәрәк
Маһмызлајыр атыны, о бахмыр даға-даша
Шөһрәт үчүн дөјүшә биринчи чатсын зирәк,
- 97 О көлкә дә беләчә гачыб кетди бирбаша;
Адлары јер үзүндә учалан, әзиэләнән
О ики нәфәр јенә мәнимлә галды гоша.
- 100 Артыг сечә билмирдим гачан Форезени мән,
О тамам узаглашыб олса да көздән кәнар,
Ма'налы сөзләријди хәјалымда сәсләнән.

- 103 Бу вахт көрдүм гаршыда башга нәһәнк ағач вар,
Тутубдур сылдырымын дөврәләнән јерини,
Әтир сачан мејвәдир башдан-баша будаглар.
- 106 Көрдүм орда инсанлар узадыб әлләрини,
Енли јашыл јарпагдан нәсә истәјирдиләр,
Онлар хатырладырды ана тифилләрини.
- 109 Ағачса һеч нә вермир вахты чатана гәдәр,
Артсын дејә гатбагат онлардакы иштаһа,
Мејвәсини галдырыр јухары бирәр-бирәр.
- 112 Сонра руһлар кетдиләр, дөнмәдиләр бир даһа.
Биз исә сол тәрәфдән јахынлашдыг бу ара
Ричаја, көз јашына бахмајан о будаға.
- 115 «Әјләнмәдән кедин сиз бу ағачдан кәнара!
Бу мејвәдән һәвва да дадмыш иди бир заман,
О ағачын нәслидир дүшүбдүр бу дағлара».
- 118 Қиминсә сәси кәлди јарпаглар арасындан;
Ешитчәк тәрк еләдик гадаған јери фөврән,
Кедиб сылдырым боју, јана бурулдуг бу ан.
- 121 «Тох вә сәрхош оланда Тезејә һүчүм едән
Нефелин чүт бәдәнли нәслини анын бары,—
Бу сөзләри сөјләди һәмин о сәс јенидән.—
- 124 О һәрис јәһудиләр нечә ичди сулары,
Кедеон да онлары рәдд еләди нә сајаг
Мадан әһли үстә сүрән заман атлары».
- 127 Үстдәки әјри јалын јанындан аддајараг
Динләдик ачкөзләрин кунаһы барәсиндә,
Дүнјаја зәрәр вурмуш бу кунаһ баш алараг.
- 130 Сонра сәрбәст олуб биз јолларын синәсиндә,
Үчүмүз дә кедирдик динмәз, дүшүнчәләрдә,
Кедирдик хәјалларын ағыр мәнкәнәсиндә.
- 133 «Нијә фикирлисиниз?»—бир сәс курлады бирдән,
Бу мәһнул сәс учадан ешидилди о гәдәр
Горхмуш бир һејван кими мән сәксәндим бу јердә.

- 136 Галдырдым көзлөрими; парлајырды шөфөглөр,
Нә күрәдә әријән метал, нә шүшә, инан,
Белә парлаг, белә ал, көрүнмәзди, мүхтәсәр.
- 139 Сонра да бу сөзләри сөјләди о парлајан:
«Даға галхмаг үчүн јол, бахын, бурдадыр анчаг;
Бурадан кечмәлидир аллаһа бел бағлајан».
- 142 Она бахдым, көзүмә гаранлыг чөкдү бу вахт;
Сәсә кедән адәмтәк мән дә о мүдрикләрин
Архасынча кедирдим, биркә аддым атараг.
- 145 Дан јери ағарыркән отларын, чичәкләрин
Нә тәһәр јајылырса әтри чөлә, дүзәнә
Јүнкүл ганадларында мајдакы күләкләрин,
- 148 Буна бәнзәр әтирли нәсим тохунду мәнә,
Әтрафына түкәнмәз көзәл рајиһә јајан
Ләләкләр јелләнәрәк ишарә етди јенә,
- 151 Бу сөзләри ешитдим: «Бәхтәвәрди о инсан,
Лүтфкар бир нәфс илә өмр еләјир дүнјада,
Јемәјә ширникмәјир, нәш'әјә атмајыр чан,
- 154 Нәрислик көстәрмәјир һеч вахт һәддән зијада».

ИЈИРМИ БЕШИНЧИ НӘҒМӘ

Сылдырымын јанилә тәләсирдик биз јенә,
Верилмишди күнәшин јарымкүнлүк дөврәси
Күндүз—Буға бүрчүнә, кечә—Әгрәб бүрчүнә.

- 4 Көрүрсән бә'зән бири мәгсәдинә тәләсир,
Әтрафына бахса да ахтарычы нәзәрлә
Вахты јохдур, јеријир тәнкисә дә нәфәси,—
- 7 Биз дә елә бу сајаг, дүзүлүб чәркәләрлә,
Бирчә нәфәрин кечә биләчәји чығырдан
Чәтинликлә кедирдик сыхлашараг, һүнәрлә.

- 10 Чәкир лејләји бә'зән өз гојнуна асимаң,
Ачыр ганадларыны, јенә салыр јанына,
Чәсарәти чатмајыр јувадан гојсуң бир аң,
- 13 Нечә дә бәнзәјирдим мән бу һалымда она,
Данышмағ истәсәм дә сөз доңурду додагда,
Суалларым дилимдән учаммады бир јана.
- 16 Рәһбәр тәрәддүдүмү сезди бу јубанмагда
Мәнә дөнүб сөјләди: «Чәкмисәнсә каманы,
Көзләмә, ат охуну, мә'на јох дајанмагда!»
- 19 Бу сөздән кечди тамам гәлбимин һәјәчаны,
Сорушдум: «Бәдән әкәр истәмәјирсә гита,
Гидасызлыг бәс нечә әлдән салар инсаны?»
- 22 Чәваб верди о мәнә: «Мелеагры сал јада,
Көсөв одда јананда о да јанды нәһајәт;
Хатырласан кәдәрин кечиб кедәр арада.
- 25 Һәм дә хәјал еләсән күзкүдә һәр һәрәкәт
Әкс олунур, әкс едән чан јох, кәлкәдир, демәк
Онда руһу бәдән јох, руһ биләчәксән әлбәт.
- 28 Анчаг сән суалына чәваб аласан кәрәк,
Статси дә бурдадыр, јәгин ки, чәваб верәр,
Јаран сағалсын дејә шәфа верәр мәһәмтәк».
- 31 Шаир белә сөјләди: «Һүзурунда мән әкәр
Шәрһини гылырамса инди әбәдијјәтин,
Е'тираз ејләмәјә чатмајыр мәндә һүнәр».
- 34 Сонра башлады: «Оғлум, чатса габилијјәтин
Мәним дедикләримини тамамән гаврамаға,
Сәнин дедијин «нечә» ајдынлашацаг јәгин.
- 37 Бә'зән артыг гиданы чәјнәјәрәк удмаға
Тагәт галмыр бәдәндә, беләчә тәмиз ган да
Дамарларда өзүнә јер тапмајыр ахмаға,
- 40 Ону гәбул еләјир үрәк дә о заманда,
Бүтүн бәдән күчүнү ондан алыр бу сајаг,
Нечә ки, ган бәдәнә һәјат јајыр һәр анда.

- 43 Јенидән ахыб кедир о тәмизә чыхараг,
Ады чәкилмәсә дә һамыја мә'лум олан
Јердә говушур јенә өзкәсијлә ахараг.
- 46 Бурда онлар бирләшир тапараг јени мөкан,
Тәзәдән доғулмаға үрәкдә—али јердә;
Бириси тәслим олан, диқәрисә јарадан.
- 49 Башга ғанла гарышыб, гајнајыр бу сәфәр дә,
Она гошулан ганы гатылашдырыр фәгәт,
Бу гаты јаранмышы чанландырыр о бир дә.
- 52 Сонра чеврилир руһа јарадычы о гүввәт,
Биткиләрин руһундан фәргләнир бу чәһәтлә:
Бар үчүн биткидә руһ јол кечир узун мүддәт.
- 55 Бу исә чанланмаја тез чатыр, бир дә һәлә
Мајасына һәрәкәт, дујғу верир бу дәмдә,
Дәниз көбәләјинә бәнзәјир бу һал илә.
- 58 Тәбиәтин әввәлчә хәлг етдији бәдәндә
Һәр нә дахил олубса доғулан бир үрәјә,
Оғлум, белә бој атыр, бөјүјүр, анла сән дә.
- 61 Чанлы маја нә сајаг чеврилир бир көрпәјә,—
Буну билмәк чәтиндир, гаранлыг вар бу јердә;
Сәндән мүдриқ шәхси дә о салыбдыр шүбһәјә.
- 64 О да дејәсән елә олубдур бу фикирдә
Ки, руһун зәка илә бирләшмәси чоҳ чәтин,
Мүшкүл ишир; онлара галмаға јохдур јер дә.
- 67 Һәгигәти дујмаға әкәр ачылса ејнин,
Буну да бил, елә ки, рүшәјм кәлди һасилә,
Тохумасы, телләри лап һазыр олур бејнин,
- 70 Һәр шеји һәрәкәтә кәтирән бир фәрәһлә,
Тәбиәтин бу көзәл мејвәсини сејр едир,
Тәзә руһ ашылајыр һәммин мејвәјә һәлә,
- 73 Бу јени варлыгда руһ һәр шејә ганад кәрир,
Бир вәһдәтдә јетишән руһун өзүјсә бу ан
Јашајыр, дујур, әглә дүшүнчә дә кәтирир.

- 76 Дедикләрим гаранлыг галса сәнә, јахындан
Салхымын жиләсиндә истијә ејлә диггәт,
Көр нечә шәраб олур күнәш нур сачан заман.
- 79 Лахезис гуртаранда өз ипини нәһајәт,
Руһ бәдәндән чыхмаға чан атыр тәләсәрәк,
Өзү илә апары: фанилик, әбәдијјәт.
- 82 Бүтүн кечмиш хассәләр ишләмир, лалдыр, демәк;
Лакин ағыл, ирадә, јаддаш исә нечә гат
Фәаллығын артырыр, хејли итиләшәрәк.
- 85 Руһ учур, астанада дајанмајыр, о саат
Ән кезәл, ән сәфалы саһилләрин биринә;
Дүз јолуну бурада тапа биләр о, хејһат.
- 88 Елә ки, руһ кәләрәк мүһнәгг олду јеринә,
Јаратмағын гүдрәти чошуб гајнајыр онда,
Әввәлкитәк бәдәнә гајытмаг истәр јенә.
- 91 Сәманын гуағында бухар галаглананда,
Јад шүалар дағыдыр, парчалајыр зүлмәти,
Сајрашыр нечә-нечә әлван рәнкләр бу анда,
- 94 Ән јахын һаванын да дәјишир тәбиәти,
Хәјал, руһ истәјәнтәк бир көрүнүш алыр бах,
Һәрәкәтә кәтириб ичиндәки гүввәти.
- 97 Парылтылар аловун јанында олур анчаг,
Ондан бирчә ан белә дура билмәз кәнарда,
Тәзә хәјал да руһун архасынча гошараг
- 100 Кедир, онунла биркә көрүнүр олса һарда,
Елә буна көрә дә она кәлкә дејирләр;
Онун јаратдығыдыр һиссләр дә, бахышлар да.
- 103 Биз күлүрүк нә гәдәр, данышырыг нә гәдәр,
Ағлајырыг арабир, чәкирик аһ-налә,
Бу сәсләри бурада сән ешитдин, мүхтәсәр.
- 106 Һәјәчана салса да руһу дахилдән белә
Кәлкә кими көрүнүр һәр шеј; сән буна көрә
Бизи сејр еләјирдин сонсуз тәәччүб илә.»

- 109 Биз сонунчу дөнкәни кечиб чатдыг бир јерә,
Чеврилиб сағ тәрәфә салан заман нәзәри,
Гаршымызда ачылды тамам башга мәнзәрә.
- 112 Сылдырымдан галхырды күчлү алов дилләри,
Учурумун тәкиндән әсән дәли күләкләр
Учалан аловлары јенә әјирди кери.
- 115 Биз гаја кәнарилә чох кетмишдик бу тәһәр,
Тәкбәтәк кечмәлијдик; бир тәрәфдә од, шәрар,
Бир тәрәфдә учурум, сылдырым ондан бетәр.
- 118 Еһтијата чағырды рәһбәрим, о лүтфкар:
«Бурда кәрәк габаға бахсын ачыг көзләрин,
Елә ет бурда сәндән узаг олсун бәлалар».
- 121 «Summae Deus clementiae»,—сөzlәри
Аловларын ичиндән биз ешитдик бу ара;
Ешитмәкчүн о сәси чеврилиб дөндүм кери,
- 124 Көзүм саташды орда аддымлајан руһлара;
Билмәдим ки, неч белә көзүм һачаланаһаг,
Кәһ јола нәзәр салыр, кәһ бахырдым онлара,
- 127 «Virum non cognosco!» сәси учалды, нәғмә сусһаг.
Сонра јенә нәғмәләр учалды бирдән-бирә,
Сылдырымын өзүнә әкс-сәда салараг.
- 130 «Келика алданмышды Зөһрәдәки зәһәрә,
Диана говду ону мешәдә чәмәнликдән,
Дөзмәди о пәријә вурулан ләкәләрә».
- 133 Бу сөzlәри ешитдик, сонра нәғмә јенидән
Башланды, ардынча да никаһлары бир өрнәк
Олан әр-арвадларын ады чәкилди һәмән.
- 136 Көрүнүр ки, бу руһлар аловлара дүшәрәк
Бу чүрә сәсләнмәли, охумалыјды анһаг;
Дәрдләринә бу јолла олармыш әлач, демәк—
- 139 Ахырынчы јара да сағалармыш бу сајаг.

Бир-биринин далынча учурум ырагыла
 Јеријирдик, рәһбәрим деди нечәнчи кәрә:
 «Сылдырым горхулудур, еһтијатлы ол, бала!»

- 4 Күнәш сағ чијним үстән учалырды көјләрә,
 Ағ рәнкә бүрүнүрдү бүтүн гәрб мавиликдән,
 Парылтылар дәмәдәм јајылырды һәр јерә;
- 7 Көлкәм дүшән тәрәфә чеврилиб баханда мән
 Көрдүм гызыл рәнкдәдир алов, баханда руһлар
 Кизләјә билмәјирди һејрәтини гәтијјән.
- 10 Онлар мәним барәмдә данышырды бигәрар,
 Бир көлкә башгасына сөјләјирди бу сајаг:
 «Диггәт елә, бәдәнсиз руһлар беләми олар?»
- 13 Бә'зиси дә, көрүрдүм, ирәли чан атараг,
 Мәнә јахынлашырды мүмкүн олдугча бу ан,
 Чүнки бурда оларды аловдан далдаланмаг.
- 16 «Сән еј тәләсик кедән, сән еј шәрәфли инсан,
 Јаваш кет, мүнтәзирдир сөзүнә, сөһбәтинә
 Нечә чаваб көзләјән, одда алышыб јанан!
- 19 Демирәм чавабларын кәрәкдир тәкчә мәнә:
 Ону һамы көзләјир; нечә ки, һиндли, һәбәш
 Дајаныб су көзләјир, дили-додағы тәшнә.
- 22 Сөјлә, нә үчүн кечә билмәјир сәндән күнәш,
 Онун гаршысыны сән кәсмисән дивар кими,
 Неч бәлкә өлмәмисән, кечәммир сәндән атәш»—
- 25 Бир руһ мәнә бу сөзү сөјләди аһар кими,
 Мән онун чавабыны верәрдим, лакин бу ан
 Тамам башга мәнзәрә чәлб етди диггәтими.
- 28 Башга дәстә кәлирди үзбәүзә гаршыдан,
 Бүрүмүшдү онлары алов башдан-ајаға,
 Јавашыјыб онлара бахырдым һејран-һејран.

- 31 Бир дә көрдүм көлкәләр вериб додаг-додаға,
Кедә-кедә өпүрләр тәләсик бир-бирини,
Бу көрүш сәбәб олур бир тәсәлли тапмаға.
- 34 Гарышгалар бу сајаг кәзәндә јемләрини,
Јахуд да јолларыны ахтаранда тоггушар,
Сүртәр бири-биринә бурнуну, үзләрини.
- 37 Лакин бу јахынлығын бирчә анлыг өмрү вар,
Лап биринчи аддымдан онлар дүшүб дәрбәдәр,
Сонра бири-бирини сәсләјир белә начар:
- 40 «Гоморра! Содом!»—дејир бура тәзә кәләнләр,
Бунларса: «Пасифаја данаја кечиб дејән,
Еһтирасын данајла јохса сөндүрмәк истәр!»
- 43 Началаныр сәмада дурна гатары бә'зән,
Јары гумлуға кедир, јары Рифејә сары,
Бири сојугдан гачыр, о бирисә истидән,
- 46 Беләчә бөлүнүрдү көлкәләрин гатары,
Јенидән нәғмә дејиб, ахытмагчүн көз јашы,
Тәзәдән сөјләмәјә һәммин таныш адлары.
- 49 Бир дәстә кетмәдәјди мәним илә јанашы,
Чаваб истәјирдиләр бајагкы суаллара,
Дујулурду онларын һәјәчаны, тәлашы.
- 52 Сон гојмагчүн руһлары чулғајан интизара,
Дедим: «Шанлы-шәрәфли әләмә кедирсиниз,
Бу јол апарыр сизи уғурлу бир дијара,
- 55 Истәр јеткин билин сиз, истәр нагис сајын сиз,
Мәним руһумла биркә бурададыр бәдәним,
Дамарымдакы ган да бурда ахыр, шүбһәсиз.
- 58 Бурда әглин көзүнү ачмагдыр рә'јим мәним:
Зирвәдә бир гадын вар, о көстәриб мәрһәмәт
Ки, сизин бу дијардан өз бәдәнимлә кечим.
- 61 Сизи гәбул еләсин зирвәдәки о мә'бәд,
Көрүм бүтүн арзунуз дил ачсын чичәк-чичәк,
О јердә ки, һәр јаны бүрүјүбдүр мәрһәмәт,—

- 64 Дејин, мән дә јазарам бунлары гајыдантәк,
Сиз өзүнүз кимсиниз, орда нечә нәфәрә
Раст кәлдим, кимди онлар, кетди јана дөнәрәк».
- 67 Вәһши дағлы илк дәфә кәлән заман шәһәрә
Һејрәтиндән ағзыны ајырыб лап бу сајаг
Көзләрини чәкмәдән бахыр-бахыр һәр јерә,—
- 70 Онлар да лал бахышла мәни сүзүрдү анчаг.
Али руһ гырды дејән интәһасыз һејрәти,
Руһлары тәрк еләди сонсуз тәәччүб бу вахт,
- 73 Бајаг о суал верән јенә ачды сөһбәти:
«Хошбахтдыр о адам ки, кәлиб бизим дијара,
Галан һәјаты үчүн газаныбдыр ибрәти.
- 76 О дәстә ки, ајрылыб биздән кетди кәнара
Онлар Сезар кұнаһы ишләјибләр; бир заман
Тәнтәнәдә «чарича» сөјләдиләр Сезара.
- 79 Онунчүн «Содом» дејә онлар чығырыр налан,
Руһларыны инчидән аловлар дејил јалныз,
Инди вичданлары да онлара вермир аман.
- 82 Бизсә һермафродитик, башгадыр кұнаһымыз;
Инсани ганунлары тамам унутдуг онда,
Һејван кими сојутдуг шәһвәти биз һамымыз.
- 85 Онунчүн ајрылырыг бу әтәјә чатанда,
Биз һејван гучағында алдыг һејван сифәти,
Бүтүн ејбләримиз јада дүшүр бир анда.
- 88 Алдығымыз чәзанын бөјүкдүр әдаләти;
Адбаад садаламаг һамыны мүмкүн дејил,
Сајмагла да битмәз һеч онларын рәзаләти.
- 91 Мән өзүмсә—Квидо Квиниселлијәм, бил;
Бүтүн кұнаһларымы јумадајам бурда мән,
Еркән батдым кұнаһа, гләбимдә ағры, нискил».
- 94 Ликургун фачиәли, гәмли күнүндә бирдән
Оғуллар анасыны көрүб јүјүрән кими,
Она тәрәф јүјүрдүм сычрајараг јеримдән.

- 97 Бу ады бир заманлар нечә-нечә мән кими,
Мәндән дә җахшылары ата санарды керчәк,
Онда мәһәббәт дә вәсф едилирди сәмиими.
- 100 Хәјаллар гучагында қар-лал кими кедәрәк,
Мән онун сифәтиндән чәкмәјирдим нәзәри,
Алов гојмурду анчаг бир аддым җахын кәләк.
- 103 Бахмагдан дојду көзүм, сөјләдим бу сөзләри,
Қи, она чанла-башла едәрәм һәр хидмәти,
Үстәлик анд да ичдим, галмасын шүбһә јери.
- 106 Деди: «Мәнә бәллидир сәнин сәмиимијјәтин,
О елә парлагдыр ки, ахыб кедән Летанын
Ону јумаға әсла чата билмәз гүдрәти.
- 109 Әкәр чандан кәлирсә сәнин андын-аманын,
Сөјлә нәдән мән сәнә әзиз олдум бу гәдәр,
Һөрмәт-иззәт рәмзидир мәнә сөзүн, саламын?».
- 112 Дедим: «Әзиздир мәнә јаздығын о шә'рләр,
Инди тәзә адланан үслуб давам единчә
Онлар солмајачагдыр, галачагдыр тәзә-тәр».
- 115 «Гардаш, о да нәғмәләр гошарды бир вахт нечә,—
(Дејиб о, од ичиндә кәстәрди бир нәфәри)
Биздән устајды, сөзү дүзәрди инчә-инчә.
- 118 Онун һекајәтләри, мәһәббәт нәғмәләри
Һамыдан күчлү иди; сәфәһләр дејәр анчаг
Ондан лимузинлинин үстүн иди һүнәри.
- 121 Нәгигәт јох, онлара хошдур бош хәбәр анчаг,
Әсла гулаг асмајыб әглә, әсил сәнәтә,
Өзкәнин фитвасына онлар кедирләр анчаг.
- 124 Көһнәләрчүн Квиттон белә чатды шөһрәтә,
Әвәзсиз ад-сан илә кәзирди дилдән-дилә,
Ахыр ады-шөһрәти јетишди нәһәјәтә.
- 127 Сәнә ки, бир е'чазкар гүдрәт верилиб белә,
Исанын да рәислик еләдији јердә сән,
Һамыја баш чәкмәјә гадирсән ихлас илә,

130 Орда оху мәнимчүн «Атамыз мүгәддәс»дән,
Күнаһлар дүңјасына бу дөнмәли олмајан
Үммәт үчүн лазымдыр, унутма, оху һөкмән».

133 Архадан кәләнләрә јол версин дејә, күман,
Нечә ки, балыг чумур бурулғанлы сулара,
Аловларын ичинә баш вуруб итди бу ан.

136 Онун көстәрдијинә јахынлашдыг бу ара,
Сөјләдим ки, икинчи бир ад вармы чаһанда
Онун ады кими мән әзизләјим дүбарә.

139 О сөјләди, јеријиб алов бурулғанында:
„Tan m'abellis vostre corties deman,
Qu'ieu po me puesc ni voill a vos cobrire.

142 Ieu sui Arnaut, que plor e vau cantan;
Consiros vei la passada folor,
E vei jausen lo joi qu'esper, denan.

145 Ara vos prec, per aquella valor
Que vos guida al som de l'escalina
Sovenha vos a temps de ma dolor!“

148 Сөјләјәрәк чумду о, аловун арасына.

140—147-чи мисраларын тәрчүмәси:

«Бу саламын, һөрмәтин хошдур мәнә нечә дә,
Үрәјими ачарам сәнин үчүн бир анда.

142 Бах, бурада Арналддыр аловларын ичиндә
Ағлајараг охујур, көрүр кечмиши зүлмәт,
Ишыг тапыр нәзәри кәләчәјә кечәндә.

145 Зирвәјә галхмаг үчүн сиздәдир тәкчә гүдрәт,
Јалварыр, әмәл елә онун бу ричасына,
Унутма ки, о бурда чәкир сонсуз әзијјәт!»

ИҶИРМИ ЈЕДДИНЧИ НӘҒМӘ

Күнәш гүруба доғру чәкирди карваныны,
Төкүрдү илк шәфәги Бејтүлмүгәддәс сары,
Тәрәзи бүрчү алтда, Ебро үстдә һәр јаны

- 4 Кечә өртмүшдү тамам; Гангын ойнаг сулары
Күнорта күнөшиндө бөрг вурурду бу заман;
Кәлиб аллаһ мөлөји дурду биздән јухары.
- 7 «Beati mundo corde!» охујурду учадан,
Јердәки нәғмәләрден күчлү иди нәғмәси,
О аловдан кәнарда дајаныб дурду бу ан.
- 10 «Сиз, еј мүгәддәс руһлар, бу алов шәрәрәси
Ичиндән кечмәлисиз; бујурун аловлара,
Гулаг асын о тајдан кәлсә бир маһны сәси».
- 13 О елә хејир-дуа верди бизә бу ара,
Она гулаг асанда, сандым мәни инди чә
Дири басдырачаглар бурада торпаглара.
- 16 Әјилдим ода бахам мәни сарды вичвичә,
Чанланды хәјалымда о бајагкы бәдәнләр.
Онлар одун ичиндә алышырдылар нечә.
- 19 Бу вахт о ики шаир мәнә салды бир нәзәр.
Веркили дилә кәлди: «Оғул, астанаја галх,
Бурда эзаб олса да, өлүмдән јохдур әсәр.
- 22 Хатырла бир дә, бир дә!.. Көмәк етдим мән о вахт,
Сән ендин Керионун дибинә чүр'әт илә,
Инди дә едәчәјәм, аллаһ јахындадыр бах!
- 25 Һәм дә анла бу сирри, буна да диггәт елә,
Бу атәшин ичиндә мин ил дә галсан әкәр
Әскик олмаз сачындан сәнин бирчә түк белә.
- 28 Истәјирсән сынагдан чыхсын бүтүн бу сөзләр,
Гәсдин е'тибарымы чөкмәсә имтаһана,
Јығышдыр әтәјини, ода јахынлаш, јетәр.
- 31 Руһуну буховлајан нә варса ат бир јана!
Ирәли бах, ди јери, сән топла чәсарәти!»
Вичданым сыхылса да гулаг асмадым она.
- 34 Тәрпәнмирдим, көрәндә мәндәки бу һаләти
О пәрт олуб сөјләди: «Оғул, бу дивар сәни
Ахы Беатричедән ајырыр, кеч бу сәдди».

- 37 Пирам ки, гапамышды ишыға көзләрини,
Ачды јенә көзүнү кәлчәк Фисбанын ады,
Бир гызарты бүрүдү бу вахт тутгун рәнкини,
- 40 Бах, беләчә јумшалыб, мән бурахдым инады,
Чеврилди рәһбәримә сүкут долу бахышлар,
Ешитдијим о адды истәјимин ганады.
- 43 Деди: «Нә көзләјирик? Дајанмагдан нә чыхар?»
Елә бил ки, алмаја ширникән бир ушаға
Күлүмсүнүб бахырды бу анда о лүтфкар.
- 46 О аловлар ичиндә итди, кечиб габаға,
Стасијә ишарә етди кәлсин архада
Биз јеријиб кечинчә сылдырымдан гыраға.
- 49 Од, һәрарәт о гәдәр дәһшәтлијди ортада
Шад олардым гајнајан шүшәнин кирдабында
Бир анлыға батыб мән, нәфәс алајдым орда,
- 52 Горхмадан кедим дејә, мүәллимим һәр анда
Беатриче сөзүнү тәкрар едирди мәнә:
«Елә бил ки, дајаныб көзүмүн габағында».
- 55 Бизи бир сәс чағырды аловларын ичинә;
Кетдик сәсин далынча, унудулмушду һәр шеј,
Горхулу бир чығыра кәлиб чыхдыг биз јенә.
- 58 „Ven'le, benedicti Pa'ris mei!,
Бу нәғмә нур ичиндән башлады учалмаға,
Бир нур ки, көзләримиз гамашдырды пејдәрпеј.
- 61 О сәс деди: «Дурмајын, тез олун галхын даға,
Гүрубун әтәкләри һәләлик ишыглыдыр;
Күнәш батыр, кечә дә башлајыр гаралмаға».
- 64 Гајалар арасыјла галхырды енсиз чығыр,
Бунунчүн дә гаршыдан дүшән солгун шәфәгләр
Мәнимлә улашырды кетдикчә ағыр-ағыр.
- 67 Пилләләри јухары галхмышдыг ки, бир гәдәр
Күнәшин гүрубуну һисс етдик узагда биз,
Чүнки биздән архада јох олурду кәлкәләр.

- 70 Интəһасыз кайнат гараланда тəртəмиз
Кəјлəрдə һəр нə варса ејни рəнкə чаланда,
Өз чатхына чыханда кечə сəссиз-сəмирсиз,
- 73 Пиллəлəр чарпайыја дөндү елə бу анда.
Зүлмəтин гучагында биз кетмəјəк, дајанаг,
Һүнəр, һəвəс чəкилир кəзү јуху аланда.
- 76 Кечилəр гајаларда, кəрүрсən, ваз атараг,
От үчүн вурнухурлар сəһəрдən ахшамадəк,
Гарынлары дојанда арам олурлар анчаг,
- 79 Совра да бир гајанын дибиндə чəмлəшəрəк,
Бурда кəлкəлəнирлəр исти башлајан кими,
Чобан дурур јахында əлиндə бир дəјəнəк,
- 82 Комасындан чох узаг дүшən бир инсан кими,
О галыр сүрүсүјлə гəфил дүшəндə кечə,
Көзлəјир гурд чуммасын бир фүрсəт тапан кими;
- 85 Бу заман үчүмүз дə дајанмышдыг белəчə,
Чобана бəнзəјирди онлар, мəнсə кечијə,
Галмалыјдыг дərəдə дан јери сөкүлүнчə.
- 88 Əтраф нəһəнк дашларла алынмышды дөврəјə,
Ади сəјјарəлəрдən һəм ишыглы, һəм ири
Улдузлар башым үстдən нур сəпирди дərəјə.
- 91 Белəчə дүшүнчəли, сəјр етдикчə кəјлəри
Јуху өртдү кəзүмү; бə'зən исə јухулар
Һеч хəјала кəлмəјən алəмдən хəбər верир.
- 94 Бəлкə дə Ситерəја шəргдə јананда пар-пар
Əтəклəрə јајанда өз нуруну зирвəдən,
О нур гојнунда санки ешгин атəшин јајар,
- 97 Елə бу вахт оларды, јухуда кəрдүм ки, мən
Чичəк дəрир чəмəндə кəнч вə кəзэл бир гадын,
Дərə-дərə күллəри нəғмə дəјир о һəрдən:
- 100 «Һамы билсин, дəјирəм, мəним Лијадыр адым,
Бурда тəһнə кəзəрəк өз гəшəнк əллəримлə
Бу чəлəнкə јығдығым чичəклəри топладым.

„Ө'раф“, I нөгмө.

- 103 Ајнада көрүнмөктүн чичөк жыгырам белә;
Мәним бачым Раһилсә хејли бахыр күзкүјә,
Көзләрини чөкмөјир күнләр, саатлар илә.
- 106 Мәфтундур көзләрини бәзәјән көзәллијә,
Нечә ки, мән дәрдијим күлә, чичәјә һејран;
Мән ишдән һәзз алырам, о кәрәк сејр еләјә».
- 109 Шәргин үфүгләриндә гызарырды гызыл дан,
Кечәни јолда галыб кечәләјән јолчуну
Көзәл бир мүждә кими севиндирир бу заман.
- 112 О говурду зүлмәти, көзүмдәки јухуну;
Мән көзүмү ачанда дурмушду мүәллимләр,
Әтрафыма баханда илк дөфә көрдүм буну.
- 115 «Нәсилләрин һәјчанла кәздији ширин бәһәр,
О бәһәр ки, кәзирләр һәр јанда будаг-будаг,
Сәнин јорғунлуғуну букүн тамам гәһр едәр».
- 118 Веркили бу сөзләри деди мәнә бахараг;
Бу гәдәр хош, меһрибан, сәхавәтли кәламлар
Онун додагларындан чыха биләрди анчаг.
- 121 Мән артыг өз јеримдә тута билмирдим гәрар,
Јухары чан атырдым, санырдым ки, бу ара
Лап зирвәјә учарам, гуш кими ганадым вар.
- 124 Нәһәјәт, биз јүксәкдән бахмадајдыг јоллара
Һәр шеј ашағыдајды, галхмышдыг лап јухары,
Мән бахдым Веркилијә, о мүдрик ихтијара,
- 127 Деди: «һәм фани олан, һәм әбәди одлары
Оғул, көрдүн көзүнлә, чатдыг елә бир јерә
Бундан белә чатмајыр әглимин игтидары
- 130 Сәнә мәсләһәт верә, сәнә бир јол көстәрә;
Кечдик нечә сылдырым, дәрә, јол, дағ зирвәси
Өз ағлынла кедәсән бундан белә сән кәрәк.
- 133 Будур, өпүр алныны ал күнәшин шө'ләси;
Будур, мешә, чичәкләр, отлар дөшәјән халы,
Јабаны чичәкләрин јажылыр рајиһәси.

136 Нә гәдәр көрүнмәйиб, бир вахт көзләри јашлы
Мәни ахтарыб тапан о бәхтијар бахышлар,
Ја отур, ја кәз, долан бурда јамачы, јалы.

140 Даһа бир сөз демәјә јохдур мәндә ихтијар;
Өзүн өз тәлєјинин инди бир һакимисән,
Азад доғру јол илә кедән сағлам руһун вар,

142 Тач гојурам башына, сән һөкмдар кимисән».

ИЈИРМИ СӘККИЗИНЧИ НӘҒМӘ

Көзләримин өнүндә башлајырды јени күн,
Көлкәли, отлу-сулу торпагдакы чәннәти
Мән бир бәләдчи кими кәзиб долашмағ үчүн

4 Кечдим дағлығ јерләрдән азалдарағ сүр'әти,
Ашдым сылдырымы да, торпағын нәфәсиндән
Јајылырды отларын, күлләрин тәрәвәти.

7 Бу јерләрин нәвазиш долу рајиһәсиндән
Инчә бир мей әсирди үзүмү јелләјәрәк,
Бә'зән елә кәлирди онун бу һәмләсиндән

10 Ағачлар да зирвәдә әјилир титрәк-титрәк
Мүгәддәс дағдан дүшән көлкәләрин сәмтинә,
Сүбһүн оғлан чағында дан јери гызарантәк,—

13 Анчағ бу титрәјишдән дәјишмәјирди һеч нә,
Гушлар да горхмајырды, кәсмәјирди сәсини,
Онларын чәһчәһинә хәләл кәлмирди јенә:

16 Онлар шәргин јелләрә гошулан нәғмәсини
Јарпағлар арасында динләјирди севинчәк,
Нәғәрәт тутурдулар, јајыб нәшидәсини.

19 Еолун бурахдығы Сирокко адлы күләк
Кјасси саһилиндә јајылыб пәрдә-пәрдә
Мешәјә сәс саларды бурдакы нәғмәләртәк..

- 22 Хејли аддымлајыб мән мешәдәки бу јердә
Сых, дәрин тәрәфләрә јөнәлмишдим о гәдәр
Кәлдијим јол гуртарыр, итирди үфүгләрдә.
- 25 Бир чај мәним јолуму гәфил кәсди бу сәфәр,
Хәфиф-хәфиф чағлајыб, сола ахыр бигәрар,
Әјилирди о сәмтә отлар, чичәкләр, күлләр.
- 28 Јер үзүндә көрдүјүн ән тәмиз, бүллур сулар
Дәриндән сызыб кәлән бу чешмәнин јанында
Санарсан чиркаблыдыр, ичиндә зир-зибил вар,
- 31 Һәрчәнд нә ај, нә күнәш нуру дүшмүр бир ан да,
Әбәди көлкәләрин алтында галдығындан
Санарсан ки, гапгара бир рәнк ахыр чанында.
- 34 Дајаныб, ахан чајы сејрә далдым бир заман,
Мән онун гојнундакы тәзәтәр биткиләри
Сүзүрдүм, чохду онлар, битмишди рәнки әлван.
- 37 Һәјрәтамиз бир лөвһә чәзб едәндә нәзәри,
Ән ширин хәјал белә дағылыр ағ думантәк,
Бејиндә галмыр әсла дүшүнчәнин әсәри,
- 40 Бах, беләчә көрдүм ки, бир гадын долашыр тәк,
Әтрафа халы сәрмиш әлван күлү, чичәји
Ајырырды, јығырды о, нәғмәләр дејәрәк.
- 43 Она дедим: «Еј гадын, еј бу јерин бәзәји,
Мәһәббәт јарашыгдыр сәнин көзәллијинә,
Һүснүн јанылтмајырса, дүз дујмушса үрәјим,—
- 46 Бир аз јахын кәлсәнә бу чајын саһилинә,
Истәјирәм нәғмәни јахындан ешидим мән,
Көрүм нә охујурсан, гој ајдын чатсын мәнә.
- 49 Кәнч Прозерпинаны хатырлатдын мәнә сән,
Серера бир күн ондан ајры дүшдү, бах, белә,
О да ајрылды кетди бир чичәкли дәрәдән».
- 52 Санки рәгс едиб, гадын дөндү бу мүнвал илә,
Јериди сүзә-сүзә, хырдајды аддымлары,
О кәлмәјә башлады чағырдығым саһилә;

- 55 Бүрүмүшдү һәр јаны чичәк—гырмызы, сары.
Утанчаг бир гыз кими көзүн јерә дикөрөк,
Чичәкләр арасындан кәлирди мәнә сары;
- 58 Мәним ричаларыма әмәл етди о, демәк,
Елә јахын кәлди ки, нәғмәсиндәки мә'на
Бүсбүтүн ајдын олду, һәр шеји дүјдү үрәк.
- 61 Галдырыб кирпијини, о кәлди лап јахына,
Орда чајын јудуғу дик саһилә јанашды,
Парлајырды көзләри, мәнсә бахырдым она.
- 64 Венеранын көзүндә белә парламамышды
Шәфәгләр; о заман ки, доғма оғлу бихәбәр
Онун севән көксүндә охла јаралар ачды.
- 67 Бу зирвәдә тохумсуз чүчәрмишди чичәкләр,
От ичиндә онлары ахан сел суварырды,
Гадын күлүр, күлдәстә бағлајырды тәзәтәр.
- 70 Арамыздакы чајын үч аддым ени варды;
Инсан мәғрурлуғуна бир заман олду ибрәт—
Келлеспонтда Ксеркс сулары нечә јарды,
- 73 Леандра верирди сонсуз нәш'әјлә ләззәт
Абидосдан Сестә о, үзәндә пис һавада;
Мәнсә чајы кечмәјә еләмирдим чәсарәт.
- 76 Гадын сүзүб әтрафы, сөјләди: «Бу арада
Тәзәсиниз; мәним бу тәбәссүмләрим ки, вар
Сон гојарды бу јердә һәр бәләја, фәрјада,—
- 79 Онлар инди бәлкә дә сизи һејрәтә салар;
Анчаг «Delectasti» дуасы охунанда
Динләсәниз, сизинчүн бу сирләр акаһ олар.
- 82 Јадындамы, сән мәни сәсләјирдин о јанда,
Инди һүзурундајам, соруш һәр нә истәсән,
Һазырам һәр сөзүнә чаваб верәм бу анда.
- 85 «Мешәнин хышылтысы, чағлајан, ахыб кедән
Бу сулар артырыбдыр көзүмдәки һејрәти,
Башга сөз демишдиләр әввәлчә»—сөјләдим мән.

- 88 Чаваб верди, бу сајаг башлады сөз-сөһбәти:
«Мән бунларын сәбәбин ачарам ахырадәк,
Говарам көзләрини өртән гаты зүлмәти.
- 91 Не'мәтләри јарадан өзү риза верәрәк,
Илк инсаны бураја—чәннәт астанасына
Кәтирди, саф әмәлә инајәт көстәрәрәк.
- 94 Инсан итирди ону кұнаһы баһасына
Кұнаһсыз төбәссүмләр, әјләнчәләр, ојунлар
Чеврилди көз јашына, үрәјин ағрысына.
- 97 Гасырғаны, јелләри орда јарадыр бухар,
О бухар ки, күнәшин сонсуз һәрарәтилә
Һәм торпагдан, һәм судан исти дәјдикчә галхар.
- 100 Инсаны үзмәмәкчүн јелләр әзијјәт илә
Дағ галхыб јүксәлибдир һәммин астанајадәк,
Күләкләрин өнүнү кәсиб әзәмәт илә.
- 103 Һава чәрәјанына манеә көстәрәрәк
Јолундан дөндәрмәсә гәфил бир гүввә әкәр,
Биринчи гатда тамам әсиб дајаныр күләк.
- 106 Демәли, бу пак, тәмиз зирвәдәки күләкләр
Долашарағ әсдикчә нечә-нечә будагда,
Мешә бу һәрәкәтдән сәслә долур сәрәсәр.
- 109 О күләк тохундуғу һәр биткидән, торпагдан
Һәјат гүввәси алыб фырладыр вар күчүјлә,
Сонра ону итирир һарда исә узагда;
- 112 Ән учғар торпаглара о гүввә дүшүр белә,
Ја өз тәбиәтләри, ја көјләрин гүдрәти
Чүчәрдир о гүввәни, нәсли артырыр елә.
- 115 Бунлары биләнләрин артмаз әсла һејрәти
Көрсәләр ки, тохумсуз торпаг битки чүчәрдә,
Чана кәлә фиданлар, арта боју, гамәти.
- 118 Буну да бил, көрдүјүн е'чазкар мешәләрдә
Торпаг зәнкиндијр јаман, јетирир боллу нұбар,
Анчағ о мејвәләрдән олмур сизин јерләрдә.

- 121 Бир дэ бу гаршындакы ахыб кедэн чај ки, вар
 Јағыш- жағмур сујундан јаранмајыбдыр, фэгет
 Ондан ахмыр узаға каһ чылғын, каһ хај сулар;
- 124 О чајын мәнбәјиндә јатыр әбеди гүввәт,
 Аллаһ ризасы илә, һөкмүллә ики јандан
 Ахыр һәмин бу чаја нә төксә улу гүдрәт.
- 127 Ахдыгча бу тәрәфә—инсанларын јадындан
 О силир кұнаһлары; о тәрәфә аханда—
 Саф инсан әмәлиндән апарыр бир әрмаған.
- 130 Бу тәрәфдә Летадыр; Евнојадыр о јанда;
 Һәм бурда, һәм дә орда әввәл дадасан кәрәк,
 Бу сујун тә'сирини һисс едәсән бир анда.
- 133 Ондан дадсан—ән јүксәк нәш'әни дујур үрәк.
 Гәлбинин јанғысыны онун рәвајәтилә
 Бәлкә дә сөндүрмүсән, мән шад олардым, керчәк,
- 136 Үзләшәјдин бурда сән чанлы һәгигәт илә;
 Доғрудур, буну кимсә вә'д етмәјибдир сәнә,
 Лакин бундан сөһбәтә хәләл кәлмәз чоһ елә.
- 139 Бир заманлар тәрәннүм олунуб дөнә-дөнә
 Кечмиш инсан, гызыл әср—бәлкә дә бунлар, инан,
 Бир шаир хәјалынын мәнсулу олмуш јенә:
- 142 Лакин кұнаһсыз олуб бурда биринчи инсан,
 Чәлдә мүдам јаз олуб, бағларда боллу бәһрә,
 Дирилиқ әтри кәлмиш бурда ахан сулардан».
- 145 Мән үзүмү чевирдим бахдым ики шаирә,
 Онларын тәбәссүмү чатды мәним дадыма,
 Билдим онлар инаныр дејилән бу сөзләрә;
- 148 Сонра чеврилиб бахдым о е'чазкар гадына.

ИЈИРМИ ДОГГУЗУНЧУ НӘҒМӘ

Мәһәббәтә тутулуб санки, наз илә аста,
 О сөзүнү битирди, сонра охуду белә:
 Beati quorum tecta sunt peccata!»

- 4 Пәриләр ки, нә сајаг јункүл аддымлар илә
Тәк-тәнһа јеријирләр мешәнин гучағында,
Бири—күнәшә доғру, бири—зүлмәт саһилә,—
- 7 О гадын да кедирди лап чајын ғырағында,
Јеријирдим онунла мән дә чијин-чијинә,
Онунла бир басырдым јерә ајағымы да.
- 10 Икимиз јүзчә аддым һеч кетмәмишдик, јенә
Көрдүк ки, сағ тәрәфә дөнүр чајын мәчрасы,
Мән үзүмү чевирдим бу заман шәрг сәмтинә.
- 13 Баша вурулмамышды бу јолун да јарысы,
Бүтүн вүчуду илә о гадын чевриләрәк:
«Гардашым, бах, гулаг ас!»—сөјләди сөз арасы.
- 16 Мешәнин дәринлији гәфил чыхан күнәштәк
Көзләнилмәз ишыгла шө'ләләнди, нурланды,
Елә бил ки, гәфилдән шахыды одлу шимшәк:
- 19 Лакин шимшәјин өмрү чох дејилди, бир анды,
Бу ишыгса галхырды, јажылырды кет-кедә,
Дүшүндүм өз-өзүмә: «Бу нәдир, ишыгланды?
- 22 Инчә сәсләр ешитдим бу вахт нур долу көјдә;
Һәвванын көстәрдији мисилсиз чәсарәти
Мән кәдәрлә мазәммәт еләјирдим бу вә'дә:
- 25 Позмурду јер дә, көј дә аллаһ гојан һикмәти,
Тәк бир гадын хәлг олуб, јер үзүнә кәләнтәк
Сирләрин өртүјүнү атмағ олду нијјәти.
- 28 Әкәр о, өртүјүнә онда бүрүнсәјди бәрк,
Бу илаһи јерләрин сонсуз сәадәтини
Мән дујардым әзәлдән өмрүмүн сонунадәк.
- 31 Көрәчәјим аләмин дүшүнүб һикмәтини,
Кедирдим, фикирләрим горхудурду өзүмү,
Һәм дә мән бу јерләрин дадыны, ләззәтини
- 34 Дујмаға чан атырдым; бир дә ачдым көзүмү:
Јашыл будаглар алтда алов галхырды, сандым,
Нәғмәјә чеврилирди хош сәсләрин дүзүмү.

- 37 Сиз еј мүгәддәс гызлар, мән ач, сусуз доландым,
Сојугларда јухусуз галдым онун хәтринә,
Бунунчүн мән мүкафат алмаг һаггы газандым.
- 40 Келикон чешмәләри төһфә кәтирсин мәнә,
Уранија бир ше'р тәлгин етсин бу анда,
О ше'р сәбәб олсун гој әглин һејрәтинә.
- 43 Кәнарда көз алдадан дүзәнлијин далында
Көрүндү једди ағач, једдиси дә гызылдан,
Мәндән чох узаг иди ағачлар бу һалында.
- 46 Аддымлајыб онлара јахын кәлдијим заман
Дујгулары алдадан, әшјалары дәјишән
Узаглыг јахын олду, һәр шеј көрүндү әл'ан.
- 49 Ағлымын гүдрәтилә ачыгча көрдүм ки, мән
Һәммин о једди ағач пар-пар јанан чырагдыр,
Нәғмәсә «Осаннадыр»—әтрафа сәси дүшән.
- 52 Кечә сәма, көрүрсән бә'зән, сүд кими ағдыр,
Он дөрд кечәлик ајын орда сәпдији зија
Ишыгда бу шамларын нурундан чох узагдыр.
- 55 Тәәччүблә бахырдым Веркилијә мән, куја
Ачачагды бу сирри; анчаг о да һејрәтлә
Бахырды лал, она да гаранлыгды бу мә'на.
- 58 Мән бахырдым көрдүјүм мә'чүзәјә диггәтлә,
Аста-аста кедирди чырагларын дүзүмү,
Тәзә кәлинләр кедәр бу әда, бу адәтлә.
- 61 «Бу чанлы нура нијә зилләмисән көзүнү,
Сән көрмүрсән онларын архаларында нә вар?»—
Данлаг кими динләдим гадынын бу сөзүнү.
- 64 Архада јеријирди ағ палтарлы адамлар
Башчынын архасынча кедән дәстәләр кими,
Һеч заман көрмәмишик биз бу ағлыгда палтар.
- 67 Сујун сәтһи солумда парлајырды зәр кими,
Илкин мән буну көрдүм елә ки, салдым нәзәр,
О мәни әкс едирди солдан күзкүләр кими.

- 70 Мән кәлән адамларә җахын идим о гәдәр,
Арамыздакы чаҗды җалныз бизи аҗыран,
Даҗандым ки, лап аҗдын көрүнсүн бу дәстәләр.
- 73 Ишыгларса ирәли кәлмәдәҗди анбаан,
Далларында ләпәләр җырчаҗла чәкиләнтәк
Дәшәнирди низамла, көзәлләширди һәр җан.
- 76 Чох җахын көрүнүрдү инди о җедди шүләк,
Хатырладырды онлар гөвс-гүзәһ рәнкләрин
Парладыгча җа күнәш, җа да аҗ һаләситәк,
- 79 Көзлә өлчә билмирдим көрүнән шүләкләрин,
Узунуну; мәсафә уч тәрәфдән арада
Бәлкә дә он аддыма гәдәр оларды җәгин.
- 82 Он ики чүт ихтиҗар чәркәләниб орада,
Мави көҗүн алтында кедирди тәмкин илә
Бәзәнмишди занбагла онларын башлары да.
- 85 Онлар охуҗурдулар: «Мүгәддәссән сән елә
Адәмин гызларынын арасында бинадан,
Ғалмысан парлаг, көзәл; галачагсан сән белә!»
- 88 Һәммин али чәркәләр кечиб кетдиҗи заман,
О җанда чичәкләҗән җашыл, тәр-тәзә отлар
Азад олду бүсбүтүн, елә бу вахт дөрд һеҗван
- 91 Чырагларын далындан гәфил олду ашикар,
Онлар әвәз едирди җабагда кедәнләри.
Көрдүм алынларыны өртүб җашыл җарпаглар;
- 94 Көрдүм ки, һәр биринин вардыр алты шәһпәри;
Ғанадлардан бахырды сәҗсыз-һесабсыз көзләр;
Ғалныз Аргус бахарды белә, олсаҗды дири.
- 97 Охучу, о үзләри тәсвир етмирәм, җетәр.
Онларын тәсвиринә чатмаз мәним гүдрәтим,
Мүмкүн деҗил, сәхавәт көстәрсәм дә нә гәдәр.
- 100 Сән оху Језекили; онларын тәбиәтин
Шималдан кәлән одда, булудда, рузикарда
Нечә варса көстәриб о һеҗвани сурәтин.

- 102 Заһири көркәмләри һәмин о варагларда
Җазылдығы кимидир; ганадларыны сәјсаг,
Иоаннла разыјам, дүз кәлирик биз бурда.
- 406 Икитәкәр араба әзәмәтлә галхараг,
Дөрд һејван арасындан көрүнүрдү мүзәффәр,
Өндә она гошулмуш Грифон иди анчаг.
- 109 Грифон ганадыны галдырмышды бир гәдәр,
Бунунла сечилирди ортадакы үчүндән,
Анчаг нә әјилирди, нә сынырды о шөһпәр.
- 112 Бојланыб нәзәр салдым ганадын учуна мән;
Гуша аид һиссәси гызылды јарысындан,
Галаны рәнк алмышды замбагла гызыл күлдән.
- 115 Нә Август, нә Ссипион бир вахт арабасында
Әјләндирә билмәди Романы бу гәдәр дә,
Јүз гат солғунлуг варды күнәшин зијасында,
- 118 О күнәш ки, јандырды аләми бир сәфәрдә,
Јер үзүнә кәтирди сонсуз кәдәр вә гүссә,
Диј дә адил һөкмүнү верди һәмин о јөрдә.
- 121 Сағ тәкәр үзәриндә бу дәм башлады рәгсә
Һәрләнәрәк үч гадын; гыпгырмызыјды бири;
Сечилмәзди атәшдән ода, алова кирсә;
- 124 Икинчинин бүсбүтүн бәдәни, сүмүкләри
Зүмрүдү рәнkdә иди; үчүнчү ајдан ары,
Андырырды ағлығы тәзә гары, мәрмәри.
- 127 Каһ ағ иди апаран көзәл рәгсә онлары,
Каһ гырмызы, сөјләјиб е'чазкар нәгмәсини,
Рәгсә чәкирди јенә бурда ојнајанлары.
- 130 Сол тәрәфдә дөрдүнүн көрдүм рәгс етмәсини,
Һамысы ал кејимли; һамы тәкрар едирди
Үчүнчү көзү олан бирисинин рәгсини.
- 133 Издиһамын далынча ики гоча кедирди,
Ајры-ајры олса да онларын әлбәсәси,
Хејрхаһ сифәтләри, бахышлары да бирди;

- 136 Бирини Гиппократ санарды тэләбәси,
Чүнки тәбиәт онун ағлында, зәкасында
Бәхш етмишди инсана чанлы һәјат һәвәси.
- 139 Икинчи батмыш иди фикирләр дәрјасында,
Овхарланмыш ғылынчтәк парлајырды о пар-пар,
Горхудан бахдым она мән чајын ајнасында,
- 142 Сонра кечди дөрд нәфәр—онлар мут'и, ихтијар;
Ардынча тәнһа гоча кедирди јухлајараг,
Бахдым көрдүм ки, онда пејгәмбәр сифәти вар.
- 145 Једдиси дә руһани палтарларыјла анчаг
Бу дәм биринчиләрдән сечилмирди ашикар;
Башларында чәләнксә ғызыл күлдү, һәм дә ағ
- 148 Чичәклә бәзәнмишди; көрүнмүрдү замбаглар;
Кендән бахан олсајды дејәрди: о үзләрә
Гашларындан јухары бүрүнүб алов, шәрар.
- 151 Араба чатан кими мәним дурдугум јерә,
Күчлү курулту гопду; санки олду гадаған
Ирәлијә һәрәкәт; дајанды бирдән-бирә
- 154 Әләмләрин далында мүгәддәс дәстә бу ан.

ОТУЗУНЧУ НӘҒМӘ

- Шөһрәтинә, күнаһын пәрдәсиндән савајы,
Гүруб, түлу, һәр чүрә гаранлыглар јад олан
Једди улдузлу көјләр—о һөкмләр сарајы
- 4 Нечә ки, јол көстәрир ашағыја һәр бир ан,
Кәмини искәләјә инсан чатдырсын дејә,
Һамыја өз ишини көстәриб дуран заман,
- 7 Грифонун өнүндә дүзүләрәк чәркәјә
Јеријән о мүгәддәс издиһам севинч илә
Чевирди бирдән-бирә үзүнү гафиләјә;

- 10 Көжә бахыб илһамла бири охуду белә:
«Veni, sponsa, de Libano, Veni!»—
Үч јол тәкрар еләди, бүтүн хор кәлди дилә.
- 13 Мө'минләр тәрк еләјиб нечә мәзар евини,
Гијамәтдә сон сәсә галхачаглар гәбирдән,
Мәдһ етмәкчүи дуада аллаһын шәрәфини,
- 16 Көјләр гафиләсинин үстүнү белә бирдән
Алды јүз-јүз ad Vocem tanti senis,
Көрдүм әбәдиҗәтин мүждәчиләрини мән.
- 19 Намы да охујурду: «Benedictus qui Venis!»
Чичәкләри сәпәрәк әтрафына, јухары,
Сәсләјирдиләр: «Manibus o date lilia plenist!»
- 22 Бә'зән шәргии көјләри сүбһүн сәһәр чағлары
Гызылы ган рәнкинә бојаныр башдан-баша,
Бу вахт көзәл көрүнүр, саф көрүнүр чалары,
- 25 Тәзә чыхан күнәш дә бојланыр даға-даша,
Хәфиф думан чәкибдир онун үзүнә пәрдә,
Раһатча етмәк олар инди она тамаша,
- 28 Бу чүр күллү-чичәкли мәләкләрди һәр јердә,
Фүсункар арабанын үстүндә учушараг
Ону гәрг едирдиләр солмајан чичәкләрдә,
- 31 Башда зејтун чәләнки, үзүндә бәјаз дуваг,
Чијниндә јашыл өртүк бир гадын олду пејда,
Әјниндә гырмызы дон јанырды алышараг.
- 34 О илләр, о заманлар галса да чох узагда,
Елә ки, көз өнүмдә дурду онун сурәти
Титрәди, әсди руһум, дүшдү алова, ода,
- 37 Ону там көрмәсә дә мәним нәзәр-диггәтим,
Онун өзүндән доған бир илаһи гүввәдән
Јенидән чана кәлди мәним илк мәһәббәтим.
- 40 Бир гүввә ки, көксүмә дағ чәкмишди кәнч икән,
Һәмин гүввә инди дә үзүмә дәјән анда
Амансыз гүдрәтини онун һисс еләдим мән,

- 43 Ja горхунун, ja да ки, бөланын гучағында
Анасыны ахтаран бир тифил ушаг кими
Сола бахдым төлашла, һәјәчанлы чағымда
- 46 Дејәм мән Веркилијә: «Ганым доначаг кими
Титрәјирәм, әсирәм; таныјырам ону мән,
Көһнә атәш синәми јахыр јенә дағ кими!»
- 49 Лакин Веркили бу ан јоха чыхмышды бирдән,
Веркили—атам мәним, пасибаным, рәһбәрим,
Веркили—хиласкарым һәр чүр гәмдән, кәдәрдән.
- 52 Һәвва үчүн гадаған олан көзәл јерләрин
Сәрин шөһлә јујулмуш илаһи мәнзәрәси
Гаршысын кәсәммәди көздән ахан селләрин.
- 55 «Данте, сәни гәтијјән Веркилинин кетмәси
Ағлатмасын, сызлама, тәләјинә јазылан
Дејилдир һөнкүртүләр, кәдәрин, гәмин сәси».
- 58 Она чевирсин дејә диггәтин һәр бир инсан,
Көмиләрдә иш вахты каһ башда, каһ ајагда
Адмирал да бу сајаг нитг едир заман-заман,
- 61 О сөзләр ки, индичә јазырам бу варагда
Адымы ешидәндә мән һәмин о сөзләрдә
Көрдүм ки, арабада сол тәрәфдән, ғырагда
- 64 Чөһрәсиндә дувага бәнзәр зәриф бир пәрдә,
О гадынын көзләри зилләниб мәнә сары,
Дөврәсиндә дајаныб шадланыр мөләкләр дә.
- 67 Дүшсә дә үзүндәки о өртүјүн кәнары
Мән ону ачыг-ајдын көрә билмирдим анчаг,
Бәзәјирди өртүјү Минерва јарпағлары.
- 70 Шаһанә әда илә башыны галдырағ,
Бу сөзләри сөјләди сонсуз бир шәфгәт илә,
Гәлбиндәки гәзәби кизләјән адам сајаг:
- 73 «Бәли, Беатричејәм. Бир бах чәсарәт илә!
Али үлвијјәт олан бу уча јерләрә сән,
Нечә кәлиб чыхмысан, һансы сәадәт илә?»

- 76 Бу дәм чаја бахырдым; башымы саллајыб мән,
Суда әксими көрчәк мәни бүрүдү һејрәт,
Тез көзүмү отлара дикдим хәчаләтимдән.
- 79 Ана чаван оғлуна үз тутурса нечә сәрт,
О да мәнә гәзәбли көрүнүрдү бу тәһәр:
Гәзәбли көрүнәндә ачы олур мөһәббәт.
- 82 О сусду, данышмады; һәр тәрәфдән мөләкләр
«In te, Domine, speravi»ни охујурдулар,
Сурәни сөјләдиләр «pedes meos»а гәдәр.
- 85 Италија дағларыны тутан заман шахта, гар,
Әсир дөрд бир тәрәфдән славон күләкләри,
Көрүрсән буз бағлајыр нечә иллик палыдлар,
- 88 Ичәридән әријир, бүрүјәрәк һәр јери
Исти јелләр әсәнтәк, јерин дә нәфәсиндән
Шахта мумтәк әријир, галмыр донун әсәри,—
- 91 Әбәдијјәт јурдујла биркә, һәмәһәнк динән
Нәғмәни динләдијим һәмин бу анларадәк
Сарсылмыш, мат-мәәттәл дајанмышдым белә мән;
- 94 Лакин охудуглары нәғмәни анлајантәк
Биләндә ки, әфвимә онлар чалышыр белә:
«Ханым, олма бу гәдәр амансыз!» сөјләјәрәк,
- 97 Гәлбими дондуран буз әриди килә-килә,
Чеврилди бирчә анда суја, бир дә бухара—
Дөндү синәмдә аһа, көзләримдә кур селә.
- 100 Арабанын јанында о дајаныб бу ара,
Динләјирди дејилән сөзләри дә диггәтлә,
Сонра белә бир чаваб верди јалварышлара:
- 103 «Сиз өмр еләјирсиниз бурда—әбәдијјәтдә:
Нә кечәләр, нә дә ки, далдығыныз рејалар
Әсрләрин јолуна көлкә салмыр, әлбәттә.
- 106 Орда сакит дајаныб көз јашы төкән ки, вар,
Каш онун ујғун кәлә кәдәријлә әмәли,
Инди бүтүн онадыр вердијим бу чаваблар.

- 109 Тәкчә даг дөврәсинин күчү дејилдир, бәли,
Дүзүлән улдузларын јахындан көмәјилә
Тохумдан истәнилән мејвәни алсын әли,
- 112 Кәрим олан аллаһын сәхавәтидир белә,
Онун јағыш јағдыран булудларыдыр бир дә,
Анчаг бизим көзүмүз онлары көрмүр һәлә.
- 115 Бу шәхс тәзә һәјатда көстәрәрәк һүнәр дә
Елә сәрф еләјирди истә'дадыны јексәр
Бир аләм иш көрәрди бир уғурлу сәһәр дә.
- 118 Торпаг да вәһшиләшәр, зәрәр верәр о гәдәр
Алаг ја дәлибуғда тохуму она дүшчәк,
Өз торпаг гүдрәтилә мәһсулу да мәһв едәр.
- 121 Бир вахт варды бу адам мәнән умарды көмәк;
Кәнчлијин һәрарәти долу көзләримлә мән
Ону апармадајдым, доғру јол көстәрәрәк.
- 124 Јашым ијирми беши аддајаркән, кечәркән
Һәјаты тәрк еләдим, о да мәни атараг
Кетди, өзкәләр илә үлфәт бағлады фөврән.
- 127 Руһум галхыб учалды бәдәнән дүшдү узаг,
Көзәллијим, гүввәтим артды, чохалды гат-гат,
Онун гәлби сојуду севкилисинә анчаг.
- 130 Аддымыны о әјри јоллара атды, һејһат,
Ону јаланчы вә'дләр чыхарды доғру јолдан,
Ујду фани аләмә, сүрдү сахта бир һәјат.
- 133 Наһаг јерә рәјалар гучағында анбаан
Мән ону сәсләјирдим тәрк етсин пис адәти,
Демә зәррәчә гүссә чәкмирмиш о, бу заман.
- 136 О гәдәр бөјүк иди бу шәхсин фәләкәти—
Өләнләрин әбәди дүнјасыны көрмәклә
Хилас ола биләрди онун руһу, хисләти.
- 139 Өлүләр аләминин гапысына мән белә
Кәлиб, рича еләдим көмәк еләсин она,
О гүввә ки, галдырыб ону бура әлилә.

142 Неч бир төвбә етмәдән, батмадан көз јашына,
Летанын ичи илә кедәрәк, дөнә-дөнә
Көрмәк белә аләми, бахмаг бүтүн һәр јана—

145 Бу тамам зидд оларды илаһинин һөкмүнә.

ОТУЗ БИРИНЧИ НӘҒМӘ

Онсуз да чох итијди һәр кәлмәнин кәсәри,
Инди исә санчылды көксүмә ити хәнчәр,
Сөјләдикчә далбадал кинајәли сөзләри:

4 «Сән өзүн сөјлә көрәк, һаглы дејиләм мәкәр,
Сөјлә, сән еј мүгәддәс саһилдә дуран инсан!
Сәнин е'тирафыны көзләјирәм, мүхтәсәр».

7 Дахили бир изтираб мәни үзмүшдү јаман,
Данышмагчүн ағзымы ачсам да дөнә-дөнә,
Сәсим батды бүсбүтүн чыхмамыш боғазымдан.

10 Бир гәдәр көзләјиб о, деди: «Нә олду сәнә?
О кәдәрли илләрин хатирәсин далғалар
Тамам јумајыб һәлә. Инди чаваб вер мәнә!»

13 Әввәлкиндән даһа чох горху, изтираб, губар
Бир «бәли» гопартды ки, бу дәм мәним дилимдән
Ону гулаг ешитмәз, көз илә көрмәк олар.

16 Кәрилмиш јәј дөзмәјиб ортадан сыныр бә'зән,
Ох маили учараг кедир һәдәфә сары,
Вурдуғу јара исә зәрәр вермир гәтијјән,

19 Мән дә дөзә билмәдим, бир кәлмә дејим бары,
Зәифләмиш сәсим дә батыб кетди гәфләтән,
Ону батырды мәним аһ-наләм, көз јашларым.

22 О деди: «Јолларымда дөзәрәк әзијјәтә,
Говушмагчүн һәр шејдән али, һәр шејдән уча
Хәјалымы чәлб едән о илаһи гүввәјә,

25 Сөјлә, нәләр көрмүсән кәлдијин јол бојунча,
Һансы дәрин дәрәләр, кечилмәз манеәләр
Сындырды ирадәни, һүзуруна чыхынча?

„Ә'раф“, VII нәғмә.

- 28 Бу жолда ширникдирэн не'мөт көрдүн нә гәдәр,
Сонсуз вә'дләр вериб, сөһрләди о сәни,
Чәкди өзүнә тәрәф? Ди, чаваб вер мұхтәсәр».
- 31 Мән кәдәрли аһларла динләдим һәр кәлмәни,
Сәсими ирадәмә табе етдим күч илә,
Ахыр чаваб вермәјә вадар етди о мәни.
- 34 Бу дәмдә көз јашларым дөнсә дә чошгун селә,
Дедим: «Сизин чөһрәниз ниһан олчаг көзүмдән,
Көнүл вердим дүнјада нечә фани әмәлә».
- 37 Деди: «Кизләтсә идин, ја да данса идин сән,
Бүтүн ишләрә вагиф о адил, бөјүк һаким
Алданмазды, биләрди сәнин ишини һөкмән.
- 40 Әкәр өз күнаһыны е'тираф етсә һәр ким
О һагг-һесаб чағында көстәрәрәк инајәт,
Мәһкәмәнин гылынчы ондан јан кечир даим.
- 43 Лакин чәкәсэн дејә инди сонсуз хәчаләт,
Бир дөфә алдандығын пәриләрин сәсинә
Бир даһа ујмајасан, алданмајасан, фәгәт,
- 46 Көз јашыны сахлајыб, инди гулаг ас мәнә,
Бил ки, бир овуч тоза дөнмүш варлығын онда
Һансы сәмтә кетмәји сөјләмәлијди сәнә.
- 49 Нә тәбиәт, нә сәнәт сәнә һеч бир заманда
Мәним сојуг мәзарда гара торпаға дөнән
Чөһрәм кими бир не'мөт вермәмишди чаһанда.
- 52 Өлүмүмлә итирдин бу али севинчи сән,
Өлүмдүрсә нәһајәт инсанларын гисмәти,
Нејди сәнин көзүнү чәлб еләјән јенидән?
- 55 Сән кәрәк итирмәјиб лап биринчи фүрсәти,
Тез кәләјдин далымча, гуштәк ачајдын ганад,
Кәрәк көзләмәјәјдин ахыры, нәһајәти.
- 58 Ганадынын үстүнә әзаб јүкүнү, һејһат,
Кәрәк сән алмајајдын; көзәл гыз олса белә,
Ја башга шеј,—нәш'әси бир андыр, ја бир саат.

- 61 Көрпәликдә үз-үзә кәлсә дә тәһлүкәjlә,
Гуш бир гәдәр бөjүjүб, ганад баглајан кими
Охдан, сәjjад торундан горунур вәрдиш илә».
- 64 Ушаг нечә динләјир, кұнаһы олан кими
Јерә бахыр, дәрк едир кұнаһларыны фөврән,
Галдырмајыр үзүнү онда пешиман кими,
- 67 Мән дә белә дурмушдум. О мәнә деди бирдән;
«Динләјиб гәмләнирсән, саггалы галдыр көрәк,
Даһа чох дәрд чәкәрсән үзүмә баханда сән».
- 70 Кечәнин јарысында ојанан күчлү күләк
Јарбанын өлкәсиндән әссә даһа тез јыхар
Зирвәдәки палыды, күчлү һәмлә кәләрәк,
- 73 Нәинки мән башымы галдырам, тагәтми вар?!
Һәм дә саггал сөjlәди о мәнә үз јеринә,
Һәр сөзүндә зәһәрли ејһам тутурду гәрар.
- 76 Елә ки, гамәтими бир аз дүзәлтдим јенә,
Көрдүм күлү, чичәји, оту инди мәләкләр
Онун үстә јағдырмыр јағыштәк дөнә-дөнә:
- 79 Диггәт етдим, өзүм дә һәјчанлыјдым бир гәдәр,
Көрдүм өзүндә ики варлығы бирләшдирән
Һејваны сејр еләјир Беатриче мүкәддәр.
- 82 О, саһилдә үзүнү ачмаса да гәтијјән,
Көрүнүрдү көзүмә јүз гат көзәл, фүсункар,
Сағлығында бу һүснү көрмәмишдим онда мән.
- 85 Тикан кими далады гәлбими јахды губар,
Бир заманлар көнүлдән һәр нә севмишдимсә, бах,
Инди нифрәт едирдим, нә гәдәр гүввәтим вар.
- 88 Нештәр кими санчылды үрәјимә бу данлаг,
Јыхылдым; нә олубса һәмин бу андан белә—
Мәни дәрдә саланә—она бәллидир анчаг.
- 91 Тагәт кәлчәк гәлбимә, үзәримдә әклилә
Көзүм саташды мәним, тохунмушду күл-чичәк,
Сонра да сәс ешитдим: «Сән мөһкәм тут әлинлә!»

- 94 Ахан чаја басырды, о мени богазадәк,
Өзү сүјүн сәтһинә гојараг јункүл гәдәм,
Шүтүјәрәк кедирди аварсыз бир гајыгтәк.
- 97 Мүгәддәс саһилләрдән сәсләр кәлирди бу дәм,
О гәдәр һәзин иди «Asperges me»,—сөзләри
Јада салыб о тәһәр тәкрар едә билмәрәм.
- 100 О исә әлләрини ачараг јана, кери,
Үзәримә әјилди, башымы басды суја,
Елә басды өтүрдүм нечә гуртум ичәри.
- 103 Сонра ахан суларда тәртәмиз јуја-јуја
Мәни әјләшдирди о, дөрд көзәл арасында,
Әлләрилә үстүмү өртдүләр ки, гуруја.
- 106 «Биз бурада пәријик, сәманын ајнасында
Үлдузуг; Беатриче кәлмәмиш јер үзүнә
Әввәл биз кәлдик, она хидмәт едәк һәр анда.
- 109 Биз тәгдим едәчәјик сәни онун өзүнә;
Ән ити көзлү олан үчүнүн ичиндә сән
Бахачагсан диггәтлә онун хошбахт көзүнә».
- 112 Онлар дејирди мәнә бу сөзләри; биз һәмән
Көрдүк гаршысындајыг чүтбәдән Грифонун,
Беатриче дурмушду бир аз габагда биздән.
- 115 Онлар деди: «Кизләмә сән көзүнү, ач ону.
Будур зүмрүдү көзләр, сәни әзәлдән бәри
О көзләрди еләјән мәнәббәтин вурғуну».
- 118 Мин-мин арзу, истәклә мән чевирдим нәзәри,
Бахдым Беатриченин көзләринә накәһан,
Грифона бахырды онун зүмрүд көзләри.
- 121 Беатриченин көзүндә ики бәдәнли һејван
Әкс олунурду ајдын, ајнада күнәш кими,
Каһ бир, каһ башга шәклә дүшүрдү заман-заман.
- 124 Охучу, тәсәввүр ет мәним вәзијјәtimi,
Көрәм әкс олунанда бир шеј дәјишир, фәгәт,
Әслиндә һәрәкәтсиз дурур сабит, даими.

- 127 Мән ону сәјр едирдим көзүмдә шадлыг, һејрәт,
 Руһум доја билмирди көрдүјүндән бу јердә,
 Һәрис бир иштаһајла, о јетирирди диггәт,—
- 130 Көзәллик рәмзи олан с бири үч нәфәр дә
 Биркә нәғмә сөјләјиб, сонра рәгс едирдиләр,
 Мәнә јанашырдылар мүгәддәс гәдәмләрлә.
- 133 О нәғмәнин мә'насы белә иди: «Бир гәдәр
 Дәрәләрлә, дүзләрлә кәлән садиг инсана
 Е'чазкар бахышыла, Беатриче, сал нәзәр.
- 136 Бизә гаршы лүтфкар олуб, бир данышсана,
 Гој сәнин о икинчи һүснүн чыхсын мејдана,
 Ашкар олсун чамалын, ајдын көрүнсүн она!»
- 139 Сән еј илһам пәриси, көзәллијә бир ана,
 Парнасын көлкәсиндә шам кими әријәнә,
 Онун сујундан ичиб бу јухусуз галана,
- 142 Гүввәт вер, әгли илә, сөзү илә о јенә
 Бу илаһи кәлиши тәрәннүм етсин инди,
 Бир кәлиш ки, онунла сәманын да һүснүнә
- 145 Чөкдү көзәл бир аһәнк көјләр көзәл көрүндү!

ОТУЗ ИҚИНЧИ НӘҒМӘ

- Тәшнә көзүм он иллик јандырычы һәсрәти
 Елә сојудурду ки, һәрис бахышлар илә,
 Бүтүн башга һиссләрин галмады әләмәти;
- 4 Санки мәним дөрд јаным уча бир дивар илә
 Алынмышды дөврәјә—һеч нә көрмүрдүм, мәни
 Илаһи бир тәбәссүм тора салмышды белә.
- 7 Бу дәмдә динләдим мән һәммин үч илаһәни,
 Онлар сөјләјирдиләр: «Кәркин дајаныб јаман!»
 Сол тәрәфә чеврилдим ешитчәк бу кәлмәни.
- 10 Көрүрсән көз гамашыр күнәш шүаларындан,
 Фөврән јерә дикирсән бу вахт нәзәрләрини,
 Лап кора бәнзәјирдим, санки зүлмәтди һәр јан;

- 13 Елә ки, көрмәк һисси азча тутду јерини,
(Мән «азча» сөјләјәндә чох тутурам нәзәрдә,
О «аз» ајры салмышды бу «чохдан» һиссләрими);
- 16 Чевриләндә саға мән, көрдүм һәммин о јердә
О мүгәддәс гафилә кедир кери дөнәрәк,
Гаршыда једди мәш'әл әл, парлаг күнәшди бир дә.
- 19 Гаршыда галхан тутуб чәркәләнән ордутәк,
Бир орду ки, галдырыб башынын үстә бајраг,
Әввәлчә гаршымызда дурду гәрар тутараг.
- 22 Көјләр сәлтәнәтинин гошуну да бу сајаг,
Бир тәрәфә дөнмәмиш о араба—гафилә
Әввәл кери дөнмәјә гајда јаратсын көрәк,—
- 25 Гадынлар арабаја галхдылар нөвбә илә.
Бу пак жүкү Грифон чәкиб апарды фөврән,
Әсмәди ганадында онун бир ләләк белә.
- 28 Мән, Стаси, бир дә ки, мәни суја гәрг едән
Гафиләнин изијлә јеријирдик јан-јана
Тәкәрләрин дарлашыб дөнкә салдығы јердән.
- 31 Гадын гулаг асдығы дәгигәдән илана
Бош галан јердән кечдик биз галын мешә ичрә,
Мәләкләрин сәсијди јајылан дөрд бир јана.
- 34 Нә гәдәр јол кедәрсә ох сүзәндә үч кәрә
Биз дә кетдик о гәдәр, сонра дајандыг јенә,
Беатриче галхараг бу заман дүшдү јерә.
- 37 Һамы «Адәм» дејирди еһмалча бир-биринә,
Кәлиб јығылды онлар—будағында нә јарпаг,
Нә дә бир чичәк олан ағачын дөврәсинә.
- 40 Учалдыгча мүәззәм көрүнүрдү һәр будаг,
Ағач учалығыјла һиндлини гојарды мат,
Галхмышды, саға-солә гол-будағын атараг.
- 43 «Әһсән сәнә, Грифон, бу ағача бу саат
Димдијини вурмадын; онун хошса да дады
Әзаба, әзијјәтә салыр гарыны, һејһат»,

- 46 Учадан ғышгырараг, һамысы һалајлады
Әзәмәтди ағачы; икибәдәнли һејван
Деди: «һаггы горумаг бизим үчүн гајдады».
- 49 Сонра да арабаја тәрәф дөндү бу заман,
Чәкәрәк дишләсини, ағачын көвдәсинә
Бағлады, ип дүзәлдиб онун өз будағындан.
- 52 Бизим пөһрәликләр дә, күнәшин шө'ләсинә
Гарышанда көјләрин о бири шәфәгләри,
Мүнтәзир дајананда баһарын кәлмәсинә,
- 55 Әлван чәркәләр илә чәлб еләјир нәзәри,
О заман ки, көјләрдә башга улдузлар дејил,
Јалныз Күнәш телләри исиндирир һәр јери,—
- 58 Әввәлчә чансыз олан бу ағач да елә бил
Чалланды бирдән-бирә, санки һәр будағына
Рәнк верди чөлдә битән бәнөвшәјлә, ғызыл күл.
- 61 Издиһамын дедији тә'рифләрдәки мә'на
Бурда ајдын олмады мәнә, ахыра гәдәр
Гулаг аса билмәдим онларын маһнысына.
- 64 Сиринага әфсанәсин динләјән көзәтчиләр
Нечә јухуја кетди, нечә дурду јухудан—
Доғрусуну дејим ки, рәссам олсајдым әкәр
- 67 Мән белә бир лөвһәјә тәглид едәрәк бу ан
Чәкәрдим, нечә олду јухуја кетдим өзүм;
Гој бу мүркүмү чәксин башга сәнәткар олан.
- 70 Мән исә нәгл едәрәм нечә ачылды көзүм,
Јухунун пәрдәсини шәфәгләр чырды нечә,
Бир дә ешитдијим о «Галх, ојан, јатма!»—сөзү.
- 73 О мүгәддәс алманын чичәјини көрүнчә,
Бир чичәк ки, онунла шадлыг едир көјләр дә,
Бәһрәси дә көрүнүр һамынын үрәјинчә,—
- 76 О чичәји көрүнчә Иоанн, Пјотр, бир дә—
Јаков—јерә сәрилди; данышыгдан, сөһбәтдән,
Далдыглары рөјадан ајрылдылар бу јердә,

- 79 Көрдүлөр мәчлисләри позулуб һәгигәтән,
Илја, Моисеј јохдур, мүәллим өзкә палтар
Кејинибдир әјнинә, мат галдылар һејрәтдән,—
- 82 Мән дә елә бу сајаг, олчаг јухудан бидар,
Көрәндә ки, дајаныб башымын үстә бу ан
Мәни ахар бојунча чәкәрәк апаранлар,
- 85 «Беатриче һаны бәс?»—үрәјимдә һәјәчан
Сорушдум. Деди: «Одур, әјләшибдир аһәстә,
Јарпагларын алтында отуруб һөкмү рәван.
- 88 Одур, бах, инди она јахынлашыр бир дәстә;
Дикәри нәғмә дејиб, Грифонла јүксәлир,
Дәрин мә'на, хош аһәнк һисс олунур о сәсдә».
- 91 Бу сөзләр сәсләндими јенә аһәнклә бир-бир,
Билмирәм, чүнки бу вахт көрүндү ачыг-ашкар
О сурәт ки, даима көзүм өнүнә кәлир.
- 94 Отурмушду тәк-тәнһа, башы үстә будаглар,
Санки икибәдәнли һејванын арабаны
Бағладыгы ағача кешикчијди пүрвүгар.
- 97 Онун једди илаһи пәријди пасибаны,
Әлләриндә мүгәддәс шам, ону сөндүрмәјә
Аквилонда, ја да ки, Австрда күч һаны!
- 100 «Аз мүддәтә кәлмисән сәфәрә бу мешәјә,
Әсил ромалы Иса өзү һесаб едилән
Ромада сән чатарсан әбәди бир нәш'әјә.
- 103 Күнаһа, шәррә батыб һагг јолдан кәнар кедән
Дүнјаја ибрәт олар—бах бу гафиләјә, бах,
Сонра нә көрмүсәнсә кедиб тәсвир елә сән».
- 106 Бунлары Беатриче сөјләјирди; мән анчаг
Онун көстәришини динләјирдим сәрасәр,
Диггәтими, ағлымы бир јерә топлајараг.
- 109 Булудлары гатбагат сыхлашан уча көјләр
Шимшәк чахдырмамышдыр белә бир сүр'әт илә,
Илдырымын сүр'әти олмамышды бу гәдәр,—

- 112 Нечә Дијин гарталы зирвәдән дәһшәт илә
Шығыды ағач боју, ағачын көвдәсини,
Јарпағыны, күлүнү кәмириб һиддәт илә,
- 115 Дајанан арабаја чырпараг синәсини,
Ојнатды да јериндән; кәмиләр лап бу сајар
Ојнајыр, һисс едәндә суларын һәмләсини.
- 118 Сонра көрдүм бир түлкү гәфилдән тулланараг
Гүдрәтли арабаја сыхылды кизләнәрәк,
Арыг иди, бир дәри, бир дә сүмүкдү анчаг.
- 121 Лакин мәним ханымым о түлкүнү көрәнтәк
Данлајыб јаманлады; ләкәли шәһрәтилә,
О арыг көвдәсијлә көтүрүлдү, гачды бәрк.
- 124 Сонра көрдүм ки, гартал бајагкы адәтилә
Арабанын үстүнә ејни сүр'әтлә енди,
Ләләк сәнди о јерә өз күчлү ганадилә.
- 127 Санки хәстә бир үрәк бу дәм инләди, динди,
Һәм дә көјдән кәлирди елә бил онун сәси:
«Нә сәфәһ јүкләнмисән, мәним гајығым, инди!»
- 130 Тәкәрләр арасындан, көрдүм, јерин синәси
Јарылды, о јарғандан әждаһа олду пејда,
Санчылды арабаја гујруғунун низәси.
- 133 Ијнәсини батырмыш арыны салды јада,
Өз ијрәнч гујруғуну бир аз јана әјәрәк
Арабанын јарысын сөкүб кетди бу анда.
- 136 Галан јарысы исә сых отлу бир өрүштәк,
Бир амалын наминә өртүлдү ләләкләрлә,
Буну сафлыг, хошбахтлыг она бәхш етди, демәк,
- 139 Һәмин бу ләләкләрә бүрүндү бүтүн дишлә,
Бирчә көз гырпымында, бир ан мүддәтиндә бах,
Јанлар да, тәкәрләр дә тамам өртүлдү белә.
- 142 Һәмин мүгәддәс мә'бәд дәјишәнтәк бу сајар,
Једди баш зүһур олду ләләкләр үзәриндә:
Үчү дишлә бојунча, дөрдү јандан галхараг.

- 145 Биринчи үч буғанын башыҗды нәзәримдә,
Галанларын алнында бирчә буҗнуз варды тәк;
Белә һејван олмаҗыб дүнҗанын һеч јериндә.
- 148 Онун да үзәриндә, гаҗа үстә гүлләтәк,
Отурмушду инамла һәјасыз бир фәһишә,
Көзләрилә торпагда нәји исә кәзәрәк;
- 151 Јанында бир нәһәнк дә дурмушду—фүрсәт дүшәр,
Бирдән оғурлаҗарлар, чаларлар бу сәрвәти,
Онлар боҗланырдылар һеј өпүшә-өпүшә.
- 154 Гадынын мәнә тәрәф чевриләндә диггәти,
Досту, башдан-аҗаға гәдәр бир һиддәт илә,
Ону гамчылаҗырды, јығыб күчү, гүввәти.
- 157 Сонра һесаба кәлмәз кинлә, күдурәт илә
Бәдһејбәти ачараг мешәјә чәкди бир баш,
Марыға кирмиш кими, һәммин бәдһејбәт илә
- 160 Фәһишә пәһрәликдә јох олду јаваш-јаваш.

ОТУЗ ҮЧҮНЧҮ НӘҒМӘ

- «Deus, venerunt gentes»,—каһ үч, каһ да дөрд гадын
Ахыдыб нөвбә илә көзләринин јашыны,
Сурәдән бу сөзләри охујурдулар ајдын.
- 4 Беатриче әләмлә салламышды башыны,
Динләјирди; белә бир әләмлә ана Мәрјәм
Хач өнүндә сојудур көнлүнүн тәлашыны.
- 7 Гадынлар сөз демәкчүн узаглара бахан дәм,
О дилләнди, зүлмәтин гојнунда атәш кими,
Дујулурду дедији һәр кәлмәдә бир аләм:
- 10 „Modicum, et non videbitis me;
Et iterum, бачылар, буну билин сиз јәгин
Modicum, et vos videbitis me“.

- 13 Буну дежиб өнүндө кетди о, једдилерин,
Мәнә, мүдрик инсана, о гадына бу ара
Беатриче кәл деди ишарәсијлә элин.
- 16 О јердән онча аддым кетмәмишди кәнара
Онун көзләриндәки ишыг зијасы бирдән
Мәним дә көзләрими гәрг етди күчлү нура.
- 19 Үзүндәки тәмкини поэмајараг гәтијјән,
Деди: «Аддымларыны бир аз јејин ат көрәк,
Һәр шеји ачыг-ајдын ешидә биләсән сән».
- 22 Чатдым бәрабәринә мән буну ешидәнтәк,
Деди: «Гардашым, нијә һеч нә сорушмајырсан?
Мәни сорғу-суала чәкәјдин инди көрәк».
- 25 Бөјүкләрин јанында бә'зән чәкинир инсан,
Сәрбәст даныша билмир, јерә дикир көзүнү,
Бах, белә бир инсана бәнзәјирдим бу заман.
- 28 Чәкинирдим демәјә үрәјимин сөзүнү,
Ахыр дедим: «Ханым, сиз мәнә лазым оланы,
Даһа асан тапарсыз, дејим сөзүн дүзүнү».
- 31 Деди: «Хатырладырсан сән јухулу инсаны,
Сәнин руһуну сыхан горху илә хәчаләт
Гој дағылсын, гуртарсын үрәјинин һәјчаны.
- 34 Әждаһанын аз әввәл учурдуғу сәлтәнәт
Вар иди, инди јохдур; нә шәраб, нә дә чөрәк
Шәрри һагг диванындан гуртара билмәз фәгәт.
- 37 Бајаг ләләкләрилә сонсуз һәмлә едәрәк
Арабаны дағыдан, әсир едән гарталын
Сөјләдији хәләф дә ахыр бир күн кәләчәк.
- 40 Мән гејбдән дујурам, сөјләјирәм бу һалы,
Һеч бир сәрһәд, көзәтчи танымајан улдузлар
Артыг лап астанада дајанмыш, нәзәр салын.
- 43 Бешјуз Он беш, аллаһын бах, бу елчиси ки, вар
Оғруну вә нәһәнки мәһв едәчәк көкүндән,
Чүнки онлар икиси дә күнаһ едиб бигәрар.

- 46 Эжәр бүтүн бунлары думанлы дедимсә мән,
Сфинглә Фемиданын сөһбәтитәк көлкәли
Олдуса идрак үчүн, о заман ишләр һөкмән
- 49 Најад әһвалатына бәнзәјәчәкдир, бәли,
Ачылачаг дүјүнү мүшкүл мәтләбләрин дә,
Зәмијә, сүрүләрә һеч дәјмәјчәк әли.
- 52 Мәним һәр бир сөзүмү јадында сахла сән дә,
Өмрү, өлүм адланан мәнзилә гәдәр олан
Чанлылара нәсиһәт олар буну дејәндә.
- 55 Сән өз һекајәтини тәсвир еләјән заман
Бурда нечә бир ағач тапмағыны јаз һөкмән,
Јаз онун ики дөфә гарәт олунмасындан.
- 58 Будағы гарәт едән, көвдәни дидиб төкән
Кафирдир о, аллаһа гаршы гојур ирадә:
Будаг, көвдә мүгәддәс хәлг олунуб әзәлдән.
- 61 Ону дидиб төкәни беш мин илдән зијадә
Көзләјиб биринчи руһ сонсуз зилләт ичиндә,
Күнаһыјчүн чәзаны гој о чәксин бу јердә.
- 64 Јатыр сәнин дүшүнчән хаби-гәфләт ичиндә,
Билмәјир ки, бу ағач галхмајыб бича јерә,
Будағыны кәрибдир бир әзәмәт ичиндә.
- 67 Сәнин дүшүнчәләрин кетмәсәјди һәдәрә
Елса сулары кими, о Пирамын тутутәк,
Гаралыг чөкмәсәјди фикринә бирдән-бирә,
- 70 Бүтүн бу әшјалары бирчә дөфәдә кәрәк
Дујајдын, бу ағачы еләмәклә гадаған
Әдаләт рәмзи олан танры һаглыдыр, демәк.
- 73 Анчаг мән анлајырам үзүнә бахан заман,
Даш кимисән, гаралыб әглинин нуру белә,
Сөзләримин ишығы сәнә чатмыр јахындан,
- 76 Истәрәм һәр сөзүмү апарасан өзүнлә
Үстә палма јарпағы тахылмыш бир әсәтәк,
Мә'насын билмәсән дә, сөзләри әзбәр елә».

- 79 Дедим: «Мөһүр басылмыш сары мум, ја кил сәнәк.
Нечә һифз еләјирсә мөһүрү дәјишмәдән,
Сизин сөзләринизи белә горујам кәрәк.
- 82 Лакин чохдан кәздијим сәсиниз, дејин, нәдән
Мәним гулагларыма белә узагдан кәлир,
Узаглашыр кет-кедә чан атдыгча она мән?»
- 85 Деди: «О беләдир ки, сән дәрк еләјәсән бир
Кедирсән архасынча һансы мәктәбин, она
Ајдын көрүнүрмү һеч мәним сөзүмдәки сирр;
- 88 Буну да көрәсән ки, сиз аллаһын јолуна
Нә гәдәр узагсыныз, бу јолун мисли анчаг
Бәрәбәр ола биләр торпагдан асимана».
- 91 Чаваб вердим: «Мән сизә олмамышам јад, узаг,
Белә һәгигәт мәним јадыма кәлмир инди,
Бунун үчүн өзүмдә, дүзү, көрмүрәм күнаһ».
- 94 Хәфиф тәбәссүм илә чаваб верди, о динди:
«Инди унутмусанса, онда бары сал јада,
Летанын суларыны бајаг ичән ким иди;
- 97 Түстүнүн чыхмағындан мә'на верирләр ода,
Унутмусан—демәли, ирадәндир күнаһкар,
Нәзәрләрин мәнә јох, бахыб өзкәјә, јада.
- 100 Ајдынча көрсүн дејә сәндәки кәт бахышлар,
Вагиф оласан дејә һәр мәтләбин сирринә
Бундан сонра сөзүмү дејәрәм ачыг, ашкар».
- 103 Күнәш учалмадајды дүз күнорта јеринә,
Буну биз јаратмышыг тәсәввүрләрдә анчаг,
Күнәш аста кедирди, зәр сәниб телләринә,
- 106 Јолунда јад адамла нагәфил растлашараг
Шүбһәләрин гојнуна дүшән бир бәләдчитәк,
Јолун дүз ортасында дајаныб дурду бу вахт
- 109 Көлкәликдән бу јана аддајан једди мәләк,
Алпын этәкләриндә, чајын ғырагларында
Пөһрәликдә бу сајаг көлкә мүмкүндү көрмәк.

- 112 Дүшүндүм, Дөчлө илө Фэрат јатагларында
Сулар ахыб кедәрди һәмин бу мүнвал илө,
Сонра началанарды ајрылыг чағларында.
- 115 «Инсанларын көзүндө еј чеврилән мәш’әлә,
Мәни баша сал, нәдир началанан бу селләр,
Өзү өз мәнбәјиндән һараја ахыр белә?»
- 118 «Сәнин суалларына Мателда чаваб верәр»—
Бу вахт белә дедиләр, мәнә олан төһмәти
Јајындырмаг истәјиб елә бил ки, бир гәдәр,
- 121 О көзәлләр көзәли башлады бу сөһбәти:
«Мән Евнојдан, Летадан сөһбәт ачмышдым онда,
Бах, бу Лета Евноју уда билмәјир гәти».
- 124 «Јәгин ки, фикирләрин гаты гаранлығындан
Онун јаддашы үстә өртүлүб гара пәрдә,
Бәлкә дә онун әгли сүрүнүр башга јанда.
- 127 Көрүрсәнми Евноју, ахыб кедир о јердә:
Ораја апар буну, һәмишә олдуғутәк
Онда сөнән гүввәни чанландыр бир дә, бир дә».
- 130 Көрүрсән ки, ән али, ләјагәтли бир үрәк
Гәфләтән кичичик бир еһтијач олан кими,
Өзкәнин истәјинә әмәл едир севинчәк,
- 133 Тохундуруб әлини мәнә пасибан кими
О кетди. Стасијә дејиб нәзакәт илә:
«Кәл бизим далымызча сән агил инсан кими».
- 136 Охучу, гаршымда сәдд гојулмасајды, һәлә
Јазардым, вәсф едәрдим ахан бу сулары мән,
Додағымы әбәди сыхардым бах, бу селә;
- 139 Фәгәт өлчү-бичиси гојулубдур әзәлдән
Бу икинчи һиссәнин—олмалыдыр нә гәдәр,
Мәни сәнәт чилову инди бурахмыр әлдән.
- 142 Мән гајытдым керијә, о мүгәддәс ләпәләр
Ашылајыб руһума чанлы һәјат ахары:
Јашыл биткиләр кими мән олмушдум тәзәтәр,
- 145 Пак вә ләјагәт илә көрмәкчүн улдузлары.

1. The first of these is the fact that the
2. second is the fact that the
3. third is the fact that the
4. fourth is the fact that the
5. fifth is the fact that the
6. sixth is the fact that the
7. seventh is the fact that the
8. eighth is the fact that the
9. ninth is the fact that the
10. tenth is the fact that the
11. eleventh is the fact that the
12. twelfth is the fact that the
13. thirteenth is the fact that the
14. fourteenth is the fact that the
15. fifteenth is the fact that the
16. sixteenth is the fact that the
17. seventeenth is the fact that the
18. eighteenth is the fact that the
19. nineteenth is the fact that the
20. twentieth is the fact that the

ЧЭННЭТ

TGHHOF

БИРИНЧИ НӘҒМӘ

К аинат кәрдишинә тәкан верәнин нуру
Јајылырды һәр јана уча көјләр алтында,
Ишығы бир јердә—чох, бир јердә—аз, саф, дуру.

- 4 Дајанмышдым көјләрин мән јухары гатында,
Бура даһа нурлујду; чәтин оларды мәнә
Бурда көрдүкләрим нәгл едәм гајыданда;
- 7 Чүнки јахынлашанда биз гәлбин истәјинә,
О гәдәр дәринлијә енир әглин гүдрәти,
Јаддашымыз дүшәммир даһа онун изинә.
- 10 Лакин мән көрәндә бу мүгәддәс мәмләкәти,
Үрәјимдә топладым елә јүксәк дүјгулар,
Нәғмәләрим онлардан алачагдыр вүс'әти.
- 13 Еј Аполлон, ахыра чатырам, ол лүтфкар,
Һәр нә десән гаиләм, вер мәнә сән күч, һүнәр,
О севимли дәфнәни елә мәнә е'тибар.
- 16 Парнасын бир зирвеси мәнә бу вахта гәдәр
Кәрәк иди; индисә һәм бири, һәм дикәри
Кәрәкдир; сән мәнзилә чапыр миндијим көһәр.

- 19 Кәл, дахил ол синәмә—сәсләндир нәғмәләри,
Нечә ки, сән Марсиний дәрисин бәдәниндән
Сојанда көстәрмишдин о е'чазкар һүнәри.
- 22 Еј али руһ, дадыма чатса идин әкәр сән,
Ки, фикри нурлу кәлим кәлкәләр дүнјасына,
Үрәјимдә дујгулар салсын әбәди мәскән,
- 25 Мән арзунча кирәрдим јарпаглар арасына
Башыма бир чәләнк дә гојардылар о заман,
Сәбәб оларды сәнин көнлүнүн ризасына.
- 28 О јарпағы инди чох аз гырырлар, атачан,
Башына гојмаг үчүн шаирин, ја гејсәрин;
Күнаһ инсанларындыр, онлар утансын бундан.
- 31 Пенеј јарпагларына дикәи заман нәзәрин,
Бундан киминсә гәлби аланда бир һәрарәт
Делфләр таңрысы бундан разы галарды, јегин.
- 34 Гығылчым шиддәтләниб алова дөнүр фәгәт:
Бәлкә мәним далымча башга додаг тапылар,
Дуа едәр, Кирра да чаваб верәр, нәһајәт.
- 37 Каннат чырағыјчүн вар мүхтәлиф гапылар,
Инсана ордан сачыр нуру; дөрд даирәдә
Дөвр еләјиб, үч хачда бирләшәндә бигәрар,
- 40 Ән көзәл јоллар илә аддымлајыр көјләрдә,
Ән көзәл улдузларла, тәмиз һәрарәт илә
Јерә—чанлы әләмә нур јајыр бир дә, бир дә.
- 43 Сәһәр бу гапылардан кәлирди вүс'әт илә,
Шимал јарымшарына ахшам чөкүрдү бу ан.
Чәнуб јарымшарыса ағарырды сүр'әтлә.
- 46 Беатриче чеврилиб дала бахдығы заман,
Күнәшин телләрилә тоггушду нәзәрләри;
Гарталын көзләри дә буна дөзмәзди әл'ан.
- 49 Дүшән шуа, көрүрсән, сыныб гајыдыр кери,
Өз кәлдији нөгтәјә—зирвәјә галхыр јенә,—
Хатырладыр евинә чан атан дәрбәдәри.

- 52 Мән дә Беатриченин һәм ин һәрәкәтинә
Бахыб тәкрар едирдим; јохса ки, ади көзлә
Парлаг күнәшә бахмаг чәтин кәлирди мәнә.
- 55 Бу дүнјада гүввәмиз чатмајан ишләр һәлә
Орда мүмкүндүр бизә, инсан үчүн сығынчаг
Јараныбдыр о аләм инсан ме'јары илә.
- 58 Көзләрим чох дөзмәди, о ғығылчым сачараг
Елә шө'ләләнирди, елә билдим ашикар
О дәмирдир, ғыздырыб ону јанар бир очаг.
- 61 Бирдән гат-гат чохалды көрдүјүм парылтылар,
Елә бил ки, күндүзүн ишығы гучағында
Икинчи бир күнәши јандырды Пәрвәрдикар.
- 64 Беатриче көзүнү зилләмишди бу анда
Әбәди јүксәклијә; даим јерә бахан мән
Көрдүм көзүм бирләшиб онун бахышларында.
- 67 Әридим көзләриндә, Главка дөндүм һәмән,
О да дәниз отундан бир балача дадантәк
Өлмәзләр чәркәсиндә суда галды о күндән.
- 70 Инсанын дәјишмәсин чәтиндир сөзлә демәк;
Буна азча охшајыр Главкын һекајәти,
Аллаһын һикмәтидир әслиндә бу дәјишмәк.
- 73 Еј уча пәрвәрдикар, көјләрин мәнәббәти,
Мән руһ идим, јохса ки, бәдән идим—билмирәм,
Сән билирсән сәнинлә тапдым бу үлвијјәти.
- 76 Гүдрәтинлә һәрләнир көјләр, мүгәддәс аләм,
Сәнин вүсәлына чан атан фәләкләрин мән
Аһәнкдар кәрдишини истәјирдим сејр едәм,
- 79 Көрдүм әнкин үфүгдә күнәш парлады бирдән,
Нә куршад јағышлары, нә күчлү даг селләри
Белә парлаг көлләри јаратмамыш әбәдән.
- 82 Елә тәзәјди сәсләр, бир дә ишыг телләри
Чан атырдым чатым мән онларын әввәлине;
Мәни јандырмадајды бу атәшин әсәри.

- 85 Һәҗәчанлы чағымда көмәк етмәкчүн мәнә,
Һеч ағзымы ачмамыш, сорушмамыш бу ара
Үрәжими көзүмдән охуҗан динди җенә,
- 88 Деди: «Јанлыш фикри сән атмалысан кәнара,
Бурда мәчһул нә варса олар аҗдын, ашикар
Сән инди сидги-дилдән вида етсән онлара.
- 91 Јердә деҗилсән инди, бах, бурда да сәһвин вар,
Шимшәјин өзүндә дә олмајан сүр'әт илә
Сән сәманың гојнуна чан атырсан бигәрар».
- 94 Тәбәссүмлә башланан бу ғыса сәһбәт илә
Дүшүнчәмин үстүндән галхды шүбһә пәрдәси,
Лакин онун үзүнә јенидән һејрәт илә
- 97 Бахыб, дедим: «Кетсә дә үрәжимин шүбһәси,
Бу да гәрибәдир ки, мән галхыб учан заман
Јолларымда дујулмур һеч нәјин манеәси».
- 100 Јалныз аһ чәкмәк илә дәрдләрә шәрик олан
Бахды мәнә сүкутла, бу адәтлә аналар
Сајыглајан ушаға бахар гәмли, пәришан,
- 103 Деди: «Бүтүн аләмдә дәјишмәз әләгә вар,
Бу әләгә һәмишә чөһрәсини ачанда
Каината илаһи бир көрүнүш бағышлар.
- 106 Әбәди бир Гүввәнин нәгши чәкилмиш онда
Ән али мәхлуғ үчүн; һәм дә ән уча јердә,
Орда ки, һөкмү-фәрма сајылыр, бах, бу гајда.
- 109 Һәр шеј бир вәһдәт тапыр һәмин әләгәләрдә,
Доғулдуғу сәбәбә јахын олсун, ја узаг—
Тәбиәтдә нә варса белә топланыр бир дә,
- 112 Мүхтәлиф саһәләрә онлар да үз тутараг
Бу һәјат үмманында үзүб кедирләр белә,
Әзәли бир күч илә бу чүр кедирләр анчаг.
- 115 Бу күч чатдырыр аја нуру да сүр'әт илә;
О, һәрәкәт, чошгунлуғ верир үрәјә, гана;
Јер күрәсин бәркидир, кирдәләјир дә һәлә.

- 118 Бу күч тәкчә идракдан узаг, хали олана
Тә'сир етмәклә галмыр,—кимдә варса мәһәббәт
Бир дә идрак, шүбһәсиз, һәм дә аиддир она.
- 121 Сачараг өз нуруну јарадан али гүдрәт,
Ән сүр'әтлә дөвр едән бу гатыны көјләрин
Тәмизләјир, сонра да верир она әмнијјәт.
- 124 Бизи бу јүксәклијин, бах бу мүгәддәс јерин
Гучағына о гүдрәт атды, кәрилмиш охтәк,
Габагчадан бу көзәл һәдәфи сечиб јәгин.
- 127 Бә'зән дә һејкәлтәраш бир һәвәсә кәләрәк
Һејкәл јапыр, бу сурәт чох солгун чыхыр фәгәт,—
Һејкәлчүн јонулан даш өзү вәчсиздир демәк,—
- 130 Бурда да лап беләчә, имкан тапантәк хилгәт
Дөнүр әсил јолундан о алдығы тәканла,
Һәрчәнд ки, ирәли етмәлидир һәрәкәт;
- 133 Гара булуддан чахан шимшәк дә бу нишанла
Нечә шығыјыр јерә, бу илк тәканы анчаг
Јердәки фани ишләр пуч еләјир јаланла.
- 136 Дујуб бүтүн бунлары һејрәт етмә сән наһаг,
Дагдан ашағы ахан шәләләләрдән дә бәрк
Сән јухары сүр'әтлә учалырсан бу сајаг.
- 139 Әкәр сән зәиф-зәиф шө'ләнән аловтәк,
Манеә олмаса да, јерә јајыб өзүнү
Галса идин, тәәччүб доғурајды бу кәрәк».
- 142 Дејиб јенә көјләрә чевирди о үзүнү.

ИКИНЧИ НӘҒМӘ

Еј нәғмәли кәминин далынча далғаларда
Балача гајығыны јырғалајыб сүрәнләр
Еј мәни динләмәкчүн кәләнләр, дурун орда,—

- 4 Сиз өз саһилинизә гајыдын артыг, јетәр!
Инанмајын гәтијјән суларын ајнасына!
Чохунуз галыб кери, јолларда азар, итәр!
- 7 Кимсә кәлиб чыхмајыб бу вахтадәк бу јана:
Ајы бүрчү Илһама чевирибдир нәзәри,
Минерва чошуб, сүкан верилиб Аполлона.
- 10 Сиз еј азлар, билирәм буну, эзәлдән бәри
Көзүнүз мәләкләрин чәрәјиндәдир сизин,
Һәрчәнд о дојурмајыб бурда өмр едәнләри,
- 13 Сиз сүрүн кәминизи чәсарәтлә дәнизин
Мәним кечиб кетдијим көрпүклү јерләриндә;
Нә гәдәр ки, суларда итмәјиб галыр изим.
- 16 Ким ки, ахыра чатды Колхида сәфәриндә
Көзләмирди бу гәдәр ону тәәччүб, һејрәт
Јасон әкинчилијә башларкән өз јериндә.
- 19 Јүксәк руһа эзәли бир мејл, бир әталәт
Бизи учурмадајды аллаһ сәлтәнәтиндә,
Көјләрин кәрдишинә бәрабәрди бу сүр'әт.
- 22 Беатриченин көзү көјләр гүдсијјәтиндә,
Мәним көзләрим исә бахырды јалныз она.
Кәрилмиш јайдан чыхан охун да сүр'әтиндән
- 25 Тез учараг, көзүмү, ағлымы мат гојана—
О е'чазкар аләмә кәлиб чатдым бу ара;
Фикрими, хәјалымы көзләримдән дујана
- 28 Көрдүм бу нәш'ә верди, бахдым о фүсункара,
Сөјләди ки: «Үрәкдән миннәтдарлыг елә сән
Бизи бу илк улдуза чатдыран һавадара».
- 31 Үстүмүзү елә бил булудлар өртдү бирдән,
Онлар мәнә көрүндү шәффаф, һамар, сых мөһкәм;
Бәнзәдәрдим күнәшдә парлајан алмаса мән.
- 34 Нөврағы позулмајан о парлаг инчи бу дәм
Бизи гојнуна алды, су нуру алан кими,
Бизә мугавимәт дә көстәрмәди бу аләм.

- 37 Мадам ки, чисмим варды—мән чисми одан кими
Нүфуз едиб говушдуг чисмән бәдән-бәдәнә—
Бунун дарки чәтиндир, галырыг һејран кими,
- 40 Бу һал биздә һәвәси јандырсын кәрәк јенә
Кермәкчүн Маһијјәти, бизим тәбиәтимиз
Сирр илә говушуркан јараданын өзүнә.
- 43 Бурда инандығымыз орда, шәксиз-шүбһәсиз.
Ајдын көрүнәчәкдир, шәртдән-сүбутдан кәнар:
Бу әзәли һәгигәт багидир—билирик биз.
- 46 Дедим: «Ханым, нә гәдәр чанымда вар игтидар
Сонсуз шүкранлыг илә анырам ахшам-сәһәр
Мәни фани дүнјадан ајыраны о ки, вар.
- 49 Дејин, нәдир Ајдакы көрүнән бу ләкәләр,
Орадан баханда биз Габил һекајәтинин
Һаггында дүшүнмүшүк, бу дүздүрмү, мүхтәсәр?»
- 52 Тәбәссүмлә деди о: «Инсан сөз-сөһбәтинин
Бир әсасы јохдурса, јаланса башдан-баша,
Бурда гуртар әлиндән һиссләр әсарәтинин,
- 55 Һејрәти гој бир јана, диггәтлә ет тамаша,
Бир дә өзүн көрүрсән, һиссә гапылан заман
Идракын, әглин оху кедиб тохунур даша.
- 58 Бәс сән нә фикирдәсән?» Чаваб вердим мән бу ан:
«Ләкәләр көзүмүзә көрүнүр Ај сәһиндән
Күтләнин чох сых, ја да чох сејрәк олдуғундан».
- 61 Сөјләди: «Јанылырсан дедијин сөзләрдә сән,
Һәгигәтдән узагдыр фикриндәки бу мә'на,
Онлары пуч едәрәм ајдын дәлилләрлә мән.
- 64 Кејфијјәт, кәмијјәтчә бу сәккизинчи сәма
Јандырыр ајры-ајры шәкилдә сәјјарәләр,
Бу ишыглар о гәдәр чохдур ки, кәлмир саја.
- 67 Сәбәб сыхлыг, сејрәклик олсајды бурда әкәр,
Онда онлар учарды мүхтәлиф сүр'әт илә,
Јердән ејни хассәдә көрүнмәзди сәрбәсәр.

- 70 Хассәләрин фәрги дә әзәли тәбиәтлә
 Јараныбдыр әввәлдән, сәнин сөзүндә фәгәт
 Ејниләшир һамысы, сечилмир маһијјәтлә.
- 73 Ләкәләрин сәбәби чухур олсајды әлбәт,
 Јахуд сејрәклик әкәр сәбәб олсајды буна,
 О вахт дүз ортасындан дешиләрди планет,
- 76 Јахуд сыхлыг, сејрәклик гәрар тутса јан-јана,
 Бәдәндә галын, назик үзвләр олдуғутәк,
 Дүзүлүб бир-биринин үстә кәрәк галана.
- 79 Күнүн тутулмағыны дүшүнәсән сән кәрәк,
 Сејрәк, ја да дешикли олса иди, о заман
 Ишыг кечәрди Ајдан, күн тутулмазды, демәк.
- 82 Белә олмур, инди дә икинчи мәтләби ган:
 Дедијин о сејрәклик, сыхлыг сөzlәри ки, вар,
 Ону да рәдд едирәм, пуч санырам доғрудан.
- 85 Сејрәклик дејилдисә—онда кәлир сыхлыглар,
 Демәли, олмалыдыр сыхлыгын нәһајәти,
 Һарда исә, демәли, һөкмән гуртарыр онлар.
- 88 Дүшән шүалар бу вахт көрүб мүғавимәти,
 Дөнүр, нечә нур дүшчәк күзкүнүн үзәринә,
 Сыныб дөнүр керијә, будур онун адәти.
- 91 Дејә биләрсән мәнә, шүа дүшчәк дәринә
 Тутгунлашыр бир гәдәр әтрафына нисбәтән,
 Чүнки узаг нөгтәдән ин'икас едир јенә.
- 94 Сәнин бу дәлилин дә пуч олачагдыр һөкмән,
 Буну ајдын көрәрсән бир тәчрүбә апарсан,
 Һәр елмин ибтидасы башланыр тәчрүбәдән.
- 97 Сән көтүр үч күзкүнү, икисини азча јан
 Үз-үзә тој дајансын, үчүнчүнү аз кәнар,
 Ону көрә биләсән икисинин арасындан.
- 100 Архада ишыг олсун, гаршында о ајналар,
 Үчүнә дә нур дүшсүн, ишыглансын күзкүләр,
 Ишыглар сәнә тәрәф дөнсүн, парласын пар-пар.

- 103 Узагдакы күзкүдөн дүшөн ишыг о гэдэр
Артыг олмаса белә, парылтысынын анчаг
Шиддәтиндә олачаг галанлара бәрабәр.
- 106 Күнәш һәрарәтилә гар алтындакы торпаг
Үзә чыхыр, о атыр ағ өртүҗү бир јана,
Чичәкләр дә көрүнүр бу заман сајрышараг,
- 109 Сәнин дә тәзәләнмиш фикринә, хәјалына
Истәрәм чанлы ишыг сачам ки, көзләриндә
Ше'ләләнсин дәмәдәм, алышсын јана-јана.
- 112 Танры гәрар тутдуғу көјләрин бир јериндә
Һансы бир күтлә исә фырланыр ахшам-сәһәр,
Сонсуз гүввә багидир о күтлә үзәриндә.
- 115 Сонра да улдузлары бәсләјән уча көјләр,
О гүввәни пәјләјыр гучағында јерләшән,
Өзүнә битишмәјән чисимләрә бәрабәр,
- 118 Беләликлә, сәманын ағушунда бирләшән
О бири дөврәләр дә алыр хассә, сифәт,
Бу сифәт дә сәбәбә, мәгсәдә дөнүр һәмән.
- 121 Бу аләм ки, гурулуб, еләсән бир дә диггәт,
Көрәрсән ки, јарадыб пилләли бир мәнзәрә,
Јухарыдан ашагы кәлир һәр бир һәрәкәт.
- 124 Сәнин үчүн әвәзсиз олан һәгигәтләрә
Апарыр сәни инди аддымымын сүрәти,
Диггәт елә, кечидин узандығы һәр јерә.
- 127 Мүгәддәс дөврәләрин һәрәкәти, гүдрәти
Хошбахт тәканчыларын әлилә јараныр бах,
Мәһарәтлә бачарыр онлар һәмин сәнәти.
- 130 Көјләр ки, улдузлары сајсыздыр, табәг-табаг,
Дәрин мүдриклик илә ону фырландыранын
Тәкрап бир сурәтидир, онун әксидир анчаг.
- 133 Нечә ки, руһ өзү дә бәдәниндә инсанын
Јаылыр һәр үздә әријәрәк бәрабәр,
Бир мәгсәдә јөнәлир һамысынын дөвраны,

- 136 Шәфғәтини бәхш едән бу зәка да бу тәһәр,
Зәррә-зәррә аҗрылыб җаҗылыр улдузлара,
Позулмаз вәһдәтиндә һәрләнәрәк бихәтәр.
- 139 Мүхтәлиф гүввәләр дә чыхмајараг кәнара
Гијмәтли варлыг илә бағлајыр даим үлфәт,
Һәјат нечә рәнкарәнк верилир инсанлара.
- 142 Фәрәһли тәбиәтин җаратдығы бу гүввәт
Кайнатда һәр чисмә, варлыға зија салыр,
Елә бил ки, бәбәкдән ахыр севинч, сәадәт.
- 145 О гүввәдән һәр улдуз бир чүрә ишыг алыр,
Бурда сыхлыг, сејрәклик сәбәб дејил гәтијјән:
Ибтиданын өзүдүр, җарадыр вә учалыр,
- 148 Парлаглыг да, ләкә дә бурдан доғур, анла сән».

ҮЧҮНЧҮ НӘҒМӘ

- О күнәш ки, гәлбимдә җандырды мәһәббәти,
Көстәрди һәгигәтин көзәллик чөһрәсини,
Рәдд етди дәлилләри, кәнар етди һөчәти;
- 4 Сөјләмәкчүн кәнлүмүн етираф кәлмәсини,
Демәкчүн ки, мән артыг дәрк еләдим, инандым,
Галдыранда башымы учалтмагчүн сәсими,
- 7 Көрдүм гәриб бир хәјал һүзурумда дајанды,
О гәдәр чәлб етди ки, о мәним диггәтимни,
Динәммәдим, сөзләрим боғазымда тыханды.
- 10 Бүллурдан тәмиз олан шәффаф бир шүшә кими,
Јахуд дурулуғундан диби белә көрүнән
Сакит су ки, арамла ахыб кедир даими,
- 13 Шәклимизи өзүндә солғун әкс еләјиркән,
Бәјаз рәнкдә көрүнүр, һәтта мирвариләрдә
Белә ағлыг, солғунлуг ола билмәјир бәзән,—

- 16 Мән бу чүр көлкөлөри көрдүм илкин о јердө,
Данышмаг истәјирди һәр бири; анладым мән
Онлары хәјал саныб јанылмышам фикирдө.
- 19 Сифәтләри көзүмә саташан кими бирдән,
Онлары инсанларын сурәти, әкси сандым,
Билмәкчүн кимди бунлар кери чеврилдим һәмән;
- 22 Көзләrimi һечлијә зилләјәрәк дајандым,
Өзүмү рәфигәмин вердим ихтијарына;
О мүгәддәс бахышлар бир тәбәссүмлә јанды.
- 25 Деди: «Сәнин ушагтәк бу чүр чашмаларына,
Күлүрәмсә мән инди—бурда гәрибә нә вар:
Тәрәддүдлә атырсан һәгигәти бир јана,
- 28 Бош шејләрин далынча гошурсан јенә начар.
Чанлыдыр бу варлыглар, көрүрсән һәгигәти:
Дајанмышдыр бурада өз әһдини позанлар.
- 31 Соруш, динлә, онларын керчәкдир сөз-сөһбәти:
Гәрг олублар әбәди һәгигәтин нуруна
Онлары әсир едиб бу ишығын гүдрәти».
- 34 Данышмаға чан атан бир көлкә варды, она
Јахынлашдым сөзүмү демәк үчүн бу ара,
Бәнзәјирдим арзулу утанчаг бир инсана:
- 37 «Еј хошбахт руһ, бурда сән батыб әбәди нура,
Билирсән не'мәтләрин дадыны, ләззәтини,
Бир не'мәт ки, мә'лумдур тәк ону даданлара,
- 40 Истәрдим сөјләјәсән адыны, гисмәтини,
Хошбахт оллам, бунлары өз дилиндән ешитсәм».
Көлкә мәмнун нәзәрлә башлады сөһбәтини:
- 43 «Кимсәнин тәмиз арзу, ирадәсинә бир дәм
Бизим мәһәббәтимиз бағламаз гапылары,
Танры мәһәббәтилә кәрәк биз олаг баһәм.
- 46 Һәјәтда раһибәјдим, варды гызлыг вугары;
Нәзәр салсан јаддашын дәринлијинә әкәр,
Мәним көзәллијим ки, парлајыр ајдан-ары,

- 49 Пиккарда олдуғуму таныјарсан, мұхтәсәр.
Дөврәмдә бу көрдүјүн хошбахт руһларла, демәк,
Мәнә гисмәт олубдур ән сакит, хошбахт көјләр.
- 52 Бизим арзуларымыз аловланыр мәш'әлтәк
Хидмәт үчүн мүгәддәс руһун ирадәсинә,
Онуи әмр-нәһинә әмәл едир севинчәк.
- 55 Бу алчаг мәртәбәни верибдир бәндәсинә,
Јердәки вә'зимиздән чүнки олмушуг узаг,
Әһдимизи позмушуг орда биз дәнә-дәнә.
- 58 Сөјләдим: «Сиздәки бу е'чазкар көркәм анчаг
Илаһи бир шәфәглә елә парлајыр пар-пар,
Мүмкүн дејил әввәлки симаны хатырламаг.
- 61 Јаддашым онда мәни әлбәттә ки, алдадар;
Мәним дадыма бурда сөзләрин чатды јалныз,
О сөзләрдән көзләрим сәни асан таныјар.
- 64 Мән ајдын көрүрәм сиз бурда бәхтијарсыныз,
Лакин де: кенишлијә, достлуг көзләјән јерә,
Даһа јүксәк нөгтәјә бурдан чан атырсыныз?»
- 67 Тәбәссүмлә бахараг о бири көлкөләрә,
Үрәјиндә атәши, оду илк мәһәббәтин,
О мәним чавабымда дилләнди бирдән-бирә:
- 70 «Гардаш, бизи јашадыр мәһәббәтин адәти,
Һәм дә тәһрик едир ки, өзүмүздә оланы
Арзулајаг, башга шеј дүшүнмәјәк биз гәти.
- 73 Истәсәјдик бир даһа јүксәк шөһрәти-шаны,
Бизи бурда сахлајан о уча ирадәдән
Ирадәмиз ајрылар, бош кәзәрди һәр јаны,—
- 76 Бу исә бу гатларда мүмкүн дејил гәтијјән,
Мадам севки мәһәббәт бизим үчүн necesse,
Демәк бу мә'наны биз дәрк етмәлијик һөкмән.
- 79 Ахы һәм дә онунчүн көзәлдир бизим esse,
Она рәһбәрлик едир аллаһын ирадәси.
Бизим ирадәмизлә о дүз кәлир, әлгиссә.

- 82 Бир дэ бу сэлтэнэтин гат-гат олан пиллэси
Бурда бизи сахлајыр, хошбахтдыр бурда инсан,
Хошбахтдыр о һаким дэ,—һанундур ирадэси.
- 85 О ирадэ—дүнјамыз; о ирадэ—бир үмман,
Һәр нэ хэлг елэјибсэ ахыр гојнуна јексэр,
Тәбиәт нэ јарадыб—ахыр она анбаан».
- 88 Бурда мән анладым ки, бүтүн бу уча көјләр,
Бурдакы сэлтәнәтләр—Чәннәтдир, бахмајараг
Онлар мәрһәмәт илә суланмајыб бәрабәр.
- 91 Лакин биз хәрәкләрдән нечә бир-бир дадараг,
Сонра да башгасыны истәјирик јенидән
Әввәл једијимизчүн «сағ ол» дејирик анчаг,
- 94 Бу чүр һәрәкәт едиб, сонра сорушдум, көрән
Мәкик һансы парчаны тохумајыб десин бир,
Истәјирдим сөзүмә ондан чаваб алым мән.
- 97 Сөјләди ки: «Ән али шәһәрдәки али јер
Бәхш олунуб ән јүксәк әмәл, һәјат гызына.
Онун вердији палтар кимин ки, әјниндәдир
- 100 Өмрүнүн сонунадәк гисмәт олубдур она
Севкилиси јанында јатмаг, дурмаг, отурмаг.
Чүнки севкилиси дә чандан разыдыр буна.
- 103 Мән дә онун далынча, дүнјадан тез дојараг,
Кејиндим башдан-баша о верән палтарлары.
Дедим онун јолуна садиг оларам һәр вахт.
- 106 Инсанлара дарашыб хејир јох, шәр азары,
Онлар дөндәрди мәни инамымдан, јолумдан,
Аллаһ билир, нә сајаг кечди өмрүн ахары.
- 109 Мәним сағ тәрәфимдә нур ичиндә дајанан
Бизим бу тәбәгәнин алышыр шәфәгилә,
Өлчүсүз зијаларла о көрүнүр чырагбан,
- 112 О мәнә бахан заман өзүнү көрүр белә:
Мәним кими онун да үзүндән гопардылар
О мүгәддәс өртүјү амансыз бир әл илә.

- 115 Елә ки, о зор илә аләмә дөндү начар,
Меһраб тәһгир олунду, дөндүсә дә дөвраны,
Ачылмады гәлбинин үстүн өртән о палтар.
- 118 Костансанын нурудур, ишығыдыр о, таны,
Икинчи никаһындан, свевләрин шөһрәти
Үчүнчүнү доғараг, верди сон һөкмраны».
- 121 «Ave, Maria», деди гуртарантәк сөһбәти,
Нәғмәни дејә-дејә јоха чыхды о бирдән,
Санки көз көрә-көрә суја батды гамәти.
- 124 Диггәт илә бахырдым онун архасынча мән,
Нәзәрләримлә она сөjlәјирдим мән вида,
Сонра да көзләrimi ајырараг о јердән
- 127 Бахдым Беатричејә јүксәк хәјал гојнунда;
Лакин зијасыны о, елә сачды һәр јана,
Гамашды көзләрим дә, дөзәммәдим бу анда;
- 130 Тәзә суалымы да верә билмәдим она.

ДӨРДҮНЧҮ НӘҒМӘ

- Ики ләзиз не'мәти сүфрәдә көрән заман,
Һәм дә ки, һәр биринә чатырса ихтијары,
Тәрәддүддә галараг ачындан өләр инсан;
- 4 Арасында дурубса ики ач чанаварын
Үзу һәр икисиндән дујар дәһшәт әсәри;
Горхар бујнузларындан ит һәр ики маралын.
- 7 Мәним белә сусмағым, әзаблы шүбһәләрим
Лабүд иди доғрудан, она көрә гәтијјән
Јозмаг олмаз адына нә хејирин, нә шәрин.
- 10 Мән сусурдум јенә дә; лакин үзүмү көрән
Гәлбимдәки суалы дуја биләрди керчәк,
Белә ајдын олмазды десәјдим дилимлә мән.

- 13 Бу заман Беатриче пејгәмбәр Даниилтөк
(Навуходоносорун гәзәбли аңларында
Кәлли, онун кининин үстүнә су сәпәрәк),
- 16 Деди: «Бир икилик вар сәнин арзуларында,
Кәһ жығылыб сыхлашыр фикрин, хәялын бирдән,
Кәһ заһирә чыхмаға чан атырлар һәр анда.
- 19 Дејирсән: «Ирадәдә мән ки, белә мөһкәмәм,
Мөним хидмәтләримә түк гәдәр, зәррә гәдән,
Хәләл кәтирәрми һеч, кәлсә дә күллү-аләм?»
- 22 Сонра сәнин руһуну үзүр бах, бу шүбһәләр,
Дүшүнүрсән, Әфлатун өјрәдән кими, бирдән
Доғрудан улдузлара руһлар гајыдар, дөнәр.
- 25 Velle бу суалларда бәрк сыхылыр да һәрдән;
Инди ишыг сәпәрәм онларын үстүнә мән,
Әввәл ону дејим ки, ачыдыр лап зәһәрдән,
- 28 Аллаһа јахын олан мәләк дә, буну бил сән,
Иса Самуил өзү, о һәр ики Иоанн,
Пејгәмбәрләр һамысы, Мәрјәм дә о чәркәдән.
- 31 Көјләр учалығында бир мәгамда дајанан
О көрдүјүн руһлара бәрабәрдир нә ки, вар,
Онлар да руһлар кими әбәдидир һәр заман.
- 34 Лап биринчи дөврәјә чанлы бәзәкдир онлар,
Мүхтәлифдир онларын о јердәки гисмәти,
Мүхтәлиф ишыг сачыр онлара пәрвәрдикар.
- 37 Онлар үчүн ајрылан хусуси сәлтәнәти
Гојараг бир тәрәфә кәлдиләр ки, һүзура
Көстәрсинләр нечәдир бир аллаһын гүдрәти.
- 40 Јалныз белә верилиб зәка да инсанлара,
Һәр шеји дүјмәлыдыр, гаврамәлыдыр әлбәт
Ки, тәгдим едә билсин бунлары әглә сонра.
- 43 Сиз анлајасыз дејә, көстәрәрәк мәрһәмәт,
Уча пәрвәрдикарын әлиндән, гәдәминдән
Мүгәддәс китабларда ачырлар башга сөһбәт.

- 46 Кәлиса чыхардараг тәбии көркәминдән
Чәбраиллә Микајла верир инсан сурәти,
Нечә ки, инсанлашыб Товитә шәфа верән.
- 49 Тимејин үрәк һагда еләдији сөһбәти
Һәгигәт сәймаг олмаз бу әләми көрәндә,
Чүнки онун тамамән башгадыр гәнаәти,
- 52 О зәнн едир ки, руһлар, доғрудан вахт кәләндә
Галхачаг әлагәни кәсдији улдузуна,
Чанланачаг һәрәси јенә дә бир бәләндә.
- 55 Бәлкә дә јазыланлар чох аз охшајыр буна,
Бәлкә дә јазыланла ујғун кәлмир фикирләр;
Күлмәк доғру дејилдир бунун сәһв олдуғуна.
- 58 Бу анлајыш әхлага тә'сир едирсә әкәр,
Бурдан исә ејиб, ја сафлыг олурса һасил,
Бу сөзләри демәкдә о һағлыдыр бир гәдәр.
- 61 Буну јанлыш анлајыб, дүнја сәһв еләди, бил,
Аллаһларын мәканы сәјиб планетләри
Јупитер, Марс, Меркури адландырды о бир-бир.
- 64 О бири шүбһәнинсә јохдур елә зәрәри,
Сән онунла саламат гала биләрсән һәлә,
Итирмәзсән дүз јолу, мәндән галан изләри.
- 67 Бәлкә дә һөкмүмүзә бахараг шүбһә илә
Инсанлар дүшүнәр ки, тамам јанлышдыр бунлар,
Күфр олмаз, әгидәјә бу да бир јолдур елә.
- 70 Бир һалда ки, инсанын зәкасында гүдрәт вар
Бүтүн бу һәгигәтин енсин дәринлијинә,
Чалышарам, һәр арзун јерини һөкмән алар.
- 73 Бири зор ишләдирсә, бу зор ишләдән јенә
О әздији адамдан алмајырса бир көмәк,
Бәраәт вермәк олмаз онларын һеч биринә;
- 76 Ирадәни зор илә јеритмәк олмаз, демәк;
О вурушур инадла, бәнзәјир аловлара—
Әјсә дә дөрд бир јана сөндүрә билмир күләк.

- 79 Экәр о лап мүтилик көстәрсә дә бир ара,
Гүввәсини сахлајыр; бах, бу руһлар да белә,
Һәрчәнд танры евинә онлар кириб дүбарә.
- 82 Лавренти гәфәс ичрә јаныб дөнәндә күлә,
Јахуд гәзәбли Мусси әлини јандыранда
Дајаг олсајды әкәр танры өз гүдрәтилә,—
- 85 Онлары чәзб еләјән гыса јолдан бир анда
Азад олуб, бирбаша гајыдардылар кери;
Анчаг белә мисаллар—надир олур чаһанда.
- 88 Экәр дүз анладынсә сөјләдијим сөзләри,
Демәли, суалына чаваб алдын, мүхтәсәр,
Јохсә сәни үзәрди о суалын әсәри.
- 91 Инди башга чәтинлик гаршына чыхыр; әкәр
Көмәкчин олмаса тәк кечәммәзсән ону сән,
Јыхыларсан о саат, гүввә сәни тәрк едәр.
- 94 Мүгәддәс руһун сөзү јалан олмаз дедим мән,
Бу сајаг тәлгин етдим сәнин тәфәккүрүнә:
О кәнар дура билмәз Әзәли һәгигәтдән.
- 97 Дејәк Пиккарда һагдыр, сөзү дүшүр јеринә,
Костансанын руһу да куја өртүк диләрди,
Бу сөз куја зидд кәлир мәним дедикләримә.
- 100 Гардашым, сән билирсән, дүнја көрүб бу дәрди,
Көрүрсән ки, бир инсан горха-горха да бә'зән
Һәтта истәмәдији бир ишә көнүл верди.
- 103 Алкмеон чыхаммајыб ата вәсијјәтиндән
Өз доғма анасыны өзү өлдүрдү белә,
О, горхсә да гәтлдән гатилә дөндү һәмән.
- 106 Бурда, өзүн көрүрсән, гәтл ирадә илә
Бирләшибди; демәли, бу сајаг гәбаһәти,
Бағышламаг, үстүндән кечмәк олмаз бир килә.
- 109 Әслиндә ирадәнин јохдур бир шәр нијјәти,
Онунчүн мејл еләјир фәналыға бу сајаг,
Горхур ки, өзү олар гурбаны фәлакәтин.

- 112 Пиккарда нәгл етдији һекајәтиндә бајар
Тәмиз бир ирадәдән данышырды; фәгәт мән
Башгасындан; һағлыјыг биз икимиз дә анчаг».
- 115 Мән беләчә көрүрдүм чағлајыб ахыб кәлән
Али бир һәгигәтин бу мүгәддәс селини;
Һәр ики јанғына да су чиләјирди бирдән.
- 118 Дедим: «Һамыја әзиз, сән еј Көјләр кәлини,
Сөзләринин нурујла, сују, һәрарәтилә
Сән узатдын шәфгәтлә мәнә көмәк әлини.
- 121 Сәнин вердикләрини ејни сәхавәт илә
Ғајтармағ үчүн мәним гүввәм һардадыр, һарда;
Чавабы гадир гүввә версин чәсарәт илә.
- 124 Әкәр зәка о јүксәк һәгигәтдән кәнарда
Һәгигәт ахтарырса, идракымыз һеч заман
Дојмајачағ, галачағ зүлмәт гаранлығларда.
- 127 Идракымыз һәгигәт гојнунда тапыр мөкан,
Јувасыны гохлајан һејвантәк о да кәрәк
Тапсын, говушсун, галан һәр шеј бошдур бинадан.
- 130 Һәгигәт ағачында бу бош арзу вә истәк
Чүчәрдиш шүбһә голу; бу һөкмлә тәбиәт
Чәкир бизи зирвәјә, тәпә-тәпә кечәрәк.
- 133 Ханымым, бу фикирләр верир мәнә чәсарәт,
Сиздән сорушум мәнә ајдын олмајанлары,
Мәним бу һәвәсимдә һәм дә вар уча һөрмәт.
- 136 Мән билмәк истәјирәм инди бүтүн бунлары,
Анды позмағ олармы јени бир иш хәтринә;
Сизин әлиниздәдир бу ғыфылын ачары».
- 139 О елә бир е'чазкар бахышла бахды мәнә,
Мәһәббәтин атәши өртдү тамам үзүмү,
Көзләримин гапағы гәрарсыз енди јенә,
- 142 Ғалмады ихтијарым, јерә дикдим көзүмү.

- «Елэ ки, чөһрәм сәнин һүзурунда парлајыр,
Бахышларын дөзмәјир, титрәјир, әсир анчаг,
Онда мәним сифәтим илаһи бир нур јајыр,
- * Буна һејрәт еләмә; демәк көзләрим бу вахт
Гүввәтләниб, һәр шејин дәрк едир мә'насыны,
Бу маһијјәтлә кедир, ирәли чан атараг.
- 7 Мән көрүрәм әбәди ишыг өз зијасыны
Сәнин тәфәккүрүндә нечә парладыр пар-пар,
О ишыг ки, бахдыгча севирләр шүасыны.
- 10 Сизин диггәтинизи чәксә өзкә ишыглар,
Билин, һәмин ишығын зијасыдыр, әкс едәр,
Сахта олдуғу үчүн бу гајдајла парлајар.
- 13 Сән билмәк истәјирсән—андыны позсан әкәр,
Газандығын күнаһы јумаг олар нә илә,
Ки, үрәјин раһатлыг тапа билсин бир гәдәр».
- 16 Беатриче башлады тәзә нәғмәсин белә,
Мүгәддәс сөзләрини сөјләди дајанмадан,
Нитги ахыб кедирди һәзин бир аһәнкилә:
- 19 «Аләми хәлг едәндән ән мисилсиз әрмәған,
Онун сәлтәнәтилә дүз кәлән, ујғун кәлән,
Онун өзү үчүн дә һәдсиз гијмәтли олан
- 22 Азад ирадәдир бил; идракыјла јүксәлән
Бүтүн ағыллы мәхлуг чан атыр она сары,
Кимсә арха чевирмир бу не'мәтә әзәлдән.
- 25 Бурдан чыхармалысан сән белә бир гәрары,
Анд ичмәк нә демәкдир, о јердә ки, биз әкәр
Разыјыгса, демәли, разыдыр улу танры.
- 28 Аллаһ риза көстәрир, биз веририк вә'дләр,
Азад ирадә исә еләдир ки, о һөкмән
Өз-өзүнү аллаһын јолунда гурбан еләр.

- 31 Ону эвэз едэчэк гијмэтли нэ вар, де сэн?
Гурбан вермисэн экэр—сэрбэст дејилсэн, демэк,
Башга гурбан да бурда јарамајыр гәтијјән.
- 34 Инди эсас нөгтәјә вагиф олдун сән кәрәк;
Килсә азад едирсә инсаны өз андындан,
Бу мән дејән гануна зиддир, нәзәр јетирәк,
- 37 Бунунчүн сән сүфрәни тәрк етмә, бир аз јубан,
Чүнки сәнин једијин тикә бәркдир о гәдәр,
Мә'дән ону көмәксиз һәзм еләмәз һеч заман.
- 40 Ач идрак гапысыны, сөјләдијим бу сөзләр
Дахил олсун, өрт јенә; јадда бәрк сахла бары,
Чүнки нәгш олунмаса, сөзләр тез итиб кедәр.
- 43 Биз ики чүр көрүрүк верилән гурбанлары;
Бири лап әјанидир, көрүнүр верилмәси,
Дикәри вә'д едилир, бунунла да гуртарыр.
- 46 Һәлә јетишмәјибсә икинчинин нөвбәси
Һәр бир ишдә, һәр заман борчлу олур, мүхтәсәр,
Бајаг бу һагда иди сөзләримин чүмләси.
- 49 Елә буна көрә дә, јадында варса экәр,
Јәһудиләр гурбаны вермәлијди өзүндән,
Һәрчәнд ки, бу гурбаны бә'зән дәјиширдиләр.
- 52 О бириндә вәзијјәт башгадыр, билирәм мән,
Асылыдыр вә'д өзү онун һүдудларындан,
О һүдуд дахилиндә дәјишә биләр бә'зән.
- 55 Лакин чијнин јүкүнү ән чәсарәтли инсан
Дәјишә билмәз, кәрәк о дашысын, нә гәдәр
Сары ачар, ағ ачар тәрпәнмәјиб бирчә ан.
- 58 Дәјишмәјин өзү дә бисәмәрдир, бисәмәр,
Әкәр мөһкәм дејилсә тәзә анд, тәзә гәсәм,—
Нечә ки, дөрд алтыја бөлүнмәјир, мүхтәсәр.
- 61 Гијмәтли шеј ағырса—мә'лумдур ки, о һәр дәм
Тәрәзинин көзүнү нечә олса әјәчәк,
Ону эвэз едәммәз һеч нә, кәлсә дә аләм.

- 64 Инсан, өз андынла сән кәл ојнама ушагтәк!
Биринчи гурбанлығы верән Иеффај сајаг
Кор-корана вә'д етмә, дәјанәт олсун кәрәк;
- 67 «Мән ағылсыз иш көрдүм!»—сөјләмәди о анчаг,
Сонсуз күнаһ ишләди. Јунаһларын рәһбәри
Она бәнзәр иш етди, өз һалындан чыхараг,
- 70 О Ификенијанын сонсуз дәрди, кәдәри
Јахыр садәләвһләри, бүтүн агилләри дә,
Јаныр һәр ким ешитсә бу дәһшәтли хәбәри.
- 73 Хачпәрәстләр, архада гојараг јелләри дә,
Ләләктәк учдугумуз јетәр беләдән-белә.
Һәр су јумаз бу дәрди төксәниз селләри дә!
- 76 Сизинчүн Әһди-әтиг, Әһди-чәдид вар һәлә,
Кәлисада кешиш дә сизә едир моизә;
Хилас ола биләрсиз анчаг бах, бу јол илә.
- 79 Вәһши һәрислик үстүн кәлирсә һиссинизә,
Дилсиз һејван дејилсиз, ахы инсансыныз сиз,
Елә един јәһуди күлә билмәсин сизә!
- 82 Ағлы һеч нә кәсмәјән гузуја дөнмәјәсиз,
Көрүрсән анасындан ајрылыр надан кими,
Гачыб кедир, ојнајыр тәһлүкәдән хәбәрсиз!»
- 85 Беатриче сөјләди мән бурда јазан кими:
Сонра исә јенидән шәфғәт долу нәзәри
Ән чанлы бир әләмә чевирди, һејран кими.
- 88 Онун белә сусмасы, гәшәнк одлу көзләри
Додағымы гапады, салды әгли һејрәтә,
Јени суал вермәјә галмады һеч кәсәри.
- 91 Јајдан күч алан бир ох нечә кәлиб сүр'әтә
Тәләсир һәдәфинә, елә биз дә бу ара,
Бах, беләчә учурдуг икинчи сәлтәнәтә.
- 94 Беатриче бүрүндү севинчә, шадлыгларә,
Онун бу шәфәгләнән чөһрәсини көрәнтәк
Планета өзү дә бојанды сонсуз нура.

- 97 Әкәр улдузлар белә дәјиширсә күләрәк,
Нә едәјдим онда мән—варлығы тәбиәтән
Көврәк олан бир мәхлуг дәјишмәзми галса тәк?
- 100 Шәффаф көлүн дибиндә көрүрсән ки, гәфләтән
Нәсә батыр, балыглар буну јемәк санараг,
Үзәринә карванла чумурлар һәр тәрәфдән,
- 103 Лап беләчә—көрдүм мән өндән ганадланарәг,
Сајсыз парылты кәлир, сөјләјир бу сөзләри:
«Бизим мәһәббәтимиз онунла артачаг, бах!»
- 106 Елә ки, бизә тәрәф јахына кәлди бири,
Обириләр сејр едиб онун бу зијасыны,
Севинч, шадлыг ичиндә алышырды көзләри.
- 109 Охучу, сән дәрк елә бу сиррин мә'насыны:
Ајдын олмагчүн сәнә дејәчәјим һекајәт
Бир аз дајан бурада, дуј көнүл сөвдасыны.
- 112 О заман анлајарсан, әкәр јетирсән диггәт,
Көзләрим көрән кими, үрәкдән истәдим мән,
Онларын барәсиндә ешидим бир һәгигәт.
- 115 «Еј әбәди шөһрәтин тач-тәхтини көрән,
Көрмәјә лајиг олан, хошбахт доғулмуш инсан,
Нә гәдәр ки, дирисән, нә гәдәр чанлысан сән
- 118 Бил ки, вүчудумузда белә алышыб јанан
Көјләрин зијасыдыр; һаггымызда сән әкәр
Бир шеј билмәк истәсән, өјрәнәчәксән, инан».
- 121 Лүтфкар көлкәләрдән бири деди бу тәһәр.
Беатриче сөјләди: «Даныш чәсарәт илә,
Динлә инамла, нечә аллаһы динләјирләр!»
- 124 «Мән көрүрәм шәфәгләр гојнунда шәфгәт илә
Отурмусан, шүалар сәпәләнир көзүндән,
Јалныз дан гызаранда шәфәг јајылыр белә.
- 127 Сән еј ләјагәтли руһ, даныш мәнә өзүндән,
Чөһрәсини јад зија инсанлардан ајыран,
Көјләрин бу гатында нијә дајанмысан сән?»

- 130 О мәнимлә данышан, сонсуз нуруну јајан
Һәмин руһа јанашыб суал вердијим анда,
Ону бүрүјән зија парлаг олду накәһан.
- 133 Күнәш сонсуз ишыгла парылдајан чағында
Һәрәрәт јарыб кечир булуд тәбәгәсини,
Парылты пәрдә олур күнәшин табағында,
- 136 Беләчә кизләдәрәк мүгәддәс чөһрәсини,
О руһ севинч ичиндә өз нуруна бәләнди,
Шәфәгләр гучағындан о учалтды сәсини,
- 139 Нә дедисә—о бири нәғмәдә дејим инди.

АЛТЫНЧЫ НӘҒМӘ

- «Әввәлләр Лавинанын әринә садиг олан,
Сонра Константинин өнүндә садиг дуран
Гартал, улдузлара әкс кетдији о замандан,
- 4 Ики јүз илдән артыг верәрәк һөкм, фәрман
Аллаһ гушу Авропа сәһнәддиндә дајанды,
О јердә ки, дүнјаны кәзди учуб о дағдан.
- 7 Мүгәддәс ганадынын көлкәси алтда санды
О јери ки, һөкмүнә верилмишди сәрасәр,
Кечәрәк әлдән-әлә мәним овчума гонду.
- 10 Инди Јустинианам, о заманларса—гејсәр;
Алараг илһамымы мән дә илк мәһәббәтдән,
Ганунлары дүзәлдиб тәһий етдим нә гәдәр.
- 13 Нә гәдәр ки, мән һәлә узаг идим зәһмәтдән,
Инанырдым ки, Иса бир инсандыр, бу гәрар
Гәлбимдәнди, разыјдым мән белә тәригәтдән.
- 16 Агапит—кешишләрә башчы, күлли-ихтијар—
Өз хејрхаһ дәрсини мәнә вердији күндән
Таныдым әсил дини, дедим: һагга одур јар.

- 19 Она гулаг асырдым; бүтүн дедикләрин мән
Ајдынча дәрк едирәм бир даһа бурда әлбәт,
Нечә дүзү әјриден аырырсан инди сән.
- 22 Кәлиса дејән кими еләјирдим һәрәкәт.
Көрүнүр ки, аллаһ да разы галды бу ишдән,
Гојду мәним бојнума даһа шәрәфли зәһмәт.
- 25 Онда Велисаријә тапшырдым силаһы мән,
Аллаһ өзү учалдыб ону вурүшмаларда,
Мәни азад етмишди әбәдилик дејүшдән.
- 28 Биринчи суалынын чавабы битди бурда;
Данышсам да мән сәнә бүтүн бу һекајәти,
Бир нечә сөз әлавә етмәлијәм арада.
- 31 Сәнә сөјләмәлијәм мән бүтүн һәгигәти,
Кимләр алды әлине о мүгәддәс бајрағы,
Јахүд кимләр апарды онунла әдавәти.
- 34 Бах, онун һәр аддымы јаныр күнәш сајағы;
О бајрағын һөкмүнә кечсин дејә о дөвләт
Ахды Паллантын ганы, бојады бу торпағы.
- 37 Сән билирсән о хејли—үч әсрлик бир мүддәт
Көзләди ки, Албанын әзәмәтли чөлүндә
Үчү үчлә вурүшсун, јаратсын ганлы дәһшәт;
- 40 Нәләр етди о једди һөкмдарын әлиндә.
Сабин гадынларынын гәминдән башлајараг,
Көрүндү Лукресјанын кәдәрли әмәлиндә:
- 43 Билирсән ки, бир заман нәләр етди о бајраг,
Бренни, Пирри, нечә мәчлиси, һөкмдары,
Тәслим едиб, өнүндә титрәдәндә о зағ-зағ,—
- 46 Бунунчүн тапды шөһрәт о пыртдашыг сачлары
Дағыныг Квинси дә, Торкват, Деси, гәһрәман
Фаби—мән һөрмәт илә јад едирәм онлары.
- 49 Ханнибалын далынча уча зирвәни ашан
Әрәбләри о бајраг сәрди јерә бир анда,
По, сән һәмин зирвәдән чөлләрә ахмадасан.

- 52 О бајраг көрдү Помпеј, Ссипион кәич јашында
Нечә чатды шөһрәтә, нечә учулду о дағ,
О јер ки, доғулмусан торпағында, дашында.
- 55 Көјлөртәк сакитлијә ахыр говушду торпағ,
О вахт кәлиб чатынча Романын һөкмү илә
Сезарын да әлиһә кечди һәмин о бајрағ.
- 56 Соруш ону Варадан, соруш Рејндән белә
Изаранын, Еранын, Сенинанын суларындан,
Суал вер сән Ронаја төкүлән нечә селә.
- 61 О кечиб Равеннадан, аддајыб Рубикондан
Һәр нә еләмишдисә шимшәк кими сүр'әтлә,—
Буну нә дил данышар, нә гәләм јазар, инан.
- 64 О, Испанија үстүнә јериди бу адәтлә;
Сонра да Дурассоја; Фарсалдан да бојланды,
Нил јанында учалтды аһ-налә чүр'әтлә.
- 67 Антандрла Симоент үстүндә далғаланды
Кечмишдә олдуғутәк, о һектор тәпәсиндә,
Салыб Птоlemeји дәрдә, мәғрур дајанды.
- 70 Сонра Јубун үстүнә кетди өз нөвбәсиндә,
Сонра јенидән сизин гәрбин үстә кәләндә
Чағрыш варды о Помпеј шејпурунун сәсиндә.
- 73 О нә иди сонракы һөкмдарын әлиндә—
Бу барәдә инләјир Перузијлә Мутина,
Брут Кассијлә һүрүр о чәһәннәм елиндә.
- 76 Јенә Клеопатранын һәјәчанлы руһуна
Үмидсизлик чөкүбдүр, хилас олмушду наһағ,
Гара илан зәһәри өлүм кәтирди она.
- 79 Гырмызы дәнизә дә јүрүш етди о бајрағ;
Елә әмин-аманлығ јаратды о елләрдә,
Бағланды Јан мә'бәди бир раһатлығ тапарағ.
- 82 Бәли, мәним бајрағым кечиб кедән илләрдә,
Сонракы заманларда едә билдисә һәр нә
Онун тә'бәлијиндә олан һәр һансы јердә,

- 85 Ачыг көзлэ, ағылла экэр биз бахсаг јенэ
Көрәрик ки, пуч олду, тутду һәр јаны зүлмәт,
Үчүнчү гејсәр ону алан күндән элиһә.
- 88 Белә вәзифә верди она Чанлы һәгигәт—
Шәрәfli бир вәзифә—Исаны чармыха чәк,
Адәмин күһәһины бунунла ју, һәһәјәт.
- 91 Индисә һејрәт елә, сөзләрими ешитчәк:
Оса гисас алынмыш көһнә күһәһә көрә
Јенә интигам алды Титлә гошун чәкәрәк,
- 94 Лангобардын дишијлә кәлисаја бир кәрә
Јаралар дәјән заман, Бөјүк Карл бајрағы
Чәкди килсәнин үстә, дөндәрәрәк шәһпәрә.
- 97 Өзүн мүһакимә ет сән һакимләр сајағы,
Сајдығым адамларын нәјди әјриси, дүзү,
Сиздәки бәдбәхтлијә онлар сәбәбдир, ахы.
- 100 Бири—халгын бајрағын ајаға атды өзү
Сары замбаглар үчүн, о бири—сојду анчаг,
Һансы ағыр күһәһидыр—чәкмәз һеч бир тәрәзи.
- 103 Кибеллинләр өзүнә кәрәк хүсуси бајраг
Дүзәлтсинләр! Чүнки бу бајрагла әдаләти
Бири-бириндән әсла мүмкүн дејил ајырмаг!
- 106 Гвелфләрин дә пучдур зәфәр чалмаг нијјәти
Тәзә Карлын күчүнә; ондан да бөјүк ширләр
Чәјнагларда дидилиб, кедиб дәриси, әти.
- 109 Өвладлар аталарчүн јаш төкүбдур нә гәдәр;
Гој һеч кәс көзләмәсин, куја замбаға көрә
О уча пәрвәрдикар өз кербиндән әл чәкәр!
- 112 Инди сәнин көрдүјүн бу балача сәјјарә
Сығыначаг олубдур—бир вахт тә'рифлә шөһрәт
Хатиринә үрәкдән мин зәһмәт чәкәнләрә.
- 115 Экәр арзуларында бујдуса али мөгсәд,
Онлар һаггын јолундан дүшмүшдүләрсә узаг,
Әријиб галхыр көјә онда нури-мәһәббәт.

- 118 Бизим севинчимизэ бир сәбәб дә будур, бах,
Һаггымыз нә аз олур, нә дә ки, чох, һәр заман
Бизә хидмәтимизчә верибләр мүздү анчаг.
- 121 Чанлы һәгигәт ки, вар—ону башдан-бинадан
Бурада дәрк едирләр, ондакы дүз бахышлар
Һәр һансы шәррә тәрәф чеврилмир әсла бир ан.
- 124 Сәсләр рәнк-рәнк оlanda хор учалыр аһәнкдар;
Өмрүмүзүн бу ајдын јолундакы зирвәләр
Сәһрада чох аһәнкдар дүзүлүб гатар-гатар,
- 127 Бурда да мирваринин ичинә бахсан әкәр
Ромео ишығыјла нурланыб белә пар-пар
Һејф, әмәлләринә һагсыз гижмәт вердиләр.
- 130 Гурдуглары тәләјә дүшдү провансаллар;
Өзкәјә гују газан гујуја дүшәр өзү,—
Әзәлдән ел ичиндә сынанмыш бир мәсәл вар.
- 133 Рамондо Беринкјерин о севимли дөрд гызы
Кетди дөрд шаһзадәјә; бу хејирхаһ ишләри
Мәкрин гәддар дүшмәни Ромео көрдү јазыг.
- 136 Динләдиләр бөһтаны, она атылан шәри
Заваллыны чәкдиләр сорғу-суала; о да
Үч гат артыг кәтирди ортаја симузәри.
- 139 Гоча диләнчи кими кетди паји-пијада,
Кетди узаг елләрә; билсәјдиләр бу дәрди
Ки, гәлбиндә нәләр вар әл ачанда һәр јада,—
- 142 Ону тә'рифләјәнләр даһа чох тә'рифләрди».

ЈЕДДИНЧИ НӘҒМӘ

„Osanna, sanctus Deus sabaoth
Superillustrans claritate tua
Felices ignes horum malacoth!“

- 4 Нәғмә дејән руһ мәнә әввәл көрүндү белә
Сөјләдији нәғмәнин аһәнкилә учараг
Башынын үзәриндә бир чүт ишыгы палә.

- 7 Дикәр рэгс едәнләрин чәркәсинә гошараг,
Онлар бирдән дөндүләр гачышан ишыглара,
Сонсузлуға бүрүнүб, гәфил итдиләр анчаг.
- 10 Тәрәддүдлә дејирдим өз-өзүмә бу ара:
«Гәлбинә атәш салан сөзләри кәл сөjlә сән,
Дајанма, сөjlә көрәк, о күлли-ихтијара!»
- 13 БЕ илә ИЧЕ-ни дә әзбәрдән сөjlәјән мән,
Ону мүгәддәс сајан башымы әјдим јерә,
Јухулутәк, јорғунтәк динәммәдим гәтијјән.
- 16 О мәним бу һалыма дөзмәди, бирдән-бирә
Елә кезәл тәбәссүм гонду ки, додағына,
Көрсә сәадәт олар лап ода дүшәнләрә.
- 19 Деди: «Мән көрүрәм ки, кәдәрли олмағына
Сәбәб будур, дејирсән јәгин, һаглы интигам
Көрәк әдаләтлә дә алынсын, чатсын сона.
- 22 Сәнин шүбһәләрини дағыдарам мән тамам;
Чох шеји билмәјирсән, сөзүмү динлә, дајан,
Мәним дедикләримдән гәлбинә доллар инам.
- 25 О бәтндән кәлмәјән өз тамаһы учундан
Өзүнә вурду зијан, газаныб боллу лә'нәт,
Бунунла да һамыјчүн лә'нәт газанды әл'ан.
- 28 Узун әсрләр боју узанды бәшәријјәт
Хәстәтәк позғунлуғун зүлмәти гучағында,
Таңры Сөзү дүнјаја кәлиб чыхды нәһајәт.
- 31 Халиг һөкмүндән чыхан аләми о бир анда
Бирләшдирди өзүjlә, али бир Мәһәббәтин
Гырылмајан, е'чазкар телләрилә чаһанда.
- 34 Дејәчәјим сөзләрә гој чеврилсин диггәтин!
Сафды, нурлујду инсан онунла бирләшәли,
Көрпәлик чағларына бәнзәјирди хилгәтин.
- 37 О Чәннәт сакини дә јенә һәминди, бәли,
Итирди о мөканы бир кор кими галараг,
Ону һаггын јолундан дөндәрди бәд әмәли.

- 40 Дәрк едән инсан үчүн ағыр тәнбегһ олараг
Хачын үзәриндәки чәза өзү дә белә
Ән адил, ән мүгәддәс һөкм саҗылыр анчаг.
- 43 Һәм дә әдаләтсиздир бу һөкм, бахсаг һәлә,
Һансы бир варлыг илә бирләшибдир о чөһрә,
Ким чәкилиб чармыха дәһшәтли чәза илә?
- 46 Нәтичәдә бу өлүм паҗ верди ики јерә,
Разы салды аллаһы, бир дә јәһудиләри:
Көј јарылды, торпаг да титрәди бирдән-бирә.
- 49 Мән сәнә башдан-баша нәгл еләдим бу сирри,
Һагг илә диван едиб әдаләт мәһкәмәси
Нечә интигам алды, һәмин о күндән бәри.
- 52 Анчаг сәниг фикринин нечә-нечә һәлгәси
Көрүрәм ки, гарышды, дүјүнә дүшдү јенә,
Хәјалыны бүрүјүб чаваб алмаг һәвәси.
- 55 Сән белә дүшүнүрсән: «Ајдынды бунлар мәнә;
Бизим хиласымызчүн, билмирәм, пәрвәрдикар
Нијә бу јолу сечди, мәгсәди нә, фикри нә».
- 58 Камилликчүн мәһәббәт одунда јанмајанлар
Бу сирри анлајаммаз, гардашым, акаһ ол сән,
Һәр кәсин ачарыјла ачылмајыр бу әсрар.
- 61 Дәрк етмәјә бунлары чохдур һәвәс көстәрән,
Аз шеј баша дүшүрләр; хиласчүн нәјә көрә
Јалһыз бу јол сечилиб—изаһ едәм кәрәк мән.
- 64 Аллаһын мәрһәмәти күч кәлиб зүлмәтләрә,
Јанараг өз-өзүнә сачыр елә бир шө'лә,
Әбәди көзәлликләр бәхш еләјир һәр јерә.
- 67 Демәли, улу танры һәр нә јаратса белә,
Галачагдыр әбәди, изи дә итмәјәчәк,
Галачагдыр әбәди, әввәлки мүнвал илә.
- 70 Һәр нә хәлг еләјибсә, јарадыбса о, демәк
Бүгүнлүкдә азаддыр, чүнки сәрбәстдир һәр аң,
Дүјмүр өзкә әсарәт јараданын өзүтәк.

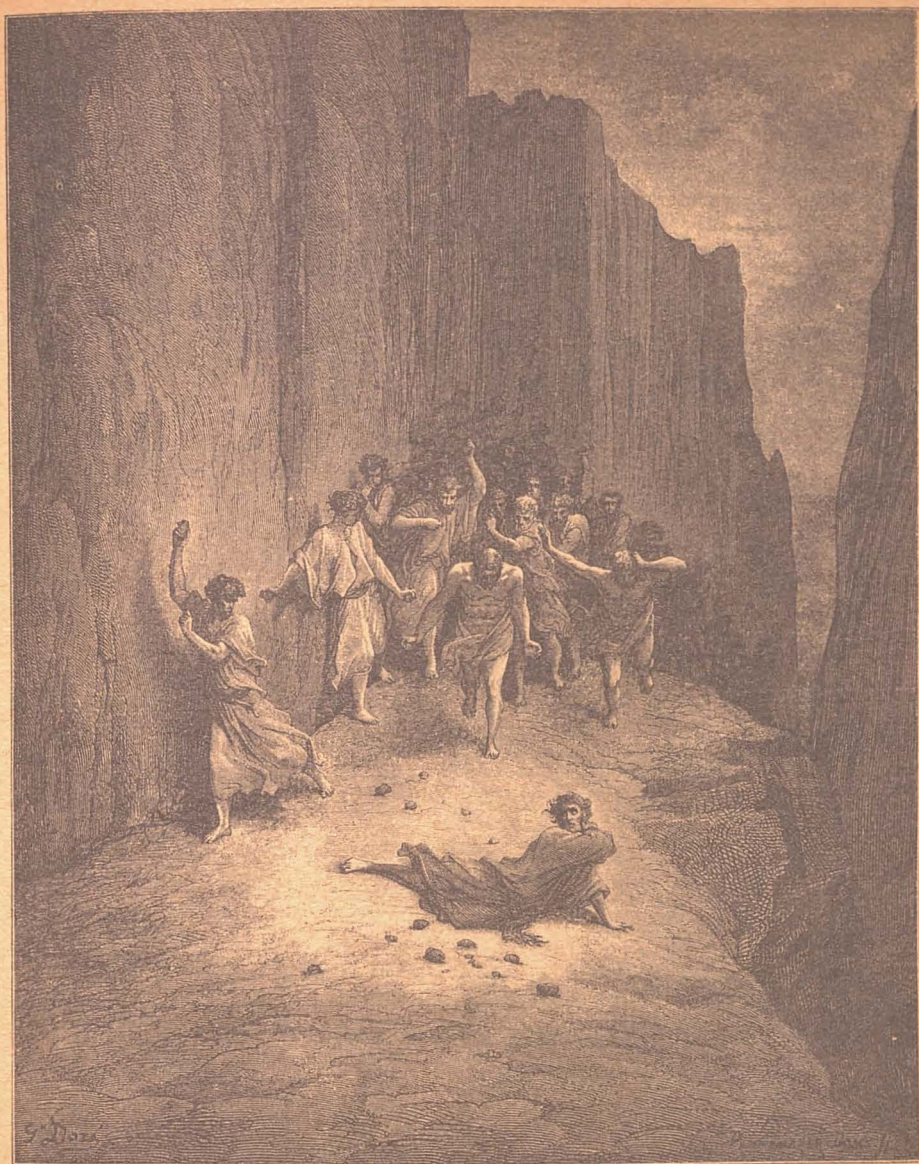
- 72 Һәм дә она кәрәкдир өзүнә җахын олан;
Һәр тәрәфә җаылан-о мүгәддәс һәрарәт
Чанланыр охшајанда танрысына җахындан.
- 76 Бах, бунлардан җараныб инсан—о али хилгәт;
Бүтүн бу сифәтләрин итирсә бирчәсини
Бил ки, ону тәрк едәр һәмин анда нәчабәт.
- 79 Ади бир күнаһ белә алар ирадәсини,
Һәгиги Хејирхаһа охшарлығы итирәр,
Илаһи кәсәр ондан нуруну, шө'ләсини.
- 82 Ләјагәтин итирсә, чалышса да нә гәдәр
Өзүн доғрулда билмәз; шәрр ишләрлә үлфәти
Чәза алмазса әкәр, инсанлыг әлдән кедәр.
- 85 О Адәмин шәхсиндә сиз tota гәбаһәти
Ишләјиб алчалмысыз, итирмисиз о анда
Чәннәт гапыларыны, һәм дә бүтүн не'мәти.
- 88 Дујачагсан бунлары сән диггәтлә баханда,
Ким бу ики көрпүдән кечмәјибдирсә әлбәт
Әввәлки һүгүгларын гајтара билмәз онда.
- 91 Җа кәрәк улу танры көстәрәрәк мәрһәмәт
Инсаны бағышласын, җа да ки, кәрәк инсан
Јусун өз күнаһыны, чәкиб әзаб, әзијјәт.
- 94 Инди сән дәриндән бах, көзләрини гырпмадан
Бу әбәди ишыға, чәм елә диггәтини,
Һәр көлмәми дујмаға инди мүнәзир дајан!
- 97 Инсан өзү көстәриб бүтүн ләјагәтини,
Күнаһын јуја билмир мүтиликдән гачараг.
О гәдәр алчалыб ки, итириб гүввәтини,
- 100 Јүксәлмәк мејлиндән дә әл чәкиб олмур узаг;
Елә буна көрә дә инсан әмәлләрилә
Күнаһыны һеч заман јујуб гуртармајачаг.
- 103 Мадам сиз бачармырсыз, онда аллаһ әмрилә
Кәрәк камил һәјата гајытсынлар инсанлар,
Җа јолларын бирилә, җа да ки, дикәрилә.

- 106 Эн бөјүк эмәлләрин саһиби пәрвәрдикар
Хошланыр эмәлиндән чүнки о, бу ишләрә
Сәрф еләжиб гәлбиндә нә гәдәр мәрһәмәт вар;
- 109 Аллаһын мәрһәмәти јајылдыгча һәр јерә
Һәр ики јолла ахыб кедир өз мәчрасында,
Сизи учалтмаг үчүн әввәлки зирвәләрә.
- 112 Сонунчу кечә илә илк күндүз арасында
Олмамышды бундан да әзәмәтли бир әмәл
Бу јолларда јәгин ки, олмајачаг сонра да.
- 115 Аллаһ сонсуз гурбанлар бәхш еләјир әлбәәл,
Газандырмаг истәмир сизә ади бәраәт,
Хилас етмәк истәјир сизи һәр шејдән әввәл.
- 118 Бүтүн алчаглыглары танры өвлады фәгәт
Гәбул еләмәсәјди о вахт һагг диванына
Кедән бу јоллар ки, вар—бағланарды нәһајәт.
- 121 Сән бүтүн шүбһәләри атмаг үчүн бир јана
Мән бә'зи фикирләри әлавә едирәм, бах,
Идракда сән мәнимлә дајанасан јан-јана.
- 124 Сән инди дүшүнүрсән: «Атәш, һава, су, торпаг
Ја да ки, гарышығы бүтүн бу үнсүрләрин
Чүрүјүб мәһв олачаг, изи дә галмајачаг.
- 127 Бунлар ки, хәлг олунуб әлилә бир һүнәрин!
Беләјсә, кәрәк һеч вахт чүрүмәсинләр онлар,
Әкәр һәгигәтдисә сәнин бүтүн сөзләрин».
- 130 Гардашым! Бу мәләкләр, бир дә ки, бу пак дијар,
О дијар ки, сән инди гучағында дурмусан,
Камил хәлг еләјибдир онлары пәрвәрдикар.
- 133 О үнсүрләр ки, бурда адыны чәкдим бу ан,
Онлардан хәлг едилиб инсанын да хисләти
Аллаһын јаратдығы гүввәдән олду әјан.
- 136 Сәнин бурда бирбәбир сајдығын маһијјәтин,
Бах, бу улдузларын да, бу нур јанларын да
Күчүнү хәлг еләјиб танрынын өз гүдрәти.

- 139 Биткиларин дэ руһу, бүтүн һејванларын да
Улдузлар аләминин нуру, һәрәкәтилә
Бу аләмдән кедибдир јаранма аиларында.
- 142 Сизин һәјатынызса ән али мәрһәмәтлә
Даим тапыр пәрвәриш, бунунчүн чан атараг
Она доғру мејл едир һәмин бу мәнһәббәтлә.
- 145 Сизин дирилмәјиниз елә бунунла анчаг
Әсасланыр, дүшүнүб хатырласан әкәр сән,
Биләрсән вүчудунуз нечә јаранды бир вахт
- 148 Бир чүт әчдадынызын дүнјаја кәлмәсиндән».

СӘККИЗИНЧИ НӘҒМӘ

- Белә фәрз едирмишләр мәнв олмуш гәдим елдә
Еһтирас аловуну Киприда јажыр һәр ан,
Һәрәкәт еләјәркән үчүнчү еписиклдә;
- 4 Бунунчүн дә һәр шејдән хәбәрсиз олан инсан
Нәғмәсијлә, андыјла, гурбанларыјла она
Тапынырды үрәкдән, кәтириб халис иман,
- 7 Онунла бир чәркәдә даим ана Диона,
Бир дә оғлу Купидон анылыб һөрмәт илә;
Нағыл вар—алыб ону гучағына Дидона.
- 10 Киприданын адыјла адланыб улдуз белә,
Сејр еләјир күнәши каһ архадан, каһ өндән
Сонсуз еһтирасыны дөндәриб чошгун селә.
- 13 Биз ора нечә учдуг—анламадым дүзү мән;
Ора чатмағымызы һисс еләдим рәһбәрин
Гат-гат көзәл көрүнән чөһрәсинә бахаркән.
- 16 Атәшин гучағындан чынгы галханда мин-мин
Аловлардан сечилир; сәсләр дә бир-бирини
Әвәз етчәк дујулур сәдасы әввәлкинин,

„Θ'ραφ“, XV ηογμo.

- 19 Бу тәзә аләмдә дә дәјишәрәк јерини,
Мүхтәлиф сүр'әт илә учушурду улдузлар,
Мүхтәлиф чазибәјлә онлар нәзәрләрини
- 22 Зилләмишдиләр бу вахт әбәдијјәтә. Рузкар
Һеч заман әсмәмишди белә бир шиддәт илә,
Буз бағламыш булуддан ја кизлин, ја ашикар
- 25 Мүгәддәс ишыглар да лап рузкар хисләтилә
Пәриләрин јанында рәгсләри кәсәрәк,
Учурду јанымыза бир күләк сүр'әтилә.
- 28 Бизә јахын дәстәнин лап ичиндән кечәрәк
Елә бәрк сәсләнирди «Осанна», о замандан
Јад едәндә һәјчанла вурур синәмдә үрәк.
- 31 Сонра онлардан бири ајрылараг һамыдан,
Бизә јанашыб деди: «Хидмәт едәрик сәнә,
Та ки, сән бизә бахыб шадланасан мөһрибән.
- 34 Дәстәмиз јүксәләрәк Ибтида чәркәсинә,
Еһтирасла дөвр едир онларла бир бу саат,
Сән бу һагда јердәјкән јазмысан дәнә-дәнә:
- 37 «Сизин зәһмәтинизлә дөвр едир үчүнчү гат»;
Мәһәббәтлә долујуг, сәнә көрә дајансаг,
Һәрәкәти сахласаг оларыг нечә хошбахт».
- 40 Көзләрим мәләкәнин нурлу көзүнә бахчаг,
О мәним чавабымы верди нәзәрләријлә,
Билмирәм шүбһә, горху мәни тәрк етди һачаг,
- 43 Бу сәхавәт нурундан күч алыб сордум белә:
«Сөјләјиниз, кимсиниз?»—дедијим бу сөзләрдә
Интәһасыз дујғулар, һиссләр кәлирди дилә.
- 46 Санки көһнә севинчи чохалды бир дә, бир дә
Әзәмәтлә бој атды елә бил о өзү дә,
Дајаныб суалымы динләдикчә бу јердә!
- 49 «Мән аз өмүр сүрмүшәм—сөјләди—јер үзүндә,
Мәним өмрүм, һәјатым узансајды бир гәдәр,
Сонракы бәд әмәлин олмазды һеч изи дә.

- 52 Мәни сәндән кизләдир нәш'әләр вә севинчләр,
Бу севинчин шәфәги гучағында бәдәним
Ипәк өртүк бүрүнмүш бир барамаја бәнзәр.
- 55 Сәнин гәлбиндә сонсуз бир ешгим варды мәним,
Әбәс дејилди бу ешг: галса идим чаһанда
Сәнин ешгинә чаваб ешгим оларды мәним.
- 58 Сорга илә Ронанын сулары гарышанда,
Сол саһилдә бир јер вар сонсуз интизар илә
Һөкмүм көзләнилирди дедијим о мәкәнда.
- 61 Көзләјирди Авзонда һәмин бу гәрар илә,
Катонанын, Баринин, Гаетанын кәнары
Вердедән Тронтодан төкүлән сулар илә
- 64 Ајрылыбдыр дәннздән. Дунајын кур ахары
Алман дәрәләриндән кечдији јерләр ки, вар,
Мән артыг олмадајдым о јерин һөкмдары.
- 67 Көзәл Тринакрија—шанлы, шәрәфли дијар,
Пахиндән Пелорадек узаныб кедән јерләр,
О јерләр ки, үстүндән әсир Евр адлы рузкар,
- 70 Тифеј јох, күкүрдлү дағ ону тутгун көстәрәр,—
Бу јер Карлын, Рудолфун улу нәслиндән олан
Һөкмдары көзләрди јәгин индијә гәдәр.—
- 73 Мәһкумларын чаныны әзрајыл кими алан
Истиблад Палермода демәсәјди: «Вур, јенә!»—
Һагсызлыға бир арха чыхмасајды о заман.
- 76 Әкәр мәним гардашым зәһмәт вериб өзүнә
Аз габағы көрсәјди, ачкөз каталонлары
Кәнар етсәјди, онда тач дүшмәзди бу күнә.
- 79 Јетәр, һөкмранлыгдан о кәнар олсун бары,
Ја да ки, о јүкләјән кәмијә бир дә һәлә
Өз ағыр шөләсини гојмасын башгалары.
- 82 Мадам сәхавәтлинин оғлу хәсисдир белә,
Һеч олмаса јанында сахлајајды бир нөкәр,
Вар-дөвләти сандыға о јығајды дәст илә».

- 85 Дедим: «Мәним гәлбимә гәфил долан севинчләр,
Һөкмдарым, җаранды сәнин бу сөзләриндән,
Һәр не'мәтин әввәли, ахыры да мұхтәсәр
- 88 Бурададыр, көрәнтәк инанырам буна мән;
Һәм дә бунлар онунчүн әзиздир, гиҗмәтлидир,
Һеч не гачмыр танрыҗа баханын көзләриндән.
- 91 Севиндирдин, инди дә изаһ ет, галмасын сирр;
Сәнин бу сөзләриндир фикрими чашбаш салан:
Куҗа сағлам будаг да бә'зән чүрүк бар верир».
- 94 Деди: «Шүбһә доғуран һәгигәтә җахындан
Фиқир вериб диггәтлә җанашсан маһиҗҗәтә,
Үзбәүзә дуарсан сән онунла чох күман.
- 97 Улу танры чатдырыр дүнҗаны сәадәтә,
Кайнаты кәтирир һәрәкәтә, сонра да
Билдиҗи һикмәтләри о чевирир гүввәтә.
- 100 Һәр шеҗә гадир олан камил Идрак бурада
Тәк варлығын дүшүнмүр бүтүн җаранмышларын,
Һәм дә хошбахтлыг верир онлара бу арада.
- 103 Охлар исә сахлаҗыб өз әввәлки гәрарын
Бир-биринин далынча вурур һәдәфә дүзкүн,
Санки әлиндән чыхыр маһир бир камандарын.
- 106 Башга чүрә олсаҗды онда көҗләр сәнинчүн
Бир оҗун ачарды ки, онун һөкмү, гәрары
Һәр не җарадылыбса мәһвә чәкәрди бүтүн;
- 109 О зәка ки, һәрәкәт етдирир улдузлары,
О ағыл ки, онлары гидаландырыр, онда
Чох зәиф көрүнәрди, анла буу сән бары.
- 112 Истәҗирсән мән аҗдын изаһ едим бундан да?»
Дедим: «Кәрәк деҗилдир. Доғру олмаз дүшүнсән
Тәбиәт куҗа безир зәһмәтиндән бир анда».
- 115 О сорушду җенә дә: «Сөҗлә көрүм мәнә сән,
Мә'насыз олмаздымы мәкәр инсансыз чаһан?»
«Дүздүр, жохдур сүбута еһтиҗачы»—дедим мән.

- 118 «Мүхтәлиф әмәлләрин далынча әкәр инсан
Кетмәсәјди о инсан сајылардымы? Әсла!
Буну сизин агил дә играр едиб бир заман».
- 121 Белә бир нәтичәјә кәлиб, о еңтирасла
Сонра әлавә етди: «Демәк әзәлдән бәри
Биз мәнсубуг мүхтәлиф әглә, фикрә, камала:
- 124 Бири Солонтәк олур, Ксеркс ояур бири,
Бириси Мелхиседек, дикәри өвладына
Өзү-өз әлләрилә дүзәлдир гуш шәһпәри.
- 127 Каинат дөвр едиркән мөһрүн вурур инсана,
О бахмајыр һеч нәјә, онун өз гануну вар,
Бу ганунла һөкм едир һәр кәсин һәјатына.
- 130 Буна көрә лап әкиз гардаш да доғулсалар
Исав Јакова әсла бәнзәмирди, Квирин
Атасынын јох, Марсын оғлу санылды начар.
- 133 Хәлг олунаң инсан да ону төрәдәнләрин
Јолу илә кедәрди һәмин бу адәт илә,
Јолун ајырмасајды аллаһ бу нәсилләрин.
- 136 Дурмусан үз-үзә сән инди һәгигәт илә,
Ону да бил ки, верир мәнә сонсуз нәш'әләр
Сәнин таныш олмағын бүтүн бу һикмәт илә.
- 139 Тәбиәтин таләји амансыз олса әкәр
Адицә бир тохумтәк дүшәр өзкә бир јана
Сәмәр вермәз, көјәрмәз, ләјагәтсиз көрүнәр.
- 142 Аләм ки, тәбиәтин әлилә кәлир чана,
Онун ардынча кетсә, көрүб һәр бир әсасы,
Даһа да кезәл олар, нәш'ә верәр инсана.
- 145 Сизсә гылынч вурмаға доғулмушу, гисасы,
Кәтириб гојурсунуз кәлисаја һөкмран,
Раһибә кејдирирсиз һөкмдарлыг либасы;
- 148 Буна көрә ишиниз тәрсә дүшүр һәр заман».

Еј көзәл Клеменса, атан о Карл ки, вар,
Мәни акаһ етди ки, ахыр бир заман кәләр
Әдавәтләр онун да өвладыны алдадар,

4 Сонра әлавә етди: «Динмә, гој кечсин илләр!»
Мән дә буну дејирәм: ким пислик етсә сизә
О өзү өмрү боју чәкәр аһ-наләләр.

7 О мүгәддәс парылты нуруну сүзә-сүзә
Јенә Күнәшә доғру гајытды, дөндү сәссиз,
О илаһи аләмлә јенә дурду үз-үзә.

10 Еј руһунда күнаһлар, зүлмәт јува гуран, сиз
Нечә олду ки, ондан үз дөндәрдиниз белә,
Сизи нечә һечлијә сүрүкләди гәлбиниз?

13 Әтрафына нуруну сәпәрәк һалә-һалә,
Мәнә башга бир ишыг јанашырды бу дәмдә,
Көрүнүрдү мејли вар кәлмә кәсә мәнимлә.

16 Бу вахт Беатриченин көзләри көзләримдә,
Елә бил охујурду арзуму бахышымдан,
Онун разылығыны баша дүшдүм дәриндән.

19 «Еј хошбахт руһ,—дедим мән,—јахшы ки, олдун әјән,
Елә ет ки, истәјим, арзум тутсун јерини,
Фикирләрим гој сәндә әксини тапсын бу ан».

22 Тәзә ишыг динләјиб мәним бу сөзләрими,
Дајандығы о јердән динди сәхавәт илә,
Мәнә дикиб сәадәт долу о көзләрини:

25 «О позғун Италијада, һијләкәр шөһрәтилә
Танынмыш бир гәза вар, Риалтодан јухары
Ахыр орда Пјава, Брента сүр'әт илә;

28 Орда алчаг тәпә вар, ананын јадикары
Мәш'әл ениб ашағы кәлди һәмнин тәпәдән,
Јандырды һәр тәрәфи, ахды чөлләрә сары.

- 31 Јалныз бирчә көкүмлә бағлы идим она мән;
Кунисса иди адым, инди бурда јанырам,
Бу улдуз мәғлуб етмиш мәни, дејәр һәр көрән.
- 34 Бу талејлә өзүмү, дејим, хошбахт санырам,
Ачымырам һалыма, һәрчәнд ки, бу сөзләри
Дејәркән сизләри јох, башга шеји анырам.
- 37 Бизә чох јахын олан бу гијмәтли көвһәри
Һамы салыҗ јадына, ондан сөһбәт ачырлар;
Јаддашдан силининчә бу шөһрәтин әсәри
- 40 Беш јүз ил дә кечәчәк; чүнки белә гајда вар:
Кимин ки, әмәлинин учадыр шан-шөһрәти,
Бу шөһрәт унудулмаз, икинчи өмрү јашар.
- 43 Бизим зәманәмиздә онун сөзү-сөһбәти
Адиче, Талјаменто арасында кәсилмиш,
Кимсә төвбә етмәјир, бир ан чәкмир хиффәти.
- 46 Анчаг падуанлылар көрәчәкләр ајры иш,—
Виченс батағлыгына башга су төкәчәкләр,
Чүнки борчу унутмаг халг үчүн олуб вәрдиш.
- 49 О јердә ки, Силаја Канјан ахыр, бир нәфәр
Һәкмдарлыг едәчәк гајғысыз бир вүғарла,
Она тәлә гурурлар индидән ахшам-сөһәр.
- 52 Фелтро да көзүндән ахытдығы јашларла
Суварачаг кешишин гара әмәлләрини.
Малта да белә гара әмәл көрмәјиб әсла.
- 55 Феррарлылардан ахан гызыл ган селләрини
Јығмаға чәнләр кәрәк, нечә тәрәзи тутан
Чәкә билмәз о ганы јорса да әлләрини.
- 58 Үсјанлара һәгиги дүшмән—кешиш һәр заман
Һәдијјәни беләчә вичданла чәкиб верәр;
Анчаг бунунла дүшмәз һејрәтә һеч бир инсан.
- 61 Јухарыда күзкү вар (сиз дејирсиз—Мәләкләр),
Орда әкс едән аллаһ һагг диванын гурачаг;
Һәгигәтдир, билин сиз, дедијим бу кәлмәләр».

- 64 О сусду, данышмады; буну көрдүм мән анчаг
Башга аләм чанланыр хәјалында, фикриндә,
Анладым ки, о јенә илк дөврәјә галхачаг.
- 67 Башга бир руһ дурмушду эзәмәтлә јериндә,
Севинирди, јанырды, парылдајырды пар-пар,
Санки лә'лди—үзүрдү күнәшин телләриндә.
- 70 Јухарыда фәрәһдән доғур күчлү ишыглар
Бурда олса тәбәссүм; тутгундурса фикирләр—
Ашағыда о гәдәр сыхлашыр гаранлыглар.
- 73 Сөјләдим: «Еј хошбахт руһ, чалышса да бир нәфәр
Фикрини, хәјалыны сәндән кизләдә билмәз,
Аллаһ көрүр һәр шеји сән јетирдикчә нәзәр.
- 76 Елә исә нә үчүн сәндәки о көзәл сәс,
Алты ганадын үстә сәмалары долашан
Мәләкләрин јурдуну долдуруркән, нәдән бәс
- 79 Мәним арзуларыма фикир вермәз бирчә ан?
Суал версәјдин әкәр мәни габаглајараг,
Бојун гачырмас идим сәнин чавабларындан».
- 82 О сөјләди: «Ән дәрин бир дәрәдән ахараг,
Сулар кедир дәниздән далға-далға, сүр'әтлә,
Галыр һәмин суларын әһатәсиндә торпаг,
- 85 Ордан кедир күнәшә доғру истигамәтлә
Ики дүшмән саһили, кедир үфүгә гәдәр,
Күнәш күнорта јерин тутур орда адәтлә.
- 88 Ебро илә Мағродан ахыб кедән ләпәләр
Тосканы Кенујадан ајырдығы саһилдә
Мән јашадым бир заман, јадында варса әкәр.
- 91 Бучејдә, бир дә мәни бөјүдән доғма елдә—
Өз ганыјла көрфәзи гыздыран о мөкәнда
Гүруб, түлу бир вахтда көрүнүр бу мөһәлдә.
- 94 Мәни бүтүн адамлар о јердә таныјанда
Фолко чағырардылар; инди бу көјләрдә мән
Һакимәм, нечә мәнә һакимдир асиман да;

- 97 Чүнки о Сихеј илэ Креусу тәһгир едән
Беланын еһтирасы мәндән артыг дејилди,
Нә Родопејанканы бир күн алдадыб кедән
- 100 Демофонт.—бу азабы, бәланы сонра билди,
Бир дә о Иоланын гәлбини овсунлајан
Алкид ки, ешг јолундан нә дөндү, нә чәкилди.
- 103 Лакин бурда кәдәр јох, севинч тапдыг биз әл'ан,
Күнаһын галмајыбдыр әсәри, әләмәти,
Халигин Зәкасыдыр бизә пасибан олан.
- 106 Бурда ајдын көрүнүр јараданын сәнәти,
Бир дә һөкмү-Әзәли—көрүрүк ачыг-ашкар,
Сизин дүнја зирвәдә тапмагчүн сәадәти.
- 109 Әкәр билмәк истәсән бу гатларда нәләр вар,
Һәр шејә дүзкүн чаваб апармагса хәјалын,
Сөһбәти мән бир аз да узатсам хејри олар.
- 112 Сән билмәк истәјирсән биздән азча аралы,
Сонсуз парылтылара кимдир белә бүрүнән,
Санки бүллур сулара дүшүб күнәш чамалы.
- 115 Раавадыр о нурун гучағында көрүнән,
Тапдыгы дәгигәдән бизләрин дәстәсини,
Бу ишыг, бу зијадыр она әзәмәт верән.
- 118 Бил ки, сизин әләмин о сиври кәлкәсини
Әкс еләјән көјләрдә Исанын шөһрәтилә
Илкин гәбул етдиләр бах онун төһфәсини.
- 121 О, бир зәфәр бајрағы олар ләјагәтилә,
Парылтылар ичиндә көјләрин бир гатында
Әршә доғру узанан әлләрин һикмәтилә,
- 124 Чүнки о, Арзуланан Торпағын бүсатында
Көмәк етди Исаја ки, газансын шан-шөһрәт,
Һәрчәнд ки, бу галмајыб папанын һеч јадында.
- 127 Сәнин јурдун шејтандан төрәјиб филһәгигәт,
Пөһрә кими; о, илкин таңрыдан үз чевирчәк
Бу һүдудсуз әләмә долдурду гибтә, һәсәд.

- 130 Онун бечәрмәсидир лә'нәтә кәлмиш чичәк,
О чичәјин һүснүлә јолдан чыхыр гојунлар,
Кешиш дә дәјишилир манавара дөнәрәк.
- 133 Онунла, нә дејибсә аталар, пәрвәрдикар
Унудулур, Декретал дөнүр әсас гануна,
Бахсан сәһифәсиндә нечә чүр гејд, нишан вар.
- 136 Тәк о дүшүр папанын, кардиналын јадына:
Бир заманлар үстүнә—Чәбрайлин шәһпәри
Ачылан Назаретин чатмајырлар дадына.
- 139 О Ватикан, Романын башга мүгәддәсләри,
Пјотрун шә'нинә һәлак оланларла бир
Гәбристанда ујујуб јатанларын өзләри,
- 142 Тамаһкар папалардан азад едиләмәкдир».

ОНУНЧУ НӘҒМӘ

- Тәсвири мүшкүл олан Биринчи Сәбәб ки, вар,
Аллаһын Өвладыны сејр едиб заман-заман,
Әбәди Мәһәббәтлә нәфәс алыб бигәрар
- 4 Идрака, бошлуглара, мүтәмадијән ахан
Һәр шеји елә көзәл хәлг едиб башдан-баша
Сонсуз нәш'ә апарыр ихтијарсыз, һәр бахан.
- 7 Галдыр башыны сән дә, охучу, гыл тамаша,
Бах о уча гүббәјә, бах бүрчләр мәркәзинә,
О да, бу да көр нечә дөвр еләјир башбаша;
- 10 Сән нәзәр гыл јарадан Сәнәткарын өзүнә,
Бүтүн јаратдығына өзү дә һејран кими,
Нәзәрини онлардан бирчә ан чәкмир јенә.
- 13 Көр бүрчләр әјрисинә јетишиб чатан кими
Планетләр нә сајаг дөвр едир, һәдијјәләр
Сәпир јерин үстүнә торпаг чағыран кими:

- ¹⁶ Олмасајды әјнәмли һәмин бу јоллар әкәр
Сәма чисимләринин мәһв оларды гатары,
Јердә дә һәр нә варса дағыларды сәрасәр.
- ¹⁹ Јахуд да ениш-јохуш олса иди јоллары
Мәһвә сүрүкләјәрди, сарарды мин фәлакәт
Ја сәмада, ја јерин үстүндә оланлары.
- ²² Охучу, көз чәкмәјә сән тәләсмә нәһајәт,
Фикирләш, һансы сиррә тохунурам мән белә,
Сәни јорулмаға да гојмајачаг бу һејрәт.
- ²⁵ Мән тәгдим ејләјирәм, өзүн јејиб һәзм елә,
Өзүм вағиф олдуғум сирләри ачдым сәнә,
Онларын тәсвиринә чан атырам мән һәлә.
- ²⁸ Көјләрин һөкмү илә торпағын үзәринә
Кайнат хидмәтчиси парлаг ишыгларыны
Күндүзүн гучағына сәпәләјәркән јенә,
- ³¹ Бүрчләр сәлтәнәтилә башлајыб ахарыны,
Кедирди јухарыја дедијим јоллар илә,
О јердән ки, бәхш едир нурлу сачагларыны,
- ³⁴ Мән дә биркә учурдум о сонсуз шәрар илә,
Анчаг мән бу учушу һисс едирдим чох чәтин,
Нечә ки, сирр ачылыр сонсуз хәјаллар илә.
- ³⁷ Хејирхаһлыгла мәни бу әвәзсиз не'мәтин
Ешгилә Беатриче јүксәлдирди о гәдәр,
Заман да архасында галмышды бу сүр'әтин.
- ⁴⁰ Биз күнәшә чатайда онун сәтһиндәкилә
Елә парлајырды ки, шүасыны сачараг,
Көз ону рәнкилә јох, ишығыла гәт елә.
- ⁴³ Нә идракым, нә сөзүм, нә сәнәтимлә анчаг
Ачизәм тәсвирини верәм. Гој инансынлар,
Ја да өзләри кәлиб бураја бассын ајаг.
- ⁴⁶ Бурда һејрәт етмәјә белә бир һачәтми вар,
Тәсәввүр чох зәифдир биздә зирвәләр һагда,
Күнәш инсан көзүјчүн сон һәддир—јаныр пар-пар!

- 49 Парылтылар беләјди һәмин дөрдүнчү гатда,
Көјләр Атасы орда бүтүн айләсијлә
Варлығынын гүдрәтин һисс етдирир һәјатда.
- 52 Беатриче сөјләди: «Сәни һимајәсијлә
Күнәшин гучағына галдырага кәтирән
Аллаһа шүкранлыг ет үрәјинин сәсијлә!»
- 55 Кимсәнин гәлби белә чан атмамышды бирдән
Мүгәддәс арзуларла, көнүл һәрарәтини
Кимсә пәрвәрдикара белә вермәмишди, мән
- 58 Чан атдым, динләјәрәк онун бу сөһбәтини;
Һәтта унутдум тамам бу дәм Беатричени,
Чевирмишдим танрыја мән өз мәнәббәtimi.
- 61 Беатриче күлүмсәди белә көрәндә мәни,
Елә шән-шән парлады о мүгәддәс бахышлар,
Мән итирдим фикримдән, хәјалымдан кечәни.
- 64 Бизим дөрд дөврәмизи өртмүшдү кур ишыглар
Чанлы бир һалә кими, о нурлу сифәтиндән
Маһнылары даһа хош, даһа да чазибәдар;
- 67 О, Латонанын гызы кечәнин зүлмәтиндән,
Бә'зән белиндә һалә нуруну јаја-јаја
Бахыр күлли-аләмә көјләр сәлтәнәтиндән.
- 70 Јолум дүшдү сәманын гојнундакы сараја,
Орда саја кәлмәјән гијмәтли гаш-даш да вар,
Анчаг бирчәсини дә апармаг олмаз әсла;
- 73 Беләјди ишыгларын охудуғу маһнылар;
Кимин ора галхмаға ганады јохса әкәр,
Суалына чавабы мәнән јох, лалдан алар.
- 76 Күнәш һәрарәтилә алышан о дәстәләр,
Өз оху үзәриндә фырланан улдузлартәк,
Дөврәмиздә һәрләнир, кәзирди бирәр-бирәр.
- 79 Елә бил дајандылар бирдән, јаллы кедәрәк,
Башлајан бир нәғмәнин ахырыны көзләјән
Ғадынлартәк сусдулар, ардыны көзләјәрәк,

- 82 О дэстэнин ичиндэн бириси диллэнди: «Сэн,
Бил, һәгиги мәнһәббәт атәшини јандыран,
Өзү илә бәрабәр јашамаға сәсләјән
- 85 Мәрһәмәт нуру сәндә елә парлајыр, инан,
Одур сәни галдыран бура—уча көјләрә,
Ендији пилләләрлә өзү дә галхыр әл'ан.
- 88 Бири сәнин арзуну әкәр салсајды јерә,
Дәнизә төкүлмәјән чајлартәк ахыб һәдәр,
Күнаһлардан олмазды азад о бирчә кәрә.
- 91 Сән билмәк истәјирсән, һансы көзәл чичәкләр
Бәзәјиб бу чәләнки; сәни аллаһ јанына
Галдыранын дөврәсин ким бәзәјир бу гәдәр.
- 94 Мән о гузуларданам—Доминикин далына
Дүшүб, јем долу јолла кедирдим јорулмадан,
Бу јолдан дөймәјәнләр долурлар әтә-гана.
- 97 О сағдакы гардашым, һамим иди бир заман;
Ону колонијалы Алберт чағырардылар,
Мәнә Фома Аквинат сөјләјәрди таныјан.
- 100 Бизим тохудуғумуз һәмин бу чәләнк ки, вар,
Сејр ет ону бәзәјән бәхтәвәр чичәкләри,
Мәним дә сөзләримә гулаг ас, еј лүтфкар.
- 103 Бах, о Грасианын күлүшүдүр, һәр јери
Бүрүјүб алов кими; килсә, һөкүмәт она
Архаланды, Чәннәтдә көрүнмәдә сәмәри.
- 106 Онун јанындакы да шәфәг сачыр һәр јана
Пјотрдыр, мә'бәдә дул арвад кими кәлди,
Хәзинәсин бәхш етди үрәји јана-јана.
- 109 О бешинчи парылты һамысындан көзәлди,
Варлығыны чулғајыб онун сонсуз мәнһәббәт,
Дүнја ондан бир хәбәр билмәјә мүнтәзирди.
- 112 Бир һалда ки, сәһв јох—һәгигәтдир, һәгигәт,
Белә дәрин бир зәка, белә е'чазкар әмәл
Һәләлик төк өзүдүр, етмәјин буна һејрәт.

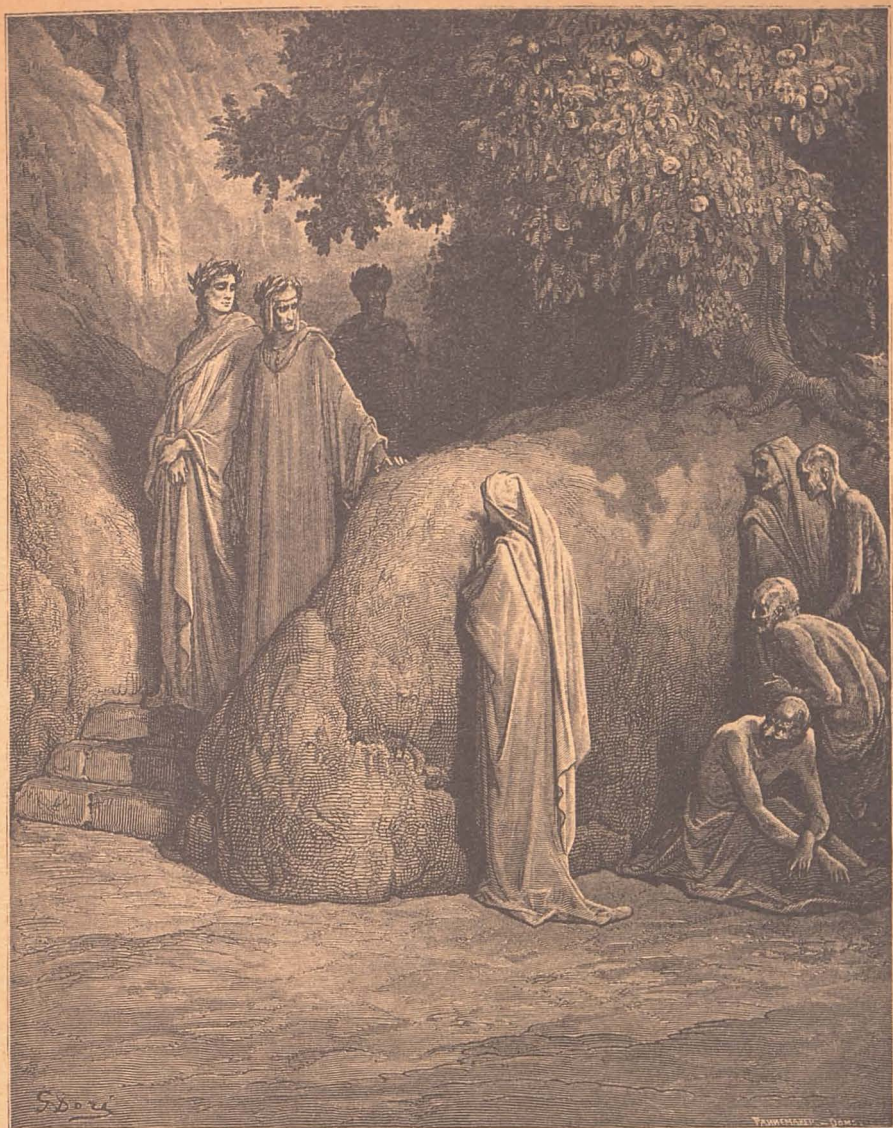
- 115 Онун архасында да, көрүрсөн, жаныр мөш'өл,
Инсаникөн дүнжада о көрүрдү ашикар
Мөлөклөрин өзүнү, хидмөтини элбөөл.
- 128 Онун жакынлыгында көрүнөн атөш ки, вар,
Одур хачпәрәстлижин һамиси, һүнәр илө
Августинаја жардым етди о, бир заманлар.
- 121 Сән ишыгдан ишыға мөфтун нәзәрләр илө
Бахырсан, динләјирсән тә'риф еләдикчә мән,
Сәккизинчи ишыгдан тутасан хәбәр белә.
- 124 Көрүб бүтүн не'мәти нәш'әләнир дә шән-шән
Күнаһсыз руһ орада, динләсә һәр ким ону
Дүнжанын фанилијин гәт едәчәкдир һөкмән.
- 127 Челдорода көмдүләр о шәхсин вүчудуну;
Әзаблар чәкдијиндән, зинданда јатдығындан
Бу көјләр сәлтәнәти гәбул етди руһуну.
- 130 Онларын архасынча дөвр едир заман-заман,
Исидор илө Беда; бах, орда Рикард да вар,
Одур елм әләминдә гејри-ади бир инсан.
- 133 Обирин танымаға чан атырсан бигәрар—
О ишыглы руһ иди, өлүмүнү кәзәрди,
Ону зәһәрләмишди ачы фикир, хәјаллар.
- 136 О Сикерин нурудур, тәкчә бу иди дәрди—
Узун нитгләр дејиб Саманлыг дөнкәсиндә,
Адамлара мә'насыз һәгигәт өјрәдәрди».
- 139 Дан јери ағарыркән көјләрин гүббәсиндә,
Бизи кәлиса хору ибадәтә чағырыр,
Таңрыны саламлајыр о һәр бир кәлмәсиндә,
- 142 Елә бу вахт е'чазкар бир аһәнклә зәнк вурур,
Нә гәдәр дә зәрифдир «дыңг-дыңг» едән бу сәсләр.
Руһумузу мөһәббәт атәшилә долдурур,
- 145 Һүзурумдан бу сајаг нәғмә дејән дәстәләр
Һәрәкәт еләјирди, сөзсүз ганадланараг
Бир-бирилә, аһәнкдар учалырды нә гәдәр,
- 148 Әбәдијәтдә олар белә бир нәш'ә анчаг.

Еј инсан өвладынын ағылсыз сәјләри, сиз!
Нә гәдәр дә мискиндир һәр чүрә силлокизм,
Онларын һөкмү илә ғырылыр шәһпәриниз!

- 4 Кими ганун ујдурур, кими дә бир афоризм,
Кими дини рүтбәјчүн дәридән чыхыр, фәгәт
Кимини тач-тахта галдырыр зор вә софизм,
- 7 Кими гулдурлуг едир, кими јығыр мал-дөвләт
Кими ејш-ишрәтдә итирир тагәтини,
Кими дә мүркүләјир, чанын алыб әталәт.
- 10 Узағам бу ишләрдән, көјләр сәлтәнәтини
Беатриче илә биз кәзәрәк долашанда,
Мән көрдүм бу әләмин ән уча һөрмәтини.
- 13 Һәр бир ишыг фырланыб бизимлә растлашанда
Ғабагча дајандығы дөврәнин әввәлиндән,
Шамдандакы шамлара дөнүрдүләр бир анда.
- 16 Бајагдан мәним илә данышан мәш'әлин дә
Дајандығы дәстәнин ичиндән кәлди сәси,
Даһа парлаг олурду данышанда, күләндә.
- 19 Сөјләди: «Јајылдыгча әбәдијјәт шө'ләси,
О әбәди Ишыгдан нурла долур көзләрим,
Көрүрәм сәндә чошан фикирләри, һәвәси.
- 22 Көзләјирсән һејрәтә сәбәб олан сөзләри
Әввәлкиндән дә ајдын нәгл едим ачыг, ашкар,
Хәјалында галмасын бир тәәччүб әсәри,
- 25 Мән бајаг сөјләдим ки, «Әтә-гана долурлар»,
Сонра исә «һәләлик тәк өзүдүр»—дедим мән;
Кәрәк бурда јерләрин үстә күлли-ихтијар
- 28 Көјләрин гүдрәтини анлаја биләк һөкмән,
Инсанларын көзләри гамашыр бу гүдрәтдән—
Ордакы дәринлији сечә билмир гәтијјән.

- 31 Кәлин ону мүгәддәс чағрышла дә’вәт едән
Никаһыны ғзаблы ган ичиндә мүкәддәр
Кәсдирән адахлынын далынча кедирди тән.
- 34 Сәдағәтлә, инамла кедирди о, бихәтәр,
Һәр ики дүнјада да она башчыјды анчаг
Бу мәһәббәт ки, она вермишди ики рәһбәр.
- 37 Бири шө’лә сачырды нурлу серафим сајаг;
Икинчидә мүдриклик артырды һејрәти,
Дејәрдин ки, херувим шө’ләләнир јанараг.
- 40 Мәнә әзиздир јалныз бирисинин шөһрәти,
Анчаг ејни мәгсәдә хидмәт етдикләриндән,
Һәр икисин вәсф едир бу биринин сөһбәти.
- 43 Убалдонун сечдији зирвәдән ахыб кәлән
Тупино вә Кјашо чајлары арасында,
Дағларын әтәјиндә шөһәр таныјырам мән.
- 46 Перучадыр, шөһәрин Күнәш дарвазасында
Каһ исти вар, каһ сојуг, Гвалдојла Ночера
Әзаб чәкир һәмин о шөһәрин архасында.
- 49 О јердә сылдырымлар кәлиб чатыр ахыра,
Бәли, һәмин о јалдан күнәш доғду чаһана,
Нечә ки, Гангда доғур, әрзи бојајыр нура;
- 52 Әзәл күндән «Ашези» десәләр дә адына,
Бу ад ујғун кәлмәјир бу јерин шөһрәтинә,
Әкәр «Шәрг» десәјдиләр чох јарашарды она.
- 55 Тәзә гәдәм гојса да дүнја сәлтәнәтинә
Өз бөјүк гүввәсијлә чалышды заман-заман
Верди бачарығыны аләмин хидмәтинә.
- 58 Атасыјла вурушду кәнч јашында, чох чаван,
Бир гадын наминә ки, вахтсыз кәлән өлүмтәк
Кимсә бурахмыр ону евинә астанадан;
- 61 Һөрмәтли мәһкәмәнин һүзуруна кәләрәк,
Бир дә ет соғам патге нишанлады кәлини,
Она олан ешги дә күнбәкүн артырды бәрк.

- 64 О гадын итирәндән өз биринчи әрини,
Гаранлыг бир дәрәдә кечиртди мин илләри,
Бу кәнчәдәк үзмүшдү мөһәббәтдән әлини;
- 67 Амикләтәк сечәрәк дахма кими бир јери,
Јашады тәнһа, јалгыз; дүнјаја ләрзә, дәншәт
Саландан да дүјмады әсла горху әсәри,
- 70 О гадында вар иди елә һүнәр, сәдагәт
Галхды Иса чармыха чәкилән хача о дәм,
Ағлады; јердә дуруб көзләрди Мәрјәм фәгәт.
- 73 Сөзләрим көрүнмәсин сәнә әсрарлы, мүбһәм,
Бил ки, Франсиск иди сөјләдијим о чаван,
Кәлине Диләнчилик дејәрди бүтүн аләм.
- 76 Бу биркә издивачы, севинчи көрән заман,
Мөһәббәт, сонсуз һејрәт, бир дә мәс'уд бахышлар
Нечә-нечә мүгәддәс хәјал доғурду, инан.
- 79 Онун далынча илкин о Бернард верди гәрар,
Ајағјалын, башачыг дүшдү онун изинә,
Раһатлыг булмаг үчүн о тәләсди бигәрар.
- 82 Сән еј сонсуз сәхавәт, сән еј кизли хәзинә!
Силвестрлә Екиди нишанлынын далынча
Кетди; бу чүр чәзб едир гыз нәзәри өзүнә!
- 85 Атасыјла һамиси сорағыны алынча
Кедир о кәлинлә бир, онларын дөврәсиндә
Белинә ади кәндир чәкиләнләрди анчаг.
- 88 О гәтијјән алынмыр, һеч чыхармыр сәсин дә
Ки, Пјетро Бернардоне атасыдыр; алчаға
Бәнзәјир сифәтиндән, һәм дә әлбәсәсиндән;
- 91 О бир һөкмдар кими, бир күн дуруб ајаға,
Ачды Иннокентинин гаршысында һәр нә вар,
О да тәләсди һөкмә мөһүрүнү вурмаға.
- 94 Елә ки, заваллы халг јығылыб гатар-гатар
Топланды шөһрәти о әршә гәдәр учалан
Бир инсанын башына, руһ онда верди гәрар:

„Θ'ραφ“, XXIII нәғмә.

- 97 Һәммин таң-тахтда ки, Гоноридир Һөкмран,
Онларын кешишинин шанлы ирадәсини
Гој о тәсдиг еләсин, гој версин өзү фәрман.
- 100 Сонра да итиринчә сонунчу гүввәсини,
Дурду ловға султанын өнүндә о һәдәрә,
Деди хачпәрәстлијин узун мәдһијјәсини,
- 103 Лакин көрдү чох еркән әл атыб бу тәдбирә,
Фөврән Италијаја дөндү, башсыз галанда
Күнаһ әмәлләр орда јајылмасын чөлләрә,
- 106 Тибри Арно чајындан ајыран дағ јалында
Исанын ахырынчы мөһүрләрин аларағ
Онлары дүз ики ил кәздирди о, чаһанда.
- 109 Не'мәтләри бәхш едән әдаләтли оларағ
Һәммин мүти инсаны учалтдығы замандан,
Ону лајиг олдуғу бир мәкана саларағ,
- 112 Варис гардашларына о да елә бу андан
Верди севкилисини, деди, алын әманәт,
Она садиг олмағы тапшырды ахырачан.
- 115 Севдији нишанлынын әлләри илә фәгәт
О кетмәк истәјирди ахырынчы мәнзилә,
Өзүнә башга табут диләмирди нәһајәт.
- 118 Инди сән диггәт јетир, өзүн тәсәввүр елә,
Ким лајигди онунла дөниз далғаларында
Пјотрун гајығында үзә доғру јол илә!
- 121 Бүнөврәсин о гојуб бизим гардашлығын да;
Ким онун сөзләринә гулаг асыр үрәкдән
Хејирхаһ әмәлләрдир онун јүкү чаһанда.
- 124 Онун гојунларынын фәгәт башга јемәкдән
Хошу кәлди, онларчүн инди тапылсын кәрәк
Гадаған олмуш тикә о јалдан, бу әтәкдән.
- 127 Онларын сүрүләри итаәт етмәјәрәк,
Еһтијатсыз кәздикчә башсыз һәрә бир јана,—
Дөнәндә јенә сүдсүз, бош олачагдыр әмчәк.

- 130 Онлардан бә'зиләри гысылараг чобана
 Зијандан чәкинирләр; чох аздыр беләләри,
 Анчаг эба тикмәкчүн нә кәлибдир кәтана!
- 133 Әкәр ајдын олдуса сөзләримин сәмәри,
 Сән мәни динләдикчә артырдыса диггәтин,
 Јадындаса дедијим сөзләр бајагдан бәри,
- 136 Демәк, ачылды сәнә сиррләрин һәгигәти;
 Билирсән јонғар олур ағач доғранан заман,
 Бајаг онунчүн дедим башлајанда сөһбәти:
- 139 «Әтә-гана долачаг ким дөnmәсә јолундан».

ОН ИКИНЧИ НӘҒМӘ

- Нәлә хитам вермәмиш ахырынчы сөзүнә
 Данышан о мүгәддәс алов да, бирдән-бирә
 Он ики мүдриг гоча һәрәкәт етди јенә;
- 4 Бу вахт тамамланмамыш онлар вурдуғу дөврә,
 Далларынча гошулду кәнардан башга дәстә,
 Онларын нәғмәсинә бир дә сәс верә-верә,
- 7 Елә көзәл бир аһәнк вар иди ки, о сәсдә
 Јер үзүндә көрдүјүм нәғмәкарлар, шаирләр
 О биринчи ишыға чатаммазды нәфәсдә.
- 10 Шәффаф рәнкли булудун асдығы пәрдә гәдәр
 Көзәлди гөвс-гүзәһ нахышыјла, рәнкијлә,
 Јунона елчисинин асдығы түлә бәнзәр,
- 13 Дахилдәки рәнкләрин әксидир дүшүб чөлә,
 Бир заман еһтирасын гурутдуғу вүчуддан
 Гопан зәиф сәс верир әкс-сәданы белә,
- 16 Гөвс-гүзәһсә Нуһун етдији вә'ддир күман,—
 Бир заман басмајачаг аләми сулар, селләр,
 Һәммин гөвс-гүзәһлә дәрк едир буну инсан,—

- 19 Беләчә ики чәркә дүзүлмүш нурлу күлләр
Алмышдылар дөврәҗе Беатричени, мәни
Һәм дә бири-бирини сәсләјирди чәркәләр.
- 22 Елә ки, битирдиләр тәнтәнәли нәғмәни,
Елә ки, рәгсләри дә артыг җетишди сона,
Көрдүм севинч ичиндә үзән одлу дәстәни,
- 25 Нәзәр салдыгча рәгсин, нәғмәнин сусмасына,
Сандым ки, бир чүт көзүн гапагларыдыр белә
Каһ ачылыб, каһ да ки, өртүлүрләр жан-јана.
- 28 Аловлардан бириси гәфилдән кәлди дилә,
Данышана дикилди нәзәрләрим, бу саҗаг
Компас гүтб улдузуна дикилир әгрәбилә.
- 31 О дејирди: «Мәһәббәт мәндә шәфәг сачараг
Сөвг едир, башгасындан сөһбәт ачам мән кәрәк,
Нечә рәһбәрим һагда јахшы данышдым бајаг.
- 34 Онлара гоша дурмаг јарашыр улдузлартәк,
Белә олса онларын зәһмәтини һәр заман
Ваһид шөһрәт бәзәрди, һеч вахт бөлүнмәјәрәк.
- 37 Гылынчыны әлине чох чәтинликлә алан
Үммәт дин бајрағынын далынча аддымлары
Тәрәддүдлә атырды, јаваш кедирди о ан,
- 40 Әбәдијјәт һакими—о һөкмү уча танры
Јүксәлтмәк истәмирди инсанларын хидмәтин,
Өз рәһми, әдли илә хилас етди онлары.
- 43 О вахт ики әсабә һәмин јохсул үммәтин
Јанына көндәрилди; сөзләри, әмәлләри
Дағылан чамааты бир јерә јығды мәтин.
- 46 О јердә ки, танрынын әсир сәрин јелләри,
Тәбиәтә чан верир, тәбиәти ојадыр,
Јашыллыға бүрүнсүн Авропанын елләри,
- 49 Јелләр саһил бојунча сулары да ојнадыр,
Күнәш гүруба доғру һеј чәкдикчә карваны,
Нечә оба, нечә ел гаты зүлмәтә батыр.

- 52 Орда Каларога вар, көзэлликләр мəkаны,
Гүдрəтли галханынын үстүндə вар ики шир—
Бир шир үстдə, дикəри ашағыда дајаныб.
- 55 Дедијим о шəһəрдə јер үзүнə кəлибдир
Иса дининə вурғун, шəрр дүшмəни бир инсан,
О өз дөнмэзлијилə, лүтфүјлə јүксəлибдир.
- 58 Онун гəлбиндə елə бир гүввə варды, инан,
Пејғəмбəрлик етмəјə доғма анасынын да
Һаггы варды, о һəлə бəтндə јатан заман,
- 61 Елə ки, хач сујуна чəкилмəк əснасында
Онун е'тигад илə никаһын зикр етдилəр,
Икисинə дə али не'мəт дүшдү, бу анда
- 64 Варисə јуху көрдү; көрдү никаһланмыш əр
Е'тигад достларында дујараг сəдагəти,
Нечə лəјагəтли иш көрəчəкдир сəрасəр,
- 67 Ајдын билдирсин дејə исми дə маһијјəти,
Бу көјлəрин гојнундан көндəрилди она ад,
Өз рəһбəri көндəрди она ады, шəһрəти.
- 70 Она Доминик ады вердилəр; мən бу саат
Бир тəшбєһ чəкəчəјəм—о, бағбаны Исанын,
Бир бағбан ки, бағына гојмур кирə кəнар, јад.
- 73 О елчиси, нөкəри, пасибаны Исанын,
Илкин мəһəббəт долу көзүнүн габағында
Дајанды нəсиһəти, ады-саны Исанын.
- 76 Һəлə көрпəлијиндən, о, ушаглыг чағында
Гуру дəшəмə үстə сакитанə узанар,
Сөјлəјəрди: «Кəлмишəм мən бунун сорағында».
- 79 Көр кимин атасыдыр һəгигəтən Бəхтијар!
Көр Иоанн анасынын кимəдир лəјагəти,
Онун сөзлəri дүзкүн алашылса ашикар!
- 82 Ону чəзб елəмəди дүнјанын ејш-ишрəти
Остијлинин, Фаддејин кедəркən сəрт јолуну,
Бу аз вахтда дəрк етди нə гəдər һəгигəти,

- Һәмишә дә көрәрдин җарычан һалда ону;
Кәлисә әтрафында о кәзәрди пасибан,
Түкәнмәсин вар-јоху, бәд кәтирмәсин сону;
- 88 Әввәл јохсул олса да истиганлы, меһрибан
Кәлисада онунла јүз гат көзәлди һәр шеј,
Рәзил позду бунлары тахтда отуран заман,
- 91 Нә рутбә ешги илә дәридән чыхмады һеј,
Нә икиси, ја үчү демәди олсун алты,
Нә decimas, guae sunt pauperum Dei;
- Замбаг тохуму үчүн, лакин, әмри-маһалды
Чашгыилары дејүшә апармаг, о замбагдан
Инди бах, он ики чүт сәнин дөврәни алды.
- 97 Сонра ирадә илә идрака вериб тәкан,
Һәвари елчиситәк о атылды мејдана,
Шәррә хидмәт еләјән, бунунла күчлү олан
- 100 Јаланчы алимләрин дестәсилә мәрдана
Вурушду, тәслим етди, сонра јандырды-јахды,
Санки о синә кәрди гәфил гопан туфана.
- 103 Ондан өз мәнбәјини алыб нечә чај ахды,
Кайнат бағчасына һәјат верди һәмин су,
Онунчүн дә ағачлар белә бој атды, галхды.
- 106 Үзәриндә мүгәддәс килсәнин вурушдуғу
Һәмин икитәкәрли гафиләдә бир тәкәр
Белә иди, көрүрсән, әсил һәгигәтди бу,
- 99 Демәли, инди сәнә ајдын олду сәрәсәр
О икинчи тәкәрин гүввәси, саф гајәси,
Фома онун һаггында данышды мәнә гәдәр.
- 112 Онун гојдуғу јолу, онун салдығы изи
Унутдулар, чатанда о сүкут күнләринә,
Мамырла өртүлүбдүр о јолларын синәси.
- 115 Бир вахт баш гојардылар онун ајаг јеринә,
Инди исә о јолдан тамам дөнүбләр, демәк,
Инди дабан басырлар онун бармаг јеринә.

- 118 Лакин тез бир заманда бир бичинчи кэлэчэк,
Вај алағын һалына, һөнкүрсә дә чәкиб гәм,
С, тахыл анбарынын үзүнү көрмәјәчэк.
- 121 Әлбәттә, һәр ким бизим галын китабы бир дәм
Чевирсә башдан-баша тапар елә бир вараг
Үзәринә јазылыб: «Бәли, мән дә беләјәм».
- 124 Бөләси нә Касалда, нә Акваспартда анчаг
Мејдана кәлә билмәз, о јердә ачыг-ашкар
Дејирләр гајда-ганун ја сәртдир, ја ојунчаг.
- 127 Бил, Бонавентурам мән, о Баноречо ки, вар
Ораја варисәм; мән зәһмәтимдән нәш'ә, дад
Чәкиб, галан ишләрдән кәнар олардым, кәнар.
- 130 Бурададыр Августин, бурададыр Иллүминат,
Онлар шөһрәт газанды јохсуллуға дөзүмлә,
Аллаһа да хош кәлди сүрдүкләри бу һәјат.
- 133 Мүгәддәс Виктордакы Гугон да бах, бизимлә,
Пјотр Једок да бурда, Испан Пјотру да бурда,
Он ики китабыјла сачыр әтрафа шө'лә;
- 136 Бурда иејгәмбәр-Нафан, ағзыкөјчәк, кәнарда
Анселмлә Донат да дајаныбдыр бәрабәр,
Елмин бүнөврәсинә даш гојубдур онлар да;
- 139 О јанда дуруб Рабан, бурда сонсуз шәфәгләр
Ичиндәдир Иоаһим, гејбдән хәбәр верән,
О да Калабријада раһиб олду нә гәдәр.
- 142 Оса үрәк одуну мәнәббәтә чевирән,
Гәлбимдә чәнкавәрә һәсәд ешги јарадан
Фома гардаш өзүдүр, валех олдум она мән;
- 145 Бир дә архамча кәлән дестәјә олдум һејран».

Инди билмәк истәјән тәсәввүр етсин кәрәк
(Һәм дә мәни динләјиб дајансын мөһкәм, мәтин
Дајансын далғаларын дөјдүјү бир ғајатәк)

4 Мәним он беш улдуза чевриләркән диггәтим,
Көзләрим нә көрүрдү; һәмин о сәјјарәләр
Көзүмүзә нур сачыр дәф едәрәк зүлмәти;

7 Гој тәсәввүр етсин ки, кечәдән сүбһә гәдәр
Ајы бүрчү сәмада фасиләсиз доланар,
Бунунчүн о һәмишә белә бүтөв көрүнәр;

10 Гој тәсәввүр еләсин өзү үчүн ашикар
Кичик Ајы бүрчүнүн сиври охуну бир дә,
Әтрафында биринчи дөврә мүдам фырланар;

13 Өлүм сојуглуғуну һисс еләјән илләрдә
О Минојун ғызынын тохудуғу чәләнктәк,
Онлар да чәркәсини таразлајыб көјләрдә,

16 Парлаг шүаларыны бирләшдирсинләр кәрәк,
Фырлансын фасиләсиз гој онларын чәркәси,
Бири кери, дикәри ирәли һәрләнәрәк,—

19 Онларын да өнүндә гој бүрчләрин дәстәси
Көрүнсүн лап узагдан, гојнуна алсын мәни
Парлајан издиһамын о икигат көлкәси,

22 О бизә көстәрмәдә әвәзсиз дөврәтмәни,
Јанашы гојуларса Кјана сүр'әтилә
Бу сүр'әт һејран гојар доғрудан һәр көрәни.

25 Нә Вакхлар, нә дә пеан охунмајыбдыр белә,
Аллаһ тәбиәтиндә бирләшибдир үч сифәт,
Бу сифәтлә бирләшиб инсан өзү дә һәлә.

28 Чәркәһин икиси дә сусуб галды нәһәјәт,
Сонра да бизә тәрәф чевирди шө'ләсини,
О руһлары бүрүдү јенә сонсуз сәадәт.

- 31 Мүгәддәс аләмлә бир учалдараг сәсини,
Танры диләнчисинин һаггында кәлиб дилә,
О ишыг данышырды көзәл һекајәсини,
- 34 Деди: «Инди ки, дәрзин бири дөјүлдү белә,
Хырманда әмбизләре галагланды тахыллар,
Мән икинчи дәрзи дә дөјәрәм тәмкин илә.
- 37 Дејирсән о габырға алынан синә ки, вар,
Һәмин о габырғадан јаранды зәиф јанаг,
Тамаһыјла дүнјаја верди сонсуз әзаблар,
- 40 Бир дә башга синә ки, дәлик-дешик олараг
Бунунла да азалтды күнаһыны чаһанын,
Јүнкүлләшди бунунла сонсуз әзаблар анчаг,
- 43 Сән дејирсән бу ики синәјә, јараданын
Јерләшәрди шүбһәсиз, бүтүн күчү, гүввәти,
О гүввә ки, гојулмуш фитрәтинә инсанын;
- 46 Сәнә гәрибә кәлди мәним сөзүм, сөһбәтим
Дедим руһу бешинчи нурлу дөврәдә олан
Инсанын көрүнмәјиб һәлә мисли, гијмәти.
- 49 Чавабларымда әсла тапа билмәсән јалан,
Ахтарсан—бу фикри дејирсән елә сән дә,
Икимиз дә бир мәтләб үстә кәлирик, инан.
- 52 Дүнјада һәр нә варса—өлән дә, өлмәјән дә,
Гүдрәтли Халигдәки Дүшүнчәни әкс едир,
Онун Мәһәббәтидир бизә һәјат верән дә;
- 55 Аләми чанландыран Ишыг ки, ахыб кедир,
Бирдир өз мәнбәјилә, јә'ни Нурпајлајанла,
Мәһәббәт дә онларла биркә хәлг едилибдир,
- 58 О јајыр шүалары гәлбиндәки иманла
Һәмин доггуз мүгәддәс мәләјин дөврәсинә,
Бөлүнмүр, санки дүшүб күзкүјә бу нишанла:
- 61 Ордан исә дөврәдән-дөврәјә енә-енә
Лап ашагы дөврәдә хәлг еләјир, верир чан,
Тәсадүфүн, һәм дә ки, сонсузлуғун өзүнә;

- 64 Мән тәсадүф дејәркән бил, һәр чүрә јаранан
Мәхлугу дүшүнүрәм, тохумсуз белә бә'зән
Онлары хәлг еләјир көјләр ғырланан заман.
- 67 Онлары хәлг еләјән көјләрин өзүлә тән
Мајәләри дәјишән олур әзәлдән бәри,
Каһ парлаг, каһ да тутгун олурлар бу сәбәбдән.
- 70 Бә'зән ејни олса да тохумлары, көкләри,
Бу ајагдан, көрүрсән, башга олур мејвәләр,
Әзәлдән мүхтәлифдир сиздә ағлын гәдәри.
- 73 Јахшы әринсә иди бу мајә, бу мум әкәр,
Көјләр дә өз күчүнү јөнәлтсәјди дүз ора,
Парылтысы артарды о мөһүрүн нә гәдәр.
- 76 Фәгәт тәбиәт ону салыр гаранлығлара,
Устанын һәддән артығ варса да мөһарәти
Санки иш көрчәк әсир әлләри, кәлмир кара.
- 79 Елә ки, Камал чағы јетишди Мәһәббәтин,
Гүввәтин мөһүрүнү елә ки, басды она,
Кәлиб чатыр ән али јеткинлијин мүддәти.
- 81 Јалныз бу јолда анчағ өз камиллик һалына
Кәлиб чата биләрди һәммин о али хилгәт;
Бәтниндә сахламышдыр ону мүгәддәс ана.
- 85 Сән бунда һағлысан ки, бу вахтадәк тәбиәт
Һәлә чанлы көрмәјиб бу ики нәфәр кими.
Јәгин дүнја дурдугча көрмәјәчәк дә әлбәт.
- 88 Мән бунунла суссајдым сөзү битәнләр кими,
«Соломон мүдриклији нәдә имиш бәс белә?»—
Сорушардын, сөзүмә шүбһә едәнләр кими.
- 91 Гој сәнә ајдын олсун бутүн инчәлијилә,
О ким иди, ким ону чәзб едирди өзүнә,
Ким инајәт көстәриб, дејирди: «Хаһиш елә!»
- 94 Мән ачығ-ашкар дедим, инди дејирәм јенә,
О һәгиги падшаһ олмағ үчүн о заман,
Истәди сағлам ағыл һаким олсун сөзүнә;

- 97 Онунчүн јох ки, билсин дөвр едән бу асимаң
Бүтүнлүклә нечәдир; пeсeссe зәрурәтдә
Бир дә мүмкүн пeсeссe арајасан, буласан;
- 100 Јахуд grimum motum вармы бу һәрәкәтдә;
Јахуд бир дүзбучаглы дејил, јарымдөврәдә
Үчбучаглы нәгш етмәк олармы һәгигәтдә.
- 103 Әввәл дә сөһбәтими салмышдым бу барәдә:
Падшаһ мүдриклијин тутмушдум нәзәрдә мән
Мүдриклик сөзләрини сөјләјәркән керидә.
- 106 «Һәләлик тәк өзүдүр» сөзүнә баханда сән
Аңларсан ки, нәзәрдә тутулур падшаһлар,
Онлар чохдур, јахшысы фәгәт аздыр, билирсән.
- 109 Мән дејән сөздә сәнин фикрини тапмағ олар;
О севимлимиз Иса, бабамыз Адәм һагда
Дедијимиз дүз кәлир, фикримиздә фәргми вар?!
- 112 Гој сәнин аддымларын аста кетсин габагда,
Сән арамла кедәсән јорулмуш инсан кими,
«Бәли»нин, «јох»ун јолу көрүнмүрсә узагда;
- 115 О адам дәлидән дә, сөјлә, дәли дејилми,
Әсла фикирләшмәдән, фәргинә дә вармадан
Ја тәсдиг, ја да инкар еләјир бу аләми.
- 118 Тәләсик нәтичәләр, көрүрсән ки, чох заман
Чашдырарағ инсаны апарыр әјри јола;
Ордаса ағлын үстдә гәрәз олур һөкмран.
- 121 Һәм дә сәнә дејим ки, будур ән бөјүк бәла,
Һәгигәт балыгчысы гајыданда, нәһајәт,
Бачарығы аздырса кәлир һөкмән завала.
- 124 Һамыја бу ајагдан ола биләр бир ибрәт
Брис, Парменид, Мелисс, бир дә онлара бәнзәр
Нечәси, дүшүнмәдән сөз дедиләр бәхтәбәхт,
- 127 Савели, Ари, һәлә нечә белә кичбәсәр
Аллаһ ғанунларынын әлејһинә кедәрәк,
Онларын дүз јолуну чаш јоздулар нә гәдәр.

- 130 Һәр кәс гиҗмәт вермәҗә бурнун сохмасын кәрәк,
 Әкәр әжилмәҗибсә җеткин сүнбүлүн башы,
 Һәр кәс дәрҗаз көтүрүб чөлә чыхмасын кәрәк.
- 133 Мән мешәдә кавалы көрдүм, кечириб ғышы
 Дурмушду гәмли, тутгун, бир ан доланан кими
 Чичәк ачарды дүм ағ, җарпаг ачарды җашыл;
- 136 Чох җүнкүл кәми көрдүм, ловға гәһрәман кими,
 Гаҗыдырды кериҗә ән узаг бир сәфәрдән,
 О гәрг олду суларда көрфәзә чатан кими.
- 139 Донна Берта, җа да ки, сер Martino җер-җердән
 Демәсин о варлыдыр—лаҗигдир сәхавәтә,
 Бу оғрунун биридир—лап түк гапыр көзләрдән;
- 142 О гәфил мүфлисләшәр, буса чатар дөвләтә».

ОН ДӨРДҮНЧҮ НӘҖМӘ

- Җа кәнардан ортаҗа, җа ортадан кәнара
 Җырчын-җырчын даирә чошар чамын ичиндә,
 Ичәридән җа үздән тәкан дәҗсә сулара.
- 4 Бу тәшбех җада дүшдү бирчә анын ичиндә
 Елә ки, сусду тамам данышан шанлы чыраг,
 Беатриче о саат һәҗәчанын ичиндә
- 7 Динди, Фомадан сонра сөзүнә башлаҗараг,
 Билмирәм мән, онларын бу гаҗдада сөһбәти
 О тәшбехә нә гәдәр уҗгун кәләчәк анчаг.
- 10 Деди: «Өзү динмәди, ачмады һеч мәгсәди,
 Лакин бу шәхс чан атыр сонсуз еһтирас илә
 Өҗрәнсин онун үчүн сирр олан һәгигәти.
- 13 Деҗин: о нур ки, сизи шө'ләләндирир белә,
 Бу саҗаг галачагмы һәмишә дәҗишмәдән,
 Елә бу мүнвал илә салачагмы о шө'лә?

- 16 Бу сајаг галачагса, онда сизин бу бәдән
Ленидән чана кәлиб зүһура чыхан кими
Бахышлара бу ишыг зәрәр вурмазмы һәмән?»
- 19 Севинчлә чөвлан едән бир дәстә инсан кими,
Бир дәстә ки, јаллы да кедир нәгмә дејәрәк,
Јорулмадан, дурмадан чалыб-ојнајан кими,
- 22 Үрәкдән голуб кәлән ричаны динләјәрәк,
Көзәл рәгс етмәсилә, бир дә көзәл сәсилә
О мүгәддәс дәстәләр чаваб верди севинчәк.
- 25 Ким јанырса зирвәдә јашамаг һәвәсилә
Өлүмү көрсүн кәрәк, о таныш дејил әлбәт
Әбәди јағышларын хош, сәрин нәфәсилә.
- 28 Бир, ики, үч ки, вар—бах, будур әбәдијјәт,
Үч илә ики—бирдир, ваһиддир, һәр нә ки, вар
Өзүндә бирләшдириб, зүһур едир бу вәһдәт,
- 31 Бу вәһдәти мүгәддәс дәстәјлә али руһлар
Үч гат тәрәннүм етмиш, инчә сәслә охунан
Бу нәгмәни ән јүксәк мүкафат сајмаг олар.
- 34 Балача даирәнин е'чазкар ишығындан
Бири мө'мин сәсилә башлады бу сөһбәти,
Санки мәләк гыз илә данышырды бу заман,
- 37 Сөјләди: «Нә гәдәр ки, бу сәмави Чәннәтин
Битмәмишдир бајрамы, бу әбадакы нуртәк
Јајылачаг шө'ләси биздәки мәһәббәтин.
- 40 Бу мәһәббәт артдыгча нуру да күчләнәчәк,
Чүнки бу нур бағлыдыр аллаһын нәзәринә,
Еләјсә бу мәрһәмәт нуру һәдсиздир демәк.
- 43 Елә ки, вүчудумуз тәзә шөһрәтлә јенә
Мүгәддәс бир өртүјә бүрүндү—варлығымыз
Даһа көзәл олачаг, чатыб камиллијинә:
- 46 Танрынын, лүтфкарлыг көстәрәрәк арамсыз,
Бәхш етдији ишыгын гүввәси дә артачаг,
О ишыгла көрүрүк улу танрыны јалһыз;

- 49 Көзләрин тагәти дә чохалачагдыр о вахт,
Бу тагәтдән күч алан атәш дә күчләнәчәк,
Бу атәшдән ахачаг шүалар гучаг-гучаг.
- 52 Мангалларда гызарыб аловланан көмүртәк,
Һәм сонсуз атәшилә, һәм парлаг шө'ләсилә
О алов үстүмүздә һөкм-ферма олур тәк,
- 55 Бизә өртүк сајылыр өз алов пәрдәсилә,
Бизим мәзар өртүјү алтындакы чүрүјән
Чәсәдимиз өнүндә зәифләр. Низәсилә
- 58 Көзләри гамашдыра билмәјәчәк гәтијјән:
Танрынын көндәрдији һәр һансы бир не'мәти
Гәбул едәчәк гәдәр күчлү олачаг бәдән».
- 61 Бу вахт һәр ики дәстә дујуб бу сәадәти
Тәләсирди дил ачыб үрәкдән десин «Амин!»,
Онлара әзиз иди чәсәдин агибәти,—
- 64 Бәлкә өз чәсәди јох, валидејиләринин,
Ја бурада әбәди ишыға дөнәнләрин
Өзү буну демәјә вадар едирди јәгин.
- 67 Үфүгә нур јајылыр гызаранда дан јери,
Бизим әтрафымызда һәмин бу дәстәләр дә
Нур долу һалә кими јајырды шө'ләләри.
- 70 Көрүрсән ки, ахшамын торанлығында бир дә
Хәфиф парылтыларла сајрышыр сәјјарәләр,
Каһ көрүнүр, каһ да ки, итиб кедир нәзәрдә,
- 73 Көрдүм ки, мән чисимсиз дәстәләрди нә гәдәр
Әтрафымда һәрләнир, көрүнүр һәр тәрәфдән,
О илк ики дөврәјә олуб үчүнчү чәпәр.
- 76 Сән еј һәгиги Рухун алову! Көрдүм һәмән
Елә бир шиддәт илә парлады ки, о шәрар,
Баха билмәдим она јумдум көзләримин мән.
- 79 Беатриче бу заман даһа мәс'уд, фүсункар
Көрүнүрдү көзүмә, бу һүснү, сәадәти
Јенидән нәгл етмәјә мәним јаддашыммы вар!

- 82 Көз ачыб бахмаг үчүн онда тапдым гүввәти,
Көрдүм ки, жүксәлирик бир анын ичиндә биз,
Мән артыг сејр едирдим уча бир сәлтәнәти.
- 85 Мән жүксәјә галхмышдым, учалмышдым шүбһәсиз,
Буну о сәјјарәнин сонсуз гызартысындан,
Гызыл тәбәссүмүндән көрүрдүм ајдын, тәмиз,
- 88 Бүтүн варлығымла мән, данышмасам да бу ан,
Белә бир лүтфкарлыг көстәрдијичүн мәнә
Танрыны шүкранлығла јад едирдим бу заман;
- 91 Бу шүкранлыг атәши мәним көксүмдә јенә
Алышыб јанмадајды, дујдум бу сирри: һөкмән
Мән сәчдә гылмалыјам јараданын шә'нинә;
- 94 Ишығлар јығыныны о гәдәр ал көрдүм мән
Ики мәнбәдән кәлән шүаны сејр едәрәк,
«Келиос, нә көзәлдир!»—сөјләдим бәдаһәтән.
- 97 Сајсыз улдузларыјла сајрышыб чичәк-чичәк
Кәһкәшан парлајырса каинатда нә сајаг,
Мүдрик инсанлары да вәлһ едир о бишәк,
- 100 Даирәни дөрддә бир һиссәјә ајырараг
Дүшән бир чүт шүа да Марсын сәтһиндә белә
Јарадырды мүгәддәс о хач нишаны бу вахт.
- 103 Бурада идрак дејил, гој јаддаш кәлсин дилә;
Бу хач ишыг алырды чамалындан Исанын
Белә чамал дүнјада көрүнмәмишдир һәлә.
- 106 Көтүрәрәк бу хачы, ким нур сачан Исанын
Далынча кедибдирсә, сусмағымы бағышлар
Көјләрдә симасыны көрән заман Исанын.
- 109 Чијинләрдә, дирәкдә парылдајырды пар-пар
Аловларын дилләри, гаршысына чыхана,
Јандан кечәнләрә дә сачырды гығылчымлар.
- 112 Каһ күчлү, каһ да аста—саға, сола, һәр јана
Ары топасы кими бәдән зәррәчикләри
Учушур узун, көдәк һеј узаға, јахына,

- 115 Бә'зән шүа о гәдәр парладырды бир јери,
Көз гамашмасын дејә санки гәфил ишыгдан
Әлимизлә өртүрүк көзүмүзү өтәри.
- 118 Көрүрсән ки, чалыныр биркә арфајла каман,
Севинчлә сәсләнсә дә онларын тәранәси,
Адам вар бу сәсләрдә јахынлыг көрмүр бир ан,
- 121 Хачын дөврәсиндәки ишыгларын нәғмәси
Мәни мәфтун етмишди гулаг асдыгча она,
Анлаја билмәсәм дә ешитдијим бу сәси.
- 124 Мәнимчүн ајдын олду ондакы али мә'на
Ешидәндә бу сөзү: «Дирил зәфәр наминә»,
Думанлы көрүнүрдү сөzlәр инсан ағлына.
- 127 Елә ләззәт вермишди охунан нәғмә мәнә,
Бүрүмүшдү бүсбүтүн варлығымы бир һејрәт,
Тәслим олмушдум тамам бу нәғмәнин һөкмүнә.
- 130 Мәнә дејә биләрләр, көстәрәрәк чәсарәт
Куја мән унудурам о шәфәгли көzlәри,
О көzlәр ки, арзумун зирвәсијди нәһајәт;
- 133 Дејирләр ки, зирвәдә көзәллијин әсәри
Көстәрир өз һөкмүнү сонсуз әзәмәт илә,
Чох кеч бахдым о көзә Марса галхандан бәри,
- 136 Мәни бағышласынлар гој бу гәбаһәт илә,
Гој бу е'тирафыма әвәз версинләр бары;
Һазырам о көzlәрә бахам мәһәббәт илә,
- 139 Бу һисс паклашыр мүдам биз галхдыгча гатлары.

ОН БЕШИНЧИ НӘҒМӘ

Писликдән, ачкөзлүкдән пис әмәл доған кими,
Пак бир мәһәббәтдән дә јараныб һүсн-рәғбәт,
Рүбабларын сәсини кәсди һөкмран кими,

- 4 О илаһи нәғмәләр тамам сусду нәһажәт,
Таңрынын әлләрилә көкләнәрәк дилләнән
О мүгәддәс телләрә һаким олду сүкунәт.
- 7 Бир һалда ки, үз тутуб рича еләмәмиш мән,
Суалы верим дејә—сусачагмыш өзләри,
Мүмкүнмү лүтфкарлыг диләјим мән јенидән?
- 10 Әслиндә чәксин кәрәк өмүрлүк дәрә-кәдәри
О шәхс ки, јаланчы бир мәнәббәтә ујараг
Һәгиги мәнәббәтин јолундан дөнүр кери.
- 13 Бүркүлү кечәләрдә һаваны доғрајараг,
Гәфил алов парчасы ахыр гаранлыг ичрә,
Инсанын бахышыны тәәччүбдә гојараг,
- 16 Санырсан ки, бир улдуз көчдү башга бир јерә,
Һалбуки, өз јериндә о сабитдир әбәдән,
Сәнән исә аловдур гопмушду бирдән-бирә,—
- 19 Лап бу сајар, һәмин о хачын сағ чијни үстдән,
Улдузлардан бириси сүрүшдү хач ашағы,
Онун шаны-шөһрәти парлаг иди һәр кәсдән.
- 22 Гырылмады гәтијјән онун ишыг золағы,
Улдуз һәмин золағын үстү илә сүрүшдү,
Санки мәрмәрин үстә енирди нур галағы;
- 25 Оғлу илә белә бир еһтирасла көрүшдү
Анхизин руһу бир вахт енән заман Елисә,
Буну бизә ән али илһам нәгл еләмишди.
- 28 „O sanguis meus, o superinfusa
Grati Dei, sicut tibi cui
Bis unquam coeli ianua reclusa?“—
- 31 Деди о нур; диггәтлә көзүмү дикдим она,
Сонра бахдым ханыма—саһиби-ихтијара,
Бу дәмдә севинчләрим кәлмәзди әсла сана:
- 34 Бир сәадәт чөкмүшдү о көзләрә бу ара,
Мәнә елә кәлди ки, Чәннәтин һәр не'мәти
Топланыбдыр бүсбүтүн о мәс'уд бахышлара.

- 37 Рух јенә данышырды, онун сөзү, сөһбәти
Фикрими чәзб етсә дә, мә'насы чох дәринди,
Динләсәм дә ганмырдым орда һәр һәгигәти.
- 40 Она гулаг асдыгча дәрк еләјирдим инди:
О гәсдән јаратмырды фикриндәки думаны,
Ади адамлар үчүн ону дујмаг чәтинди.
- 43 Елә ки, хәјалынын о кениш асиманы
Ајдынлашды бир гәдәр, бизим сәвијјәмизә
Елә ки, кәлди чатды онун фикри, бәјаны—
- 46 Анладым, бир ајдынлыг чөкдү мәтләбә, сөзә,
Рух белә сөјләјирди: «О үч мүгәддәс ки, вар
Өз хејир-дуасыны верибдир нәслимизә!
- 49 Нә вахтды көрмәк үчүн сәни олмушдум аһар,
Бу әзәли, бу хошбахт арзума говушмағы
Вә'д етмишди о бөјүк китабдакы вараглар,
- 52 Мәним оғлум, нәһајәт јетишди вүсал чағы,
Һәм дә бурда, о шәхсә әһсән, мин кәрә әһсән—
Сәни галдырыр бура, өјрәдир учалмағы!
- 55 Биринчидән мә'лумдур фикрин мәнә, буна сән
Инанырсан, бешинчи, ја алтынчы, һәр заман
Алыр өз зијасыны, нуруну биринчидән;
- 58 Бунунчүн сорушмурсан кимди сәнлә данышан,
Сәни көрдүјү үчүн, бах, бу хошбахт руһларын
Һамысындан даһа чох севинәрәк шадланан.
- 61 Дејим, бунда һаглысан, чох доғрудур гәрарын,
Бөјүк, кичик һамымыз—Күзкүјә бахан кими
Габагчадан дујуруг һәллини һәр әсрарын.
- 64 Анчаг мәһәббәт мәни одлајыр вулкан кими,
Јухусуз көзләр илә, һәјчанлы хисләт илә
Чан атырам мән она тәшнәләб инсан кими.
- 67 Манеә галхсын дејә даныш чәсарәт илә,
Көстәриб ирадәни, соруш һәр нә истәсэн,
Чавабыны верәрәм сонсуз мәһәббәт илә!»

- 70 Бахдым Беатричејә соргулу көзләрлә мән;
Гаршылады фикрими о, тәбәссүмлә бу ан,
Бунунла да көнлүмә чәсарәт верди бирдән.
- 73 Дедим: «Сиз—еј гисмәти илаһи аләм олан;
Сизин дүшүнчәнизлә һиссиниз арасында
Бир ајрылыг дујулмур, фәрг көрүнмүр неч заман;
- 76 Чүнки өз истисиндә, әксилмәз зијасында
Күнәш сизи исидир, нурландырыр, демәли,
Дүшүнчәниз, һиссиниз бир нурланыр бу анда.
- 79 Инсанын ағлы, һисси башга јараныб, бәли,
Онун ганадларына санчылыб ајры ләләк,
Тәкчә сизә мә'лумдур бунун сону, әввәли.
- 82 Бу бәрабәрсизлијә өјрәшән бир адамтәк
Инди нәсибим олмуш аталыг сәадәти,
Бунунчүн танрыја мән төшәккүр едәм кәрәк.
- 85 Сәни гојнуна алмыш көзәллик сәлтәнәти,
Чанлы даш-гаш кимисән, анд верирәм үрәкдән,
Адыны, кимлијини сөјлә, гуртар мөһнәти».
- 88 Мөһрибан сөзләрлә о, белә деди мәнә: «Сән
Севимли јарпағымсан, көзләдим чүчәрмәни,
Сәни өз будағында јетирән бир көкәм мән».
- 91 Сонра деди: «О шәхс ки, гыл көрпүдә дөврәни
Јүз илдән чохдур кәзир дағ әтәјиндә налан,
Онунла таныјырлар бүтүн нәслини, сәни,
- 94 О шәхс мәним оғлумдур, демәли, сәнин бабан;
Сән елә етмәлисән, нә гәдәр имканын вар,
Онун күнаһларыны јујасан, азалдасан.
- 97 Гәдим диварлар ичрә Флоренсија—о дијар
Сакит һәјат сүрәрди, раһатча өмр еләрди,
Чалынан зәнкин сәсин динләјәрди сүбһ-наһар,
- 100 О нә гызыл кәрдәнбәнд, нә дә ки, тач биләрди,
Нә ишләмәли палтар, нә дә гијмәтли кәмәр
Тахмаздылар, адамлар нәфсә үстүн кәләрди.

- 103 Гыз оlande аталар горхмаздылар түк гәдәр,
Чүнки онда чөһизин һазырланма мүддәти
Дежилмиш вә'дә илә кәләрди дүз, бәрабәр.
- 106 Кимсә көрә билмәзди бош еви, бош һәјәти;
Һәлә Сарданапал да јох иди онда бары
Учалтсын имарәти, учалтсын сәлтәнәти.
- 109 Һеч сизин Гуш Тәпәси јүксәлмәмиш јухары
Монтемалодан, бурда о чалыбдыр зәфәри,
Дағылмагда даһа тез өтүб кечәр онлары.
- 112 Беллинчоне Бертинин енли гајыш кәмәри
Бәзәнмишди сүмүклә; ајнанын габағында
Арвады көрмәди бир әнник-киршан әсәри.
- 115 Нерли илә Веккјо да дөбдөбә сорағында
Өзләрини үзмәди; онларын арвадлары
Әлилә јун дарады ади јун дарағында.
- 118 Хошбахтлар! Белә кечди бә'зән дә һәјатлары,
Гәбр евин тапсалар да Франса елләриндә
Унутмады онлардан һеч кәс доғма дијары.
- 121 Бири бешик башында өз ана дилләриндә
Лајла деди үрәкдән, чаван ата-аналар
О лајланы чох әзиз сахлар көнүлләриндә.
- 124 Бири чәһрә далында отуранда, бигәрар
Дејәрди Тројанын, Фјезоланын, Романын
Әбәди шөһрәтиндән, гүдрәтиндән о ки, вар.
- 127 Корнелија, Квинси нечә сизин мәканын
Надир адамларыдыр; Салтерелло, Чанкелла
О чүр тәбәррикијди бизим дөврүн, заманын.
- 130 Белә көзәл аләмдә вәтәндаш олдум, бала,
Әзаб вахты көмәјә чағрылан ана Мәрјәм
Сакит, көзәл јер верди, өмр еләдим бибәлә,
- 133 Лап үрәјимчә иди дүшдүјүм һәммин аләм.
Сизин гәдим мә'бәддә мәнә елә о заман
Каччаквида дедиләр хач сујуна дүшән дәм,

- 136 Моронто, Елизео гардашымды меһрибан;
Евләнмишдим о заман мән Падо вадисиндән;
Нәвәләрим ләғәби алыбдыр бу дијардан.
- 139 О гејсәр Куррадонун архасынча кетдим мән,
Белимә о бағлады бир чәнкавәр кәмәри,
Хидмәтиндә дајаным һәмишә чани-дилдән.
- 142 Шәррин гисасчысытәк мән башладым сәфәри
Ишғалчылар үстүнә, папаларды күнаһкар
Ки, јадлар тутмушдулар сизин доғма јерләри.
- 145 Орда ајрылды мәним чаным чисмимдән начар,
Инсанлары дәмәдәм ләкәләјиб мәһв едән
О јаланчы аләми тәрк еләдим; о ки, вар
- 148 Әзаб чәкәндән сонра дүшдүм бу аләмә мән».

ОН АЛТЫНЧЫ НӘҒМӘ

- Еј бизим ганымызда чошан һәгир күбарлыг!
Һәгиги мәһәббәтин сөнүб кетдији Јердә
Тәлгин еләдијинчүн бизә сахта вүғары,
- 4 Нејрәт еләмирәм мән; чүнки уча көјләрдә,
О јердә ки, фанилик әзаб вермир руһлара,
Мәним дә көзләримә гүрур чәкмишди пәрдә.
- 7 Анчаг сән бир нәзәр сал кејдијин о палтара,
Көр нечә дә көдәлир, узанмаса бир гәдәр
Заманын гајчысыјла чатачагдыр ахыра.
- 10 Ромада һөрмәтли шәхс гаршына чыхса әкәр,
Кәрәкдир «сиз» дејәсән, мән дә сөјләдим белә,
Һәрчәнд бу адәтә дә әсассыз мејл едилрәр.
- 13 Беатриче кәнардан бахды тәбәссүм илә,
Чиневрәнин сәһвини көрәндә өскүрәрәк
Досту бу чүр ишарә етмишди, кәлиб дилә.

- 16 Она белә дедим: «Сиз—эчдадымсыныз, демәк;
Сиздән алдым данышмаг-динмәк чәсарәтими;
Сиз мәни галдырдыныз өз-өзүмдән дә жүксәк.
- 19 Сиз мәнә бәхш етдиниз сонсуз сәадәтими,
Бүтүн әглим, варлыгым долубдур бу севинчлә,
Билмирәм ки, нә тәһәр кизләдим һејрәтими.
- 22 Сиз еј көкүм, дајагым, сусмајын, кәлин дилә,
Мәнә бир хәбәр верин улу эчдадыныздан,
Дејин, тәвәллүдүнүз дүшүбдур һансы илә;
- 25 Сөјләјин, Иоаннын архачы да о заман.
Чохму бөјүк оларды; шан-шөһрәтә чатараг
Һансы аилләрди һамыдан мәшһур олан?»
- 28 Динләдикчә меһрибан сөзләрими бу сајар
Күләјин гаршысында көзәрән бир көмүртәк,
О улдуз шө'ләләнди, нурланды табәг-табаг;
- 31 О заһирән нечә ки, инди көзәлди, гәшәнк,
Ондан да инчә иди данышыгы, сөзләри,
Бизимкинә гәтијјән бәнзәмирди о аһәнк:
- 34 «Мәләкләр кәтирәндә әрзә «Ave» хәбәри,
О гыз да чевриләндән мүгәддәс бир анаја,
Мән дүнјаја кәлмишәм, өтүб кедән илләри
- 37 Бир-биринин далынча нөвбәјлә саја-саја,
Шир бүрчүнүн башына дүз беш жүз сәксән кәрә
Доланды көрдүјүн Марс, бах, бу аловлу дүнја.
- 40 Эчдадымыз әзәлдән бинә салыб о јерә,
О јердә јәјдан-јаја көһләнини атлылар
Сонунчу мәһәлләјә чапыр, чыханда сејрә.
- 43 Эчдадымын һаггында тәк буну демәк олар;
Онларын әсли-көкү, ад-саны барәсиндә
Сөһбәт ачмаг јарашмаз мәнә, нә дә лүзум вар.
- 46 Марсдан Иоанна гәдәр, икидләр дәстәсиндә
Хидмәт едә биләчәк индики адамлардан
Бешдә бири гәдәрди онларын чәркәсиндә.

- 49 О вахт һәр вәтәндашын дамарларындан ахан
Ган саф иди; Феккине ганыјла гарышанда
Кампидә, Черталдода тутгунлашды о саф ган.
- 52 Каш ки, сизин шәһәрин јахынлығында онда
Галуссо, Треспјано ола иди гоншулар,
Һәмсәрһәд олајдыныз онларла о мәканда.
- 55 Олмајајды һеч сиздә Агулјонлу бир мурдар,
Үфунәт дағарчығы, јахуд синјезли бири,
Әлилә, көзләрилә рүшвәт алан бир биар!
- 58 Халг әкәр доғма өвлад сајса иди гејсәри,
Мүгәддәс һәр нә варса атмасајды бир јана,
Салса иди гејсәрә доғма ана нәзәри,
- 61 Флоренсијада инди һеј јағлана-јағлана
Јашајанлар, рәдд олуб Симифонта кедәрди—
Бабасы диләнчилик етдији о мәкана.
- 64 Һамы Монтемурлоја графынкы дејәрди,
Черкинин өвладлары өмр едәрди Аконда,
Буонделмонт нәсли дә Гревдә өмр едәрди.
- 67 Чүрбәчүр дәләдузлар бир јерә жығыланда
Шәһәрләрин евини јыхдылар; мә'дәләр дә
Артыг гида үзүндән позулар белә анда.
- 70 Кор өкүз кор гузудан тез јыхылар, өләр дә;
Тижәси полад олан бир хәнчәр лап бинадан
Көрүрсән, кәсәрлидир бә'зән дә беш хәнчәрдән.
- 73 Бахсан Урбисалијә, Лунијә, ја бир заман
Ешидәндә ки, Кјүзи, Синигалја талејин
Амансыз әлләрилә олдулар јерлә јексан,
- 76 Ешидәндә көкү дә кәсилиб нечә нәслин,
Сән ахтарма бурада елә бир кизли әсрар,
Шәһәрләри—көкләри сүгут көзләјир јәгин.
- 79 Сиз кимсиниз—өлүмә мәһкум олмуш инсанлар,
Чохунуз јашамағын һеч дүјмур мә'насыны
Билмир узун өмрүн дә јенә нәһајәти вар.

- 82 Фырландыгча гоча әрз парлаг ај сәмасыны
Кан өртүр, кан да ачыр; тале дә лап бу тәһәр
Флоренсија үстә кәздирир чидасыны.
- 85 Мәшһур флоренслиләр һаггындакы бу сөzlәр
Бу сәбәбдән гој һејрәт доғурмасын гәтијән,
Бә'зинин һәјаты да думанлыдыр нә гәдәр.
- 88 О Филиппи, Угини, Гречи көрмүшәм мән,
Орманни, Кателлини, Албекики—һәр бири
Шөһрәтlijди, бу шөһрәт унудулуб көкүндән.
- 91 Көрмүшәм, чох гәдимди, ә'зәмијди ишләри
О Аркын, Саннеллинин; онлар илә бир јердә
Мән көрмүшәм Ардинги, Бостики, Солданјери.
- 94 Сатгынларын дәстәси јығылан вадиләрдә
Кәми дә үзә билмәз тәһлүкәсиз, орада
Кирдаблара гәрг олар бир уғурсуз сәһәрдә,
- 97 О заман Равинјанлар өмр едирди бурада,
Сонра граф Квидо үзә чыхды нәһәјәт,
Сонра һөкм јетишди о Беллинчонлара да.
- 100 Делла Пресса ишдә көстәрирди мәһарәт;
Сонра да дәфәләрлә Галигајлардан бири
Хәнчәрин дәстәсинә гызылла вурду зијнәт.
- 103 Учалырды ағ дирәк, Фитантинин һүнәри,
Төјчү оғрусу сафа чыхмадајды; Баруччи,
Саккетти, Галли, Чуок олмушду дил әзбәри.
- 106 Мөһкәм иди о көвдә, будағында Калфуччи;
Сисинин нәсли али сајылырды, о заман
Сәлтәнәтә һөкмран кәлирди Арригуччи.
- 109 Өз гүруру учундан мәғлуб олуб јыхылан
Нечә дә әзәмәтли көрүнүрдү! Гызыл шар
Нур јајырды, үстүндә јохду ләкәдән нишан!
- 112 Белә иди онларын әчдады да, ихтијар
Алан кими килсәни хоруза јүкләјәрәк,
Руханиликдә шишән о күлүнчләр, нә ки, вар.

- 115 Аһ, бу һәҗасыз нәсил, бах чошур әждаһатәк,
Анчаг елә ки, көрдү о, јумруг, ја да пул-вар—
Сакит олур о саат, бир гузуја дөнәрәк,
- 118 Елә бу заман онлар јухары јол тапдылар;
Буна көрә пәрт олду о Убертин Донато
Јадла гоһум оlanda гајнатасы— о биар.
- 121 Артыг Капонсаккону чәзб еләди Меркато,
О енди Фјезолдан; чичәкләнди нәһәјәт
Әһали арасында Чуда вә Инфангато.
- 124 Инди динлә, дејим мән әчанб бир һәгигәт:
Шәһәрдәки о кичик һасар гапысы онда
Делла Пера адилә адланды, тапды шәһрәт.
- 127 Қим ки, бөјүк баронун кербини дашыјанда
Уча тутур, гојмур ки, бир ләкә дәјсин она,
Горујур бу шәрәфи халг Фома бајрамында,
- 130 Онлар чәнкавәрликчүн борчлудурлар барона;
Онлардан халг тәрәфә һәр ким кечибсә—һөкмән
Демәк гызыл һашијә чәкмиш өз галханына.
- 133 Танырдым Импортуни, Гвалтероттини мән;
Әкәр сохулмасајды ора кәнар гоншулар
Борго узаг оларды әзабдан, әзијјәтдән.
- 136 О ев ки, гәм кәтирди гәм үстүндән бигәрар,
Сизи мәһвә апарды кин-күдурәт ичиндә,
Дағылды заман-заман, олду бүтүн тар-мар,
- 139 Бир вахт јад олунарды шәрәф, шәһрәт ичиндә,
Аһ, сән Буонделмонте, о гызы рәдд едәрәк
Һијләјә гулаг асдын, галды зилләт ичиндә!
- 142 Еманын суларында боғулајдын сән кәрәк
Бу шәһәрә биринчи гәдәм гојуб кирәли,
Онда шадлыг едәрди јаса батмыш бир үрәк.
- 145 О көрпүнү горујан Марсын сыныг һејкәли
Бир гурбан көзләјирмиш, демә, флоренслиләрдән,
Демә күнәшли күнләр гуртармадајмыш, бәли,

- 148 Фјоренсдә јашаркән әмнијјәт ичиндә мән
Көзүмлә көрдүм нечә онлара бәнзәрини,
Галмырды неч сәбәб дә көз јашына гәтијјән:
- 151 Онларын заманында халг тапмышды јерини,
Ағылла һөкм едирди, аләм јығылса јенә,
Дүшмәнчилик учундан замбаг ләчәкләрини
- 154 Асанлыгла бојамаг олмурду ал рәнкинә».

ОН ЈЕДДИНЧИ НӘҒМӘ

- Гәфил ачы хәбәрдән јаныб одланаң кими
Кәлиб Клименаја јалварараг дил төкән
Бир оғул, аталары гојду пешиман кими,
- 4 Мүгәддәс мәш'әл үчүн, бир дә ханым үчүн мән
Белә идим, онлар да мәни белә анлады,
Јерими дә дәјишди мәш'әл мәним гәфилдән.
- 7 Беатриче сөјләди: «Сәнин арзунун оду
Әсарәтдә галмасын; алышсын, шө'ләләнсин,
Бурах, гој пәрваз етсин арзуларын ганады;
- 10 Биз ки, сәндән тәзә сөз истәмирик, ол әмин,
Истәјирик гәлбиндә һәр нә варса ачасан,
Атәшини сөндүрә сәнин сусуз үрәјин».
- 13 «Еј әчдадым, еј мәним көкүм, көвдәм сајылан,
Үчбучаға ики кор бучаг сығышмаз, бәли,
Бу һәгигәти ајдын билдијитәк һәр инсан,
- 16 Сән дә билә биләрсән бүтүн һөкмү-әзәли,
Биләрсән кәләчәкдә нә һөкмләр верәчәк
Бизә дурғун көрүнән гоча дүнјанын әли,—
- 19 Веркили буна көрә дөврәләрдән кечәрәк,
О руһлар дүнјасындан ашараг дијар-дијар,
Әзаб, зүлмәт јурдуну көстәрән заман тәк-тәк

- 22 Кәләчәк тәлҗимчүн мән орада бигәрар
Ағыр сөзләр ешитдим, һәрчәнд ки, игбалыма
Һансы зәрбә җазылса дөзмәҗә гүдрәтим вар;
- 25 Арзум будур, чаваб вер мәним бу суалыма:
Кәләчәкдә башыма мәним нәләр кәләчәк;
Кәләчәҗәм мән һансы бир охун завалына».
- 28 Мән бу саҗаг сорушдум җаныб шө'ләләнәрәк
Көрүнән о ишыгдан; бу сөзләрлә һәм дә мән
Беатриче деҗәнә әмәл едирдим демәк.
- 31 Инсан кұнаһларыны өз үстүнә көтүрән
О танрынын гузусу кәсилмәмишди һәлә,
Сәфәһләри алдадан диллә јох, дашдан кечән
- 34 Тәмиз, ајдын дил илә, мөһрибан бир дил илә
О верди чавабымы, гәлбән алышыб јанан
Кизли бир тәбәссүмлә нурланды, деди белә:
- 37 «Тәсадүфләр инсанын өмрүндә заман-заман
Мүвәггәти нәгш олур һәјатын варағында,
О да танры көзүндә әкс олунур бинадан,
- 40 Бах, нечә ки, көрүрсән бир чајын јатағында
Ахарла үзүб кедән гајығы да далғалар
Әкс едир бүтүнлүклә, көз дә көрүр бу анда.
- 43 Гулаглары долдуран орган сәситәк, нә вар
Танрынын көзләриндән кечәр сәнин көзүнә,
Онлар мәним көзүмдә һәгигәттәк әкс олар.
- 46 Өз өкеј анасынын бөһтан долу сөзүнә
Бахараг Афинаны тәрк едән Ипполиттәк,
Флоренсија белә бир гисмәт вә'д едир сәнә.
- 49 Исаны башы үстә бајраға дөндәрәрәк,
Һәр бир шејә зәһмәтсиз чатмаг истәјәнләрин,
Тәфригә саланларын будур гәлбиндә истәк.
- 52 Деди-году һәмишә јығыб кұнаһы мин-мин
Јыхыр әзабкешләрин үзәринә; шәрр әмәл
Гијамәтдә чатачаг чәзасына, ол әмин.

- 55 Бир заман чан атдыгын истәјинә әлбәәл
Чевирирсән арханы; бу дәрдә, бу зилләтә
Сәни вадар еләјир ачы сүркүн, гүрбәт ел.
- 58 Сән өзүн көрәчәксән дүчар олуб мөһнәтә,
Нә гәдәр дә ачыдыр өзкә елин чөрәји,
Өјрәнмәк чох чәтиндир гәриб бир мәмләкәтә.
- 61 Бундан да ағыр дәрдә дөзмәмишдир үрәјин—
Дүшдүјүн гүрбәт елдә чүнки сәфәһләр илә
Отуруб-дурмамысан, көр бир кимдир көмәјин.
- 64 Онлардакы дөнүклүк, ағылсызлыг, шәр илә
Үз-үзә кәләчәксән; бу һәнкамәдә анчаг
Сәнинки јох, онларын ганы ахачаг һәлә.
- 67 Онлар һејванлыг едиб дүнјада ад алачаг;
Бу сәбәбдән јәгин ки, газанарсан, ад, шөһрәт
Әкәр сән өз јолундан дүшмәмисәнсә узаг.
- 70 Мәшһур ломбардијалы гүрбәт елдә нәһајәт,
Сәнин үчүн илк еви тикәр; чәкәр кербинә
Мүгәддәс гарталы да, үрәјиндә мөһәббәт.
- 73 Елә бир сығыначаг јарадар ки, о сәнә
Сизин һәр бир ричаныз, көнлүнүзүн гисмәти
Орда горуначагдыр илләрлә, дөнә-дөнә.
- 76 О адам ки, бу Марсдан алыб күчү, гүввәти
Өз бөјүк әмәлилә шөһрәт тапыб чаһанда,
Һәмин ломбардлы илә бир чәкәчәк зәһмәти.
- 79 Чамаат танымырды ону чаван оlanda,
Онун башы үстүндә көјүн тағы чәтиртәк,
Чәмиси доггузча ил фырланды асиманда.
- 82 Гасконду, алимәнсәб Арригону чәкәрәк
Кәтирмәмиш Ромаја, ломбардлы вар-дөвләтә,
Бәдбахтлыға чох лагәјд бир сифәт көстәрәчәк.
- 85 Ондакы әзәмәтә, ондакы сәхавәтә
Һамы һејран олачаг; һәтта дүшмәнләрин дә
Лал дили ачылачаг, кәләчәкдир гејрәтә.

- 88 Онун ганады алтда олсун сәнин јерин дә;
Дәјишәчәк талеји о шәхсин сәјәсиндә
Бил ки, вардыларын да, мүфлис дүшәнләрин дә.
- 91 Сахла бүтүн бунлары әглин һафизәсиндә,
Анчаг дилини сахла...»—сөјләјиб бу сөзләри
Гәрибә бир һәгигәт ачды өз нөвбәсиндә.
- 94 Сонра деди: «Мән сәнә ачдым нә вахтдан бәри
Кедән сөзү-сөһбәти; чох да узаг олмајан
Бир кечмиш кизләмишди сөјләдијим бу сирри.
- 97 Анчаг тор гуранлара һәсәд етмә сән бир ан:
Онлар кунәһләрәјчүн чатачаг чәзасына,
Сәни әввәлки кими јашадачагдыр чаһан».
- 100 О пак гәлбин сөһбәти артыг јетишди сона,
Анладым, баша дүшдүм онун әлләри илә
Тохунуб баша чатыр мәним гурдуғум һана.
- 103 Арзусунда, фикриндә, мәһәббәтиндә белә
Сәдагәтли оланын гәдрини билиб бир дә,
Мән мәсләһәт истәјән адамтәк кәлдим дилә:
- 106 «Әзиз ата, көрүрәм кәлиб кечән илләр дә
Мәни торпаг етмәјә тәләсирләр нә гәдәр,
Бир һалда ки, өзүмү горумурам бу јердә.
- 109 Силаһ кәтүрмәлијәм инди мән дә мүхтәсәр,
Гүрбәтә дүшмүшәмсә севимли мәмләкәтдән
Һәләлик тәрк етмәјиб мәни ширин нәғмәләр.
- 112 Мән кечмишәм чох ачы талели сәлтәнәтдән,
Кечмишәм сылдырымлы, чазибәдар бағлардан,
Ханымынын көзүлә галхмышам зирвәјә мән,
- 115 Көјдә дә улдузлары кечдикчә заман-заман
Һеч кимин көрмәдији гатлардан кечдим, әкәр
Көрдүјүмү данышсам јығылар бүтүн чаһан;
- 118 Әкәр мән һәгигәтдән горхурамса түк гәдәр,
Әсримизи көһнәлмиш адландыранлар ичрә
Јашаја билмәрәм, јох, ким буна өмүр дејәр!»

- 121 Гулаг асыб мәним бу сөjlәдијим сөзләрә,
Тәбәссүмлә верәрәк онларын гијмәтини,
Күзкүдә әкс едәнтәк парлајыб бирдән-бирә
- 124 О нур белә сөjlәди «Ким ки, өз шөһрәтини
Ләкәләјиб өзүнүн, өзкәнин әмәлилә
О анлајар сәнин бу сөзүнү, нифрәтини.
- 127 Кәрәк кизләтмәјәсән бирчә кәлмәни белә,
Бүтүн көрдүкләрини дејәсән ајдын, дәрин,
Гој кимин ејби варса јаш төксүн килә-килә!
- 130 Илк бахышда ләззәтсиз көрүнәчәк сөзләрин,
Лакин маһијјәтинә енәндә диггәт илә
О өмрүнә сағламлыг кәтирәчәк бәшәрин.
- 133 Фәрјадын зирвәләрдән кечиб әзәмәт илә,
Силкәләјиб әјәчәк ән бөјүк ағачлары;
Бу сәни таныдачаг аләмә шөһрәт илә.
- 136 Көзләринә көрүндү инсанларын гатары
Тәнтәнәдә, о дағда, әзаблар гучағында,
Мин дүрлү сөзләр илә јад едәрләр онлары,—
- 139 Чүнки көрүнмәјирсә көзүнүн габағында,
Јахуд һәгигәт көкү галыбса јердә пүнһан,
Дәлилләри әјани көрә билмирсә, онда
- 142 Дејилән сөз-сөһбәтә инана билмир инсан.»

ОН СӘККИЗИНЧИ НӘҒМӘ

Дәрин сүкута далды о хошбахт ишыг јенә
Дүшүнчәләр ичиндә, дамарымда ахан ган
Әзабы сәадәтә чевириб верди мәнә;

- 4 Мәни нурлу аләмә—јүксәклијә галдыран
Гадын белә сөjlәди: «Фикир, дүшүнчә јетәр;
Мән сәнин јанындајам, горујурам һәр заман!»

- 7 О нэвазишкара мэн бир анлыг салдым нэзэр,
Нэ көзэл данышырды; о мүгэддэс бахышлар
Мэни сусдурду фэврэн, меһрибанды нэ гэдэр.
- 10 Бурда мэним дилимдэ елэ бир гүдрэтми вар:
Жаддашым о алэмэ дөнсүн дејэ јенидэн
Кэрэк али бэлэдчи верилсин мэнэ начар.
- 13 О хошбахт ан барэдэ бир буну дејэрэм мэн,—
Чанлы бир лөвһэ кими ону сејрэ даланда
Башга фикир-хэјаллар мэни тэрк етди фэврэн,
- 16 Беатриченин үстэ сәпилэн о заманда
Интәһасыз ишығы Сонсуз Әбәдијјәтин,
Икинчи бир аләмин нуруну дүјдүм онда.
- 19 Инчә тәбәссүм илэ о башлады сөһбәти:
«Нэзэр сал, јахшы динлә, мэним бу көзләримдә
Бүтүн бәхтијарлығы топланмајыб Чәннәтин».
- 22 Бә'зән күчү, гүввәти гәлбдәки һиссләрин дә
Тамам ајдын көрүнүр, елэ көрүнүр, үрәк
Бу гүввәтә баш әјир, табе олур дәриндән,
- 25 О мүгэддэс улдуз да күчлү шө'лә чәкәрәк
Елэ алышырды ки, баша дүшдүм, о јенә
Нәсә демәк истәјир, көзләринә бахантәк.
- 28 Деди: «Бах, бу бешинчи улдузун дөврәсинә,
Будаглар бир көвдәдә тапыб һәјат әсәри
Верир јарпагларына, бир дә ки, мејвәсинә,
- 31 Бурда руһлар севинир, о руһлар ки, күнләри
Јер үзүндә кечирди сонсуз шанла, шөһрәтлә,
Онлардан күч аларды илһамын да шөһпәри.
- 34 Чијинләрдәки хача нэзәр јетир диггәтлә:
Чағырырам бирини—зүлмәтә нур сачачаг
Булулдардан шахыјан шимшәкдәки сүр'әтлә».
- 37 Мән көрдүм Иса ады чәкилән кими анчаг
Хач нишанлы бир шөфәг кечиб кетди бу заман;
Кечди һәрәкәтијлә бир вахтда дил ачараг,

- 40 Маккавей дежиләндә, нур чеврәни андыран
Кәлиб кечди гаршыдан башга бир нур һаләси,—
Гамчысы севинч олан фырфырајды о, инан.
- 43 Бөјүк Карл Орландла кечиб кетди, икиси
Мәним нәзәрләримдә бәнзәјирди гартала,
Һүнәрди шаһин кими белә сүзүб кечмәси.
- 46 Сонра Гулјелм, Реонард нуруну сала-сала,
Сонра Руберт Квискар, Һерсог Готофред илә
Көзүмүн гаршысындан кечди, бахдым бу һала.
- 49 Мәни сирләрән акаһ еләјән руһ да белә
Гошулду бирчә анда о бири ишыгларә,
Санки нәғмәкарлардан јаранды бир гафилә.
- 52 Сонра да сағ тәрәфә мән чеврилдим бу ара,
Бирчә сөз сөјләјәрми, ја едәрми ишарәт—
Бахдым Беатричејә, бахдым о лүтфкара;
- 55 О гәдәр тәмиз иди көзүндәки әзәмәт,
Бәхтијарлыг—әввәлки, сонракы шәфәгләри
Тамам керидә гојду ондакы бу тәбиәт.
- 58 Елә ки, руһдан доғур хејрхаһлыг һүнәри,
Даһа да парлаг олур, севинир, сачыр зија,
Көрүрүк һәрәкәти артды бајагдан бәри.
- 61 Анладым ки, сүр'әтлә јүксәлирәм сәмаја
Артдыгча һәр ан гөвсү көјләрин, кечдикчә биз
Даһа парлаг ишыг, нур верир Беатричеја.
- 64 Көрүрсән ки, бир гадын дајаныбдыр ағбәниз,
Горху илә һәјанын тә'сириндән, бахырсан,
Онун јанағындакы рәнк дәјишир тәртәмиз,
- 67 Беатричејлә биркә мән гәдәм гојан заман
О алтынчы улдузун көксүнә, бирдән-бирә
Онун тәмиз ағлыгы ајдын көрүндү әл'ан.
- 70 Бу Диј планетиндә нәзәр салдым һәр јерә
Сәпәләниб мәһәббәт сачырды одлу шө'лә,
Чох бәнзәјирди онлар биз јазан о һәрфләрә.

- 73 Нечә ки, гушлар учуб јетишәндә саһилә,
Тапдыглары дән үчүн шадланыб севинирләр,
О дөнин әтрафыны тутурлар дөврә илә,
- 76 Ишыглара бүрүнән о руһлар да бу тәһәр
Учуб, нәғмә дејирди, һәм дә һәрәкәтилә
Каһ D, каһ I, каһ да L тохујурдулар јексәр.
- 79 Әввәл ғырланырдылар нәғмәнин сүр'әтилә
Сонра исә јарадыб о һәрфләрдән бирини
Донуб дајанырдылар бир ан сүкунәт илә.
- 82 Пегасеја, заманын о узаг илләрини
Шуурлара гајтарыб ојадырсан јенә дә,
Таныдырсан һәр кәсә мәканыны, јерини,
- 85 Орда көрдүкләрими еһја үчүн мәнә дә,
Нолар, бир ишыг учу инди бәхш едәсән сән!
Гүдрәт вер мисралара, галмајым мәнкәнәдә!
- 88 Ја сайт, ја да самит дүз отуз беш һәрфи мән
Көрдүм бу көзләримлә; сонра һәр бир һиссәни
Бирләшдириб охудум бүтөв фикри тәзәдән.
- 91 Әввәлчә «DILIGITE JUSTITIAM»—фе'ли мәни
Чәлб еләди өзүнә көрдүјүм бу лөвһәдә;
«QUI JUVICATIS TERRAM»,—битирирди чүмләни.
- 94 Лап сонунчу кәлмәнин ахырында бу вә'дә
Һәрәкәтсиз дајаныб M һәрфи галды, сонра,
Санки ғызыл нахышлар ачылды Јупитердә.
- 97 Јени бир издиһамы сејр еләдим бу ара,
Шәрәфчүн M һәрфинин гондулар зирвәсинә,
Маһнылар сөјләдиләр сонра пәрвәрдикара.
- 100 Нечә күчлү гасырға башлајыб һәмләсинә
Тонгалдан ғығылчымы дағыдыр гучуг-гучаг,—
Бә'зи сәфәһләр буна фал ачыр дөнә-дөнә,—
- 103 Көрдүм ордан дәстәјлә ишыг галхды бу сајаг,
Јухары милләндиләр, әтрафа јајылдылар,
Елә бил ки, Күнәшин телијди сачаг-сачаг.

- 106 Елэ ки, о ишыглар донуб дајанды начар,
Һәмин одлу јарғанын ичиндән бир гарталын
Әввэл башы, сонра да бојну көрүндү ашкар,
- 109 Јалныз о нәггаш өзү чәкә биләр бу һалы;
Чүнки өзүдүр анчаг јува гурана рәһбәр,
О өзү имкан верир, бу бүсаты гуралы.
- 112 М-ин замбаг шәклинә дүшдүјүндән бихәбәр
О бәхтәвәр издиһам дөнүб өз нөвбәсиндә
Јаранан бу лөвһәјә вурдулар сон нәгшләр.
- 115 Еј пак мәш'әл! Танрынын көјләрин гүббәсиндән
Көндәрдији нә гәдәр даш-гаш кестәрдин мәнә,
Өзүн дә парлајырсан онун һимајәсиндә!
- 118 Гәсәм о Идрака ки, сәнин дә мәнбәјинә
Күч верир, сүр'әт верир—о түстүјә бахым мән,
О түстү бол шүаны кизләдәчәкдир јенә.
- 121 Мүмкүнмү гәзәбини сојудасан бурда сән,
Ғанлардан, әзаблардан јаранан бир мә'бәди
Бир алвер мејданына чевирдиләр гәфилдән.
- 124 Орда мәнә туш олан еј көјләрин һүммәти,
Доғру јолундан азыб пис әмәлә гуршанан
Күнаһкарлардан өтрү дуа елә сән инди.
- 127 Әлдә гылынч вуруша кедәрдиләр бир заман;
Инди исә Танрынын вердији бир тикәни
Чалышырлар гапсынлар һөкмән әлдән, ағыздан.
- 130 Анчаг еј позмаг үчүн јазан, баша дүш мәни:
Сән виран гојан бағы Пјотрла Павел һәмән
Хиласа чалышаркән кәлди өлүм көһләни.
- 133 Јәгин инди дејәрсән: «Сәһрада тәк өмр едән,
Сонсуз әзаблар чәкән, сонра һәмин о чөлдә
Соломејин рәгсиндән өләни о гәдәр мән
- 136 Севирәм, унудулуб Пјотр да, Павел дә».

ОН ДОГГУЗУНЧУ НӘҖМӘ

- Кениш-кениш ачараг кәрилмиш шөһләрини,
Шән руһлары көтүрүб сүзмәдәјди о сурәт,
Бирләшдириб һиә севинчлә һәр бирини.
- 4 Һәрәси дә елә бил кичик лә'л иди, фәгәт,
Өзүндә әкс едирди одлу күнәши пар-пар,
Көзләrimi дөјүрдү јандырычы һәрарәт.
- 7 Нәгшинә, тәсвиринә о чан атдығым ки, вар
Нә сәс, нә дә мүрәккәб, нә дә инсан хәјалы,
Нә арзулар рә'јасы о сурәти јарадар.
- 10 Көрүрдүм ачыланда димдикләри гарталын
Ајдын ешидилсә дә «мән», «мәним» сөјләјән сәс,
«Биз», «бизим» мә'насыјды дедикләри гарталын.
- 18 Әввәлчә белә деди сүзән гартал—пак нәфәс:
Һагг диваны, һагг үчүн мән учалдым шөһрәтә,
Бунунчүн тәкчә арзу кифајәт едә билмәз.
- 16 Халглар таныјыр мәни; бағлыјам һәгигәтә,
Бах, мәним әмәлләрим о позғун халглар ичрә
Тә'рифлә анылса да, дөнмәди бир адәтә».
- 19 Ғызардылмыш көмүрүн ичиндән бирдән-бирә
Јүксәлән атәш кими, бурда да бирләшәрәк
Саја кәлмәјән сәсләр говушмушду сәсләрә.
- 22 Бу лөвһәнин өнүндә мән һејрәтә кәләрәк,
Дедим: «Солмајырсыныз сиз, әбәди чичәкләр,
Сизин пак әтриниздән нәш'әләр алыр үрәк,
- 25 Јајылыныз руһума, тәскин един бир гәдәр,
Мән торпаг үзәриндә атәшими сөндүрән
Бир ичим су тапмадым, долашсам да сәрәсәр.
- 28 Көјләр сәлтәнәтинин башга дөврәсиндә мән
Күзкү көрдүм, әкс едир таңрынын гүдрәтини,
О күзкүнүн үзүнү өртмүрсүнүз гәтијјән.

- 31 Мән сизә чевирмишәм фикрими, диггәтими,
Бүтүн шүбһәләрим дә сизә бәллидир, онлар
Јарадыб гәлбимдәки әзаб-әзијјәтими».
- 34 Нечә ки, көзүн ачсан, шаһинә кәлир вугар,
Доландырыр башыны, чалыр ганадларыны
Мәғрур бир әда илә индичә галхар, учар,
- 37 О сурәт дә бу сајаг, топлајыб вугарыны,
Танры илтифатындан хәлг олунмуш о сурәт,
Охуду бизим үчүн мәһул маһныларыны.
- 40 Сонра деди: «Дүнјаны хәлг едән али гүввәт,
Кизли, ачыг нә варса шејләрин дүзүмүнү
Әлилә тәнзим едиб, бөлүшдүрән о гүдрәт
- 43 Бүтүн каннат боју камалыны, сөзүнү
Елә јајмалыјды ки, сонра кечиб габаға
О, һәр шејдән јүксәкдә көрә билсин өзүнү.
- 46 Јаранмыш не'мәтләрин һамысындан дадмага,
Һәр шејә гадир олан биринчи мәғрур ки, вар
Јетишмәди, кал икән гопуб дүшдү торпаға.
- 49 Әзәл күндән идракы зәиф, күчсүз оланлар
Јалныз өзү-өзүнә һудуд ја өлчү олан
Танрыны дәрк едәммәз, јох, гадағанды бунлар,
- 52 Бизим идракымызса һәр јана ишыг салан
Аллаһын пајладығы нурдан алыр гисмәти,
О идракын зәиф бир шә'ләсидир һәр заман,—
- 55 Елә буна көрә дә онун күчү, гүввәти
Мәнбәјиндән гүввәтли ола билмәз мүхтәсәр,
Мәнбәјиндән габағы көрә билмәз диггәти.
- 58 Сизин һәр биринизә верилән зәка, әкәр
Әбәдијјәтин адил һөкмүјлә версән гәрар.
Интәһасыз дәнизә зилләнән көзә бәнзәр:
- 31 Јахын дурсан саһилә—диб көрүнүр ашикар,
Саһилдән узаглара зилләсән нәзәрини—
Анчаг далға көрәрсән, һәрчәнд орда да диб вар.

- 64 Эбди Ајдынлыгдан алса нур теллөрини—
Ишыг будур; галаны тәшкил едир зүлмәти,
Чисмин өз хисләтини, бәдәнин зәһәрини.
- 67 Хәјалына раһатлыг вермәјән һәгигәти
Ачдым сәнин үчүн мән, мәсәлә олду ашкар,
Ачдым сәнин үчүн мән дивани-әдаләти.
- 70 Дедин: «Һинд саһилиндә догулан адам ки, вар
Нә бир сөз ешидибдир Исанын барәсиндә,
Нә дә онун һаггында охумајыб китаблар;
- 73 Анчаг дүзлүк јашајыб онун һәр пешәсиндә,
Фикриндә, әмәлиндә үз тутуб һәгигәтә,
Сөздә, ишдә олмајыб о шәррин һәвәсиндә.
- 76 Ахы нәјә көрә о дүчар олсун лә'нәтә?—
Христијан дејилсә—демәк өлүр бинман.
Күнаһкардыр—көңлүнү вермәјиб тәригәтә?»
- 79 Еј һаким палтарыны әјнинә кејмиш инсан,
Сән кимсән, өзкә көздә гылы сечирсән әкәр
Өз көзүндә тири дә көрмәјирсән һеч заман?
- 82 Фиқирләри мәнимлә дәринлијә енәнләр,
Ғаунлар мүти һала салмасајдылар сизи,
Шүбһәнизин һесабы билмәзди сәрһәд, гәдәр.
- 85 Сиз, еј күт дүшүнчәли инсанларын сүрүсү!
Саваб әмәлләр ки, вар, өз мүгәддәс јериндән—
Хејир-саваб тахтындан дүшмәјиб һеч вахт, дүзү.
- 88 Онунла сәсләшән һәр әмәл һаглыдыр, һөкмән;
Алудә олмајыр о бош, фани не'мәтләрә,
Бунлары јаратса да о, өз шө'ләләриндән».
- 91 Чолпалары јемләјиб, лејләк бир нечә дөврә
Вурур јувасы үстә, бошлугда ғанад чалыр,
Чолпаларын көзүнү чәзб едир бу мәнзәрә.
- 94 Мән дә белә бахырдым, көрүрдүм ки, учалыр
Көзләримин өнүндә һәммин о шанлы сүрәт,
Ғанадлары һамыны, көрдүм, дөврәјә алыр.

- 97 О фырланыб, охујуб, деди: «Ачдығым сөһбәт
Галды сәнә гаранлығ, таңры јолу да белә
Инсанлара әзәлдән гаранлығ галыр, әлбәт».
- 100 Елә ки, о мүгәддәс руһун сачдығы шө'лә
һәрәкәтсиз дајанды, Ромаја бир заманлар
Шан-шөһрәт бәхш еләјән нишан кими о, дилә
- 103 Кәлиб деди тәзәдән: «Бу көјләр гәсри ки, вар,
Нә әввәл, нә дә сонра кәлиб чыхмајыб бура
Исанын шөһрәтинә инанмајан инсанлар.
- 106 Лакин онун адыны чәкиб таныјанлара
Иса гијамәт күнү аз ргоре олачағ,
Танымајанлар исә јахын олачағ. Гара
- 109 Һәбәш дә көрүб буну нифрәт едәчәк анчағ
Көрәндә—кими зәнкин, кими—јолчудан бетәр,
Кими бурда, кими дә орда әбәди гонағ.
- 112 Иранлылар бәс сизин краллара нә дејәр,
Бүтүн рүсвајчылығы о дәфтәрдә көрсәләр,
Јазыланлар да чыхса ашкара бирәр-бирәр?
- 115 Көрүнәр Албертин дә төрәтдији фитнәләр,
Прага торпағында еләдији гарәти,
О гәләм јада салар чох шејләри сәрасәр;
- 118 Көрүнәр Сена үстдә јохсулун мәишәти,
О сахта пул кәсәнин бир күн габан овунда
Ахыр кәлиб јетишәр өмрүнүн сон мүддәти;
- 121 Көрәрләр ки, бир заман дуруб сәрһәд бојунда
Шотланд илә инкилис вурушарағ төкдү ган,
Торпағлары дар кәлди онлара бу ојунда;
- 124 Көрәрләр ки, күнаһа батыбдыр заман-заман
Испанјалы, боһемли, атыб шаны-шөһрәти
Барышыблар шәрәфсиз әмәллә утанмадан;
- 127 Көрәрләр, Јерусәлим чолағынын хидмәти
Нә гәдәрмиш, өнүнә јазарлар ади I-и,
Анчағ пис ишләринин бир М олар гијмәтин;

- 130 Көрәрләр ки, чамырлыг олуб мәскәни, јери
О аловлу адада өмр еләјән күбарын,
О адада газылды бир күн Анхизин гәбри;
- 133 Нечлијини ачмагчүн һәмин о бәдәфкарын
Ондан бир нечә кәлмә јазарлар бу адәтлә,
Аз сәтриндә чох мә'на олар о јазыларын.
- 136 Бабаларын адына ләкә вуруб һиддәтлә,
Ики тачы тапдајан, дајынын, гардашын да
О ијрәнч әмәлләри фаш олар һәгигәтлә.
- 139 Отура билмәјәчәк тач-тахтын башында
Нә португалијалы, нә норвеч, нә дә о серб—
Онлар сахта пул кәсди Венетсија нахышында.
- 142 Хошбахтдыр Мачарыстан, әкәр о гәһрәман јер
Бир күн алса интигам! Хошбахт олар Наварра
Сәһәдләнсә дағларла онун дашыдығы керб.
- 145 Гој онун тәлەјини билдирсин һәр дијара
Никоси фачиәси, Фамагостун наләси,
Онлара вәһши һејван вурур сағалмаз јара,
- 148 Она бәнзәр бу ишдә вәһшиләрин нечәси».

ИЈИРМИНЧИ НӘҒМӘ

- Елә ки, каинаты нура бојајан Күнәш
Өнүмүздә ачылан үфүгләри тәрк едәр,
Гаралар ағ күндүзү көстәрән күчлү атәш,
- 4 Тәк онун зијасыјла нурланан уча көләр,
Һесабыз улдузлардан биринин јанмасилә
Бир анлыға јенидән ајдынлашар сәрасәр.
- 7 Каинатын көркәмин хатырладым мән белә,
Јердәки рәһбәрләрин, дүнјанын рәмзи олан
О хејрхәһ гарталын сусуб дајанмасилә;

- 10 Чүнки онун ардынча чанлы ишыглар бу ан
Көзөл нәгмә дедиләр, артырыб нур вүс'әти,
Һејф, о нәгмә мәним чыхыбдыр хатырымдан.
- 13 Еј тәбәссүмдән доған мәнәббәт һәрарәти,
Нә одлујдун онларын чалдығы неј сәсиндә,
Онда мүгәддәсләрин варды фикри-сөһбәти!
- 16 Елә ки, о гијмәтли даш-гашын шө'ләсиндә
О алтынчы аловун дәринлијиндә бирдән
Сусду о мөләкләрин илаһи нәгмәси дә,
- 19 Санки шөлалә сәси ешитдим бу ара мән,
Елә бил мәнбәјинин күчүнү, гүдрәтини
Көстәрәрәк ахырды уча, ишыглы јердән.
- 22 Нечә сәс нәгмә олур, сонсуз мәлаһәтини
Сантурун телләриндән көтүрүр пәрдә-пәрдә,
Ја түтәк бәндләриндә тапыр өз вүс'әтини,
- 25 Гарталын боғазындан гопан о нәгмәләр дә
Фасилә вермәјирди, дајанмајырды бир дәм,
Әкс-сәда верәрәк учалырды көјләрдә.
- 28 Сәс сөзә чевриләрәк, гарталын димдијиндән
Јајылырды, онлары дујуб јазмағ һәвәси
Үрәјимдән кечирди, чан атырдым буна мән.
- 31 О дејирди: «Үзүмүн күнә бахан һиссәси
Јердәки гарталларын бәнзәјир сифәтинә,
Һағлыдыр ки, өзүнә чөлб еләсин һәр кәси.
- 34 О ишыглар ки, вериб көрдүјүн шәкли мәнә
Онларын шәфәгидир јаныр көзүмдә пар-пар,
Онлар тач ола биләр һамынын шөһрәтинә,
- 37 Бах, ортада көрдүјүн ән чох бәбәјә охшар
О мүгәддәс руһлары вәсф едәрди бир заман,
Танры сәрвәтин јер-јер кәздирәрди бигәрар.
- 40 Артыг онун өзүнә инди олубдур әјан,
Нә көзәл гисмәти вар, әмәлләринә көрә
О руһа гисмәт олуб белә шөһрәт, белә шан.

- 43 О беш ишыгдан бири димдијә јахын јерә
Бәркијиб, көркәминдә әјри бир гаша бәнзәр,
Оғлу өлмүш анаја тәсәлли верә-верә
- 46 Јашады. Инди билир Исајла кетмәјәнләр
Дүчар олуб нә гәдәр иткијә, зијанлара,
Талејин сәрт әлијлә сынаныблар нә гәдәр.
- 49 Сөјләдијим чәркәдә, лап үстдә дуранлара
Бирләшән о бириси, төвбә—дуа ғылараг
Өмрүнү, һәјатыны узатды да бир ара.
- 52 Инди билир—әдаләт мәһкәмәси һагдыр, һагг,
Һәрчәнд ки, јалварышла лап сабаһа кечәр дә
Амма бу һагг диваны әввәл-ахыр олачаг,
- 55 О далдакы, мәнимлә вә ганунла бир јердә
Хејир ишә чан атды—шәр иш төрәтди анчаг,
Јунан олду, торпағы кешишә верди бир дә.
- 58 Инди билир, хејирхаһ әмәлләрә гошараг
Бәдхаһлыг етди, анчаг хошбахтлар чәркәсинә
Гошулуб; әмәлләри әрзи мәһв етди бир вахт.
- 61 Бах, бир гәдәр керидә о пак нур шө'ләсинә,—
О Гулелмо өзүдүр,—вәтәни, торпаглары
Инләјир, чүнки Карл, Федерико сагдыр јенә.
- 64 Инди билир, көјләрин белә имиш гәрары—
Һөрмәтлә анылырмыш лүтфкарлыг едән чар,
Буну сүбут еләјир онун нур сачатлары.
- 67 Буна ким инанарды, һәјатда бир заманлар
Зүлмәтләрә бүрүнән, инди мүгәддәс нур
Гәрг олан о бешинчи Рифеј өзүдүр ки, вар?
- 70 Инди о чох шеј билир кәлиб дүшәли бура,
Инди о вагиф олуб сизләрә сирр көрүнән
Онун өзү үчүн дә мәһһул олан әсрара».
- 73 Көрүрсән ки, торагај миллиәниб көјә бә'зән,
Охујур нәғмәсини көнлү истәјән гәдәр,
Гәлбинә нәш'ә долур, сусур сонра да шән-шән.

- 76 Мәнә һөкмү-әзәлин рәмзини дә бу төһәр:
Һәмин о гартал иди, о иди хатырладан;
Онун ирадәсинә бағлыҗды ирадәләр.
- 79 Мән шүшәјдим, ичәрим көрүнүрдү никаран,
Варлығымда шүбһәләр әкс едирди күзкүтәк,
Елә буна көрә дә ләнкимәдән бирчә ан
- 82 Дедим: «Нечә олур бу?»—Бу үч кәлмәни үрәк.
Санки додағларыма көндәрирди күч илә;
Бу сөзләрдән көзәллик јанды шө'ләләнәрәк.
- 85 Бу вахт бахышларында даһа да күчлү шө'лә,
Һаким олмасын дејә идракыма зиддијјәт,
Һәмин мүгәддәс ишыг мәнә сөјләди белә:
- 88 «Доғрудур, сән инандын—мән дејәндир һәгигәт,
Лакин шүбһән вар һәлә, әглин кәсмәјир јенә,
Инансан да зүлмәти гова билмирсән фәгәт.
- 91 Санки бүтүн шејләрин ады мә'лумдур сәнә,
Лакин кәнар бир адам көмәк етмәјинчә, сән
Енәммирсән онларын әсил маһијјәтинә.
- 94 Мәһәббәтлә үмиддән алышыб шө'лә чәкән
O regnum coelorum көзләјир мәчбуријјәт
Танры ирадәсилә әнкәл учсун көкүндән.
- 97 Истәмир ки, вурушуб мәғлуб олсун о, фәгәт,
Өзү көнүллү кедир һәм дә мәғлубијјәтә,
Чүнки мәғлублуғујла галиб кәлир мәрһәмәт.
- 100 Гаһда биринчи ишыг салыб сәни һејрәтә,
Бир дә бешинчи ишыг, онларда јохдур бәдән,
Анчаг јаныб, салырлар һәр көрәни һејрәтә.
- 103 Руһлары да бүтпәрәст кими дејил, бәдәндән
Чыхды хачпәрәст кими, чармыха чәкиләнә
Бир и әввәл инанды, бир сонра, анла сән.
- 106 Бириси Чәһәннәмдән гајытды өз јеринә,
Орда төвбә еләмәк чүнки һаһагдыр, һаһаг;
Бунунла да танрыја үмид бағлады јенә,

- 109 Бу үмидлә аллаһа дуалар едир анчаг,
Ондан ахыр күнүндә көзләјир бир мәрһәмәт,
Бәлкә һәрәкәт етди инајәтлә бахараг.
- 112 Сәнә сөһбәт ачдығым һәмин шанлы руһ фәгәт
Аз мүддәтә гајытды чыхдығы бәдәнә, о
Бу заман хиласкара—танрыја етди биәт.
- 115 Инамыјла мәһәббәт атәшинә јенә о
Алышды башдан-баша, бу сајаг јандығындан
Јенә өлүб јүксәлиб бу али мәдфәнә о.
- 118 Дикәриндә лүтф ешги еркән ојандығындан,
Илкин көрдү дәриндән ахыб кәлән булағы,
О чешмәни көз илә көрәммирди һәр инсан,
- 121 Һәгигәтә чан атды онун бүтүн варлығы,
Танры да нур далынча нур әта етди она,
Бүтүн күнаһларыны јусун о нур гајнағы;
- 124 О замандан инанды бу динин варлығына,
Көкүндән узаг олду бүтпәрәст јығнағындан,
Позулмуш нәсилләри нисләди јана-јана.
- 127 Тапды һаггын јолуну үч гадынын бағында,
О гадынлар илләрлә мәрәсим күнүнәдәк
Кедирди гафиләнин данм сағ чинаһында.
- 130 Еј инсанын гисмәти, көкүн һаны, де көрәк,
Һансы торпагда итиб, көрмүр тутгун бахышлар,
О көзләр ки, сәбәби көрә билмир корлартәк!
- 133 Инсанлар, гурдуғунуз бу һагг диваны ки, вар,
О јаланчы дивандыр! Танрыны көрсәк дә дүз,
Онун елчиләрини көрә билмирик начар.
- 136 Бу көрә билмәмәклә биз хошбахтыг шүбһәсиз;
Һәр чүрә не'мәтләрдән уча олан не'мәти—
Танры истәјәнләри јалныз истәјирик биз».
- 139 Уча пәрвәрдикарын бу бөјүк һәгигәти—
Бу думанлы көзләрим дүз көрә билсин дејә,—
Ичиртди бирчә анда мәнә шәфа шәрбәти.

- 142 Нечә ки, нәғмәкарын башладығы нәғмәјә
Гошулур чалғычы да, дилләндикчә һәр бири
Әввәл охунан нәғмә галхыр јени пилләјә,
- 145 Јахшы хатырымдадыр, данышылан сөзләри
Јенә тәкрар едирди бир чүт ишыг—лүтфкар,
Онлар хатырладырды бир чүт одлу нәзәри,
- 148 Сөзләрин аһәнкилә һәрдән көз гырпырдылар.

ИҢИРМИ БИРИНЧИ НӘҒМӘ

- О, башымын саһиби, сәсләјәрәк јенидән
Руһуму, диггәтими чәлб еләди өзүнә,
Әтрафда нә вардыса чәкдим көзләрими мән.
- 4 Тәбәссүмсүз, күлүшсүз о, башлады сөзүнә:
«Мәним тәбәссүмүмдән алышыб Семелатәк
Јанардын, сәпиләрди күлүн дә јер үзүнә.
- 7 Уча танры гәсрини пиллә-пиллә кечәрәк,
Көрүрдүн көзәллијим нуруну сачыр нечә;
О һәдләри кечәндә азалмасајды, бишәкк,
- 10 Сачдығы шәфәгләрин зијасыны көрүнчә,
Туфанын гопардығы јарпаглар сајағы сән,
Сәпиләрдин торпаға ону сејр еләјинчә.
- 13 Инди једдинчи көјә галхмышыг сәнинлә мән,
Атәшли Шир бүрчүнүн алтында дајанараг
Алыр һәрарәтини онун шә'ләләриндән.
- 16 Ағлыны чәм еләјиб сән она диггәтлә бах,
Бу нурлу планетдә ону сејр елә бир дә,
Күзкүтәк бир-бирини онлар әкс едир анчаг».
- 19 Ким көрсәјди о үзә баханда илк нәзәрдә
Нечә бөјүк нәш'әләр алыр мәним көзләрим,
Һәм дә һансы дујғулар варды бу нәш'әләрдә,

- 22 Биләрди ки, нә сајаг әмр етсәјди о пәри
Һәр сөзүнү чан-башла јетирәрдим јеринә,
Бир чүт көзүм верәрди она бах, бу хәбәри.
- 25 Һөкмү илә дунјанын алчаг әмәлләринә
Зәрбә вуран һакимин адына бағлы зија
Доланырды башына күрреји-әрзин јенә,
- 28 Пилләкан көрдүм орда гызылдан иди куја,
Ғамашдырды көзүмү парлајан шөләләри,
О гәдәр уча иди дирәнирди сәмаја.
- 31 Ишығлар дәстә-дәстә енирди пилләләри,
Бу вахт елә санырдын көјләр гојнунда пар-пар
Парлајыр улдузларын о нурлу һаләләри.
- 34 Дан јери ағаранда, бә'зән гара ғарғалар
Һәмишәки адәтлә чәм олур бир дәстәјә
Сыхлашыб ешәләнир гызсын донуг ғанадлар,
- 37 Сонра учур бә'зиси дөнмәмәкчүн керијә,
Бә'зи учур тезликлә ғајытсын өз јеринә,
Бә'зиси јериндәчә учур дөврә-дөврәјә,
- 40 Мән дә белә бахырдым бу нур шөләләринә,
Олар енмәдәјдиләр бизә тәрәф көјләрдән,
Пилләнин ортасында сыхылыб бир-биринә.
- 43 Бизә јахын оланы елә парлады бирдән,
Өз-өзүмә сөјләдим: «Сәниндир бу мәнәббәт,
Ачыб сөјләмәсән дә буну анлајырам мән».
- 46 Мән һарда лалтәк сусум, һарда ачыб сөз-сөһбәт
Данышым—Беатриче билир бунлары анчаг,
О сусду, мән дә сусдум—вәзифәмдир итаәт.
- 49 О мәним сусмағымы көрдү мәнә бахараг,
Илаһи бир нәзәрлә сүздү јенә диггәтлә,
Деди: «Ғәлбиндә нә вар сөјлә, сусма бу сајаг!»
- 52 Дедим: «Әслинә бахсан, ахы һансы хидмәтлә
Сәнә чаваб вермәјә мәним ләјағәтим вар?—
Анчаг онун хәтринә сорушурам мән белә,

- 55 Сөjlә, сән еј хошбахт руһ, сөjlә, сән еј бәхтијар,
Нечә олду сән мәнә јахынлашдын бу гәдәр,
Сән мәнә јахын олдун күчләнәндә ишыглар,
- 58 Бир дә бурда нә үчүн ешидилмир нәғмәләр,
Чәннәтин алт гатында гулаг асанда лакин,
Онлар ешидилирди мәлаһәтлә, тәзә-тәр».
- 61 Деди: «Нечә ишыға дөзмүр көзләрин сәнин,
Гулагын да еләдир, еһтијач јох нәғмәјә,
Бунунчүн о мүгәддәс ханым күлмәди јәгин.
- 64 Гаршына нәғмәләрлә, шәфәглә чыхым дејә,
Үст гатлардан кәләрәк дајандым-бурда фәгәт,
Бунунчүн нурла, сөзлә алынмышам дөврәјә.
- 67 Бурада дујулмајыр елә бөјүк мәнәббәт:
Амма јухары гатда парлајан күчлү нурдан
Билинир бу мәнәббәт үстдә гуруб сәлтәнәт.
- 70 Анчаг али мәнәббәт верир һөкмүнү бурда,
Ки, хидмәтиндә дураг танрынын дәнә-дәнә,
Сәнин көзләрин буну анлајыр да, дујур да».
- 73 Дедим: «Мүгәддәс ишыг, һәр шеј ајдындыр мәнә,
Сизин издиһамыңыз азад мәнәббәт илә
Мүгәддәс Ирадәнин далынча кедир јенә;
- 76 Анчаг бир бу мәтләби әғлим кәсмәјир һәлә:
Бу издиһам ичиндә нечә олду тәкчә сән
Сечилиб ајрылмысан сәһбәт етмәкчүн белә».
- 79 Ахырынчы кәлмәни дејиб гуртармамыш мән,
Көрдүм ки, ортасындан бир оха чевриләрәк,
Дәјирман дашы кими атәш фырланды бирдән,
- 82 Ичиндәки мәнәббәт бу дәм дилә кәләрәк,
Деди: «Шәфгәт ишығы мәнә доғру атыр чан,
Бүрүјүр, дахилимдән кечиб кедир бир охтәк,
- 85 Ити көрүр көзләрим она говушан заман,
Мән өзүм дә онунла учалырам о гәдәр
Нур мәнбәјин көрүрәм һөкмү-әзәлин бу ан.

- 88 Онунчүн дә тапдығым севинч атәшә бәнзәр,
Мәним, бах, бу е'чазкар узагкөрәнлижимлә
Заһиримдә бәрг вуран парылты ујғун кәләр.
- 91 Анчаг нә бу көләрин парлаг руһлары белә,
Нә дә һәр сиррә вагиф мәләкләр дә бу анда
Онларчүн мәһул олан сирри дејәммәз һәлә.
- 94 Сонсуз әбәдијјәтин гијәмәт гијамында
Сәнин суалларына вериләчәк чаваблар,
Онлар мәхлуг көзүнә көрүмүр һеч мәканда.
- 97 Сән инсанлар ичинә гајыданда данышар,
Дејәрсән онлар кириб чәсарәт мејданына
Наһаг кизли сиррләрә чан атырлар бигәрар.
- 100 Бурда парлајан идрак, орда батыб думана;
Нечә дә көр зәифдир јердә әглин гүдрәти,
Зәифлик көјдә белә инди һөкм едир она».
- 103 Бирчә анын ичиндә кәсдим сөзү-сөһбәти,
Онун сөзләри мәни отуртду өз јеримдә,
Јалныз онун кимлијин сорушдум мән чох мүти.
- 106 «Сыра дағлар узаныр Италја саһилләриндә,
Шимшәкләр чата билмир онларын зирвәсинә,
Бу јерләрә јахындыр о сәнин елләрин дә;
- 109 Бујнуз кими узаныр Катрија тәпәсинә,
Онун да әтәјиндә көһнә бир монастыр вар,
Орда улу таирынын кәлирләр сәчдәсинә».
- 112 Бу сөзләрлә үчүнчү дәфә динди лүтфкар,
Сонра әлавә етди о меһрибан-меһрибан:
Аллаһа хидмәт етдим, бәркидим әлдә габар,
- 115 Јемәјимә мән зејтун јағы гатдым һәр заман,
Исти, сојуг горхусу олмады хисләтимдә,
Мә'нәви әләми мән сејрә далдым јахындан.
- 118 Бәһрәлијди монастыр көјләрә хидмәтиндә;
Лакин инди бош галыб о јер вахтындан габаг,
Јахынлашыр рүсвајчы, гәмли нәһајәти дә.

- 121 Ордакы кушәнишин Пјер Дамјанојам бах,
Күнаһкар Пјотр да олдум Адриа суларында,
Мәрјәмин килсәсиндә раһиб кими галараг.
- 124 Анчаг һеч истәмәдән өмрүмүн ахырында
Башыма бир кардинал күлаһы да гојдулар,
О, јарамаз башлара һисмәт олур һәр анда.
- 127 О вахт һәвари Павел, Кифатәк намуслулар
Ајаг жалын, баш ачыг пај жығараг зилләтлә,
Диләнчилик едирди, долашыб дијар-дијар.
- 130 Инди руһаниләрә јанашырлар һөрмәтлә,
Пишваз едиб, голуна кирирләр һәр саатда,
Далынча гујругун да кәтирирләр адәтлә.
- 133 Бир эба алтындадыр бах, сүвари дә, ат да—
Бир дәри ичиндәдир елә бил ики һејван.
Аллаһ, бир һагг диваны олачагмы һәјатда!»
- 136 Јүздән дә артыг ишыг бу сөз дејилән заман
Даирә вура-вура енирди пилләканы,
Һәр дөврәдә артырды көзәлликләри әл'ан.
- 139 Сонра исә дөврәјә алды онлар сусаны,
Һәм дә елә ә'зәми бир сәслә чығырдылар,
Јердә тапмаг чәтинди белә сәси, ниданы.
- 142 Сөzlәри анламадым—чоһ бәркди чығыртылар.

ИЈИРМИ ИҚИНЧИ НӘҒМӘ

Горхунун әлләриндә әсиб бир ан ичиндә,
Өзүнә е'тибарлы арха көзән ушагтәк
Мән бахдым рәһбәримә бир һәјәчан ичиндә;

- 4 О исә өз сәсинә шән бир аһәнк верәрәк
Елә динир, дејәрдин ана мәһәббәтидир,
Оғлан һәјәчаныны говур бу һалы көрчәк,

- 7 Сонра деди: «Бах, бура көjlәр сәлтәнәтидир,
Нарада олдуғуну сөjlә, унутдунму сән?
Бурда һәр ан—үлвелик вә сафлыг мүддәтидир.
- 10 Мәним тәбәссүмүмдән, бир дә хорун сәсиндән
Де, нә һала дүшәрди бәс сәнин сир-сифәтин,
Гышгырты титрәдирсә сәни бу гәдәр бирдән,
- 13 Һәм дә бу гышгыртынын дуҗмадын маһијјәтин,
Јахынлашан гисасдан верир о сәс хәбәр дә,
Көрәчәксән ичмәмиш һалә өлүм шәрбәтин.
- 16 Вахтында гисас алыр көјүн гылынчы. Бир дә
Рәһм көзләјәнләри бу гылынч аста кәсир,
Горхагларыса фөврән мәһв едир бир кәсәрдә.
- 19 Инди исә чеврилиб керијә нәзәр јетир,
Бир-бириндән шөһрәтли, шанлы руһлар көрәрсән,
Әкәр мәним сөзүмә диггәтлә версән фикир».
- 22 Тез чеврилдим керијә она итаәтлә мән;
Көзләримә көрүндү сәјсәз хырда ишығлар,
Бахдым, шәфәгләнирди онлар бири-бириндән.
- 25 Арзусуну көнлүндә боған адамлар да вар,
Сөзләрини кизләјир кимәсә дәјәр дејә,
Мән һәммин адәм кими сусуб дурурдум начар.
- 28 Батыб сонсуз шәфәгә, батыб сонсуз шө'ләјә
Үзүб јанашды мәнә бир ишығ—парлаг, ири,
Гәлбимин һәјчаныны сакит еләјәр дејә.
- 31 Деди: «Мәним көзүмтәк әкәр сәнин көзләрин
Көрсәјди синәмизи јандыран мәһәббәти,
О вахт ешидиләрди суалларын, сөзләрин.
- 34 Анчаг сәнин гәлбинин јүксәк, али нијјәти
Чатсын дејә мәгсәдә, ағзыны ачмасан да
Верәрәм чавабыны, ачарам һәгигәти.
- 37 О илләрдә Касино дағынын јахасында
Ибадәтә кедәрди алданмыш гәбиләләр,
Һагг јола зидд идиләр дүнја тәгазасында.

- 40 Мән орада илк дэфә аләмә вердим хәбәр
 Қим көндәриб бизләрә о али һәгигәти
 Ки, о һәгигәт илә учалырыг бәрабәр.
- 43 Мәнә о һәгигәтин күч верди мәрһәмәти,
 Гуртардым о әтрафы пәнчәсиндән, торундан
 Јер үзүнү бүрүјән натәмиз тәригәтин.
- 46 Көрдүјүн бу ишыглар кишиләрди о заман,
 Аллаһы көрүрдүләр онлар ачыг көз илә.
 Гәлбләриндә мүгәддәс дин гурурду ашијан.
- 49 Макар илә Ромоалд бурдадыр, бурда һәлә
 Нечә гардашларым вар, монастырдан кәнара
 Онлар атмамышдылар кичик бир аддым белә».
- 52 Дедим: «Гулаг асдыгча мәррибан нидалара,
 Бир дә аловунузда јајылан лүтфкарлыг
 Көрүндүкчә көзүмүн гаршысында бу ара,
- 55 Үрәјимә бөјүк бир чәсарәт верди артыг,
 Күлүн гончаларыны ачыр. исти верәрәк
 Көјүн сәнмәз мәш'әли күнәш адлы о варлыг.
- 58 Јалварырам ата, сән ач бу сирри күнәштәк,
 Инана биләрәмми һәгиги инамла мән
 Ки, сәнин сурәтини көрәрәм бурда керчәк».
- 61 Деди: «Гардаш, көрүм ки, о али дөврәдә сән
 Говушасан гәлбинин истәјинә сәрасәр,
 Орда һамы мәнимтәк бәхтијардыр әзәлдән,
- 64 Јеткин, камил вә долғун олур орда үмүдләр,
 Галыр өз фитрәтиндә о дөврәнин һәр јери,
 Һәрәкәтсиз, әбәди галыр орда үфүгләр.
- 67 Мәкансыздыр о күрә, һеч јохдур гүтбләри:
 Дүз ораја јүксәлир бах, бизим бу пилләкан,
 Јүксәлир, көздән итир, тәрк еләјир нәзәри.
- 70 О, јепископ Јаковун һүзурунда бир заман
 Торпағын синәсиндән галхмышды өз јеринә,
 О вахт мөләкләр иди пилләләрдә дајанан.

- 73 Инди исә ајағы онун пилләләринә
Дәймәјир бир кимсәнин, торпаг өвладларына
Ганун-гајда дүзәлтмәк асан кәлмәсин сәнә.
- 76 Монастырлар олубдур инди фаһишәхана;
Чијинләрә салынан о мүгәддәс әбалар
Өртүк олуб оғруја, таланчыја, талана.
- 79 Ачыг-ајдын едилән о сәләмчилик ки, вар
Танрыја о гәдәр дә ләкә вурмур, нә гәдәр
Раһибләрин кизличә топладығы дөвләт-вар.
- 82 Кәлисаја жығылан о вар-дөвләт, симу-зәр
Анчаг јохсулларындыр, руһани оланларын
Һаггы јохдур кәтүрүб гоһумлара бөләләр.
- 85 Һәрислији о гәдәр артыр ки, инсанларын,
Палыд өз гозасыны јетиринчә, нәһајәт,
Көрүрсән тәмиз һисси унудулур онларын.
- 88 Пјотр симу-зәрсиз башлады ишә әлбәт,
Мән—пәһризлә, бир дә ки, дуа-сәналар илә,
Франсискин бу јолда шүарыјды итаәт.
- 91 Бујур, сән о башланғыч мүгәддәс јоллар илә—
Инди халәфләр кедән јолу тутушдур бу ан,
Көрәрсән ки, позулуб дүнја нә гәрар илә.
- 94 Һәрчәнд ки, тәрсинә ахыр инди Иордан,
Дәниз дурғундур, буну мө'чүзә сајан олду,
Мөчүзәсиз бу күнаһ дәф едиләчәк, инан».
- 97 Бу сөzlәри дејәрәк о дәстәјә гошулду;
Даһа да сых бирләшди о дәстәнин чәркәси,
Сонра да гасыргатәк јухарыја баш алды.
- 100 Пилләканын јанында башымын саһибәси
Архасынча чағырды ишарә илә мәни,
Учурдурду гуш кими мәни бу нур пилләси;
- 103 Мән торпағын үстүндә һәлә һеч бир бәндәни
Көрмәмишәм ки, учсун белә бир сүр'әт илә,
Көрмәдим нә јухары, нә ашағы кедәни.

- 106 Охучу, инан мәнә,— белә бир нијјәт илә
Е'тираф еләјирәм, дөјөчләјиб синәми,
Гисмәт ола јенидән көрүшәм Чәннәт илә,—
- 109 Сән јанан бармағыны оддан чәкәнә кими,
Бирчә көз гырпымында көрдүм башга бир шәрар,
Буға бүрчүндән сонра көрдүм ајры аләми.
- 112 Еј мәним хәјалымы чәкән одлу улдузлар,
Сиз еј гүввәт булағы, идракымын дүһасы,
Әзизләјибдир сизи бөјүк, кичик нә ки, вар!
- 115 Сизинлә бир доғубдур Күнәш—көјләр атасы,
Сизинлә бир батыбдыр о һәјатын мейвәри
Мәни охшајан заман Тосканија һавасы;
- 118 Алтында сиз фырланан бу әлчатмаз көјләри
Мән дә көрмәли олдум, сизин уча сәлтәнәт
Алды мәни гојнуна әршә галхандан бәри.
- 121 Јалварырам, руһума сиз верин јени гүввәт,
Аһымла, аманымла јалварырам сизә мән,
Гој бу чәтин јолуму баша-вурум нәһәјәт.
- 124 Беатриче сөјләди: «Сонунчу мәнзилә сән
Артыг јетишмәдәсән, буна көрә дә елә
Бахышларын чох ајдын, тәмиз олмалы, һөкмән.
- 127 Нә гәдәр чатмамысан сән о ахыр мәнзилә
Ашағыја нәзәр сал, гәдәминә нә гәдәр
Көзәл аләм сәрмишәм, јахшы бах, диггәт илә;
- 130 Көрүрсән, сәнә доғру кәлир галиб дәстәләр
Әсән мейлә бәрабәр, онлары ләјагәтлә
Гаршыла, үрәјиндә нә гәм олсун, нә кәдәр».
- 133 Мән једдинчи гатындан о көјләрин диггәтлә
Бахаркән ашағыда көрдүм јер күррәсини,
О нечә мискин иди, мән күлдүм дә һејрәтлә;
- 136 О бизим гәлбимиздә мәнәббәт һәвәсини
Аз јандырса јахшыдыр; башгасына баханда
Ондан гәбул еләдим мүдриклик төһфәсини.

- 139 Сонра Латонун гызы Ајы көрдүм бу анда
 Үзүндөки лекөлөр дөјмөјирди нәзәрә,
 Әввәлләр мән онлары көрөрдим јанағында.
- 142 Дөздүм сәнин оғлунун сачдығы нур телләрә,
 Еј әзиз Киперион; еј Мајја, еј Диона
 Көрдүм күнүн башына сиз дөнәндә јүз кәрә.
- 145 Сејр етдим Јупитери, арамла јана-јана
 Атасыјла оғлунун арасында дуаркән;
 Јерини дөјиширди, кедиб ојан-бујана.
- 148 Бүтүн кенишлијини, бүтүн сүр'әтини мән
 Көрдүм бу једди гатын, једдиси дә сәрәсәр
 Дөвр едирди, һәрәнин өз јери варды дејән.
- 151 Әбәди һәрәкәтлә фырланырды Екизләр,
 Арамыза мин нифаг салан бир парча јерә
 Бахдым, көрдүм дағлары, чајларыјла бәрәбәр.
- 154 Сонра зилләнди көзүм о илаһи көзләрә.

ИЈИРМИ ҮЧҮНЧҮ НӘҒМӘ

- Кечә аләми биздән кизләјәндә зүлмәтлә
 Гуш севдији јарпаглар арасында отурар,
 Јувада балалара бахар бир мәнәббәтлә.
- 4 Севимли үзләрини көрсүн дејә о ашкар,
 Сонра кедиб дән тапсын онлар үчүн бир гәдәр.
 Бу зәһмәтин онунчүн өлчүсүз нәш'әси вар,—
- 7 Әввәл будағын үстә гонуб бир аз көзләјәр
 Күнәш доғсун, говласын гаранлығы, зүлмәти,
 Наваланаар јувадан ишыглашыбса әкәр,—
- 10 Беатриче дә белә, топлајараг диггәти,
 Көзүнү зилләмишди учалыға, о јердән
 Башлајырды күнәшин аһәстә һәрәкәти.

- 13 Ону өз аләминә далмыш көрән кими мән,
Арзусуну үмүдлә көзләјән адам сајаг,
Вахты кәлиб чатынча, дедим, көзләрәм һөкмән.
- 16 Көзләмәк о гәдәр дә лазым олмады анчаг,
Ганадлы бир гуш кими кәлиб јетишди о ан,
Күлдү сонсуз үфүгләр, көјләр олду ағаппаг.
- 19 Беатриче сөјләди: «Иса шә'нин горујан
Чамаат бурдадыр бах, көр топланыбдыр һара,
Онлары бәсләјибдир бу һәрләнән асиман!»
- 22 Сандым онун чөһрәси бир анда батды нура,
Бирдән елә парлады севинч долу о көзләр,
Мәчбур олдум сон гојам бурда данышыглара.
- 25 Нечә ки, нур чиләјир ондөрд кечәлик Гәмәр,
Тәбәссүмү даһа да ләтафәт верир она
Улдузлар сајрышараг әтрафда сәпдикчә зәр,
- 28 Көрдүм ишыглар белә сәпәләниб дөрд јана,
Мин-мин нурун үстүндә бир Күнәш јаныр пар-пар,
Һәр шеј бу чүр гәрг олур күнәшин зијасына.
- 31 Јағдыгча лејсан кими парлаг чанлы ишыглар,
Онлары нурладырды атәши-Әбәдијјәт,
Көзләрим гамашырды, јумулурду бигәрар.
- 34 Беатриче, рәһбәрим, еј әзиз, инчә хилгәт!
О мәнә бахыб деди: «Мәғлуб еләјир сәни
Һеч бир шејлә гаршысы алынмаз улу гүдрәт;
- 37 Бурдадыр Мүдриклијин, о Гүввәнин мәскәни,
Јол салыб сәма илә торпағын арасында
Онлар архада гојду әсрлик гәм-гүссәни».
- 40 Шимшәкләр сыхыланда көјләрин ајнасында
Дөзмәјәрәк, нәһајәт, доғрајыр булудлары,
Шахыјыр кайнатын һүдудсуз сәмасында,
- 43 Бу көзәл мәчлис мәни мәст еләди, гәрарым
Кәсилди, чыхды ағлым башдан бир ан ичиндә,
Сонра һәр нә олдуса—унутмушам онлары.

- 46 «Јетәр, ач көзләрини, инди бах мәнә сән дә!
О көзләр дөзүлмәјән елә шејләр көрдүләр,
Инди таб кәтирәрләр, дөзәрләр мән күләндә!»
- 49 Елә бил ки, јухудан ојанараг бир тәһәр
Рө'јамы јарадырдым әглин һафизәсиндә,
Лакин санки онлардан галмамышды бир әсәр.
- 52 Анчаг елә мәләһәт варды онун сәсиндә,
Онун бу чағрышында—көрдүкләрим нә ки, вар
Галачагдыр чанлытәк јаддашын лөвһәсиндә.
- 55 Көмәјимә кәлсә дә мин нәғмәли додаглар,
Кәлсә бачыларыјла лап Полимнија өзү,
Нәғмәләрдән ахса да сәјсыз ширин булаглар,
- 58 Мүгәддәс шәфәгләрлә зијаланан о үзү,
Тәбәссүмү вәсф етмәк мәнә чәтиндир, чәтин,
Онун миндә бирини дејә билмәрәм дүзү;
- 61 Елә буна көрә дә тәсвириндә Чәннәтин—
Јолларында учурум, јарғанлар көрмүш кими,—
Санки һәрдән гырылыр мүгәддәс һекајәтим.
- 64 Мән елә бир ағыр иш көрмәдим бу иш кими,
Инсан дејил, бу јүкү чәкә биләр нәһәнк фил,
Ејби јөхдур бүдрәсәм һәрдән тәнкимиш кими.
- 67 Дәнизин әнкинлији кичик гајыгчүн дејил,
Ону чәсур кәмиләр көпүкләндирир һәр ан,
Горхагдырса үзкүчү—гәвваслыгдан ону сил!
- 70 «Де, нә үчүн сән мәним чөһрәмә вурулмусан,
Исадан шәфәгләнән илаһи бахча-бағ вар,
Бәс нә үчүн онлара кәме'тина олмусан?
- 73 Гызыл күл вар—бечәриб Танры—күлли-ихтијар;
Орда замбаглар битиб, өз көзәл әтри илә
Инсанлары даима доғру јола чағырар».
- 76 Беатриче данышыб мәнә сөјләди белә;
Она гулаг асараг зәиф көзләrimi мән
Чевирдим, гајнашырды ишыглар һалә-һалә.

- 79 Бә'зән топа булудлар гәфилдән јарыларкән
Чичәкли чәмәнлијә сәпиләркән ишыглар,
Бә'зи јерләр көлкәли олур, бә'зиси рөвшән,
- 82 Лап беләчә көрдүм ки, сајсыз ишыглар пар-пар
Парлајырды дәстәјлә, анчаг онлар һарадан
Алырдылар нуруну—билинмирди бу әсрар.
- 85 Сән еј лүтфкар гүввәт, башымыз үстә һәр ан
Нур чиләдин, сонра да кизләтдин өз чөһрәни
Ки, мәним дә көзләрим бир шеји сечсин әл'ан.
- 88 Гызыл күл барәсиндә башланан сөһбәт мәни
Чәкди нәһәнк ишығын шүаларына сары,
Кечә, күндүз анардым бу ады, бу кәлмәни.
- 91 Көзләрим көрдү мәним о чанлы улдузлары
Бүтүн ајдынлығыјла, бүтүн әзәмәтијлә,
Һөкм едирди ашағы, һөкм едирди јухары,
- 94 Сонра көрдүм сәмада дөнүб одлу мәш'әлә
О улдузун башына доланды гасырғатәк,
Ахар од чәләнжинә бәнзәјирди о белә.
- 97 Јердә ки, һәр халыјла вәчдә кәлир мин үрәк,
Бүтүн ешитдијимиз ән аһәнкдар нәғмәләр,
Бу рүбабын сәсијлә јанашы кәлсә кәрәк
- 100 Дејәсән бош курулту-патылтыдыр, мүхтәсәр,
Бу сәс уча көјләри ишыға гәрг еләјән
О көзәл јағута да бәзәк иди нә гәдәр.
- 103 «Пак олан бу көјләрин пак олан күчүјлә мән
Фырланырам бир ана бәтнинин дөврәсинә,
О бәтн ки, дүнјаја үмүд доғуб әбәдән;
- 106 Еј көјләр илаһәси, фырланачам мән јенә,
Нә гәдәр ки, оғлуна кәлиб говушмамысан,
Нә гәдәр нур сачмајыб кәлишин јер үзүнә».
- 109 Далға-далға кәлән сәс ешидилди бу заман;
Сонра бүтүн ишыглар разылыг нијјәтилә
Мәрјәмә мүрачигәт еләдиләр учадан.

- 112 Даһа јахын дајаныб танры сәлтәнәтилә
О бири дөврәләрдән, о бири дестәләрдән
Даһа да чох исинән танры һәрарәтилә
- 115 О доггузунчу сәма өз әтәжилә бирдән
Салды үзәримизә бир һимајә кәлкәси,
Дөврәми, әтрафымы һеч сечә билмәдим мән;
- 118 Чәбраиллә Мәрјәмин о бирләшән шө'ләси
О бири ишыглардан күчлү иди нә гәдәр,
Баханда алышырды көзләримин киләси.
- 121 Көзү-көнлү дојунча әмиб дојан көрпәләр,
Анасына узадар балача әлләрини,
Бу һал илә анаја онлар тәшәккүр еләр.
- 124 Ишыглар да беләчә шәфәгли телләрини
Мәрјәмин һүзуруна галдырды јухары,
Мән мәс'уд, шән көрүрдүм онларын һәр бирини.
- 127 «Охундугча «Regina coeli» маһнылары
Елә бил ки, ишыглар еләмирди һәрәкәт,
Инди дә көнлүмдәдир бу нәш'әнин чалары.
- 130 Нечә көзәл бир зәми јетирибдир тәбиәт
Бу чинс тохумлар илә, нә чохдур бәрәкәти,
Нә көзәл әкин имиш торпагдакы бу не'мәт!
- 133 Көзү-көнлү охшајыр бу нәчабәт сәрвәти,
Онлары көз јашыјла Вавилион суларындан
Јығдылар, рәдд еләјиб гызыла мәһәббәти.
- 136 Бурда әһди-әтиглә әһди-чәдид меһрибан
Чичәк ачыр, кәстәрир бөјүк гәләбәсини,
О ана Мәрјәм илә танрынын өз оғлундан
- 139 Шөһрәт ачары алан кәстәрир нәш'әсини.

ИЛИРМИ ДӨРДҮНЧҮ НӘГМӘ

- Гәлбин сусузлуғуну сөндүрәсиниз дејә,
Еј мүгәддәс гузунун бу бөјүк ахшамына
Кәлән али дәстәләр! Мадам бу мәртәбәјә
- 4 Кәлиб јетишә билиб, демәли, бу инсана
Кәрәкдир бир пај дүшә сизин о сүфрәниздән,
Нәрчәнд ки, өмрү һәлә кәлиб чатмајыб сона,—
- 7 Билсәјдиниз нә гәдәр мәтләб умур о сиздән,
Гәлбинә су чиләјин! Ичдијиниз о булаг
Ону сејлаб еләсин гој сәхавәтиниздән».
- 10 Сөјләди Беатриче; дәстә-дәстә галхараг
О шән мәчлис ғырланды өз оху дөврәсинә,
Гујруглу улдуз кими алову гучаг-гучаг.
- 13 Саат чархлары белә ғырланыр өз-өзүнә,
Биринчи ишләјирми—сечилмәјир заһирән,
Сонунчу чох сүр'әтли дәјәр бәзән көзүнә;
- 16 Бу дәстәләр дә белә, тамаша етдикчә мән,
Көрүрдүм ғырланырлар мүхтәлиф сүр'әт илә,
Бу мүхтәлифлик иди онлара бәзәк верән.
- 19 О әзиз дәстәләрин бириндән, һејрәт илә
Көрдүм хошбәхт бир алов ајрылды бирдән-бирә,
Белә күчлү атәши көрмәмишдим мән һәлә;
- 22 Сонра Беатриченин әтрафында үч кәрә
Ғырланыб нәгмә деди, әсла малик дејиләм
О нәгмәни хатыра салачаг тәсәввүрә;
- 25 Бунларын тәсвириндән инди ваз кечир гәләм;
Тәкчә нитгдә дејил, хәјалдакы бојалар
О нәгмәни вермәјә олар чох сәрт, олар кәм.
- 28 «Бачым, сәнин сәсиндә елә бир үлвијјәт вар,
Сөзләриндә дујулур елә тәмиз мәнһәббәт,
Мән өз хошбахт дәстәмдән, будур, ајрылдым начар».

- 31 Һәмһин мүгәддәс алов дилә кәлди нәһәјәт,
Учушуну сахлады, о данышды меһрибан,
Верди һәмһин чавабы, сонра башланды сөһбәт.
- 34 Беатриче сөјләди: «Сән еј нури-асиман,
Еј әрши-ә'ладакы сәлтәнәтин ачарын
Мүгәддәс Хиласкарын пак әлләриндән алан,
- 37 Е'тигад барәсиндә верилән суалларын
Сәрт олса да чавабы гој о өзү сөјләсин,
О е'тигадла кечдин сән дәниз далгаларын.
- 40 Инсанын сифәтинә бахан кими сән јә'гин
Верирсән гәрарыны—вармыдыр сәдагәти
Јолларында үмүдүн, инамын, мәһәббәтин.
- 43 Мадам вәтәндашлары бу уча сәлтәнәтин
Әгидәјлә чатыбдыр бу мәртәбәјә—онда
Гој о да әгидәдән ачсын инди сөһбәти».
- 46 Нечә бири бакалавр рүтбәсини аланда
Һазырлашыр, көзләјир вериләчәк суалы,
Кәрәк һөкм вермәсин, изаһ етсин о анда,
- 49 Лап беләјди мәним дә инди һалым-әһвалым,
Ешидәндә гәфилдән бу ричаны, бу сөзү,
Чаваб үчүн топладым бүтүн фикри-хәјалы.
- 52 «Чаваб вер, еј исәви, көрүнсүн симан, үзүн:
Де, динин маһијјәти нәдир?» Әсиб титрәјән,
Јырғаланан алова дикилди мәним көзүм;
- 55 Бәләдчимин тәләсик ишарәсин көрдүм мән,
Елә бил ки, бу дәмдә сөјләјирди о мәнә:
Артыг дајанмаг олмаз, јетәр, сөзә башла сән.
- 58 Дедим: «Диними динин биринчи әскәринә
Мадам ки, изаһ етмәк олуб инди гисмәтим,
Кәрәк ајдын гојам мән һәр сөзү өз јеринә!
- 61 Сәнин гардашын едиб бизә динин сөһбәтин
Сәнин көмәјин илә о гојмады, нәһәјәт,
Гојмады әјри јола кетсин Рома дөвләти,

- 64 Арзуларын, үмүдүн эсасы диндир элбэт,
Онун көрүнмөзлији эсил сүбүттүр буна;
Эгиденин көкүндө мәнчө будур һәгигәт».
- 67 Деди: «Јохдур ирадым сөзүн доғрулуғуна,
Дүжкүн анламысанса эгидәни бу гәдәр
Нижә онун өзүнү дәлил сајырсан она?»
- 70 Чаваб вердим: «Кәздијим көјдәки бу дөврәләр,
Бурда мәним көрдүјүм шејләрин маһијјәти
Гаранлыгдыр, онлары анламыр чинси-бөшәр,
- 73 Онларын варлығыны әғлимизин гүдрәти
Ваһид бир е’тигадла дәрк едә биләр анчаг;
Бунунчүн өз-өзүнә дин бир әсасдыр гәти.
- 76 О јердә ки, әғлимиз идракдан дүшүб узаг,
Е’тигаддан нәтичә чыхармалыјыг демәк;
Е’тигад өз-өзүнә, демәк, әсас олачаг».
- 79 Сонра буну ешитдим: «Һамы ишыглы күнтәк
Һәгигәти анлајыб, дәрк еләсәјди әкәр,—
Ишләдә билмәзди һеч софистләр һијлә, кәләк».
- 82 О алышан мәһәббәт нәфәс алыб бир гәдәр,
Деди: «Зәркәр әлиндә пулун вәзни, сиккәси
Јохланыбса, демәли, тәмизди, халисди зәр;
- 85 Бары вармы чибиндә онун бирчә дәнәси?»
Дедим: «Парлаг, саф олан биринә саһибәм мән,
Сафлығына кимсәнин ола билмәз шүбһәси».
- 88 О данышан сәс јенә галхараг нур ичиндән,
Сөјләди: «Саф әмәлләр јер үзүндә нә ки, вар
Бу даш-гашла јараныр, һардан тапдын ону сән?»
- 91 Дедим: «Мүгәддәс руһун јағдырдығы јағышлар
Тәзә, көһнә ганунун бүтүн варағларына
Јағыр сәхавәт илә, һәм дә јағыб барабар,
- 94 Бах, бу силлокизмдир, онун е’тибарына
Архаланыб тапмышам һәгигәт әсасыны,
Күт бир шејтәк бахырам бүтүн башгаларына».

- 97 Сонра буну ешитдим: «Көтүрөк һәр һансыны—
 Җа тәзә, җа көһнәни,—һә вериб онлар мәкәр
 Ки, аллаһын өз сөзү санмысан мә'насыны?»
- 100 Дедим: «Буна сүбутдур баш вермиш мө'чүзәләр,
 Мө'чүзәләр табият чәкичилә дәмиртәк
 Зиндан үстә дөјүлүб дүзәлмәјиб, мүхтәсәр».
- 103 Чаваб кәлди: «Сүбута нејлә јетиб, де көрәк,
 Мө'чүзәнин олмасы? Сүбут көзләјән өзү
 Доғру олмаз гәтијјән көстәрилсә сүбуттәк».
- 106 «Дүнја исәвилији гәбул едирсә, дүзү,
 Мө'чүзәсиз, тәк-тәһһа олса белә, шүбһәсиз
 Дәјәр мин мө'чүзәјә,—сөјләдим мән бу сөзү;—
- 109 Јохсул олса да белә көзәл, мүгәддәс, тәмиз
 Тохум сәпдин үлви, саф үзүм јетирмәјә сән,
 Инди орда тиканлар битиб зәһәрли, биз-биз».
- 112 Мән сәсими кәсәнтәк атәшли дөврә бирдән
 Охуду «Шүкр Аллаһа» адлы о пак нәғмәни,
 Биз ашина дејилик о нәғмәјә әввәлдән.
- 115 О шәхс ки, будаг-будаг, гат-гат кәздириб мәни,
 Имтаһан ејләјирди, суаллар чәтин-чәтин,
 Зирвәдә бәркә чәкди бу имтаһанетмәни.
- 118 Белә деди: «О рәһим аллаһын мәһәббәти,
 Аллаһын сәхавәти дүз јол көстәрди сәнә,
 Ачды додагларыны, верди истигамәти,
- 121 Мән дә разылыг вердим сәнин дедикләринә,
 Тәгдир етдим, инди де, кимә иман едирсән,
 Һардан алынмышдыр о инам, шәрһ ејлә мәнә».
- 124 Дедим: «Мүгәддәс ата—еј руһ, һәлә әзәлдән
 О дүнјада оlanda табаглајыб чаваны
 Инандыгын варлыгын кирдин табутуна сән.
- 127 Истәјирсән ки, ачыб нәгл едим бу мә'наны—
 Нә үчүн бу динә мән бағламышам мәһәббәт,
 Нә үчүн кәтирмишәм она мөһкәм иманы.

- 130 Чаваб верим: инамым аллаһадыр, о гүдрәт
Ваһиддир, әбәдидир, тәк о верир шүбһәсиз
Мәһәббәтә, көйләрә ирадәйлә һәрәкәт.
- 133 Гүсурсуз физиканы, метафизиканы биз
Өҗрәнәндә кәлирик бу гәнаәтә јексәр,
Интәһасыз көйләрдән бу јеканә доғру, дүз
- 136 Һәгигәти чатдырыб мәнә шанлы сурәләр,
Пејғәмбәрләр, Моисеј, Инчил, мүгәддәс руһдан
Нурланан зәканызын көндәрдији пак хәбәр.
- 139 Әбәди үч сурәтә мән кәтирмишәм иман,
Онларын маһијјәти һәм үчлүкдүр, һәм дә тәк,
«Мәғз» илә «вар» онларда тәчәссүм едир һәр ан.
- 142 Мәним дедикләримдә ајдын көрүндүјүтәк,
Идракымда һәкк олан танрынын сирри ки, вар
Инчилин әјәсилә мөһүрләнибдир демәк.
- 145 Ибтида да бурдадыр, чанлыдыр бурда шәрар,
Алышдыгча күчләнир, аловланыр кет-кедә,
Улдузлартәк әкс едир мәндә о парылтылар».
- 148 Аға өз нөкәриндән хош хәбәр ешидәндә,
Тәшәккүрләр еләјир үрәкдән бу нөкәрә,
Ону гучаглајыр да, дурмајыр даһа кендә,
- 151 Һәвари атәшини әтрафыма үч кәрә
Долајараг, о мәнә данышмағы әмр едән
Хејир-дуа да верди бу дәм нитгимә көрә,
- 154 Севиниб шадланырды о руһ, данышанда мән.

ИҢИРМИ БЕШИНЧҢ НӘҒМӘ

Бу көјүн дә, јерин дә тәсдиг етдији әсәр—
Кечә-күндүз чәкәрәк сонсуз әзаб вә зәһмәт
Јаздығым бу мүгәддәс дастанла бир күн әкәр

- 4 Мәним дүшмәнләримин гәлбиндәки күдурәт
Сојусајды, дөнсәјдим бир гузутәк јенә дә
Гурдлар арасындакы архачыма нәһәјәт,
- 7 Ушагкән хач сујуна чәкилдијим мә'бәдә
Мән башга бир көркәмдә—шөһрәт чөләнки алан
Адлы-санлы шаиртәк гајыдардым бу вә'дә;
- 10 Ахы пәрвәрдикарын өнүндә ајдын олан
Е'тигады мән орда гәбул етдим, аланда
Пјотр уғур диләди бу инамчүн бир заман.
- 13 Бир ишыг ишыглардан ајрылараг бу анда
Кәлирди бизә сары, бундан бир гәдәр габаг
Иса хидмәтчиләри кәлмишдиләр о јандан.
- 16 Беатриче севинчлә дилә кәлди: «Ора бах!
Сән бах о пәһләвана, онун әмәлләрилә
Галисјенин нәсиби олду шөһрәтә чатмаг!»
- 19 Көјәрчинләр гонараг көјәрчин дилләрилә
Бир-биринә нәвазиш көстәрирләр үрәкдән,
Сонра јенә учурлар онлар беләдән-белә,
- 22 Бу чүр көрдүм орада али бир кнјазы мән,
Јанашыб јолдашыны гаршылады мөһрибан,
Али не'мәтләри дә тә'рифләди о бәркдән.
- 25 Бу көрүш, мөһрибанлыг баша чатдығы заман
Һәр икиси соғат те һәрәкәтсиз дурдулар,
Алышдылар, көзләри гамашды бу ишыгдан.
- 28 Күлүмсәјиб сөјләди Беатриче-лүтфкар:
«Шанлы руһ, сәхавәтли көјләрин мә'бәдиндән
Сән һәмишә хәбәрләр кәтирирсән о ки, вар,
- 31 Ондакы сәхавәтдән үмүд илә даныш сән.
Бу үмүдлә көрүндүн көзләринә хилгәтин,
Хиласкар үчүнүзү таныјандан, көрәндән».
- 34 «Сән гуртар әлләриндән ваһимәнин, дәһшәтин,
Башыны галдыр көрәк; фани әләмдән кәлән
Нурумузла сирринә вагиф олсун һикмәтин».

Белә деди горхунун тә'сирилә эзилән
Руһума, икинчи нур; ешитчәк бу сөzlәри
Чевирдим нәзәrimi Пјотра, Јакова мән.

- 40 «Мадам изи верибдир башымызын рәһбәри
Чанлыјкән кәзәсән бу сирләр мәмләкәтиндә,
Сәни гәбул еләјә танры әсабәләри,
- 43 Көрәсән һәгигәти көјләр сәлтәнәтиндә,
Дөнәркән јашадасан өзүндә, өзкәләрдә
О үмүд ки, јолудур бөјүк мәһәббәтин дә.—
- 46 Де көрәк үмүд нәдир, мәнә шәрһ елә бир дә,
О, гәлбинә нә сајаг јол тапды, ачды чичәк».
Сорушду о али нур, чохалды шө'ләләр дә.
- 49 Мәним ганадларыма сонсуз гүввәт верәрәк,
Бу үлви јүксәклијә галдыран о лүтфкар
Чаваб верди јеримә, бу һалымы көрәрәк:
- 52 «Онун үрәјиндәки үмүд парлајыр пар-пар,
Бизим бу пак руһларын Күнәшинә бәрабәр,
Үсјанкар кәлисада ондакы үмүдмү вар;
- 55 Бу Бејтүлмүгәддәсин ишығыјчүн о көзләр
Буна көрә үз тутуб кәлиб Мисирдән бура,
Онун мүбаризлији артыб һәлә нә гәдәр.
- 58 О өзү чаваб верәр о бири суаллара;
Онлары сорушмадын өјрәнмәк хатиринә,
Истәдин ки, биләсән саһиби-ихтијара
- 61 Сәнин һүсн-рәғбәтин нечә јаранды; сәнә
Өзү чаваб верәчәк чох ајдын, чох да асан;
Бу јолда танры она гој көмәк олсун јенә».
- 64 Мәктәбли дәрсләринә чаваб вердији заман
Истәјир өзүндәки мәһарәти сәрасәр
Көстәрсин, мән дә бу чүр вермәдәјдим имтаһан,
- 67 Дедим: «Үмүд кәләчәк шөһрәти ахшам-сәһәр
Көзләмәкдир; әввәлки әмәлләрин јеринә
Верилән не'мәтдир о, саваб тәгдир едиләр.

- 70 Сајсыз улдуз ичиндә онун шө'лөләринә
Тапындым; бу ишығы јолларыма чиләјән
О шәхсдир ки, инаныр танрынын һәр әмринә.
- 73 О дејирди: «Адыны әрзә бәјән еләјән
Чани-дилдән гој мүдам үмүд бәсләсин сәнә!»
Нечә доғрултмајајдым бу бөјүк инамы мән?
- 76 Сән бу сөзләрин илә гәлбимин тәшнәсинә
Су чиләдин шөһ кими; мән онлары јағыша
Чевирәрәк, сәпирәм башлара дөнә-дөнә».
- 79 Әтрафыма бахдыгча мән даныша-даныша,
Титрәјирди, әсирди о ишығын шүасы,
Шимшәктәк алышырды бир анда башдан-баша.
- 82 Сонра деди: «Гәлбими јахан ешгин зијасы
Әзаблы бир өлүмүн јолларында јенидән
Үмүд гығылчымлары јандырырса, ән азы
- 85 Дејир давам етдирәм сәнинлә сөһбәти мән,
Көрүм сән о үмүдә нечә бахырсан, нә вар
Онун маһијјәтиндә, нә умурсан ондан сән».
- 88 Чаваб вердим: «Бу һикмәт олуб мәнә ашикар
Әһди-чәдидлә Әһди-әтиг гајдаларындан,
Мәгсәд саф руһлардадыр, сечибдир пәрвәрдикар.
- 91 Ики әба кејәчәк дириләндә һәр инсан,—
Исај өзү верибдир бу әзәли хәбәри,—
Ширин һәјат чатачаг онлара Хиласкардан.
- 94 Ағ палтар барәсиндә ән ағыллы сөзләри
Сәнин гардашын дејиб, идракымыза көрә,
Мө'чүзәни шөрһ едиб бизә нә вахтдан бәри».
- 97 Елә ки, битди сөзүм,—учалды бирдән-бирә
Јухарыда «Sperent in te»,—деди бир сәда;
Хор бу сәсә сәс верди, фырланыб дөврә-дөврә.
- 100 Бир атәшин шүасы елә артды бу анда,
Белә ишыг олсајды Хәрчәнк бүрчүндә әкәр,
Бир ај гаранлыг изи көрүнмәэди һавада.

- 103 Көрүрсән тојханада бир гыз галхараг кэлэр
Рэгс еләјэр, кәлини алгышлајар үрәклә,
Өзү дә ловгаланмаз бу ишдән зәррә гәдәр,
- 106 Кетдикчә аловланан һәммин ишыг да белә
Кәлиб говушду бизим јанымызда дајанан
Һәммин бир чүт ишыға, сонсуз мәһәббәт илә.
- 109 Онларын нәғмәси дә бирләшиб ахды рәван;
Сакит дуран кәлинтәк Беатриче сусараг,
Бахышыјла онлары сејр едирди мөһрибан.
- 112 Сонра деди: «О бизим Гутанла бир олуб, бах,
Синәсинә сығыныб; о, көјләрин өзүндән
Тапшырыг да алыбдыр, бу хидмәтә гошараг».
- 115 Онун көзәл сөзләри онун көзәл көзүндән
Санки аһәнк алырды; бу көзәллик дә куја
Алмышды өз һүснүнү көјүн көзәл үзүндән.
- 118 Нечә, көрүрсән, бири бахыр кениш сәмаја,
Көрсүн, тутулуб артыг күнүн нечә һиссәси,
Гамашдырыр көзүнү фәгәт сачылан зија,
- 121 Мән дә беләјдим, нурун јајыlanda шө'ләси,
О сөјләди: «Анла ки, көзләрини кор едәр
Олмајачаг бир шеји јерсиз кәзмәк һәвәси.
- 124 Чисмими гучағында сахлајачаг о јерләр
Нә гәдәр ки, һөкмүнү вермәјиб али гүдрәт—
Һөкмүлә сијаһымыз долмајыбдыр нә гәдәр.
- 127 Јалныз ики шө'ләни бу мүгәддәс сәлтәнәт
Алыбдыр өз гојнуна ики кејимдә белә;
Дөнәндә о дүнјаја даныш буну һәл-әлбәт».
- 130 Битирәнтәк фикрини сусду шәфәгли һалә.
Үч атәшин о инчә шө'ләсиндән јаранан
Пак нәфәс дә онунла суслу бу мүнвал илә.
- 133 Бу сајаг иш битәндә, ја даша дөјән заман
Далғалары доғрајан аварлар гәфил дураг,
Сәси дә, сәдасы да тамам кәсиләр бу ан.

- 136 Аһ, нә иди гәлбими саран бу чырпынтылар,
Дөнүб Беатричејә мән бахмаг истәјәркән
Һеч нә көрә билмәдим, һәрчәнд ки, о лүтфкар

Јанымдајды, бурада дурмушдум онунла мән!

ИЈИРМИ АЛТЫНЧЫ НӘҒМӘ

Күчлү нурдан көзләрим гамашдығы мүддәтдә,
Көксүнү өтүрмәклә мәш'әлин шө'ләләри
Титрәди, дилә кәлди, мәнсә галдым һејрәтдә.

- 4 Сәс кәлди: «Нә гәдәр ки, бу шө'ләмин әсәри
Көзүнү гамашдырыб, көрмүрсән, корлар кими,
Даныш, нитгин гој әвәз еләсин о көзләри.

- 7 Сөјлә руһун һајана үз тутуб зәввар кими,
Әсла горхма: көзләрин кор олмајыбдыр, инан,
Думанланыб, өнүндә галын пәрдә вар кими.

- 10 Дөврә-дөврә сәни бу мө'чүзәли јоллардан
Бураја галдыранын е'чазкар нәзәриндә
Ананија әлинин гүдрәти вар, еј инсан».

- 13 Дедим: «Көзләјирәм тез ачылсын көзләрим дә,
Бу гапылардан кириб гәлбимә һәрарәти
Онун мәһәббәтинин, алышыб һиссләрим дә.

- 16 Көјләр сәлтәнәтинин Мүгәддәс Үлвијјәти
Бир китабын алфасы, омегасыдыр, орда
Һәр сәһифә данышыр дилилә мәһәббәтин».

- 19 Көзләрим тутулса да, олсам гәфилдән кор да,
Бу сәс корлуг ичиндә тәсәллијди јенидән,
Имтаһана чәкирди, верирди суаллар да:

- 22 «Кәрәк сәни әләкдән-хәлбирдән кечирәм мән,
Сәнин атдығын оху һансы һиссләр, дујғулар.
Белә али һәдәфә чатдырыбдыр, сөјлә сән?»

- 25 Дедим: «Уча көjlәрин вердији али гәрар,
Бир дә ки, фәлсәфәдә олан бөjүк һәгигәт,
Мәнә бу мәнәббәти ашылаjыб ашикар;
- 28 Чүнки бу али не'мәт көрәндә һүсн-рәгбәт
Мәнәббәт атәшини алышдырыр о гәдәр,
Нә гәдәр ки, күчлүдүр о варлыгда мәрһәмәт.
- 31 Буна көрә дә бүтүн көзәл һиссләр, не'мәтләр
Әзәли һәгигәтә бағлыдыр, бундан кәнар
Нә варса онун зәиф көлкәсидир мүхтәсәр,—
- 34 Бу дәлилин көкүнү дәрк едиб анлаjанлар
Руһуjла севмәjибдир о илкин һәгигәти,
Даһа күчлү ешг илә севмәлидир нә ки, вар.
- 37 О гүввәт ки, таныдыб мәнә илк Мәнәббәти
Бах, бу һәгигәти дә одур мәнә көстәрән,
Ондадыр һәр бир шеjин илкин мөвчудиjјәти;
- 40 Дедијим һаггын сәси өзүн көстәриб һәмән
Моисеjә демишди онда дилә кәләрәк:
«Шан-шәрәфи көрмәкчүн руһуну һазырла сән»;
- 43 Неч кимә бәнзәмәjән, али сирләри jүксәк
Бир диллә сөjlәjәндә аләмә һәр кәлмәни,
Сән дә бу һәгигәти ачыб көстәрдин демәк».
- 46 О jенә дә титрәди: «Хәjалындан кечәни,
Инам долу сәсини таңрыjа jөнәлтмисән,
Сән она көндәрирсән гәлбинин атәшини.
- 49 Бәлкә башга теллә дә она бағланмысан сән,
Де, бу мәнәббәт бәла кәтирибдир нә гәдәр,
Нечә дәфә о сәни дишләjәндә көрмүсән?»
- 52 О Иса ғарталынын дедији бу фикирләр
Аjдын иди мәнимчүн, мә'лум иди ниjјәти—
Һансы чавабы мәнән истәjирди мүхтәсәр.
- 55 Сөjlәдим: «О дишләрин әзабы, әзиjјәти
Таңрынын дәркаһына бизи jола салараг,
Мөһкәмләдир руһума нур сачан мәнәббәти.

- 58 Каинатын һәјаты, мәним өз һәјатым, бах,
Дирилмәји бизләрә вә'д едәнин шөһрәти,
Инам саһибләринин сонсуз үмүдү—анчаг
- 61 Буну тәсдиг еләјир, бу чанлы һәгигәти,
Мәни пис мәһәббәтин горуду кирдабындан,
Горуду, нәсиб етди һәгиги мәһәббәти.
- 64 Бүтүн бу јарпаглар ки, таңры—әбәди бағбан
Јарадыб, бечәрибдир бу дүнианын бағында—
Севирам, чүнки олар лүтф көрүр таңрыдан».
- 67 Мән сусантәк ешитдим онларын додағында
Үч дәфә тәнтәнәли: «Мүгәддәсдир!» кәлмәсин,
Беатриче тәкрат етди нәш'әләр гучағында.
- 70 Нечә јухудан сонра көрүб ишыг шө'ләсин
Пәрдә-пәрдә ајдынлыг гајыдыр бахышлара,
Боллу ишыг долдурур көзүн бир чүт киләсин,
- 73 Ојанана кур ишыг хош кәлмәјир бу ара,
Санки галыр јухујла һәгигәт арасында,
Һәлә дә кәсдирмәјиб бахсын нечә, ја һара,—
- 76 Беатриче дә белә, көзүмүн гарасында
Дуран пәрдәни говду көзүнүн шәфәгилә,
О шәфәг узагла нур сачыр зијасындан.
- 79 Көзләрим бир гәдәр дә ити көрүрдү һәлә;
Мән чәкинә-чәкинә сорушдум бәс бу нәдир,—
Пејда олан дөрдүнчү ишыг һардандыр белә.
- 82 Беатриче сөјләди: «О нура јахшы бах бир,
Бүтүн руһлардан әввәл олан руһ шө'ләсилә
Уча пәрвәрдикары—халигини вәсф едир».
- 85 Көрүрсән ки, будаглар күләјин әсмәсилә
Јырғаланыр, әјилир, күләк өтүб кечәндә
Јарпаглар да дүзәлир әввәлки чәркәсилә,—
- 88 О данышан мәгамда лап белә идим мән дә,
Сонра јенә топладым бүтүн чәсарәтимн,
Бир истәк алышырды үрәјимин ичиндә,

- 91 Дедим: «Еј биринчи руһ, биз сәнин хилгәтини
Илкин санырыг, демәк, сән бизим бабамызсан,
Гызлар—гызын, кәлинләр—кәлинин; нијјәtimi
- 94 Билирсән, ричамы сән динлә, чаваб вер бу ан!
Габагчадан билирсән һәр суалы, сусараг
Сөзләрини динләјим, дујум, галмасын пүнһан».
- 97 Чыр-чындырын ичиндә раһатланан бир ушаг,
Бу өртүјүн алтында титрәјәркән горхудан
Бунунла өз истәјин ачыб билдирир анчаг;
- 100 Лап бу чүр көрүнүрдү руһ—о биринчи инсан.
Мәрһәмәтлә чырпыныб, нур өртүјүн ичиндән
Мәнә өз севинчини билдирди чох мәррибан.
- 103 «Суалы вермәсән дә—сөјләди—билирәм мән,
Әмин ол бу сөзләрин шүбһәсиз олдуғуна
Фикрин ајдындыр мәнә ону демәсән дә сән.
- 106 Өзүндә әкс еләјир ону мүгәддәс Ајна,
О Ајна ки, һәр шеји әкс етсә дә бирбәбир,
Өзү әкс олунмајыр, һејрәт етмә сән буна:
- 109 Истәјирсән сәнинчүн ашикар олсун бу сирр:
Нә вахт кәлдим таңрынын һөкмүлә о күлшәнә,
О јерин јолларында сән дә олдун мүсафир,
- 112 Нә гәдәр мәскән олду һәмин о аләм мәнә,
О гәзәбин сәбәби, бир дә јаратдығым дил
Бунлары бирчә-бирчә мән анладарам сәнә.
- 115 О күнаһын сәбәби јасаг мејвәдән дејил,
Поздуг аллаһ әмрини—һәвваја да, мәнә дә
Онда чәза верилди. Дөрд мин үч јүз ики ил
- 118 Күнәш сонсуз сәмада дөвр еләди, јенә дә
Узагдан чәзб еләди мәни гојнуна о јер
Орда буну Веркили сөјләмишди сәнә дә;
- 121 Күнәш дә улдузлары доггуз јүз отуз сәфәр,
Дүз доггуз јүз отуз јол гаршылады, демәли,
Мән дә дүнја үзүндә өмүр еләдим бу гәдәр.

- 124 Аглакәлмәз галанын гојулмамыш тәмәли,
Немвродун әмрини динләмәмиш инсанлар—
Мәним јаратдығым дил мәһв олуб кетди, бәли.
- 127 Идракын бәһрәсиндә мејилләрин һөкмү вар,
Онлара да сәманын улдузу верир тәкан,
Демәли, һеч әбәди сајыла билмәз бунлар.
- 130 Бәли, тәбии шејдир—данышмалыдыр инсан;
Һәм дә о өзү сечсин кәрәк дили; тәбиәт
Ону мәчбур едәммәз дил сечмәкдә һеч заман.
- 133 Чәһәннәм әзабына мән дүшәнәдәк фәгәт
«И» Аллаһ чағрыларды бах, о узаг заманда,
Она бағлыјды мәндә олан севинч, сәадәт.
- 136 Сонра онун адына «Ел» дедиләр һәр јанда;
Бу мүнвалла дәјишир будагдакы јарпаг да,
Бу мүнвалла дәјишир адәтини инсан да.
- 139 Күнаһлы, ја күнаһсыз һалда о уча дағда
Сәһәр тездән биринчи рүбүн сонуна гәдәр
Мән гала билмишәм ки, бу мүддәтдә, бу вахтда
- 142 Күнәш алты саатдан сонра рүбүн дәјишәр».

ИЈИРМИ ЈЕДДИНЧИ НӘҒМӘ

- «Атаја вә оғула, мүгәддәс али руһа
Ешг олсун!»—учалырды Чәннәтин һәр јериндән,
Гулаглара бу сәсләр верирди зөвгү-сәфа.
- 4 Сејр етдикчә, санырдым, сонсуз күлүшүнү мән
Ичирдим кайнатын; елә бил ки, бу көзләр
Бу гулаглар мәст иди һикмәт нәш'әләриндән,
- 7 Еј севинч, сәни диллә демәк мүмкүнмү мәкәр!
Башдан -баша сүкунәт, мәһәббәт долу һәјат!
Еј сәадәт, узагдыр сәндән һижлә, фитнә, шәр!

- 10 Дөрд мәш'әл һүзурумда аловланды чатачат,
Анлар кәлиб кечдикчә, биринчи пейда олан
Алову күчләндириб артырырды о саат;
- 13 Елә рәнкә дүшдү ки, Јупитерлә Марс бир ан
Көзүмүзүн өнүндә гуша чеврилиб әкәр
Түкләрин дәјишсәјди—бу рәнк оларды һаман.
- 16 Ордакы рүтбәләрә, ишләрә али рәһбәр—
Орда гајда јарадан—әмр етди—суссун руһлар,
Парлаг руһлар о дәмдә сәсләрини кәсдиләр.
- 19 Сонра кәлди белә сәс: «Тәәччүблү де, нә вар,
Рәнким дәјишилрсә; мәнә гулаг асанда
Дәјишәчәк рәнkini бураја јығыланлар.
- 22 О шәхс оғрулар кими ајағыны басанда
Мәним тач-тахтыма, тач-тахтыма, о тахт
Бошдур аллаһ оғлунун көзүнүн гаршысында,
- 25 Учалтды гәбрим үстә ганлы-чиркаблы бир дағ;
Бунунчүн дә деврилиб јыхылан о зирвәдән
Бахыб тәсәлли тапыр, ону сәјрә даларағ».
- 28 Ја гүруба әјилән, ја да ки, түлү едән
Күнәш ағ булудлара чиләјир гырмызы рәнк,
Көјләр белә гырмызы бир рәнк алды гәфләрән.
- 31 Кимин исә јапдығы гәбаһәти көрәрәк,
Бунунчүн дә гәлбини горху, ваһимә сараи
Исмәтини даима горујан бир гадынтәк
- 34 Көрдүм, Беатриче дә дөндү, дәјишди әл'ан;
Мәнә елә кәлир ки, көјләр бу чүр гаралды
Әзаблар гучағына дүшәндә Гадир олан.
- 37 Лакин јенә сөзләри булаг кими баш алды,
Дәјишиклик сарантәк о руһун чөһрәсини,
Дәјишилди сәси дә, башга чүрә учалды.
- 40 «Онунчүн учалтмадыг биз танры килсәсини
Мәним, Линин, Клетин ганы илә бир заман,—
Орда ишә салсынлар зәр јығмаг һәвәсини;

- 43 Сәадәт газанмағын хәтринә ахыдыб ган,
Инләдиләр эзаблы илләрин гучағында
О Сикет, Пиј, Каликет, бир дә ки, мө'мин Урбан.
- 46 Биз истәмирдик әсла хәләфимиз бир анда
Бөлсүн христианлары, олсун белә гәрәзкар,
Ики чәбһә јаратсын бир динин торпағында.
- 49 Истәмирдик биз әсла, мән алан о ачарлар
Керб олсун ордуларын бајрағында, гәтијјән,
Христианлар үстүнә галдырылсын о ки, вар;
- 52 Күзәшт үчүн сатылан, сахта сәнәдә бә'зән
Бурулсун үзәриндә тәсвирим олан мөһүр,
Бундан хәчаләт чәким, гызарым, утаным мән!
- 55 Кешиш палтарларында јенә дә гурдлар кәзир,
Гузулар арасында өрүшләри кәзирләр.
Һагг диваны, өзүнү кәстәр начинсләрә бир!
- 58 Инди гаскондулар да каорсинлә бәрабәр
Ган ичмәјә һазырды; сән еј көзәл ибтида,
Ахыр әхлагсызлыға јуварландын бу гәдәр!
- 61 Лакин Сисипионун апардығы давада
Романы хилас едән о шанлы галибијјәт
Вахт јетишиб, билирәм, чәтар дада, фәрјада.
- 64 Оғлум, сән јер үзүнә гајыданда нәһајәт,
Өләри варлыгыңла, чәсаратли сәсинлә
Сәнә дедикләримдән ачарсан орда сәһбәт!»
- 67 Нечә ки, сојуг һава шахталы нәфосилә
Гар јағдырыр, елә ки, Оғлаг бүрчү учадан
Галхыр күнәшә доғру бујнүзү кәлләсилә,
- 70 Узун мүддәт ләнкијиб әтрафимызда галан
Парлаг руһлар да белә һафизәрәк бухартәк,
Ефирә бир көзәллик вериб, үксәлди бу ан.
- 73 Мән онун архасынча көзләри ми дикәрәк
Бахырдым јүксәклијә, нечә шығылы, парлаг—
Гамашдырды көзүмү нурдан пәрлә чәкәрәк.

- 76 Көзүмү о һәдәфдән чәкдијим заман анчаг
Ханымым деди мәнә: «Башыны әј инди сән,
Көр һара јүксәлмисән, ашағы диггәтлә бах!»
- 79 Ашағы бахан заман буну һисс етдим ки, мән
Мәркәздән узаглашыб кәнар галмышам бу ан,
Нә гәдәр јүксәлмишәм галхдығым дәгигәдән.
- 82 Орда, Гадес далында мән көрдүм һејран-һејран
Шылтаг Улисс јолуну; бурдакы саһил фәгәт
Авропа гачырылан јол олубдур бир заман.
- 85 Јерин сејринә далмаг истәдим хејли мүддәт,
Анчаг күнәш бир бүрч дә кечдијијчүн ирәли
Торпағын бир һиссәсин тамам өртмүшдү зүлмәт.
- 88 Даим илаһәсинә чевирәрәк нәзәри,
Она доғру чан атан вурғун руһум бигәрар
Көзләјирди үрәкдән о меһрибан көзләри;
- 91 Ја бу ана тәбиәт, јахуд рәссам-сәнәткар
Ја инсан сурәтиндә, јахуд да лөвһәләрдә
Көзләри мәфтун едән нә јаратмышса ашкар
- 94 Бир пуч имиш, һеч имиш, анладым бир дә, бир дә
Бу е'чазкар севинчә, фәрәһә бахан кими,
О гәдәр күчлү иди о үздә шә'ләләр дә;
- 97 О гүввәт ки, үзүмә вурараг туфан кими
Мәни Гу јувасындан чәкди, көтүрдү фөврән,
Һәрләнән бу көјләрә туллады сапанд кими.
- 100 О гәдәр јекрәнк иди көјләрин гучағы, мән
Рәһбәримин әлилә ора галхаркән, дүзү,
Һараја дүшдүјүмү анламадым гәфилдән.
- 103 Танры күлүшләрилә күлүрдү онун үзү,
О севинчлә данышды бу мүбһәм сирри мәнә.
Јәгин рәва көрмәди тапмача јорсун бизи.
- 106 Деди: «Аләм һәрләнир о јерин дөврәсинә,
Бурдан алыб һәрләнән көјләр һәрәкәтини,
Мүтәмади олараг белә дөвр едир јенә.

- 109 Бу сәмадыр сахлајан танрынын нијјәтини,
Бурда гәрар тутубдур мәһәббәт дә, гүввә дә,
Һөкмләр дә бурадан алыр һәрарәтини.
- 112 Ишыг, бир дә мәһәббәт говушур бу гүббәдә
Ич дөврәләр һәрләниб кәлдикчә һеј кәрдишә.
Танры о јүксәклијә нәзәр салыр һәр вә дә.
- 115 Бурда кәрдиш өлчүлә өлчүлмәјир һәмишә
Бүтүн өлчүләр исә кәрдишдән јараныр тәк,
Он нечә ки, бөлүнүр икијә, һәм дә бешә.
- 118 Заманын көкләри дә, дибчәкдә олдуғутәк,
Һәмин бу дөврәдәдир, лакин голу-будағы
Башга дөврәләрдәдир, инди анладын демәк.
- 121 Еј һәрислик! Торуна дүшән бир кәсдә ахы
Јохдур елә чәсарәт, јохдур елә игтидар
Сәнин кирдабларында үзә гәввассајағы!
- 124 Саф ишин, дүз әмәлин һәр үрәкдә изи вар;
Беләдир нејсанларын, күршадын тәбиәти—
Ән көзәл мејвәни дә будағында јаралар.
- 127 Хејирхаһлыг, бир дә ки, дин барәдә сөһбәтн
Инди јалныз ушаглар динләјир; фәгәт үзү
Түкләндими—онлар да унудур бу һикмәти.
- 130 Кәкәләјиб, пәһриздән һеј дәм вурур бириси,
Сонра бир азча дадыр, дилинә дәјчәк фәврән
Һансы ај олду јејир, көзләмәјир пәһризи.
- 133 Бә'зиси дил ачанда, анасына, көрүрсән
Һөрмәт еләјир, севир; дили тамам ачылчаг
Дејир: бу нә вахт өлүб кедәчәкдир көрәсән.
- 136 Дүнја не'мәтләринә алданырлар бу чүр бах,
Бизә түлу бәхш едән, бизә гүрүб бәхш едән
Күнәшин ағ үзүнү гаралдырлар бу сајаг.
- 139 Дүшүнсән, бу сәбәбләр биләрсән доғур нәдән:
Дүнјадан јох олубдур горху-үркү әсәри,
Инсан нәсли налајиг јолла кедир дөнмәдән.

- 142 Лакин һалә кечмәмиш жүздә бири илләрин,
 Январ јаза чыхмамыш, дағлар мәмләкәтинә
 Ахачаг һәр тәрәфдән сөнмәз ишыг селләри,
- 145 Көзләнилән гасырға, күвәниб гүввәтинә,
 Кәмиләрин бурнуну чевирәчәкдир, онлар
 Әввәлкитәк дүз јолла үзүб кедәчәк јенә;
- 148 Тәзә чичәк верәчәк тәзә, сағлам бәһрә-бар».

ИЈИРМИ СӘККИЗИНЧИ НӘҒМӘ

- О, руһуму чәннәтин гучағына галдыран,
 Инсанларын индики һалындан ачыб сөнбәт,
 Һәгигәт елә ки, мәнә көстәрди—бу ан.
- 4 Нечә күзкү јанында јанан бир шам һәл-әлбәт
 Орда әкс олунараг, сачыр өз зијасыны,
 Гаранлығы говмаға бу да едир кифајәт,
- 7 Лакин күзкүлә шамда әләгә олмасыны
 Јохламагчун баханда, елә бил көрүрүк биз
 Нәғмәнин сөзлә биркә, ајрылмаз мә'насыны,—
- 10 Мәнә мәһәббәт тору гуран көзләрин сәссиз,
 Хатырымдадыр, дөнүб мән сејринә далаңда
 Вәзијәтим лап елә бу чүр иди, шүбһәсиз.
- 13 Өзүм дә һисс етмәдән, бахышларым бу анда
 О дөврәдә нә варса тамам көрсүн дејә, мән
 Нәзәrimi диггәтлә әтрафыма салаңда
- 16 Бир нөгтә көрдүм орда, нур сәпирди зирвәдән,
 Онун сачдығы ишыг күчлү иди о гәдәр
 Бахмаг мүмкүн дејилди о атәшә гәтијјән.
- 19 Көзлә күчлә сечилән ән кичик сәјјарәләр
 Она гоншу олсајды кечәнин гучағында,
 Һәр бири көрүнәрди бир гәмәрә бәрабәр.

- 22 Сәма чырагларынын нечә ки, ырагында
 Үзүк кими бир һалә шә'ләләнир јахында,
 О лап ашикар олур сых думан жыһагында,
- 25 Нөгтәни дә ишыглар дөврәләжиб анбаан,
 Һәрәкәт едирдиләр елә ити сүр'әтлә,
 Қайнатда бир сүр'әт она чатаммаз, инан.
- 28 Она да доланмышды тамам башга бир һалә,
 Бир-биринин белинә кәмәр кими һаләләр
 Ики, үч, дөрд, беш, алты—доланмышды бах, белә.
- 31 Једдинчи кенишләниб јајылмышды о гәдәр,
 Үзәриндә чапсајды Јунионун чапары
 Чата билмәзди онун ахырына, мүхтәсәр.
- 34 Сәккиз доггузунчунун ичиндә дөврәвари
 Фырланырды; бир гәдәр јаваш иди сүр'әти,
 Биринчидән кәнарды чүнки онун гатары.
- 37 Пак Атәшин јанында аловланма шиддәти
 Даһа да артыг иди; она јахын дуранлар
 Јәгин чох әхз едирди ондан саф һәгигәти.
- 40 Көрәндә ки, үзүмдә сонсуз бир һәјәчан вар
 Рәһбәрим дилә кәлди: «Көрдүјүн о Нөгтәдән
 Асылыдыр бу көјләр, варлыг,—деди лүтфкар.—
- 43 Она мөһкәм ғысылмыш олан дөврәјә бах сән:
 Онун үчүн фырланыр мисилсиз сүр'әт илә—
 Мәһәббәт, еһтирасдыр ону белә һәрләдән».
- 46 Дедим: «Гурулса иди дүнја да бу шәрт илә,
 Нечә ки, гурулубдур һаләләр дөврә-дөврә,
 Онда разылашардым ачдығын сөһбәт илә.
- 49 Анчаг руји-зәминдән биз баханда көјләрә,
 Дикилдикчә көзүмүз зирвәјә хејли мүддәт,
 Илаһи көркәм илә дәјир һәр шеј нәзәрә.
- 52 Бу е'чазкар мәләкләр гәсри һаггында фәгәт
 Һәр нә варса јахындан дујуб-билмәк истәрәм,
 Бу мүлкүн сон һәддидир ишыг, бир дә мәһәббәт:

- 55 Нәжә көрә сурәтин әсли бир дә бәнзәри
Ејни јолла кетмәјир? Анламырам нә үчүн.
Бурда көмәк истәјир хәјалымын шәһпәри».
- 58 «Әкәр сәнин әлинлә ачылмырса бу дүјүн,
Буна күчүн чатмырса—һејрәт етмә гәтијјән;
Она әл вурулмадан бәркијибдир бүсбүтүн».
- 61 Белә деди ханымым; әлавә еләди: «Сән
Кәрәк гане оласан дедијим бу сөзләрә,
Фикринә, хәјалына кәрәк гида верәсән.
- 64 Кениш олсун, дарысгал—бу гатлар дөврә-дөврә
Гүввәтинин бөјүклүк, кичиклик нисбәтилә
Сајсыз һиссәләрилә сәпәләниб көјләрә.
- 67 Чохлуғу да өлчүлүр күчүјлә, гүввәтилә;
Демәли, һиссәләр аз, һәчми бөјүксә әкәр
О һиссәләр бүтөвә дәјмәз хәсарәт илә.
- 70 Аләми фырфыратәк фырладан бизим көјләр
Ән али зәка илә һәмсөз, һәмрә'ј олараг
Һалә-һалә мөһәббәт јарадыбдыр сәрәсәр.
- 73 Сән әкәр бу гаршында сүр'әтлә фырланараг
Өтәнләрин заһирин һеч нәзәрә алмадан,
Ондакы сонсуз күчү, гүввәни өлчсән анчаг
- 76 Е'чазкар бир ујғунлуғ көрәчәксән о заман
Бөјүкдә—чохлуғ илә, кичикдә—азлыг илә,
Онлары бирләшдирир Онун зәкасы һәр ан».
- 79 Әсәндә Шимал јели һәрдән беләдән-белә,
Јарымкүрәнин үстдән кедир чән дә, думан да,
Бу мүлајим күләкдән тәмизлик ахыр чөлә,
- 82 Әријир әтрафдакы гаранлыглар бир анда,
Көјләрин ајнасындан тәмизләнир думан, чән,
Көзәллик һаким олур күнәшли асиманда,—
- 85 Һәмин бу дүјүгү кечди мәним дә үрәјимдән
Ханымым данышанда, елә бил кечәләрдә
Парлајан улдузлары көрүрдүм гәфләтән мән.

- 88 Елэ ки, битди сөзү, сандым ки, бир дә, бир дә
Гажар дэмир күрәси гығылчым сачды белә,
Һаләләр фырланараг од јағдырды ефирдә.
- 91 Гығылчымлар ахырды ваһид бир дәстә илә,
Икијә зәрб олунса шаһмат ханәси әкәр
Ондан да чох оларды бу гығылчымлар һәлә.
- 94 Һәрәкәтсиз Нөгтәнин әтрафында нәғмәләр
Охујурду ишыглар, әзәлдән заман-заман
Фырланыр, нәғмә дејир онлар бу вахта гәдәр.
- 97 Көрәндә ки, әглими чашгынлыг сарыб јаман
Беатриче сөјләди: «Биринчи ики гатда
Исрафилләр, мәләкләр фырланыр дајанмадан.
- 100 Онлар һеј фырланырлар мәһәббәт һөкмү алтда
Нөгтәнин әтрафына, бу һөкмә баш әјәрәк;
Бу һөкм исә гәтијјән түкәнмир кайнатда.
- 103 Танрынын елчиләри хејли зәһмәт чәкәрәк
Бир чәләнк тохумушлар аллаһын чөһрәсиндән;
Биринчи үч издиһам бунунла битир, демәк.
- 106 Бил, севинчин гәдәри һәр ишыг һаләсиндә—
Көрмәјинә бағлыдыр онларын һәгигәти,
О да идрака гида верир өз нөвбәсиндә.
- 109 Көрүрүк ки, көзләрдир доғуран сәадәти,
Мәһәббәт дејил әсла; мүсафиртәк мәһәббәт
Бу јолда мүшајиәт едир анчаг диггәти.
- 112 Көзләрә хидмәтинчә верилиб белә гијмәт,
Бунун көкү лүтфдәдир, бир дә һимајәсиндә;
Беләчә пиллә-пиллә јараныр бу һәгигәт.
- 115 Әбәди бир баһарын јамјашыл синәсиндә,
Һәмәл бүрчү тахтындан салындыгы кечәдә
Үч гоншу издиһамын о бирчә нәғмәсиндә
- 118 Үч сәсли бир «Осанна» ешидилир нечә дә,
Үч гат мүгәддәс олан сәсләрини гошараг
Бир үчлүкдә мәләкләр дилә кәлир нечә дә.

- 121 Үч илаһә дурмушдур бурда гаршылашараг:
Сағ јанда—Һөкмранлыг, онун далынча—Гүввәт,
Сонра да—Һакимијјәт она јакынлашараг.
- 124 Ики орта һаләдә үзләриндә сәадәт,
Одур, пәрваз еләјир ганадлы Чәбраилләр,
Ахырда Мәләкләрин севинчидир, нәһәјәт.
- 127 Бүтүн бу издиһамлар јухары дикиб нәзәр,
Ашағыја көндәрир мүзәффәр гәрарыны,
Бунунла да нәзәри онлар чәлб еләјирләр,
- 130 Диониси сејр едиб рүтбәләр гатарыны,
Бу әсрарлы аләмин сејринә далды гәлбән,
Мәнимтәк садалады онларын адларыны.
- 133 Она һәмрә'ј олмады Григори гәтијјән;
Анчаг сонра көјләрдә чәмләјәндә диггәти
Өзү өз сәһвини тез анлајыб күлдү һәмән.
- 136 Әкәр сирләр долу бу гәдәр һәгигәти
Инсанлара ачыбса, бурда һејрәтли нә вар,
Ахы онун өзүнә бурдакы сәлтәнәти,
- 139 Бүтүн һәгигәтләри ачыб бурдакы зәввар».

ИЛИРМИ ДОГГУЗУНЧУ НӘҒМӘ

Латонанын өвлады олан әкиз балалар
Тәрәзидә, һәмәлдә үз-үзә дуран заман
Һәр икиси ејни бир үфүгдә тутур гәрар,

- 4 Онлары учалыгда бирләшдирән бирчә ан
Елә кечир, о дәмдә бир-би, индән ајрылан
Һәрә өз сәмасына чан атыр дајанмадан,
- 7 Бу аз мүддәт ичиндә сүкут ичрә дајанан
Беатриче Нөгтәјә бахырды көз чәкмәдән,
О нөгтә ки, көнлүмдә јаратмышды һәјәчан.

- 10 Ахыр динди: «Көзүндө суаллар көрүрөм мөн,
«Нө вахт» илө «һарда»ны бирләшдирибдир онлар,
Мөндөн чаваб аларсан бүтүн сорғуларә сән.
- 13 Оунчүн јаратмады о уча пәрвәрдикар
Бу шәфәгләр гојнунда күлүмсәјән һәјаты,
Ки, о: «Варам, мөвчудам»—дејә парласын пар-пар,—
- 16 Әзәли олмасыјла габаглады о вахты,
Әзәли бир ешг илө ачылды будағында
Һесабысыз, интәһасыз мәһәббәтин бүсаты.
- 19 Әввәлләр дө мәһәббәт әталәт јатағында
Јатмады; чүнки аллаһ мөвчуддур лап бинадан,
Нө «әввәл», нө «сонра» вар бу мөвчуд олмағында.
- 22 Маддә маһијјәтлә гоша, ајры—һәр заман
Камил варлыг олмаға чан атырды бирбаша,
Санки үч ох бир вахтда атылмышды үч јайдан.
- 25 Кәһрәбаја, шүшәјә, бүллүра ет тамаша,
Көрәрсән ки, орада парылдајыр шүалар,
Һәм дө бу шүаларын арды кәсилмир һаша,
- 28 Халигин үч сифәтли мејвәси белә пар-пар
Парлајыр, сачылырды онун гәфил шүасы,
Бир-бириндән гәтијјән сечилмәјирди онлар.
- 31 Гурулушун, варлығын әзәли ибтидасы
Бир вахтда јарадылды; әмәлләри саф олан
О јүксәк мәртәбәни тутуб, будур гысасы.
- 34 Ашағыда мөвчуддур тәмиз мадди имкан;
Ортада—бу имканын о әбәдијјәт илө
Арасында әлагә олубдур һәр бир заман.
- 37 Һәрчәнд хошбахт Ијероним јазыб сизинчүн белә—
Кайнатда нө варса онларын һамысындан
Мәләкләр јараныбдыр нө гәдәр әввәл һәлә,
- 40 Лакин Әһди-әтиглә, Әһди-чәдиди јазан
Сајсыз сәһифәләрдә чоһдан вермишдир хәбәр,
Охусан һәр бир шеји анлајачагсан, инан,

- 43 Һәгигәтдир о җазы, ағыл да тәсдиг едәр,
Ки, варяыг өз камиллик нөгтәсинә кәлинчә
Јарана билмәзди һеч кайнатда мәләкләр.
- 46 Инди сәнә ајдындыр нә заман, һарда, нечә
Хәлг олунуб мәләкләр; гәлбиндәки үч истәк,
Үч арзу өз камына кәлиб чатды беләчә.
- 49 Бирчә көз гырпымында, асылык көстәрәрәк
Рәдд олунмуш чисмсиҙ руһларын бир һиссәси
Јерләри тәлатүмә кәтирди гасыргатәк.
- 52 О руһларын галдығы һиссәнин дөвр етмәси
Елә еһтираслыдыр, бу сүр'әти гәтијјән
Сахламаға өзүнүн белә чатмыр гүввәси.
- 55 Дәркаһдан говулмағын сәбәби—лә'нәтләнен
О гүрур саһибјиди, сонсуз әзабла ону
Һәр тәрәфдән сыхырды о јер, көрдүн буну сән.
- 58 Бах, бу издиһам исә мүти әјиб бојнуну
Өзүнү борчлу санды сонсуз Мәрһәмәтләрә,
Бу мәрһәмәт әјрәтди дәрк етмәнин јолуну.
- 61 Елә бунун үчүн дә, хидмәтләринә көрә
Шәфәгли бир аләмин бојнундан јүксәләркән
О, әјилмәз ирадә газанды бирдән-бирә.
- 64 Демәк, шүбһә етмәдән, буну билмәлисән сән,
Не'мәтләр—хидмәтинчә верилир мәнәббәтә,
О да ачыг гучагла гәбул едир кәләркән.
- 67 Бу мүдрик дөврә һагда мүәјјән һәгигәтә
Вагиф олдун, ешидиб мәним бу сәһбәтими,
Галаныны сән өзүн дүшүн, кәл гәнаәтә.
- 70 Үләмалар һәмишә мәләк тәбиәтини
Сизинчүн белә тәсвир едирләр, куја онлар
Дүшүнүр, хатырлајыр, истәјир гисмәтини.
- 73 Гој дејим ки, һәгигәт олсун тамам бәргәрар,
Бахсан сизин о јердә охунан елмләрә,
Көрәрсән ки, онларда икимә'налылыг вар.

- 76 Чисимсизләр Халигдән севинч алыб бир кәрә,
Һәм дә чәкмирләр әсла нәзәрләрини ондан,
Чунки бирчә өзүдүр вагиф бүтүн сиррләрә;
- 79 Мәләкләрин гаршысын кәсэн јохдур кәнардан,
Һәгигәтин әсасы, мәғзи будурса әкәр,
Онлар фикрән, хәјалән кәзә билмәз сәркәрдан.
- 82 Сиздә исә јатмамыш бә'зән јуху көрүрләр,
Вардыр өз нағылына инанан, инанмајан;
Бу һәм күнаһ, һәм дә ки, ләкә дејилми мәкәр!
- 85 Јердә идрак кетмәјир бир чығырла һеч заман:
Еһтирасла бахырсыз заһири көркәмә сиз,
Өзүнүзү көстәрмәк ешгидир сиздә јанан.
- 88 Бунун чәзасы елә бөјүк дејил, шүбһәсиз,
Анчаг танры сөзүнү әјиб истәдијитәк
Рәдд, тәһрик едәнләрин чәзасы чох писди, пис.
- 91 Онлар дәрк еләмирләр, нечә ганлар төкәрәк
Суварылыб бу әкин; ким бојун әјсә она
Билмирләр ки, көјләрин мәрһәмәтин көрәчәк.
- 94 Шөһрәт үчүн, һәр кәсин һәр нә кәлсә ағлына
Ујдуараг, һәдјанлар дејир уча мәнбәрдән,
Инчили јад еләмир, атыр ону бир јана.
- 97 Бә'зи дејир ки, Иса сонсуз ишкәнчәләрдән
Инләјәндә, керијә сүрүндү көјдә Гәмәр,
Көлкә салды Күнәшлә Јер арасында бирдән.
- 100 Бә'зиләри күн өзү гаралды, сөјләјирләр:
Күја јәһудиләрин үстә чөкәндә зүлмәт,
Һиндли вә испанлары көлкә өртдү сәрасәр.
- 103 Фјоренси долансан башдан-баша бир мүддәт
О гәдәр Лапо, Биндо тапаммазсан, нә гәдәр
Кич кешишләр ујдурур мә'насыз, сахта сөһбәт.
- 106 Өрүшләрдән јатаға дәнән сәфеһ сүрүләр
Онларын архасынча бош һава уда-уда
Кедир, саныр бу сөһбәт онлары хилас еләр.

- 109 Иса чағырмайыб өз тәрәфдарларын; ја да
Демәјиб: «кет, бош даныш!», бу динин интишарын
Онлара вәсijјәт дә еләмәјиб дүнјада,
- 112 Илк иман кәтирәнләр өзү пәрвәрдикарын
Һагг јолунда Инчили еләјиб низә-галхан,
Бу дин үчүн гојнуна кирдиләр вурушларын.
- 115 Индисә килсәләрдә отуруб ахшамачан
Бош нағыл данышырлар, лап тәлхәкләрдән бетәр
Чамааты күлдүрүб ләззәт алырлар бундан.
- 118 Әзабларын алтында шејтаны көрсә әкәр
Онда авам чамаат баша дүшәр ән азы—
Онун күнаһларыны нәјлә говур кешишләр,
- 121 Елә күтләшибди ки, инсанларын зәкасы
Үрәкдән инанырлар һәр дејилән јалана,
Һәр һансы бош вә'дә дә кедир бирдән һамысы.
- 124 Өз сахта пулларыны сәпәләјиб һәр јана
Антонја донузуну јемләјир надүрүстләр,
Хәрчләјир вар-јохуну донуздан мурдарына.
- 127 Бах, бүтүн бу доланбач, бу әјри јоллар јетәр.
Јенидән биз гајыдыб дөнмәлијик әввәлә,
Бу јолда дурмалыјыг говулмагчүн бәла, шәр.
- 130 О гәдәр узаглара кедир ки, бу гафилә
Көрүнмүр һәдди, сону—инсанларын зәкасы,
Инсанларын сөzlәри она чатаммыр һәлә.
- 133 Һәтта Даниил верән хәбәрин дә мә'насы
Бурда дәгиг дејилдир, дүз кәлмәјир һесаблир:
Бүрүјүб бу һесабы гаранлыглар далғасы.
- 136 Үзәринә төкүлән Әзәли Ишыг ки, вар
Бу ишығы мүхтәлиф гајдада алыр һәр ан,
Һәм дә бир гајдададыр дедијим бу нур—шәрар.
- 139 Мадам һәрә бир чүрә нурланыр бу ишыгдан,
Демәк, мәһәббәт јаныр әзәл күндән беләчә,
Бу јанмағын өзү дә мүхтәлифдир һәр заман.

- Көр нә гәдәр күзкүдә әкс олунур бу гүввәт,
Һәр зәррә күзкүдә әкс етсә дә инчә-инчә,
142 Көр әзәли, әбәди гүввә жүксәкдир нечә,
145 Јенә ваһиддир елә, позулмајыр бу вәһдәт».

ОТУЗУНЧУ НӘҒМӘ

- Алты мин милдән дә чох мәсафә вар арада
О јердә ки, алтынчы саат од тутуб јаныр,
Дүшүр јерин көлкәси бу вахт узагара да,
4 Дәрин көјләр башымыз үстә елә дајаныр,
Орда зәиф вә сысга улдузларын шө'ләси
Торпаға чатмаса да, јерә доғру бојланыр.
7 Јахынлашдыгча әршин ишыглы чарижәси
Итирирди нуруну ән ишыглы улдузлар,
Кетдикчә ағарырды бу аләмин чөһрәси.
10 Нур һаләләр нөгтәнин дөврәсин гатар-гатар
Төнтәнәјлә тутмушду, һәм дә санардын белә:
Нурлу аләм нөгтәнин ичиндә тутур гәрар.
13 Көрүрдүм, бу ишыглар сөнүрдү һалә-һалә,
Елә ки, сөндү тамам, көзләрим дөндү бирдән
Бахдым Беатричејә мәнәббәтин һөкмүјлә.
16 Онун тәрәннүмүјчүн бу сон анә гәдәр мән
Һәр нә сөјләмишәмсә чәм етсәјдим бир јерә,
Јох, о һүснүн вәсфини верәммәзди, гәтијјән.
19 Нә гәдәр көзәл иди, үлвү иди о чөһрә,
Инсанын идракындан учајды; пәрвәрдикар
Јалныз өзү дәрк едә биләр ону дүбарә.
22 Мән ачизәм, е'тираф едирәм буну начар,
Бәлкә уграмамышдыр белә мәғлубијјәтә
Нә тракик, нә комик, нә дә башга нәғмәкар;

- 25 Зәиф көз күнә бахчаг дүшәр соңсуз һејрәтә,
Гамашар, һеч нә көрмәз, салды илк дәгигәдән
О нур долу тәбәссүм мәни бу вәзијјәтә.
- 28 Көрән замандан бәри ону бу дүнјада мән
О һүснү вәсф етмәјә һәр дәгигә, һәр саат
Нәғмәмин игтидары, күчү чатырды һәрдән.
- 31 Индисә сә'јим мәним бурда јерсиздир, һејһат,
Вәсфинә чан атмағым вермәјәчәк бир сәмәр,
Сәнәтимдә галмајыб әввәлки гүдрәт, бүсат.
- 34 Гој инди мәнимкиндән даһа күчлү нәғмәләр
Ону вәсф еләсинләр, ади бир әсәр кими
Артыг мәним зәһмәтим сона чатыр бир тәһәр.
- 37 Беатриче сөјләди никбин бир рәһбәр кими:
«Биз чисмани аләмин ән јүксәк зирвәсиндән
Ән пак нурлу көјләрә галхмышыг шәһпәр кими,
- 40 Бу мә'нәви ишыгдыр, мәһәббәтин сәсиндән
Сәс алыр хејрхаһлыг, бурда күлүр сәадәт,
Чәтиндир мәст олмамаг севинчин нәш'әсиндән.
- 43 Мәләкләрдән, руһлардан гошун дүзәлдиб чәннәт,
Икиси дә бурдадыр; бири сәнә көрүнәр
О гијамәт күнүнүн либасында һәлһәлбәт».
- 46 Көј үзүндә гәфилдән чахан кими шимшәкләр
Көзә һеч нә көрүнмүр, бу гәфил парылтыдан
Әввәл ајдын көрүнән шејләр итир сәрасәр,
- 49 Лап беләчә, ишыға гәрг олмушдум бу заман,
О гәдәр күчлү иди бу нур, о гәдәр парлаг
Көзүмүн гаршысында көрүнмәз олду һәр јан.
- 52 «Мәһәббәт бу көјләри беләчә горујараг,
Бу чүрә саламлајыр бураја кәләнләри,
Од јандырмачгүн бу чүр шам һазырлајыр анчаг».
- 55 Диггәтлә динләјәнтәк бу гыса кәлмәләри,
Анладым ки, һансы бир гүввәнинсә һәмләси
Мәни галдырмададыр јүксәклијә, ирәли;

- 58 Ачды мәним көзүмү онун тәзә шө'ләси,
Инди нә гәдәр күчлү олсајды да ишыглар
Гамашмазды, бахарды көзләримин киләси.
- 61 Ишыг чајы ахырды; елә бил ки, илк баһар
Бүтүн сулары јыгыб гатмышды бир-биринә,
Нурлу саһил бојунча ахыдырды бигәрар.
- 64 Чанлы ишыг сәпилиб суларын үзәринә
Ахырды, гона-гона саһил чичәкләринә,
Јагут гашлы үзүктәк дәјирди нәзәримә.
- 67 Чичәкләрин әтриндән биһуш кими, дәринә
Батырдылар; онлары гојнуна алырды су;
Бирн батыр, дикәри үзә чыхырды јенә.
- 70 «Бурда көрдүкләрини дәрк еләмәк арзусу
Көрүрәм, хәјалыны чәзб едир тәшнәләртәк,
Чохалдыгча бу истәк севинирәм доғрусу.
- 73 Лакин чајын сујундан әввәл ичәсэн кәрәк,
Сәнин тәшнә үрәјин раһатланар о заман».
Белә деди көзүмүн нуру о көзәл мәләк;
- 76 Сонра әлавә етди: «Бу нур селиндә ахан
Бу тәбәссүмлү отлар, батыб-чыхан инчиләр
Онларын һаггындакы һәгигәтдән бир нишан,
- 79 Илк хәбәрди. Онлары көрә билмирсә әкәр,
Көр сәнин бахышларын давамсыздыр нә гәдәр,
Гүсур, тәгсир сәнин о көзүндәдир мүхтәсәр».
- 82 Көрүрсән ки, јухудан чох кеч дуран сүдәмәр
Анасынын дөшүнә сүртүр јанагларыны,
Вар күчүлә чан атыр ки, сүд әмсин бир тәһәр,
- 85 Ондан бетәр, топлајыб күчүмү, гәрарымы,
Көзүмүн ајнасыны јахшылашдырым дејә,
Әјилдим ичмәк үчүн чәннәтин суларыны.
- 88 Қирпикләрим азачыг дәјәнтәк нур чешмәјә,
Мәнә елә кәлди ки, узандыгча узанан
Ахыб кедән нурлу чај чеврилди даирәјә.

- 91 Үзүндәки масканы чыхарыб атса инсан
Итәр көз өнүндәчә онун сахта сифәти,
Башга үздә көрүнәр, башга чөһрәдә бу ан,
- 94 Беләчә чичәкләрин, ишыгларын һеј'әти
Е'чазкар бир мәчлисә чеврилди бирдән-бирә,
Көрдүм көјләр гојнунда чүт үсјанкар гүввәти.
- 97 Һәгиги сәлтәнәтин һөкм етдији бир јерә
Мәни белә кәтирән, еј нури-пәрвәрдикар,
Гој дејим көрдүјүмү, гүввәт вер бу сөзләрә!
- 100 Учалыгда әбәди парлајан бир ишыг вар.
О ишыгда сејр едир даим халиги хилгәт,
Чүнки хилгәт әзәлдән онун сејрин арзулар;
- 103 Танры елә даирә јарадыб бурда фәгәт,
Онун кенишлијини өлчмәк олмаз көз илә,
Тутмаг олмаз Күнәшин чеврәсин она нисбәт.
- 106 Үст көјләрә нуруну сачараг һалә-һалә
Онун ајдын үзүндән ишыг дүшүр һәр јерә,
О көјләр һәрәкәти, гүдрәти алыр белә.
- 109 Батараг башдан-баша отлара, чичәкләрә
Саһилдә галхан тәпә суларын ајнасында
Өзүнү сејр еләјир,—бах, белә бир мәнзәрә
- 112 Ачылды лөвһә кими көзүмүн гаршысында,
Миндән дә чох чәркәјлә сыраланмыш ишыглар
Галхырды тәпә кими јухарыја бу анда.
- 115 Ашағыда белә бир ишыг тутубса гәрар,
О заман јухарыда чәркә-чәркә ачылан
Күл-чичәјин дөврәсин нә илә өлчмәк олар?
- 118 Нә интәһасыз сајы, нә мисилсиз сачылан
Тәнтәнәли шәфәги јайынмырды көзүмдән,
Дәринлик вә учалыг көзү јормурду бир ан.
- 121 Узаг нәдир, јахын нә—орада көрмәдим мән:
Орада ишләмәјир тәбиәт ганунлары,
Орада тәкдир аллаһ, о өзүдүр һөкм едән.

- 124 Узунуна, енинә ачыларак сапсары
Күлүн ортасындакы маја сачырды этир,
Күнәши вәсф едирди әбәдијјәт баһары,
- 127 Гәлбимә һаким иди сүкунәт бир дә фикир,
Мәни баша салараг, белә сөјләди рәһбәр:
«Ағ палтара бүрүнән о издиһама бах бир!
- 130 Көр бизим бу дөврәјә онлар нә чох кәлирләр!
Бир бах, бүтүн пилләләр долубдур башдан-баша,
Тәзә кәләнләр үчүн јер аз галыб нә гәдәр!
- 133 О јерә ки, инди сән еләјирсән тамаша,
Көрүрсән орда тахт вар, кәләчәкдир бир заман,
Сән һәлә бу дәһлизә чыхмамышдан бирбаша,
- 136 О јердә әјләшәчәк аранызда һөкмиран
Арригонун пак руһу, Италијаја ничат
Вериб, көмәјинизә кәләчәк јубанмадан.
- 139 Һәрислик көзүнүзү елә бағлајыр, һејһат,
Сон нәфәсдә, чан верән арыг, сысга көрпәтәк
Ананызы кәнара говурсунуз о саат.
- 142 Онда көрәрләр һаггын диванына кәләрәк
Кизли јолла дүз, ачыг јолу гарышдыраны,
Онун ики сифәти көрүнәчәкдир, демәк.
- 145 Лакин танры гојмаз ки, мүгәддәс ады, саны
Ләкәләсин дәләдуз; ону һөкмән салачаг
О јерә ки, сәһрбаз Симон чәкир чәзаны;
- 148 Аланлы да сыхылыб дәринликдә галачаг».

ОТУЗ БИРИНЧИ НӘҒМӘ

Беләликлә, ачылмыш бәјаз күл нисбәтиндә
Көрүнүрдү көјләрин о мүгәддәс гошуну,
Гүзү һәммин гошунла нишанланыб бәтндә;

- 4 Руһуна, варлығына мәнәббәт атәшини
Јајанын ишығында белә көрдүм онлары,
Нәғмә дејән о бири дәстәниннә ишини
- 7 Белә тәсәввүр етдим: елә бил сајсыз ары
Чичәкләрин үстүнә гонур, гајыдыр јенә,
Ширин балла долдурур јувасыны—шанлары,
- 10 Бал ләчәкли ағ күлүн башына дөнә-дөнә
Алчагдан һәрләнәрәк гајыдырдылар кери,—
Өзләринин мәнәббәт адлы сабит евинә.
- 13 Чанлы атәшдән иди, нур сачырды үзләри,
Кејимләри бүсбүтүн бәјазды, гардан да ағ,
Гызылдан јаранмышды һәр биринин шөһпәри.
- 16 Ағ күлүн дахилиндә чәркә-чәркә дурараг
Һәрарәт бәхш едирди севинч илә, тәзә-тәр,
Бу һәрарәт онларын ганадындајды анчаг.
- 19 Јүксәкликлә о күлүн арасында мәләкләр
Көрүрдүм ки, сыхлашыб сајсыз дәстәјлә учур,
Бу сыхлыг нурун өнүн кәсмирди зәррә гәдәр.
- 22 Танрынын шөһрәтијлә уча көјләр долудур,
Һәр гат ләјагәтинчә алыбдыр нуру ондан,
Алынмаздыр гаршысы ахырса бу шанлы нур.
- 25 Шәрәфә чатмыш олан бүтүн бу раһат мөкан
Долудур Әһди-әтиг, Әһди-чәдид јајанла,
Мүгәддәс бир һәдәфи сејр едир һамы һејран.
- 28 Еј үч үзүн нуруну бир нури-асиманла
Бирләшдириб парладан, ешг илә барышдыран,
Бизим дә үстүмүзә бир ишыг сач иманла!
- 31 О јердә ки, Јелика әзиз оғлујла һәр ан
Парлајараг нуруну сәпир јүксәкликләрдән,
Ахыб кәлди вәһшиләр бу аләмә кәнардан,
- 34 Көрдүләр Рома нечә бәзәнибдир парлаг, шән,
Латеран да онлары салды сонсуз һејрәтә,
Көрдүләр ки, әзәмәт әксилмәјир бу јердән,—

- 37 Кэлдим фани аләмдән бу нури-сәлтәнәтә,
Фјоренс гапыларындан кечиb руји-зәминдән
Кәләркән бу ишыглар јурду әбәдијјәтә
- 40 Аһ, нечә дә хәчаләт һисси кечирмишәм мән!
Һәм дә севинирәм ки, чевриләрәк лал-кара
Бу јолларда динмәдим, данышмадым гәтијјән.
- 43 Бәнзәјирдим тәскинлик тапмыш мәс'уд зәввара,
Бир зәввар ки, мә'бәдин кәләрәк сәчдәсинә
Буну нәгл еләјәчәк сонрадан инсанлара,
- 46 Парлаг ишыг ичиндә дуруб бахырдым јенә
Низамлы пиллеләрә, чевриләрәк диггәтә
Бахырдым дөврә-дөврә узунуна, енинә.
- 49 Чох сималар мән көрдүм лајигдир мәнәббәтә,
Чөкмүшдү башдан-баша тәбәссүмләр, шүалар
Сејр етдијим һәр сакит, һәр бир али сифәтә.
- 52 Елә ки, бу Чәннәтин гучағында һәр нә вар
Һеч нәји бурахмадан, көзләрим тамам-камал
Диггәтлә сејр еләди, јубанмадан, бигәрар,
- 55 Сорушмаг хатиринә дөндүм керијә дәрһал,
Бахыб дәрк етмәдијим, көрүб билмәдијимдән
Истәдим ханымыма верим бир нечә суал.
- 58 Көрмәк истәдијими көрәммәдим фәгәт мән;
Беатриченин јериндә әјниндә бәјаз әба
Бир нәфәр мәһһул гоча пејда олду гәфләтән.
- 61 Нечә лүтфкар иди о бахышлар, о сима,
Нечә дә һәјачансыз бахырды о, мөһрибан,
Ата нәвазишилә долу иди о гоча.
- 64 «Бәс һаны Беатриче?»—мән хәбәр алдым ондан;
Деди: «Сән өз арзуну баша вурасан дејә
Мәни сәнин јанына достун көндәриб, инан.
- 67 Бахсан әкәр үстдәки үчүнчү даирәјә
Ону орда көрәрсән, даһа ишыглы, парлаг
Бир тәхтдә әјләшиб, лајигдир бу таләјә».

- 70 Тез јухары бахдым мән чаваб вермәздән габаг,
Көрдүм о әјләшибдир нур ичиндә сәрасәр,
Башынын үзәриндә нур һаләси тачсајаг.
- 73 Кирдаблы бир дәнизин дибиндән бахан көзләр
Көјләрин курултулу, шимшәкли синәскидән,
Көјләрин ајнасындан узаг олмур о гәдәр,
- 76 Нә гәдәр ки, узагдым өз Беатричемдән мән;
Гаралтмырды көзүмү узаглыг мәним анчаг,
Һеч манеә о үзү кизләтмирди, гәтијјән.
- 79 Чағырдым: «Сән еј мәним үмүдләримә дајаг,
Ән чәтин анларда да мәнә сән етдин көмәк
Чәһәннәм јолларына илкин басанда ајаг,
- 82 Бу јолларда көрмәли һәр нә вардыса, демәк,
Көрдүм ирадәндәки бөјүк сәхавәт илә,
Лүтфүнү, гүввәтини тәсдиг едир бу үрәк.
- 85 Бу лүтф үз-үзә кәлиб сонсуз әсарәт илә
Ахыр чатдырды мәни азадлығын өзүнә,
Сәнин һөкмүн апарды мәни чәсарәт илә.
- 88 Гој сәнин сәхавәтин мәни горусун јенә,
Руһум сән истәјәнтәк хали олсун кунәһдан,
О, пак, тәмиз шәкилдә вида десин бәдәнә!»
- 91 Инчә тәбәссүм илә күлүмсәјиб, узагдан
Беатриче чевирди мәнә нәзәрләрини;
Сонра Әбәдијјәтин нуруна бахды бу ан.
- 94 Гоча деди: «Әнкәлсиз етмәкчүн сәфәрини
Мән сәнинлә јанашы кәлиб дајандым белә,
Хаһиш илә мәнәббәт белә алыр јерини,—
- 97 Сән бу күлзарлыға бах ачыг нәзәрләр илә;
Онда сәнин көзләрин илаһи шәфәгләри
Гаршылар башдан-баша, сејр едәр һүнәр илә.
- 100 Хәјалыјла јандығым көјләр һакими пәри
Бизә көстәрәчәкдир бу јолда һәр чүр көмәк,
Мән—Берһардын сөзләри она чатандан бәри».

- 103 Елә бил ки, бир нәфәр Кроасидән кәләрәк
О илаһи чөһрәни сејр еләјир јахындан,
Үрәјинин риггәти чохалыр көјрәләрәк,
- 106 Дүшүнүр өз-өзүнә сурәтә бахан заман:
«Аһ, еј мүгәддәс Иса, беләјмишсән, демәк, сән,
Еј ихтијари-аләм, еј дүнјаја һөкман!»
- 109 Елә бу чүр бахырдым һәмин мүгәддәсә мән,
О шәхс ки, дөрд јаныны шәрр тутмушду чаһанда,
Әтрафы сејр едирди, тәмкининдән дөnmәдән.
- 112 Бернард мәнә сөјләди: «Бәшәр оғлу, бахсан да
Сән дәрк едә билмәзсән нурлу һәјаты, әкәр
Јүксәклијә үзүнү чевирмәсән бир анда.
- 115 Ашыб бу пилләләри кечә биләрсә көзләр,
О учалыг дејилән һәгиги сәлтәнәтдә
Онлара чаричаны көрмәк олар мүјәссәр».
- 118 Галдырдым көзләрим; сәһәрләр, һәгигәтдә,
Парлаг олур, ал олур үфүгүн шәрғ һиссәси,
Күнбатан солғун олур дедијим бу мүддәтдә,
- 121 Учурумдан елә бил көзләримин киләси
Дөнүрдү дағ башына, һәшјәнин бир јанына
Көрдүм даһа да артыг јајылыр нур шө'ләси.
- 124 О јердә ки, бәлалар үз верди Фаетона
Јајылдыгча әтрафа орда күчлү аловлар,
Ики јандан гаранлыг һеј кәлирди чөвлана.
- 127 Орталыгда шәфәгләр парылдадыгча пар-пар
Санырдым далғаланыр гырмызы рәнкли бајраг,
Лакин кәнарларында зәиф иди од, шәрар.
- 130 Һәмин орта тәрәфдә ганадыны чалараг
Көрдүм ки, шадлыг едир мөләкләр дәстә илә,
Онларын шан-шөһрәти мүхтәлиф иди анчаг.
- 133 Рәгсләр, шән нәғмәләр давам етдикчә һәлә
Онлары сејр еләјиб көјләр Көзәли шән-шән,
Она бахан көзләрә фәрәһ верирди белә.

- 136 Дилим көрдүклөрүмү нәгл едәммәз гәтијјән,
О нечә көзәл иди, аһ, нечә дә фүсункар,
О илаһи тәсвири, јох, верә билмәрәм мән.
- 139 Бернард елә ки, көрдү о илаһи бахышлар
Одујла, атәшијлә әсир етмишдир мәни,
О көзәллик гызына чеврилиб бахды начар,
- 142 Көзләримдә даһа бәрк алышдырды шө'ләни.

ОТУЗ ИКИНЧИ НӘҒМӘ

- Мәһәббәтин нәш'әсин анлајыб дәрк едәрәк,
О сејирчин, нә варса изаһ етмәкчүн, јәгин,
Өз нитгинә башлады мүдрик бир тәфсирчитәк:
- 4 «Бах, о көзәл гадын ки, јанындадыр Мәрјәмни,
Дәрин бир јара вурду, зәһәрләди дә һәлә,
Мәрјәм өзү сағалтды һәмин јараны лакин.
- 7 Ондан ашағы бахсан әкәр сән бирчә пиллә
Көрәчәксән Раһили, одур, орда дајанан,
Онун јанындакы да Беатричедир белә.
- 10 Одур Сарра, Ревекка, Јудиф; о да бир заман
Көтүчәси танрыја үзүнү чевирәрәк,
Күнаһыны дәрк едиб «Miserege» охујан.
- 13 Беләликлә, пилләдән пилләјә ениб тәк-тәк
Кедирләр, онлары мән ләчәкләриндән анчаг
Таныјыб ајырырам һансыдыр бу күл, чичәк.
- 16 Ашағыда, једдинчи гатда һалај вурараг
Бизә тәрәф дурмушду јәһуди гадынлары,
Күлләри ики јана онлар ајырырды бах.
- 19 Нәсилләрин Исаја инамыјчүн онлары
Дүзмүшдүләр чәркәјлә сәдд кими, дивар кими,
Икијә ајыраараг нурлу пилләканлары.

- 22 О јердә ки, бәјаз күл ачылыб баһар кими
Јајмышды ләчәкләрин—отурмушдулар орда
Исанын зүһуруну көзләјән зәввар кими.
- 25 Јарым даирәләрин чәркәсиндә арада
Бош јер варды, Исанын зүһурун көрәнләр дә
Отурмушду һәмин о чәркәдә, о сырада.
- 28 Чаричанын тахтыјды шәрәфли уча јердә.
Ондан азча ашағы башга тахтлар иди, тән
Ики јерә бөлүрдү чәркәләри нәзәрдә.
- 31 Гаршы чәркәдә Иоанн дурмушду үст тәрәфдән,
О сәһралар өвлады, әбәди мүгәддәс әр,
Чәһәннәмдә ики ил көзүлә одлар көрән.
- 34 Јухарыдан-ашағы ајрылмышды дөврәләр
Аллаһын гулларына, орда олуб бәргәрар
О Франсиск, Бенедикт, Августин—динә әскәр.
- 37 Сәнинчүн гој һикмәти өлчсүн бу издиһамлар:
Динин бир чүт көзүдүр ајдын көрән бу бағы,
Бағын дүз јарысында һәр көз тутачаг гәрар.
- 40 Буну да бил, чәркәләр узандыгча ашағы,
Бу бәрәбәр шәкилдә бөлүнән енишдә, бах,
Отуранлар өзләри газанмајыб бу һаггы,
- 43 Өзкәләри газаныб, гејди-шәрти вар анчаг;
Көјә учаланларын руһу бурдадыр, фәгәт.
Билмирәм һансы һаглы учалыб, һансы һаһаг.
- 46 Гулаг ассан онлара, јетирсән бурда диггәт
Онларын үзләриндән, ушаг ләһчәләриндән
Өзүн анлајачагсан бу сөзләри нәһајәт.
- 49 Анчаг тәәччүб илә сүкута далмысан сән;
Бүтүн шүбһәләрини дағытмаг хатиринә
Бу дүјүнлү кәләфи сәнинчүн ачарам мән.
- 52 Бу сонсуз сәлтәнәтдә—ајдын олсун гој сәнә—
Көрәчәксән, нә ачлыг, нә еһтирас, нә губар,
Нә тәсадүф сығынчаг тапа билмир өзүнә.

- 55 Чунки бурда бирјоллуг гојулмушдур ганунлар,
Бу ганунлар позулмаз—санасан ки, әлләрдә
Һәр бармағын өзүнә көрә өз үзүјү вар.
- 58 Бу әбәди әләмә тез кәлән нәсилләр дә
Мүхтәлиф sine causa бөлүнмәјиб һаһагдан,
Мүхтәлиф дөврәләрә гојулмајыб бу јердә.
- 61 Бу хошбахтлыг, мәнәббәт дијарына һөкмран,
Ән јүксәк чәсарәти хәлг етдији заман да
Бундан көзәл сәадәт, али бир не'мәт, инан.
- 64 Арзу едә билмәзди хилгәти јараданда,
Белә бөлүр, пәјләјыр о халиг мәрһәмәти;
Биз бу мүбһәм мә'наны дәрк едирик баханда.
- 67 Мүгәддәс китаблардан сизләр бу һәгигәти
Чох јахшы билирсиниз, бәтндә икән һәлә
Башланыб әкизләрин барышмаз әдавәти,
- 70 Танрынын мәрһәмәти рәнкарәнкдирсә белә,
Рәнкарәнк олмалыдыр елә бах, буна көрә
О шәфәг чәләнкинин бурда сачдығы шә'лә.
- 73 Бунунчүн дә ишијчүн бах, бу уча көјләрә
Јүксәләнләр мұкафат алмыр бир зәррә белә:
Халигин илк шәфәги верир бурда сәмәрә.
- 76 Дунјанын јаратдығы о илк вахтларда һәлә
Күнаһсыз көрпәләрин руһуну заман-заман
Валидејнләр хилас едирди инам илә.
- 79 Елә ки, кечди кетди о илк вахтлар, о дөвран—
Башланды оғланлары сүннәт етмәк адәти
Ки, күнаһсыз ганадлар күч-гүввәт тапсын бундан.
- 82 Енән кими әләмә халигин мәрһәмәти
Олмасајды Исанын хач сујуна чәкилмәк,
Күнаһсызлыг көјләрә галха билмәзди гәти.
- 85 Инди исә нәзәр сал башдан-баша Исатәк
Көрүнән чөһрәјә сән; онун шәфәгләриндән
Исаны көрмәк үчүн көзүн нур әхз едәчәк».

- 88 Мүгәддәс дәстәләри бу вахт сәјр еләдим мән,
Көрдүм фәрәһ јағышы јағдырырлар далбадал,
Учурлар жүксәклијин сонсуз үфүгләриндән,
- 91 Инди мәним көзүмү мәфтун еләјән бу һал
Чәннәтин һеч јериндә көрүнмәмишди фәғәт,
Әкс едәндә аллаһын сурәтин тамам-камал.
- 94 Бу хорун гучағына енмиш руһи-мәһәббәт
Охујурду: «Ave, Maria, gratia plena!»—
Ганадыны ачырды һүзурунда нәһајәт.
- 97 Бах, бу мүгәддәс маһны јајылдыгча һәр јана,
О уча сәлтәнәтдә доландыгча һәр јери,
Даһа чох чиләнирди нур бу хошбахт мәкана.
- 100 «Әбәдијјәт тахтындан галхыб бајагдан бәри
Мәнә көмәк етмәкчүн ениб бураја кәлән,
Сән еј мүгәддәс ата, еј башымын рәһбәри,
- 103 Көзләри чаричанын көзләринә дикилән
Бу мәләк кимдир белә учуб кәлибдир бура,
Мәһәббәт атәшилә нурланыб, санырам мән?»
- 106 Өјрәнмәкчүн мән суал вердим о ихтијара,
Мәрјәмийн чөһрәсиндән ишыг алан о сифәт
Нурлу дан улдузуна бәнзәјирди бу ара.
- 109 Деди: «Руһа, мәләјә бәхш олуна чәсарәт,
Көзәллик—бунлар бүтүн верилиб һәм дә она,
Бизим дә истәјимиз елә бу иди әлбәт.
- 112 О, палма илә кәлди чаричанын јанына,
Танры оғлу галдырыб апармаг истәјиркән
Бу фани чисмимизи жүксәк көјләр гојнуна.
- 115 Мән сөһбәт еләдикчә инди диггәт јетир сән,
Көјләр сәлтәнәтиндә әсилзадә сајылан
Адамлары бирбәбир гој таныдым сәнә мән.
- 118 Орда башга руһлардан даһа да хошбахт олан
Бах, Августа ән јахын гоншудур ики нәфәр,
Онлар көјләр күлүнүн бир чүт көкүдүр, инан.

- 121 Солдакы бабамыздыр—бүтүн ирси эмәлләр
Ондан галыбдыр бизә, көстәрәрәк чәсарәт
Гадаған мејвә једи, дад гојуб кетди—зәһәр;
- 124 Сағдакы кәлисаја бағлајыбдыр мәһәббәт,
Иса һәммин гочаја тапшырмышды бир заман
Күлүн ачарларыны—мисилсиз бир әманәт.
- 127 Јанындакы—низәдән, әзаб мисмарларындан
Баша кәлмиш кәлинин сонракы гара, чәтин,
Әзаблы күнләрини көрмүшдү габагчадан.
- 130 Биринчинин јанында дајананын үммәти
Көјдән јаған не’мәти јејиб кәлсә дә чана,
Јенә дә тәркитмәди тәрслији вә һөчәти.
- 133 Пјотрла рубәру көрүрсән, дуруб Анна,
Гызынын чөһрәсинә о бахыр јорулмадан
Көзләрини чәкмәјир охуса да «Осанна»;
- 136 О улу бабамызла үзбәүзә дајанан
Лучијадыр, кәләрәк хилас етди о сәни
Учурумдан үзүстә дүшүб јыхылан заман.
- 139 Јухунун вахты кечир, даһа гојаг нөгтәни,
Гајчыны вурмамышдан тәчрүбәли дәрзиләр
Кәрәк өлчсүн парчаны, бичәчәји шиләни.
- 142 Танры дәркаһына гој дикилсин инди көзләр,
Чүнки она баханда парлајан нура, демәк,
Гәрг олар нәзәрләрин сәнин дә мүмкүн гәдәр.
- 145 Үмүдүндә даима сабит галасан кәрәк,
Керијә кетмәјәсән, ганадыны чалараг,
Кәрәк мәрһәмәт үчүн танрыја дуа едәк,
- 148 Бизә бу мәрһәмәти танры көстәрир анчаг;
Сән ардымча дуа ет, сығыныб мәһәббәтә,
Гој дејилән сөзләрдән гәлбин дүшмәсин узаг».
- 151 О, сөјләјиб бунлары башлады ибадәтә.

ОТУЗ ҮЧҮНЧҮ НӘҖМӘ

- «Еј өз оғлунун гызы, сән еј бакирә—ана,
Сән еј һамыдан уча, еј һамыдан меһрибан,
Еј гүдрәтин зирвәси, бәзәк күлли-чаһана,
- 4 Бах, сәнин варлығында тәчәлла тапды инсан,
Халиги лүтфкардыр; ону јарадан өзү
Јаратдығына көрә олмамышдыр пешиман,
- 7 Јенә сәнин бәтниндә јаныр мәһәббәт көзү,
Чәннәтдә күл битирди о көзүн һәрарәти,
Инди о пардагланыр, мәфтун еләјир көзү.
- 10 Сән бурда руһумузун зирвәси, мәһәббәти;
Фани аләмдә үмүд булағысан, мүхтәсәр,
Инсанлары ичириб, верирсән сәадәти.
- 13 Сәнин һөкмүн, гүдрәтин ә'зәмидир о гәдәр
Мәрһәмәт диләмәкчүн һурузуна кәлмәмәк
Ганадсыз учанларын агибәтинә бәнзәр.
- 16 Јох, тәкчә диләјәнләр алмајыр сәндән көмәк,
Јох, тәкчә сән онлары хилас еләмәјирсән,
Һәм дә әзәл чавабы сәндән алыр һәр истәк.
- 19 Дәрдә, гәмә шәрик—сән, инајәт көстәрән—сән,
Сән сәхавәт канысан, гәлбин тәкамүлүнә
Өз бөјүк варлығында әбәди јер верән—сән!
- 22 О инсандыр, јүксәлиб бура—чәннәт елине,
Каинатын дибиндән о галхыб дөврә-дөврә
Руһлар сәлтәнәтини сејр едиб дөнә-дөнә,
- 25 Истәјир торпаг үстән кәтирдији көзләрә
Һөкмүнлә бәхш едәсән елә гүдрәт, игтидар—
О Али Сәадәти көрә билсин бир кәрә.
- 28 Инди сәнә дикилән мәним өз көзүм ки, вар,
Онларын көрмәсијчүн јалвармаздым бу гәдәр,
Јалныз онун хәтринә јалварырам мән начар:

- 31 Гој ачылсын өнүндө онун сонунчу сөдлөр,
Дагыт дуаларынла пәрдәсини зүлмәтин,
Гој ән жүксәк Сөвинчи көрсүн бу чинси-бәшәр.
- 34 Чарича, јалварырам чох бөјүкдүр гүдрәтин,
Бир дә елә ет ки, сән о, хејрин сорағындан
Сонра да чәкилмәсин, көрсә дә мин һикмәти.
- 37 Инсани еһтирасы онда сусдур һәр заман!
Көрүрсән: Беатриче бүтүн издиһам илә
Мәнимтәк әл ачараг дуа едир анбаан!»
- 40 Танры инајәтиндә сонсуз еһтирам илә,
Мәһәббәтлә анылан көзләр јалваранлара—
Мәрһәмәт олачагдыр—деди еһтишам илә.
- 43 Сонра Пак Ишыг олан јерә галхды бу ара,
Бир јерә ки, дүшүнмәк олмаз белә гәтијјән
Мәхлугатдан киминсә нәзәри галхсын ора.
- 46 Бүтүн арзуларыма чатырам, анладым мән,
Көрдүм ки, сон мәнзилә јетмәк һәсрәти илә
Еһтирасла јанырам, өзүм дә һисс етмәдән.
- 49 Бернард кәлмә кәсмәди, көзүн ишарәтилә
Бир дә тәбәссүмүлә деди бахым јухары;
Мән онсуз да ораја бахырдым диггәт илә.
- 52 Јүксәклијә зилләнән көзләрим, бахышларым
О али нурдан өзкә көрә билмирди һеч нә,
Чүнки о нур өзүјдү һәгигәтин шәрары.
- 55 Сафлашдығым бу анда сәсләр ешитдим јенә,
Инсанлар данышырды; сәсләр чох олдуғундан
Јаддашым бу сәсләри һәкк етмәјиб өзүнә.
- 58 Бә'зән белә олур ки, јуху көрүр бир инсан,
Гәлбиндән чыха билмир бу јухунун әсәри,
Һәрчәнд көрдүкләриндән галмајыб әсла нишан,
- 61 Мән дә нә көрмүшәмсә һәмин о вахтдан бәри,
Көңлүмүн һәрарәти исиндирир онлары,
Гәлбимә заман-заман һеј ахыр нәш'әләри;

- 64 Бу мунвалла эридир күнәш дә бәяз гары;
Бу мунвалла әсәндә зәиф мән, аста күләк
Дағылды Сибилланын җарпаға җаздыглары.
- 67 Инсан фикриндән уча галхмысан жүксәләрәк,
Еј Али Нур, бурада көрдүкләrimi бары
Сән җајтар җаддашыма, мәрһәмәтә кәләрәк,
- 70 Бәхш елә нитгимә сән елә бир игтидары,
Илаһи шөһрәтиндән бу әбәди чәннәтин
Һали еләјә билим кәләчәк инсанлары!
- 73 Зәиф ишылты кими тәфәккүрүмдә, җәгин,
Јашадарам, гатарам әш'арымын сәсинә,
Онлара ајдын олар мүзәффәр нурун сәнин.
- 76 Нештәр демәк оларды бу ишыг шө'ләсинә,
Көзүмү чәксә идим о күчлү нурдан әкәр
Көзләрим кор оларды, белә кәлирди мәнә.
- 79 Јадымдадыр ки, мәнә күч верди бу фикирләр,
Көзләrimi чәкмәдим учалыгдан бирчә ан
О Интәһасыз Гүввәт көрүнән вахта гәдәр.
- 82 Сән еј сәхавәт каны, көрүм дејә јахындан
Вәсф олунмаз Ишығы, онун сонсуз гүдрәтин—
Еј мәнә түкәнмәјән чәсарәт бағышлајан!
- 85 Бу сирли дәринлијә баханда, мәнәббәтин
Каината сәпдији варағы, сәһифәси
Бир китабын ичиндә, көрдүм, чәмләниб чин-чин:
- 88 Маһијјәтлә тәсадүф, онларын әлагәси
Елә көзәл бирләшиб әглә, идрака рәғмән,
Чох солғундур өнүндә нитгимин һәр кәлмәси.
- 91 Јәгин ки, бу бирлијин, позулмаз вәһдәтин мән
Әввәлини көрүрдүм, чүнки нечә дејәрләр,
Бу һүснү сәјр етдикчә севинирдим тәзәдән.
- 94 Бирчә ан—дәрин олду, учурумдан да бетәр,
Аргонун кәлкәсини Нептун көрәндән бәри
Кечән ијирми беш әср дәрин дејил бу гәдәр.

- 97 Беләчә сејр едирди идракымын көзләри
Донуг кими, һејрәтлә, һәрәкәтсиз, диггәтлә,
Бахдыгча да јахырды мәни атәш әсәри.
- 100 Руһ елә камилләшир, дәјишмәз бәр адәтлә
О ишығын өзүнә доғру даим атыр чан,
Галанлардан үзүнү дөндәрир гәтијјәтлә;
- 103 Чүнки онун өзүндән, нурундан кәнар олан
Шиддәтлә арзуланан бүтүн көзәл не'мәтләр
Камилликдән узагдыр, пучдур башдан бинадан,
- 106 Бундан белә сөзләрим олачагдыр мүхтәсәр,—
Һәрчәнд ки, көрдүјүмдән јадымда вар—сүдәмәр
Бәләкли бир көрпәнин билдији сөзләр гәдәр.
- 109 Бах, бу чанлы Ишығын—елә дүшүнмәсинләр
Көркәми бир дејилмш, көрүнүрмүш жүз чүрә:—
Јох, һәмшә нечәјди—көрүнүрдү о тәһәр.
- 112 Онунчүн ки, көзүмә о гүввәт верә-верә,
Ваһид сурәт јаратды, һәмин бу сурәт илә
О өзүнү өзүмдә дәјишди бирдән-бирә.
- 115 Мән бу Али Ишығын гојнунда һејрәт илә
Үч охшар һалә көрдүм, мүхтәлифди рәнкләри,
Ајдын дәринликләрдә көрүнүрдү үч һалә.
- 118 Санки әкс еләјирди бир һаләни диқәри,
Елә бил Иридадан бојланырды Ирида;
Үчүнчү—алов иди, руһларын тачи-сәри.
- 121 Аһ, сөзләрим дадыма чата билә бурада,—
Көрдүјүм о сурәти тәсвир едә биләм мән
«Мүмкүн дејил!»—сөјләмәк инди јетмәз имдада.
- 124 Өз нурујла нурланан, өзүнү дәрк еләјән,
Тәзәдән дәрк еләјиб дәрк олунмушду јексәр,
Өз сурәтин јарадан, еј Әбәди Ишыг, сән!
- 127 Варлығында јараныб шә'ләнәнән һаләләр
Әкс олунмуш нур кими көрүнүрдү, онлары
Мән сејр еләјән заман әввәлдән сона гәдәр,—

- 130 Онларын ичиндәки һәммин рәнкләр чалары
Бизим сурәтимизи чанландырды бу анда;
Мән һәрис көзләр илә бахдым онлара сары.
- 133 Чеврә квадратыны өлчүб һесаблајанда,
Кичичик бир мәчһуллуг белә галмасын дејә
Һәндәс бүтүн әглини чәм еләјир бир анда—
- 136 Мән беләјдим баханда бу мүбһәм мә'чүзәјә:
Истәјирдим дәрк едәм дөврә илә сифәтин
Бирликдә вәһдәтини, баханда о һаләјә.
- 139 Өз күчүм чатмајырды буна: нур һәгигәти
Көјдән ахыб әглимә камиллик верди фәгәт.
Бу сүр'әтли учуша хәјалымын гүдрәти
- 142 Бурда әсла дөзмәди; лакин үлви мәһәббәт
Бүтүн еһтирасымы, ирадәми, вүғары
Тәкәртәк һәрләјирди; о мәһәббәт—о гүввәт
- 145 Әзәлдән дөвр етдирир күнәши, улдузлары.

ИЗАЋЛАР

«Илаһи комедија»нын тәрчүмәси үчүн М. Лозинскинин рус дилиндә ахырынчы дэфә 1967-чи илдә ики дэфә нәшр олунмуш тәрчүмәси әсас көтүрүлмүшдүр. Тәрчүмә просесиндә вә редактә заманы Л. Лозинскинин тәрчүмәси илә јанашы Дмитри Мин тәрәфиндән едилмиш тәрчүмәнин «Чәһәннәм» вә «Чәннәт» һиссәсиндән (1904 вә 1909-чу ил нәшри), һабелә Д. Минајевин, М. А. Горбовун вә О. Н. Чјуминанын тәрчүмәләриндән истифадә олунмушдур. Бир сыра адларын вә ифадәләрин верилишиндә, һабелә изаһларда «Илаһи комедија»нын сон јубилеј нәшри (Милан, 1965) вә сон алманча нәшри (Берлин, 1960) илә мугајисәләр едилмишдир. Изаһларын әксәријјәтиндә М. Лозинскинин, Н. Н. Голенишшев—Кутузовун мүхтәлиф нәшрләрә вердикләри коментариләр әсас көтүрүлмүшдүр.

Изаһларда рум рәғәми нәғмәни, әрәб рәғәмләри ше'р бәндләрини вә мисралары көстәрир.

«ЧӘҺӘННӘМ»

БИРИНЧИ НӘҒМӘ

1 *«Бу дүнјада өмрүмүн јарысыны кечәндә...»*—Дантенин инсан өмрү барәдә өз фәлсәфәси вар иди вә бу фәлсәфә христиан дини тә'лиминә дә ујғун кәлирди. «Зијәфәт» әсәриндә о јазыр ки, инсан өмрү ашағыдан јухарыја јүксәлән вә сонра јенә дә ашағыја енән бир даирә тәшкил едир, бу даирәнин ән јүксәк зирвәси 30-ла 40 јаш арасындадыр, јә'ни 35 јашдыр. Данте өзү 1300-чү илдә 35 јашына чатмышды. «Илаһи комедија» һәммин тарихдән алты-једди ил сонра јазылмаға башламышдыр. Буна бахмајараг Данте өзүнүн һәммин әсәрдәки һадисәләрдә о бири дүнјаја сәјаһәтини тәхминән 1300-чү илә аид едир, јә'ни өмрүнүн ән орта јашында олдуғуна ишарә едир.

2—12 *«Мән кирдим зүлмәт кими гаранлыг бир мешәјә»*—мешә инсан һәјатына, бу

дүңжаа ишарәдир, онун гаранлыг олмасы бу дүңжада инсанларын күнаһа батмасыдыр. јолдан азмасыдыр, бу, ејни заманда, Италијанын о заманкы сijasи вәзијјәтинә ишарәдир.

13 «Тәпәнин әтрафынмы... дәрәләр»—Инсанларын күнаһа батыб азыглары мөшәнин (—бу дүңжанын) әтрафында куја хиласәтичи тәлә јүксәлир, бу тәпәни исә күнәш ишыг-ландырыр.

17 «Һәр тәрәфдә бәләдчи о көјләрин мәш'әли»—Күнәш демәкдир. Дантенин тәсәввүр етдијинә көрә, Күнәш Јерин әтрафында дөврә вуран планетдир. Јер өзү исә һәрәкәт-сиз һалда планетлар системинин хәркәзиндә дајанмышдыр. Данте бу тәсәввүрү Птоле-меј системиндән алмышдыр.

32—49 Дантенин јолуну кәсән вәһши һејванлар: *вашиг* (јазы пишији)—шәһвәт-пәрәстлијин, *шир*—тәкәббүр вә мәғрурлуғун, диши *чанавар*—ачкөзлүјүн рәмзидир.

39—40 «О улдуз дәрәсинә, сонсуз көзәликләрә»—Илк тәканы вермишиди илаһи бир *мәһәббәт*—Овна бүрчүнүн улдузларына ишарәдир. Күнәш һәмин бүрчә баһар фәслиндә дахил олур, христиан дини тәсәввүрүнә көрә, куја аллаһ кайнаты илин һәмин фәслиндә јаратмыш вә көјләрин, планетләрин һамысы һәмин фәсildән һәрәкәт етмәјә башламышдыр. Буна көрә Данте Овна бүрчүнүн улдузлары һағгында белә рәғбәтлә данышыр.

63 «Бир киши пәјда олду...»—Гәдим Рома шаири, «Енеида» поемасынын мүәллифин Веркили (бизим тарихдән әввәл 70—19). Орта әсрләрдә антик дүңжанын мифолокијасы, инчәсәнәт вә әдәбијјаты, һабелә фәлсәфәси мәғбул сајылмырды, күнаһ әмәл һесаб олунурду. Буна бахмајарағ гәдим дөврүн бүтпәрәстлик әсатиринин ајры-ајры рәвәјәтләрини, әдәбијјат вә елми әсәрләрин бә'зиләрини руһаниләр христиан дининә ујғунлашдырыр вә онлардан јени вариантлар шәкилиндә истифадә едирдиләр. Шаир Веркилини орта әсрләрдә христиан дининин илк хәбәр веричиләриндән бири кими шөһрәтләндириб, ону мүдриклијини тәчәссүмү сајырдылар. Данте дә өз әсәриндә Веркилини инсан зәкасынын рәмзи кими вермишдир. Дантенин тәсвириндә Веркили инсаны бу дүңжада ағыл вә идракын күчүнә хошбәхтлијә (һәгиги дини јола) дә'вәт едир, буна көрә дә Веркилинин вәзифәси мәһдуддур, о, јалныз мүәјјән јерә гәдәр Дантејә (инсанлара) мәсләһәтчи ола биләр вә Дантени Чәһәннәм вә Ә'рафдан кечириб Јер Чәннәтинин гапысына гәдәр кәтирир Бундан сонра инсан идракла јох, е'тигадла кетмәлидир, јә'ни инсаньн ағлы ишләјә билмәјән сирләри е'тигадла (христиан дини е'тигады илә) дәрк етмәк олар. Ә'рафдан сонракы јолда Дантејә Веркили јох, илаһи е'тигадын рәмзи олан Беатриче бәләдчилик едир.

69 *Мантуја*—Веркилинин анадан олдуғу әјаләт.

70 *Sub Julio* (латын.)—Јули Сезарын вахтында.

71 «Августун һөкмү алтда...»—Рома императору Октавиан Августун (б. т. әввәл 27—б. т. 14) заманында.

74 *Анхизин оғлу*—Енеј (Веркилинин «Енеида» әсәринин гәһрәманы). Әсатирә көрә Енеј Анхизлә Венеранын оғлудур.

101 «...шәрәфли Көпәк...»—Бурада Данте Италијанын кәләчәк хиласкарыны нәзәрлә тутур. Онун фикринчә бу хиласкар император VII Һенрих олмалы иди. Хиласкарын шәрәфли Көпәк адландырылмасы аллегориядыр: Көпәкдир—чүнки Италијадакы диши

чанаварлара (Дантенин вэ бүтүн нисанларын јолуну кәсән һәрислијә) галиб кәләчәк-дир, шәрәфлидир—чүнки императордур вэ хејирхаһ ишлә мәшғул олачагдыр.

107—108 *Турн, Нис, Евриал, Камилла*—«Енеида» әсәриндә дејилир ки, Рутул гәби-ләсинин башчысы Турн куја Енеј тәрәфиндән өлдүрүлмүшдүр. Тројалы кәнчләр олан Нис вэ Евриал да рутуларла дөјүшдә һәлак олмушлар, Волск гәбиләси кралынын гызы Камилла тројалыларла дөјүшдә һәлак олмушдүр.

117 *«Сонсуз јалварышлары—өлмәк үчүн јенидән»*—Чәһәннәмдә чәза алан күнаһ-карлар куја бир дәфә чисмән өлмүшләр. Чәһәннәмин әзабындан гуртармаг үчүн јени-дән бир дә руһан өлмәк истәјирләр.

122 *«Орда сәни гаршылар ләјагәтли бир үрәк»*—Беатриче.

134 *«Пјотр дарвазасындан...»*—Әрафын (Тәмизлијин) гапысы.

ИКИНЧИ НӨҒМӘ

13 *«Силванын валидејни...»*—Енеј, куја, Веркилинин тәсвиринә көрә, гаранлыг дүн-јаја кедиб өз атасы Анхизлә көрүшмүшдүр, атасы она гаранлыг дүнјада өз әчдадынын руһларыны да көстәрмишдир.

24—25 *«...али Пјотрун јериндә»*—Рома папасынын. *«Сәнин вәсф еләдијин һәмин о өвлад ки вар»*—бурада Енеј нәзәрдә тутулур. Куја Енеј бүтүн Рома дәвләтинин әсасы-ны гојан вэ беләликлә дә Италијанын да баниси олмуш гәһрәмандыр.

28 *«Сонра јени һавари Али пилләјә чатды»*—Һавари (Исанын шәјирди, әсабәси) Павелә ишәрәдир. Әфсанәјә көрә, куја о, Чәннәтә вэ Чәһәннәмә кедиб гајытмышдыр.

52 *«Хејирлә шәр арасы дајанан издиһамдан»*—нә Чәннәтә, нә дә Чәһәннәмә дүш-мәјән, Чәһәннәмин гапысы ағзындакы хүсуси јердә галанлардан бир нәфәр.

58 *«...мантуанчы, тәмиз үрәкли адам»*—Веркилинин анадан олдуғу (Мантуја) әја-ләтдән олан адам.

70 *«Беатричејәм...»*—Батриче—Дантенин кәнчликдә севдији гызын адыдыр. Бу гыз ијирмибеш јашында вәфат етмишдир. Данте «Јени һәјат» әсәриндә јазмышды ки, «онун һаггында мән елә бир бәдиин сөз дејәчәјәм ки, һәлә индијә гәдәр һеч бир заман вә һеч бир гыз һаггында о чүр бәдиин сөз дејилмәмиш олсун». Данте бу вәдини «Илаһи ко-медија»да јеринә јетириб өз севкилисинин образыны әбәдиләшдирмишдир. Әсәрдә Беат-риче илаһи мүдриклијин вэ е'тигадын рәмзидир. «...Көзәл јурдуму тәрк едәрәк мәнәббә-тин наминә кәлмишәм бу јерләрә» дејә Дантејә мүрачигәт едән Беатриче өзүнүн әсил јеринин Чәннәт олдуғуну вэ јалһыз Дантејә бәсләдији мәнәббәтин наминә онун габа-ғына кәлдијини билдирир.

77 *«Бу кичик көјдә...»*—Ајын әтрафындакы фәзада. Ај фәзасы Јер фәзасына ән ја-хын олан сәма (көј) кими верилир.

94 *«Лүтфкар бир ана вар...»*—Мәрјәм.

97 *Лүчија*—христиан дини тәсәввүрләринә көрә, мүгәддәсләрдән биридир, аллего-рик мәнәда—ишыг, хејирхаһлыг, көмәк рәмзи.

1—9 Бу бәндләрдә верилән мүрачиәт куја Чәһәннәмдин гапысында јазылмышдыр ки, ораја дахил оланлар әввәлчә һәмдин јазыны охусунлар. Христиан дини әфсанәсинә көрә, Чәһәннәм үч илаһи гүввә тәрәфиндән, ата (аллаһ—али гүввә), огул (әгл-күлл) вә мүгәддәс руһ (илк мәһәббәт) тәрәфиндән јарадылмышдыр ки, Лүтсифер (Шейтан) дәр-каһдан говуланган сонра орада әбәди чәза үчүн галсын. Чәһәннәм бүтүн мүвәггәти аләмләрин һамысыдан габаг јарадылмышдыр. Ондан әввәл јалһыз әбәди аләмләр (көј, јер вә мәләкләр) олмушдыр, чәһәннәм дә јарандыгдан сонра әбәди галачагдыр. Дантенин тәсвириндә Чәһәннәм Јерин ичинә тәрәф узанан вә кетдикчә даралан гыф шәкилиндәдир, онун гапысы, куја, шимал јарымкүрәсиндә, мәркәзи јерин тәкиндә, чы-хачаг јолу исә чәнуб јарымкүрәсиндәки океанын ичиндәдир, бурадан исә Ә'раф (Тәмиз-лик) дагы учалыр, онун зирвәсиндән исә фәза даирәләри вә Чәннәтин јолу башланыр.

42 *«Јохса кунәһ өзү дә севинәрди...»*—чәһәннәмдә әзаб чәкән кунәһкарлар да севин-кәр вә өз вәзијјәтләри илә фәхр едәрди.

58—60 Бурада 1294-чү илдә сечилмиш папа V Селестин нәзәрдә тутулу, чүнки, о, 79 јашында олдугуна көрә вәзифәсини апара билмәмиш вә чәми беш ајдан сонра папа-лыгдан имтина етмишди.

77 *Ахерон*—Антик әсатирә көрә, куја јералты дүнјада ахан чајдыр, Данте һәмдин чајы вә онун голларыны мүхтәлиф адларла Чәһәннәмдин мүхтәлиф даирәләриндән ке-чириб ахыдыр. Ахерон (јунанча) кәдәр чајы демәкдир, куја көз јашындан әмәлә кәл-миш вә јерин тәкинә ишләмишди. Чәһәннәмдин биринчи даирәсиндән башланан Ахерон чајы о бири даирәләрдә Стикс (нифрәт), Флегетон (јандырычы), Котсит (ағламаг), Ле-та (унутмаг) вә башга адларла чај, көл, батаглыг, шәләлә, бузлаг шәклиндә давам едир вә кунәһкарлар чәза верир.

83 *Гоча*—Антик әсатирдә јералты дүнјада руһлары дашыјан Харон. Данте Чәһән-нәмдә ону шейтан нәслиндән олан гоча кими верир.

92 *«...башга јүнкүл бир гајыг»*—Руһлары дашыјан гоча (Харон) билир ки, Данте чәзаја мәһкум дејилдир, буна көрә дә ону Ә'рафын (Тәмизлик дагынын) әтәјинә апар-мағ үчүн башга вә јүнкүл гајыға әјләшдирмәји лазым билир. (Бах: «Ә'раф», II, 13—51).

ДӨРДҮНЧҮ НӨҒМӨ

2 *«Кәлди ағыр угулту, сәксәндирди гәфләтән»*—Данте јухудан ајыланда артыг Ахеронун о бири тәјиндадыр.

24 *«Бу биринчи дөврәјди...»*—Бура Лимбдир (латынча—көбә, кәнар), христиан гај-дасы илә хач сујуна чәкилмәмиш өлән ушагларын руһу бурада сахланыр. Христиан олмајан, лакин кунәһ ишләмәмиш, хејрхәһ адамларын һамысыны Данте бу даирәдә көстәрир.

52—54 *«...Мән бура тәзә кәлмишдим...»*—Веркили, куја вәфатындан сонра бураја кәлмишди. Исаны да (һөкмдар) бурада көрмүшдүр.

55 *Улу бабамыз*—Адәм.

59 *Исраил*—патриарх *Яков. Атасы*—Исхак.

60 «...*баһа баша кәлмиш Раһил*»—Эфсанәжә көрә, Раһиллә евләнмәк үчүн Яков онун атасына он дөрд ил нөкәрчилик едиб.

87—90 *Гомер*—«Илиада» вә «Одиссеја» әсәрләринин мүәллифи јунан шаири. Овиди (б. т. әввәл 43—б. т. 17), *Горатси* (65—8), *Лукан* (39—65)—Рома шаирләри.

121—144 Бурада садаланларын бир гисми (*Електра, Гектор, Енеј, Пантесилеја*) Троја гәһрәманларыдыр, икинчи гисми (*Јули Сезар, Қамилла, Лавина (Лавинија), Брут Гај Гракх*) Романын сәркәрдә, сијаси хадим вә мәшһур дөјүшчүләридир. *Сәләһәддин*—Мисир вә Суријә солтаны (1138—1193), сәлиб мұһарибәләринин иштиракчысыдыр. Ајрыча бир дәстәдә көстәрилән мүдрикләр алим вә шаирләрдир (*Аристотел, Платон, Демокрит, Диокен, Фалес, Анаксагор, Зенон, Емпедокл, Гераклит, Орфеј, Сенека, Евклиб, Птолемеј, Сисерон*, мәшһур философ *Ибн Сина*, Аристотелин әсәрләрини шәрп етмиш мәшһур әрәб алими *Ибн-Рөшд* вә башгаларыдыр). Лимбин башга сакинләрини Данте поеманын «Ә'раф» һиссәсиндә дә садалајыр. (XXII, 13—114).

БЕШИНЧИ НӘҒМӘ

4 *Минос*—јунан әсәтириндә Крит адасынын әдаләтли падшаһы олмуш вә өләндән сонра куја о бири дүнијада һакимлик вәзифәси (Еак вә Радамантла бирликдә) она тапшырылмышдыр. Дантенин тәсвириндә Минос шејтана чеврилмишдир вә Чәһәннәмә кәлән кұнаһкарларын чәзасыны тәјин етмәклә мәшғулдур, өзү дә уча гајанын башында әјләшир.

61—62 «*Инчә һисс кәһини...*»—Қарфакен падшаһы Дидона. *Сихеј*—Дидонанын әри. Веркилинин јаздығына көрә, куја, Енеј вахтилә Дидонадан әл чәкиб кедәндә, Дидона өзүнү хәнчәрлә өлдүрмүшдүр («Енеида», I—IV).

74 «*...Һәмин бу ики нәфәр*»—Франческа да Рамини вә Паолонун бир-бирини севән вә бир-бириндән ајрылмајан руһлары.

97 «*Мән анадан олмушам һәмин о саһилләрдә*»—Равеннада.

107 «*Қаиндә олачагдыр...*»—Чәһәннәмдин доггузунчу даирәсинин биринчи бөлмәсиндә. Бурада өз јахын гоһумларыны өлдүрән вә ја онлара хәјанәт едәнләр сахланыр. Каин (Габил) өз гардашы Авели (Һабил) өлдүрдүјүнә көрә бу бөлмә онун ады илә адланыр.

128 «*Ланчелотенин көзәл, дадлы һекајәти...*»—Чәнкавәр Ланчелотенин мәһәббәт мәчәрасы һаггында XIII әсрдә нәслә јаранмыш франсыз романы. Данте һәмин романын италјанча тәрчүмәси илә таныш олмушдур.

137 *Галеот*—Ланчелотун кралича Чиневраја мәһәббәт мәчәрасында иштирак едән вә краличаны утанчаг гәһрәманы өпмәјә мәчбур едән чәнкавәр.

АЛТЫНЧЫ НӘҒМӘ

7—12 Данте бурада өзүнүн үчүнчү дөврәјә (Чәһәннәмдин үчүнчү даирәсинә) нечә кәлиб чыхдығыны сөјләмир. Јағыш јаған бу үфунәтли јер Ахерон чајы илә Дит шәһәри арасындадыр.

13 *Сербер*—Јунаи асатириндә Аидин (гаранлыг дунјанын) гапысыны көзләјән үч-башлы ит. Дантенин тәсвириндә Сербер үчбашлы шејтандыр, һәм итә, һәм дә инсана охшајыр. Мүтәрчимин ишләтдији «...о чәһәннәм зәбаны» ифадәси «чәһәннәм зәбанәси» кими баша дүшүлмәлидир, бурада терсинанын тәләб етдији гафијә ганууна көрә «зәбанә» «зәбаны» кими ишләдилмишдир.

49 «...Сәнин доғма шәһәрин»—Флоренсија.

52 *Чакко*—Вахты илә Флоренсијада јашамыш вә өз гарынгулулуғу илә мәшһур олмушдур. О, һәр бир мәчлисә дә'вәтсиз кәләр вә тәклифсиз әјләшиб истәдији гәдәр јејиб ичәрмиш. Мәшһур италјан новеллисти Боккаччо «Декамерон» әсәринин IX күнүндәки 8-чи новеллада һәмин гарынгулуғу тәсвир етмишдир. Дантенин тәсвириндән белә чыхыр ки, үчүнчү даирәдә онун тәсадүф етдији илк флоренсијалы—Чаккодур вә буна көрә дә сонракы сөһбәтдә Чакко 1303—1304-чү илләрдә Флоренсијада баш вермиш һадисәләри вә онларын агибәтини хәбәр верир.

73 «Ики дүз шәхс вардыр, таныјан јох онлары»—бурада вә бундан сонра «...бу үч одун шәрары» дејәркән Дантенин кимләри нәзәрдә тутдуғу мә'лум дејилдир.

79—87 *Теггәјјо, Фарината*—Мәшһур Флоренсијалылардыр, Данте онлардан диқәр мәшһур флоренсијалыларын (Аригго, Моска вә Рустикуччинни) јерини хәбәр алыр, мә'лум олур ки, онлар Чәһәннәмдин ашағы даирәләриндәдир.

95 *Исрафилин суру*—һәм христиан, һәм дә мүсәлман вә јәһуди дини әфсанәсинә көрә бүтүн чанлылар вә өләнләр гијамәт күнү мәшһәр ајағына кәләчәкләр, һәмин күн Исрафил өз суруну (түтәјини) чалачаг вә онун сәси бүтүн кәината гијамәтин башлан-дығыны хәбәр верәчәкдир.

96—99 Јә'ни: Иса өлүләри вә дириләри муһакимә етмәјә кәләндә, бүтүн руһлар өз чисимләринин (бәдәнләринин) дәфи олундуғу мәзарлара гачачаг, орада өз чисмләринә дахил олуб әввәлки шәкилә дүшәчәк вә әзабын горхусундан һејрәтә кәлиб өз чәзаларыны көзләјәчәкләр.

106—111 «...елм кәстәрибдир бу сајаг»—Бурада Веркили эн чох Аристотелин фәлсәфәсинә ишарә едир. Куја, һәр бир мәхлуғ камил олдуғча ләззәтә, нәш'әјә вә еләчә дә әзаба, бәләја даһа чох һәссас олур. Бәдәнсиз (чисмсиз) руһ аз камилдир, бәдәнлә бир-ликдә даһа чох камилдир. Буна көрә дә, Дантенин фикринчә, өлүләр дириләндә күнаһ-карларын руһу тәкмилләшә билмәјәчәкдир (чүнки онлар бир даһа өз чисмләри илә го-вушмајачагдыр) вә нәтичәдә онлар Чәһәннәмдә даһа артыг әзаб чәкәчәк, мә'минләр исә чәһнәтдә даһа чох нәш'әјә чатачаглар.

115 *Плутос*—Јунаи асатириндә зәнкинлик, вар-дөвләт аллаһы. Данте ону вәһши һеј-вәндә бәзәјән бир мәләк кими тәсвир едир, о, Чәһәннәмдин дөрдүнчү даирәсинин гапы-сында көзәтчидир, бу даирәдә хәсисләр вә исрафчылар сахланыр.

ЈЕДДИНЧИ НӘҒМӘ

1 «*Pape Satan, pape Satan aleppe !*»—Дантенин јарадычылығы илә мәшғул олан бир сыра мутәхәссисләрдин фикринчә, бу чүмлә тәрчүмә олуна билмәз, мә'насы да чох гаранлыгдыр. Бә'зи филологлар исә бурадакы «*Pape*» сөзүнү јунаи вә латынчада ни-

да билдирэн сөз, «*Алерре*» сөзүнү исә јәһуди вә јунан алифбасында биринчи һәрфин ады (алеф—алфа—әлиф) кими алараг чүмләни тәхминән белә тәрчүмә едирләр: «Аһ, Сатана, аһ Сатана, бүтүн шејтанларын башчысы, мән нәләр көрүрәм?» Бә'зи алимләр исә бу чүмләни «Папанын биринчи дүшмәни будур» дејә тәрчүмә едирләр. Тәхминән белә чыхыр ки, мәһфәэтпәрәстлик аллаһы Плутон ачкөз папа VIII Бонифатсинин кизли мүттәфиги имиш. Һәр һалда латынча дејилән бу сөзләрин мә'насыны Веркили баша дүшүрмүш. Верклинин нәзәриндә бу сөзләр горху, гәзәб вә һејрәт билдирир.

11 *Микајил*—Мәләкдир, куја аллаһын дөрд оғлундан биридир, Сатана (Иблис—Шејтан) аллаһын әлејһинә үсјан галдыранда ону вә онун тәрәфдарларыны көјләрдән гован, Сатананын гошунларына галиб кәлән Микајил (Михаил) олмушдур. Бә'зи дини тәсәввүрләрдә, о чүмләдән мүсәлман дини әсатириндә бу ишләр Чәбраилин (Габриел) адына иснад едилир.

22 *Харибда*—Сичилија саһилиндә Мессина боғазындакы дәниз бурулғаны. Бу барәдә һәлә һомерин «Одиссеја» әсәриндә мә'лумат верилир.

61 «*Бу Газанын еһсаны...*»—Әслиндә «Фортуна» сөзүдүр. Фортуна—Рома әсатириндә тәле, гәзә-гәдәр аллаһыдыр. Дилимиздә «гәзә» сөзү ишләндијинә вә ејни мә'наја кәлдијинә көрә мүтәрчим ону «Фортуна» јеринә ишләдир.

95—96 Мәләкләр аллаһын, куја, јаратдығы илк мәхлугдур, Гәзә (Фортуна) исә онларын васитәси илә каннатын һәрәкәтини идарә едир (өз чәрхини һәрләјир—јә'ни тәле дәјишкәндир).

99 «*Улдузлар сөнмәдәјди...*»—Чәһәннәмә сәјаһәтин башланғычында улдузлар шәрг тәрәфдән көјүн ортасына доғру һәрәкәт едирди, инди исә улдузлар гәрбә тәрәф һәрәкәт едир, батырлар, демәли—кечә јарыдан кечмишдир.

СӘККЗИНЧИ НӘГМӘ

19 *Флеки*—Јунан әсатириндә Лапифләрин падшаһыдыр, мүһарибә аллаһы Арејин оғлудур. Куја онун гызыны јолдан чыхаран Аполлон аллаһына гәзәбләндији үчүн Делфи мә'бәдини јандырмаш вә буна көрә дә Аидә (гаранлыг дүнјаја) дүшмүшдүр. Данте ону Чәһәннәмин бешинчи даирәсинин көзәтчиси кими вермишдир. О, ејни заманда, гәзәбли адамларын чәзаландығы Стикијск батаглыгындан руһлары кечиртмәклә мәшгулдур.

32 «*Раст кәлдим бир нәфәрә...*»—Флоренсијанын варлы адамларындан, Гаралар партијасына тәрәфдар олан Филиппо Арченти. Данте онула дүшмән олмушдур. Бу адама «*Арченти*» ләғәби она көрә верилмишдир ки, өз атынын ајағына күмүш нал вурдурармыш (арченти—күмүш).

68 *Дит шәһәри*—Аидин (јералты гаранлыг дүнјанын) латынча ады. Әсәрдә Данте Лүтсифери (Шејтаны—Иблиси) дә бу адла адландырыр. Батаглыг ичиндәки шәһәр дә онун ады илә адланыр.

83 «*Көјдән јаған јағыштәк көзәтчи саја кәлмәз*»—дарвазанын ағзындакы сәјсыз-һесабсыз шејтанлар.

125—126 Јә'ни: бу тәзә бир иш дејилдир, онлар кечмишдә дә үсјан етмишдиләр,

лаккин бир вәлиятси олмушмшдыр. Храктан афсанәсәнә көрә, куја Иса мә'минләриш сү-
һуну хлпәс епмәк үчүн бир дәфә Чәһәннәмә кәдәрсән шәйтәвләр олуш јолуну кәсимш-
лар, ләкин Иса Чәһәннәмә дәрвәзәсүн сүндүрүб ачмшдыр вә о замандан һәмән
дәрвәзә ачыг салмшдыр.

ДОГТУЗУНЧУ НӘГМӘ

8 *Һәкәддәрилмә*—Бәатричә.

24 *Ерихто*—Әсәтирә көрә, куја әлүләрш дәрәлдән вә онлары данышыб кәләчәкдән
хәбәр вермәјә мәчбур едән әфсунчу (чадужәр).

27 *Иудә дөвәраш*—Чәһәннәмәи мәркәзи дәрәст. Бу сојуг вә бузлаг јердә Иудә әзәб
чәкир.

28 *Дөвр әләјән алам*—кәјүн догтузунчу тәбәтәси.

37—48 *Үч Парш*—Јуван әсәтирәи көрә, јералты дүнјадә дә'вәт, иштитам вә чәзә
аллаһларш: *Тисифона*, *Межерә*, *Алестә*.

52 *Медүзә*—Јуван әсәтирәи көрә, алам сәчләри олан гыз. Куја ону көрән шәсән вә
һәјванлар о сәт даша дөвүрмүш.

85 *Көјләр сафирш*—кәтәк.

98 *Сәкиш о Сербәриш*—Әсәтирә көрә, куја һераклыш он иш рәшадәтшдән бәри
вә ән чәпиш бу олмушдур ки, Сербәри гаравлыг дүнјадән оғурламышдыр, онун бәјү-
на әнчәр салмшдыр вә һәмән әнчәрән јери шәдә дә галыр.

112 *Арлә*—Провәндә, Рома чәјшәи сол саһилшдә шәһәр. һәмән шәһәрән јазы-
лыгында орта әсрләрдә ромалы вә христиан дәфш олунмуш гәбирәстанлыг вармыш.

114 *Поле (Пола)*—Шәрт саһилш Карнаро кәрфәзшә чыхан Истријанын чәнуб гур-
тарачагында шәһәр. Бу шәһәрш әтрафында да Рома сәрдабалары олмушдур.

ОНУНЧУ НӘГМӘ

13 *Епшкүр*—Рүһун әлмәәлијәи ишкәр едән материалист јуван фәлософу (341—
270). Орта әсрләрдә аллаһсызларш һамысыны, бә'зән епшкүртүләр адландырырдылар.

33—51 *Фарината*—Флоренсијадә партијаләр арасындакы сәјәси мүбаризәләрдә
ишкәрәк етмәш Фарината дел Уберти.

52—72 *«Бу заман баша бир тејф...»*—Епшкүрчү һесаб олунан Кавалканти, шаир вә
фәлософ Квидо Кавалкантиниш атасы.

79—81 *«Һәкмүнә баш әјилән илаһәнин сифәти...»*—Јуван әсәтирәи Персефона
(Кеката вә Артемида илә бирлшдә) Ај илгәһәи һесаб олунурду. Буна көрә дә һәмән
бөвдән мә'насы беләдәр: әлли ај кәчмәмиш сәи өзүн баша дүшмәчкәсән ки, дидәркин
дүшмүш адамын өз вәтәнишә јарытмасы асандыр, јохса јох.

86 *Арбија*—Чәј адыдыр, онун саһилиндә гвәлфләрә олан мүһарибәјә ишарә олунур.

91—93 *«...мән тәк идим...»*—Арбија чәји саһилиндәки мүһарибәдән сонра Флорен-
сија шәһәрш дағыдылмаға гојмајан Фаринатаја ишарәдәр. О демишди ки, мән нә
гәдәр ки, сағам вурушачағам, шәһәри дағылмаға гојмарам.

106 *«Көлөчөжө ачылан гапылар өртүлөнтөк...»*—Жэ'ни: о вахт ки, гијамөт күнү ола-
чаг вэ заман абедијјөтлө эвэз олуначагдыр.

119 *Икинчи Федерик*—VI Генрихин оғлу, алман императору, һабелә Неапол вэ Си-
чилија кралы сајылан II Фридрих (1194—1250).

120 *Кардинал*—Оттавиано дел Убалдини (1273-чү илдә вәфат етмишдир). Ыбеллин
партијасына төрөфдар иди.

130—132 Жэ'ни: Сән Беатриченин көзөл көзләринин ајдын ишығына дахил оlanda
(—ону көрмөк шәрәфинә наил оlanda) Каччагвиданын руһуну о сәнә көстөрөчөк, һәммин
руһ исе сәнин көлөчөк тәлөјини сәнә хәбәр верөчөкдир.

ОН БИРИНЧИ НӨҢМӨ

9 *Папа Анастаси* (496—498)—гәрби христиан килсәси илә шәрги христиан килсәси
арасындакы ајрылыгы арадан галдырмаг мәгсәди илә Константинополдан кәлән Фотина-
ны рәғбәтлө гаршыламышды, буна көрә дө сонралар ону күнаһкар вэ мүртәд сајырдылар.

16—66 Веркили бу јердә Чәһәннәмин һәр бир даирәсиндә нә кими күнаһкарлар сах-
ландығыны вэ онлара нечә чәза верилдијини Дантејә изаһ едир. Каорсар—Франсанын
чәнубундакы Кагор (Каорс) шәһәри. Бу шәһәр орта әсрләрдә мөһтәкирлик јувасы сајы-
лырды, Италијада да «карсалы» мөһтәкир мә'насында ишләнирди. Содом—әһалисинин
әхлағсызлығына көрә көјдән дүшмүш оддан јаныб мәһв олмуш әфсанәви шәһәр.

67—90 Бу јердә Веркили јенә дә мүхтәлиф күнаһларын арасындакы фәрги Дантејә
изаһ едир вэ күнаһлары группашдыраркән Аристотелин *«Етика»* әсәриндә бу барәдә
верилән тәснифата әсасланыр. Аристотелә көрә, бүтүн күсурлар өз көкү е'тибары илә үч
группа чәмләнә биләр: нәфсин сахланмамасындан, һөјвани һиссләрдән вэ гәзәб һиссиндән
доған күсурлар.

98 *Философун*—Аристотелә ишәрәдир.

101 *Физиканын әввали*—Аристотелин *«Физика»* әсәри.

113—114 Бурада улдузларын вэ бүрчләрин вәзијјәтиндән белә нәтичә чыхыр ки,
күнәшин доғмасына ики саат галмышдыр.

ОН ИКИНЧИ НӨҢМӨ

4—6 Данте бурада једдинчи даирәјә енән јолу Тренто шәһәри илә Верона арасында
Адиче чајы саһилиндәки учғунлу јерлә мүгајисә едир.

12—14 *Критлиләрин русвајчы иши*—Куја Крит адасынын падшаһы Миносун гадыны
өкүзлө јашамыш вэ иссана бәнзәјән һөјван доғмушдур. Јары адам олан бу нәһәнк һөј-
ван—Минотаврдыр. Данте әсатирдә олан бу әфсанәјә ишәрә едир.

16—21 Бурада Афина падшаһынын оғлу Тезејән Минотавры өлдүрмәсинә ишәрә
елилир. Әсатирә көрә, Минотавры өлдүрмәк үчүн Минотаврын өз бачылары да Тезејә кө-
мәк етмишләр.

37—40 Бурада Данте христиан дини әфсанәсини Веркилинин дили илә нағыл едир:

куја, Иса өлөн анда кайнатда ээлзэлэ олмушдур, Чөһөннөмдөки учурумлар да о заман эмэлэ кэлмишдир.

41 «...бир нэфар дүшүнөнтэк...»—Јунан философу Емпедока ишарәдир. Онун тә'лиминә көрә, кайнат стихиянын савашмасындан эмэлэ кэлмишдир вә бир-биринә бәнзәр зәррәләрин мәһәббәти савашдан парчаланмыш стихияны бир-биринә тәрәф чәкәндә дөврдән-дөврә хаоса чеврилир.

65 *Хирон*—Әсатирә көрә, бир чох әфсанәви гәһрәманларын, о чүмләдән Ахиллесин тәрбијәчиси.

67—69 *Несс*, әфсанәјә көрә, һераклын гадыны *Дејанири* оғурламаг истәјәркән һеракл ону зәһәрли охла јаралајыб өлдүрмүшдүр. Несс өз ганынын тилсимли олдуғуну өлүм ајағында Дејанирә сөйләмишдир, о исә, өз әри һераклы Иола адлы ғыза ғыс-ганаркән, һераклын мәһәббәтәни јенидән гәјтармаг үчүн она һәмин гандан һопдурул-муш бүрүнчәк көндәрмишдир, һеракл Нессин тилсимли ганынын тә'сирилә азаб чәкиб өлмүшдүр.

72 *Фол*—Перифојун тојунда шулуғлуғ салмыш кентаврлардан бири (кентавр—аса-тирдә јары ат вә јары инсан варлығлар).

84 *Ики ајры тәбиәт*—Һејван вә инсан тәбиәти.

88—89 «*Һәмд-сананы кәсэн*»—Беатричејә ишарәдир.

108 *Искәндәр*—Александр, мәшһүр сәркәрдә вә падшаһ (356—332). *Диониси*—Си-ракуза тираны I Диониси (б. т. әввәл V—IV әср).

110 *Граф Адзолина*—Падуа тираны IV Едзелино да Романо (1194—1259). Она биз «Чәннәт»ин IX нәғмәсиндә дә раст кәлирик.

111—114 «...*Гој данышсын, онундур бурда мејдан*»—јә'ни: бурада мән јох, Несс изаһат вермәлидир. Обиссо д'Есте—Ферраранын вә Анконск ичмасынын маркизи II Обиссо. 1293-чү илдә өз оғлу (Адзо) ону боғуб өлдүрмүшдүр.

119—120 «...*Несс деди...*»—Бу әһвалат нәзәрдә тутулур: I Карл Анжујскинин Тоска-надакы чанишини граф Ки де Монфор килсәдә ибадәт заманы Инкилтәрә кралы III Һенрихин гардашы оғлу шаһзадә Һенрих өлдүрмүш вә сүрүјүб килсәдән бајыра ат-мышдыр. 1271-чи илдә Витербода баш вермиш бу һадисә илә әлагәдар олараг белә бир рәвајәт дүзәлмишди ки, куја өлдүрүлмүш шаһзадәнин үрәји ғызыл чамын ичинә гојул-муш вә Лондонда Темза чајы үзәриндәки көрпүнүн сүтунларындан бири үзәринә јер-ләшдирилиб сахланыр.

134 *Атилла*—Авропаја һүчум етмиш һунналарын падшаһы вә сәркәрдәси (V әср). Онун гошуналары Авропаны дағытдығына көрә бир заман Атиллаја «аллаһын одлу гамчысы» (аллаһын бәласы) дејилмишдир.

135 *Пирр*—Тарихдә вә әсатирдә ики Пирр вардыр. Бунлардан бири Епир падшаһы вә Рома әлејһинә вурушмуш Пирр (319—272) тарихи шәхсијјәтдир, икинчиси исә јунан әсатиринә көрә, Троја мұһарибәсиндә иштирак етмиш, гоча падшаһ Приамы өлдүрмүш гәһрәман Пиррдир. (Ахиллесин оғлудур). Дантенин бунлардан һансыны нәзәрдә тутду-ғуну касдирмәк чәтиндир, лакин белә һесаб етмәк олар ки, Епир падшаһындан даһа чох Ахиллесин оғлу Пирр нәзәрдә тутула биләр. Чүнки әсәрин бу јериндә икинчи дәфә зүлмкар тиранларын адлары садаланыр вә рәвајәтә көрә, Ахиллесин оғлу Пирр әфса-нәви Троја мұһарибәсиндән гајытдыгдан сонра гәддар тиран олмуш, һекторун гадыны

Андромаханы элэ кечирмек үчүн она вэ оғлуна эзијјат вермишдир. Ады чәкилән Секст— ја мәшһур Помпејин кичик оғлу Секст Помпејдир (75—35), јахуд Рома падшаһы Тарквининин оғлу Секст Тарквинидир.

137 *Ринјер де'Пасси вэ Ринјер Корнето*—гулдурлугла мәшһул олан задәканлар (XIII әер).

ОН ҮЧҮНЧҮ НӘҒМӘ

9 Бурада Чечина адлы кичик чајдан Корнето шәһәринә гәдәрки јер нәзәрдә тутулур. Тирренск дәнизинин саһили бојунча узанан һәмин јер (Тоскана Мареммасы) иглими сәһһәтә зәрәрли олан бош вэ кимсәсиз јерләрмиш.

10—12 *Гарпи* (гуш)—Әсәрин әслиндә бу әсәтири гушларын ады ишләнмишдир. Гыз сифәтинә малик олан бу јары инсан гушлар, куја, *Строфад* адаларында јашајырмыш. Веркили «Енеида» поемасынын III нәғмәсиндә јазыр ки, гәһрәман Енеј Италијаја тәрәф сәфәр едәндә јолда өз јолдашлары илә һәмин адаларда бир мүддәт дајанмалы олур, һәмин гушлар бу заман онларын јемәјини корлајыр вэ гушлардан бири кәләчәкдә Енејин адамларыны нә кими бәалалар көзләдијини хәбәр верәндә, тројалылар бу гонагсәвмәз аладан чыхыб кетмишләр. Бу гушларын јары инсан (гыз сифәтли) вэ јары гуш олмасы һаггындакы әсәтир онлары, ејни заманда, бә'зи пәриләрә вэ илаһләрә дә јахынлашдырыр; елә буна көрә дә мүтәрчим һәмин јердә «Орда гарпи јувасы...» ифадәсини ишләтмиш вэ гарпи гушларындан пәри (гуш—пәри) кими данышмышдыр.

48 «*Нәби хәбәр верирди бир заман шә'рләрим*»—Бурада Веркилинин өз әсәриндә («Енеида» поемасында) нағыл етдији бир әһвалата ишарә олунур. Веркили дејир ки, куја, Енеј өз сәфәри заманы Фракијаја кәлиб чыханда, орадакы јашыл мәрсин колуну будајыр ки, будаглары илә өз меһрабларыны бәзәсин. Бу вахт гырылан вэ дартылан мәрсин колунун габығы сојулур, габыгын алтындан ган чыхыр вэ һәмин јердә дәфи едилмиш тројалы шаһзадә Полидорун шикајәтли вэ јалварычы сәси ешидилир. (Бу бәрәдә бах: «Чәһәннәм», XXX, 13—21; «Ә'раф», XX, 115).

58—60 «*...сахлајан инсан мәнәм*»—Император II Фридрихин јахын адамы вэ канслери, көзәл үслуб устасы вэ натиғ Пјер делла Винја нәзәрдә тутулур. Бу адам сонра императорун гәзәбинә кәлмиш, һәбсә алыныб көзләри кор едилмиш, сонра (1249-чу илдә) өзүнү өлдүрмүшдүр. Һәр ики ачар һаггындакы сәһбәтдә исә—мәрһәмәт вэ гәзәб ачарларына ишарә олунур.

65 «*...о әхлагсыз, фәһишә*»—Бу сөзләр пахыллығ һисси һаггындадыр.

68 *Август*—Император II Фридрих.

72 Јә'ни тәгсири олмадан өзүнү өлдүрдү.

103 «*Чисмимизин ардынча...*»—Гијамәт күнүндә.

104 «*...руһүмуз говушмајачағ она*»—Јә'ни, интиһар етмиш адамларын руһлары јенидән өз чисмләри (бәдәнләри) илә говуша билмәз. Мәсәләни бу чүр гојмағла Данте рәсми христиан килсәси еһкамындан мүәјјән дәрәчәдә кәнара чыхыр, чүнки, христиан еһкамына көрә, бүтүн вэ һәр чүр өләнләр сонра (гијамәт күнү вэ мәшһәрдә) өз әввәлжи вәдәтиндә дириләчәкләр, бүтүн руһлар өз чисмини (бәдәнини) тапачағ вэ она говушачағдыр. Христиан еһкамында интиһар едиб өлән адамлар истисна тәшкил етмир.

115 «...гачырды ики нәфәр»—гумарбазларын вә бәдхәрч исрафчыларын руһларыдир.

118 Өндәки—габаг тәрәфдәки бу адам «Исрафчылыг чәмијјәти» дејилән дәстәләр-
лән биринә мәнсуб олан Лано (Ерколано) Маконидир. Бәдхәрчликдә мәшһур олан бу
адам 1287-чи илдә Топпо јахынлыгындакы вурушмада өлдүрүлмүшдүр.

119 О бирисә—Падужа әјәләтиндән Чакомо да Сант-Андреа адлы бир задәкандыр.
Император II Фридрихин јахын адамларындан олан Чакомо дүшмәнләри тәрәфиндән
өлдүрүлмүшдүр. Нәдсиз дәрәчәдә бәдхәрч олан бу адам, рәвәјәтә көрә, јангына бахыб
кеф чәкмәк үчүн һәтта бир дәфә өз маликанәсиндәки евләрдән бирини одлајыб јандыр-
мышдыр.

143—150 Мәним шәһәрим—Флоренсија нәзәрдә тутулур вә сонракы мисраларда
(«Арвонун суларында онун парчасы әкәр...») Флоренсија шәһәри илә әләгәдар олан
бәзи рәвәјәтләрә ишарә едилир. Әфсанәјә көрә, һәр бир шәһәрин аллаһлардан бир мү-
дафиәчиси олмалыдыр вә Флоренсијанын да илк мүдафиәчиси вә һимајәчиси Марс
имиш. Христианлыг башлананда Марс аллаһы һамиликдән чыхарылмыш, онун әвәзин-
дә Иоан шәһәрин һимајәчиси елан едилмишдир. Лакин «Марсын сәнәти» (мүһарибә
сәнәти) Флоренсија шәһәринә һәмишә зәрәр вурур, оранын сакинләрини вурушмалара
вә чәкишмәләрә сөвг едир (чүнки, әсәтирдә Марс—мүһарибә аллаһыдыр). Дантенин за-
манында Флоренсија шәһәринин кирәчәјиндәки көрпүнүн үстүндә дашдан јонулма ат
һејкәлинин сыныг бир парчасы вармыш. Халг арасындакы рәвәјәтә көрә, бу сыныг һеј-
кәл парчасы Марсын һејкәли имиш вә куја Атилла Флоренсијаны дағыданда һәмин
һејкәл Арно чајына атылмышдыр. Бөјүк Карл шәһәри бәрпа едәндә исә һејкәлин
ашағы һиссәсинин сыныг парчасыны тапыб әвзәлки јериндә диқәлтмишләр, әкс-тәгдир-
дә Флоренсијаны јенидән тикиб бәрпа етмәк мүмкүн олмазмыш. Өзүнү өлдүрән адамын
руһу һәмин халг рәвәјәтини нәзәрдә тутараг дејир ки, әкәр Марсын бу сыныг һејкәл
парчасы олмасајды, Флоренсија јенидән јерлә јексан оларды вә ону бәрпа едәнләр чох
әзијјәт чәкмәли олардылар.

Дантенин нәзәрдә тутдуғу вә символик шәкилдә ифадә етдији бу рәвәјәтин һәгигәтә
ујғун чәһәти будур ки, доғрудан да Флоренсија үчүн Марс һимајәчи һесаб олунмуш вә
шәһәрдә онун һејкәли олмушдур. Лакин Атилла бу шәһәри дағыдыб јандырمامышдыр
(Флоренсијаны готларын башчысы Тотила 542-чи илдә мүһәсирәјә алмышдыр, Атилла
исә готларын башчысы јох, һунларын башчысы олмушдур), һәмчинин Бөјүк Карлын
Флоренсијаны бәрпа етмәси дә әфсанәдир. Марсын һејкәлинин Арно чајына атылмасы
да ујдурмадыр. Флоренсија шәһәринин тарихинә даир сон елми-тәдғигат әсәрләриндә
гејд олунур ки, һәмин һејкәл 1333-чү илдә баш вермиш дашгын заманы чаја дүшмүшдүр.

151 «...мән өз өвимдә еләмишәм интиһар»—Бурада кимин нәзәрдә тутулдуғу бир о гә-
дәр дә ајдын дејилдир. Јалныз Дантенин көһнә шәрһчиләри бу барәдә фикир сөјләмиш-
ләр (лакин онлар да бу барәдә шүбһәли данышмышлар). Тәхминән демәк олар ки, бу
адам ја рушвәт алыб әдаләтсиз һөкм чыхаран вә сонра өзүнү асыб өлдүрән мәнһәмә
һакими Лотто дел Алјидир, ја да Флоренсија варлыларындан Рокко де Модзидир ки,
ифласа уграјыб вар-дәвләти әлиндән чыханда өзүнү өлдүрмүшдү (һәр ики шәхс XIII
әсрин ахырларында јашамышлар).

10 «...мә'шум мешәләр»—Чәһәннәмдин једдинчи даирәсинин үчүнчү бөлмәси өзүнү өлдүрәнләр мешәси илә дөврәжә алынмышдыр, мешәнин атрафыны дөврәжә алан чајда исә өз јахын адамларына зоракылыг едәнләр азаб чәкирләр.

14 *Катон Утически*—Бизим тарихдән әввәл I әсрдә Помпејин гошунунун бир һиссәси илә Ливия сәһрасыны кетмишдир (чүнки о, Нумид падшаһыны—Јубанын—гошуну илә бирләшмәли иди).

22—24 Бурада кафирләр, башгаларынын әмәјиндән мәнфәәт көтүрән түфејли мәһтәкирләр вә әхлагсыз ушагбазлар чәзаланыр.

31—36 «...Искәндәр дә бир заман»—Бурада Данте Македониялы Искәндәр һаггындакы әфсанәләрдән бирини нәзәрдә тутур. Орта әсрләрдә Искәндәр һаггындакы әфсанәләр вә рәвәјәтләр һәм Шәргдә (мүсәлман дининдә), һәм дә Авропада (христианлыкта) кениш јайылмышды вә антик дөврүн бу гәһрәманы һаггындакы рәвәјәтләрә јени дини шәкил вә мә'на верән руһаниләр Искәндәрин бир чох сәфәрләринин вахтыны, мәгсәдини тамам дәјишир, өз билдикләри кими ону шәрһ едирдиләр. Буна көрә дә Искәндәр һаггындакы христиан вә мүсәлман дини рәвәјәтләриндә тез-тез анахронизмләрә раст кәлинир.

45 Бурада Дит шәһәринин (күнаһкарларә азаб верилән шәһәрин) гапысы һаггында данышылыр.

46—72 Бурада бәдхәрчликдән, јангындан, зорәкиликдән ләззәт алан аллаһсыз (кафир) Капанеј нәзәрдә тутулур Әсатирә көрә, куја, бир заман Фив шәһәринин мүһәсирә етмиш једди гәһрәмандан бири Капанеј олмушдур. Бу адам күчү, гүввәни (зорәкилији) һәр чүр һүгүгун башлангычы вә әсасы сајырмыш, буна көрә дә (өз күчүгү көстәрмәк үчүн) Капанеј Фив шәһәринин дивары үстүнә чыхмыш вә орадан аллаһларын (Зевсин вә Вакхын) илдырымла вә көј курултусу илә инсанлары горхутмасыны әлә салмыш вә белә шәјләрә анчаг ушаглары горхутмагын мүмкүн олдугуну дејиб күлмүшдүр. Бундан гәзәбләнән Зевс о саат Капанеји шимшәклә вуруб мәһв етмиш вә онун руһу јералты дүнјајә кетмишдир. Данте бу һадисәјә ишарә едир вә әсатирдәки әһвалаты әлә тәгдим едир ки, куја Капанејин бир заман Зевсин әлејһинә чыхмасы әлә христиан аллаһынын әлејһинә чыхмаг иминш вә буна көрә дә Капанеј Чәһәннәмдәдир вә бурада да аллаһын әлејһинә күфр данышмагдан әл чәкмир. Капанеј Етна вулканыны јерли италян шивәсиндә дејилән «Мунчибел күрәси» адландырыр (антик әсатирә көрә, Зевсин оғлу дамирчи һефестин од пүскүрән күрәси Етна вулканындадыр), «...гој Зевс дамирчинин иичитсин» ифадәсиндә Данте һефестә ишарә едир, јә'ни гој һефест әзијјәт чәкиб аллаһлар үчүн одлу охлар (шимшәк охлары) һазырласын. Капанеј бурада Флеграһы хатырлајыр, Флегра Фессалијада јер адыдыр, куја, һәммин јерин нәһәнкләри дә бир заман Зевсин әлејһинә чыхыб, лакин Зевс онлары да өз долу (шимшәк) охлары илә мәһв едибдир. Диггәти мәлб едән будур ки, бүтүнлүктә бүтпәрәст (антик) әсатиринин вә дининин јанлыш сајан христианлар, јери кәләндә, һәммин әсатирдән истифадә етмәкдән чәкинмирдиләр, һәтта Зевс аллаһыны христиан аллаһы илә ејниләшдирмәјә гәдәр кедиб чыхырдылар. Бу вәзијјәт Дантеһин тәсвир етдији һәммин эпизодда вә «Илаһи комедија»-нын башга јерләриндә дә бүтүн ајдынлыгы илә һисс олунур.

79—81 *Буликаме*—Исти минерал судур. Бу исти сујун мәнбәји Витербо јакынлыгындакы кичик исти су көлүндөн башланыр, күкүрдлү олдугуна көрә һәммин судан гәдим ромалылар мүәличә мәгсәдләри үчүн истифадә етмишләр. Лакин бурада Данте башга бир чәһәтә дә ишарә едир: Витербо шәһәриндә әхлагсыз гадындлар чоһмуш, онлар һәммин исти судан гол ајырыб өз евләринә чәкир вә ондан истифадә едирмишләр вә бу күнаһкарлар үчүн, куја, исти судан истифадәнин хүсуси гајдалары мүәјјән едәлибмиш.

96 Бурада дүнјанын вә инсанларын һәјатында гызыл дөврү нәзәрдә тутулур. Јунан әсатиринә көрә, Уранын вә Кејанын оғлу Сатурн бир заман Критдә падшаһлыг етмишдир, о вахт јер үзәриндә гызыл дөврү имиш. Христиан тә'лиминә әсасән бу әфсанә јени мә'на кәсб едир: демәли, јер үзәриндә гызыл дөврү—күнаһсызлыг (күнаһын јажылмадыгы) дөврү имиш.

100—102 *«Реја тапшырды она бир вахт өз овладыны...»*—Реја (Кеја) јунан әсатириндә Сатурнун арвады (һәм дә бачысы) һесаб олунур. Реја өз әри Сатурна кәләчәкдән хәбәр вериб билдирир ки, ону өз ушагларындан бири һакимијјәтдән јыхачагдыр, буну билән Сатурн өз ушагларынын һамысыны анадан олан кими јејирмиш. Сатурнун сонунчу оғлу Зевсдир вә онун јејилмәмәсинин сәбәби, әсатирә көрә, будур ки, анасы Реја ону Критдәки Ида дағынын башындакы мешәдә кизләдиб сахламышдыр, атасы онун ағламағынын сәсини ешитмәсин дејә, Реја өз хидмәтчиләринә тапшырмышдыр ки, әлләринләки низә вә мызрагла галханлары дөјәчләјиб сәс-күј салсынлар. Беләликлә, Зевс саг галмыш вә сонра өз атасы Сатурну һакимијјәтдән девирмишдир.

103—111 Бурадакы нәһәнк гоча (Крит гочасы) да әввәлки (Крит һаггындакы) әфсанә илә бағлыдыр, лакин Данте һәммин әфсанәнин христиан вариантыны вермишдир. Төврат әфсанәсиндә дејилир: Бабилстан падшаһы Новоходоносор јухусунда нәһәнк бир гоча көрүр. Бу гоча Ида дағынын зирвәсиндә дајаныб архасыны Дамјата (Нил чајынын делтасы), үзүнү исә *Ромаја* тәрәф чевирибмиш, гочанын башы *гызылдан*, синәси вә голлары *күмүшдән*, гарны вә бөјүрләри *мисдән*, гычлары *дәмирдән*, ајагларынын исә бир һиссәси *дәмирдән*, бир һиссәси исә *килдән*миш. Куја, Даниил пејғәмбәр бу јухуну јозмуш вә Новоходоносора хәбәр вермишдир ки, онун сәлтәнәти тезликлә дағылачагдыр. Данте бурада төврат әфсанәси илә антик әсатирин јер үзәриндә дөрд тарихи дөвр һаггындакы рәвајәтини бирләшдирир (антик әсатирдә олан һәммин рәвајәт антик әдәбијјәтдә да кениш јажылмышдыр, јунан јазычысы Һезиодун әсәрләриндә, Рөма јазычысы Овидинин *«Метаморфоза»*—*«Истиһалә»*—әсәриндә дејилир ки, куја, јер үзәриндә тарих кетдикчә јакшыдан писә тәрәф ирәлиләјир, әввәлчә инсанларын һәјатында гызыл дөврү олмуш, сонра күмүш, мис вә дәмир дөврләри кәлмишдир; јә'ни, һәјат кетдикчә пislәшир). Даһа сонра Данте бу «критли нәһәнк гоча» һаггындакы әфсанәни дийи сәпкидә өзү бир гәдәр инкишаф етдирир: нәһәнк гочанын боғазынын алтындан ашағы бир шырам ачылмышдыр, бу шырамдан көзјашы ахыб төкүлүр, ашагыдакы чәһәннәм чајларыны (Ахерон, Стикс вә Флекетон) әмәлә кәтирир, лап дәринләрдә исә Котсит адланан чәһәннәм бузлағыны јарадыр. Дантенин бу шәкилдә инкишаф етдирдији әфсанәнин, әлбәттә, һеч бир тарихи әһәмијјәти јохдур, бурада јалныз һәммин әфсанәјә верилән рәмзи—әхлаги мә'на мүәллифин бүтүн поемадакы дини фәлсәфәси илә бағланыр. Рәмзи чәһәтдән исә әфсанәни белә мә'наландырмаг олар: нәһәнк гоча бәшәријјәтин јер үзәриндәки (бу дүнјадакы) тарихи дөврләринин вә сәлтәнәтләринин дәјишдијини (јә'ни,

мүвәггәти олдуғуну) тәмсил едир (тарихин мүвәггәти јох, әбәди олан һиссәси иә о бири дүнјада давам едәчәкдир), гочанын үмуми вәзијјәтиндән иә белә чыхыр ки, бәшәријјәт сүгут едир, ону ики парчаја бөлмүшләр (гочанын бәдәниндәки шырам бу бөлүмнәнин рәмзидир), јалһыз бәшәријјәтин зәкасы сағ галмышдыр (гочанын башы гызылдандыр—һисан ағлынын сағламлығына ишарәдир, шырам гочанын боғазынын алтындан башлаһыр, демәли—бәшәријјәт вәһид вә дүзкүн бир башчынын рәһбәрлији алтында һичат тапа биләр), гочанын көз јашлары бәшәријјәтин көз јашларыдыр, бу көз јашлары олду-дур (истидир) вә чәһәннәмдәки чајлар ондан јараныр, мәһналы вә мүгәддәсдир вә бу сәбәбдән дә чәһәннәм чајлары ән дәрин јердә олан Котситә (донмуш көлә) чатанда донуб бузлага чеврилир, һәтта орада Лүтсиферин (Шејтанын) өзүнү дә әсир едиб сах-лаја билир. Нәһәнк гоча, ејни заманда, бәшәријјәтин јашынын рәмзидир.

Гоча нәһәнкин Критдә тәсәввүр едилмәси дә рәмзи мәһна дашыјыр. Бәшәријјәти тәмсил едән, јарасындан (шырамындан) су вә ган ахан гочаны Данте она көрә Критдә жәстәрир ки, ромалыларын вә италјанларын тарихи тәшәккүлүндә рол ојнамыш әфса-нәви гәһрәмән Енеј Крит адасыны тројалыларын улу вәтәни һесаб етмишдир, Троја шәһәри дағдылдыгдан сонра Енеј өз адамлары илә Крит адасына кәлиб орада мәскән салмышдыр, лакин аллаһларын чағырышы вә әмри илә о ададан чыхмалы вә бөјүк бир империјанын (Романын) әсасыны гојмағ үчүн Италијаја кетмәли олмушдур. Бәшәријјә-тин бешији олан Критдә тарихин ән јахшы (гызыл) дөврү кечмишдир, сонра, һәр јердә олдуғу кими, орада да тарихин пис (дәмир) дөврү башланмышдыр. Демәли, гочанын бәдәниндәки јаранын сағалмасы, шырамын бағланмасы, чәһәннәм чајларыны әмәлә кә-тирән көз јашларынын гурумасы үчүн Рома империјасынын јени, гызыл дөврү башлан-малыдыр (јәһни бүтүн христиан олан вә олмајан өлкәләр вә халqlар христиан Ромасы-нын рәһбәрлији алтында бирләшиб јени үмумдүнја империјасы јаратмалыдырлар), јал-һыз о заман, Дантенин фикринчә, бәшәр һәјаты дүзкүн јола дүшәр. Елә буна көрә дә әфсанәдә тәсвир олунан гоча дағын башындан Ромаја тәрәф бахыр (јәһни ораны һичат јери сајыр).

ОН БЕШИНЧИ НӘҒМӘ

4—9 Данте бурада Флекетонун бәркијиб даша дөнмүш саһилләрини вахты илә фә-ләмәнкләрин (фламандларын) Бручәј шәһәри илә Квидзант арасында дәниз саһили бо-јунча чәкдикләри бәндлә, һәмчинин Падуја јахынлығында Брента чајы саһилләриндәки бәндләрлә мугајисә едир. Бу парчада һабелә Кајарентан дағларында гарларын әримә-дијинә, демәли, һәлә јаз фәслинин башланмадығына вә чајларын долуб-дашмадығына да ишарә едилир.

30 *Сер Брунетто*—Брунетто Латини (Латино) Дантенин достларындан иди, Фло-ренсијада јетишмиш (1220—1295) шаир, алим вә дөвләт хадимләриндән сајылыр. Онун франсыз вә италјан дилиндә әсәрләри о заман мәшһур иди, Данте кәнчилијиндә онун әсәрләри илә таныш олмушду вә ону өзүнә мүәллим сајырды.

55. «...Сән дә өз бәхт үлдүзүнә инан»—Данте вә Брунетто Латини инанырдылар ки, сәма һисмләри вә онларын мүхтәлиф вәзијјәти һисанын тәләјинә вә характеринә, һабелә јер үзәриндәки тәбиғи һадисәләрә тәсир едир.

57 Јә'ни: Данте өзү һәлә кәнч оларкән.

61—63 «*Бу нанкор, кинли халг...*»—јә'ни: флоренсијалылар. Әфсанәјә көрә, Жули Сезарын заманында ромалылар Фјезоле шәһәрини дағыдандан сонра, Фјезоле төпәләринин этәјиндә, Арно чајы саһилиндә Флеронсија шәһәринин бинасыны гојмушлар, бу заман әввәлки дағылмыш шәһәрин дә бир чох сакинләри јени бина едилмиш Флоренсија шәһәринә ахышыб кәлмәјә башламышдыр. Сонралар Фјезоле шәһәри бәрпа едилмишдир, лакин әввәлки сакинләр өз јерләринә гајытмамышлар. Данте белә һесаб едирди ки, Флоренсија шәһәри әһалисинин бу чүр гарышмасы ахырда шәһәрин зәифләмәсинә вә сүгутуна кәтириб чыхармышдыр. Шәхсән өзүнү Данте Флоренсијанын әсасыны гојмуш илк ромалыларын нәслиндән сајырды.

70 «*...һәр ики чәһкәдә*»—һәм Ағларын, һәм дә Гараларын тәрәфиндә.

71—72 «*Онлар сусајар сәнә...*»—Јә'ни: сәни өлдүрмәк, мәһв етмәк истәјәрләр. Гаралар сәни өзләринә дүшмән сајдығларына көрә, Ағлар исә онларын тәрәфиндән ајрылдығына көрә белә һәрәкәт едә биләрләр.

73 «*Фјезол һејванлары...*»—Бурада јенә дә флоренсијалыларын чохунун көк е'тибары илә Фјезоле шәһәриндән олдугуна ишарә едилер.

77 Јә'ни Флоренсијада галдылар.

85 Әбәди шөһрәтә говушмағ.

89 Чакконун VI нәғмәдә вә Фаринатанын X нәғмәдә дедикләри.

90 О—бурада Беатриче нәзәрдә тутулур.

94 «*...Белә вә'дләрә...*»—Кәләчәк һадисәләрин мүсибәтләринә.

109—110 *Приссиан*—VI әсрдә јашамыш мәшһур латын грамматики. *Аккурсио* Франсиск—Флоренсијада мәшһур һүгүгшүнас Аккурсионун оғлу (1225—1293). Атасы кими о да һүгүгшүнас иди.

112—114 «*Гуллар гулу...*»—Бурада Флоренсија јепископу Андреа де Модзи вә папа VIII Бонифатси һаггында сөһбәт кедир. Андреа де Модзи, руһани рүтбәсиндә олмасына бахмајарағ, чох әхлағсыз һәјат тәрзи кечирдијинә көрә флоренсијалылар онун әлиндән гәзәбләнмишдиләр вә папа VIII Бонифатси ону вәзифәсиндән көтүрүб Вичентсу шәһәриндә јепископлуға тәјин етмишди. «Гуллар гулу» (јә'ни—«аллаһын гулларынын гулу»—«бәндәләрин бәндәси») ифадәси бурада Бонифатси һаггында ишләдилмишдир. Бир сыра шәрһчиләр, о чүмләдән «Илаһи комедија»нын «Дүнја әдәбијаты» серијасында бурахылмыш сон русча тәрчүмәсинин (1967) изаһларында да гејд етмишләр ки, куја «гуллар гулу» ифадәси бурада папа һаггында кинајә илә ишләнмишдир (бах: сәһ. 565). Һалбуки бу ифадәдә һеч бир кинајә јохдур вә Данте «гуллар гулу» ифадәсини папа VIII Бонифатси һаггында тамамилә чидди вә мүстәгим мә'нада ишләтмишдир. Нәзәрдә тутмағ лазымдыр ки, тәкчә VIII Бонифатси јох, папаларын чоху сәнәдләрә гол чәкәндә адларынын гаршысында «гуллар гулу» ифадәсини ишләдирдиләр.

119 «*Һифз елә Хәзинәми...*»—Бурада Брунетто Латини өз досту Дантедән хаһиш едир ки, онун франсыз дилиндә јазмыш олдугу «Хәзинәләр китабы»ны горујуб сахласын.

122—124 «*Веронада бир јашыл маһудчун гачан кими*»—Данте бурада өз јолданларына чатмағ үчүн мүмкүн гәдәр бәрк гачмаға чалышан чылпаг Брунетто Латининиң

вэзијјетини верир вэ ону башга бир эһвалатла мугајисэ едир. 1207-чи илдэн е'тибарэн Верона шәһәриндэ хүсуси халг шәлији күнү тә'сис едилмишди, илдэ бир дөфэ шәһәрин кәнарында гачмаг јарышы кечирилирди, јарышда биринчи јери тутана јашыл маһуд, ахырынчы јери тутана исэ хоруз верилирди; Данте бурада һәмин јарышлары нәзәрде тутмушдур.

ОН АЛТЫНЧЫ НӘҒМӘ

4—6 Бурада тәсвир олуна дәстәнин адамлары, онлардан ајрылан үч нәфәрин руһундан көрүндүјү кими, һәрбиләрдән вэ дөвләт хадимләриндән ибарәтдир.

21 Чүнки онлара дајанмаг гадаган едилмишди.

37 *Гвалдрада*—Граф Гоча Квидонун арвадыдыр, рәвәјәтә көрә, бу гадын хејирхаһлығы вэ тәмиз әхлагы илә фәргләнмишди, буна көрә дэ ону гәдим Флоренсија үчүн хејирхаһлыг тимсалы һесаб етмишләр. Данте «Чәннәт»ин XV нәғмәсиндә дэ онун адыны чәкир.

38—45 *Квидо Гверра*—граф Квиди, Теггјајо Алдобранди вэ Данте илә сөһбәт едән Јакопо Рустикуччи—XIII әсрдә Флоренсијада гвелф партијасы тәрәфдарлары.

70—72 *Гилелмо Борсијере*—Италијанын бир чох шәһәрләриндә задәкан аиләләрдә танынмыш флоренсијалы.

94—101 «...О чај ахыб кедир...»—Бурада Монтоне чајы нәзәрде тутулур Монте-Везо (Монвизо) дағындан башламыш шәрг тәрәфә узанан саһәдә (По чајынын башландығы јердә) Аппенин дағ силсиләсиндән ахан вэ По чајына гарышмајан, бирбаша Адриатик дәнизинә төкүлән һәмин бу чајдыр. Сан-Бенедетто кәндинин јанында бу чајын сүју бөјүк шәләлә эмәлә кәтирир. Бу парчада монастырла әлагәдар олан мисра белә баша дүшүмәлидир: «Бу зәккин монастыра минләрлә монах (раһиб) вэ јохсул јерләшәрди, лакин онун кәлириндән чох аз адам истифада едир»—(бу кәлир бир груп адама чатыр).

106—114 *Кәндир*—Бурада Дантенин тәсвир етдији кәндир һаггында һәлә орта әсрләрдән башлајараг бир чох шәһәрләр верилмишди, булардан икиси аглабатандыр. Биринчи шәһр беләдир: Веркилинин тәклифи илә онлар (Данте вэ Веркили) чәһәннәмдәки нәһәнк Кериону (вашағы) һијлә илә чәкиб кәтирмәк истәјирләр (нәһәнк Керион бүтүнләүкдә јаланын символудур, јаланы исэ һијлә илә әлә кәтирмәк, јә'ни, ачмаг олар, демәли, бурада кәндир—һијләнин символудур, һијлә өзү исэ инсан ағлынын мәһсулу олдуғуна көрә, демәли, кәндир, ејни заманда, ағлын символуна чеврилир; тәсадүфи дејилдир ки, кәндири ашағыја Веркилинин тәклифи илә атырлар, Веркили өзү дэ ағлын вэ эәканын рәмзидир, јә'ни, ағылла һәмин һејваны өзләринә тәрәф чағырмаг истәјирләр ки, онлар сәккизинчи даирәјә кечирсин). Икинчи шәһр беләдир: кәндир һијләнин рәмзидир, бир заманлар Данте һәмин бу һијләнин васитәси илә вашаг тутмаг истәјирди (јә'ни—гадынлары әлә кәтирмәк истәјирди, чүнки вашаг—шәһвәтпәрәстлијин рәмзидир), ејни заманда, бурадакы вашаг Дантенин I нәғмәдә мешәдә тәсадүф етдији вашагдыр, мешәдә (јә'ни—һәјатда) она (јә'ни—шәһвәтә) галиб кәлә билмәјән Данте (јә'ни—инсанлар) инди бурада ону кәмәндә салмаг истәјир (јә'ни—шәһвәт һәссини боғмаг истәјир).

128 «Мәним Комедијамын...»—Данте бурада өз әсәри һаггында данышаркән орта әсләрдә мөвчуд олан истилаһлары вә жанр анлајышыны нәзәрдә тутур: горхудучу башлангыча вә хошбәхт сонлуға малик олан, садә халг дилиндә јазылмыш һәр чүр поетик әсәр комедија, сакит башлангыча вә дәншәтли сонлуға малик олан, јүксәк үслубда јазылмыш һәр чүр поетик әсәр исә (о заманлар) *тракедија* (фачиә) адланырды. Елә буна көрә дә, һәтта гәдим Рома шаири Веркили, Дантенин јанында, өз «Енеида» поемасыны тракедија адландырыр (бах: «Чәһәннәм, XX нәғмә»). Һәм дә нәзәрдә тутмағлазымдыр ки, о заман италјан дилиндә (јә'ни, халгын өз дилиндә) поетик әсәр јазмағләјагәтсиз иш сајылырды. Данте буна көрә дә өз әсәрини комедија адландырмағла мүйәјјән дәрәчәдә онун халг дили илә әлагәсини дә гејд едирди.

ОН ЈЕДДИНЧИ НӘҒМӘ

1—27 «Бах, будур гујруғуја дағлары дәлән һејван...»—Керион нәзәрдә тутулур. Чәһәннәмдә сәккизинчи даирәнин (јаланчыларын чәзаландығы даирәнин) көзәтчиси олан бу нәһәнк һејванын образы антик мифолокијадан алынмышдыр. Јуанларын тәсәввүрүнчә, бу үчбашлы нәһәнк бир заманлар Океанын гәрб тәрәфиндә, ән узаг бир адада падшаһлыг етмишдир, сонра Һеракл ону өлдүрмүш вә өкүзләрини сүрүб апармышдыр. Данте Керионун өзүнү јаланчылығын рәмзи кими вермишдир, чүнки, әфсанәјә көрә, Керион һәмин адаја кәлиб чыханларын һамысына әввәлчә хош сифәт көстәрир, сонра исә онун јаланына инананлары өлдүрүрмүш (Боккаччо да «Аллаһларын шәчәрәси» адлы әсәриндә бу әфсанәни ејни илә гәләмә алмышдыр).

18 *Арахна*—Әфсанәјә көрә, куја, Лидијадан олан бу мәнәрәтли тохучу гадын Афина-Паллада илә јарыша кирмишдир вә өз сәнәтиндә ондан да бачарығлы олдуғуну көстәрдијинә көрә һәмин аллаһ гәзәбләниб ону һөрүмчәјә чевирмишдир (бу әфсанә Рома шаири Овидинин «Истиһалә» әсәриндә дә тәкрар едилмишдир, Данте исә һәмин әсәрлә јахындан таныш иди). Һәмин парчада Дантенин тохунма маллары түрк вә татар маллары (парчалары) илә мугәјисә етмәси дә тәсадүфи дејилдир, чүнки Дантенин заманында бу чүр маллар Италијаја Шәрг өлкәләриндән кәтирилди. Бә'зи мütәхәссисләр бу фикирдәдир ки, Шәргдән Италијаја кәтирилән ипәк парча вә һәр чүр тохунма малларын һамысы чин маллары имиш вә бу маллара татар маллары дејилирмиш. Авропада чин малларынын мәшһүр олдуғуна шүбһә ола билмәз, лакин бу малларын һамысынын јалныз Чиндән кәлдијини иддиә етмәк үчүн әсас аздыр, әксинә, бу малларын бир гисминин Јахын вә Орта Шәрг өлкәләриндән Италијаја апарылдығыны вә түрк дилли халғлар тәрәфиндән һазырландығына көрә татар маллары адландырылдығына даһа чох еһтимал вә әсас вардыр. О заман Ширвандан да Италијаја ипәк маллар апарылырды.

22—31 «Гундуз орда отуруб бир тәлә гуран кими»—Бурада Данте белә бир чәһәти нәзәрдә тутур: адәтән, дејирләр ки, куја гундуз (самур) чајын кәнарында узаныб гујруғуну суја салыр вә еһмалча тәрпәдәрәк балығлары чәлб едир, сонра (балығ јахынлашанда) чеврилиб онлары тутур (халғ нағылларымызда бу кејфијјәти түлкүјә дә анд едирләр). Һәмин парчада Данте јенә дә сағ тәрәфдән дүшдүкләрини гејд едир. «Чәһән-

«нәм»дә икинчи дөфәдир ки, шаирләр (Данте вә Веркилини) саға тәрәф јөнәлдикләри көстәрилер.

34 «...хейли инсан јығнағы»—Кәндирин салындығы јердән саға тәрәфә јөнәләндә Данте, сәләмчиләрә (муамилә илә пул верән мөһтәкирләрә) раст кәлир, бу кунәһкарлар учурумун лап кәнарында әјләшиб оддан өзләрини горујурлар, Данте онларын бу вәзијәтини јајын исти күнүндә үстүнә гонан һәшәрәты говмаға чалышан итләрин вәзијәти илә мугајисә едир (сәләмчиләрин үстүнә, ејни заманда, ғызмыш гум төкүлүр).

55—56 «Һәр кисә сечилерди нишанындан, рәнкіндән»—Сәләмчиләрин бојундан пул кисәләри асылмышдыр, кисәнин үзәриндә исә һәр адамын (мәнсуб олдуғу нәслә көрә) өз кербн (нәсли нишаны) асылмышдыр, Данте бу нишанлара көрә онлары таңыјыр, онларын һәр бири Флоренсијада таңынмыш нәсилләрдән олан сәләмчиләрди.

68 *Виталјано дел Денте*—Падујалы варлы.

72—73 Бурада Флоренсија шәһәриндән олан сәләмчи Чованни Бујамонте (тәх. 1310-чу илдә вәфат етмишди) нәзәрдә тутулур. Онун кербиндә үч кечи тәсвир олунар.

106—108 *Фаетон*—Күнәш аллаһы Феб—Аполлонун оғлу. Атасынын арабасынын атларыны сахлаја билмәјән вә һәддиндән чох сүр'әтлә сүрән Фаетон гәзәбләнмиш Зевс тәрәфиндән илдырым (шимшәк) оху ил вурулмуш вә көјләрдән јерә дүшмүшдүр. Данте өз мүүллими Веркили илә бирликдә Керионун белинә миндијинә көрә онун сүр'әтнин Фаетон һаггындакы әсәтир әфсанәси илә, һабелә Икарла мугајисә едир. Икар—куја Крит адасында јашамыш рәссам Дедалын оғлудур, Крит адасындан гачмағ үчүн, с өзүнә вә оғлуна мумла јапышдырылмыш ганад гајырмышдыр, лакин Икар һәддиндән чох јүксәјә галхыб күнәшә јахынлашдығы үчүн ганадлары әримиш вә дәннә дүшмүшдүр.

128 Бурада овчуларын истифадә етдији вә ғызылгуш кери гајытсын дејә, башлары үзәриндә ојнатдығлары сүн'и гуш ганадлары нәзәрдә тутулур.

ОН СӘККИЗИНЧИ НӘГМӘ

1—18 «*Кинли Дешикләр...*»—Данте Чәһәннәмин сәккизинчи даирәсини белә адландырыр. Бу даирәнин тәсвиринә Данте он ики нәгмә (демәли, «Чәһәннәм» һиссәсиндәки бүтүн нәгмәләрин үчдә бириндән чохуну) һәср етмишди. Сәккизинчи даирә он бөлмәдән вә ја шө'бәдән (учурум шәкилиндә вә бир-бириндән гајалыг бәндләрлә ајрылмыш јаррағанлардан) ибарәтди. Чәһәннәмин дибинә (9-чу даирәјә) тәрәф кетдикчә бир бирини үзәриндә тағбәнд көрпүләр әмәлә кәтирән вә дарлашан бу бошлуглар дәһшәтли «Кинли Дешикләр»и тәшкил едир. Бу дәһшәтли јердә јаланчылар сахланыр, биринчи бөлмәдән онунчуја гәдәр Данте бүтүн јаррағанлара бахыр, үчүнчү бөлмәдә папа III Николајы көрүр. Биринчи бөлмәдәки кунәһкарлары шејтанлар говур, онлар ики мәркә илә бир-биринә әкс истигамәтләрдә гачырлар. Бу гачанларын өнүндә кедән кунәһкарлар гадынлары әлә кечирмәк истәјәнләрә өз јаланлары илә көмәк етмиш арадүзәлдәнләрдир, архада исә гадынлары алдадан јаланчылар өзләри кәлир.

25—33 Үзбәүз кәлән дәстәләри Данте бир заман (1300-чү илдә) папа VIII Бонифатсинин әмри илә Ромада Ватикана тәрәф кедән зүвварларла әкс истигамәтдәки Монте Чордано тәпәсинә кедән зүвварларын вәзијәти илә мугајисә едир вә «*Ромалылар да*

белә...» дејә Рома шәһәриндә һәммин дәстәләрин кечдији көрпүнүн үстүндә аракасмә жаратдыгларына ишарә едир.

50—56 *Венедико Каччанемико*—Болонјадакы гвелфләрин башчысы. Данте, јәгин белә һесаб етмишдир ки, 1300-чү илдә бу адам артыг сағ дејилдир, өлмүшдүр (әслиндә, о, 1302-чи илдә вәфат етмишдир). Бурада Данте, ејни заманда, она да ишарә едир ки, Каччанемико өз бачысы Кизолабелланы тәһрик вә мәчбур етмишдир ки, Феррара маркизи II Обиссо д'Естејә ашналыг етсин. Бу мәсәләдә, әлбәттә, пулдан даһа чох, сијаси мүлаһизәләр бөјүк рол ојнамышдыр, чүнки тарихдән мә'лумдур ки, Каччанемико бир заман Ферраранын варлы вә танынмыш адамларынын Болонјаја саһиб олмаг иддиаларыны мүдафиә етмишдир.

61 «Sira» (ол, олмаг)—Болонјада «sia» (ол) әвәзинә ишләнир.

83—96 *Јасон*—Аргонавтларын башчысыдыр. Әсатирә көрә, гызыл јун дәрисинин далынча Колхидәја (гәдим Күрчүстана) кедәркән јолда Лемнес адасына чыхан Јасон һәммин алада өз әрләрини вә бүтүн киши чинсини гырмыш гадынларын сәлтәнәтини көрүр, бу гадынлардан падшаһ Кипсиниланы әлә кәтирир, бу гадындан, екиз оғлу олмасына бахмајараг, јенә дә узаглашыр, Медеја (Колхидә падшаһынын гызы) илә евләнир, сонра ондан да сојујур вә Креусаја ујур. Әсатирдә көстәрилир ки, Медеја сонра Јасондан интигам алыр вә бүтүн бу һадисәләр антик әдәбијјатда, һабелә сонракы дөврләрин әдәбијјатында бир чох јазычылар үчүн мөвзу мәнбәји олмушдур.

113—114 Бурада донуз кими хорулдајанлар јалтаглардыр. Данте онларын тәвириндә чох түнд бојалар ишләдир, һәр шеји өз ады илә (лап натуралист шәкилдә) демәкдән чәкинимир, кәскин сөзләр ишләдир. Мүтәрчимләр әсәрин бу чүр јерләрини тәрчүмә едәркән түнд бојалары бир гәдәр јумшалтмаға мәчбур олурлар (ингилабдан әввәт әсәри рус дилинә тәрчүмә етмиш мүтәрчимләр, һабелә бизим дөврүмүздә әсәрин әң јакшы тәрчүмәсини вермиш М. Лозински дә бу чүр етмишләр, чүнки башга чүр мүмкүн дејилдир).

122 *Алессио Интерминелли*—Сәккизинчи даирәнин икинчи бөлмәсиндәки үфунәтли батаглыгда тәсәдүф етдији бу кунәһкары, көрүнүр, Данте шәхсән таныјырмыш вә она нифрәт едирмиш (Данте онун һаггында чох мәнфи вә ијрәнч тәшбиһләр ишләдир). Лукк шәһәриндән олан бу адам бир заман ағ гвелфләрә гошулубмуш.

133 *Фауда*—Теренсинин «Хәдим» («Ахта») комедијасынын гәһрәманы, афиналы јүнкүл әхлаглы гадын.

ОН ДОГГУЗУНЧУ НӘГМӘ

1—6 Сәккизинчи даирәнин үчүнчү бөлмәсиндә килсәдә руһанилик рүтбәләрини вә вәзифәләрини алыб-сатмагла варлананлара чәза верилир. *Симон Волх* белә рүшвәтхөрлардан биридир, куја о, бир заман мүгәддәс Пјотра вә Иоанна пул тәклиф едәрәк онларын мүгәддәс руһани гүввәсини сатын алмаг вә бундан өз фырылдыгларында истифадә етмәк истәмишдир вә мүгәддәс Пјотр ону лә'нәтләмишдир. Данте Симону вә онун ады илә бағлы олан бүтүн «симончулар» тәригәтини тәңгид едир, һәмчинин өз дүшмәнләриндән папа VIII Бонифатсини вә V Клименти дә мәнфи планда көстәрир.

17 *Сан-Чованни*—Флоренсияда мүгәддәс Иоан килсәси. Бундан сонра тәсвир олуна су габлары илә дә Данте һәмни килсәдәки хусуси (хач сујуна чәкилмәк үчүн нәзәрдә тутулан) мәрмәр су габларыны (ваннасајағы јерләри) мүгајисә едир. Дантенин өзү һаггында (габлардан бирини сындырыб сују бошалтмасы барәдә) вердији мәлүмат исә рәмзи мәна дашыјыр. Көрүнүр, беләликлә, Данте кими исә хилас етдијини билдирмәк истәјир.

31 *«Кимди...»* дејә көстәрилән—папа III Николајдыр (1277-чи илдән 1280-чы илә гәдәр папалыг етмишдир).

49—52 Орта әсрләрдә Италијада гатилләри вә чох ағыр чәзаја лајиг чаниләри тәпәси үстә торпаға басдырырдылар. Данте бурада папа III Николајы башы ашағы көрәндә, өзүнү торпаға басдырылмыш чанинин үзәринә әјилмиш рухани вәзијјәтиндә, папа Николајы исә чани сифәтиндә көстәрир. Бурада Данте, ејни заманда, башга бир ишарә дә едир: Данте әјилиб папа III Николај чәгыранда, Николај елә билир ки, ону чәгыран VIII Бонифатсидир вә буна чох тәәччүбләнир, чүнки о елә баша дүшүр ки, Бонифатси вахтындан үч ил әввәл кәлиб чәһәннәмә чыхыбдыр вә ону әвәз едәчәкдир (Бонифатси 1303-чү илдә вәфат етмишдир). Дантенин VIII Бонифатсидән зәһләси кедирди вә ону һәм Флоренсиянын дүшмәни, һәм дә өзүнүн һәмни шәһәрдән дидәркин дүшмәсинин башлыча сәбәбкары сајырды. Бу парчада Данте билдирир ки, Бонифатси һәлә өлмәмишдән јери Чәһәннәмдә һазырдыр.

54—56 *Сияһиләр*—Кәләчәк симонистләрдән чыхасы папаларын сияһиси. Бу папаларын кимләр олачагыны III Николај билир, чүнки Чәһәннәмдәки күнаһкарлар үчүн кәләчәк мәлүмдур. *«Ән көзәл бир гадыны»* дејәндә о заман килсәни нәзәрдә тутурдулар, папа исә «килсәнин әри» ләгәбини дашыјырды.

70—72 Папа III Николај Рома задәканларындан олан Орсини нәслиндән иди (итал-јанча *орса*—диши ајы демәкдир). *Ајыларын хәтринә*—Николајын гоһум әгрәбасына ишарәдир.

79—84 Бурада III Николајын јеринә кәләчәк VIII Бонифатси вә сонра ону әвәз едәчәк V Климент нәзәрдә тутулур. Әслән франсыз олан V Климент папалыға сечилдикдән (1305) сонра папанын отурачаг јерини (пајтәхтини) Авијона көчүртмүшдү, буна көрә дә Данте белә һесаб едир ки, Авијон пајтәхт олдуғу илләрдә (пајтәхт бу шәһәрдә 1377-чи илә гәдәр галмышдыр) килсә Авијон һәбсханасында әсир олмушдур. Данте әсәрин сонракы һиссәләриндә дә (бах: «Чәннәт», XVII, XXVII вә XXX нәғмәләр) Качагвиданын, мүгәддәс Пјотрун вә Беатриченин дили илә папа V Клименти тәңгид едиб писләјир.

85—87 *Иасон*—Гәдим јәһуди дини әфсанәләринә көрә, Сурија падшаһы IV Антиоха рүшвәт вериб өзүнә вәзифә алан руһани. Иасон вәзифә аландан сонра куја Гүдс шәһәриндә бүдләрәстлик гәјдаларыны јенидән јаймышдыр.

94—96 Јә'ни: нә Пјотр, нә дә башга мүгәддәсләр онларын пүшк атыб Иуданын јеринә сечдикләри Матвејдән һеч нә ала билмәдиләр.

99—117 *«Карла үсјән...»*—I Карл Анжујски III Николајла гоһум олмагдан имтина етмишди, Николај исә она дүшмән олмушду. Император Константин һаггындакы парчада исә Данте белә бир шајиәни әсас көтүрүрдү ки, куја, император I Константин (274—337) өз пајтәхтини Бизанса көчүрүб (306—337) гәрби христиан килсәсини папа I

Силвестрә тапшыран күндән бәри Рома христиан килсәси күнаһа батмышдыр. Бу шәиә әсасында һәтта VIII әсрдә папанын дәфтәрханасында «Константиини һәдијјәси» ады алтында сахта бир сәнәд дә дүзәлдилмишди. Бу сәнәдә көрә, куја I Константин өз әввәлки пәјтәхти Романы вә әтрафындакы јерләри папалыға бағышламаыш вә папалара дүнәви ишләрә гарышмағ ихтијары да вермишдир. Бу јаланчы сәнәдин сахталығы сонралар (XV әсрдә) рәсми сурәтдә сүбут олунмушдур, лакин Данте вә онун бир чох мүасирләри «Константиини һәдијјәси» сәнәдинин доғрулуғуна о заман һәлә иканырдылар, буна көрә дә һәммин шәиәни вә гәрб христиан килсәсинин парчаланмасыны бөјүк күнаһ һесаб едирдиләр.

ИЈИРМИНЧИ НӘҒМӘ

1—15 *Биринчи кансон*—Јә'ни: «Илаһи комедија»нын үч һиссәсиндән (кантикиндәи) биринчи һиссәнин ијирминчи нәғмәсиндә башға әзаблар һаггында данышмаға башлајырам. Бурадакы күнаһкарларын (фалчыларын вә чадукәрләрин) һеч бир заман ирәлијә баха билмәдикләрини вә аста аддымларла керијә јеримәләрини Данте килсә мәрәсимләриндәки вәзијјәтә (Литанијаја) бәнзәдир.

28—39 Јә'ни: Чәһәннәмдә хејирхаһлығ ондан ибарәтдир ки, бурада хејирхаһ олмајасан, чәза алан күнаһкарларын әзаб вә әзијјәтинә ачымајасан.

Амфиарај—Гәдим јунан әсәтириндә Фив шәһәрини (Етеоклдан алыб гардашы Поллиникә вермәк үчүн) мүһасирәјә алан једди сәркәрдәнин биридир. Дөјүш заманы, куја, јер онун ајағы алтында јарылмыш вә Амфиарај өз арабасы илә бирликдә јералты дүмјаја дүшмүшдүр.

40—63 *Тиресиј*—Јунан әсәтириндә Мانتонун атасы, кәләчәкдән хәбәр верән кәһин. Куја о, өз әсасы илә бир-биринә долашмыш ики иланы вурдуғуна көрә дөнүб гадын олмуш вә једди илдән сонра әса илә јенә дә һәммин иланлара тохундугда—дөнүб јенидән киши олмушдур.

Арунс—Етрус тајфасына мәнсуб фалчы. Әфсанәјә көрә, ромалылар ону дә'вәт едибләрмиш ки, вәтәндаш мүһарибәсинин нә вахт вә нечә гуртараचाғыны сөјләсин.

Луни (Луничан)—XI әсрдә саратсинләр тәрәфиндән дағыдылмыш Етрус шәһәри. Онун јахынлығында (Магра чајы саһилиндә) Каррара шәһәри салынмышдыр, шәһәрдән бир аз шәрг тәрәфдәки дағларда мәшһур Каррара мәрмәри чыхарылыр.

Манто—Кәһин Тиресијин гызы. Куја бу гыз атасынын вәфатындан сонра Италијаја кетмиш вә орада Мантуја шәһәринин әсасыны гојмушдур (Веркили дә һәммин шәһәрини јахынлығында анадан олмушдур). Мантонун әввәлки јери (Фив) исә Вакх шәһәри адланыр.

Бенако (Латынча Venacus)—Италија илә Манје (Аллеманје—Алманија) арасында кәл. Бу кәлә Гарда көлү дә дејилир.

64—96 Бурада һаггында данышылан булаглар Пеннин (Аппеннин) Аллларындан ахыб кәлән вә Гарда (Бенако) көлүнә төкүлән чешмәләрдир, һәммин көлүн өртасында Фрати (инди—Леки) адасы вардыр, бу ададакы мүгәддәс Маргарита килсәси исә үч јепискәплуга (Тренто, Брешиа вә Веронаја) табе иди. Дантенин тәсвириндән ајдын һисс олунур ки, шаир Веронада оларкән һәммин јерләри кәзиб көрмүшдүр.

Минчо—По чајынын голудур, мәнбәјини Гарда көлүндөн алыр. Бу чајын ортасы батаглыг олдугуна көрә јајда гыздырма хәстәлији јајыр. Мантуја шәһәри Минчо чајынын кәнарындадыр.

106—129 *Еврипил*—Гәдим јуан әсатиринә көрә, јуанлара Троја шәһәри үзәринә кетмәк үчүн әлверишли күнү (хош сааты) хәбәр верән кәһин. Онула бирликдә Авлид шәһәриндә олан икинчи кәһин исә, әсатирә көрә, Калхас (Калхант) адлы кәһиндир, *Микеле Скотто*—әслән шотландијалы олан, Сичилијада јашамыш, әрәб дилини јахшы билән алим вә мүтәрчимдир (XIII әср). Данте она е’тибар етмирди, мәнфи мүнәсибәт бәсләјирди.

Бонатти—Форли шәһәриндән олан Квидо Бонатти (XIII әср) астролог иди.

Азденте—Парм шәһәриндә чәкмәчиликлә мәшғул олан бу адам өз ишини бурахыб фалчылыг едир вә кәлмәкдән хәбәр верирмиш. Данте бу парчада һәмчинин чадукәр вә фалчыларын мумдан кичик адамлар дүзәлдиб онлара чан вермәк вә онларын васитәси илә бир чох шәјләри өјрәнмәк бачарыглары һаггындакы орта әср тәсәввүрләрини дә тәсвир етмишдир. Нәғмәнин ахырында Ајын батмасы һаггында данышан Данте көс-тәрир ки, онун (Ајын) ашағы һиссәси артыг үфүгә (јә’ни шимал јарымкүрәси илә чәнуб јарымкүрәсинин ајрылдығы хәттә) чатмышдыр вә Ај узаг гәрбдә Севилјанын (јә’ни Испанијанын) архасындакы далғалара гәрг олур. Демәли сәһәр саат 6-ја јахындыр. Ајын үзәриндәки ләкәнин одун дашыјан Габил («Ај адамы») олмасы һаггындакы тәсәввүр исә халг арасындакы әфсанәләрдән алынмышдыр. Ајын кечән кечә там кирдә олмасы Дантенин бир күн әввәл мөшәдә азыгы кечәјә ишәрәдир.

ИЈИРМИ БИРИНЧИ НӘҒМӘ

7—49 *Венетсија (Венедик) тәрсанәси*—Венетсијада 1104-чү илдә тикилмиш вә 1303-чү илдә хејли кенишләндирилмиш кәми тәрсанәси вә чәббәхана.

Шејтан—Гармагларла силаһланмыш вә Чәһәннәмдин сәккизинчи даирәсиндәки бешинчи бөлмәни горујан шејтанлар. *Мүгәддәс Дзита*—Лукк шәһәриндә (XIII әср) јашамыш һөрмәтлј гадын. Данте бурада шәһәрин ады әвәзинә һәмин гадыннын адыны ишләдир. Лукк шәһәриндә ағсаггаллар шурасы дүзәлмишди вә он нәфәр үзвү вар иди.

Бонтуро—Бонтуро Дати, Лукк шәһәриндә танынмыш сакинләрдән биридир, рүш-вәтхорлутда мәшһур имиш.

Серко—Лукк шәһәринин јахынлығындан ахан вә шәһәрлиләрин чиммәк јери олан чај.

94—96 *Капрона*—1289-чу илдә Флоренсија вә Лукк шәһәрләринин бирләшмиш гошунлары тәрәфиндән алынмыш (Пизаја мәхсус) гала. Данте һәмин галанын алынмасында (Флоренсија гошунунда) шәхсән иштирак етмишдир. Галанын тәслим олмуш мұһафизәчиләри тәрк-силаһ едилмәдән (сазишә көрә) бурахылмышды.

108—114 Бурада шејтанлардан биринин дедијинә көрә бирчә көрпү дағылмышдыр вә онун дағылмасындан 1266 ил кечир. Данте христиан дини әфсанәси һесабы илә билдирир ки, куја, һәмин көрпү Иса вәфат етдији күн вә дәгигәдә Чәһәннәмдә баш вермиш зәлзәләдән дағылмышдыр. Әфсанәјә көрә, Иса 34 јашында вәфат етмишдир, Данте дә өз тәсвириндә вә хронолокијасында буна әсасланыр. Демәли, зәлзәләдән вә Исанын

вәфатындан 1266 ил кечирсә, бу сәһнәдә баш верән һадисәләрин вахты 1300-чү илә тәсәдүф едир (елә Данте өзү дә буна ишарә едир).

118 Дантенин бурада вә әсәрин башга јерләриндә шејтанлара вердији адларын бир чохуну (Әјриганад, Гоча, Көпәк, Саггал вә с.) өзү үјдурмушдур.

ИЛИРМИ ИКИНЧИ НӘҒМӘ

1—15 Бурада Данте кәнчлик илләриндә көрдүјү вә јадында сахладығы бә'зи һадисәләрә ишарә едир. 1289-чу илин ијун ајында Флоренсија ордусунда сүвари олан Данте Арессо әлејһинә вурушмада иштирак етмишди, сонра һәмин илин август ајында Капрона галасындакы вурушманын шаһиди олмушду, буна көрә дә шаирин арессолулары хатырламасы тәсәдүфи дејилдир. Саһилин вә ја улдузларын мајагла мугајисәси дә јериндәдир, чүнки бурада кәмичиләрин, бә'зән, саһил хәттинә, бә'зән дә улдузлара көрә дәннз јолунун истигамәтини тә'јин етмәләри нәзәрдә тутулур. Сонракы бәндләрдә (19—21) делфинләрин дәннзчиләрә јол көстәрмәси һаггында да данышылып. Данте өз дөврүндә чох кениш јайылмыш белә бир инамы (сынағы) нәзәрдә тутурду ки, куја, делфин балыглары сујун үзүнә чыхыб кәмијә хејли јахынлашанда дәннзчиләр фыртына баш верәчәјини әввәлчәдән билирләр, демәли, делфин балыгы кәмиләрә дәннздә јол көстәрир.

48—67 Өзүнү наварралы кими көстәрән кунәһкар бир заман Наварра кралы јанында гуллуғда олан Жан Пол Чамполодур (XIII әср). Бу адамын шәхсијјәти һаггында тарихи мә'лумат јохдур. *Карл II Тебалд* 1253—1270-чи илләр арасында Наваррада һөкмдар олмушдур. *Латынлар*—италјанлар демәкдир. Данте әсәрин бир чох јериндә бу сөзү италјанлар һаггында ишләдир. О заман италјанлара гоншу олан бир сыра славјан халгларына да, бә'зән латынлар дејилирди. *Латынлара (Италијаја) јахын јер* дедикдә Сардинија адасы нәзәрдә тутулур.

81—140 Сардинија адасы дөрд даирәјә бөлүнүшдү, бу даирәләрдән бири Галлура иди, һәр даирәјә бир һаким (кнјаз) бахырды, һакимләр исә Пизаја табә идиләр. 1275-чи илдән 1296-чы илә гәдәр Галлура даирәсинин һакими кнјаз Нино Висконти олмушдур. Раһиб Гомита бу кнјазын јанында гуллуғда иди, кнјаз она чох инанырды, Гомита исә әлиәјри вә рүшвәтхор иди. Буну баша дүшән кнјаз сонра ону асдырмышдыр. Микеле Санке исә Сардинјадакы Логодоро даирәсинә бахан һаким иди. Крал Енсо бир мүддәт Болонјада әсирликдә оlanda, Санке бүтүн һакимијјәти әлә кечирмиш, кралын арвадына евләнмишди, өз гызларындан бирини исә Кенуја сәркәрдәләриндән Бранка де Орнаја әрә вермишди. Чох рүшвәтхор вә нанкор адам олан Микеле Санкени 1275-чи илдә өз күрәкәни Бранка де Орна өлдүрмүшдүр.

«*Бајаг инад көстәрән*»—јә'ни: Ит (шејтан). *Башчы*—Әјриганад шејтан.

ИЛИРМИ ÜЧÜНÇÜ НӘҒМӘ

1—3 *јохсул раһибләр*—Франсискан раһибләри. Данте бурада ән чох нифрәт етдији ријакарлыг вә икиүзлүк һалларынын руһани вә раһибләр арасында јайылдығына ишарә едир.

5—8 Бурада кұнаһкарлары гован шејтанларын өзлеринин дә ғајнар ғәтранны ичинә дүшдүкләрини көрән Данте орта әсрләрде Езопун чох јајылмыш бир тәмсилини јада салыр (тәмсилдә дејилир ки, гурбаға һәр шејә инанан сичаны иплә өзүнә бағлајыр, сујз атылып, сонра сичан сујун үзүнә чыханда чалаған ону көрүб үстүнә шығыјыр, сичаны вә она бағлы олан гурбағаны да чајнаглајыб јејир).

90—99 Ријакарларын әјниндеки бүрүнчәк үздән парылдајыр, бәзәклидир. Данте ријакарлар һаггында бу ифадәләри истәһза илә дејир, оыларын дахили илә заһирләринин ејни олмадығына ишарә едир.

103—108 *Каталано вә Лодеринго*—1261-чи илдә Болонјада тәшкил олунмуш вә «шәһләнән гардашлар» («кеф чәкән гардашлар») ады илә мәшһур олан Гаудентләр дини чәмијјәтинин үзвләри.

115—131 *«Бу чармыха чәкилән»*—Канафа—Дини әфсанәјә керә, «бир нәфәрин өлүмү бүтүн бир халгын мәһв олмагыннан јахшыдыр»—дејә Исанын өлдүрүлмәсинә фитва вермиш јәһуди руһаниси. *Ријакарлар*—Иудејада илк христиан дини ичмаларына гаршы мүбаризә апаранлар (Данте онлары да ријакар һесаб едир).

Гара мәләкләр—Аллаһын дәркәһиндан говулмуш мәләкләр, шејтанлар (Иблсин тәрәфдарлары).

ИЛИРМИ ДӨРДҮНЧҮ НӘГМӘ

1—6 *Долча бурчү*—Күнәш јанвар ајынын ахырынчы он күнү вә февралын биринчи јарысында һәмин бурчдә олур. Бурада *«гыровун ағсачлы гардашы»* тәшбийиндә гар нәзәрдә тутулур.

21 Бурада нәзәрдә тутулан дағ әтәји Дантенин биринчи нәгмәдә Веркилијә раст кәлдији *«зирвәси нурланмыш»* (ишыгланмыш) тәпәнин әтәјидир.

22—64 Бурада шаирләр (Данте вә Веркили)јенидән јухары галхырлар. Веркили үчүнчү дәфә Дантејә көмәк едир ки, бунун да рәмзи мәнасы вар: Дантенин нәфәси төвшүјүр, отурур, Веркили ону галдырыб дејир ки, һәрәкәтсизликдә (сүкүнәтдә) шөһрәт тапмағ олмаз, һәјатда фәалијјәтсиз адамын һеч бир изи галмыр, фәалијјәтсиз кечән һәјат түстү вә көпүк кими бошдур, тезликлә итиб кедир. Веркили Дантејә хәбәрдарлығ едир ки, кұнаһ вә гүсурлардан узаглашмағ үчүн гаршыда һәлә даһа узун јол вә даһа дик пилләкән вардыр. Буна керә дә Данте өзүнү чәмләшдириб јухарыја галхмаға башлајыр ки, Әрафын (Тәмизлијин) зирвәсинә чата билсин. Демәли, кұнаһдан узаглашмағ нә гәдәр јахшы олса да, һәлә кұнаһдан там гуртармағ дејилдир, бунун үчүн инсанын өзүнүн там камилләшмәси (јәни һәрәкәт вә фәалијјәтлә тәмизләниб тәкмилләшмәси) лазымдыр.

85—105 Сәккизинчи даирәнин једдинчи бөлмәси (јарраған) дәһшәтли иланларла долудур вә Данте гејд едир ки, бурада Ливија вә һәбәш сәһраларында олдугундан да чох илан вардыр. Дантенин садаладығы беш нөв иланын тәсвири гисмән антик әдәбијјәтдан көтүрүлүшдүр (Лукан, «Ферсалија» әсәри), иланлара верилән рәнк вә кејфијјәтләрин (86 вә 87-чи мисраларда) бәзиләри дә Овидинин «Истиһалә» әсәриндә вардыр. Бир гисм иланларын, куја, Медузанын ганынын дамаларындан јаранмасы һаггындакы әсәтирә дә Овидинин әсәриндә раст кәлирик.

106—126 Симург—*Феникс*—эфсанэви гушдур. Азербайчан вә Шәрг нағылларында симург гушу наггындакы эфсанэләр Феникс гушуну хатырладыр. Әсатирә көрә, бу гуш беш жүз ил јашаыр, өзүнә әтирли јарпаглардан јува гурур, һәмин јувада өлүр вә сонра онун чәсәдиндән јени, чаван Феникс јараныр. Әдәбијјатда бу гушун образы һәмишә тәзәләnmәк, јениләшиб чаванлашмаг рәмзи кими верилир. Бу рәмзи мәнаны Данте дә сахламышдыр. Лакин фәрг ондадыр ки, иланларын чалдыгы күнаһкарлар јаныб күлә дәнүр, сонрадан јенә әввәлки вәзијјәтләринә гајыдырлар вә бу јениләшмә просеси онлар үчүн чәзадыр. Күнаһкарларын өз әввәлки шәкилләринә дүшмәсини Данте бурада епилепсија хәстәлији илә дә мугәјисә едир вә онлары өзүндән кетмиш адамын ајылмасы кими гијмәтләндирир. Орта әср тәбабәти бу хәстәлијин сәбәбини үрәкдән бејинә кедән ган дамарларынын сыхылмасында (чәнк олмасында) көрүрдү, христиан руһаниләри исә епилепсијаны (өзүндән кетмәни) шейтанын инсанын дамарларына дахил олмасы кими гәләмә верирди. Мараглыдыр ки, Данте даһа тәбни сәбәб көстәрир. Онун фикринчә, бу хәстәлик дамарларын јох, ағлын сыхылмасы (чәнк олуб тормозланмасы) нәтичәсиндә јараныр. Бу изаһатдан һәм рәмзи (дини), һәм дә елми мәнаја јол вардыр. Ағыл сыхылырса, демәли, ону аллаһ едир, ағыл бејин фәалијјәтинин нәтичәсидир, демәли—бејинин сыхылмасы ағлын фәалијјәтинин дајандырыр.

Ванни Фуччи—Гара гвелфләрин тәрәфдары, бир сыра чинајәтләрдә әли олан задәкан Фуччи деи Ладзаринин өкәј оғлудур. Онун ләғәби—«һејван» иди.

128—151 Ванни Фуччинин гатил, таланчы вә чани бир адам олдуғуну билән Данте төвччүб едир ки, нә үчүн бу күнаһкар зоракиликлә иш көрән чаниләрин јанында дејилдир, башга даирәјә салынмышдыр. Данте онун әзабларына севинмәсин дејә, бу јердә Фуччи Аг гвелфләрин кәләчәкдә мәғлуб олачагларыны хәбәр верир. 1301-чи илин мајында Ағлар доғрудан да Гаралары Пистойја шәһәриндән товмушдулар, һәмин илин ахырында исә Гаралар Флоренсијада Ағларын партијасыны дағыммыш вә онлара галиб кәлмишдиләр, сүркүн олунанларын (1302-чи илин јанвары) арасында Данте дә вар иди. Ону да нәзәрдә тутмаг лазымдыр ки, Ағларын мәғлубијјәти наггында хәбәри Дантејә јетирән Фуччи аллегорик дилдә данышыр вә орта әсрләр үчүн сәчијјәви олан метеороложн истилаһлардан вә анлајышлардан истифадә едир. Бу анлајышлар исә беләдир: һавада су бухары илә од бухары арасында мүбаризә кедир, су бухары од бухарынын әтрафында топланыб ону сыханда, куја, од бухары ичәридән күч кәлиб бајыра чыхыр, бу заман исә көј курлаыр, шимшәк чыхыр. Данте бу мугәјисәдә Аг вә Гара гвелфләр арасындакы мүбаризәнин рәмзини верир.

ИЛИРМИ БЕШИНЧИ НӘҒМӘ

1—21 Белә рәвајәт вар ки, Катилинанын дағылмыш ордусунун галыглары олан сәрт вә гудурған адамлар бизим тарихдән әввәл I әсрдә Пистойја шәһәринин әсасыны гојмушлар.

Маремма—Тирренск дәнизинин батаглыг саһили (ики һисәјә ајрылырды: Тосканија вә Рома Мареммасы).

Көвдәни—инсанын көвдәси мәнасында ишләнир.

25—35 *Как*—Вулкан аллаһынын оғлу. Веркили («Енеида» әсәриндә) ону жары инсан-жары һејван кими тәсвир етмишдир, Чәһәннәмдә о, әждаһаја чеврилмишдир (Данте ону кентавр дә һесаб едир). *Үч руһ*—сонракы мисралардан ајдын олур ки, бунлар Анјелло Брунеллески, Буозо Донати вә Пуччо де Галигаидир. Сонра бу руһлара икиси дә (Чанфа Донати вә Франческо Кавалканти) гошулур. Бунларын һамысы Флоренсија-да танынмыш нәсилләрин нүмәјәндәләридир.

49—78 *Биринчи метаморфоза* (дәјишмә—истиһалә)—Алты ајаглы илан Чанфа Донатидир.

79—151 *Икинчи метаморфоза*—Илана чеврилмиш Чанфа Донати ону көзләјән Анјелло Брунеллескија сарылыр вә онлар икиликдә бир һејвана чеврилир. Сонра үчүнчү вә дөрдүнчү дәјишмәләр баш верир: Буозону о бири илан—Франческо Кавалканти чалыр, онлар да өз сималарыны дәјишир, Франческо дөнүб адам олур, Буозо исә илана чеврилди. Бу чүр дәјишмәләрин рәмзи мәнәсы вардыр: јә'ни—оғрунун әсил маһијјәтиндә инсанлыг јохдур, онлар асанлыгла өз шәкилләрини дәјишиб зәһәрли илана чеврилир вә башгаларыны санчырлар.

Кадм вә Аретуза—Овидинин «Истиһалә» («Метаморфоза») әсәриндә иштирак едән гәһрәманлардыр. Әсатирә көрә, Кадм илана, Аретуза исә булаға чеврилмишдир.

ИЈИРМИ АЛТЫНЧЫ НӘҒМӘ

1—9 *Прато*—Флоренсијанын јакынлыгында кичик шәһәр. Флоренсијаја табе олду-гуна көрә бу шәһәрин сакинләри флоренсијалылары севмир вә онлара һәмишә нифрәт едирдиләр (бунун әсас сәбәби, әлбәттә, башга шәһәрләр кими, сијаси чәһәтдән азад вә мүстәгил олмаг арзусу иди). Прато шәһәринин ады «Илаһи комедија»да јалныз бирчә дәфә һәмин бу јердә чәкилир. Бунун да сәбәби, көрүнүр, одур ки, Данте бу шәһәрин тәлеји мәсәләсини һәддиндән чох гурдаламаг истәмәмишдир, чүнки онун бабасы, атасы вә бир чох гоһумлары һәмин бу шәһәрдә јашамыш, бурада малијјә ишләри илә мәшгул олмушдулар.

20 Сәккизинчи даирәнин сәккизинчи бөлмәсиндәки һиләкәр мәсләһәтчиләр нәзәрдә тутулур.

34—39 Бурада дини әфсанә нәзәрдә тутулур: Куја, Пејгәмбәр Јелисеј көрмүшдүр ки, Пејгәмбәр Илја одлу арабада көјә кетмишдир. Пејгәмбәрә күлән ушаглары исә (дә-нәтләндикләринә көрә) ајылар парчаламышдыр. Данте көјә кедән одлу арабанын атә-шини бурада кунәһкарларын јандығы атәшлә мугәјисә едир.

53—63 *Полиник*—Етеоклун гардашы. Әсатирә көрә, бир-биринә дүшмәнчилик едән вә вурушан бу ики гардаш бир-бирини өлдүрмүш, онларын икисини дә чәназәси јай-дырылмаг үчүн бир тонгалын үзәринә гојуларкән, куја, алов ики јерә ајрылмышдыр.

Улисс (Одиссеј) вә *Диомед*—Троја муһарибәсинин иштиракчылары. Онлар һәм дө-јүшдә, һәм дә һиләкәр ишләрдә биркә һәрәкәт едирмишләр. Троја шәһәринин мәғлуби-јәтинә сәбәб дә, куја, Одиссејин һиләси илә дүзәлмиш тахта ат олмушдур. Шәһәр да-ғылдыгдан сонра Романын баниси Енеј орадан чыхмышдыр. Ахиллеси муһарибәја-јенидән чөлб едән дә Одиссеј вә Диомед олмушдур. Ахиллес өз севкилиси Дејдамија-нын атасы Ликомедин евиндә гадын палтары кејиб кизләнмишмиш, муһарибәја икинчи

дәфә кедәндә һәлак олмушдур (Деждамијаны исә Данте Лимбдә көстәрир). Тројанын мүдафиәчиси Афина—Паллада аллаһынын һәјкәли дә Одиссеј вә Диомед тәрәфиндән оғурланмышдыр.

84—93 Дантенин бурада Улиссин (Одиссејанын) өлүмү һаггында вердији әфсанәви мә'лумат өз көкү е'тибары илә Гомер дөврүнүн әсатиринә јох, Гомердән сонракы дөврдә јаранмыш әсатир вариантларына бағланыр. Һәмни вариантларын бири Бөјүк Плиниј (I әср) вә Солин тәрәфиндән (III әср) ишләниб јазылмышдыр, Данте дә һәмни мәһбәләрлә таныш иди. Әфсанәнин һәмни бу вариантына көрә, куја, Улисс (Одиссеј) Троја мүһарибәсиндән сонра өз јашадығы Итаки адасына гајыдыр вә сонра сәјаһәтләриндән бириндә Атланттик океана кедир, орада Лиссабон (Улиссип) шәһәринин әсасыны гојур, жеријә гајыданда Африканын гәрб саһилләриндә фыртынаја дүшүр вә орада мәһв олур. Данте Улисс һаггындакы бу әфсанәни, әлбәттә, өзүнә мәхсус бир шәкилдә ишләјиб дүзәлтмишдир (чүнки антик дөврүн әсатириндән алынан һадисәләр, образлар, адлар, вариантлар вә дини анлајышларын һамысы јени христиан дүнјакөрүшү сүзкәчиндән кечирилмәли иди).

Сирсеја (јунанча—Кирка)—Әсатирдә дејилдијинә көрә, адамлары һәјвана дөндәрән көзәл чадукәр гадындыр. Овиди јазыр ки, Улисс (Одиссеј) Троја мүһарибәсиндән сонра евә гајыданда, јолда һәмни чадукәр гадынын әлиңә дүшмүшдүр, гадын Улиссин адамларыны донуза чевирмиш, сонра јенидән онлары инсан шәклинә гајтармышдыр, Улиссин өзү исә, чадукәрин хошуна кәлдијинә көрә, тилсимләниб бир ил онун јанында галмышдыр. Данте бу чадукәр гадын һаггында әсәрин икинчи һиссәсиндә дә данышыр (бах: «Ә'раф», XIV). Әфсанәјә көрә, Сирсеја Тиррен дәнизи саһилиндәки Гаета дағында јашајырмыш, Гаета шәһәринин әсасы да о замандан гојулмушдур вә һәмни адла адланмышдыр (Гаета сөзү исә, куја, Енејин сүд анасынын адындан—Кајета—алынмышдыр. чүнки Енеј ону һәмни јердә дәфн етмишдир).

103—142 *Саһилләрдә*—Аралыг дәнизинин саһилләри.

Һеркулес нишанәси (сәрһәдди) һаггында данышылан јердә Данте Улиссин (Одиссејин) сон дәниз сәфәри һаггындакы әфсанәни әсас көтүрүр. Бу әфсанәјә көрә, Улисс өз адамлары илә бирликдә Гәрбә тәрәф, Һеркулес сүтунларына (Кибралтар—Чәбәллүт-триг) тәрәф кетмишдир. Бу заман о, Сардинјанын, Мәракешин, Испанијанын јанындан кечиб Атланттик океана чыхмышдыр. Орта әсрләрдә (хүсусән Кенујада) јаранмыш хроникаларда (салнамәләрдә) дејилир ки, куја, һәлә Колумбдан 200 ил әввәл (1291-чи илдә) Кенујада һазырланмыш ики кәми Һиндистана су јолу тапмаг үчүн Гәрбә тәрәф сәфәр етмишдир, һәмни кәмиләр Испанија саһилләриндән ајрылдыгдан сонра онлардан һеч бир хәбәр верән олмамышдыр, бир-ики ил сонра оңлары ахтармаға кетмиш кәмиләр дә жери гајытмамышдыр. Һиндистана су јолу тапмаг үчүн едилмиш бу тәшәббүсләрин доғрулуғу вә Дантенин бу әһвалатлары билиб-билмәдији һаггында гәти һөкм вермәк чәтиндир. Амма белә дүшүнмәјә әсас вардыр ки, Данте Кенуја илә һәмсәрһәд олан Луничанда (маркиз Маласпинин јанында) галдығы вахтларда бу дәниз сәфәрләри һаггында ешитмәмиш вә бә'зи мә'лумат алмамыш олмазды. Гомерин «Одиссеја» әсәриндә һадисәләрин нечә гуртардығыны да, әлбәттә, Данте билмәмиш дејилди. Бунунла белә, Улиссин (Одиссејин) тәлеји һаггындакы әфсанәјә Данте өз истәдији форманы вер-

мишдир, онук өлүмү маселәсини дә өзү билдији шәкилдә ишыгландырмышдыр.
Сетта—лимандыр.

ИЛИРМИ ЈЕДДИНЧИ НӨҒМӘ

4—6 Бурада һиләкәр мәсләһәтчи, Роман әјаләтһидәки һибеллинләрин башчысы, каһ Рома папасына гаршы чыхан, каһ да онунла барышан граф Квидо да Монтефелтро нәзәрдә тутулур.

7—12 *Сичилија бугасы*—Мискәр Периллин гајырдығы өкүз. Әфсанәә көрә, мискәр Перилл мисдән бир өкүз дүзәлтмишди ки, өлүм чәзасына мәнкум оланлары өкүзүн ичинә гојуб тонгалда јандырсынлар вә јанан адамын ғышгыртысы өкүзүн бөјүртүсү кими сәсләнсин. Куја, падшаһ Фаларид мискәрдән һәмин өкүзү аланда тәчрүбә үчүн әввәлчә мискәрин өзүнү һәмин өкүзүн ичинә гојуб јандырмышдыр.

28—30 *Романја*—Италијанын Тоскано шәһәриндән шимал-шәргә тәрәфдәки әјаләтә. Болонја, Фаенса, Имола, Форли, Равенна, Чезена вә Римини шәһәрләри бу әјаләтдәдир.

Урбино илә...—Монтефелтро графлығы Урбино илә Монте-Коронаро дағы арасында. Тибр чајынын башландығы јердә иди.

37—39 Романја торпаглары әввәлләр папанын ихтијарында дејилди, анчаг 1278-чи илдә папанын табелијинә кечмишди, буна бахмајараг һәмин әразидәки шәһәрләрин чоху ајры-ајры феодалларын әлиндә иди вә һәмин шәһәрләрдә олан гвелф вә һибеллин тәрәфдарлары һәмишә бир-бирләри илә мүбаризә едирдиләр.

40—44 *Равенна*—Бу шәһәрин һакими Квидо да Полентанын кербинин үзәриндә гар тал шәкли вар иди. *Узун заман горунан о истинад*—Форли шәһәридир. Папанын орду-су 1281-чи илдә бу шәһәри мүһасирәә алмышды, лакин шәһәрин мүғавимәтнин ғыра билмәмишди, әксинә, мәғлуб олмушду. XIII әсрин лап ахырларында Форли шәһәриндә ағалыг едән һибеллин нәслинин кербиндә исә јашыл шир шәкли вар иди.

46—51 Бурада адлары чәкиләнләр гвелф вә һибеллин партијаларынын нүмајәндәләри вә тәрәфдарларыдыр.

52—54 XIII әсрин ахырларында Савјо чајы кәнарындакы Чезена шәһәри азад коммуна иди, лакин шәһәрин сечки гајдасы илә сечилән һакимләри вә капитанлары коммуна өз билдикләри кими идарә етмәк иддиасы илә чыхыш едәндә, коммуна беләләрини дејиширди.

67 *Монах ипи*—Франсискан раһибләри белләринә кәндирдән кәмәр бағлајырдылар.

70 *«Баш кешиш...»*—папа VIII Бонифатси.

85—86 *Латеран*—Папанын игамәткаһы Латеран сарајы.

94—95 Христиан дини әфсанәсинә көрә, чүзам хәстәлији тутмуш император Константини мүгәддәс папа Силвестр хачлајыб сағалтмышдыр.

101. *Пенестрино* (индики Палестрина)—Романын јахынлығында шәһәр.

112—116 *Франсиск*—Квидонун мәнсуб олдуғу франсискан дини чәмијјәтнин һамиси. *Гара мәләк*—Шејтан. *Мәкрли бир мәсләһәт*—чох вәд етмәк, аз јеринә јетирмәк.

1—6 Јә'ни: һәтта ше'рлә јох, ән ади нәсрлә (һеч бир форма илә сыхылмајан диллә).
8—12 *Пулаја* (латынча: Апулија)—Чәнуби Италија. *Интәһасыз дөјүш*—Икинчи Пун
мүһарибәси (бизим тарихдән әввәл 218—201).

13—18 *Руберт Квискар*—XI әсрдә әрәбләри вә бизанслары Чәнуби Италјадан чы-
хартмыш Роберт Квискар.

Чеперано—Неаполитан краллыгы илә килсә әјаләти сәрһәддиндә јер ады.

Талјакоссо—гәср адыдыр. Бу гәсрин галасы јанында I Карл (Анжујски) 1268-чи
илдә кәпч Коррадиноја галиб кәлмишдир.

28—36 *Мәһәммәд*—Ислам дининин баниси Мәһәммәд пејғәмбәр (570—632). Орта
әсрләрдә христиан тә'лимини јәјән руһаниләр ону һәгиги (—христиан) дининә рәхнә
салан вә башга бир дини јәјән тәригәтчи сајыр вә кафир һесаб едирдиләр. Һәтта, бә'зи
католик рисаләләриндә гејд едилирди ки, куја, Мәһәммәд әввәлчә христиан олмуш, сон-
ра христианлыгдан узаглашыб ислам динини тәблиғ етмишдир, ислам динини тәблиғ
етмәси исә ондакы epilepsija хәстәлији нәтичәсиндә баш вермишдир (куја, хәстәлик
нәтичәсиндә гәшш едиб өзүндән кедән Мәһәммәд белә һесаб едирмиш ки, аллаһын мә-
лаикәси илә данышыр вә ајылдыгда буну јени бир дини тә'лим кими гәләмә верирмиш).
Данте дә, католик дини тә'лимин тәрәфдары кими, Мәһәммәди кафир сајыб чәһәннәмдә
көстәрир.

Әли—Мәһәммәдин күрәкәни (Мәһәммәддән сонра дөрдүнчү хәлифә). Данте белә
һесаб едир ки, Мәһәммәд кими Әли дә динә рәхнә салан тәригәтчи вә кафирдир, һәтта
Әли ислам дининин өзүнә дә рәхнә салмыш вә шиәлик тәригәтинин јаранмасына сәбәб
олмушдур; демәли, о, үмумијјәтлә дини вә мө'минләри парчалајан бир адамдыр. Әли
661-чи илдә намаз гылдыгы заман гылынчла башындан јараланмыш вә һәмин јарадан
да өлмүшдур. Данте һәмин һадисәјә дә ишарә едир вә Әлинин башындан вурулан зәр-
бәнин онун кәлләсини ики јерә парчаламасыны рәмзи мә'нада верир. Јә'ни—дини пар-
чалајан, бөлән Әлинин башында парчаланма, бөлүмә изи вардыр.

55 *Долчино Торниелли*—Христиан дининдәки тәригәтләрдән биринин башчысы ол-
мушдур. Папа V Климент ону кафир сајыр вә өз ордусу илә ону изләјирди. Долчино
1307-чи илдә тутулуб јандырылмышдыр. Мараглыдыр ки, Дантенин тәсвириндә, Мәһәм-
мәд пејғәмбәр Долчиноја рәғбәтлә јанашыр, она мүвәффегијјәт арзулајыр, чүнки ону
(өзү кими) тәригәтчи вә дини тәфригәтчи (нифаг салан) һесаб едир.

73 *Пјер да Медичина*—Болонијадан шөргә тәрәфдәки кичик Медичина шәһәриндә
ағалыг едән нәслин нүмәјәндәси (тәфригәчи).

96—102 Бурада вахты илә (бизим тарихдән әввәл 49-чу илдә) Помпејә гаршы му-
баризә апаран Јули Сезарын тәрәфинә кечмиш халг трибуну Гај Скрибони Курион нә-
зәрдә тутулур. Бундан сонракы парчаларда ады чәкилән Моска де Ламберти исә бир
заман Флоренсијада ганлы вурушмалар, гвелф вә һибеллин партијаларынын әмәлә кәл-
мәси илә әлағәдар олмушдур.

134—136 *Бертрам* (Бертран) де Борн—XII әсрин икинчи јарысында јашамыш мәш-
һур трубадурдур, өз гардашы илә вурушмуш, гоншулара гаршы мүбаризә апармыш,
башгаларыны мүһарибәјә сөвг етмишдир. Онун өјрәтмәси илә Инкилтәрә кралы II Ген-

рихин оғлу шаһзада Һенрих өз атасынын әлејһинә үсјан ғалдырмышдыр. Данте ону Иоанн адландырыр, көрүпүр, Һенрих гардашы Иоаннла сәһв салыр.

137—138 *Ахитофел*—Христиан дини әфсанәсинә көрә, падшаһ Давидин мәсләһәт-чиси. Давидин оғлу Авессалом атасынын әлејһинә үсјан ғалдыранда бу мәсләһәтчи ону даһа да ғызышдырмыш, үсјана тәһрик едирмиш.

ИҢИРМИ ДОГГУЗУНЧУ НӘҒМӘ

18—36 Бурада Дантенин көрдүјү адам онун атасынын әмиси оғлу (Дантенин әми-нәвәси) Чери иел Беллодур. Чери XIII әсрин орталарында јашамышдыр, тәхминән 1269-чу иллә 1300-чү ил арасында Саккетти нәслиндән олан Бродајо тәрәфиндән өлдү-рүлмүшдүр. Зорақылыг етдијинә вә чәкишмәләрә сәбәб олдуғуна көрә Данте ону чәһән-нәмдә көстәрир, лакин Черинин интигамынын алынмадығына да ишарә едир, чүнки орта әсрләрдә ғаны јердә ғојмамаг вә интигам алмаг мүғәддәс вә вачиб сајылырды. Черинин Дантејә көстәрдији исә—Бертран де Борнун руһудур.

40—57 Сәккизинчи даирәнин онунчу бөлмәсиндә һәр чүр сахтакарлар, ғәлп пул кәсәнләр вә јаланчылар сахланыр. Данте онларын ғышгыртысыны Кјаны чајы әтрафын-дакы Валдикјан әјаләтиндәки хәстәханаларда јатан хәстәләрин ғышгыртысы илә мүға-јисә едир. Һәммин хәстәханаларда ән чоһ ғыздырмаја тутуланлар јатармыш.

59—120 *Екина*—Афина јахынлығында аладыр. Әфсанәјә көрә, Кера ғәзәбләндијинә вә Зевсә ачығы тутдуғуна көрә Һәммин адаја таун хәстәлији көндәрмиш вә ададакы бү-түн чанлылар мәһв олмушдур, јалһыз Зевсин Һәммин адада саламат ғалан оғлу (куја, бу оғул Зевсин севкилиси Екинадан доғулмушдур вә Һәммин ада да онун ады илә әләғәдар-дыр) атасындан хәһиш етмишдир ки, мүғәддәс палыд ағачында јашајан ғарышғалар гәдәр она јени вәтәндаш версин. Мирмидонлар (јуанча «мирмидос»—ғарышға) нәсли бу чүр јаранмышдыр.

124 Бурада данышан Гриффолинодур. О да јаланчы кимја илә мәшғул олдуғуна көрә бураја дүшмүшдүр. Башғасына учмаг вә ғанад дүзәлтмәк сәнәтини өјрәдәчәјинә сөз вердији үчүн кафирликдә тәғсирләндирилиб тонғалда јандырылмышдыр. Гриффо-лино илә күрәк-күрәјә отуран—јаланчы кимја илә мәшғул олан Капоккјодур.

125—126 *Стрикка*—Атасынын варијјәтини көјә созуран Никколонун гардашы Стрик-ка де Салимбени.

127—129 *Никқоло*—Сјен шәһәриндәки бәдхәрч Никколо де Салимбени.

130—139 *Аианлы Качча, Аббалјато*—Никколонун кеф јолдашлары, Сјен шәһәр-нәки он ики нәфәр вәзифәли шәхсин мәчлис јолдашлары.

Капоккјо—1293-чү илдә Сјен шәһәриндә јандырылмышдыр, Дантенин мәктәб јо-дашы олмушдур. Онун чоһ күчлү тәғлид ғабилјјәти вармыш.

ОТУЗУНЧУ НӘҒМӘ

1—12 Јунонанын фивлиләрә ғәзәбләнмәсинин сәбәби о иди ки, әсатирә көрә, Јупитер Фив шәһәринин падшаһы Кадмаын ғызыны севмишди, Јунона ғызын дајәсинин чилди-

нә кирэрэк она мәсләһәт вермишди ки, бүтүн парлагдыгы илә онун јанына кәлмәјә Јупитердән хәиш етсин, нәтичәдә гыз (Семела) јаныб күлә дөнмүшдү. Сонра Јунона һәмин гызын бачысы Инодан да интигам алмышды (чүнки бачысынын оғлу Вакхы о сахлајыб бөјүтмүшдү). Јунона һәмин гызын (Инонун) әри Афаманты дәли етмишди, о исә ағлыны итирәндән сонра өз арвадыны шир, оғулларыны исә шир баласы һесаб едиб ушағлардан бирини өлдүрмүшдү, о бири ушағы исә ана өзү илә бирликдә дәнизә атмышды, куја Нептун онлары су пәрисиниә чевирмишдир.

13—21 *Кекуба* (Кејгубә)—Троја падшаһы Приамын арвады. Әсатирә көрә, Кекуба дул галдыгдан сонра әсирликдә чох әзијјәт чәкмишдир, өз гызы Поликсенанын вә оғлу Полидорун интигамыны алмышдыр, лакин өзү дә ағлыны итирмиш вә дәлилик нәтичәсиндә ит кими һүрмәјә (уламаға) башламышдыр.

37—41 *Мирра*—Кипр падшаһынын гызы. Бу гыз, әсатирә көрә, өз атасыны севмишдир вә арзусуна чатмағ үчүн гаранлыгдә өзүнү башга адам кими гәләмә верәрәк еһтирасыны сөндүрмүшдүр. Атасы буну билдикдә гызыны өлдүрмәк истәмиш, гыз исә гачмышдыр, лакин Мирра аллаһлардан хәиш етмиш вә аллаһлар ону ағача (әтирли гәт-ран ағачына) чевирмишләр.

48—90 *О бири бәдбәхтләр*—сахта пул кәсәнләр, јаланчылардыр.

Адамо—Әслән инкилтәрәли олан кимјакәрди. Граф Роменин јанында галыб, она сахта пул кәсирмиш, Ромен тајфасы Флоренсија илә дүшмәнчилик едирди, буна көрә дә Флоренсија республикасынын һөкмү илә 1281-чи илдә јандырылмышдыр.

«...Һәкк олунмуш сиккә...». Флорина—Флоренсија пулу,

Бранда—Ромена јахынлығында булаг.

Бириси...—Граф Квидоја ишәрәдир.

Үчәат мис—Адамо сахта пул кәсәндә бир пәј гызыла үч пәј мис гатырмыш.

91—129 *Иосиф бөһтан атан*—Бурада һәм христиан, һәм дә ислам дини әфсанәләриндә һаггында данышылан көзәл Иосиф (Јусиф) барәдә Фиронун арвады тәрәфиндән дүзәлдилән јалан нәзәрдә тутулур. Гадынын јаламы вә бөһтаны илә Фирон көзәл-Иосифи (Јусифи) һәбсә салмышдыр.

Синон—Тројалылары алдадан вә онлары тахта аты шәһәрә кәтирмәјә тәһрик едән кәнч јуан.

Нартис (Нәркиз) күзкүсү—су. Куја нәркиз өз әксинә вурулубмуш, өз әксини исә суда көрмүшдүр.

ОТУЗ БИРИНЧИ НӨҢМӨ

1—3 *Чалан дил*—һәм јаралајан, һәм дә јараны сағалдан дил, мөһәббәтин дили демәкдир. Бурада, ејни заманда, өз сөзләри илә әввәлчә Дантени утандыран, сонра да ону тәәлли илә јенидән әввәлки вәзијјәтинә гајтаран Веркилинин сөзләри (дили) нәзәрдә тутулур.

4—6 *Ахиллин* (*Ахиллесин*) *низәси* (чидасы)—Әсатирдә дејилир ки, куја бу низә Ахиллесә атасы Пелејдән галмышдыр вә һәмин низә биринчи зәрбәси илә јаралајыр, икинчи зәрбәси илә өз вурдуғу јараны сағалдырмын.

10—18 *Шејнур сәси*—Данте Чөһәннәммин бу јериндә (гаранлыгдә) һараја кетдијини

билмир. Гәфлэтән көй курултусуну хатырладан күчлү шејпур сәси кәлир. Данте бу сәси орта әсрләрдә јаранмыш мәшһур франсыз дастаны «Роланд һаггында нәғмә»нин гәһрәманы Роландын (Орландонун) өлүм ајағында чалдығы шејпурун сәси илә мугајисә едир. Лакин Чәһәннәмдә бу шејпурун һарада вә ким тәрәфиндән чалындығы барәдә Данте мәлумат вермир.

19—45 *Монтеречоне*—Сјен әјаләтиндә гәср. Һүндүр тәпәдә тикилмиш бу гәсрин әтрафындакы галанын диварларында он дөрд гүллә вармыш. Данте чәһәннәмдин дибиндәки Нәһәнкләри һәмин гүлләләрин көркәми илә мугајисә едир. Нәһәнкләр, әфсанәјә көрә, бир заман Зевсин һакимијјәти әлејһинә чыхан вә көјләри ондан алмаг истәјәнләрдир. Зевс (Диј) онлары өз шимшәк охлары илә мәһв етмишдир. Дантенин тәсвиріндә Нәһәнкләрин гуршагдан јухары һиссәси көрүнүр, гуршагдан ашағы һиссә бузлагын ичиндәдир.

46—81—*Немврод*—Бабилистан падшаһы, Хама гәбиләсинин башчысы, нәһәнк. Куја, мәшһур Бабилистан галасыны вә гүлләсини о тикдирмишдир. Чәһәннәмдә чалынан шејпур бәлкә дә Немвродун шејпурудур, чүнки дини әфсанәдә о, мәшһур овчу кими верилир вә шејпур чалыр. Немвродун куја латынча дедији сөзләр һеч кәсә әјдын дејилдир, бу сөзләри Данте орта әсрин лексиконундан вә гәдим јәһуди дилиндән (тәһриф олунмуш шәкилдә) алмышдыр, беләликлә, Немвродун вәһши тәбиәтинә вә әсил дини әјинләри ифадә едә билмәдијинә ишарә вурур.

82—96 *Ефиалт*—Зевсин әлејһинә чыхмыш нәһәнк.

Бриареј—нәһәнк.

113—121 *Антеј*—Посејдонун вә Кејанын (Јерин) оғлу. О да нәһәнкдир, лакин әсатирдә дејилир ки, нәһәнкләрин аллаһлар әлејһинә чыхышында иштирак етмәмишдир. Веркили белә һесаб едир ки, Антеј һәмин һадисәдән сонра доғулмушдур, әкәр бир аз әввәл доғулсајды вә һәмин һадисәдә иштирак етсәјди, Антејин гардашлары (Јерин оғуллары) аллаһлара галиб кәләрмиш.

124—136 *Тифеј* (Тифон)—Аллаһларын әлејһинә чыхмыш нәһәнкдир. Әсатирә көрә, Тифеј вә Титиј Антејин гардашларындандыр, Тифеј Етна дағынын алтында галмышдыр (буна көрә дә һәмин дағ од пүскүрүр).

Гаризенда—Данте бурада Антејин онларын үзәринә әјилмәсини Болонјадакы әјри гүллә илә мугајисә едир. Гаризенда гүлләсинә бахан адам (булудларын һәрәкәти гүлләјә тәрәф оlanda) елә билир ки, куја гүллә онун үстүнә кәлир. Антеј дә әјилиб шаирләри (Данте вә Веркилини) овчунун ичиндә Котситә (Чәһәннәмдин дибиндәки бузлага) ендирир. Бурада хаинләрә чәза верилир.

ОТУЗ ИКИНЧИ НӘҒМӘ

1—18 *Амфион*—Јунан әсатириндә Зевсин вә Фив падшаһынын гызы Антиопун оғлу. Гардашы Зета илә екиздир. Һәр ики гардаш күчлү имиш, Амфионун эләвә бир габилјјәти дә вармыш: лирада көзәл чалмағы бачарымыш. Әфсанәјә көрә, һәр ики гардаш Фив шәһәринин әтрафына һасар чәкмәји гәрара аланда, куја, Амфион лирада о гәдәр көзәл бир мусиги чалмышдыр ки, дашлар парча-парча дағдан ајрылыб кәлмиш вә һасарда һәрәси өз лазымы јеринә дүзүлмүшдүр.

Данте бу парчада Чөһәннәмдин ахырынчы даирəsi олан донмуш көлүн—Котситин тасвирини верир. Бу ахырынчы даирə өзү дә дөрд бөлмэдән ибарəтдир. Сəрһəдлəри бир о гəдər дə ајдын көрүмəјөн бу бөлмэлəрдə мұхтəлиф кұнаһкарлар сахланыр. Биринчи бөлмə—Каиниадыр, бура өз гардашы Габилл өлдүрмүш Каинин (Габиллин) ады илə адланыр, бурада өз јакын гоһумларына эл галдыран ханнлэр сахланыр. Икинчи бөлмэдə (Антенора)—өз вəтəнлəрини вə һəмфикирлəрини сатанлар, үчүнчү бөлмэдə (Толомеја)—доста хəјанəт едəнлэр, дөрдүнчү (Чудекка) бөлмэдə исə—өз хəјирхаһларына хəјанəт едəнлэр чəзаланыр. Котсит каинатын мəркəзи кими тəсвир олунур, бура нисбəтəн јығчамдыр вə сыхылмышдыр (донуб бузланмышдыр), рəмзи мəнада бу о демəкдир ки, Чəннəтин кениш вə ајдын фəзасы гаршысында каинатын бу мəркəзи чох кичикдир. Данте Чөһәннəмин дибиндə Лүтсифери көстəрир, Котситин өзүнү (донмуш көлү) исə Дунај вə Дон (Танаис) чајларынын донмасы илə мұгајисə едир.

28—29 *Тамберник* вə *Пјетрапана*—даг адларыдыр.

41—69 Бурада сəслəри ешидилəн кұнаһкарлар бир-бирлəрини өлдүрмүш гардашлар вə гоһумлардыр.

70 Бурадан доггузунчу даирəнин икинчи бөлмəsi башланыр.

73—74 Јəни: бүтүн каинатын мəркəзи олан јерə, бүтүн ағырлыглары сахлајан Чөһәннəмин дибинə.

76 Јəни: аллаһын ирадəsi илə.

78—81 Бурада вахтилə вурушмада гвєлфлəри сатмыш ханн Бокка дел Абати нəзəрдə тутулур.

117 *Дуера*—1265-чи илдə Рома үзəринə кедən франсыз гошунларына јол вермиш, рүшвəт алыб хəјанəт етмиш Буозо да Дуера.

119—122 *Беккерия*—Папанын Флоренсијадакы сəфири. 1258-чи илдə гвєлфлэр шəһəрдən говулдугдан сонра өз мəғлубијјəтлəринин бир сəбəбкары кими Беккерияны тəгсирлэндирмиш вə ону едам етмишдилэр.

Чанни Солданјер—Гвєлфлэрə хəјанəт етмиш флоренсијалы задəкан.

Ланеллон—Орта əср франсыз дастанында («Роланд һаггында нəғмə») баш гəһрəман Роланда хəјанəт етмиш чəнкавəр.

Тебалделло—Өз доғма шəһəринин ачарларыны 1280-чы илдə дүшмənə (Болонја гвєлфлəринə тəһвил верən Тебалделло де Дзамбрази. *Фаенс*—һиббелинлəрин олдуғу шəһəр.

130—132 *Тидеј*—Јунан əсатириндə Фив шəһəрини мұһасирə етмиш једди падшаһдан биридир. Меналипп ону өлүмчүл јараламыш, Тидеј исə сон күчүнү топлајыб дүшмəни өлдүрмүш вə онун көллəсини кəмирмишдир. Бу əфсанə Статсинин «Фивнада» əсəриндə кениш верилмишдир.

ОТУЗ үчүнчү нəғмə

1—14 *Уголино*—Бир заман архиепископ Ручери тəрəфиндən алдадылмыш вə ики оғлу, ики нєвəsi илə һəбсханада ачындан өлмүшдү, буна көрə дə Данте ону нифрəт һиссинин мұчəссəмəsi кими верир вə өз дүшмəни Ручеринин (ачлыгдан) башыны једији вəзијјəтдə көстəрир. Сонракы мисраларда адлары чəкилən Гваланди. Сисмонди вə

Ланфранки—Ручеринин тәрәфдарларыдыр. Уголинонун сөһбәти 78-чи мисраја гәдәр давам едир. Чанавар вә чанавар балалары тәшбихиндә јенә дә Уголино вә онун ушаглары нәзәрдә тутулур. Ушаглардан икиси Уголинонун бөјүк оғлундан нәвәләридир.

80—90 *Si* —Италјан дилиндә «Бәли» («һә!») мә'насындадыр. Данте бу сөзүн (даһа доғрусу—һе'чанын, сәсин) ишләндији јерә ишарә едәркән—италјан дилини, јә'ни Италијаны нәзәрдә тутур. Халг дили һаггында јаздығы трактатын бир јериндә дилләри группара ајыаркәп Данте италјан дилини «*si*» дили адландырыр. Капрара вә Горгона исә Арно чајынын төкүлдүју Тиррен дәнизиндә адалардыр.

91 Бурадан доғгузунчу даирәнин үчүнчү бөлмәси башланыр. Бу бөлмә Иерихонда чанишин олан вә өз гоһумуну ушаглары илә бирликдә гонаг чағырыб сонра да өлдүрән Птоломејин ады илә Толемеја адландырылдымышдыр.

103—105 Орта әсрләрдә белә һесаб едирдиләр ки, күнәш шүаларынын бухары гыздырмасы нәтичәсиндә күләк әмәлә кәмир.

118—147 *Албериго*—Бурада өз дүшмәнини һаһар вахты алдадыб өлдүрән Албериго де Манфреди нәзәрдә тутулур. О өз гардашына вә әлалтыларына ишарә олмағ үчүн «Мејвә верин!» дејә мүрациәт едәндә гардашы вә диқәр гатилләр онун өз гоһумуну вә ушагларыны өлдүрмүшләр вә «Алберигонун гардашынын мејвәләри» ифадәси мәсәл кими галмышдыр. Данте Алберигону Чәһәннәмдә көрәндә она көрә тәәччүбләнир ки, о заман (1300-чү илдә) һәлә Албериго өлмәмишди. Белә чыхыр ки, Дантенин фикринчә, Албериго кими күнаһкарларын руһу һәмин руһун саһибн өлмәмишдән Чәһәннәмә кедир, бу дүнјада онларын бәдәни (чисми) галыр вә һәмин бәдәндә руһу шејтан әвәз едир.

Атропос—Инсанын өмүр ипини (һәјатыны) өлчән, сарыјан вә кәсән үч илаһәдән бири (Јахезис, Клото, Атропос).

Бранка де Орја—бах: XXII нәғмәнин гејдләри.

ОТУЗ ДӨРДҮНЧҮ НӘГМӘ

1 *Vexilla regis prodeunt inferni* — Килсәдә латынча охунан дини нәғмәдән алынмыш бу ифадә «Падшаһын байраглары јахынлашыр» демәкдир. Католик килсәсиндә «байраг» кәлмәси «хач» мә'насында баша дүшүлүрдү, лакин бурада Данте һәмин ифадәјә «*inferni*» (Чәһәннәм) кәлмәсини дә артырмышдыр. Бу исә әввәлки мә'наны дәјишир: бурада көрүнән (јахынлашан) хач вә ја байраг дејил, Лүтсиферин (Шејтанын) алты ганадыдыр.

10—15 Бурадан Чәһәннәмнин ахырынчы даирәсинин дөрдүнчү бөлмәси башланыр. Бу сонунчу бөлмә Чудекка (Јудекка) адланыр. Бу ад Исаны алдатмыш вә она хәјаят етмиш Иуданын (Јәһуд) ады илә бағлыдыр.

20 *Дит*—Лүтсифер (Шејтан—Иблис).

34—35 *Јарадана*—јә'ни аллаһа.

65—68 Лүтсиферин (Шејтанын) үч сифәти вә үч чәһәнки вар. Данте бунлара мә'на верир: гырмызы сифәт—гәзәби, гара сифәт—пахыллығы, ағ-сарымтырағ сифәт—күчсүзлүју (эифлији) билдирир. Үч сифәт рәмзи, орта әсрләрдә мүгәддәс илаһи үчлүју дә (јә'ни, әганими-сәләсәни—аллаһ, Иса, Мәрјәм) тәмсил едирди вә христиан тәлиминә

көрө, куја бу үч сифэт мүгәддәс үчлүкдәки үч кејфијәти (мәһәббәт, гүдрәт вә мәрһәмәти) билдирир. Лүтсиферин үч сифәтинә исә Данте мәнфи мә'на верир. Лүтсиферин чәһәнkindә исә ән дәһшәтли кунәһкарлар чәзаланыр, аллаһын шәрәфини көзләмәјән (Иуда) вә инсанлыгын шәрәфини сатан (Брут, Касси) ханнләри Данте бурада көстәрир.

76—96 Бир аз әввәл (68-чи мисрадан башлајараг) Данте хәбәр верир ки, кечә башланыр. Бу о демәкдир ки, Дантенин вә Веркилинин Чәһәннәмдә сәјаһәтә башладыглары вахтдан 24 саат кечмишдир. Демәли, 1300-чү илин 26 мартынын кечәси башланмышдыр. Веркили бу заман дејир ки, Чәһәннәмә енмәк мәрһәләси баша чатыр, бундан сонра онлар бир мүддәт Лүтсиферин бәдәни үзәрилә, онун дәрисиндәки түкләрдән јапышараг һәрәкәт едирләр, бу заман Веркили әввәлки (ајагустү) вәзијјәтини дәјишир, чеврилиб башы ашагы дајаныр, демәли, Лүтсиферин гычлары арасындан кечиб дүнјанын мәркәзиндәки мағаранын кәнарына чыхыр, Лүтсиферин инди јалныз ајаглары һәмни мағарадан көрүнүр, беләликлә, шаирләр Јерин чәнуб јарымкүрәси тәрәфә адлајырлар, инди бурадан онлар јухары галхмалы вә чәнуб јарымкүрәсиндәки Ә'раф (Тәмизлик) дагынын әтәјинә чыхмалыдырлар. Шимал јарымкүрәсиндә кечәнин башландыгыны сөјләјән Данте ејни заманда дејир ки, Күнәш өз јолунун икинчи саатына дахил олур, јә'ни—чәнуб јарымкүрәсиндә артыг сәһәрдир.

112—139 Данте христиан дини әфсанәләриндә Лүтсиферин көјләрдән Јерә атылмасы әһвалатыны әсас көтүрәрәк, белә һесаб едир ки, Лүтсифер көјләрдә аллаһын дәркаһындан говуларкән Јерин чәнуб јарымкүрәси сәмтиндән дүшмүш вә башыашагы Јерин ичинә кечмиш, мәркәздә бәнд алыб дајанмышдыр. Јерин гуру һиссәси әввәл чәнуб јарымкүрәсиндә имиш, Лүтсиферин санчылмасынын зәрбиндән гуру һиссә батмыш, чәнуб јарымкүрәси океанла өртүлмүш, гуру һиссә шималә чәкилмишдир, океанын ичиндә исә Ә'раф (Тәмизлик) дагы јаранмышдыр. Бу даг, Дантејә көрә, Јерин о бири (гуру) һиссәсиндәки Јерусәлимин (Гүдсүн) там әкс истигамәтиндәдир. Данте вә Веркили Ә'раф дагындан ахан Лета чајынын јералтына төкүлән сују истигамәтиндә кетмәлидирләр.

Ә'РАФ (ТӘМИЗЛИК)

«Илаһи комедија»нын икинчи һиссәсини тәшкил едән вә отуз үч нәғмәдән ибарәт олан «Ә'раф» Дантенин тәсвир етдији сәјаһәтин ардыны нәгл едир. Бәдиин чәһәтдән бу һиссә, әлбәттә, «Чәһәннәм»ин сәвијјәсинә чата билмәз, лакин фәлсәфи вә етик мәсәләләрин гојулушу вә һәлли нөгтеји-нәзәриндән биринчи һиссәсинин ардычыл вә принципал давамы сајылыр. Бу һиссә Дантенин «үчлүк нәзәријјәси» әсасында гурулмушдур вә Ә'рафын бүтүн архитектоникасы һәмни нәзәријјәјә табе едилмишдир. Ә'рафы Данте Јерин чәнуб јарымкүрәсиндә океанын ичиндән учалан даг шәкилиндә тәсвир едир. Дагын әтәјиндәки јер (саһил һиссәси) Антипургаторидир (Ә'рафын кирәчәји, астанасыдыр). Јер үзәриндә һөкмранлыг етмиш бир гисм адамларын руһлары һәмни бу кирәчәкдә топлашыб, өз кунәһларынын нә вахт тәмизләниб гуртарачагыны вә чәннәт јолуна чыхмаг үчүн Ә'раф гапысындан ичәри бурахылачагларыны көзләјирләр. Ә'рафын кирәчәјини антик әсатирдән алынмыш әфсанәви гәһрәман, нәһәнк вә гоча Катон көзләјир. Ә'раф једди даирәдән ибарәтдир, һәр даирәдә мүәјјән

күнаһкарлар тэмизлэнир: биринчи даирәдә—тәкәббүрлү, ловға вә дикбашлар (Данте өзүндә дә тәкәббүр вә ловғалыг әләмәтләри һисс едир вә өләндән сонра һәммин бу даирәдә дүшүб тэмизләнмәји арзу едир!), икинчидә—гибтә һиссинә тутуланлар, үчүнчүдә—гәзәблиләр, дөрдүнчүдә—мә'јус вә һүзнлүләр, бешинчидә—хәсисләр вә исрафчылар, алтынчыда—гарыгуллар, једдинчидә—шәһвәтпәрәстләр тэмизләнир.

Дантенин тәсвириндә Ә'рафын сон үчүнчү даирәси Јер Чәннәтинә јахын даирәләрдир вә маһијјәтчә Чәһәннәммин икинчи, үчүнчү вә дөрдүнчү даирәләринә бәнзәјир (Чәһәннәммин һәммин даирәләриндә дә һисбәтән јүнкүл, зәрәри аз олан күнаһкарлар чәзаланыр; демәли, Чәһәннәммин әввәли илә Ә'рафын ахыры арасында јахынлыг вардыр, фәрг јалһыз ондадыр ки, Чәһәннәммин әввәлиндән сонуна гәдәрки јол кетдикчә ағырлашыр, Ә'рафын башлангычындан сонуна, даһын зирвәсинә кетдикчә јол асанлашыр, јә'ни—чәтиндән асана тәрәф кедир).

Бунула бирликдә, гејд етмәк лазымдыр ки, Дантенин тәсвир етдији Ә'раф, христиан дини тә'лиминә мүвафиг кәлсә дә, әслиндә чох мүбаһисәлидир вә бунун ислам дини тә'лиминдәки «Гыл көрпү» анлајышы илә һеч бир әләгәси јохдур. Әввәлән, Ә'раф (Тәмизлик) һаггындакы тә'лими јалһыз христиан дининин бир голу, јә'ни католик дини тә'лими гәбул едир, јуан—православ мәһһәби исә Ә'раф һаггындакы тә'лими рәдд едир. Јә'ни, католикләр (гәрб христиан дини) белә һесаб едирләр ки, о бири дүнјада Чәһәннәмә) аиддир вә үчүнчү шө'бә (јер) һаггында системли бир анлајыш јохдур. карларын руһу орада мүвәггәти сахланыр, тәмизләнир, сонра Чәннәтә бурахылыр. Шәрти христиан килсәси исә буну рәдд едир вә инсан өләндән сонра онун руһу үчүн о бири дүнјада јалһыз ики шө'бәнин (јерин) олдуғуну, руһларын ја Чәһәннәмә, ја Чәннәтә кетдијини гәбул едир. Беләликлә, Дантенин тәсвир етдији Ә'раф (Тәмизлик) јалһыз католикләрин бу барәдәки анлајышларына вә ујдурдуглары әфсанәјә ујғун кәлир, бу анлајышы бүтүн христиан дүнјасына аид етмәк олмаз. Ислам дининдә дә Чәннәт вә Чәһәннәмә) аиддир вә үчүнчү шө'бә (јер) һаггында системли бир анлајыш јохдур. Чәһәннәмә) аиддир вә үчүнчү шө'бә (јер) һаггында системли бир анлајыш јохдур. «Гур'ан»ын јалһыз бә'зи сурә вә әјәләриндә (хүсусән, 7-чи сурәнин 41—48-чи әјәләриндә) о бири дүнјадакы Ә'раф («манеә» демәкдир) һаггында ишарәләр вардыр, лакин о бири дүнјада (Чәннәт вә Чәһәннәмдән әләвә) белә хүсуси бир јерин олдуғу вә орада мүәјјән һисм руһларын сахландығы барәдә ардычыл бир тә'лим јохдур. 112-чи сурә дини е'тигад вә әгидә чәһәтдән дөнүб тәмизләнмәк һаггында олса да («Сурәт-әл-хиләс»), һәр һалда өләнләр үчүн јох, бу дүнјада сағ-саламат јашајанлар үчүн нәзәрдә тутулмушдур ки, башга диндән дөнүб исламы гәбул етсинләр. һәмчинин төвбә һаггындакы 9-чу сурәдә, дағ һаггындакы 52-чи сурәдә, имтаһан һаггындакы 60-чы сурәдә, гијамәт күнү дирилмәк һаггындакы 75-чи сурәдә вә кафирләр һаггындакы 109-чу сурәдә верилән һөкмләрин әксәријјәти инсанын бу дүнјада өзүнү нечә апармасы гәјдалары һаггындадыр ки, күнаһа батмасын. Буна көрә дә, христиан дини тә'лиминин вә, Дантенин тәсдиғ етдији Ә'раф әфсанәсинин ислам дининдә прототипини ахтармағ әбәсдир, бунун нә Чәһәннәммин үзәриндән кечән гыл көрпү һаггындакы ујдурма илә, нә дә «Гур'ан»да тәсадуғ олунан «эрәфат» вә ја «ә'раф»ла әләгәси јохдур. Тәрчүмә заманы әсәрин бу икинчи һиссәси јалһыз она көрә «Ә'раф» адландырылмышдыр ки, бир истилаһ кими, бу кәлмә Дантенин нәзәрдә тутдуғу «дахили тәмизләнмә», «күнаһдан тәмизләнмә», «сафлашма», «тәдричлә камилләшмә» мә'насына даһа ујғундур.

4 *Икинчи сәлтәнәт* дедикдә, Данте Ә'рафы нәзәрдә тутур.

9—12 Бурада јунан әсарәтнинн бир әфсанәси нәзәрдә тутулур: куја, Фессалија падишаһы Пиерин гызлары (онун доггуз гызы вармыш вә бу гызлар гәдим әфсанәләрдә Пиериләр адланар) маһны охумагда илаһләрлә јарыша кирмиш, бу јарышда биабыр олмуш вә сонра да аллаһларын әмри илә дөнүб сағсаған шәкилинә дүшмүшләр. Јарыш заманы, доггуз мәшһур илаһәдән ән бөјүјү, епик поезија вә маһны илаһәси сајылан Каллиопа аллаһларын тәрәфиндән чыхыш едирмиш (Јунанча Каллиопа—көзәл сәсли демәкдир), буна көрә дә гызлар мәғлуб олмушлар.

19—21 Бурада өз парлаглыгы илә Балыг бүрчүндәки улдузлары көлкәдә бурахан Венера (Зөһрә) планети мәһәббәт мајағы кими тәсвир олунур. Бундан сонра кәлән мисраларда (22) шаир сағ тәрәфә—гылчыға нәзәр салдығыны дејир, бу исә көј гүтбү (Чәнүб гүтбү) демәкдир. Сонра дөрд улдуз һаггында данышымыр ки, бу да гәдим дүнјада чох јайылмыш дөрд әсас (тәбии) хејрхәһлығын (мүдрүклүк, әдаләт, мәрдлик вә мүлајимлик) рәмзидир, һәммин улдузларын илк дөфә өз зијасы илә ишыгландырдығы инсанлар исә—Адәм вә Нәввадыр.

29—31 *Көзләримн чевирдим...*—шимал көј гүтбүнә тәрәф. Үфүгүн ардында кизләниб көрүнмәјән исә Бөјүк Ајы бүрчүдүр.

Ә'рафын көзәтчисн кими верилән ихтијар, гоча—Ромада республиканын сон илләриндә фәалијјәт көстәрмиш вә өзүнү өлдүрмүш мәшһур дөвләт хадими Катондур (б. т. әввәл 95—46).

40—42 *Гаты зүлмәт*—јералты су. Шаирләр бу сујун кәнары илә Чәһәннәмдән чыхыб Ә'рафа тәрәф кәлирләр.

Бурада саггал һаггындакы сөзләр—Катонун узун саггалына аиддир.

58 *Сон ан*—өлүм.

78 *Марсија*—Катонун арвады.

82 *Једди сәлтәнәт*—Ә'рафын једди даирәси.

88 *Горхунч далғалар*—Чәһәннәми дөврәләјән Ахеронун далғалары.

89 *Е'чазкар гүввә*—јә'ни: Лимбдән чыхарылмыш.

94 *Гамыш*—итаәт рәмзи.

97 *Илк гуллуҗу* (хидмәтчи)—гапычы мәләк.

1—3 Дантенин тәсвириндә Гүдс (Јерусәлим) вә Ә'раф дағы Јер диаметринин әкс тәрәфләриндә көстәрилир, буна көрә дә онларын һәр икиси ејни үфүг үзәриндәдир. Шимал јарымкүрәсиндә бу үфүгү кәсән көј меридианынын зирвәси Гүдсүн үзәринә дүшүр. Бурада тәсвир олунан саатда Гүдсдә көрүнән күнәш гүрүбә енир, бир гәдәр сонра исә Ә'раф олан тәрәфдә көј гүббәсиндә көрүнәчәкдир. Бу нәғмәнин 4 вә 6-чы мисраларында кечәнин Ганг чајы тәрәфдән һәрләниб кәлдијн сөјләнир. Бунун сәбәби одур ки, орта әсрләрдәки чоғрафи тәсәввүрә көрә, Јерин гуру һиссәси әсасән шимал јарымкүрәсиндә Гүтб даирәси илә экватор арасында јерләшир вә гәрбдән шөргә тәрәф јалныз

180 дәрәчә узунлугдадыр, Јерин галан дөрддә үч һиссәси исә Океан сулары илә өртүл-мүшдүр вә гуру һиссәнин, куја, лап мәркәзиндә Гүдс јерләшмишдир. Ән шәрг тәрәфдә (гәрб—шәрг истигамәтиндә) ахан Ганг чајынын мәнсәби, ән гәрб тәрәфдә исә Неркулес сүтунлары (Кибралтар—Чәбәлтуттариг), Испанија вә Мәрәкеш Гүдс шәһәриндән ејни мәсәфәдә (узаглыгдә) һесаб едилрди. Бу тәсәввүрә ујгун олараг, Данте дә белә һесаб едирди ки, Гүдсдә күнәш батанда Ганг чајы тәрәфдән кечә һәрләниб кәлир. Бурада тәсвир олунан вахта (илин фәслинә), јә'ни јазда кечә илә күндүзүн бәрәбәрлијинә (јаз таразлыгына) кәрә, кечә өз әлиндә тәрәзи тутмушдур, јә'ни кечә Мизан бүрчүндәдир вә һәммин вахтадә һәмәл бүрчүндә олан күнәш гаршы (әкс вәзијјәтдә) дајанмышдыр. Пајызда (икинчи дәфә кечә илә күндүз бәрәбәрләшәндән сонра) кечә күндүзә галиб кәләчәк (јә'ни күндүзә һисбәтән узанаһаг), һәммин гәләбәдән сонра исә (Мизан бүрчүндән чыхыб) әлиндәки тәрәзини атаһагдыр.

26 Бурада јахынлашмагда олан ишыгын јан тәрәфләриндә көрүнән ағлыг (ағ рәнк) мәләјин ганадларыдыр, алт тәрәфдән ағлыг онун палтарыдыр, ишыг исә онун сифәтиндә мәркәзләшмишдир.

46 *In exitu* (лат.)—«Израил (Мисирдән) чыханда».

56—57 Јә'ни: күнәш доғанда Бозгалә (Оғлаг) бүрчү меридианда иди, инди исә гәрб тәрәф енемәјә башламышдыр.

86 Данте бурада өз досту, бәстәкар вә мүғәнни Каселланы (Казелланы) сәсиндән таныјыр. Сонракы (94 вә 105-чи) мисраларда Каселла өз достуна (Дантејә) нағыл едир ки, Ахерона дүшмәјән (Чәһәннәм әзабына мәнһум олмајан) адамларын руһлары Тибр чајынын мәнсәбиндә топлашыр, мәләк орадан онлары Ә'раф адасына кәтирир. Руһлары гајыгдә дашыјыб кәтирән мәләјин иши јүксәк илаһи һәгигәтә (аллаһын ирадәсинә) ујгундур. Тәсвир олунан вахтадә (1300-чү илин јазында) Ромада мөвлуд бајрамы илә әлағәдар шәнликләр кечирилдијинә вә чохлаынын күнаһы бағышландыгына кәрә, үч ајдыр ки, өләнләрин әксәријјәти тәмиз адамлардыр, мәләк дә буну билир, буна кәрә дә хаһиш едәнләрин һамысыны дашыјыб Ә'раф адасына кәтирир.

112 Гәлбиндә мәнәббәтин онула данышдыгыны тәсвир едән бу мисра Дантенин «Зијафәт» әсәринин үчүнчү һиссәсинин башлангычындап алынмышдыр.

119 *Әзәмәтли ихтијар*—Катон.

ҮЧҮНЧҮ НӘҒМӘ

25—27 Веркили бизим тарихдән әввәл 19-чу илдә Брундузи (Бриндизи) шәһәриндә вәфат етмиш, император Октавјан Августун әмри илә онун чәназәси Неаполдә кәтирилиб орада дәфн едилмишдир. Ә'рафда сүбһ чағы оlanda, Неаполда—кечәдир.

37 *Quia* —латынча бу сөз «чүнки, зира» мә'насыны верир, орта әсрләрдә һәм дә *quod* (нә) мә'насында ишләнишдир. Аристотелин системинә әсасән схоластик елм белә һесаб едирди ки, ики чүрә елм (билик) вардыр: *scireguia* —мөвчуд олан предметләрин һаггындакы билик вә *scire propter guid*—һәммин предметләрин мөвчуд олмасы сәбәбләри һаггындакы билик. Веркили адамлара мәсләһәт көрүр ки, бириңчи нөвдән олан биликләрлә кифајәтләсинләр, икинчисин (сәбәбләр) илә мәшғул олмасынлар.

40 *Сән*—јә'ни: инсан, бәшәр өвлады.

49 *Лериче* вә *Турбија*—Лигури денизинин дағлыг саһилинин шәрг вә гәрб тәрәф-
дәки ән сон нөгтәләри.

112—113 *Манфред*—II Фридрихин оғлу, Костансанын нәвәси, 1258-чи илдән 1266-чы
илә гәдәр Неаполун вә Сичилјанын кралы. Папаја гаршы чыхдығы үчүн ону лә'нәтлә-
мишдиләр, 1266-чы илдә Беневенто ворушмасында өлдүрүлмүш, онун краллығы Карл
Анжуйскинин элине кечмишдир.

115—116 *Мәним көзәл ғызым...*—1282-чи илдә Сичилијаја јиләләнмиш Арагонлу III
Педронун дул галмыш арвады Констанса. Бурада «...јаланы... һәгигәт билмәсин»
ифадәси илә ону билдирмәк истәјир ки, јә'ни Манфред өләндән сонра о бири дүнјада
Чәһәннәмә дүшмәмишдир.

125—131 Манфред ворушмада һәлак оlanda Беневенто көрпүсүнүн јанында дәфн
олунмушду вә дөјүшдә гочағлыг көстәрән бу крала һөрмәт әләмәти олараг һәтта дүш-
мән гошунундан олан әскәрләр дә һәрәси онун гәбри үзәринә бир даш тулламышды вә
гәбрин үзәриндә уча бир тәпә әмәлә кәлмишди. Папа IV Климентин әмри илә Козенса
шәһәринин баш руһаниси Манфредин чәназәсини чыхартдырыб Верде чајынын о бири
саһилинә, Неаполитан краллығынын саһәсиндән кәнар олан јерә көчүрмүшдү.

132 Килсәдән үз дөндәрмиш вә кәфир кими лә'нәтләнмиш адамы дәфн едәндә та-
бутун јанындакы шамлары сөндүрүр вә шамлары башыашағы тутурдулар.

ДӨРДҮНЧҮ НӨГМӨ

25—26 *Сан-Лео, Ноли, Бисмантова*—Италијада јоллары чох чәтин олан дағлыг
јерләрди.

57—60 Күнәшин солдан нуруну (өз зијасыны) санчдығы барәдәки фикир белә
баша дүшүлмәлидир: шаирләр сәјаһәтин бу јериндә чәнуб жарымкүрәсиндәдиләр, үз-
ләри шәргә тәрәф чеврилмишдир. Буна көрә, артыг 50 дәрәчә јүксәлмиш олан күнәши
онлар өзләриндән сол тәрәфдә көрүрләр.

Аквилон—шимал күләји (бурада исә—шимал) демәкдир.

61—66 Јә'ни: әкәр күнәш (күзкү) инди Әкизләр бүрчүндә олсајды, сән көрәрдин
ки, планетләрин һәрәкәт даирәсинин әријән (көздән итән) һиссәси (күнәшин олдуғу
һиссә) Шимал гүтбүнә (Ајы бүрчүнә) даһа јахын һәрләнир, бу шәртлә ки, күнәш өз
әбәди һәрәкәт јолуну дәјишмәсин. Башга сөзлә: ијунда сән шимал истигамәтиндә үфүг
үзәриндә күнәши даһа ашағы ениши көрәрдин.

69 *Сион дағы*—Гүдс (Јерусәлим).

71—72 *Фаетонун арабаны сүрмәји бачармадығы јол...*—Зодиак (планетләрин фәза-
да һәрәкәт етдији даирә).

79 *Каинат дөврә-дөврә*—доггузунчу көј јахуд илк тәкан верән.

104 Бурада тәсвир олунан адамлар өлүм саатына гәдәр төвбә етмәјиб кечикмиш
адамларды.

123 *Белаква*—Уд вә китара кими мусиги аләтләринә гол дүзәлдиб тә'мир едән
флоренсијалы устадыр. Данте онула дост имиш вә онун чалғысына гулаг асмағы чох
севәрмиш.

137—139 Ә'рафдакы вахтын вә саатын һесабы (бах: II нәғмәнин 4—6-чы мисрала-
рынын гејдләри).

БЕШИНЧИ НӨГМӨ

- 24 „*Miserare*“ (лат.)—«Мэни багышла» («Мэнэ рəһм ет»).
- 38 *Одлу бухар*—шимшэк јахуд ахан улдуз.
- 64—84 *Бир деди*.—Бурада данышан Фано шəһəринин сакини Якопо дел Кассеро-дур. Феррара маркизи VIII Адзо илэ дүшмən олдуғу үчүн 1298-чи илдэ (Милан шəһəринə кедəркən) маркизин адамлары тэрəфиндэн өлдүрүлмүшдүр.
- 75 *Атенорлар*—Падуја шəһəриндэн оланлар белə адланырдылар, чүнки белə бир əфсанə вардыр ки, куја Падуја шəһəринин əсасыны тројалы Атенор гојмушдур.
- 80 *Мира*—Орјанко илэ Падуја арасында кичик шəһəрдир.
- 88—93 *Бонконте мən идим...*—Граф Квидо де Монтефелтронун оғлу Буонконте. Флоренсија гвелфлэри əлејинə мұһарибə заманы Кампалдино вурушмасында һəлак олмушдур.
- 90 *Чованна*—Буонконтенин дул арвады.
- 94 *Аркјано*—Казентино вилајетиндэ Арно чајынын голу.
- 106—108 *Əбəди*—Бурада Буонконтенин мələк тэрəфиндэн Чəннэтə апарылан руһу нэзəрдə тутулур, шejтан исə һеч олмзасə онун руһсуз галмыш бəдəнинə (чисминə) саһиб олмaғa чалышыр.
- 133—136 Пија деи Толомеи, əслən Сјенадан иди, Нелло деи Панноккјескијə эрə кетмишиди, сонра ғысганчылыг нəтичəсиндэ эри ону Мареммадакы гəсрдə кизличə өлдүрмүшдү.

АЛТЫНЧЫ НӨГМӨ

- 13—24 *Аретинли*—мəһкəмə һакими Бенинкаса. Сјен шəһəриндэн олан гулдур—чəн-кавəр Кин ди Такко ону өлдүрүб, сонра да башыны кəсмишдир. Гуччо Тарлати, Федерико Новелло—Граф Квидилəрин нəслиндəндир.
- Пизанлы*—Марсукконун оғлу Гано. Атасы ону өлдүрən гатили бағышламышды. Орсо дели Алберти—өз əмиси оғлу тэрəфиндэн өлдүрүлмүшдүр. Бир-бирини өлдүрмүш вə Чəһəннəмдə чəзаланан ики гардашдан биринин (Наполеоненин) оғлудур.
- Пјер де ла Брəсс—Франса кралы II Филиппин (Чəсур Филиппин) мəјјəтлəриндəндир. Кралын аҗады Брабантлы Маријанын гурғусу илэ гəтл олунмушдур. Данте бурада «брабантлыја» мəслəһəт кəрүр ки, кұһаһыны бојнуна алыб төвбə етсин, бəлкə Чəһəннəмдə дүшмəјə.
- 29 Бурада Веркилинин «Енеида» поемасынын VI нəғмəсиндəки 376-чы мисра нэзəрдə тутулур («Аллаһларын ирадəсини јалварышла ғырачағына үмид етмə»).
38 Јəһни: чанлыларын һəрəрəтли дуалары.
- 40 Бурада: шejрин јарандығы јер—бүтпəрəстлик дүнјасы.
- 62 *Ломбардлы руһ*—XIII əсрдə јашамыш вə шejрлəрини провансал дилиндə јазмыш шаир Сорделло.
- 88—90 *Јустиниан*—«Чəннэт»ин VI нəғмəсиндə дејилир ки, бу адам (император)

атын үзэнжисини дүзэлтмиш, дөвләти ганунларла чиловламышдыр, инди исә јәһәр бошдур, һөкмдар өз тәхтиндә јохдур.

91—96 *Борчлу дуа, ибадәт олан кәсләр*—дини вә дүнјәви һөкмдарлығы өз әлләринә алмыш Рома папалары вә руһаниләр.

97 *Алманијалы Алберт*—Габсбурглу Рудолфун оғлу, 1298-чи илдән 1308-чи илә гәдәр алман императору вә ромалыларын кралы I Албрехт.

104 *Империя бағы*—Италија.

111 *Сантафјор*—Сантафјора графлығы.

118 *Диј* (Јупитер)—Христос (Иса) адынын әвәзинә ишләнмишдир.

126 *Мартселл*—Јули Сезарын сijasи дүшмәни. Бурада император һакимијјәтинин әлејһдары мә'насында ишләнмишдир.

ЈЕДДИНЧИ НӘҒМӘ

7 *Октавиан*—император Август.

25 Бурада нәзәрдә тутулур ки, Веркили аллаһын (Күнәшин) үзүнү көрмәкдән мәһрумдур, она көрә јох ки, о, күнаһ ишләмишдир, она көрә ки, христиан әгидәсини билмәмишдир.

27 Јә'ни: өләндән сонра, Иса Чәһәннәмә кәләндә билмишәм.

28 *Ашағыда бир јер*—Лимбдир (бах: «Чәһәннәм», IV 25—151).

34—36 *Үч гүввә*—илаһијјатда нәзәрдә тутулан е'тигад, үмид вә мәһәббәт. Галанлары—тәбии хејрхаллыгларыдыр (бах: I нәғмә, 23—27-чи гејдләр).

82 „*Salve Regina*„ (лат.)—«Јашасын падшаһ (гадын)», килсә маһнысындан алынмышдыр.

83 Бурада кәлкәләр јығыны кими верилән—бу дүнјадакы һөкмдарларын руһларыдыр, бир кәнара чәкилиб аңчаг дүнјадакы ишләр һаггында фикирләширмишләр.

91—95 *Рудолф*—«Мүгәддәс Рома империјасынын» императору. Италија үзәринә кедиб ону өзүнә табә етмәмишдир, бу исә она ејиб тутулур.

96 Инди исә һәмин фүрсәтин даһа чох узагда олдуғуну дејәркән, император VII Генрих нәзәрдә тутулур, чүнки онун Италија сәфәри (1310—1313) мүвәффејјәтсиз гуртарачагдыр.

97—102 *Рудолфа тәсәлли верән*—Чехија кралы (Рудолфун дүшмәни) II Оттокардыр.

103—111 Бурада Франса кралы III Филипп, онунла вурушмуш III Педро, Көк Генрих вә онун гызыны алмыш IV Филипп нәзәрдә тутулур. Данте IV Филиппи дәфәләрлә тәнгид едир.

115 Бурадакы чаван—III Педронун бөјүк оғлу III Алфонсдур.

118—120 *II Јаков* вә *II Федерико* (Федерик)—Педронун икинчи вә үчүнчү оғланлары. Дантејә көрә, онлар аталарындан һеч бир јахшы ирс алмамышлар, јә'ни аталары кими гочаг олмамышлар.

124—129 Бурада I Карлын өвлад барәдән бәхти кәтирмәдијинә ишәрә олунур. Она көрә дә Прованс вә Пулја (Неаполитан краллығы) Карлын оғлу II Карлын зүлмү алтында инләјир. III Педронун дул арвады Костанса өз әри илә даһа чох фәхр едә биләр, нәинки Карлын биринчи вә икинчи арвады (Беатриче вә Маргерита).

130—132 *III Генрих*—Инкилтэрэ кралы, I Едуардын атасы.

133—136 *Маркиз Гулелмо*—Монферрат вэ Канавез маркизи Гулелмо Спадалунга. Алессандрија шөһэринин сакинлэри онун әлејиннә үсјан галдырмыш, ону һәбс едиб дәмир гәфәс ичиндә (1292) өлдүрмүшләр.

СӘККИЗИНЧИ НӘГМӘ

13 „*Te lucis ante*“ (лат.)—Килсәдә ахшам ибадәтиндә охунан нәгмәннин илк сөзләриди: «Каинатын сонунда сәндән... (хәиш едирик)».

53 *Нино Висконти*—Сардинијада Галлура вилајәтинин һәкими, граф Уголинонун нәвәси вә рәгиби.

65 *Куррадо*—Бах: 115—119-чу рејд.

71 *Чованна*—Нино Висконтинин кичик јашлы гызы.

73—75 *Онун анасы*—Беатриче икинчи дәфә әрә кетдијинә көрә дул гадын палтарыны («ағ либасы») аз кејинмишди.

79—81 Бурада нәзәрдә тутулур ки, Беатриченин гәбри үзәриндә онун сонракы әринин јох, биринчи әринин керб нишаны һәкк олунсајды јахшы оларды. Јә'ни: илан јеринә хоруз чәкилмәли имиш.

85—93 Бу заман Чәнуб гүтбү әтрафында һәрләнән үч парлаг улдуз е'тигад, үмид вә мәнәббәтин рәмзидир.

115—119 *Куррадо*—Куррадо Маласпина (Кичик) Луничанда маркиз иди. Данте сүркүндә оландә онларын евиндә һөрмәтлә гәбул едилмишди. Валдимагра—Луничандакы Магра чајынын јатағы.

131 Бурада ағылсыз башчы кими ишарә олунан адам Рома папасыдыр.

133—139 Јә'ни: «Күнәш инди дајандығы һәмәл бүрчүнә једди дәфә гајытмамыш, јә'ни—једди ил кечмәмиш, сәни дидәркин салмыш тәлејин әмри јеринә јетмәлидирсә, сән өзүн бизим севинчимизин дә шаһиди олачагсан».

ДОГГУЗУНЧУ НӘГМӘ

1—6 *Гочаман Тифонун чаријәси*—Ики чүр шәрһ олуна биләр: 1) Бу бәлкә дә Троја шаһзадәси Тифонун кәнизидир (Еос—Аврорадыр), чүнки Данте шәрг тәрәфдәки сәһәр шәфәгинә ишарә едир. 2) Бәлкә дә шаир бурада Тифонун јанына, өз гадыны илә бирликдә, әләвә бир кәниз дә гошур, ону ај ишығы илә мугајисәдә верир, чүнки Ә'раф дағындакы саат һаггында данышаркән Данте шәрг тәрәфдә ај зијасынын парладығыны рејд едир. 7—9-чу мисраларда кечәнин ики аддым ирәлиләдијини сөјләркән, шаир дәмәк истәјир ки, онларын дајандығы јердә (Ә'раф дағында) кечәнин башланғычындаи ики саат кечмишди, һәтта үчүнчү саат да сона чатмаг үзрә иди.

10 Бурада маһијјәтчә (өз варлығы е'тибары илә) Адәмдән олан (јә'ни инсан чилдіндә олан) Дантенин өзү нәзәрдә тутулур. Данте өлмәмишдир вә буна көрә дә о, маһијјәтчә адамдыр, инсан чисми (бәдәни) вардыр, бу бәдән исә јорула биләр, јатмаға еһтијаж һисс едир. Веркили вә башга руһлар исә јорулмаг вә ја јатмаг еһтијачындаи азаддырлар, чүнки онлар өлмүшләр, чисмси (бәдәнсиз) руһдурлар.

11 *Бешимиз* (беш нәфәр)—Данте, Веркили, Сорделло, Нино, Висконти вә Коррадо (Куррадо) Маласпина.

14—15 *Касатка*—Әсатирә көрә, гарангуша чеврилмиш гадын Филомела.

22—24 *Ганимед*—Әсатирә көрә, Ида дагында Ганимеди аллаһ Зевс (гартала чеврилиб) оғурламышдыр ки, апарыб өзүнә шәрабчы етсин. Ганимедин јерини хатырларкән Данте һәмин даға вә һәмин әфсанәјә ишарә едир.

30 *Бир баш тонгала*—јә'ни, һава тәбәгәси илә Ај тәбәгәси (көјү) арасында тәсәввүр олуна од (атәш) тәбәгәсинә (сферасына).

34—39 Бурада бир заман Ахиллесин ушаг икән Фетида тәрәфиндән Скир адасына апарылмасы вә Улисс (Одиссей) илә Диомедин ону тапмасы әфсанәсинә ишарә олунур.

136 *Тарпей*—Рома капитолисинин хәзинәси сахланан јер. Јули Сезар бу дәвләт хәзинәсини она вермәји тәләб едәндә, халг трибуну Лүтси Сесили Метелл она рәдд чавабы вермишди, Сезар исә зорла хәзинәни ачдырмышды.

141 *„Те Деи“* —Қилсәдә латынча охунан нәғмә: «Сәни тә'рифләјирик, илаһи».

ОНУНЧУ НӘҒМӘ

14 *Ијнә көзү*—дар кечид.

31—44 *Поликлет*—Бизим тарихдән әввәл V әсрдә јашамыш јунан һејкәлтәрәшы Бурада нәзәрдә тутулан биринчи барелјеф Исаны доғачағы һаггында хәбәри кәтирән мәләјин гаршысында Мәрјәмин итаәткарлығыны тәсвир едир. «Ave» исә латынча «Шадлан!» демәкдир. «Esse ancilla Dei»—аллаһын гулу.

55—69 Икинчи барелјеф әфсанәви падшаһ Давидин өз арвады Мелхоланын мәсләһәти илә итаәтә кәлиб јумшалмасыны тәсвир едир.

73—93 Үчүнчү барелјеф Рома императору Трајанын өз дуя арвадынын мәсләһәти илә итаәтә кәлмәсини тәсвир едир.

75 *Григори*—Папа Григори (604-чү илдә вәфат етмишдир). Әфсанәјә көрә, Григоринин дуасы илә император Трајан куја Чәһәннәмдән чыхыб христиан олмуш, сонра өлүб Чәннәтә кетмишдир.

ОН БИРИНЧИ НӘҒМӘ

58—69 *Бәли, мән дә латынам*—дејән Сантафјора графы Омберто Алдобрандескидир. Сјенлиләр онун гәсрини мұһасирә едәндә (1259-чу илдә) һәлак олмушдур. Һамынын анысы бирдир, һамы ејни јерин өвладыдыр—дејәркән Јер, «Ана торпаг» нәзәрдә тутулур.

79—80 *Губбјолу Одеризи*—мәшһур миниатүрчү.

80 *Иллүминур*—миниатүр.

83 *Болонјалы Франко*—миниатүрчү, Дантенин мүасири.

94 *Чимабуе*—Италија рәссама, Дантенин досту.

97—99 *Биринчи Квидо*—Шаир Квидо Квиниселли.

Тәзә Квидо—Квидо Кавалканти, Дантенин досту.

107 *Улдузлар дүнјасынын...*—дејәндә, Данте өз «Зијәфәт» әсәриндә изаһ ет-

миш олдуғу астрономик һесабламань нәзәрдә тутур. Онун фикринчә, улдуз көјүнүн гәрбдән шәргә һәрәкәти һәр јүз илдә бир дәрәжә бәрәбәрди.

139—141 *Көрәчәксән буну сән...*—дејәркән нәзәрдә тутулур ки, јәни, гоншуларын. флоренсијалылар сәни сүркүндә өзкәнин көмәјинә мөһтач тојдулар, о заман сәнин бүтүн дамарларын белә титрәмәјә һазыр иди.

ОН ИКИНЧИ НӘГМӘ

25—72 Бурада Јүтсифер (Шейтан) нәзәрдә тутулур.

28—30 *Бриарей*—Бах: «Чәһәннәм», XXXI нәгмәнин гејдләри.

31—33 *Тимбреј* (Аполлон), *Марс* вә *Паллада*—Зевси әһатәјә алыб онун јараладығы нәһәнкләрә бахырлар.

34—36 *Немврод*—Бах: «Чәһәннәм», XXXI нәгмәнин гејдләри.

37—39 *Ниобеја*—Амфионун арвады. Әсатирә көрә, једди оғлу вә једди гызы олан бу ловға гадын чәми бир әкизи олан Латонаја тәһә етдијинә көрә аллаһын ушағлары (Аполлон вә Диана) ону өлдүрмүшләр, сонра гадын даша чеврилмишди.

40—42 *Саул*—Дини әфсанәјә көрә, Израил падшаһы.

46—48 *Ровоам*—Дини әфсанәјә көрә, халг үсјанындан гачыб јаха гуртармаға чалышмыш зүлмкар падшаһ.

49—51 Бу фикри мугәјисә ет: Бах: «Чәһәннәм», XX нәгмәнин гејдләри.

52—54 *Сеннахирим*—Әфсанәјә көрә, өз оғуллары тәрәфиндән өлдүрүлмүш Ассирија падшаһы.

55—57 *Томирис*—Иран падшаһы Қирә галиб кәлмәкши скиф падшаһы. Әфсанәјә көрә, бу гадын галиб кәлдикдән сонра Қирин башыны кәсдириб ичи ганла долу бир тулуға салмыш вә демишди: «Отуз ил ичиб дојмадығын инсан ганындан истәдијин гәдәр ич!»

80—81 *Күндүзүн хидмәтчиси* (гуллуғчусу) мәһнасында верилән образда Орлар нәзәрдә тутулур. Јунан әсатиринә көрә, Орлар илин фәсилләринә вә күнүн саатларына хидмәт едән аллаһлардыр, күнәш арабасында онлар нөвбә илә бир-бирини әвәз едирләр. Дантенин тәсвириндән мәһлум олур ки, күнәшин доғмасындан алты саат кечмишди, демәли—күнортадан өтмүшдүр.

100—108 Икинчи даирәдәки пилләли јохушу Данте Флоренсијадан чыхан вә Руба-конте көрпүсүндән кечиб Сан-Миниато килсәсинә тәрәф галхан јохушла мугәјисә едир.

101 «Мөһнәтләр дијары» тәшбихиндә Флоренсијаја ишарә олунур.

105 Бурада Флоренсијанын ичтимаи вә сијаси хадимләринин намуслу вә сәдагәтли олдуғлары замана ишарә едилir.

109—110 *„Beati pauperes spiritu“* (лат.)—«Јохсуллар руһән бәхтијардыр (мүгәддәсдиr)»).

29 *„Vinum non habent“* (лат.)—«Онларын күнаһы јохдур».

32 *«Мән Орестәм!»*—Досту Пилад онун эвэзинә өлмәјә разылыг вердији дәгигәдә кәлиб чыхан Орестин сөзләридир.

106—129 *«Мән Сјенлијәм»* дејән гадын Сапијадыр. (Салвининин халасы, танын-мыш задәкан ханым).

Колле—Бах: XI нәғмәнин гејдләри.

Пјер Петтинајо—Сәнәти дарагчылыг олан бу адам Сјендә мүгәддәс сајылырды вә мәшһур олмушду.

151—154 Бурада јенә дә Сјен шәһәри һаггында сөһбәт кедир. Јә'ни һәммин шәһәрдә дәнизә чыхмаг үчүн Таламоне лиманыны әлә кечирмәк барәдә чохлаы фикирләширди (һәммин лиман 1303-чү илдә әлә кечирилмишди). Лакин бунун зәрәри хејриндән чохлачагдыр, нечә ки, онлар шәһәрин алтындакы Диана чајынын сујуну үзә чыхармагда һеч бир хејир көрмәмишдиләр. «Адмираллар» кәлмәси илә Дантенин кимләри нәзәрдә тутдуғу мә'лумат дејилдир. Бунлар—Сјен донанмасында адмирал олмаг иштәһасында оланлар, јахуд Таламоне лиманында гыздырма хәстәлијиндән өлән рәисләр, јахуд да лиман ишләриндә ифласа уғрамыш ичәрәдарлардыр.

ОН ДӨРДҮНЧҮ НӘҒМӘ

17 *Фалтероһа*—Аппенин дағларында силсиләдир.

31 *Пелор*—Сицилијанын шимал-шәрг гуртарачағындакы Фаро буруну.

42 *Сирсеја*—Бах: «Чәһәннәм», XXVI нәғмәнин гејдләри.

43—45 *Донуз нәсли*—Казентино сакинләри, хусусән Квидо нәсли.

46—54 *Ит нәсли*—Аретсо сакинләри.

Чанаварлар (гурдлар)—флоренсијалылар.

Түлкүләр—пизанлылар.

58—66 Бурада данышан—Квидо дел Дукадыр, 1303-чү илдән сонра Флоренсијада баш верәчәк һадисәләри хәбәр верир.

Бу кәдәрли торпаг—Флоренсијаја ишәрәдир.

88—89 *Ринјер*—Гвелфләрин нүмајәндәси Ринјери да Калболи.

92 *По илә Рено арасында, дәнизлә дағ арасында*—Романјада.

111—114 *Бреттиноро*—Бертиноро (Форли илә Чезеној арасында кичик шәһәр.)

115 *Банјакавал*—Малвичини графларынын гәсри.

116—117 *Конјо* вә *Кастрокаро* гәсрләриндә варлы графлар јашајырды.

118 Бурада «демон» (иблис, шейтан) ифадәсиндә Магинардо Пагани нәзәрдә тутулур.

121—123 *Уголин де Фантолин*—Бу адамын нәсли кәсилмишди.

133 *«Мәни гаршыма чыхан өлдүрәчәкди»*—Өз гардашыны өлдүрмүш вә аллаһын лә'нәтләдији Габилин сөзләридир.

139 *«Аглавранын руһујам...»*—Әсатирә көрә, Аглавра өз бачысына һәсәд едир-миш, онун бачысыны севән аллаһ исә ону даша чевирмишдир.

ОН БЕШИНЧИ НӘҒМӘ

1—5 Јә'на: Күнәшин гүрубунa үч саат галмышдыр.

5 *Орда*—Ә'рафда, бурада—Италијада.

29 *Көјләр өвләды*—мәләкләр.

37—38 „*Beatt misericordes*“ (лат.)—«Хејирхәһлар (раһимләр) мүгәддәсдир!»

53 *Уча көјләр* (әрши-ә'ла)—Емпиреј (Чәннәт), көј тәбәгәләринин ән жүксәји, ал-лаһын мәскәни.

67 *Ишыг* (зија) чисми—ишыг шүаларыны гәбул етмәјә габил олан бәдән, чисм.

94—105 Афина тираны Писистратын гызына вурулмуш кәнч оғлан башгаларынын јанында гызы өпмүшдүр. Писистратын арвады буна ачыгланмышды, оғланы чәзалан-дырмагы тәләб едирди, лакин Писистрат она гулаг асмамышды вә бу иш тојла бит-мишди.

98 Әсатирә көрә, шәһәрин кимин ады илә адланмасы үзәриндә Афина илә Посеј-дон арасында мүбаһисә дүшмүшдү вә бу мүбаһисәдә Афина галиб кәлмишдир.

106—114 *Бир чаван*—даш-галаг едилән мүгәддәс Стәфач.

ОН АЛТЫНЧЫ НӘҒМӘ

19 „*Agnus Dei*“ (лат.)—«Аллаһ гузусу». Ифадә католик дуаларындан алынмыш-дыр.

46 *Марко*—Ломбардијалы Марко.

68 *Бу улдузлу көјләри*—тәкчә улдузларын тә'сирини.

97—98 *Ганун вар, көзләјәни јохдур*—Данте бурада нәзәрдә тутур ки, императорун тәхти бошдур.

Моисејин (Мусанын) гојдуғу гануна көрә, ики дырнаглы вә көвшәјән һејван-лар тәмиз (һалал) һесаб олуурду. Бу гајда ислам динидә дә вардыр. Лакин христиан руһаниләри һәмин аламәтләри рәмзи сурәтдә иә'наландырырдылар: *көвшәк*—мүгәддәс јазынын (Төвратын) һаггында фикирләшмәкдир, дырнағын икилији—хејир вә шәрри ајырды етмәкдир. Данте бунунла демәк истәјир ки, Рома папасы һәм тәмиздир, һәм дә натәмиз, дини мәсәләләрдә онун нүфузу вар, амма руһани аләмлә дүнјәви аләмин мә-сәләләрини ајырды едә билмир, императорун һакимијјәтинә әл атыр, дүнја не'мәтләринә ујур.

107 *Ики күнәш*—Папа вә император.

109 *Бир о бирини сөндүрдү*—Папанын һакимијјәти императорун һакимијјәтини ләғв етди.

110 *Гылыны әса илә бирләшди*—Дүнјәви һакимијјәти руһани һакимијјәтә гарышды. папа монархын һүгуғларыны мәнимсәди.

117—131 *Федерик*—II Фридрих.

Керардо да Камино—Тревизода баш капитан.

110 *Гылыны әса илә бирләшди*—Дүнјәви һакимијјәти руһани һакимијјәтә гарышды,

Куррадо да Палассо—Брешје шәһәриндән иди.

Левитләр—Гәдим дөврдә јәһудиләрдә мүгәддәс каһинләр тәбәгәси.

19—39 Бах: «Чәһәннәм», IV нәғмәнин гејдләри; «Ә'раф», IX нәғмәнин гејдләри, «Чәннәт», VI нәғмәнин гејдләри.

68—69 *Beati pacifici* (лат.)—«Сүлһ җараданлар мүгәддәсдир».

88—139 Веркили бурада һәр чүр хејир вә шәррин мәнбәји олан мәнәббәт һаггында-кы көрүшләрини изаһ едир вә Ә'рафын даирәләрини ајырды едир: I, II, III даирәләр—өз-кәсинин шәрринә олан мәнәббәти, җә'ни башгасына пислик арзу етмәјин (тәкәббүр, па-хыллыг вә гәзәбин) дәрәчәсини, IV даирә—һәгиги нејмәтә кәстәрилән, анчаг кифајәт гәдәр олмајан җарыммәнәббәтин (сызылтынын) дәрәчәсини, V, VI вә VII даирәләр исә—алдадычы нејмәтләрә һәддиндән чох мәнәббәтин (һәсәд, гарынгулулуг вә шәһзәт-пәрәстлијин) дәрәчәсини мүәјјән едир.

73—74 Беатриченин азад ирадә адландырдығы—Бах: «Чәннәт», IV вә V нәғмәлә-рин гејдләри.

91—93 *Асон вә Исмәниј*—Беотидә чај.

100 Христиан дини әфсанәсинә көрә, Марија (Мәрјәм) даға тәрәф гачырмыш ки, оғлу олачаг гоһуму Јелизаветаны тәбрик етсин.

101—102 Сезар вахты илә Помпеји сыхышдырыб Италијадан чыхартмыш вә Галли-ја (Франсаја) ирәлиләјәрәк, Испанијада ону мәғлуб етмишди (б. т. әввәл 49).

118 *Сан-Дзено*—Веронада монастыр. Бурада данышан аббатын (раһибин) ким ол-дуғу мә'лум дејилдир.

119—120 Император Фридрих Барбаросса 1162-чи илдә Милан шәһәрини зәбт ет-мишди, буна көрә дә һәмин шәһәрдә ону кәдәрлә јада салырлар.

121—126 Бурада өз әхлагсыз оғлу Чүзеппени Сан-Дзено монастырына руһани тә'-јин етмиш Алберто делла Скала нәзәрдә тутулур.

133—135 Дини әфсанәјә көрә, јәһудиләр Мисирдән чыхандан сонра бир даһа мү-гәддәс торпаға ајаг басмаға горхмушлар, онларын арасында һәдди-бүлуға чатанларын һамысы сәһрада ғырылмышдыр, јалһыз ғырх илдән сонра онларын ушаглары јенидән Иордана гајытмышлар.

136—138 Енејин Сичилијада галмыш јол јолдашлары нәзәрдә тутулур.

1—3 Јә'ни: Күнәшин доғмасындан әввәлки саатда, бүтүн әввәлки күн әрзиндә ғыз-мыш һава сојуг ај шәфәгләри илә мүбаризә апара билмәз, чүнки күндүзүн бүркүсү бу вахт јердән вә ја Сатуридан кәлән сојугун тә'сири алтында артыг хејли зәифләмиш олур.

4—6 Геомантлар тәсәдүфи нөгтәләр вә фигурлар әсасында фала бахырдылар. „*fortuna major*“ фигуру Дантенин бу тәсвириндә Дол бүрчүнүн ән кәнар улдузларына вә Маһи (Балыг) бүрчүнүн она јахын олан улдузларына бәнзәјир. Бунунла Данте демәк

истәјир ки, шәрг тәрәфдә Дол бүрчү вә гисмән Маһи бүрчү доғуб јүксәлмишдир, демәли—күнәшин доғмағына тәгрибән үч саат галыр.

7—9 Дантенин јухусуна кирән гадын Ә'рафын үч јухары даирәсиндә мүәјјәнләшиб тәмизләнән үч кұнаһы (һәсәд, гарынгулулуг, шәһвәт) тәмсил едир.

12—15 Јә'ни: дүнјадакы не'мәтләр өз-өзлүјүндә мәнфурдур, јалһыз бизим көзләримиз онлара көзәллик верир.

50 "*Qui lugent*" (лат.)—„Ағлајанлар“.

73 "*Adhaesit pavimento anima mea*" (лат) —„Рухым чисмимә јапышды!“ (сарсылдым, нәфәсим ичимдә галды).

98—99 "*Scias quod fui successor Petri*" (лат.)—„Бил ки, мән Пјотрун хәләфијәм“ (Рома папасыјам).

136 "*Neque nubent*" (лат). —Евләнмәјәчәкләр. Адриана бурада демәк истәјир ки, о даһа килсәнин саһибидејил, јә'ни Рома папасы дејил, 94-чү мисрада данышдырылан папа V Адриандыр.

ИЈИРМИНЧИ НӘҒМӘ

25 *Фабритси*—Рома сәркәрәләриндәндир (б. т. әввәл III әср).

31 Николајын сәхавәти—Мүгәддәс Николај һаггында дини әфсанәдир.

46—48 *Гвант, Лил, Бруча* вә *Дуак*—Фәләмәнкин (Фландријанын) әсас шәһәрләри.

49 Бурада Данте ики тарихи шәхси бир ифадәдә верир: Парис графы Бөјүк Гуго илә онун оғлу Гуго Капети нәзәрдә тутур.

54—55 Мүмкүндүр ки, Данте бурада сәһв едир вә сонунчу Каролинглә сонунчу Меровинги (III Хилдерики) гарышдырыр.

66 *Понти*—Понтје графлығы.

68—69 *Фома*—Фома Аквински. Орта әсрләрдә белә һесаб едирдиләр ки, Карл Анжуйски ону зәһәрләмәји әмр едибмиш.

71—78 *Тәзә Карл*—IV Филиппин гардашы Карл Валуа.

104—105 *Пигмалион*—Тир шәһәринин әфсанәви падшаһы, Дидонанын гардашы. Өз бачысынын әрини өлдүрмүшдүр ки, варијјәтинә саһиб олсун.

106—108 *Мидас*—Фрикија падшаһы. Куја Вахх она елә бир габилијјәт верибмиш ки, һәр нәјә тохунса гызыла чеврилирмиш.

109—111 *Ахан*—Дини әфсанәјә керә, Исус Навинин дејүшчүләриндәндир, һәрби гәнимәти оғурладығына керә өз ушаглары илә бирликдә чәзаланмышдыр.

112 *Санфир* вә *әри*—Дини әфсанәдә дејилир ки, бунлар өз һәсәд вә тамаһларына керә өлүмә мәнкум олмуш илк христианлардандыр.

113 *Келлодор*—Сирија падшаһы Селевкин елчиси. Куја Гүдс шәһәриндә о, мә'бәддәки хәзинәни оғурламаг истәјәндә гејбдән кәлән бир атлы ону тапдаламыш вә ики кәнч ону гамчыламышдыр.

116—117 *Красс*—Рома сәркәрәдәси.

130—132 Делос адасы, әсатирә керә, далғалар үзәриндә кәзирмиш вә јалһыз Латоне орада Аполлону вә Диананы доғандан сонра ада бир јердә дајанмышдыр.

136 *Gloria in excelsis* (лат.)—«Аллаһа ешг олсун». Эфсанәјә көрә, Иса анан олан кечә чобанлар мәләкләрин охудугу бу нәғмәни ешитмишләр.

145 Бурада Данте өзүнүн чашгынлығыны, баша дүшмәдијини нәзәрдә тутур. Данте баша дүшмүр ки, бу зәлзәлә вә ешидилән нәғмә нә демәкдир.

ИИРМИ БИРИНЧИ НӘҒМӘ

1—3 Јә'ни: тәбии сусузлугу (билијә олан мејли) јалныз әбәди һәјат (һәгигәт) сују кәсә биләр.

10 Бурада кәлән—I әсрдә јашамыш (40—95) гәдим Рома шаири Публи Папини Статсинин руһудур.

25 *Иплији әјирән*—Парка Лахезис. О, һәмишә инсан һәјатынын (өмрүнүн) сапыны әјириб бүкдәрир, онун бачысы Клото бу сапы јумаглајыр, әл ијинә јығыр, Атропос исә сапы кәсир.

50—51 *Фавмантын гызы*—Аллаһларын, хүсусән Јунонанын хәбәрчиси, гөвси-гүзәһи тәмсил едән Ирида.

52—57 Аристотелә көрә, гуру бухар јер үзәриндә күләји, јералты күләк исә зәлзәләни доғурур.

61 *Мәканы дәјишмәк*—Ә'рафдан Чәннәтә галхмаг.

83—84 *Тит*—Император Веспасианын оғлу (70-чи илдә Гүдс шәһәрини дағымышдыр).

89 *Толослу*—Толоса (Тулуз) шәһәри сакини. Амма, әслиндә, Статси Неаполда анан олмушдур. Орта әсрләрдә шаир Статсини Толос шәһәриндән олан Лутси Статси илә дәфәләрлә гарышыг салмышлар.

93 *Икинчи аддымымда јыхылдым*—Статсијә аиддир, чүнки өлүм она имкан вермәмишди ки, икинчи поемасыны («Ахиллеида») јазыб гуртарсын.

102 *Күнәш бир дә һәрләнсә*—јә'ни, лап бир ил кечсә дә.

ИИРМИ ИКІНЧИ НӘҒМӘ

9 „*Sitiunt*“ (лат.)—«сусамышлар».

14 *Јувенал*—Рома шаири вә сатирики (тәгр. 60—127), Статсинин мүасири вә мүәллими.

23 *Хәсислик*—Веркили Адриандан ешидир ки, бешинчи даирәдә руһлар ачкөзлүк вә тамаһкарлыг кими кунәһлардан тәмизләнир.

55 *Чобан нәғмәси гошан үрәк*—Веркилидир (шаирин «Буколика» әсәри нәзәрдә тутулур).

58 *Қлио*—тарих илаһәси; шаир Статси «Фивиада» әсәриндә бу илаһәни көмәјә чағырыр.

70—72 Әсрин тәзәләнмәси, јенилик көзләмәси һаггындакы фикри шаир Статси Веркилинин «Буколика» әсәриндән алмышдыр. Һәммин китабдакы шә'рләрдән бириндә Азини Поллионун оғлу олмасына ишарә вардыр. Орта әсрләрдә белә һесаб едирдиләр ки,

Һәм ин ишарә Исаньн доғулачағына, зүһуруна аидир. Һәтта белә әфсанәләр дүзәлмишди ки, Веркилидәки бу ишарә бир чох бүтпәрәстләри дөндәриб христиан етмишдир. Данте шаир Статсини дә бу чүр дөнүб христианлашмыш адамларын чәркәсинә дахил едирди. Веркилинин өзүнү исә орта әсрләрдә үмүмийәтлә Исаньн зүһуруну әввәлчәдән хәбәр верәнләрдән бири һесаб едир, онун бүтпәрәстлижинә бир о гәдәр дә етина етмирдиләр. Веркилинин «Илаһи комедија»да Дантејә јолдашлыг етмәсинин өзү дә бу чәһәтдән тәсадүфи дејилдир.

83 *Домитсиан*—Рома императору.

88—89 Јә'ни: «Фивиада»ны гуртармамышдан әввәл.

97—107 *Теренси* вә *Сесили*—б. т. әввәл II әсрин Рома драматурглары.

Плавт—б. т. әввәл III—II әсрин Рома драматургу.

Вариј—Рома шаири (б. т. әввәл I әср), Веркилинин досту.

Персиј—Рома шаири (I әср).

Јунан—Һомер.

Дағ барәсиндә—Парнас һаггында.

Антифонт, *Еврипид*, *Агафон*—гәдим јунан драматурглары.

Симонид—гәдим јунан шаири.

109—114 Веркили бурада шаир Статсинин поемаларында тәрәннүм олунмуш гадын вә гыз гәһрәмәнларын адларыны садалајыр.

141 Не'мәтин гадаған олмасы һаггындакы ифадә гарынгулуларын руһларына аидир.

142—144 Бурада Маријанын өзү һаггында јох, гонагларын һаггында фикирләшди, онларын гејдинә галдыгы нәзәрдә тутулур.

ИЛИРМИ ҮЧҮНЧҮ НӘҒМӘ

11 „*Labia mea, Domine*“ (лат.)—«Дилими ач, илаһи».

25—27 *Ерисихтон*—Триоп вә Фессалијанын оғлу Әсатирдә дејилир ки, Серераја (Деметраја) мәхсус олан палыд ағачыны кәсдијинә көрә аллаһ ону ачлыға мәһкум етмишдир. Куја, Ерисихтон өз ачлыгынын гаршысыны алмаг үчүн бүтүн вар-јохуну сатыб јемәјә вермиш, һәтта өз гызыны да сатмышдыр, амма дојмаг билмәдијиндән өз бәдәнини кәмириб јемәјә башламышдыр.

28—30 Данте бурадакы күнаһкарлары ромалылар Гүдс шәһәрини мүһасирәјә алдыглары вахтдакы ач јәһудиләрлә мүгајисә едир. Куја һәм ин мүһасирә заманы јәһуди гадын Марнам (Мәрјәм) ачлыгдан өз сүдәмәр ушағыны јемишдир.

32—33 *Инсаньн үзүндә „ото“ ахтармаг*—Орта әсрләрдә белә һесаб едирдиләр ки, инсаньн үзүндәки чизкиләрдә «*Homo Dei*» («Аллаһ адамы») сөзләрини охумаг олар. Куја, инсаньн ики көзү ики «О» һәрфини, гашлар вә бүрун исә «М» һәрфини тәчәссүм етдирир.

48 *Форезе Донати*—Флоренсија шәһәриндәндир, Корсо вә Пикарда Донатиләрин сардашы, Дантенин досту вә гоһумудур (Дантенин арвады Чемма Донати һәм ин нәсилдәндир).

84 *Орда*—јә'ни: Ә'рафын гапысы ағзында.

86 *Нелла*—дул Фореze.

94 *Сардинијалы Барбача*—Сардинијада даглыг эјалетдир. Буранын эһалиси Африкадан кэлмәдир. Куја, гадынлар орада һәм исти иглимә, һәм дә бир гәдәр јүнкүл әхлаглы олдуғларына көрә дөшүачыг, бә'зән лап чылпаг кәзирләрмиш. Сонракы мисра-ларда Данте Барбачаны Флоренсија илә мүгајисә едир.

ИЈИРМИ ДӨРДҮНЧҮ НӘҒМӘ

15 *Олимп дағы* (јүксәкликләри)—Чәннәт.

19 *Боначунта Обриччани*—Сичилија әдәби мәктәбинә мәнsub шаир (тәхм. 1300-чү илдә вәфат етмишдир).

22—24 Бурада папа IV Мартин нәзәрдә тутулур.

28 *Пилли Убалдин*—Пил гәсринин саһиби Убалдин. дел Убалдино.

29—30 *Бонифатси Фјески*—1274-чү илдән 1295-чи илә гәдәр Равеннада архиепископ олмуш вә дини тә'лимдән даһа чох өз достларына гонаглығлар вермәклә мөшғул олмушдур.

31 Мессер Маркезе дел Арголјози әслән Орли шәһәриндән иди.

37—48 Данте сүркүндә бир мүддәт Луккда (1308—1315) јашамышды. Чентукканы Бонаккорсо Фондора әрә кетмиш Чентукка Морла илә ејниләшдирирдиләр.

56 *Квиттон*—Квиттоне де Аретсо, «елми» мәктәбин башчысы.

Нотари—Сичилија әбәди мәктәбинә мәнsub шаир вә һүғугшүнас Јакопо де Лентино.

82—90 *Бәланын сәбәби*—Форезонун гардашы Корсо Донати.

121—123 *Нефелин нәсли*—Пирифојанын тојунда гадынлары оғурламаг истәјән нәһәкләр (кентаврлар).

124—126 Дини әфсанәјә көрә, Кедеон мадианитләрин әлејһинә чыхмыш вә сујун кәнарына кәлиб әјиләрәк су ичән дөјүшчүләри кери гәјтармышдыр.

ИЈИРМИ БЕШИНЧИ НӘҒМӘ

2—3 Јз'ни: чәнуб јарым күрәсиндә күнортадан ики саат кечмишди, шималда исә—кечә саат ики иди.

22 *Мелеагр*—Калидон падшаһынын оғлу. Куја о, анадан оларкән Парклар очаға бир одун парчасы атмыш вә хәбәр вермишләр ки, одун јаныб гуртаран кими Мелеагр өләчәкдир. Анасы Алфеја одуну сөндүрүб кизләтмиш, лакин сонра (Мелеагр өз дајыларыны өлдүрдүјүнә көрә) һәмин одуну очаға гојуб јандырмыш вә Мелеагр өлмүшдүр.

31—108 Статси бурада, Фома Аквинскинин тә'лиминә ујғун олараг, инсанын анабәтниндәки һәјатыны вә өләндән сонра руһун бәдәнсиз јашаја билдијини изаһ едир.

121 *"Summae Deus clementiae"* (лат.)—«Аллаһ али мөрһәмәт саһибидир». Қилсәдә охунан дуанын илк сөзләри.

127 *"Virum non cognosco!"* (лат.)—«Әр көрмәмишәм!» Мәрјәмин сөзүдүр.

131 *Келика*—Әсатирә көрә, Јупитер мөшә илаһәси Келиканын намусуна тохунмуш—

дур, гээблэнэн Диана өз мешәсиндән Келиканы говмушдур, Јунона исә ону аҗыа че-
вирмишдир. Лакин Јупитер ону (Келиканы) өз оғлу илә бирликдә көҗләрә галдыр-
мышдыр, беләликлә дә улдузлу көҗдә Бөҗүк вә кичик Аҗы бүрчү әмәлә кәлмишдир.

ИЈИРМИ АЛТЫНЧЫ НӨҒМӘ

25 *Бир руһ*—Квидо Квинитселли.

40 Гоморра вә Содом—Дини әфсанәҗә көрә, бир заман мөвчуд олмуш шәһәрләрин
адларыдыр. Куҗа, әһалиси әхлагсызлыг етдијинә көрә аллаһ бу шәһәрләри јандырыб
мәһв етмишдир.

113 Бурада «инди тәзә адланан» ифадәси XIII әсрдә јени јаранмыш италјан ди-
линдәки поезијаа айддир.

116 *Бир нәфәр*—Провансал поезијасынын нүмајәндәси шаир Арнаут (Арналд) Дан-
јел. Тәхм. 1200 илдә вәфат етмишдир.

120 *Лимузинли*—Лимузин әјаләтиндән олан шаир Чираут де Борнел (XII—XIII
әср).

124 *Квиттон*—Квиттоне де Аретсо.

140—147 Арналд бурада провансал дилиндә чаваб верир.

ИЈИРМИ ЈЕДДИНЧИ НӨҒМӘ

1—5 Ә'раф дағында кечә башланыр, күнәш өз шүаларыны башга өлкәләрә, јә'ни
Гүдсүн олдуғу јерләрә сачмаға һазырлашыр. Һәммин саатда Испанија үзәриндә Мизан
бүрчү көј меридианында дајанмышдыр, јә'ни—кечәнин јарысыдыр, Ганг чајы үзәриндә
исә күнортадыр.

7 *"Beati mundo corde!"* (лат.).—„Гәлби тәмиз оланлар мүгәддәсдир!“

59 *"Venite benedicti Patris mei!"* (лат.) —„Кәлин, еј мәним атамын хејир-дуа
вердији адамлар!“

94 *Ситереја*—Венера.

97—108 *Лија*—фәал һәјатын рәмзи, Раһил—фәал олмајан, пассив һәјатын рәмзидир

115 *Ширин бәһәр*—һәгиги, али не'мәт.

142 Јә'ни: Данте өзүнү там әлә алыр (һалә вә тач император вә папанын башына
тојдуғу папағын бәзәјидир, бу исә там һакимијјәт рәмзидир, Данте өз вәзијјәтини һәммин
мүгајисәләрлә ифадә етмәјә чалышыр).

ИЈИРМИ СӘҚКЗИНЧИ НӨҒМӘ

19—20 *Кјасси*—Адриатик дәнизинин саһилиндә, Равеннанын чәнуб тәрәфиндәки
шамлыг мешә јери.

Еол—Күләји мағараларда тутуб сахлајан вә истәдији заман ачыб бурахан аллаһ.
Сирокко—чәнуб-гәрб күләји.

40 Биз Беатриченин өз дилиндән өјрәнирик ки, онун ады Мателдадыр (Бах: Ә'раф,
XXXIII, 119).

65—66 Венера Адониси сеvirди, лакин онун оғлу (Купидон) сәһвән онун синәсини» охла жараламышды.

71—72 *Келлеспонт*—Дарданел боғазы. Иран падшаһы Ксеркс б. т. эввэл 480-чы илдә куја көрпүләр дүзәлдәрәк боғаздан кечмиш вә Јунаныстана гошун јеритмишди, мүһарибәдә мәғлуб олдугда исә балыгчы гајығында боғаздан кечиб гачмалы олмушду.

73—74 *Леандр*—Јунан асатириндәки гәһрәманлардан бириди. Куја, о һәмишә Абидосда—Келлеспонтун Асија саһилиндә јашајырмыш вә Сестада јашајан Геро илә көрүшмәк үчүн кечәләр боғазын о бири—Авропа саһилинә кечирмиш.

81 *„Delectasti“* (лат.)—«Сән севиндирдин» «Хәлг етдијин бу јерләрлә сән мәни севиндирдин, илаһи!»). Мателда бунунла демәк истәјир ки, Јер Чәннәтинин көзәллијинә севинир.

97—108 Мателда бурада изаһ едир ки, күләјин вә бухарын төрәтдији гарышыглыг јалныз Ә’раф дағындан ашағыдакы даирәләрдә (јә’ни јер сәһни үзәриндә) баш верә биләр, Јер Чәннәтинин зирвәсиндә исә атмосфер дәгиг сурәтдә шәргдән гәрбә тәрәф һәрләнир, ону һәрәкәтә кәтирән исә көјүн доггузунчу тәбәгәсидир (илк тәкан веричи тәбәгәдир), онун ортасындакы әләвә сәккиз тәбәгәни дә һәрәкәтә кәтирән һәммин гүввәдир.

ИЈИРМИ ДОГГУЗУНЧУ НӘҒМӘ

3 *„Beati quorum tecta sunt peccata!“* (лат) — «Күнаһлары бағышлананлар мүгәддәсдир!».

28—30 Јә’ни: һәвва күнаһ ишләмәсәјди, бәшәријјәт инди Јер Чәннәтиндә јашајарды, Данте дә инди көрдүјү не’мәтдән чоһдан дадмыш оларды.

37 *Мүгәддәс гызлар*—илаһәләр.

41 *Уранија*—көј елминин (астрономијанын) илаһәси.

43—154 Бурадан башлајараг нәғмәнин ахырына гәдәр христиан мө’минләринин вә килсәнин тәнтәнәли мәрәсими вә онларын күнаһкарлара тәрәф кәлмәси тәсвир олунур.

50 *Чырағлар*—Килсә мәрәсими башлананда өндә кедән једди ишыға (мәш’әлә) ишәрәдир.

82—83 Бурада Әһди-әтигин ијирми дөрд китабы нәзәрдә тутулур.

90 *Дөрд һејван*—дөрд «Инчил» (китабы).

108 *Грифон*—Гартал башлы вә ганадлы шир, исан—аллаһын (Исанын) рәмзи.

115 *Сципион* (Африкалы)—Һаннибала галиб кәлән.

133—141 *Ики гоча*—һәвариләри тәмсил едәнләр.

142 *Јаков, Пјотр, Иоанн* вә *Иуда* нәзәрдә тутулур.

143—144 *Тәнһа гоча*—Апокалипсис.

154 *Әләмләрин далында* (архасында)—Једди мәш’әлин архасында.

ОТУЗУНЧУ НӘҒМӘ

11 *„Veni, sponsa, de Libano, Veni!“* (лат)—«Кәл, Ливандан пејда олмуш кәлин, кәли!».

- 17 „*Ad vocem tanti senis*“ (лат.)—„Бу бөжүк гочанын сәси илә“
 19 „*Benedictus qui venit!*“ (лат.)—Кәләчәк шәрәфлидир!“
 21 „*Manibus odate lilia plenis!*“ (лат.) Овуч долусу занбаг верин!“ (бу сөз-
 ләр Веркилиндиндир, Данте ону азагыг дәјишдирмишдир).
 83—84 „*Inte, Domine speravi*“ (лат.)—„Илаһи сәнә ихлас едирик“. *pedes*
meos (лат.)—Мөним ајагларым.

126 Јә'ни: Беатричејә нә бир гадын кими, нә дә јүксәк (али) мүдриклијин рәмзи кими садиг олмамышдыр.

134 Јә'ни: Дантенин «Јени һәјат» әсәриндә һаггында данышдығы јухуларда.

ОТУЗ БИРИНЧИ НӘҒМӘ

71 *Јарба өлкәси*—Јарбанын падшаһлыг етдији Африка.

98 „*Asperges me*“ (лат.)—«Үзүмә су сәп».

123 Бурада Грифон каһ Беатриченин көзүнә шир (инсан) кими, каһ да гартал (аллаһы) кими көрүнүр.

137—138 *Беатриченин икинчи һүснү*—Беатриченин додаглары. Биринчи көзәллији (Беатриченин көзләрини) Данте әввәл көрмүшдүр.

ОТУЗ ИКИНЧИ НӘҒМӘ

1—3 *Он иллик тәшнә* (он илин сусузу)—Беатриченин көрмәк. Беатриче 1300-чү илдән (он ил) әввәл вәфат етмишдир.

37—39 Бурада һаггында данышылан ағач христиан дини әфсанәләриндә нәзәрдә тутулан «хејир вә шәрри дәрк етмә ағачыдыр» ки, куја һәвва илә Адәм онун мејвәсиндән дадыб гәдәгәни позмуш вә Чәннәтдән говулмушлар. Данте бу ағачы империја рәмзи кими верир.

48—51 Грифон арабаја (килсәјә) тәрәф чеврилир, ону сојулмуш ағача (империјаја) чәлб едир вә будаглардан бири илә ону дишләјә (хача) баглајыр.

64 *Сиринга һаггында нағыл*—Јунан әсатириндә дејилир ки, мешә аллаһы Пан Сиринганы (Најаданы) тә'гиб едирмиш, Сиринга гамыша чеврилмишдир, Пан исә һәмин гамышдан өзү үчүн түтәк (сиринкс) гајырмышдыр. Јупитер Ио адлы гызы сеvirмиш, Јунонанын әмри илә јүзкөзлү Аргус һеч бир заман јатмыр вә Ионун кешијини чәкирмиш. Меркури Сиринга һаггындакы нағылы данышанда Аргус јухуја кетмиш, сонра онун башыны кәсдирмишдир.

73—81 Бурада Исанын шәјирдләри олан һәвари Пјотр, Иоанн вә Јаковун мө'чүзә заманы Исанын өз көркәмини дәјишдији вахт горхуб өзләриндән кетмәләри вә ајы-ланда Исанын сөһбәт етдији Моисејин (Мусанын) вә Илјанын (Илјасын) гејб олдугларыны көрүб һејрәтә дүшмәләри һаггында христиан әфсанәси нәзәрдә тутулур.

97 *Једди илаһи* (пәри)—әлләринә мәш'әл көтүрмүш једди хејирхаһлыг.

99 *Австр*—Чәнуб күләји; Аквилон—шымал күләји.

109—117 *Диж*—Гартал. Ағачын башындан арабаја һүчүм едән бу гуш гәдим Рома-нын бүтпәрәст императорларыны тәмсил едир. Дантејә көрә, һәммин императорлар кил-сәјә һүчүм етмәклә өз император һакимијјәтләринә дә зәрәр вурмушлар.

118—123 *Тулкү*—Христианлығын илк дөврләриндә әмәлә кәлән дини тәригәтләрин рәмзи.

130—141 *Әждаһа*—шејтан

149—153 *Һәјасыз фаһишә*—Папалыг.

ОТУЗ ÜЧÜНЧÜ НӘҒМӘ

1 *„Deus, venerunt gentes“* (лат.) — *„Илаһи, бүтпәрәстләр кәлмишләр“*.

10—12 *„Modicum, et non videbitis me; et iterum modicum,“* (лат.)—*«Тезликлә сиз мәни көрмәјәчксиниз вә јенә мәни тезликлә көрәчәксиниз»*. Беатриче бу сөзләрлә демәк истәјир ки, нәһәнкин оғурладығы арабанын јенә дә гајыдачағына вә әввәлки вәзијјәтә дүшәчәјинә әминдир.

14 *Мәнә, гадына, мүдрик инсана*—Дантејә, Мателдаја вә Статсијә.

36 Шәраб вә чөрәк гатили хилас етмәз—Италијада белә бир адәт вар иди: әкәр гатил вә ја онун гоһумлары доггуз күн далбадал кәлиб өлән адамын гәбри үзәриндә шә-раба батырылмыш чөрәк јесәјди, өлдүрүлән адамын гоһумлары интигам алмаг һүгу-гуну итиридиләр. Беатриче демәк истәјир ки, һеч бир шеј гатили аллаһын мәһкәмә-синдән горуја билмәз.

43 *Беш јүз Он беш*—Бу рәгәмин мә'насыны изаһ етмәк мүмкүн дејилдир. «Илаһи комедија»нын көһнә тәсвирчиләри бу рәгәми белә изаһ едирләр: куја, бу рәгәм кәлә-чәкдә килсәни вә империјаны азад едиб әввәлки дүзкүн јола салачаг хиласкара ишәрә-дир. Һәммин хиласкар килсәдә өз јериндә отурмамыш олан оғруну вә фаһишәни (XXXII нәғмәдә һаггында данышылан), һабелә нәһәнки (франсыз кралыны) мәһв едәчәк вә һәрәни өз јериндә әјләшдирәчәкдир. Һәммин тәсфирчиләр DXV рәгәминдәки сајларын јерини дәјишдириб (DVX) көстәрирләр ки, бунун мә'насы «башчы» (рәһбәр) демәкдир. Бу чүр изаһат бир о гәдәр дә ағыла батан дејилдир.

47—51 *Сфинга* (Сфинкс)— Әбүлһөвл.

62 *Биринчи руһ*—Адәм.

68—69 *Елса*—Арно чајынын голу.

Јә'ни: Пирам өз ганы илә тут ағачынын мејвәсини гара рәнкә (ағ туту—гара тута) бојадығы кими, јер үзәриндәки хырда ишләр дә Дантенин шүүруну гаралтмасајды.

78 Јә'ни: Беатриче истәјир ки, Данте, онун дедији сөзләрин мә'насыны баша дүш-мәсә дә, һәммин сөзләри јадында сахласын вә гајыданда инсанлара сөјләсин, нечә ки-зијарәтә кедән зәввар Фәләстиндән (Гүдсдән) гајыданда әлиндәки әсанын башында бир дәфнә будағы кәтирир.

98—99 Јә'ни: Сәнин унутмағын өзү сүбүт едир ки, сән мүгәссирсән, чүнки сән ја-

ланчы шаирлэрин вэ философларын мәктәбинә (чәрәжанына) ујарат, өз ирадәни (диггәтини) мәндән јаындырмысан. Әкәр бу күнаһ олмасајды, Летанын сулары ону јуја билмәзди.

112—114 Бир мәнбә'дән башланыб ахан Лета вэ Евноја чајлары бурада шаирә Дәчлә вэ Фәрат чајларыны хатырладыр. Орта әсрлэрин чографи тәсәввүрүнә көрә, куја Дәчлә вэ Фәрат чајлары бир мәнбә'дән башланыб ахан чајлардыр.

139 Бурада Данте «Илаһи комедија»нын гурулушундакы һесабы, симметријаны нәзәрдә тутур.

ЧӘННӘТ

«Илаһи комедија»нын бу үчүнчү һиссәсини бир чох әдәбијатчылар поетик чәһәтдән ән көзәл, ән лирик һиссә сајырлар. Бу, һәгигәтән, беләдир. Әсәрин биринчи («Чәһәннәм») һиссәси өз мәзмун долғунлуғу, һәјатилији вэ дәрин реализми илә фәргләнирсә, үчүнчү һиссә өз лирик ахычылығы вэ романтик бојалары илә диггәти чәлб едир. Лакин бүтүн хәјали вэ фантастик хүсунијәтләри илә бирликдә, үчүнчү һиссәнин өзүндә дә дүнјанын, јер үзәриндәки ишләрин вәзијјәти һаггындакы сөһбәт давам едир, мүрәккәб гурулуша малик олан космик фәзанын даирәләри санки јенә дә бизим реал һәјатла бағланыр, унутганлығ сују ичмәсинә бахмајарағ јенә һәр шеј Дантенин јадындадыр, нә өз кәңчлијини, нә достларыны, нә дә дүшмәнләрини унутмамышдыр. Бүтүн бунларла јанашы, «Чәһәннәт» әввәлдән дүшүнүлмүш гурулушда (доггуз сферада) тәсвир олунур вэ Дантенин бу тәсвири чох заман рәсми христиан килсәсинин дини тә'лими илә бир о гәдәр дә дүз кәлмир. Бүтүн кайнатын вәһид бир гүввә дахилиндә һәрәкәт гануну әсасында мөвчуд олмасы, сүр'әтин ишығ сүр'әтини кечдикдән сонра санки сүкунәтә кечмәси, планетләрин һәрәкәтиндәки ганунаујғунлуғ, Ајын сәтһиндәки кәлкәләрин изаһы, бүтүн күнәш системинин вәһид бир тамлығ тәшкил етмәси вә саир мәсәләләр һаггында Дантенин вердији изаһлар көстәрир ки, о, јалһыз схоластик тәсәввүрләри бәдиш шәкилдә шәрһ етмәклә гаһламамыш, өзүндән әввәлки вә өз дөврүндәки елми-фәлсәфи аңлајышлары, хүсусилә неоплатоникләрини вә әрәб фәлсәфәсинин, шәрг елми-бәдиш фикринин наилијјәтләри әсасында јени сөз демәк истәмишдир. Дантенин космик фәзада бүтүн чисмләрин бөјүк гүввәдән—мәһәббәтдән күч аларағ һәрәкәт етдији барәдә фикирләри ону Әбу Әли ибн Сина фәлсәфәси илә, бөјүк Низаминин кайната вә һәјата бахышлары илә јахынлашдырыр. Данте үчүн фантазија вә мүхәјжәлә һәјат һаггында данышмағ үчүн бир васитә иди. Онун тәсәввүрүндәки чәһәннәт ислам дини әфсанәләриндәки чәһәннәтдән фәрглидир. Лакин о да чәһәннәтдә һәр шеји јер үзәриндәки реал аңлајышларла мүгајисәдә верир. Веркили гејб олдуғдан сонра шаири Беатриче мүшајиһәт едир, ән сон мәрһәләдә исә, Беатриченин хайиши илә, мүгәддәс Бернард шаирә јолдашлығ едир. Чәһәннәтдәки бүтүн һадисәләр, Дантејә көрә, 1300-чү илин баһар фәслинә тәсадүф едир.

БИРИНЧИ НӘҒМӘ

4 Бурда, доггузунчу тәбәғәнин үстүндә, Емпиреј, аллаһын мөканы нәзәрдә тутулур.

15 Дәфнә әввәл илаһә имиш, әсатирә көрә, ону севән Аполлоңдан гачдығына көрә ағача (дәфнә ағачына) чеврилмишдир.

20 *Марси*—Мусли сәнәтиндә Аполлонла жарышда мәғлуб олмушдур вә буна көрәдә онун дәрисини сојмушлар.

33 Делфләр таңрысы, аллаһы—Аполлон.

49—51 Јә'ни: Ишыг, әкс едән һәр бир зијаја башланғыч верир, әкс едән зија исә јолун жарысыны кетмиш вә јенидән өз евинә гајытмаг истәјән сәркәрдан адама (Данте-нин өзүнә) бәнзәјир.

70—72 Јә'ни: инсанын инсандан даһа јүксәк бир варлыға чеврилмәси.

79—81 Дантенин бурада күнәш кими баша дүшдүјү—атәш (од) тәбәгәсидир.

118 Бурада Данте инстинктә ишарә едир.

ИКИНЧИ НӘҒМӘ

30 *Илк улдуза чатмаг*—Данте илә Беатриче бурада Аја чатырлар.

59—60 Бурада Ајын сәтһиндәки кәлкәләрин фәрғи һаггында сөһбәт кедир.

64 *Сәккизинчи сәма* (истинадқаһ)—улдуз көјү (тәбәгәси).

78 *Бир-биринин үстә галанмаг*—чисмин сых вә сәјрәк тәбәгәләри (китаб вәрәгләри-кими).

79 Бурада куја Ајын сәтһиндән сәјрәк јерләр, Ај күрәсинин бүтүн дахилиндән кечән дәликләр нәзәрдә тутулур.

83 Ај сәтһиндә куја сых (бәрк) вә сәјрәк (дәлик) јерләр олдуғу һаггында мүлаһизә.

120 Јә'ни: һәр бир көј тәбәгәси өзүндән јүксәкдә олан тәбәгәдән алдығы хүсусијјәти өз мәгәдинә ујғунлашдырыр вә өзүндән ашағыдакы һадисәләрин сәбәбинә (көкүнә) тә'сир едир.

129 Беатриче изаһ едир ки, көјләр (тәбәгәләр) өзләри һәрәкәт етмир, онлары мәләкләр һәрәкәт етдирир вә онлара тә'сир (чәзб—чәзибә) гүввәси ашылајыр. Данте бу мәләкләри вә онлары ишнин «мәһарәт» адландырыр.

ҮЧҮНЧҮ НӘҒМӘ

18 Бурада Нәркизин (Нартсисин) суда көрүнән өз әксини чанлы инсан сајыб она вурулмасы һаггындакы әсатир нәзәрдә тутулур: Данте, әксинә, һәгиги шәхсләри онларын әкси һесаб етмишдир.

49 *Пиккарда Донати*—Форезе вә Корсо донатиләрин бачысы. Корсо ону зорла моһнастрдан чыхардыб әрә вермишди.

68 Бурада илк мәһәббәт атәши һаггындакы фикри Данте јарадычылығына бәләд олан һәм көһнә, һәм дә јени тәфсирчиләр ики чүр изаһ едирләр: 1) «Санки илк мәһәббәтин атәши илә јанырды»; 2) «Мәһәббәтнин ән јүксәк атәшинә тутулмуш кими иди». Һәр ики мә'наны чыхармаг үчүн бурада имкан вардыр вә бу мә'налар бир-бириндән о гәдәр дә кәскин фәрғланмирләр.

77 *Necessе*—зәруридир (схоластик фәлсәфәдә ишләнән латынча истилаһдыр).

79 *Esse*—варлыг (бу да фәлсәфи истилаһдыр).

97 Лүксәк һәҗәт вә әмәл ғызы—Бурада Пиккардонун мәнсуб олдугу раһибләр ич-масынын әсасыны гоҗан Ассизиҗалы Қлара нәзәрдә тутулур.

118—120 *Костанса*—Норман ханәданынын Чәнуби Италијада сонунчу нүмәјән-дәси. Бу гадынын әри, алман императору VI Генрих 1190—1197-чи илләр арасында Си-чилијада вә Неаполда шваб һакимијјәтинин әсасыны гојмушдур. II Фридрих онларын оғлу иди. Пиккарда бурада VI Генрихин өзүнү икинчи ғасырға сајыр (онун атасы I Фридрих исә биринчи ғасырға һесаб олуурду), II Фридрихи исә—үчүнчү ғасырға кими ғәләмә верир вә беләликлә дә онларын һакимијјәтинин чох чошгун вә ејни заманда мүвәггәти олдугуна ишарә едир. Белә бир әфсанә дә вардыр ки, Констанса (Констанси-ја) өзү әрә кетмәк истәмәмиш вә раһиблији ғәбул етмишдир, ләкин ону зорла әрә вер-мишләр.

121—122 *„Ave, Maria“* —Латынча охунан дуанын илк сөзләридир: «Севин, Мари-ја» («Севин, Мәрјәм»).

ДӨРДҮНЧҮ НӨҒМӘ

13—15 *Даниилтәк*—Христиан дини әфсанәләриндән бириндә дејилир ки, Бабилистан падшаһы Новоходоносор бир дәфә јуху көрмүш вә јухуну унутмушдур, ләкин ағыллы вә мүдрүк сајылан каһинләрин һамысыны топлајыб онлардан унутдугу јухуну јозмағы тәләб етмишдир. Унутулмуш јухуну јоза билмәјәнләрин чоху ғәтл едилмишдир. Падша-һын ғәзәби сојујандан сонра, куја, Даниил (Данјал) пејғәмбәр падшаһа һәм унутдугу јухуну хатырлатмыш, һәм дә јозмушдур. Данте бурада Беатричени вәзијјәтини бу әф-санә илә мүгајисә едир. Беатриче дә (Даниил кими) шаирин шүбһәләрини тапмыш вә онлары һәлл етмишдир.

23 *Әфлатун өјрәдән кими*—Платон (Әфлатун) белә һесаб едирди ки, инсанларын руһу бәдәндә тәчәссүм етмәздән әввәл улдузларда јашајыр, инсан өләндән сонра исә руһ јенә дә улдузлара ғајыдыр.

25 *Velle* —Ирадә (схоластик фәлсәфәдә ишләнән истилах).

28 Јә'ни: һамыдан даһа чох аллаһын сәјринә далмыш.

31—32 Јә'ни: Сәнин Ајда көрдүјүн руһлар вә һабелә бүтүн башға руһларын һамысы һәмин көјдәдир (тәбәғәдәдир).

33 Јә'ни: руһларын һамысы әбәдидир.

34 *Биринчи дөврәјә*—Емпиреј.

48 *Товит*—Әфсанәјә керә, Товитин көзүнә дүшмүш ағ ләкәни (титәни) мәләк Рә-фаил тәмизләмиш вә ону сағалтмышдыр.

49 *Тимеј*—Платонун (Әфлатунун) руһларын улдузлара ғајытмасы һаггындакы диа-логунун сәрләвһәси.

58—60 Јә'ни: әкәр Платон улдузларын инсан руһуна тә'сир етдијини нәзәрдә тутур вә инсандакы ләјағәтли вә бәд әмәлләрин сәбәбини бу тә'сирдә көрүрсә, демәли, о, мүәјјән дәрәчәдә һаглыдыр.

63 Јә'ни: инсанлар планетләрә онларда јашајан аллаһларын адларыны вермәјә башламышлар.

82 *Лавренти*—III эсрдэ Ромада јашамыш вэ дэмир шэбэкэ үзэриндэ јандырылмыш дјакон (кешиш).

83 *Мусси Ссегола*—Етрус падшаһы Порсенаны өлдүрмөк истәјән вэ бу иши бачар-мајыб өз әлини јандыран кәнч ромалы.

БЕШИНЧИ НӘҒМӘ

4—5 Јә'ни: Беатриченин көрмөк габилијјәти даһа да камилләшир.

57 *Сары вэ ағ ачарлар*—килә һакимијјәтинин рәмзи.

65 *Иеффај*—Әфсанәјә көрә, аллаһдан гәләбә истәмиш вэ өз мөгсәдинә чатмыш мөһкәмә һакими (Исраилдә) Иеффај (Јеффај) өз евинин гапысында биринчи гаршы-сына чыханы гурбан вермәји гәт етмишди. Тәсадүфән онун өз јеканә гызы гапыда онун табағына чыхмыш вэ ата өз гызыны гурбан вермишдир.

68—72 *Јунанларын рәһбәри*—Агамемнон (бах: Гомер, «Илиада»). Троја үзәринә гошун чәкәркән кәмиләрә сәмт күләји әссин дејә Агамемнон өз гызы Ификенијаны ал-лаһлара гурбан вермишдир.

86—Јә'ни: Күнәшә тәрәф.

93 *Икинчи сәлтәнәт* (Падшаһлыг)—Меркури көјү (тәбәгәси).

96 *Планета өзү дә*—Меркури планети.

98—99 *Тәбиәтән көврәк*—инсан.

128 *Јад* (өзкә) зијалар—Меркуринин ишығыны өртән Күнәш зијалары.

АЛТЫНЧЫ НӘҒМӘ

10 *Јустиниан*—I Јустиниан, 527-чи илдән 565-чи илә гәдәр Бизанс императору.

16 *Агапит*—Рома папасы (536-чы илдә вәфат етмишдир).

25 *Велисари*—Јустинианын сәркәрдәси.

36 *Паллант*—«Енеида» әсәриндәки гәһрәманлардан биридир.

38 *Алба* (Алба Лонга)—Латсидә (Латсиумда) шәһәр. Әфсанәјә көрә һәмин шәһә-рин әсасыны Енејин оғлу гојмушдур.

39 Үч нәфәр үч нәфәр әлејһинә—Норатси гардашлары (үч гардаш) Куриатси гар-дашларына (үч гардаша) галиб кәлдикдән сонра Латсидә һакимијјәт Романын ихти-јарына кечмишди.

41—42 Јә'ни: Сабинјалы гадынларын оғурланмасы заманындан (Ромулун вахтын-да) тәһгир олуномуш Лукретсијанын өзүнү өлдүрдүјү замана (Тарквининин вахтына) гәдәр.

44 *Бренн*—Галларын башчысы (б. т. әввәл IV эср). Пирр—Епир падшаһы (б. т. әввәл IV—III эср).

46—48 *Сачлары дағыныг Квинси*—Синсиннат, Ромада консул вэ диктатор олмуш-дур (б. т. әввәл V эср). *Торкват*—ромалы сәркәрдә (б. т. әввәл IV эср).

Деси—(Детсиләр)—үч ромалы сәркәрдә; Публи Детси Мус, онун оғлу вэ нәвәси.

Фаби—Рома тарихиндә мәшһур нәсил.

49—51 *Эрәбләр*—Бизим тарихдән әввәл 218-чи илдә Алплардан кечиб Италијаҗа кәлмиш карфакенлиләр әрәб адландырылмышдыр.

52—53 *Помпей*—Бөјүк Помпей (б. т. әввәл 106—48).

Ссипион—Африкалы Ссипион (тәхм. б. т. әввәл 235—183).

59 *Изара*—Рона чаынын голу, Ера—Луара, Сenna—Сена чајлары.

61 *Рубикон*—Равенна шәһәриндән чәнубда Адриатик дәнизинә төкүлән чајын адыдыр.

64—66 *Испанија, Дураcco, Фарсал*—Јули Сезарын һәрби сәфәр етдији јерләр.

67—68 *Антандр*—Әсатирә көрә, Енејин олдуғу шәһәр.

Симоент—Троја шәһәри јахынлығында чај.

74—75 *Брут вә Касси*—Сезарын гатилләри.

Перузија (Перуча) шәһәрини Октавјан Август б. т. әввәл 40-чы илдә талан етмиш, 43-чү илдә исә Мутина (Модена) јахынлығында Марк Антонијә галиб кәлмишдир.

76—78 *Клеопатра* б. т. әввәл 31-чи илдә дәниз вурушмасы заманы гачмыш вә сонра Октавианы өзүнә чәлб едиб әлә кечирмәк тәшәббүсләри баш тутмадығына көрә өзүнү иланлара чалдыртмыш, зәһәрләниб өлмүшдүр.

81 *Јан мә'бәди*—Ромадакы Јан (Јанус) мә'бәди. Бу мә'бәдин гапылары јалныз муһарибә баш вердикдә ачылырмыш.

87 *Үчүнчү сәјсар*—Јули Сезардан һесабландыгда үчүнчү сезар Тиберидир (14—37-чи илләр арасында һакимијјәтдә олмушдүр).

88 *Чанлы һәгигәт*—аллаһ.

94—96 *Бөјүк Карл*—Франкларын кралы (768—814-чү илләр).

101 Сары занбагла—Бурада гвелфләрин мүдафиә етдикләри Анжуж ханәданынын кербиндәки үч гызылы занбага ишарә олунур.

107 *Тәзә Карл*—II Карл (Анжужлу).

127 *Јә'ни*: Меркуринин ичинә.

128—142 *Ромео*—Роме де Вилијев (1250-чи илдә вәфат етмишдир), Провансын сонунчу графы Рамондо Беринкерин (IV Рајмунд Беренгаринин) назири олмушдүр. Белә бир әфсанә вар ки, куја, Ромео јохсул имиш вә графын сарајына зәввар кими кәлиб чыхмышдыр, ағыллы вә фәрасәтли олдуғуна көрә графын малијјә вә мүлки ишләрини аз бир заманда гајдаја салмыш, онун гызларыны да дөрд крала әрә вермишдир. Сарајда бөјүк һөрмәт газандығына көрә сарај мәијјәти она мәнфи мунасибәт бәсләмишдир, көзү көтүрмәјән адамлар исә ону графа шејтанламышлар. Граф ондан малијјә вә мүлки ишләрин һесабатыны тәләб етмишдир, Ромео исә һесабат вериб графын варијјәтинин нә гәдәр артдығыны сөјләмиш, сонра исә назирликдән әл чәкәрәк, јенә дә јохсул һәјата гајытмышдыр. Сараја јохсул кәлиб јохсул гајыдан Ромео кетдикдән сонра граф бөһтанчылары чәзаландырмышдыр.

138 *Үч гит артыг*—Јә'ни: граф һесабат истәјәндә Ромео тәләб олунандан артыг варијјәт топландығыны көстәрди, он ики рәғәми (беш вә једди) ондан нә гәдәр чохдурса, о гәдәри һесабатыны верди.

1—3 Латынча дини нәғмә олан бу парчанын ичәрисинә бә'зи јәһуди сөзләри дә сә-
лынымышдыр: «Өз нурунла бу сәлтәнәтләрин мүгәддәс ишыгларыны зијаландырыб ә-
дынладан мүгәддәс аллаһ, сәнә ешг олсун!»

4 *Нәғмә дејән руһ*—Јустинианын руһу.

13 *БЕ* вә *ИЧЕ*—Беатриченин адынын илк вә сон һечалары. Данте билдирмәк истә-
јир ки, һәтта бу һечалары әмәлә кәтирән сәсләри ешидәндә шаир өзүнү мүәјјән дәрә-
чәдә итирмишдир.

25 *Бәтндән кәлмәјән*—Адам.

50 *Әдаләт мәһкәмәси*—Гүдсүн дағыдылмасы илә.

67 Јә'ни: о шејләр ки, билаваситә аллаһ јаратмышдыр.

72 *Бүтүнлүкдә азаддыр*—јарадылмыш гүввәләр.

76—Јә'ни: инсана әбдијјәт, азадлыг верилмиш, инсан аллаһын тәчәлласыдыр.

85 *Tota* (лат.)—бүтүнлүклә.

105 Јә'ни: истәр рәһмдиллик јолу илә, истәр әдаләт јолу илә вә јакуд бу јолларын
һәр икиси илә.

122 *Әлавә...*—Јә'ни јухарыда дејиләнләрә ону да әлавә едим ки, билаваситә ал-
лаһ тәрәфиндән јарадылмыш һәр шеј әбдидир.

132 Јә'ни: аллаһын јаратдыгы һәр шеј камилдир.

СӘККИЗИНЧИ НӘҒМӘ

1 *Мәһв олмуш ел*—гәдим дунја, бүтпәрәстлик дунјасы.

2 *Киприда* (Кипридли)—Кипрдә доғулмуш Венера.

9 Әсатирә кәрә, Дидонада Енејә мәһәббәт доғурмаг үчүн Купидон онун (Дидона-
нын) кичик оғлу Асканијанын чилдинә кирмиш вә Дидонанын дизи үзәриндә отурмуш-
дур.

12 Јә'ни: каһ ахшам улдузу кими күнәшин гүрубундан сонра, каһ да сәһәр улдузу
кими күнәшин доғмағындан әввәл.

19—21 Данте бурада планетин дәриилијиндә башга улдузларын (парылтыларын)
һәрләндијини көрүр. Бу—мәһәббәт руһларыдыр. Бу руһлар ејни сүр'әтлә һәрләнирләр
вә Данте белә бир мүлаһизә ирәли сүрүр ки, бу һәрләнмәдәки сүр'әт һәмин руһларын
әбәди көрмә габилијјәтләриндән, јә'ни—аллаһы сејр етмә габилијјәтләриндән асылыдыр,
чүнки һәмин руһларда, Дантенин фикринчә, белә бир габилијјәт әввәлчәдән вардыр.

34 *Ибтида* (әввәл)—Үчүнчү сфераны (Венера тәбәгәсини) идәрә едән мәләјин
рүтбәси.

37 Бу мисра Дантенин «Зијәфәт» әсәриндәндир.

49—50 Бурада «Мән аз өмүр сүрмүшәм» дејән II Карлын оғлу Карл Мартеллдир
(1271—1295). Данте онунла 1294-чү илдә Флоренсијадә таныш олмушдур.

58—60 *Сол саһил*—Прованс.

61—63 Бурада Чәнуби Авзонија (Италија), јә'ни Неаполитан краллығы нәзәрдә
тутулур. Верде вә Тронто чајлары онун шимал сәрһәддини тәшкил едир.

64 Дунај чајынын ахдыгы јер она көрө хатырладылыр ки, Карл Мартелл маچار-
кралы кими тач гојмушду, амма краллыг етмөмишди.

67—70 *Тринакрија*—Сичилија (Тринакрија јунанча—үчзирвәли).

76—78 *Гардашым*—Бурада Карл Мартеллин кичик гардашы Роберт нәзәрдә ту-
тулур.

93 Јә'ни: сәхавәтли атадан (II Карлдан) белә хәсис огул (Роберт) јаранармыш.

120 *Сизин агил* (һәким)—Аристотел. Ичтиман тә'минат үчүн әмәк бөлкүсүнүн зә-
рурилијини сөjlәјирди.

123 Јә'ни: Сизин истәјиниз вә габилијјәтиниз.

124—126 *Ксеркс* (Иран падшаһы)—һәрбчу адамларын нүмунәси.

Солон (Афина ганунверичиси)—дөвләт хадими нүмунәси.

Мелхиседек (мүгәддәс руһани)—килсә хадими нүмунәси.

Дикәри—Бурада әфсанәви Дедал нәзәрдә тутулур (ихтирачи алим вә сәнәткарла-
рын нүмунәси кими верилир).

127—129 Јә'ни: Инсанларын тәбиәтинә тә'сир едән улдузларын һәрләнмәси өз вәзи-
фәсини јеринә јетирир вә инсанын һансы нәсил вә рүтбәјә мәнсубијјәти илә һесаблашмыр.

130—131 *Әкиз гардаш*—Бурада дини әфсанәјә ишарә едилир: куја Ивас һәлә ана
бәтниндә оландә өз әкиз гардашы Јакова охшамырды.

131—132 *Квирин*—Ромул (Романын илк падшаһы). Онун атасы мә'лум дејилди,
лакин әфсанәјә әсасән һамы ону Марсын оғлу һесаб едирди.

147 *Раһибә кејдирирсиз һәкмдарлыг либасы*—хәтиб, ваиз, моизәчи олмаг. Тәблиғат
үчүн моизә јазмагы чох севән Робертә ишарәдир.

ДОГГУЗУНЧУ НӘГМӘ

1 *Клеманса*—Карл Мартеллин гызы.

14 Бурада *«мәнә башга бир ишыг јанашырды»* ифадәси илә IV Едзелинонун ба-
чысы Кунитса де Романо нәзәрдә тутулур. Чаванлыгында һәр чүр фырылдагдан чыхан
бу гадын өмрүнүн ахырларында хејирхаһ ишләрлә мәшгул олур вә өзүнү мә'мин көс-
тәрирмиш.

26—30 Бурада Тревизанија әјаләти нәзәрдә тутулур. Риалто адасы, Брента вә Пја-
ва чајлары һәммин әјаләтә аид иди. Әфсанәјә көрә, IV Едзелино де Романонун анасы
бир дәфә јухуда көрмүшдүр ки, о бир мәш'әл доғду вә бу мәш'әл бүтүн Тревизанијаны
јандырыб мәһв етди.

40 Јә'ни: әсрин (1300-чү) сон или беш дәфә (дәфәләрлә) беләчә кәлиб кечәчәкдир
(јүзүнчү ил бешләшәчәкдир).

42 *Икинчи өмрү*—Әбәди шөһрәт.

44 *Адиче вә Талјаменто арасында*—Тревизанија әјаләтиндә.

49—51 *Канјан*—Тревизо шәһәриндә һакимлик едән Риссардо де Камино (1312-чи
илдә өлдүрүлмүшдүр).

53—60 *Кешишин* гара әмәлләри—Фелтро шәһәриндә руһанилик едән вә она пәнаһ
кәтирмиш Ферраро мүнәчирләрини гвелфләрин әлиһә вериб өлдүртдүрән Алессанро
Новелло.

Малта—Папанын Болсен көлүндәки һәбсханасы.

88—95 *Фолко* (67-чи мисрада тәсвир олуан руһ) Марселдә јашајырды, бу шәһәр иҗә Ебро вә Магра чајларының мәнсәбләри арасында јерләшир.

91—92 Марсел вә Африка саһилиндәки Бучеја (әрәбчә—Бечанјја) шәһәрләри демәк олар ки, ејни мериднанда јерләширләр. Бечанјја индики Әлчәзаир әразисиндәдир.

97—98 *Бела*—Дидона. Бу гадын Енејә бәсләдији мәһәббәтлә өз әри Сихејин вә Енејин арвады Креусанын хатирәсини тәһгир етмишдир.

99—101 *Родопејанка* (Родоплу гадын)—Әфсанәјә көрә, Родоп дағларының јанында јашамыш Фракија падшаһы Филлида. Куја, бу гадының әри, Афинадан олан шәһзадә Демофонт өз вәтәнинә кедиб узун мүддәт гајытмамышдыр, буна көрә дә гадын өзүнү асмышдыр.

103 *Алкид*—Һеракл

115 *Раава*—Христиан дини әфсанәсин көрә, Иерихон шәһәриндән олан әхлагсыз гадын.

118—119 Орта әсрләрдә белә һесаб едирдиләр ки, куја Јерин көлкәсинин учу Венера кејүнә (тәбәгәсинә) дирәнир.

128 *Илкин танрыдан үз чевирән*—Шејтан.

134—135 Јә'ни: Папанын гәрар вә көстәришләрини диггәтлә өјрәнмәјә фикир верир вә өзләри үчүн бу гәрарлардан хејирли нәтичәләр чыхармаға чалышырлар. Һәммин гәрарларын јазылдығы кағызларын да кәнары (һашијәләри) ја бармаг јерләри илә, ја да шәрһләрлә долудур.

137—142 *Назарет*—Гүдс шәһәринин олдуғу Фәләстин торпағы. Бурада Данте она ишарә едир ки, Рома папалары Фәләстинин мүсәлманларын әлиндә олмасы мәсәләсини Һамам унутмушлар. 126-чы мисрада папа VIII Бонифатсинин дә бу барәдә дүшүнмәдијинә ишарә вардыр. Һалбуки, Дантенин фикринчә, бу барәдә фикирләшмәк лазымдыр, чүнки (әфсанәјә көрә) Чәбраил Мәрјәмә Исаны доғачағы һаггында хәбәри вермәк үчүн ораја (Назаретә) кетмиш, ораја ганад кәрмишдир. Данте лап ахырда әмин олдуғуну билдирир ки, христиан килсәси тезликлә ахмаг папалардан хилас олачагдыр.

ОНУНЧУ НӘҒМӘ

29 *Кашнат хидмәтчиси*—Күнәш.

67 *Латонанын ғызы*—Диана, Ај.

98—99 *Колонијалы Алберт*—Алман илаһијјатчысы вә философу Алберт фон Болштедт (1193—1280).

Фома Аквинат—Қатолик дининдә бир чох ән мүртәчә тәригәтләрин әмәлә кәлмәсинә өз тә'лими илә имкан јаратмыш илаһијјатчы Фома Аквински (1225—1274).

103—105 *Грасиан*—XII әсрдә јашамыш һүгүгшүнас:—раһиб Франческо Гратсиано.

107—108 *Пјотр*—XII әсрдә јашамыш илаһијјатчы Ломбардијалы Пјотр.

127 *Челдоро*—Павидә килсә ады.

131—132 *Исидор* (Севилјалы)—VII әсрин Испан илаһијјатчысы.

Беда—инкилис илаһијјатчысы вә тарихчиси (VIII әср).

Рикард—илаһијјатчы (XII әср).

133—138 *Брабантлы Сикер*—XIII әсрдә Парис университетинин профессору, фило-соф (өз катиби тәрәфәндин өлдүрүлмүшдүр).

139 Бу хор дәстәсиндә өн ики нәфәр иштирак едир.

ОН БИРИНЧИ НӘҖМӘ

1—3 *Јә'ни*: инсаннн ирадәсини алчаг ишләрә вә мәгсәдләрә тәрәф јөнәлдән бүтүн дәлилләр нә гәдәр дә чансыз вә чүз'идир.

4 *«Афоризмләр»* (һәкиманә сөзләр)—Гипократын тәбабәтә даир әсәрләриндән биринин ады.

36 *Ики рәһбәр* (башчы)—Килсәни «сәдагәтә» өјрәдән Франсиск вә килсәни өз-өзү-нә «инама» чағыран Доминико.

37—39 *Серафим* (јәһуди дилиндә)—јанан, аловланан. Херувим—камил билнк.

43—48 *Тупино*—чај адыдыр.

Убалдо—XII әсрдә јашамыш раһиб.

Перуча—шәһәр адыдыр. «Күнәш дарвазалары» һәммин шәһәрин шәрг гапылары де-мәкдир.

Ночера вә *Гвалдо*—шәһәр адларыдыр.

50 *Күнәш доғду чаһана*—Франсиск анадан өлду.

52 *Ашези*—Ассизи шәһәринин гәдим ады.

59 *Гадын*—јохсуллуғ.

61—62 *„et coram patre“* (лат.)—«вә атанын гаршысында».

67—69 *Амикл*—јохсул балыгчы. Әфсанәјә көрә, һамынын горхдуғу Сезар онун дах-масына кирәндә Амикл гәтијјән горхмамышды.

79 *Бернард*—Ассизи шәһәринин сакини, Франсискин ардынча кедән Бернардо де Квинтавалле.

83 *Екиди* вә *Силвестр*—Франсискин шакирдләри.

93—99 Миноритләр ичмасынын низамнамәсини илк дөфә папа III Иннокенти мүвәг-гәти тәсдиғ етмиш, папа III Гонори исә ахырынчы дөфә һәмишәлик тәсдиғләмшди.

101 1219-чу илдә Франсиск Шәргә сәјаһәт етмиш вә орада Мисир султаныны храс-тианлығы гәбул етмәјә дәвәт етмишди, лакин бу тәшәббүс нәтичә вермәмишди.

107—108 Әфсанәјә көрә, Франсиск вәфатындан ики ил әввәл сигмат (беш јара) ал-мышдыр. Данте буну Исанын сигматы (беш јарасы) илә мүгајисә едир.

120 *Пјотрун гајығы*—килсә.

ОН ИКИНЧИ НӘҖМӘ

11 *Јә'ни*: бир гөвсү-гүзәһин үстүндә она мүнәсиб, ујғун рәнкли икинчи гөвсү-гүзәһ әмәлә кәлир.

12 *Јунона елииси*—Ирида.

13—15 Данте белә һесаб едир ки, тоша гөвсү-гүзәһ әмәлә кәләндә әтраф даирә ич даирәнин ин'икасыдыр, нечә ки, Ехо (дағларда шә мешәләрдә әкс едән сәсин тәчәссүмү

олан пәри) Нәркизин мәнәббәтиндән гуружуб инчәләндә өз бәдәнини итирмиш вә онун јалныз сәси галмышдыр.

17 Аллаһ, куја, Нуһа вәд етмишди ки, даһа туфан олмајачагдыр, гөвси-гүзәһ исә бу вәддин дәлили имиш.

46—47 *О јердә ки*—Испанијада.

52 *Каларога*—Көһнә Кастилијада шәһәр.

83 *Остијанин*—Остија руһаниси Енрико де Суза.

Фаддеј—Бурада Данте ики адамдан бирин нәзәрдә тутур: ја флоренсијалы мәшһур тәбиб Таддео де Алдероттону, јахуд Болонија шәһәриндән олан һугугшүнас Таддео Пеполнини.

93 „*Decimas, quae sunt pauperum Dei*“ (лат.)—«Аллаһын јохсулларына мәнсуб олаһ десјатинләр» (бурада килсәјә чатан ондабир верки нәзәрдә тутулур, кәлирин бир һиссәси јохсуллара көмәк үчүн ајрылмалы иди).

124—126 Франсискан дини ичмасына мәнсуб олаһ кенерал Маттео де Акваспарта әслән Акваспартадан иди. Убертино де Кассале исә әслән Кассаладан иди.

127—128 *Бонавентура*—Бонјоречо шәһәри сакини, илаһијјатчы.

130 *Августин вә Иллуминат*—Франсискин ардычылларыдыр.

133 *Гугон*—Парисдәки мүгәддәс Виктор монастырынын руһаниси, илаһијјатчы (XII әср).

134—141 *Пјотр Једок*—франсыз илаһијјатчы (XII әср).

Испан Пјотру—тәбиб вә илаһијјатчы, сонралар XXI Иоанн ады илә папа олмушдур (1276—1277).

Анселм—Кентербери руһаниси, илаһијјатчы (XI әср).

Донат—Ели Донат (IV әсрин Рома јазычысы).

Рабан—IX әсрин илаһијјатчыларындан.

Иоаһим—Флорадакы монастырын руһаниси. Онун бир чох фикирләри рәсми христиан килсәси тәрәфиндән тәкдир едилирди, буна бахмајараг Данте ону чәһнәтдә көс-тәрир.

ОН ÜЧÜНÜЧÜ НӘГМӘ

4 Јә'ни: он беш парлаг улдузун һансы олур-олсун.

23 *Кјана*—Тосканијада чајдыр. Дантенин заманында бу чајын ахымы чох аста имиш.

25 *Пеан*—Аполлона охунан нәгмә.

52—81 Јаратмаг кејфијјәтинин үчлүјә (мүгәддәс үчлүјә) мәхсус одугуну гәбул ет-мәклә бәрабәр, Данте бу кејфијјәти каһ атанын, каһ оглунун, каһ да мүгәддәс руһун хусусијјәти кими верир.

53—54 *Душүнчә*—мүгәддәс оғулу (аллаһ—оғул—Иса) тәмсил едир. Гүдрәтли ха-лиг—мүгәддәс атаны (аллаһ-атаны) тәмсил едир. Мәнәббәт—руһу (руһ-аллаһы) тәм-сил едир.

98—99 Јә'ни: силлокизмдә (формал мәнтигдә) гијасын (хүләсәнин) бири зәрури

(necesse), дикәри мүмкүн сајылдығы һалда зәрури (necesse) нәтичә әлдә етмәк мүмкүндүрмү.

100 Јә'ни: белә фәрз етмәк олармы ки, кайнатын һәрәкәти илк тәканла (primum motum—primus motus) башланмышдыр.

125 *Брис* (Брисон), *Парменид*, *Мелисс*—гәдим јунаи философлары.

127 *Савели* (III әср), *Ари* (IV әср)—бүд'әтчиләр.

139 *Донна Берта* јахуд *сер Мартино*—јә'ни, гаршыја чыхан биринчи шәхс.

ОН ДӨРДҮНЧҮ НӘГМӘ

62 «*Амин!*»—Бир чох дилләрдә (гәдим јәһудичә вә әрәбчә) ејни мә'нада ишләнир: «Гој олсун!»

86 *Сәјјарәнин ғызартысы*—Бу Марс планетидир. Шаир орада әгидә уғрунда мүбаризләрин руһлары илә көрүшүр.

96 *Келиос*—Күнәш. Данте бә'зән аллаһы да белә адландырыр.

131 *Шәфәғли көзләр* (шәфәг көзләр)—Беатриченин көзләри. Бундан сонра кәләи мисраларда «зирвәдә көзәллијин әсәри» ифадәсини дә Беатриченин көзләри илә әлағәләндирмәк олар, ләкин буну (көзләр), «мүгәддәс руһлар» вә аллаһ мә'насында да баша дүшмәк олар.

ОН БЕШИНЧИ НӘГМӘ

20 *Улдузлардан бириси*—Бу, Дантенин бабасынын бабасы Каччаквидадыр (XII әсрдә јашамышдыр).

25—27 *Анхизин руһу*—Анхиз Енејин атасыдыр. Куја, Енеј өлүләр сәлтәнәтинә (Елисә) кедәркән орада атасы илә көрүшмүшдүр.

28—30 «...*o sanguis meus...*» (лат.)—«Еј мәним ганимдан олан, аллаһын јүксәк ирадәси илә көзләрин гапысы нә вахт вә сәндән башга кимин үзүнә ики дәфә ачылмышдыр?»

55 *Биринчидән*—аллаһын васитәси илә.

76—77 *Күнәш*—аллаһ.

94 *Сәнин бабан*—Алиқјеронун оғлу Беллинчоне, Дантенин бабасы.

112 *Беллинчоне Берти де Равинјани*—Флоренсија сакииләриндән танынмыш задекан.

115 *Нерли* вә *Векјо* (Векјетти)—Флоренсијада танынмыш нәсилләр.

128 *Чанкелла*—Дантенин заманында Флоренсијада јашамыш јүнкүл әхлағлы гадын.

Лано Салтерелло—Дантенин мүасири, һүгүгшүнас, шаир. Дәбдәбәли һәјат тәрзи илә мәшһур имиш.

129—144 Бурада чәкиләи адлар вә едилән ишарәләр һаггында бах: «Чәһәннәм», IV, XXVII, «Ә'раф», XX, «Чәннәт», IX нәғмәләрин гејдләри.

11 Белә бир рәвајәт вардыр ки, бөјүкләрә мұрачиәт формасы олан «Сиз» илк дәфә Ромада Јули Сезара мұрачиәтдә ишләнмишдир вә о замандан дәр һалына дүшмүшдүр.

25 *Иоаннын архачы*—Флоренсија.

49—50 *Феккине, Кампи вә Черталдо*—Флоренсијанын јахынлығында кичик шәһәрләр.

53 *Галлуссо вә Треспјано*—Флоренсија јахынлығында јер адлары.

55 *Агулјонлу мурдар*—1311-чи илдә әфви-үмүми үчүн сијаһы һазырлајан вә Дантенин адыны сијаһыја салмајан һүгүгшүнас Балдо де Агулјоне.

56 *Синјезли*—Синје (Синјез) гәсәбәсиндән олан рүшвәтхор һаким Фатсио де Мору-балдини.

64 *Монтемурло*—*Квидо* графларына мәхсус гәср.

73 *Луни вә Урбисалја*—Бир заманлар абад, Дантенин вахтында исә дағылмыш шәһәрләр.

74 *Кјүзи вә Синигалја* шәһәрләри Дантенин заманында өз әһәмијјәтләрини итир-мишдиләр.

121—122 *Капонсакко*—Фјезоледә танынмыш нәсил олан Капонсаккиләр Флоренсијаја көчүб орада Меркато Веккио (Көһнә базар) јанында мәскән салмышдылар.

142 *Ема*—Греве чајынын голу.

ОН ЈЕДДИНЧИ НӘҒМӘ

2 *Климена*—Фаетонун анасы.

3 *Бир оғул аталары гојду пешиман кими*—Фаетондур. Куја, Фаетон мәһв олдуғдан сонра аталар өз оғулларынын хаһишләринә даһа чидди јанашмаға башламышлар.

47 *Ипполит*—Јунан әсатириндә падшаһ Тезејин оғлу. Ипполитин өкеј анасы Федра өз оғуллуғуна мәһәббәт елан етмиш, она бөһтан атмыш, Ипполит Афинаны тәрк етмәјә мәчбур олмушдур.

82—83 *Гасконлу*—Бурада папа V Климент нәзәрдә тутулур. Јүксәк вә али Арриго-нун (VII Генрихин) Италијаја кәлмәсини әввәлчә тәбрик едән папа Климент сонра онунла мүбаризә апарырды.

ОН СӘККИЗИНЧИ НӘҒМӘ

28 Јә'ни: Чәннәтин бешинчи пилләсиндә.

40 *Иуда Маккавей*—Әфсанәјә көрә, јәһуди халгыны суријалыларын зүлмүндән азад едән.

46 *Гулјелм* (Килјом) вә *Реонард* (Ренуар)—Орта әср франсыз епосунун гәһрәман-лары.

82 *Пегасеја*—Геликондакы илаһәләрин үмүми ады. Онлары әввәлки јерләриндән Пегасын дырнағлары чыхармышдыр.

91—93 *„Diligite iusstitam gui judicatis terram.“* (лат.)—Дүнјадакы ишләри муһакимә едән әдаләти севин» (Төврат).

112 *Занбагда М*—Готик јазыда «М» һәрфи Һералдик тәсвирдәки занбаға бәһзәјир (Һералдика—кербләрин тәсвири илә мәшғул олан сәнәт).

ОН ДОГУЗУНЧУ НӘҒМӘ

3 *„Fruī“*—Латын дилиндә бу фе'л «истиғадә етмәк», «дадмағ» мә'насындадыр. Бурада—«дадмағ» исим кими верилир.

107 *„Prope“*—Латынча зәрфдир: јахын.

115—117 *Алберт*—1304-чү илдә Чехијаны зәбт етмиш алман императору.

119 *Габан овунда*—Ов заманы һәлак олмуш франсыз кралы IV Филип.

122 *Шотланд*—Шотландија кралы Роберт Брјус.

Инкилис—Шотландија илә мұһарибә етмиш инкилис краллары I вә II Едуард.

125 *Испанијалы*—IV Фердинанд.

Бокемли—II Венсеслав.

143—144 *Хошбахт Навварра*—ја'ни: әкәр ону һәдәләјән Франсадан горунмағ үчүн өз дағлары арасына чәкиләрсә (Наварра) хошбәхт олар. Сонрақы мисраларда Данте нүмунә оларағ Кипрдәки Никоси вә Фамагоста шәһәрләрини мисал чәкир. Һәмин шәһәрләрин франсыз кралы II Генрихин ихтијарында олмасы Наварра үчүн бир дәрә олмалыдыр.

ИЈИРМИНЧИ НӘҒМӘ

6 Орта әсрләрдә белә һесаб едирдиләр ки, улдузлар да ишығы күнәшдән алыр.

17 *Алтынчы алов* (атәш)—Јупитер планети.

31 *Үзүмүн күнә бахан һиссәси*—Бурада көз нәзәрдә тутулур. Гарталын башы о бири тәрәфә чеврилдијиндән онун бир көзү көрүнүр.

45—48 Бурада император Трајан нәзәрдә тутулур.

51 *Өмрүнү узатды*—дини әфсанәјә көрә, падшаһ Језекијадыр.

62 *Гулелмо*—Сицилијанын вә Апулејанын кралы (1166—1189) Мәрһәмәтли Гулелмо.

69 *Тројалы Рифеј*—Троја шәһәри алынаркән һәлак олмуш гәһрәманлардан биридир. (Веркили ону «Енеида»да тәсвир едир).

94 *„Regnum coelorum“* (лат.)—«Көјләр сәлтәнәти».

104 Бурада чармыха чәкилмәк һаггындақы сөһбәт Исанын дара чәкилмәсинә ишарәдир.

ИЈИРМИ БИРИНЧИ НӘҒМӘ

4—5 *Семела*—Бах: «Чәһәннәм», XXX нәғмәнин гејдләри.

14 *Атәшли шир бүрчү*—1300-чү илин март вә апрел ајларында Сатурн планети Әсәд (шир) бүрчүндә олмушдур.

18 *Күзкү* (ајна)—Һәмин планет нәзәрдә тутулур.

24 Јә'ни: Беатричени сәјр етмәк нәш'әси илә она итаәт етмәк нәш'әси.

- 25 Бурада Јер атрафында һәрләнән Сатурн планети нәзәрдә тутулур.
 105 *Онун кимлији*—XI әсрин илаһијјатчысы Пјотр Дамнани.
 109—111 *Катрија*—Аппенин јарымадасынын мәркәзи һиссәсиндә дағ. Бу дағын дөшүндә Фонте Авеллана монастыры вардыр.
 122—123 *Кунһкар Пјотр*—Пјотр Дамнани өзүнү белә адландырырды.
 125 *Кулаһ* (папаг)—Бурада кардинал шлјапасы нәзәрдә тутулур. Лакин әслиндә кардинал рүтбәсини көстәрән гырмызы рәнкли шлјапа јалныз XIII әсрин орталарындан башлајарағ рәсми сурәтдә гәбул олунмушду.
 127 *Қифа* (јәһудичә: даш)—бурада һәвари Пјотра ишарәдир.

ИЛИРМИ ИКІНЧИ НӘҒМӘ

- 37 *Касино*—Чәнуби Италијада Монте-Касино дағы. Бу дағын јанындакы шәһәр дә Касино шәһәри адланыр.
 38 *Алданмыш гәбиләләр*—бүтпәрәстләр.
 49 *Александријалы Макари*—IV әсрдә јашамыш мүнәви (динә хидмәт етмәк үчүн һәр шејдән әл чәкиб јохсул һәјат кечирән).
Ромоалд—Қамалдолитләр ичмасынын мүәссиси.
 111—114 Данте сәккизинчи көјә (тәбәгәјә) галханда Әкизләр бүрчүнә тәсадүф едир. Буға бүрчүндән сонра кәлән һәммин Әкизләр бүрчүдүр. Орта әсрләрдә бу бүдчүн алтында доғулмағ анадан олан ушағын јазыја, елмә вә билијә мејл көстәрәчәјинин әламати имиш.
 115—117 *Көјләр атасы*—Күнәш. Орта әсрләрдә белә фәрз едирдиләр ки, Күнәш мајын 21-дән ијунун 20-ә гәдәр Әкизләр бүрчүндә олур (јә'ни: әкизләрин јанында онлара аталығ едир).
 140 *Ләкәләр* (кәлкәләр)—Ајын кәлкәләри нәзәрдә тутулур. Данте бурадакы вәзијјәтиндә инди Ајын арха тәрәфини көрүр.
 143 *Киперион*—Уран вә Кејанын оғлу, Келиосун (Күнәшин) атасы.
Мајја—Меркуринин анасы.
Диана—Венеранын анасы.
 145—146 *Арамла* (сакитләшимиш) јана-јана—Бүркүлү оғулла (Марсла) сојуг ата (Сатурн) арасындакы Јупитер.
 152—153 *Бир парча*—Бурада Јерин гуру һиссәсинин бир парчасы нәзәрдә тутулур. Данте һәммин парчаны бүтүнлүклә көрүр, чүнки онун дајандығы меридиан Гүдсүн меридианына ујғун кәлир. Орта әсрләрдәки чоғрафи тәсәввүрә көрә, куја, Гүдс јерин гуру вә инсан јашајан һиссәсинин там мәркәзиндә јерләшир.

ИЛИРМИ ÜЧÜNÇÜ НӘҒМӘ

- 56 *Полимнија* (Полигимнија)—Лирик поезија пәриси; онун бачылары—дикәр пәриләр (илаһәләр).
 73 Бурада күл тәшбеһи Мәрјәмә анддир.

94 *Одлу маш'эл*—Чэбраил.

127 *„Regina coeli“* (лат.)—«Көжләрин падшаһы» (пасха маһнысыдыр).

ИИРМИ ДӨРДҮНЧҮ НӨҒМӘ

46 *Бакалавр*—Университети гуртараңлар верилән ад (бу ад докторлуг елми дәрәҗәси алмаға һугут верирди).

100 *Мө'чүзәләр*—Төвратда һаггында данышылан мө'чүзәләр.

ИИРМИ БЕШИНЧИ НӨҒМӘ

26 *„Coram te“* (лат.)—гаршымда.

55 *Бејгүлмүгәддәсин* (Јерусәлимин) ишығы—Чәниәтин, Көј Гүдсүнүн ишығы.

98 *„Sperent in te“* (лат.)—«Гој сәнә пәһәһ кәтирсинләр».

101—102 Бурада нәзәрдә тутулур ки, декабрын 21-дән јанварын 21-ә гәдәр Күнәш гүрүб едәндә Хәрчәнк бүрчү чыхыр, Күнәш доғанда исә батыр. Данте демәк истәјир ки, әкәр һәмнин бүрчдә Күнәш кими парлаг бир улдуз олсајды, онда кечәләр дә күндүз кими ишыг оларды.

112—113 *Гутан (Пеликан)*—Бу ад алтында бурада Иса нәзәрдә тутулур.

127—128 Јә'ни: Чәннәтдә јалһыз ики нәфәр (Иса вә Мәрјәм) һәм руһа, һәм дә чисмә (руһа вә бәдәнә) маликдирләр ки, бир гәдәр әввәл онлар парлаг ишыг кими кечиб Емпирејә галһмышлар.

ИИРМИ АЛТЫНЧЫ НӨҒМӘ

7—8 Јә'ни: сәнин мәнәббәтин нәјәдир (кимәдир).

12 *Ананија әлли*—Јә'ни. Беатриче өз нәзәрләри илә шарин көзүнү ачаһагдыр, нечә ки, Ананија өз әли илә һәвари Павелин кор көзләрини ачмышдыр.

16—18 Јә'ни: мәним бүтүн мәнәббәтим аллаһадыр.

93 *Гызы вә кәлини*—Јә'ни: Адәм бүтүн бәшәр өвладынын атасы олдуғуна көрә, демәли, һәр бир әрли гадын онун (Адәмин) һәм гызыдыр, һәм дә оғлунун арвадыдыр (Адәмин кәлинидир).

118—121 Јә'ни: мән Лимбдә (Чәһәннәмин мәркәзиндә) 4302 ил олмушам.

125—126 Јә'ни: Бабилистан гүлләсинин тикилмәсиндән (ағыла сығмаз ишдән) хејли әввәл.

ИИРМИ ЈЕДДИНЧИ НӨҒМӘ

10 *Дөрд маш'эл*—Пјотр, Јаков, Иоанн вә Адәм.

22 Бурада ләјагәтсиз папа VIII Бонифатси нәзәрдә тутулур.

58 *Гасконлудар вә каорсинләр*—VIII Бонифатсинин ән јахын хәләфләри: V Климент вә XXII Иоани.

82 *Гадес*—Данте бу испан шәһәрини дә, Марокко (Мэракеш) вә Севилја кими, гәрб тәрәфдәки ән узаг (гуртарачаг) нөгтә сајыр.

83—84 *Саһил*—Бурада Финикија саһили нәзәрдә тутулур. Әсатирә көрә, Јупитер өкүз чилдинә кирәрәк һәмин бу саһилдә падшаһ Јевропаны (Авропаны) оғурламыш вә ону өз белинә миндириб үзә-үзә Крит адасына кәтирмишдир.

117 *Он нечә ки, бөлүнүр икијә, һәм дә бешә*—Јә'ни: «10» рәгәми ики өлчүјә маликдир—ону «5» вә ја «2» рәгәми илә өлчмәк олар.

140 Јә'ни: нә дүнјәви, нә дә мә'нәви (дини) һакимијјәт өз борчуну (һәгиги вәзифәсини) јеринә јетирмир.

142—143 Јулиан тәгвиминдә һәр ил (тәхминән) бир күнүн јүздән бир һиссәси гәдәр күнәш илиндән узун олдуғуна көрә һәр 128 илдә бу фәрг бир күнә бәрабәр олурду, беләликлә, јанвар ајы тәдричлә баһара тәрәф ирәлиләјирди. Беатриче бурада демәк истәјир ки, тезликлә дәјишлик баш верәчәкдир.

145 *Гасырға*—Бәшәријјәтин кәләчәк хиласкары.

ИЈИРМИ СӘККИЗИНЧИ НӘҒМӘ

16 *Нөгтә*—чисимсиз, өлчүсүз вә бөлүнмәз. Аллаһын рәмзи.

25 *Ишыг* (атәш) *дөврәси*—Дантејә көрә, дикәр сәккиз даирә (тәбәгә) кими, бу даирәнин өзү дә мәләкләрдән ибарәтдир, орадакы мәләкләр исә үч дестәјә бөлүнүрләр.

92—93 Јә'ни онлар 264—1 (= 18446 744 073 551 615) рәгәминдән дә чох иди. Данте демәк истәјир ки, шаһматы ичад едән шәхс (әфсанәјә көрә) Иран шаһындан нә гәдәр бугда истәмишдисә, бунларын сајы о бугдадан да чох иди.

116 *Һәмәл бүрчү*—Кечәләр һәмәл бүрчүнүн көрүндүјү пайыз фәсли.

130 *Диониси* Ареопагит—Афинада биринчи баш руһани (I әср). Орта әсрләрдә белә һесаб едирдиләр ки, «Көј тәбәгәләри һаггында» әсәри о јазмышдыр.

ИЈИРМИ ДОГГУЗУНЧУ НӘҒМӘ

37 *Иероним*—илаһијјатчы (IV—V әср).

103—104 *Лапо* вә *Биндо* (Јакопо вә Илдебрандо адларынын кичидилмиш шәкли)—Дантенин вахтында Флоренсијада чох јајылмыш адлар.

124—126 Мүгәддәс Антонинин ајаглары алтында һәмишә донуз тәсвири чәкилирди (Антони донуза, јә'ни шәјтана галиб кәлмишди), Антони адына олан дини ичмалардакы раһибләр јыгдыглары нәзирә донуз алыб бәсләјирдиләр вә чаһил адамлар да бу донузлары сатын алмағы мүгәддәс иш сајырдылар. Беатриче демәк истәјир ки: «Қилсә хадимләри күнаһлары јумаг фырылдағы илә алыш-вериш едирләр, тәкчә өз донузларыны једиздирмәклә галмыр, донуздан да чиркли олан өз адамларыны—достларыны вә ашналарыны једиздириб дојуздурурлар».

133—135 Јә'ни: Даниил (Данјал) пејгәмбәрин мәләкләр һаггындакы сөзләри һәр һансы бир дәгиг рәгәми билдирмир.

1—6 Жә'ни: эсэр алтынчы саат (күнорта) биздэн тэхминән алты мин мил узагда парлайырса вә бу да Јерин дөврәсинин (кәмәринин) дөрддән бир һиссәсиндән бир гәдәр артыгдырса (орта эсрдә јерин дөврәсини 20 400 милә бәрабәр сајырдылар), демәли, бизим үчүн күнәш бир саатдан сонра доғачагдыр.

7 *Әршин чаріјәси*—сәһәр шәфәгләри.

100—108 Жә'ни: Емпиреј мадди әсасы (чисми) олан вә мәхлугата аллаһы сәјр етмә-јә имкан верән ади ишыгла нурланмамышдыр. Бурадакы ишыг јүксәкләрдән доғгузунчу көјүн (Илк тәкан веричи тәбәгәнин) зирвәсинә дүшүр, она һәјат верир (ону һәрләнди-рир) вә ејни заманда она гүдрәт (гүввәт) верир, о исә ашағыдакы тәбәгәләрә тә'сир едиб онлары һәрләјир. Илк тәканверичи (доғгузунчу) көјүн зирвәсини нурландыран бу ишыг орада Күнәшин дөврәсиндән (кәмәриндән) даһа кениш бир даирә јарадыр.

112—117 Жә'ни: һәмнин ишыг даирәсинин әтрафында амфитеатр кими бир-биринин үзәриндә јүксәлән минләрлә чәркәләр вардыр, бу чәркәләр там ачылыш гызыл күлә бәнзәјир, чәннәтин көзәллијинә наил олмаг шәрәфинә чатан бүтүн мүгәддәсләр орада—һәмнин чәркәләрдә әјләширләр.

121 Жә'ни: Емпирејдә јахынлыг предметләри ајдынлатмыр, узаглыг исә онлары ки-чилтмир.

132 Бурадакы фикирләр бәшәр һәјатынын (Дантејә көрә) позғунлуғуна аид олдуғу кими, һәм дә дүнјанын сонунун јахынлашмасы һаггындакы орта эср тәсәввүрләрини дә әкс етдирир.

ОТУЗ БИРИНЧИ НӨГМӨ

31—33 *Келика*—Бөјүк Ајы бүрчү.

35 *Латеран*—Бурада: Рома.

104 *Илаһи чәһрә* (тәсвир)—Ромада мүгәддәс Пјотр килсәсиндә сахланан парчанын үзәриндәки тәсвири Исанын сурәтинин һагиги тәсвири сајырдылар.

117—140 Бурада «чарича», «көзәл» кими ифадәләрин һамысы Мәрјәмә вә аллаһа аидир.

ОТУЗ ИКИНЧИ НӨГМӨ

4—6 Жә'ни: Мәрјәмин ајағы алтында, јухарыда икинчи чәркәдә һәвва отурмушдыр. Бу көзәл гадын бәшәријјәти илк күнаһа батырмыш, Мәрјәм исә Исаны доғмагла һәмнин күнаһын јујулмасына көмәк етмишди.

7—9 *Раһил*—Һәввадан ашағыда, јухарыдан үчүнчү чәркәдә Раһил отурмушдыр, онун сағ тәрәфиндә исә Беатриче әјләшмишди.

10—12 *Саппа*—Раһилдән ашағы чәркәләрдә Әһд-әтигдә сајылан гадынлар әјләш-мишләр.

„*Miserere*“ (лат.)—«Мәни әфв ет».

17 *Јәһуди гадынлар*—Әһд-әтигдә сајылан мүгәддәс гадынлар.

59 „*Sine causa*“ (лат.) —сəбəбсиз.

69 *Әкизләр*—Исав вә Яков.

„*Aue, Maria gratia plena!*“ — (лат.)—«Севин, мәрһәмәтли Мәрјәм!»

133 *Анна*—Мәрјәмнин анасы.

139 *Јухунун вахты кечир*—Бу сөzlәри тәхминән белә баша дүшмәк олар: Јухуда олдуғу кими, көјүн сирләрини сејр етмәк үчүн сәнә верилмиш вахт да гуртарыр.

ОТУЗ ҮЧҮНЧҮ НӘҒМӘ

7—9 Јә'ни: Мәрјәм ананын бәтниндә аллаһла инсанлар арасындакы мәрһəббәт јени-дән аловланды вә бу мәрһəббәтин һәрарәти сәјәсиндә чәннәт күлләри чоһалды, чәннәтә мүгәддәсләр кәлдиләр.

66 *Сибилланын јаздығлары*—Веркили көстәрир ки, Сибилла өз мүгәддәс сөzlәрини ағач габығындан вә јарпагдан олан тәбәгәләрә јазырмыш. Бир дәфә мағаранын гапы-сыны күләк ачыб бу тәбәгәләри бир-биринә гарышдырмышдыр, бундан сонра Сибилла-нын јазыларыны јенидән дүзмәк вә мә'насыны анламағ мүмкүн олмамышдыр.

115—120 јә'ни: мән үч вә бир олан аллаһын сирләрини үч бәрәбәр вә ејни заманда мүхтәлиф рәнкли даирәләрдә көрдүм.

127—132 Јә'ни **биринчи** даирәнин ин'икасы кими көрүнән икинчи даирәдә инсан сифәтинин чизкиләри көзүмә саташды (инсанын сифәтиндә аллаһын чизкиләри вардыр).

133 *Чеврә* (даирә) *квадратыны өлчмәк*—чеврәнин (даирәнин квадратыны өлчмәк мәсәләсини һәлл етмәк үчүн. Ејни мәсәлә Низаминин «Искәндәрнамә»синдә дә нәзәрдән кечирилир.

142—145 Бурада Данте е'тираф едир ки, онун үчүн мә'нәви кәркинлик сон һәддә чатдығы үчүн јорулмуш вә даһа һеч нә көрә билмәмишдир. Лакин бүтүн бу көрдүклә-риндән сонра онун еһтирасы вә ирадәси (гәлби вә зәкасы) өз һәрәкәтиндә һәмншә илаһи Мәрһəббәтин кайнаты һәрәкәтә кәтирдији аһәнкә ујғун олачағдыр.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Аликјери Данте вә онун „Илани комедија“сы (Әкбәр Ағајев)	5
чәһәннәм	17
ә'РАФ (тәмизлик)	167
чәһнәт	319
изаһлар	471

Супери, чилди və титулу рəссам
ОГТАЈ САДЫГЗАДƏНИНДИР

Гравүрләр ЈУРИ СТОЛСЕРИНДИР

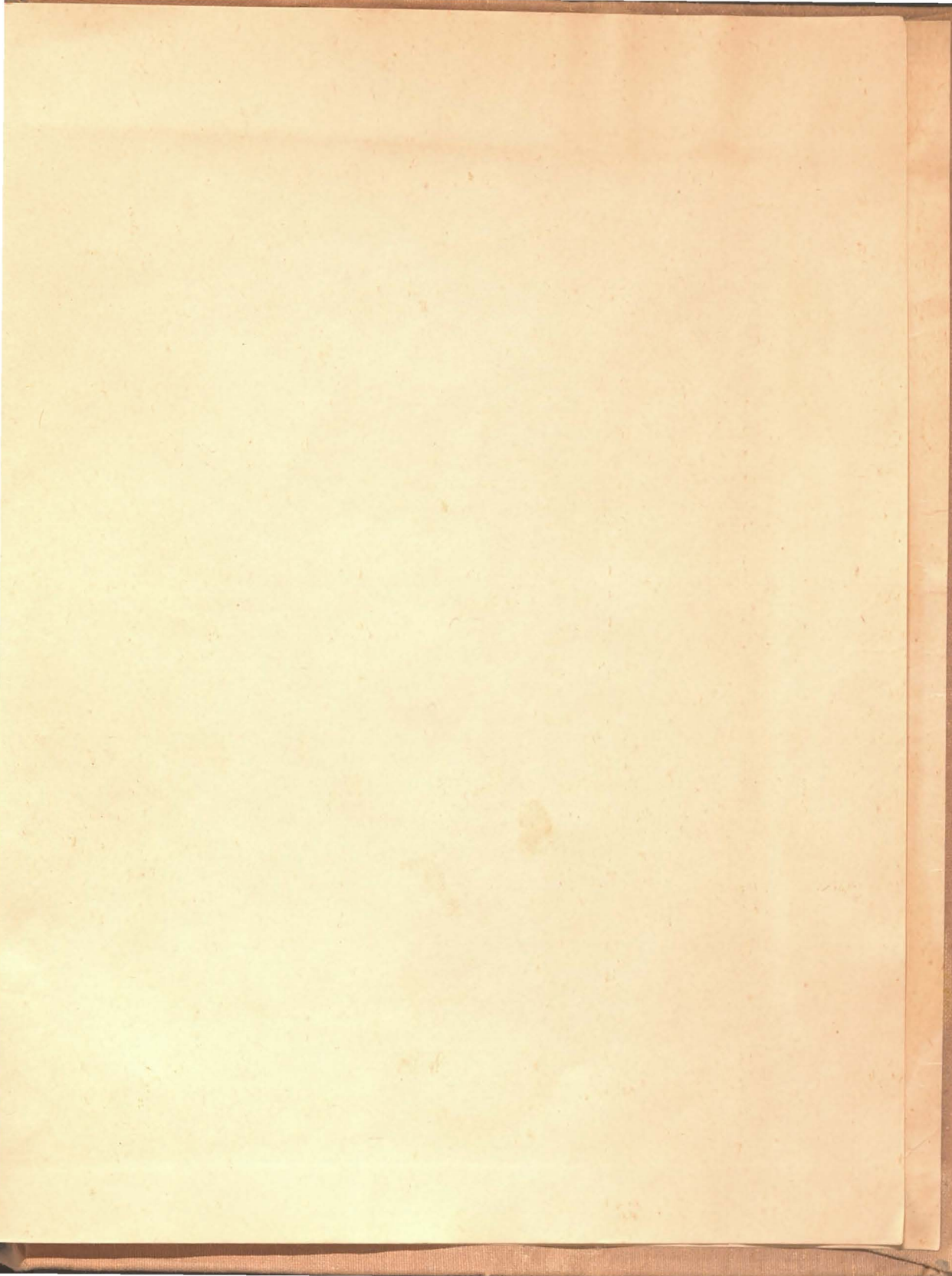
(*„Бəдиш əдəбијјат“ нəширјјатынын 1967-чи ил
нəшириндən кəтүрүлмүшдүр*)

Бəдин редактору *М. Гасымов*
Техники редактору *С. Миркишијева*
Корректорлары *М. Гулијева, Елмира Гулам гызы*

Јыгылмага верилминш 8/II-1972-чи ил. Чапа имзалан-
мыш 29/IX-1972-чи ил. Кағыз форматы 70×90¹/₁₆.
Кағыз № 1. Физики чап вəрəги 34,25+1³/₄ јап шək.
Шəрти чап вəрəги 40,07+1,9 јап. шək. Учот нəшр.
вəрəги 28,7. Сифаринш № 81. Тиражи 10.000.
Гүјмəти 1 ман. 70 гəп.

Азəрбајчан ССР Назирләр Советинин Дəвлəт
Нəширјјат, Полиграфија вə Китаб Тичарəти
Ишлəри Комитəси.

Азəрбајчан Дəвлəт Нəширјјаты,
Бакы, Нүсү Нəччјев күчəsi, № 4.
„Гызыл Шəрг“ мəтбəəsi,
Бакы, Гəзи Асланов күчəsi, 80.

12
CTD

